

Міністерство юстиції України
Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса

СТОЛІТНІЙ ШЛЯХ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УКРАЇНІ

(1918–2018 рр.)

За редакцією доктора юридичних наук,
професора, заслуженого юриста України О. М. Ключова

Харків
«Золоті сторінки»
2018

Автори-укладачі:

Клюев О. М. — директор Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Угровецький О. П. — перший заступник директора Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса, доктор юридичних наук, доцент;

Сімакова-Єфремян Е. Б. — заступник директора з наукової роботи Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник;

Хоша В. В. — завідувач лабораторії Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса, кандидат юридичних наук;

Юсупов В. В. — доцент кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник;

Шепітько В. Ю. — завідувач кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, академік Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України;

Ольховський В. О. — завідувач кафедри судової медицини, медичного правознавства ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса Харківського національного медичного університету, доктор медичних наук, професор;

Петрова І. А. — головний науковий співробітник Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса, доктор юридичних наук, професор.

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса
(протокол № 5 від 16 травня 2018 року)*

С 81 **Столітний шлях судової експертизи в Україні (1918–2018 рр.)** / авт.-укл.: О. М. Клюев, О. П. Угровецький, Е. Б. Сімакова-Єфремян та ін. ; за ред. О. М. Клюєва. — Харків : Золоті сторінки, 2018. — 336 с.

ISBN 978-966-400-448-7

Наукове видання присвячене знаменній історичній події нашої держави — 100-річчю проголошення незалежності Української Народної Республіки із прийняттям IV Універсалу Української Центральної Ради, яким проголошено наступне: «Однині Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною, вільною, суверенною державою українського народу».

У виданні відображено історичні аспекти становлення й розвитку судово-експертної діяльності на території України та її вдосконалення, зокрема створення нових напрямів експертних досліджень шляхом реалізації ідей науковців Слобожанщини.

Видання складається з трьох розділів, що містять історичний та сучасний інформаційний матеріал про багатопрофільні судово-експертні установи в системі Міністерства юстиції України, експертну діяльність в органах внутрішніх справ та експертних установах системи Міністерства охорони здоров'я України. Крім того, у додатку «Антологія судової експертизи» подано репринти наукових праць М. М. Бокаріуса, що висвітлюють основні моменти історії Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз, а також життя та діяльності його засновника — Заслуженого професора Миколи Сергійовича Бокаріуса.

Для працівників судово-експертних установ, правоохоронних органів, суддів, викладачів, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів.

УДК 343.98

ISBN 978-966-400-448-7

© О. М. Клюев, О. П. Угровецький, Е. Б. Сімакова-Єфремян, В. В. Хоша, В. В. Юсупов, В. Ю. Шепітько, В. О. Ольховський, І. А. Петрова, 2018
© ХНДІСЕ, 2018

Шановні читачі!

Сучасникам, які отримали досвід експертної роботи в ХХІ сторіччі, навіть складно уявити, в яких важких умовах зароджувалися та працювали судово-експертні установи нашої держави. Славетна історія української судової експертизи насичена злетами та падіннями, перемогами та поразками. Але, незважаючи ні на що, наша держава зробила все можливе, щоб традиції кріпнули та розвивалися, адже в судово-експертних установах працювали та працюють талановиті люди, справжні фахівці, які присвятили весь свій досвід, натхнення та життя служінню улюблених справі. Отримані ними високі досягнення є результатом кропіткої, наполегливої праці, яка потребує максимальної концентрації зусиль для досягнення поставленої мети. Працівники судово-експертних установ України завжди відігравали в українському суспільстві особливу роль інтелектуального провідника, рушійної сили сучасної наукової еліти нації. Багато поколінь українських експертів та криміналістів робили все від них залежне, аби наша держава прогресувала у науці.

Розвиток фундаментальних і прикладних досліджень у сфері судової експертизи та криміналістики, розробка та впровадження в практику найсучасніших приладів та устаткування — усе це є неординарним внеском вітчизняної судово-експертної спільноти у справу становлення й розбудови незалежної Української держави.

Професіоналізм, знання, досвід і високі людські якості судових експертів і спеціалістів, потужний науковий та технологічний потенціал експертних установ дають можливість ефективно модернізувати вітчизняну судово-експертну систему й вивести українську експертизу на найвищий європейський рівень.

Науково-інформаційне видання, яке охоплює столітній досвід становлення судової експертизи, свідчить про шанування традицій і пам'яті про особистості, які зробили вагомий внесок у розвиток судової експертизи та криміналістики.

Бажаю авторському колективу і загалом усім судовим експертам України наснаги й невичерпної енергії для натхненної та продуктивної праці на благо України!

**Глава
Адміністрації Президента України**

Ігор Райнін

Шановні читачі, колеги, друзі!

Цього року юридична спільнота України вже вдев'яте відзначає День судового експерта.

Судові експерти виконують надзвичайно важливу місію — забезпечують слідство та судові органи даними, які дають можливість скласти реальну картину злочину, виправдати невинуватого й справедливо покарати правопорушника.

Це складна й відповідальна робота, яка потребує ґрунтовних знань, максимальної концентрації та самовідданості. Судово-експертні установи Міністерства юстиції України — це, перш за все, талановиті науковці та експерти, чий доробок збагачує теорію, методологію та науково-методичне забезпечення судово-експертної діяльності.

Цього року професійне свято ми відзначаємо виходом з друку наукового видання «Столітній шлях судової експертизи в Україні (1918–2018 рр.)». Фактично на його сторінках викладена історія судової експертизи, починаючи з часів створення першої незалежної Української держави у 1918 році.

Кожний з розділів книги став частиною великої роботи, яку провели до ювілею автори-укладачі. Саме завдяки їй побачив світ історико-правовий аналіз розвитку сучасних напрямів експертних досліджень і використання їх результатів за ключовими цілями забезпечення правоохоронної діяльності та захисту прав й свобод людини.

Кожна сторінка цього видання переконливо свідчить — нам є чим пишатися у минулому та є до чого прагнути у майбутньому!

З днем судового експерта! Слава Україні!

Міністр юстиції України

Павло Петренко

Щиро вітаю колектив Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса та всіх судових експертів України із професійним святом — Днем судового експерта!

У цьому році ми відзначили 100 років історичного рішення Ради Української Народної Республіки про прийняття IV Універсалу (22 січня 1918 року), який проголошував Українську Народну Республіку незалежною, вільною, суверенною державою, що дало поштовх для подальшого реформування судово-правової системи української державності.

Особливо приємно, що за ініціативи саме харків'ян М. С. Бокаріуса та С. С. Савченка 10 липня 1923 року було створено у системі юстиції кабінети науково-судових експертиз у містах Харкові, Києві та Одесі та прийнято

«Положення про кабінети науково-судової експертизи», яке регулювало діяльність судово-експертних установ України. З цього моменту почав діяти Харківський кабінет науково-судової експертизи, завідувачем якого став відомий учений, судовий медик та криміналіст М. С. Бокаріус. У 1931 році експертній установі було присвоєно ім'я її засновника — Заслуженого професора Миколи Сергійовича Бокаріуса.

Монографічна праця, присвячена віковому шляху судово-експертної діяльності в Україні (1918–2018 рр.), відкриває світ судової експертизи. Висвітлені історичні факти охоплюють різні періоди часу. Особливу увагу приділено витокам, розвитку та формуванню експертизи на Слобожанщині. За роки існування тут працювало багато видатних учених-криміналістів, судових експертів, які відомі не тільки на теренах України, а й далеко за її межами. Серед них Л. Ю. Ароцкер, О. Я. Єлисеєв, Г. Л. Грановський, В. П. Колмаков, М. В. Салтевський та багато інших.

Сьогодні експертні установи в системі Міністерства юстиції України — це потужні спеціалізовані організації. Науковий потенціал співробітників, сформований з часу заснування, дає змогу вирішувати складні проблеми судово-експертного забезпечення правосуддя в Україні.

Висловлюю глибоку вдячність усім, хто докладав зусиль для збереження набутків та розвитку судово-експертної діяльності в Україні, усім тим експертам та науковцям, які своєю працею прославляють нашу державу.

Бажаю вам і надалі успішно працювати над удосконаленням експертної діяльності, натхненно вирішувати завдання будь-якої складності та передавати свої знання майбутнім поколінням.

Голова Харківської обласної державної адміністрації

Юлія Світлична

Шановні колеги, дорогі друзі!

Дозвольте мені від імені колективу авторів-укладачів привітати Вас із професійним святом — Днем судового експерта!

Це дослідження — широка панорама розвитку протягом сторіччя судово-експертних установ сходу України, майданчик обміну досвідом і думками, зв'язки теоретико-прикладних позицій і наукової творчості у сфері судової експертизи та криміналістики.

Видання можна вважати однією з перших ґрунтовних наукових робіт, що висвітлює питання інноваційного розвитку та сучасних стратегій становлення судово-експертної думки в Україні, розвиває науковий світогляд, теоретичний кругозір та ерудицію судових експертів, виховує патріотизм та громадянську позицію, розширює горизонти багатополярного глобального світу. Адже немає жодного сумніву в тому, що будь-

яка сучасна держава може ефективно інтегруватися в систему глобальних зв'язків, лише синхронізуючи власні цільові параметри і темпи свого розвитку з глобальними трендами. Сучасні судово-експертні установи є носіями передових знань та надсучасних інноваційних розробок у галузі науки і техніки, без їх наукового доробку неможлива плідна співпраця з органами прокуратури та Національної поліції України, Службою безпеки України, Державною фіскальною службою України, судовими органами, органами державної влади й місцевого самоврядування, а також фізичними та юридичними особами.

Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса Міністерства юстиції України — одна з найстаріших державних спеціалізованих установ, потужний центр судової експертизи Слобожанщини — бере свій початок із 1923 року. Упродовж цих років завдяки здібностям і наполегливості, великому досвіду та самовідданості співробітників інститут посів належне місце у вітчизняному судово-експертному просторі та став відомим далеко за межами держави. Сьогодні колектив Харківського НДІ судових експертиз являє собою творче співтовариство професіоналів — науковців і експертів. Серед його працівників — 9 докторів наук, 29 кандидатів наук, 8 професорів, 12 доцентів і старших наукових співробітників, інших науковців і судових експертів найвищої кваліфікації. Співробітники інституту плідно працюють над актуальними проблемами судової експертизи: проводять судові експертизи більш ніж за 70 спеціальностями; надають консультації за зверненнями правоохоронних органів і судів, юридичних і фізичних осіб; виконують науково-дослідну роботу в галузі судової експертизи з упровадженням її результатів в експертну практику; здійснюють підготовку фахівців у галузі судової експертизи та підвищення їх кваліфікації тощо.

Про успішну діяльність Харківського НДІСЕ, його високий авторитет свідчить розширення міжнародних контактів. Інститут є членом найбільш представницької на теренах Європи міжнародної організації — Європейської мережі судово-експертних установ (ENFSI).

Щира вдячність всьому колективу авторів за підготовку і публікацію видання, яке стало відповіддю на запити суспільства і буде джерелом знань про ті аспекти становлення та розвитку судово-експертних установ України, що до сьогодні не знайшли свого належного висвітлення.

**Директор Харківського
науково-дослідного
інституту судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса
Міністерства юстиції України**

Олександр Ключев

1. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК БАГАТОПРОФІЛЬНИХ СУДОВОВО-ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ У СИСТЕМІ МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

1.1. Кабінети науково-судової експертизи часів проголошення незалежності та організація їх діяльності

22 січня 1918 року вперше у XX столітті Україна проголосила незалежність. Держава протягом трьох наступних років не припиняла боротьби за власне існування. Українцям вдалося утвердити державні кордони, мову, гроші, символіку (герб, гімн і прапор), збудувати національне боездатне військо, добитися визнання світової спільноти. Свою першу річницю незалежності, 22 січня 1919 року, Українська Народна Республіка відзначила урочистим ухваленням Акта Злуки із Західноукраїнською Народною Республікою¹.

Аналізуючи становлення та розвиток судово-експертної діяльності (далі — СЕД) в Україні, можна констатувати, що наслідком Лютневого та Жовтневого переворотів, Громадянської війни стало руйнування спочатку судової, а за нею й експертної системи та поставлена крапка в початковому дореволюційному етапі розвитку СЕД. Починаючи з лютого 1917 року, створені в Російській імперії криміналістичні установи в системі МВС України практично не функціонували з причин браку технічного обладнання та нестачі кваліфікованих кадрів. Щодо кабінетів науково-судової експертизи (далі — НСЕ), то вони успішно здійснювали СЕД до державного перевороту 1917 року, після якого Київський та Одеський кабінети продовжували діяти, хоч і з певними обмеженнями.

Протягом 1917–1918 років на теренах України діяли різні державні формації: Українська Народна Республіка часів правління Центральної Ради, Українська держава гетьмана П. Скоропадського, Українська Народна Республіка доби Директорії.

Уже 4 січня 1918 року Народний секретаріат Української Народної Республіки на всій території республіки скасував попередню судову систему, поліцейський і слідчий апарати². До цього часу збереглися Київський та Одеський кабінети НСЕ³.

Судово-експертним установам Української Народної Республіки було приділено певну увагу. Зокрема, у березні–квітні 1918 року Міністерство судових справ розробило проект закону про Київський і Одеський кабінети НСЕ, що передбачав нові штати і значні кредити на їх утримання⁴. Однак його так і не було прийнято. Також згідно з наказом Міністерства юстиції (до 15 липня 1918 року — Міністерство судових справ) від 11 жовтня 1918 року № 182 з резолюцією П. Скоропадського помічником керівника Київського кабінету НСЕ призначено відомого фахівця з природничих наук, приват-доцента

¹ 22 січня — 100 років проголошення незалежності Української Народної Республіки URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/22-sichnya-100-rokiv-progoloshennya-nezalezhnosti-ukrayinskoyi-narodnoyi-respubliki>.

² Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ, 2008. С. 51.

³ Белкин Р. С., Винберг А. И. История советской криминалистики. Этап возникновения и становления науки (1917–1930-е годы) : учеб. пособие. М., 1982. С. 66.

⁴ Рувін О. Г., Голікова Т. Д., Федчишина В. В. Славетні сторінки історії: до 100-літнього ювілею КНДІСЕ. Київ, 2013. С. 58.

Київського університету Святого Володимира М. О. Петрова⁵, що прославився новаторством у вітчизняному фотомистецтві. У Києві він працював викладачем у політехнічному інституті, де читав лекції та проводив практичні заняття з фотографії. У різних навчальних закладах М. О. Петров викладав історію фотографії, енциклопедію фотографії, практичну фотографію, технічну фотографію, а згодом — фотокінолабораторію. При механічних майстернях Київського політехнічного інституту 1905 року він заснував спеціальну фотографічну лабораторію, яка невдовзі стала однією з передових у країні. У ній проводили науково-дослідну роботу з розроблення нових методів дослідження речових доказів за допомогою їх фотографування в інфрачервоних, ультрафіолетових і рентгенівських променях; технології прочитання вицвілих, стертих або витравлених текстів⁶. Згодом М. О. Петров став завідувачем секції судово-фотографічних досліджень Київського кабінету НСЕ, а його розробки сформуливали підґрунтя для експертних методик дослідження документів.

В Україні в перші роки радянської влади, зазначають С. І. Тихенко та В. К. Лисиченко, Київський та Одеський кабінети НСЕ, а також науково-технічні відділи (відділення) карного розшуку й міліції застосовували в роботі низку науково-технічних прийомів і методів, що були розроблені ще дореволюційними криміналістами. Завдяки діяльності кабінетів НСЕ та науково-технічних відділів (далі — НТВ) чимало науково-технічних засобів і прийомів дактилоскопії, криміналістичного вчення про сліди, судової фотографії, графічної, технічної експертизи документів, судово-хімічної та судово-біологічної експертиз швидко впроваджувалися в судово-слідчу практику УСРР⁷.

Протягом 1917–1918 років у Київському кабінеті НСЕ функціонували три секції: індивідуальної ідентифікації, судово-фотографічних досліджень і судово-хімічна. Діяв криміналістичний музей, у якому зберігалось близько тисячі систематизованих експонатів.

Київський кабінет продовжував обслуговувати округи Київської, Варшавської та Харківської судових палат; Одеський кабінет НСЕ — округи Одеської, Новочеркаської і Тифліської судових палат.

Повноваження Київського кабінету НСЕ за часів правління П. Скоропадського було розширено. Зокрема, український гетьман вніс зміни до ст. 1161 Статуту кримінального судочинства, що визначала експертизу підроблених грошей. Тепер такі об'єкти слід було надсилати «для обслідування» до кабінету НСЕ при прокурорі Київської судової палати, а після експертизи фальшиві монети та кредитні папери направляли до Державного банку на зберігання⁸.

Тому 1918 року Київський кабінет НСЕ виконав 389 експертиз, пов'язаних, здебільшого, з підробленням грошових знаків⁹. Однак уже 1919 року кількість проведених експертиз зменшилася до 80, з них 63 стосувалися досліджень щодо встановлення підробки грошових знаків¹⁰ (оскільки грошових знаків випускали багато, належний контроль за ними було втрачено)¹¹.

⁵ Рувін О. Г., Голікова Т. Д., Федчишина В. В. Славені сторінки історії: до 100-літнього ювілею КНДІСЕ. С. 63.

⁶ Там само. С. 64–65.

⁷ Тихенко С. И., Лисиченко В. К. Развитие криминалистики в Украинской ССР за 50 лет советской власти. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1967. Вып. 4. С. 8.

⁸ Державний Вісник. 1918. № 35. 15 серп. С. 1.

⁹ Киселев В. Б. Становление и развитие Киевского научно-исследовательского института судебных экспертиз. *Судова експертиза. Сучасний стан та перспективи розвитку* : тези доп. Київ, 2010. С. 3.

¹⁰ Сапун А. П., Сегай М. Я. 50 лет деятельности Киевского научно-исследовательского института судебных экспертиз. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1967. Вып. 4. С. 36.

¹¹ Історія створення Київського науково-дослідного інституту судових експертиз. URL: <http://kniise.com.ua/index.php>.

Ухвалений Радою Міністрів закон про тимчасовий порядок обслідування фальшивих монет та кредитових паперів.

На зміну та доповнення відповідних законів тимчасово постановити:

1. Статтю 1161 „Устава Уголовного Судопроизводства“ (Св. Зак. т. XVI, изд. 1914 г.) скласти так:

„По справах про фальшування монет та кредитових паперів фальшиві монети і кредитові папері та знаряддя для їх фальшування надсилаються для обслідування до Кабінету Науково-Судової Експертизи при Прокуророві Київської Судової Палати, а після обслідування фальшиві монети та кредитові папері надсилаються до Державного Банку на схованку“.

2. В складі Кабінету Науково-Судової Експертизи при Прокуророві Київської Судової Палати закласти з 1-го липня 1918 року нову посаду Помічника Завідуючого Кабінетом.

3. На видатки по переведенню зазначеної в попередній (2) статті міри відпускати з коштів Державної Скарбниці по сміті Міністерства Юстиції щорічно, починаючи з 1919 року, дев'ять тисяч шістьсот (9.600) карбованців, а на 1918 рік асигнувати, по обрахунку з 1-го липня 1918 року, чотири тисячі вісімсот (4.800) карбованців.

4. Асигнувати по сміті Міністерства Юстиції з коштів Державної Скарбниці в розпорядження Міністра Юстиції на покриття видатків на придбання необхідних матеріалів і взагалі на переведення в життя цього закону в 1918 році двадцять тисяч (20.000) карбованців.

За Голову Ради Міністрів

М. Василенко.

Міністр Юстиції *О. Романов.*

Зміни до ст. 1161

Статуту кримінального судочинства (1918)

Під час окупації Києва польськими військами та Українською галицькою армією (з 6 травня до 12 червня 1920 року) частину майна кабінету було розграбовано, а частину — знищено. Це ускладнило, однак не призупинило його діяльності. Спільно зі співробітниками В. І. Фаворському вдалося відновити обладнання та поновити проведення дактило-скопічних, трасологічних, судово-хімічних експертиз і експертиз документів.

Станом на березень 1917 року до Одеського кабінету НСЕ надійшло 15 вимог на проведення судово-експертних досліджень, зокрема 9 вимог з кримінальних справ, 6 вимог із цивільних. Залишилися невиконаними до 1 квітня 1917 року 62 вимоги на проведення судово-експертних досліджень. У квітні надійшло 8 вимог, а було закінчено 20 вимог на проведення судово-експертних досліджень. Протягом травня-вересня 1917 року надійшло 46 вимог на проведення судово-експертних досліджень, серед яких із кримінальних справ — 28, із цивільних — 18. За цей період було виконано 63 вимоги¹².

Після переїзду радянського уряду до Києва в лютому 1919 року Київський кабінет НСЕ продовжував працювати й підпорядковувався контрольно-слідчому відділу Народному комісаріату юстиції (далі — НКЮ) Української Соціалістичної Радянської Республіки (далі — УСРР). Уже 1 березня 1919 року прийнято декрет «О Народном комиссариате юстиции УССР», у якому регламентовано діяльність контрольно-слідчого відділу.

У період Громадянської війни 1918–1921 років Галичину окупувала Польща, Закарпаття — Угорщина, Буковину — Румунія.

У зв'язку з окупацією Києва німцями восени 1919 року завідувач Київського кабінету НСЕ С. М. Потапов був вимушений залишити місто і виїхати до Одеси, де до вересня 1922 року працював техніком-інструктором у фотографічному відділі Одеського кабінету НСЕ.

Наприкінці 1920 року завідувачем Київського кабінету НСЕ був призначений В. І. Фаворський, видатний учений у галузі судової фотографії.

¹² Комаха В. О. Становлення і розвиток судової експертизи та судово-експертних установ на Півдні України (За матеріалами перших двох етапів становлення і розвитку Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз 1914–1941 рр.) : монографія. Одеса, 2002. С. 122–123.

У цей час дослідницька робота Київського кабінету спрямовувалася на розроблення методів кольороподілу та контрастування і процесів виготовлення фотоматеріалів з конкретною світло- і кольорочутливістю¹³.

В Україні в період з 1918 до 1921 року стрімко зріс рівень злочинності. Це було спричинено насамперед Громадянською війною, розрухою і труднощами в придбанні продовольства. Нижчим став рівень розкриття вчинених злочинів. Подолати ці проблеми можна було лише шляхом активного використання досягнень науки і техніки в протидії злочинності.

Київський та Одеський кабінети НСЕ й Інститут судової медицини при університеті в Харкові було включено до складу судово-слідчих підвідділів відділів юстиції губревкомів¹⁴.

У зв'язку із цим НКЮ України циркуляром рекомендував усім губернським трибуналам і народним судам надсилати речові докази в такому порядку: судові установи Харківської, Донецької, Полтавської та Кременчуцької губерній — у Харківський інститут судово-медичної експертизи при Медичній академії, судові установи Київської, Волинської, Подільської та Чернігівської губерній — у Київський кабінет НСЕ при губернському відділі юстиції, судові установи Одеської, Єкатеринославської, Миколаївської та Запорізької губерній — в Одеський кабінет НСЕ при губернському відділі юстиції¹⁵.

За даними звіту про діяльність Одеського губернського відділу юстиції, за січень–квітень 1921 року до Одеського кабінету НСЕ надійшло 18 нарядів на проведення судово-експертних досліджень, було виконано 17. У листопаді 1921 року надійшло 279 вимог на проведення судово-експертних досліджень. Здебільшого це були вимоги на проведення досліджень з метою ідентифікації особи — 271, у 3-х необхідно було провести фотографічні дослідження або роботи, 1 — дослідження документів, 4 вимоги потребували проведення судово-медичних досліджень¹⁶. Збереглися відомості, що станом на лютий 1921 року Київський кабінет НСЕ проводив від 5 до 10 експертиз щомісяця (хімічні, дослідження документів, ідентифікацію особи за фотознімками і словесним портретом)¹⁷. Надалі кількість експертиз почала збільшуватися і до середини 1924 року становила 20 експертиз на місяць¹⁸.

Українські кабінети НСЕ працювали з перервами внаслідок складної обстановки в країні. Водночас вони продовжували здійснювати дослідження, направляти своїх фахівців на місця злочинів і виконувати інші завдання з протидії злочинності. У протоколі міжвідомчої наради від 23 травня 1923 року було зазначено, що Київський та Одеський кабінети НСЕ в період з 14 лютого 1920 року до 1 червня 1921 року провели 2658 експертиз¹⁹. Також до експертних досліджень залучали судових медиків, що працювали в губернських медичних установах або викладали в навчальних закладах, до яких належали, зокрема, Харківський інститут судової медицини, Одеський державний медичний інститут, Одеський бактеріологічний інститут та ін.

¹³ Лисиченко В. К., Сабуrow И. В. Развитие криминалистики и судебной экспертизы в первые годы советской власти в РСФСР и УССР. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1983. Вып. 26. С. 11.

¹⁴ Цимбал М. Л., Дереча Л. Н. Історія розвитку судової експертизи і судових експертних установ в Україні. *Современное состояние, проблемы и перспективы развития судебной экспертологии* : матеріали Міжнарод. науч.-практ. конф. (20–21 сент. 2007 г., АР Крым). Симферополь, 2007. С. 112.

¹⁵ ЦДАВО України, ф. 8, оп. 1, спр. 733, арк. 31.

¹⁶ Комаха В. О. Зазнач. праця. С. 148–149.

¹⁷ Лисиченко В. К., Сабуrow И. В. Развитие криминалистики и судебной экспертизы в первые годы советской власти в РСФСР и УССР. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1983. Вып. 26. С. 11.

¹⁸ Там само. С. 11.

¹⁹ Комаха В. А., Комаха О. В., Чернобай Л. Н. К вопросу об истории становления Одесского научно-исследовательского института судебных экспертиз. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 2001. Вып. 50. С. 53.

Судово-експертна діяльність експертних установ України протягом 1921–1922 років полягала:

а) у наданні в складних випадках допомоги зі встановлення злочину та його слідів, речових доказів, що передбачало виїзди спеціалістів кабінетів НСЕ на місця події з метою фотографування його, окремих об'єктів на ньому, надання допомоги на місці події з огляду трупів тощо;

б) проведенні досліджень речових доказів на вимогу органів судової влади за допомогою судової фотографії, зокрема мікрофотографії, дактилоскопії, спектрального, хімічного та мікроскопічного аналізів й інших наукових методів;

в) наданні висновків і пояснень у судових засіданнях з приводу проведених досліджень, якщо акт дослідження потребував роз'яснень, а також із технічних питань;

г) ознайомленні народних слідчих, працівників прокуратури, народних суддів з порядком проведення судової експертизи й технікою розслідування злочинів.

Після ліквідації губернських відділів юстиції з 1 жовтня 1922 року Київський та Одеський кабінети НСЕ були підпорядковані відповідно Київській і Одеській губернським прокуратурам²⁰, однак не увійшли до їх штатної структури. З осені 1922 року припинили фінансування на утримання співробітників Київського й Одеського кабінетів НСЕ, а також витрат на проведення судово-експертних досліджень. Брак фінансового забезпечення не давав змоги співробітникам експертних кабінетів використовувати ті методи НСЕ, які забезпечували оптимальність досліджень, займатися науково-дослідною роботою.

Водночас новоприйнятий Кримінально-процесуальний кодекс (далі — КПК) УСРР 1922 року в ст. 62 безпосередньо передбачив такий вид судових доказів, як висновок експерта. Нове законодавче положення вимагало іншого ставлення державних органів до кабінетів НСЕ.

З 1 січня до 15 травня 1923 року до Одеського кабінету НСЕ надійшло 453 вимоги на проведення судово-експертних досліджень, серед яких були хімічні, фізичні та мікроскопічні дослідження (з'ясовували загальноаналітичні й токсикологічні питання, досліджували чорнила); фотографічні дослідження — виконували репродукції, збільшення знімків, мікрофотограми тощо, дослідження документів і паперових грошових знаків (встановлення підробок, виконаних за допомогою підчисток і виправлень, травлення, підмальовувань, копіювання й інших механічних засобів, відтворення прихованого тексту і тексту спалених документів, дослідження паперових грошових та розрахункових знаків); дослідження з метою ідентифікації особи — встановлення особи за почерком, пальцевими відбитками, за допомогою інших слідів і за фотографіями; судово-медичні — дослідження волосся, крові, сперми, кісток, інших частин трупа тощо²¹. Загалом протягом 1923 року Одеський кабінет НСЕ виконав 644 судово-експертні дослідження²².

Аналізуючи показники роботи українських судово-експертних установ упродовж окресленого періоду, зазначимо, що середня щомісячна кількість проведених експертиз у Київському кабінеті становила 1918 року 32–33 дослідження, 1919-го — 6–7, 1921-го — 10, 1924-го — 20; в Одеському кабінеті 1921 року — 6–7, 1922-го — 57, 1923-го — 98. Збільшення кількості виконаних експертиз у кабінетах НСЕ відповідало стану криміногенної ситуації в державі, потребі правоохоронних органів щодо протидії злочинності та законодавчим новаціям стосовно висновків експертів.

Постановою Ради Народних Комісарів (далі — РНК) УСРР 10 липня 1923 року затверджено Положення про кабінети НСЕ, на підставі якого реорганізовано Київський та Одеський кабінети НСЕ й засновано третій в Україні кабінет — у м. Харкові. Саме ця дата є початком діяльності Харківського НДІСЕ ім. Заслуженого професора М. С. Бокаріуса.

²⁰ Комаха В. О. Зазнач. праця. С. 145.

²¹ Там само. С. 159.

²² Там само. С. 222.

Із цього приводу В. О. Комаха зазначає, що «думка про створення Харківського кабінету НСЕ і законодавчу реорганізацію діючих з 1914 року Київського й Одеського кабінетів НСЕ зародилася в Харкові. Це було за таких обставин. Як згадував 1931 року колишній перший завідувач Харківського кабінету НСЕ, відомий вітчизняний судовий медик і криміналіст М. С. Бокаріус, у березні 1923 року до нього в Інститут судової медицини зайшов Сергій Семенович Савченко, що тоді працював слідчим з надзвичайних справ при НКЮ УСРР. У той час він його мало знав, інколи зустрічався з ним під час ділових візитів до НКЮ. Савченко вперше подав ідею про потребу заснувати в Харкові кабінет НСЕ за прикладом двох таких кабінетів, які були тоді в Києві й Одесі, що діяли ще з 1914 року. Нарешті вирішили подати до НКЮ мотивоване клопотання про заснування в Харкові кабінету НСЕ. ...Першими двома працівниками його були фундатор С. С. Савченко і перший управляючий кабінету НСЕ М. С. Бокаріус»²³.

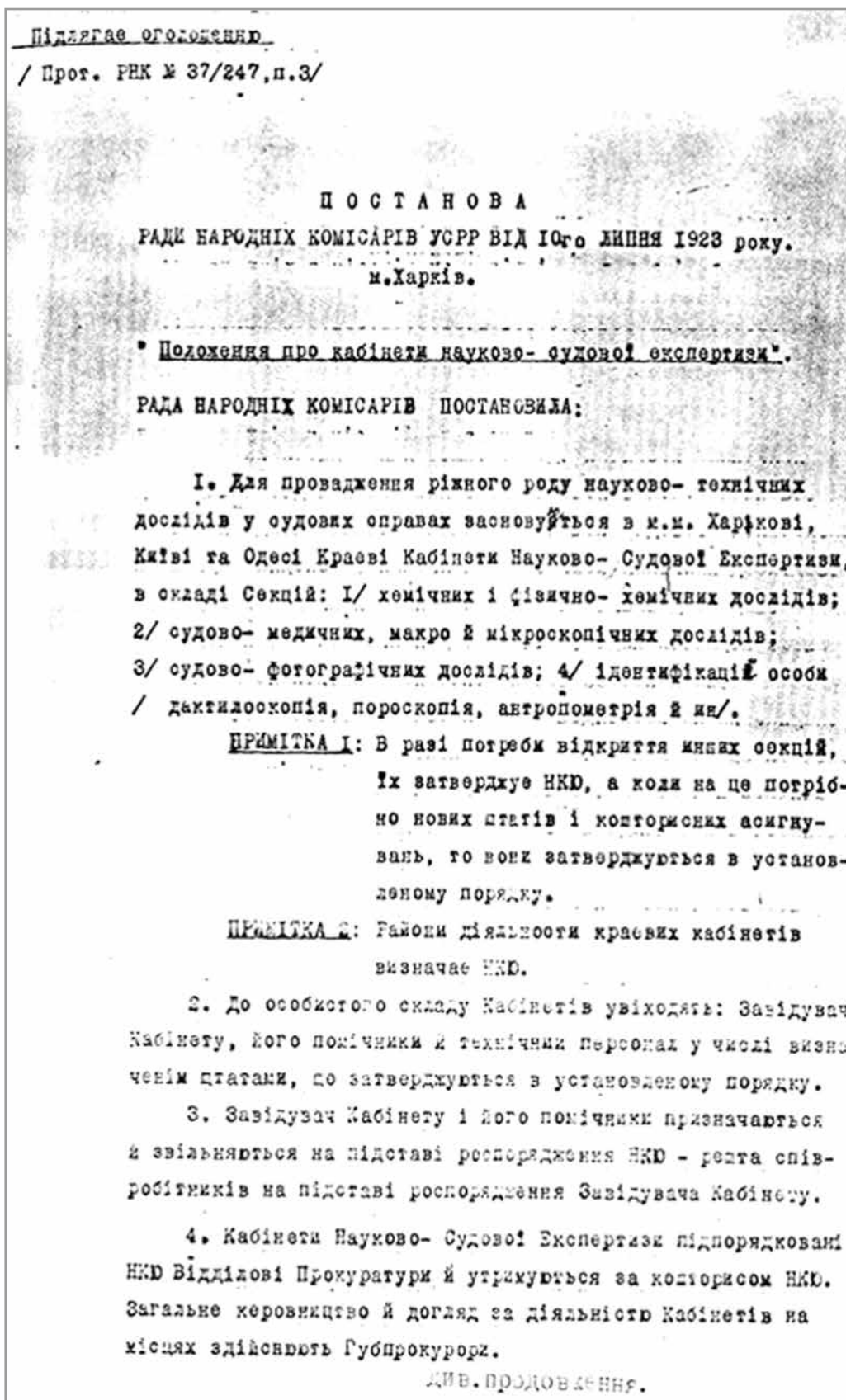

Микола Сергійович Бокаріус (1869–1931)

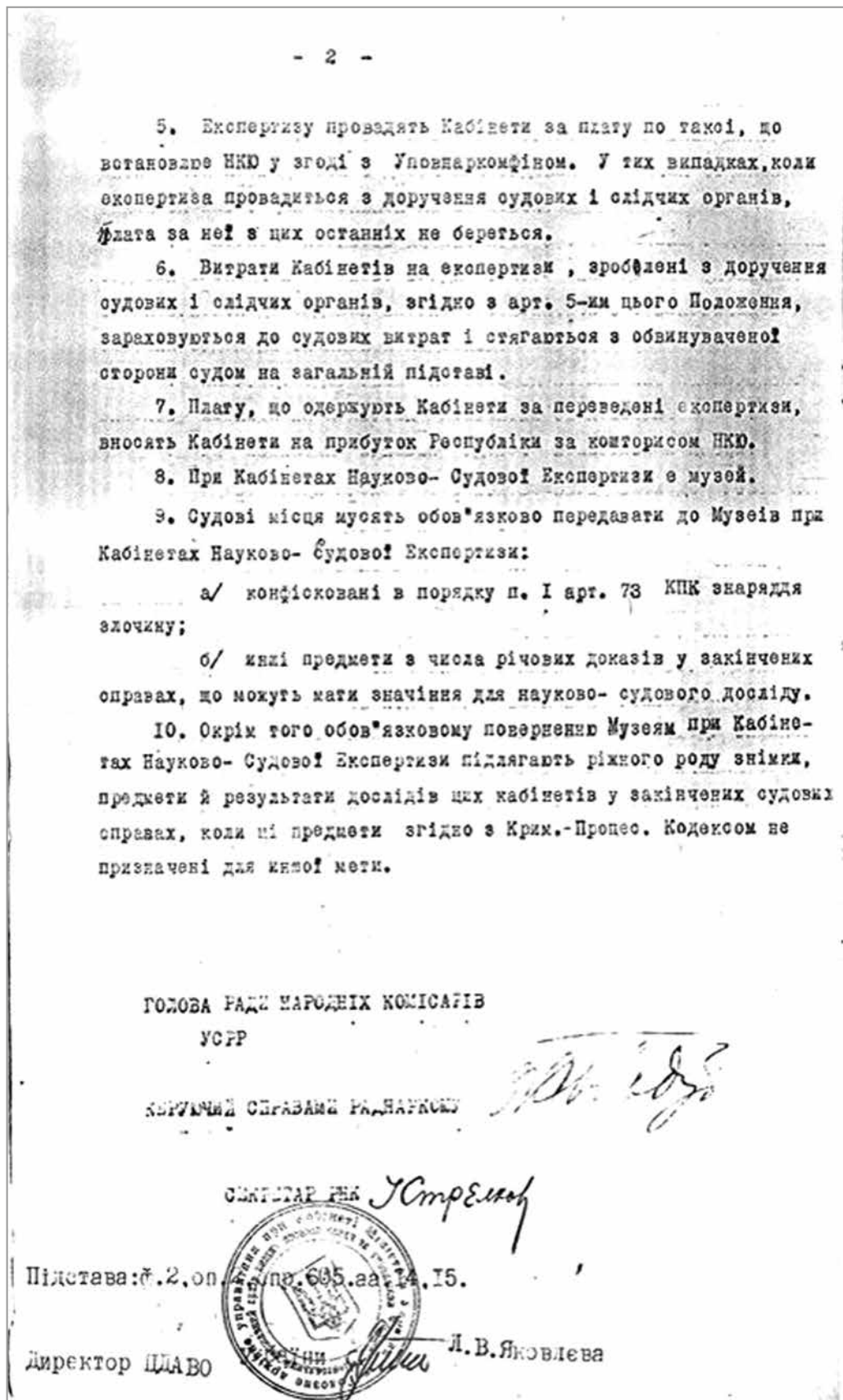
М. С. Бокаріус викладав судову медицину на юридичному факультеті. Був заступником начальника Харківської державної медичної академії (1920–1921), завідувачем відділу медичної освіти НКОЗ УСРР, директором Українського заочного медичного інституту. Створив у складі Харківського університету в 1913 році Інститут судової медицини, який за висновками комісії РКІ в 1920 році «за своїм блискучим станом взагалі і в науково-навчальному відношенні зокрема став гордістю Харківського університету». У керівництвах з судової медицини, які були опубліковані в 1928–1931 роках, зазначалося, що кафедра судової медицини як за своїм улаштуванням, обладнанням, так і за методикою викладання може конкурувати з кращими інститутами Заходу.

У 1923 році Микола Сергійович став ініціатором реорганізації Київського та Одеського кабінетів НСЕ і заснування Харківського кабінету НСЕ, які в 1925 році були реорганізовані в інститути НСЕ. Він був першим керівником Харківського кабінету НСЕ, а потім директором Харківського інституту НСЕ до останнього дня свого життя.

²³ Комаха В. О. Зазнач. праця. С. 161–162.

Репринт Постанови РНК УСРР
«Положення про кабінети науково-судової експертизи» (1923)

Закінчення репринту Постанови РНК УСРР
«Положення про кабінети науково-судової експертизи» (1923)

Обкладинка наукової роботи «Кристаллы Florence'a, их химическая природа и судебно-медицинское значение» (1904)

З 1923 року М. С. Бокаріус був Головним державним судово-медичним експертом УСРР. Він провів до 5000 досліджень речових доказів і понад 3000 розтинів трупів. У цей самий час Микола Сергійович керує науково-технічним кабінетом карного розшуку м. Харкова і виконує обов'язки консультанта Головного управління міліції та розшуку УСРР.

У 1925 році Уряд УСРР присвоїв Миколі Сергійовичу почесне звання Заслуженого професора, а в 1931 році після смерті його ім'я було присвоєно Харківському науково-дослідному інституту судових експертиз, повна назва якого сьогодні звучить як Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса.

М. С. Бокаріус був засновником і редактором журналів «Архив криминологии и судебной медицины» (1926–1927), а також «Питання криміналістики та науково-судової експертизи» (1931).

Першим в Україні фаховим періодичним науковим виданням був «Архив криминологии и судебной медицины», який висвітлював також питання криміналістики і судової експертизи. Думка про видання цього журналу виникла в 1924 році під час проведення другого Всеукраїнського з'їзду працівників судово-експертних установ та органів юстиції та була реалізована у 1926 році за активної участі українського криміналіста

і судового медика, директора однієї з трьох провідних на той час судово-експертних установ України — Харківського інституту науково-судової експертизи доктора медичних наук, професора Миколи Сергійовича Бокаріуса, який був і відповідальним редактором журналу.

Причин для заснування цього видання було достатньо — зазначалося у зверненні редакції у книзі першій першого тому. По-перше, поступове, хоча й повільне, відтворення українських інститутів науково-судової експертизи, розширення і поглиблення їх роботи давали багато матеріалів, які необхідно було використати як у вигляді обміну досвідом між фахівцями цієї справи, так і для ознайомлення працівників органів юстиції зі станом і досягненнями науково-судової експертизи в Україні.

По-друге, ні імперіалістична, ні Громадянська війна, ні зміна державного ладу, які хоча й значно уповільнили темп робіт у галузі криміналістики й судової медицини, але не змогли зупинити їх остаточно, — необхідно було зробити надбанням усіх зацікавлених питаннями науково-судової експертизи і довести до їх відома те, що було зроблено у цій галузі з 1914 до 1926 року як у нас, так і за кордоном.

Остання обставина була суттєвою тому, що колишній Радянський Союз довгий час був майже цілком відірваний від Заходу, а таким чином і від наукових досягнень іноземних фахівців. Якщо будь-які відомості про роботу в галузі науково-судової експертизи і доходили в Україну, то вони були відомими дуже обмеженому колу осіб, страждали неповнотою і носили випадковий характер.

По-третє, перелік працівників судової експертизи взагалі та судово-медичної зокрема, які працювали в період з 1914 до 1926 року в глухих місцях СРСР, поступово втрачали свою кваліфікацію, відставали не тільки від сучасності у вузькому розумінні цього слова, але й від досягнень науки станом до 1914 року.

Підготовку нових працівників у галузі судової експертизи вищі навчальні заклади країни не здійснювали або здійснювали дуже мало, необхідно було попікнутися про відтворення й підвищення кваліфікації працівників, надаючи в їх розпорядження журнал, який би міг полегшити виконання цього завдання.

І, нарешті, по-четверте, вже на тому самому Другому Всеукраїнському з'їзді працівників юстиції з'ясувалися тенденції до все більшої матеріалізації слідства, які свідчили про неухильне зростання кількості звернень з вимогами до установ науково-судової експертизи з боку органів дізнання, слідства і суду.

Порядок і способи направлення вимог на проведення судово-експертних досліджень виявляли дуже часто недостатнє ознайомлення працівників дізнання і слідства як з методами роботи установ науково-судової експертизи, так і з умовами, які забезпечували правильне обслуговування слідства й суду з їх боку.

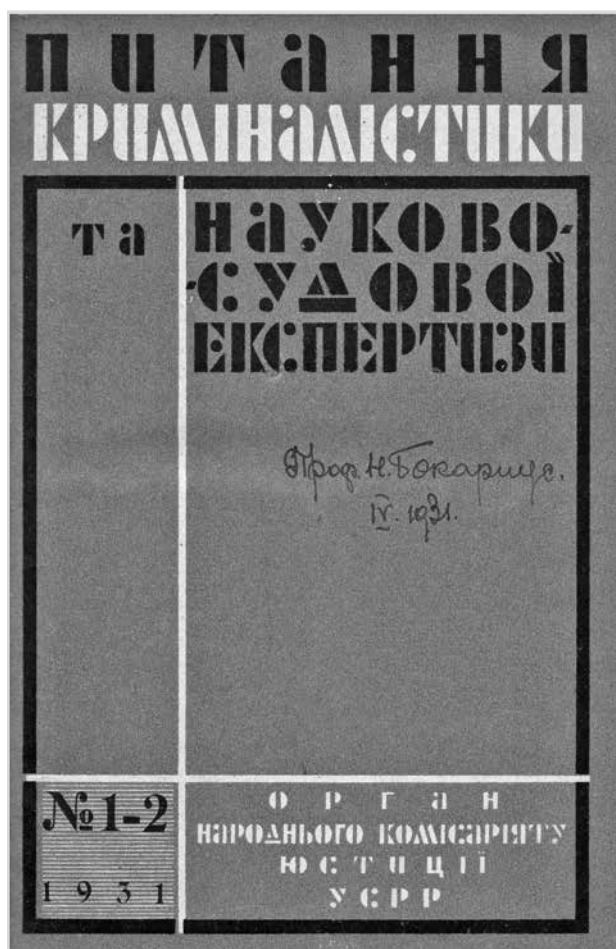
Необхідно було прийти на допомогу і зазначеній категорії працівників. Інструкції і циркуляри, в яких регламентувались питання щодо техніки пошуку, знаходження, виявлення, фіксації, зберігання і спрямування речових доказів у судово-експертні установи, не могли забезпечити вирішення цього завдання взагалі.

Брошури і підручники з питань техніки розслідування злочинів тільки певною мірою знайомили працівників дізнання і слідства з основними завданнями і методами роботи установ науково-судової експертизи. Ознайомити саме з сучасними досягненнями науки у цій галузі міг тільки фаховий журнал.

Виконанню всіх цих завдань, — зазначалося у зверненні редакції, — і мав слугувати заснований «Архив криминологии и судебной медицины». Протягом 1926–1927 років усього вийшло 3 томи, які склалися з 5 книг. Журнал видавався у Харкові. У передмові до першого тому журналу зазначалося, що основними джерелами для нього мають бути судово-експертна практика, досвід органів дізнання і слідства. Журнал публікував статті з криминології, судової експертизи, криміналістики як вітчизняних, так і закордонних фахівців, а також реферати і рецензії на праці вітчизняних і закордонних вчених, огляди юридичної преси. Видання здійснювалося російською мовою і одночасно дублювалося рідною мовою авторів (українською, німецькою, французькою, італійською тощо).

У зв'язку з негативними рецензіями в центральній юридичній пресі («Револуция права») щодо його неординарного напрямку діяльності і висвітлення на сторінках окремих нетипових проблем, і не зважаючи на нестачу на той час фахових юридичних видань взагалі, журнал було закрито. Як зазначалось у вітчизняній періодичній юридичній пресі, основною причиною цього було те, що редакція журналу не була принципова у відборі наукових матеріалів і, як тоді називалося, робила спробу протягнути в радянську криміналістику міцну буржуазну методологію. Зокрема, на думку рецензентів, те, що на сторінках журналу було широко надано місце для публікації неправдивих, з наукової точки зору, статей закордонного представника реакційної буржуазної кримінально-антропологічної школи Енріко Феррі (Enrico Ferri) та інших авторів, які стояли на позиціях цієї школи.

Наступне фахове юридичне (планувалося як) періодичне видання «Питання криміналістики та науково-судової експертизи», яке виходило в 1931–1932 роках у Харкові українською мовою, орган Народного Комісаріату юстиції УСРР. Усього вийшло у світ сім номерів, шість номерів трьома випусками по два номери у кожному випуску (№ 1–2, 3–4 і 5–6 — обсягом 80–90 сторінок кожен) у 1931 році та один — № 7 — у 1932-му.

Обкладинка видання
«Питання криміналістики та науково-судової експертизи. № 1-2» (1931)

При створенні цього видання редакція вважала особливо важливим зробити журнал дійсним помічником кожного практичного працівника в галузі повсякденної правоохоронної діяльності з питань криміналістики і науково-судової експертизи.

Журнал ставив подвійне завдання: обговорення теоретичних питань, іноді й вузькоспеціальних, і висвітлення помилок практики — для їх виправлення.

На думку засновника і редактора даного видання М. С. Бокаріуса, висловлену на сторінках першого випуску, «...питання криміналістики і науково-судової експертизи так щільно перепліталися між собою, що навряд чи можна знайти багато таких моментів у практиці розслідування, де б завдання їх були цілком відокремлені».

Однією з основних проблем того часу як взагалі в СРСР, так і в Україні зокрема, де успішно діяли єдині в колишньому Радянському Союзі судово-експертні установи — Київський, Одеський та Харківський інститути науково-судової експертизи, була відсутність друкованих засобів з питань криміналістики і науково-судової експертизи. Із метою підвищення рівня знань у працівників правоохоронних органів з питань криміналістики і науко-

во-судової експертизи М. С. Бокаріус на сторінках першого випуску цього журналу висловив думку про необхідність створення в Україні «Всеукраїнського заочного інституту криміналістики» на перших порах хоча б з півторарічним терміном навчання. «Питання криміналістики та науково-судової експертизи» мало ліквідувати проблему з відсутності друкованих періодичних видань у зазначеній галузі, однак, як і першому періодичному виданню в Україні, засновником і редактором якого був М. С. Бокаріус, що вийшов з друку у 1926 році під назвою «Архив криминологии и судебной медицины», йому не судилося довготривале існування. Після смерті М. С. Бокаріуса (23 грудня 1931 року) журнал «Питання криміналістики та науково-судової експертизи» з політичних причин, як і перше видання, перестав існувати.

У цьому журналі публікувалися праці українських вчених-криміналістів, зокрема статті наукових співробітників Одеського інституту науково-судової експертизи — завідувача відділу криміналістичної ідентифікації, професора Сергія Миколайовича Матвєєва: «Про ідентифікацію підписів», «Про судові дослідження вогнестрільної зброї, гільз та куль», «Про судові дослідження розбитих та прострілених шибок» і стаття вченого секретаря Андрія Костянтиновича Папаспіракі «Про психологію свідчень свідків» та інших.

М. С. Бокаріус був автором багатьох нормативних актів та видань з питань судової медицини, судово-медичної експертизи, криміналістичної експертизи.

Праця у сфері судово-експертної і науково-дослідної діяльності завжди була важкою. Ці труднощі в українських інститутах НСЕ зустрічалися на всьому шляху їх як практичної — судово-експертної, так і теоретичної — науково-дослідної діяльності, розпочинаючи в Київському і Одеському інститутах НСЕ з 1914 року, а в Харківському — з 1924 року. Вони проявлялися, в основному, для перших двох інститутів у тому, що їм не приділялося достатньої уваги, особливо у 1918–1923 роках, коли держава на ці установи не звертала належної уваги і практично не надавала для їх діяльності матеріальної допомоги. Вони діяли тільки завдяки ентузіазму співробітників. Негативно на діяльності зазначених судово-експертних установ відображалось і політичне становище того часу, в якому знаходилася Україна — це, перш за все, Громадянська війна, зміна політичного режиму після подій у Росії в 1917 році і те важке економічне становище, до якого призвели ці два негативних на той час фактори.

І як справедливо зазначено в преамбулі Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні»²⁴, після 1917 року в період Громадянської війни і наступні десятиріччя на землях України пролилося багато крові. Мільйони безвинних людей на підставі антигуманних і антидемократичних законів та внаслідок прямого беззаконня і свавілля зазнали переслідувань за свою політичну діяльність, висловлювання та релігійні переконання. Особливо важкою спадщиною минулого були масові репресії, які чинилися сталінським режимом та його провідниками в республіці. При судових і позасудових розправах грубо нехтувалися норми Конституції, які були покликані охороняти права і свободи громадян, елементарні норми судочинства.

До основних злочинів комуністичного режиму в Україні тих часів було віднесено, наприклад, і організацію масових розстрілів української інтелігенції у 30–х роках минулого сторіччя з метою знищення інтелектуальної сили народу²⁵.

Із зазначених причин найбільш важкими днями в діяльності українських інститутів НСЕ були 1930–1941 роки — період, який залишився в історії людства як період масових репресій і нерідко безпідставного притягнення до кримінальної відповідальності громадян нашої держави.

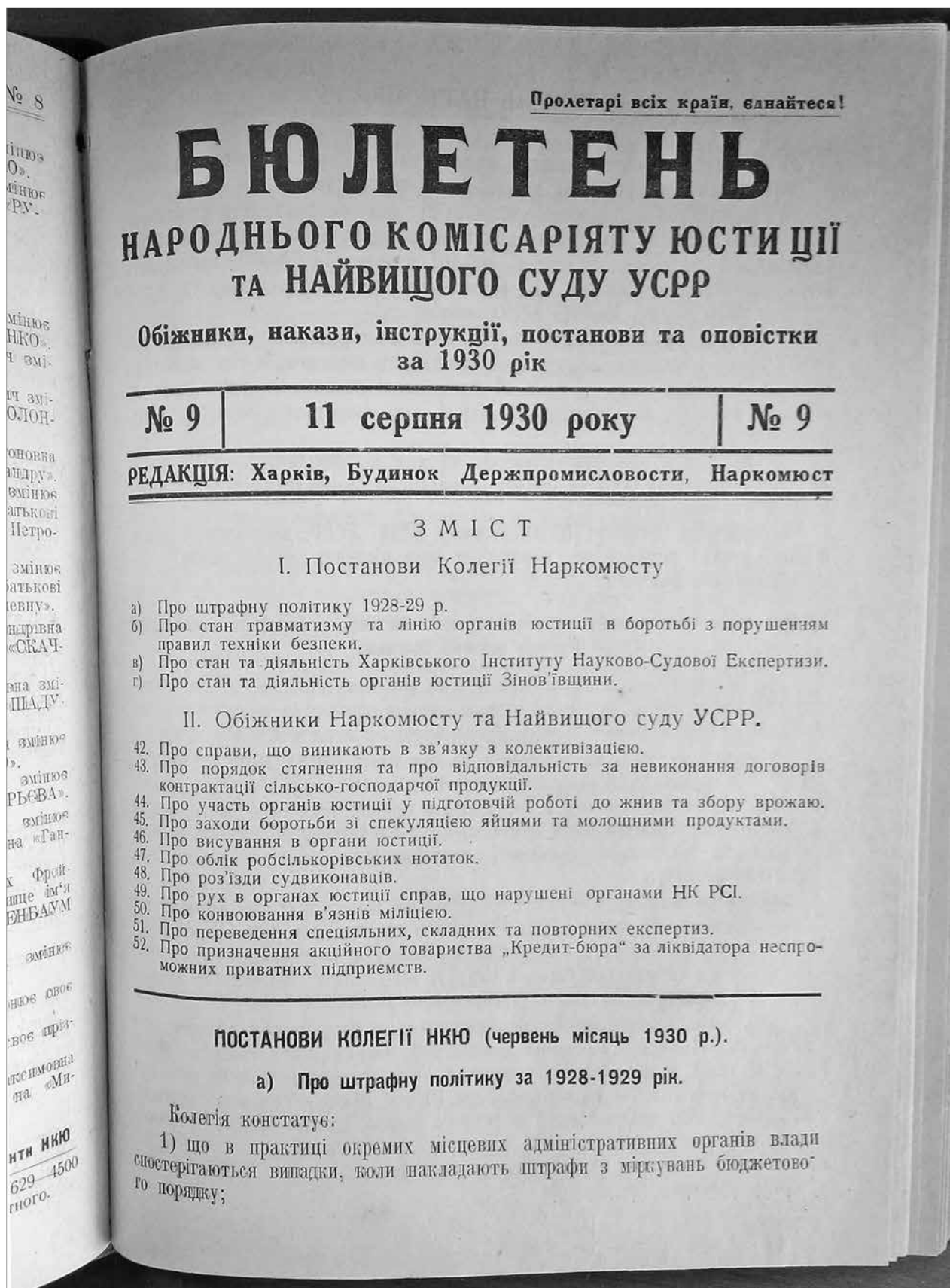
Полювання на «вільм» розпочалося безпосередньо з центру. Так, у 1930 році проведено обслідування судово-експертної і науково-дослідної роботи в Харківському інституті НСЕ, і в результаті чого Колегія НКЮ УСРР в червні того ж року опублікувала постанову «Про стан діяльності Харківського інституту науково-судової експертизи»²⁶. У цій постанові, зокрема, зазначалося, що Харківський інститут НСЕ не використав можливостей для притягнення до роботи в ньому радянських працівників вищої школи. Не маючи у своєму штаті аспірантів, практикантів та стажистів, інститут НСЕ не може висувати нових працівників на роботу у своїх лабораторіях.

У роботі інституту НСЕ та інспектури судової медицини був паралелізм в обслуговуванні експертизою судово-слідчих органів. Це шкідливо відбивалося на роботі судово-експертних структур. У зв'язку з цим Колегія НКЮ УСРР визнала за потрібне обмірковувати спільно з НКОЗ УСРР та НКВС УСРР питання про доцільність створення Інституту кримінології та судової медицини. Це питання, підкреслювалося в постанові Колегії НКЮ УСРР, необхідно було обмірковувати з участю компетентних працівників у цій галузі.

²⁴ Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні : Закон України від 17 квітня 1991 р. *Закони України / Ін-т законодавства Верховної Ради України*. Київ, 1996. Т. 1. С. 370.

²⁵ Чорна книга України : зб. док., архів. матеріалів, листів, доп., ст., дослідж., есе. Київ : Просвіта, 1998. 783 с.

²⁶ Про стан діяльності Харківського інституту науково-судової експертизи : Постанова колегії Народного комісаріату юстиції УСРР (червень місяць 1930 р.). *Бюлетень народного комісаріату юстиції*. 1930. № 9. С. 139–140.

Постанова Колегії НКЮ УСРР «Про стан діяльності Харківського інституту науково-судової експертизи» (1930)

1) вжити рішучих заходів до посилення боротьби з ламанням правил техніки безпеки, неправильним використанням коштів, асигнованих на техніку безпеки та промсанітарію, притягаючи до кримінальної відповідальності тих відповідальних за це осіб, що своєю злочинною недбайливістю та байдужим ставленням до питань організації техніки безпеки сприяють зростанню травматизму, суворо додержуючи директив НКЮ, НКП та НК РСІ УСРР з 5 грудня 1928 року, п. 4 Ч. 1 (Бюлетень НКЮ, № 1 за 1929 р.), а саме: «не припускати, щоб службовий стан осіб, які вчинили злочин або правопометство, не ставив їх в упривілейоване становище та не спричиняв пом'якшення заходів впливу або цілковите звільнення від ужиття цих заходів».

2) Вжити рішучих заходів до покращення якості дізнання та попереднього слідства, а так само прискорення темпу розгляду цих справ, встановивши, як загальне правило, що всі подібні справи слід розглядати невідкладно й позачергово і їх слід закінчити переведенням в органи довіду та слідства протягом найбільш 2-х тижнів, а в прокуратурах та на судах — протягом 1 тижня.

3) Доручити оргінстрові, обслідуючи органи юстиції Дніпропетровської та Луганської округ, досконально вивчити стан травматизму в цих округах та участь і лінію органів юстиції в справі боротьби з травматизмом. Поруч з цим зажадати потрібні матеріали із Сталінської, Артемівської, Харківської, Криворізької, Запорізької та Миколаївської окрпрокуратур і разом із трудовою прокуратурою розробити ці матеріали з тим, щоб у листопаді 1930 року на засіданні Колегії вдруге заслухати доповідь про стан травматизму та лінію органів юстиції в основних промислових округах.

4) Доручити оргінстрові разом з трудовою прокуратурою та Наркомпраці проробити питання про поліпшення роботи в галузі довіду та попереднього слідства.

5) Просити НКП, ВУРПС та ВРНГ УСРР по своїй лінії дати відповідні директиви до посилення боротьби з травматизмом.

в) Про стан та діяльність Харківського Інституту Науково - Судової експертизи.

1) Інститут не використав можливостей для притягнення до роботи радянських вишівців. Не маючи в своєму штаті аспірантів, практикантів та стажерів, інститут не може висовувати нових робітників на роботу.

Оргінстрові НКЮ, разом із прокуратурою Найвищого суду та оброзподілом, розробити питання про притягнення нових рядових робітників.

2) В роботі Інституту та інспектури судової медицини є паралелізм в обслуговуванні експертизою судово - слідчих органів. Цей паралелізм шкідливо відбивається на роботі.

Вважати за потрібне обмірковувати, спільно з Наркомдорів'я та Наркомв'язусправ УСРР, питання про доцільність утворення Інституту криміналогії

Продовження постанови Колегії НКЮ УСРР «Про стан діяльності Харківського інституту науково-судової експертизи» (1930)

та судової медицини. Це питання слід обмірковувати з участю компетентних робітників у цій галузі.

3) Відзначаючи, що Наркомюст не досить керував Інститутом, запропонувати оргінстрів НКЮ та прокуратурі Найвищого суду УСРР підсилити це керівництво, намітити конкретні плани роботи Інституту й методи керівництва.

4) Досі Інститут не використав усіх можливостей для підвищення якості попереднього розсліду. Інститут зовсім не бере участі в виробленні та розробленні питань матеріялізації слідства й техніки розсліду. Оргінстр НКЮ, разом з прокуратурою Найвищого суду УСРР, має скласти план такої роботи Інституту та намітити конкретні методи притягнення Інститутів до участі в роботі щодо удосконалення розсліду.

5) Інститут не досить узагальнює досвід своєї роботи і зовсім слабо використовує методи обміну досвідом науково-дослідчої роботи не тільки з іншими науковими закладами, але навіть і з іншими інститутами науково-судової експертизи. Як негативне явище, відмічається також брак будь-якого плану науково-дослідчої роботи; через те директор Інституту має розробити піврічний план такої роботи та встановити діловий зв'язок як із іншими науковими закладами, як і з іншими інститутами науково-судової експертизи.

6) Відмітити, як цілком негативне явище, млявий темп виконання експертиз. Млявість темпу спричиняє замалий ефект роботи Інституту. Констатувати, що об'єктивні умови роботи Інституту не давали підстав для такої затримки дослідження. Директор Інституту мусить негайно усунути це негативне явище, встановити спеціальний контроль над виконанням окремими секціями доручених досліджень. Оргінстр НКЮ має кожного кварталу перевірити темп виконання експертиз.

7) Судово-слідчі органи припускають значні дефекти в збиранні матеріялів для експертиз та надсилки їх до Інституту. Часто-густо ці дефекти унеможливають дослідження. Через це доручити прокуратурі Найвищого суду УСРР, разом з оргінстром НКЮ, урахувавши ці дефекти, скласти спеціального інструктивного листа.

8) Доручити оргінстрів НКЮ розробити питання та погодити з відповідними органами про об'єднання музею Інституту з музеями управ головного та округового розшуку.

г) Про стан та діяльність органів юстиції Зінов'їщини.

1. Окрпрокуратура та окрсуд за останній рік перевели значну роботу, головним чином щодо реорганізації судово-слідчих органів, організації в'язничних камер та товариських судів. Переведена реорганізація органів юстиції в основному себе виправдала й сприяла наближенню суду до людини, скороченню випадків відкладання справ та прискоренню темпу їх проходження, спрощенню досудової підготовки й притягненню до роботи в су-

Відзначаючи, що НКЮ УСРР не досить задовільно керував діяльністю Харківського інституту НСЕ, Колегія НКЮ УСРР запропонувала організаційно-інструкторському відділові НКЮ та прокуратурі Найвищого суду УСРР підсилити це керівництво, намітити конкретні плани роботи цього інституту і методи керівництва.

Досі, констатувалося в цій постанові, Харківський інститут НСЕ не використав усіх можливостей для підвищення якості проведення попереднього розслідування. Інститут НСЕ зовсім не брав участі у виробленні та розробленні питань матеріалізації слідства і техніки розслідування. Тому організаційно-інструкторський відділ НКЮ УСРР повинен був разом із прокуратурою Найвищого суду УСРР скласти плани роботи інституту НСЕ, спрямованої на підвищення як якості проведення попереднього слідства, так і його матеріалізації і техніки розслідування. Необхідно було також намітити конкретні методи залучення українських інститутів НСЕ до участі в роботі щодо удосконалення розслідування. Харківський інститут НСЕ не досить задовільно узагальнював досвід своєї роботи і зовсім слабо використовував методи обміну досвідом науково-дослідної роботи не тільки з іншими науковими закладами, але навіть з іншими інститутами НСЕ, — зазначалося в постанові Колегії НКЮ УСРР. Як негативне явище Колегія НКЮ УСРР відмічала також відсутність у Харківському інституті НСЕ будь-якого плану науково-дослідної роботи, тому директор цього інституту був зобов'язаний розробити піврічний план такої роботи та встановити діловий зв'язок як з іншими науковими закладами, так і з іншими інститутами НСЕ.

Колегія НКЮ УСРР також відмітила як цілком негативне явище млявий темп виконання експертиз. Млявість темпу спричиняла замалий ефект роботи Харківського інституту НСЕ. Тому вона констатувала, що об'єктивні умови роботи цього інституту НСЕ не давали підстав для такої затримки досліджень. У зв'язку з цим директор інституту НСЕ був зобов'язаний негайно усунути це негативне явище, встановити спеціальний контроль над виконанням окремими секціями доручених досліджень. Організаційно-інструкторському відділу НКЮ УСРР необхідно було кожного кварталу перевіряти темпи виконання експертиз.

У цій постанові Колегії НКЮ УСРР підкреслювалося, що судово-слідчі органи допускали значні дефекти в збиранні матеріалів для експертиз та надсиланні їх до інституту НСЕ. Нерідко ці дефекти унеможливлювали проведення судово-експертних досліджень. Тому Колегія НКЮ УСРР доручила прокуратурі Найвищого суду УСРР разом з організаційно-інструкторським відділом НКЮ УСРР скласти спеціального інструктивного листа щодо зазначеної проблеми.

Також Колегія НКЮ УСРР доручила організаційно-інструкторському відділові Наркомюсту розробити питання та погодити з відповідними органами про проведення об'єднання криміналістичного музею Харківського інституту НСЕ з музеями управління головного розшуку та розшуку округів.

Така негативна оцінка і ставлення з боку НКЮ УСРР до судово-експертної і науково-дослідної діяльності Харківського інституту НСЕ не могли не відобразитися на його працівниках.

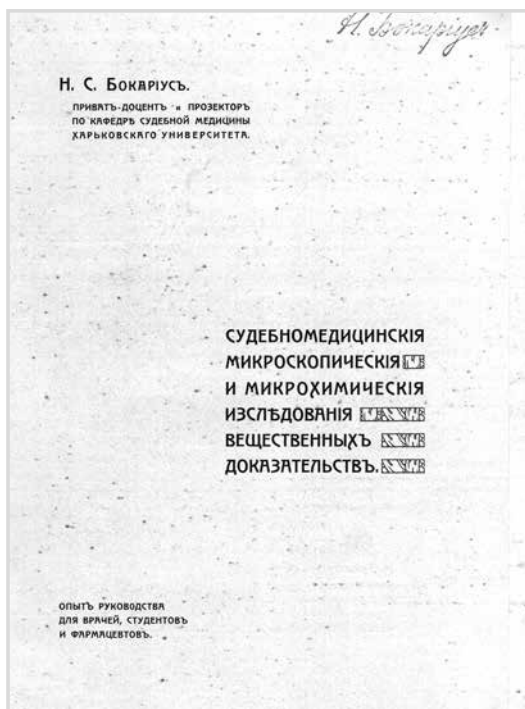
Так, наприклад, 8 жовтня 1930 року в 40-річному віці помер Сергій Семенович Савченко, який працював в Харківському інституті НСЕ завідувачем секції судово-фотографічних досліджень з дня його заснування — 1 січня 1924 року. Був одним із фундаторів цієї судово-експертної установи і взагалі одним із реорганізаторів судово-експертних установ в Україні, з активної ініціативи якого держава в 1923 році звернула увагу на діючі в Україні судово-експертні установи — Київський та Одеський кабінети НСЕ, реорганізувала їх і заснувала Харківський кабінет НСЕ. Згодом, 23 грудня 1931 року, в 62-річному віці помер інший реорганізатор судово-експертної системи в Україні, один із фундаторів Харківського інституту НСЕ та його перший директор Микола Сергійович Бокаріус²⁷.

²⁷ Комаха В. А. Бокаріус Микола Сергійович — один із фундаторів і перший керівник Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз (до 90-річчя заснування Харківського НДІСЕ). *Юридичні записки*. 2013. № 2. С. 123–130.

Професор М. С. Бокаріус (ліворуч) і С. С. Савченко (в центрі) (1929)

Наразі широко відомими науковими працями М. С. Бокаріуса є «О значении странгуляционной борозды при повешении» (1904), «Судебно-медицинские микроскопические и микрохимические исследования вещественных доказательств» (1910),

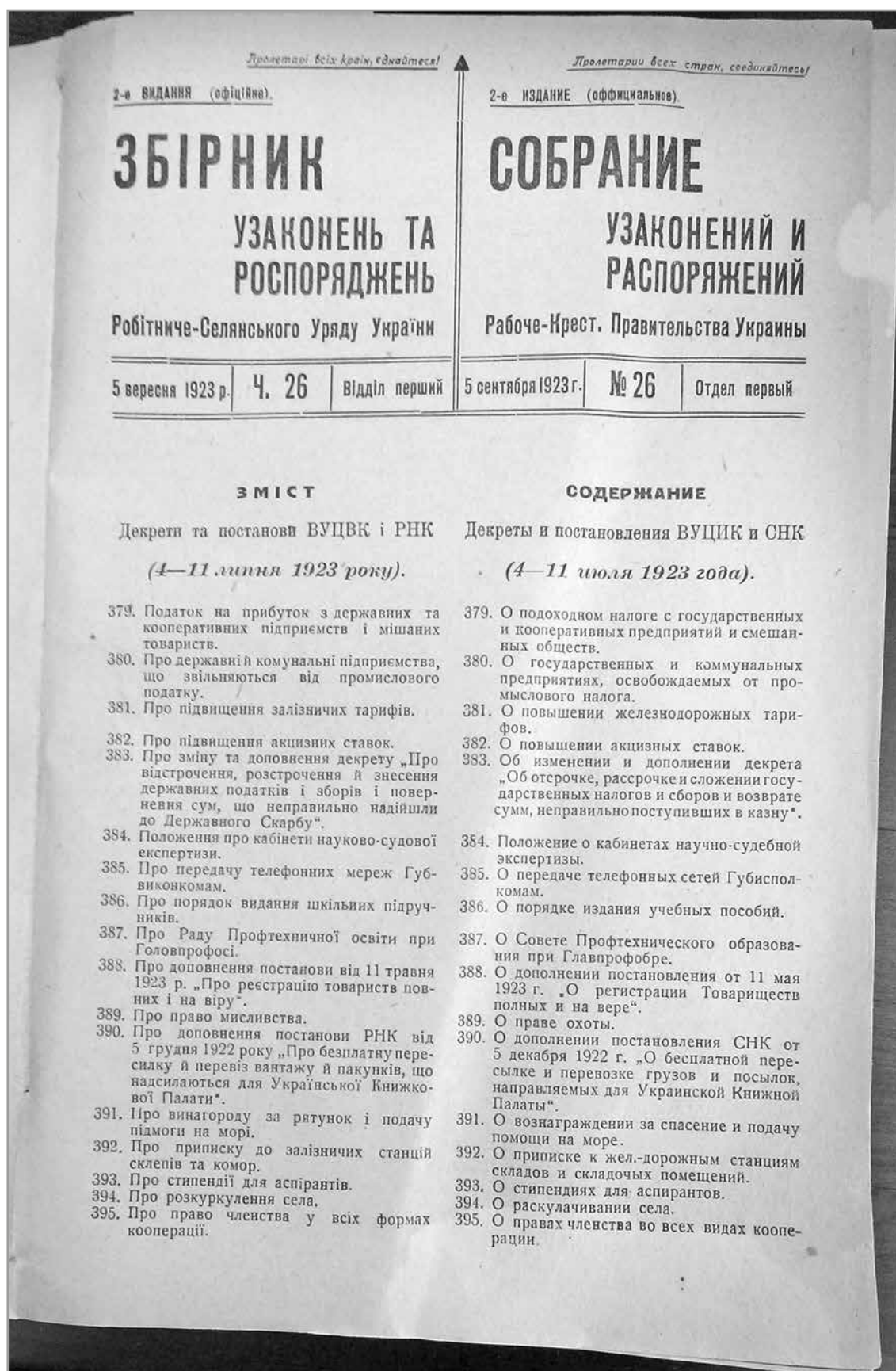
Обкладинка роботи «Судебно-медицинские микроскопические и микрохимические исследования вещественных доказательств» (1910)

«Краткий курс судебной медицины» (1911), «Судебная медицина в изложении для юристов» (1915), «Сведения и практические работы студентов по судебной медицине» (у 1916–1928 рр. вийшли 10 збірників), «Справочный подручный альбом для работников уголовного розыска и милиции при составлении словесного портрета» (1924), «Первоначальный наружный осмотр трупа при милицейском и розыском дознании» (1925), «Первоначальный наружный осмотр трупа, на месте происшествия или обнаружения его» (1929), «Судебная медицина для медиков и юристов» у 2 частях (1930).

У Положенні про кабінети науково-судової експертизи від 10 липня 1923 року зазначено, що РНК УСРР постановила з метою проведення різних науково-технічних досліджень із судових справ заснувати в містах Києві, Одесі та Харкові крайові кабінети НСЕ в складі секцій:

- 1) хімічних і фізико-хімічних досліджень;
- 2) судово-медичних, макро- і мікроскопічних досліджень;
- 3) судово-фотографічних досліджень;
- 4) ідентифікації особи (дактилоскопія, пороскопія, антропометрія тощо)²⁸.

²⁸ Положення про кабінети науково-судової експертизи : Постанова РНК УСРР від 10 липня 1923 г. Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-селянського уряду України. 1923. № 26. Арт. 384.

Положення про кабінети науково-судової експертизи (1923)

ч. 26

Арт. 384 № 26

Ст. 384

384. Положення про кабінети науково-судової експертизи.

Рада Народніх Комісарів постановила:

1. Для провадження різного роду науково-технічних дослідів у судових справах засновуються в м. м. Харкові, Києві та Одесі Краєві Кабінети Науково-Судової Експертизи, в складі Секцій:

- 1) хемічних і фізично-хемічних дослідів;
- 2) судово-медичних, макро й мікроскопічних дослідів;
- 3) судово-фотографічних дослідів;
- 4) ідентифікації особи (дактилоскопія, пороскопія, антропометрія й инш.).

Примітка 1. В разі потреби відкриття інших секцій, їх затверджує НКЮ, а коли на це потрібно нових штатів і кошторисних асигнувань, то вони затверджуються в установленому порядку.

Примітка 2. Райони діяльності краєвих кабінетів ухвалює НКЮ.

2. До особистого складу Кабінетів належать: Завідувач Кабінету, його помішники й технічний персонал у числі, визначені штатами, що затверджуються в установленому порядку.

3. Завідувач Кабінету і його помішників призначається й звільняється на підставі розпорядження НКЮ—решта співробітників на підставі розпорядження Завідувача Кабінету.

4. Кабінети Науково-Судової Експертизи підпорядковані НКЮ Відділові прокуратури й утримуються за кошторисом НКЮ. Загальне керівництво й догляд за діяльністю Кабінетів на місцях здійснюють Губпрокурори.

5. Експертизу провадять Кабінети за плату по таксі, що встановлює НКЮ в згоді з Уповнаркомфіном. У тих випадках, коли експертиза провадиться з доручення судових і слідчих органів, плата за неї з цих останніх не береться.

6. Витрати Кабінетів на експертизу, зроблені з доручення судових і слідчих органів, згідно з арт. 5-ам цього Положення, зараховуються до судових витрат і стягаються з обвинуваченої сторони судом на загальній підставі.

384. Положение о кабинетах научно-судебной экспертизы.

Совет Народных Комиссаров постановил:

1. Для производства различного рода научно-технических исследований по судебным делам учреждаются в г. г. Харькове, Киеве и Одессе Областные Кабинеты Научно-Судебной Экспертизы, в составе Секций: 1) химических и физико-химических исследований; 2) судебно-медцинских, макро и мекроскопических исследований; 3) судебно-фотографических исследований; 4) идентификации личности (дактилоскопия, пороскопия, антропометрия и проч.).

Примечание 1. В случае необходимости открытия других секций, таковые утверждаются НКЮ, а если это требует новых штатов и сметных ассигнований, то в установленном порядке.

Примечание 2. Районы деятельности областных кабинетов определяются НКЮ.

2. Личный состав Кабинетов состоит из Заведывающего Кабинетом, его помощников и технического персонала в числе, определяемом штатами, утверждаемыми в установленном порядке.

3. Заведывающий Кабинетом и помощники его назначаются и увольняются распоряжением НКЮ—остальные сотрудники распоряжением Заведывающего Кабинетом.

4. Кабинеты Научно-Судебной Экспертизы подчинены НКЮ по Отделу Прокуратуры и содержатся по смете НКЮ. Общее руководство и надзор за деятельностью Кабинетов на местах осуществляется Губпрокурорами.

5. Экспертиза производится Кабинетами за плату по таксе, устанавливаемой Наркомюстом по соглашению с Уполнаркомфином. В тех случаях, когда экспертиза производится по поручению судебных и следственных органов, плата за такую с этих последних не взыскивается.

6. Издержки Кабинетов по экспертизам, произведенным по поручению судебных и следственных органов, согласно ст. 5-й сего Положения, причисляются к судебным издержкам и взыскиваются с обвиненной стороны судом на общем основании.

815

ч. 26

Арт. 384—385 № 26

Ст. 384—385

7. Плату, що одержують Кабінети за переведені експертизи, вносять Кабінети на прибуток Республіки за кошторисом НКЮ.

8. При Кабінетах Науково-Судової Експертизи є музеї.

9. Судові місця мають обов'язково передавати до Музеїв при Кабінетах Науково-Судової Експертизи:

а) конфісковані в порядку п. 1 арт. 73 Кр.-Проц. Кодексу знаряддя злочину, й

б) інші предмети з числа річових доводів у закінчених справах, що можуть мати значіння для науково-судового досліду.

10. Окрім того, обов'язковому поверненню Музеям при Кабінетах Науково-Судової Експертизи підлягають різного роду знімки, предмети й результати дослідів цих Кабінетів у закінчених судових справах, коли ці предмети згідно з Крим. Процес. Кодексом не призначені для іншої мети.

м. Харків, дня 10 липня 1923 р.

Голова Ради Народніх
Комісарів *Х. Раковський*.

Керуючий Справами
Раднаркому *Солодуб*.

Секретар РНК *Стрілков*.

Оголошено в «Вістях ВУЦВК» від 11-го серпня 1923 р., ч. 177.

7. Поступающая в Кабинеты плата за произведенные экспертизы вносится Кабинетами в доход Республики по смете НКЮ.

8. При кабинетах Научно-Судебной Экспертизы состоят музеи.

9. Обязательной передаче судебными местами в Музеи при Кабинетах Научно-Судебной Экспертизы подлежат:

а) конфискованные в порядке п. 1 ст. 73 Угол.-Проц. Код. орудия преступления и

б) другие предметы из числа вещественных доказательств по оконченным делам, могущие иметь значение для научно-судебного исследования.

10. Кроме того, обязательному возврату в Музеи при Кабинетах Научно-Судебной Экспертизы подлежат всякого рода снимки, предметы и результаты исследований этих Кабинетов по оконченным судебным делам, если эти предметы согласно Угол.-Проц. Кодекса, не подлежат иному направлению.

г. Харьков, 10 июля 1923 г.

Председатель Совета Народных
Комиссаров *Х. Раковский*.

Управляющий Делами
Совнаркома *Солодуб*.

Секретарь СНК *Стрелков*.

Распублик. в «Вістях ВУЦВК» от 11-го августа 1923 г., № 177.

385. Про передачу телефонних мереж Губвиконкомам.

Змінюючи п. п. 2 і 5 декрету Ради Народніх Комісарів РСФРР „Про націоналізацію телефонних сполучень РСФРР“ (Зб. Узак. РСФРР 1919 р., ч. 35, арт. 344), якому надано чинності на території УСРР постановою Всеукрревкому від 27 січня 1920 року (Зб. Уз. Всеукрревкому 1920 р., ч. 1, арт. 7) і п. 2 постанови Ради Народніх Комісарів УСРР „Про переведення телефонних мереж Уповнаркомпочтеля України на господарський розрахунок“ (Зб. Уз. 1922 р., ч. 28, арт. 431), і на підставі постанови Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету і Ради Народніх Комісарів від 7-го травня 1923 року

816

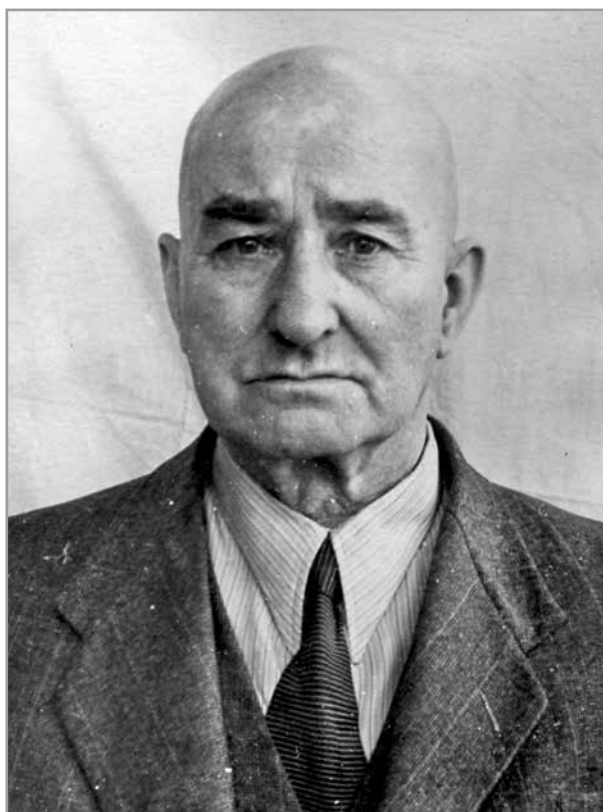
385. О передаче телефонных сетей Губисполкомам.

Во изменение п. п. 2 и 5 декрета Совета Народных Комиссаров РСФСР „О национализации телефонных сообщений РСФСР“ (Собр. Узак. РСФСР 1919 г., № 35, ст. 344), введенного в действие на территории УССР постановлением Всеукрревкома от 27 января 1920 года (С. У. Всеукрревкома 1920 г. № 1, ст. 7) и п. 2 постановления Совета Народных Комиссаров УССР „О переводе телефонных сетей Уполнаркомпочтеля Украины на хозяйственный расчет“ (Собр. Узак. 1922 г., № 28, ст. 431) и на основании постановления Всероссийского Центрального Исполнительного Комитета и Совета Народных Комиссаров

Закінчення Положення про кабінети науково-судової експертизи (1923)

Першими в Харківському кабінеті НСЕ були організовані дві секції: судово-фотографічних досліджень (завідувач — С. С. Савченко) та хімічних і фізико-хімічних досліджень (завідувач — М. О. Валяшко). У січні 1924 року почала функціонувати секція судово-медичних макро- і мікроскопічних досліджень (завідувач — П. М. Вроблевський), а в травні 1924 року — секція ідентифікації особи (завідувач — М. М. Бокаріус)²⁹. У кабінеті 1924 року почав працювати О. А. Єлисеєв, який керував дослідженнями почерку³⁰, а із січня 1925 року його призначено завідувачем секції ідентифікації. Директором став М. М. Бокаріус.

Внесок О. А. Єлисеєва в розвиток вітчизняної криміналістики був вагомим. Його праці свідчать про широкий науковий світогляд дослідницьких пошуків: «Настанова для реєстраційно-дактилоскопічного бюро міліції і карного розшуку УСРР» (1924), «Злочин і експертиза почерку» (1928), «Огляд місць злочинів» (1936), «Пил і бруд як докази» (1937), «Про судово-графічну експертизу» (1940), «Криміналістична експертиза підписів» (1948), «Підпис як почерковий нарис» (1958).

Олександр Якимович Єлисеєв
(1887–1968)

Київський, Одеський і Харківський кабінети НСЕ підпорядковувалися НКЮ УСРР, їх фінансували з його кошторису. Загальне керівництво і нагляд за діяльністю кабінетів НСЕ здійснювали губернські прокурори. З метою розвитку прикладних криміналістичних досліджень при кабінетах було передбачене створення музеїв, у яких зберігали знаряддя злочинів, інші речові докази, фотографії з місць подій і проведених досліджень тощо.

Відповідно до Інструкції крайовим кабінетам науково-судової експертизи, затвердженої 30 листопада 1923 року НКЮ УСРР, їх завданнями були:

²⁹ Веграсов Ф. Бокариусы. URL: <http://www.pseudology.org/people/Bokarius.htm>.

³⁰ Колмаков В. П. Харьковский научно-исследовательский институт судебной экспертизы на службе социалистического правосудия. Криминалистика и судебная экспертиза. 1967. Вып. 4. С. 51.

– виїждати в особливо важливих випадках на місця вчинення злочинів для проведення фотографування й участі в огляді трупів, місцевості, слідів зламу та інших слідів, для допомоги органам слідчої влади, дізнання під час провадження процесуальних дій;

– здійснювати науково-технічні дослідження із судових справ шляхом фотографії, мікрофотографії, дактилоскопії, хімії та інших наукових методів, за винятком огляду живих осіб і розтину трупів, що було підпорядковано районним судовим медикам губернського відділу охорони здоров'я. Водночас Харківському кабінету НСЕ дозволено проводити судово-медичні дослідження, пов'язані з розтином трупів;

– надавати висновки стосовно проведених експертиз та інших технічних питань на судових засіданнях із кримінальних і цивільних справ.

Співробітники Харківського кабінету НСЕ (1924)

Інструкція крайовим кабінетам науково-судової експертизи (1923)

хом фотографії, мікрофотографії, дактилоскопії, хемії та інших наукових способів, за виїмком освідчення живих людей та різання трупів, бо останнім видають районні судові лікарі Губздороввідділу.

Примітка. Харківський Кабінет переводить також і різання трупів;

в) давати узгляднення з приводу переведених експертиз та в інших технічних питаннях на судових засіданнях в кримінальних та цивільних справах.

§ 2. Район діяльності Кабінетів Науково-Судової Експертизи встановлюється такий: а) Харківський Кабінет відає справами, що виникають та переводяться на Харківщині, Полтавщині й Донеччині; б) Київський—справами, що виникають та переводяться на Київщині, Чернігівщині й Волині; в) Одеський—справами, що виникають та переводяться на Одещині, Поділлі й Катеринославщині.

§ 3. В кожному Кабінеті Науково-Судової Експертизи є секції: 1) хемічних та фізико-хемічних дослідів; 2) судово-медичних макрота мікроскопічних дослідів; 3) судово-фотографічних дослідів, 4) ідентифікації особовости (дактилоскопії, пороскопії, антропометрії та інші).

Примітка. При Харківському Кабінеті є також секція досліджування людського тіла.

§ 4. Особовий склад Кабінетів Науково-Судової Експертизи становлять Завідувач Кабінету, помішники його відповідно до числа секцій, лаборанти, техніки, лабораторні служники, канцелярія та кур'єр, згідно встановленим штатам.

§ 5. Загальне керівництво Кабінетом, розподіл праці по-між особами, що належать до його складу, порядкування кредитами, звітність та кермування канцелярією, покладається на Завідувача Кабінетом.

У випадках тимчасової хвороби або недовгої відсутности Завідувача Кабінету, його обов'язки виконує один

судебним делам, посредством фотографии, микрофотографии, дактилоскопии, химии и иных научных приемов, за исключением освидетельствования живых людей и вскрытия трупов, находящихся в ведении районных судебных врачей. Губздоровтделов.

Примечание. Харьковский Кабинет производит также и вскрытия трупов;

в) дача заключений по поводу произведенных экспертиз и по иным техническим вопросам в судебных заседаниях по уголовным и гражданским делам.

§ 2. Район деятельности Кабинетов Научно-Судебной Экспертизы устанавливается следующий: а) к ведению Харьковского Кабинета относятся дела, возникающие и производящиеся в губерниях—Харьковской, Полтавской и Донецкой; б) Киевского—дела, возникающие и производящиеся в губерниях: Киевской, Черниговской и Волынской; в) Одесского—дела, возникающие и производящиеся в губерниях: Одесской, Подольской и Екатеринославской.

§ 3. В каждом из Кабинетов Научно-Судебной Экспертизы имеются секции 1) химических и физико-химических исследований, 2) судебно-медицинских, макро и микроскопических исследований, 3) судебно-фотографических исследований и 4) идентификации личности (дактилоскопия, пороскопия, антропометрия и проч.).

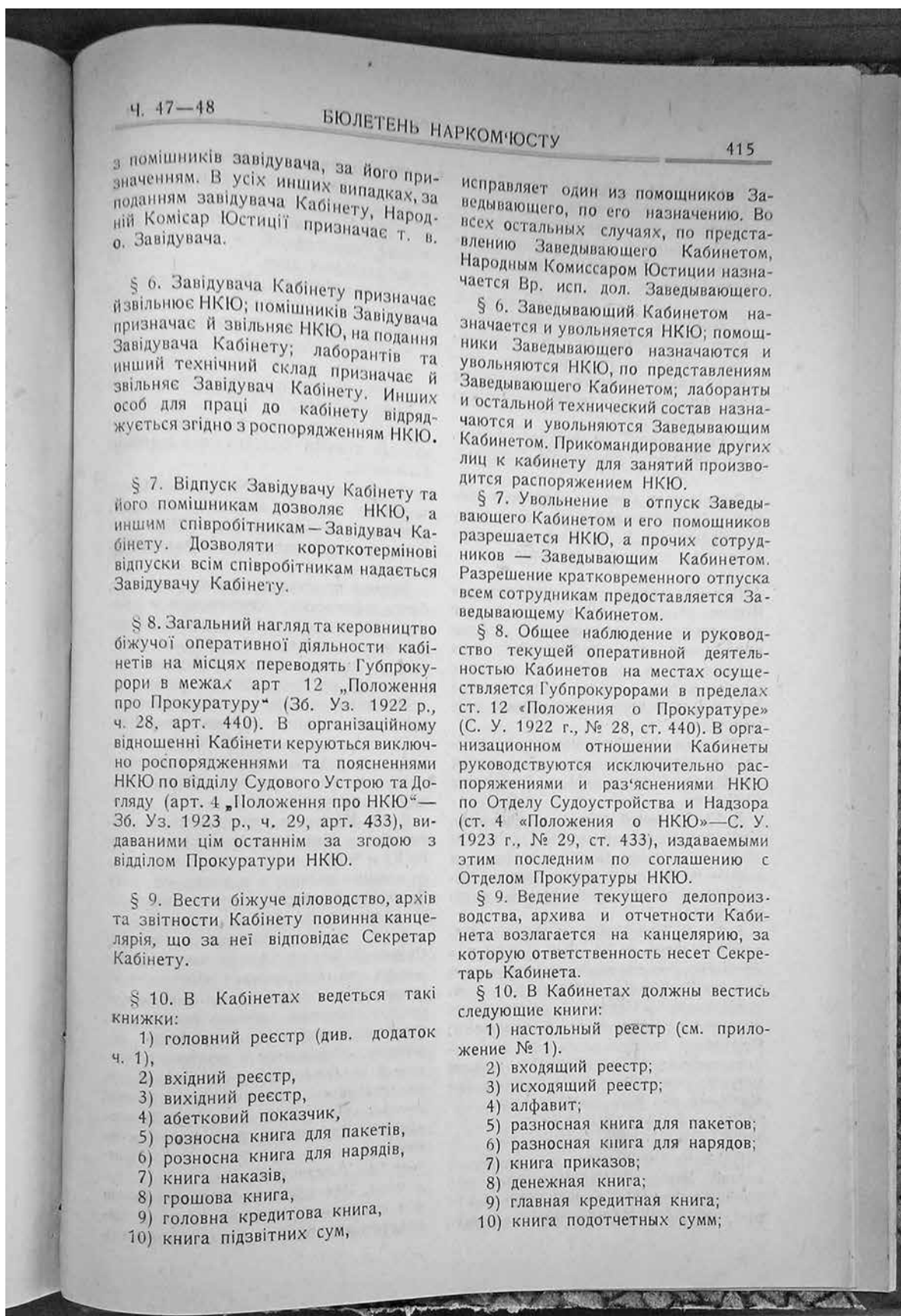
Примечание. При Харьковском Кабинете имеется также секция по исследованию тела человека.

§ 4. Личный состав Кабинетов Научно-Судебной Экспертизы состоит из Заведывающего Кабинетом, помощников его по числу секций, лаборантов, техников, лабораторных служителей, канцелярии и курьера, согласно установленным штатам.

§ 5. Общее руководство Кабинетом, распределение занятий между лицами, входящими в состав его, распоряжение кредитами, отчетность и руководство канцелярией, возлагаются на Заведывающего Кабинетом.

В случаях кратковременной болезни или непродолжительной отлучки Заведывающего Кабинетом, его должность

Продовження Інструкції крайовим кабінетам науково-судової експертизи (1923)

ч. 47—48

БЮЛЕТЕНЬ НАРКОМЧОСТУ

415

з помішників завідувача, за його призначенням. В усіх інших випадках, за поданням завідувача Кабінету, Народний Комісар Юстиції призначає т. в. о. Завідувача.

§ 6. Завідувача Кабінету призначає й звільнює НКЮ; помішників Завідувача призначає й звільнює НКЮ, на подання Завідувача Кабінету; лаборантів та інших технічний склад призначає й звільнює Завідувач Кабінету. Інших осіб для праці до кабінету відраджується згідно з розпорядженням НКЮ.

§ 7. Відпуск Завідувачу Кабінету та його помішникам дозволяє НКЮ, а іншим співробітникам — Завідувач Кабінету. Дозволяти короткотермінові відпуски всім співробітникам надається Завідувачу Кабінету.

§ 8. Загальний нагляд та керівництво біжучої оперативної діяльності кабінетів на місцях переводять Губпрокурори в межах арт 12 „Положення про Прокуратуру“ (Зб. Уз. 1922 р., ч. 28, арт. 440). В організаційному відношенні Кабінети керуються виключно розпорядженнями та поясненнями НКЮ по відділу Судового Устрою та Догляду (арт. 4 „Положення про НКЮ“ — Зб. Уз. 1923 р., ч. 29, арт. 433), видаваними цим останнім за згодою з відділом Прокуратури НКЮ.

§ 9. Вести біжуче діловодство, архів та звітності Кабінету повинна канцелярія, що за неї відповідає Секретар Кабінету.

§ 10. В Кабінетах ведеться такі книжки:

- 1) головний реєстр (див. додаток ч. 1),
- 2) вхідний реєстр,
- 3) вихідний реєстр,
- 4) абетковий показчик,
- 5) розносна книга для пакетів,
- 6) розносна книга для нарядів,
- 7) книга наказів,
- 8) грошова книга,
- 9) головна кредитова книга,
- 10) книга підзвітних сум,

исправляет один из помощников Заведывающего, по его назначению. Во всех остальных случаях, по представлению Заведывающего Кабинетом, Народным Комиссаром Юстиции назначается Вр. исп. дол. Заведывающего.

§ 6. Заведывающий Кабинетом назначается и увольняется НКЮ; помощники Заведывающего назначаются и увольняются НКЮ, по представлению Заведывающего Кабинетом; лаборанты и остальной технический состав назначаются и увольняются Заведывающим Кабинетом. Прикомандирование других лиц к кабинету для занятий производится распоряжением НКЮ.

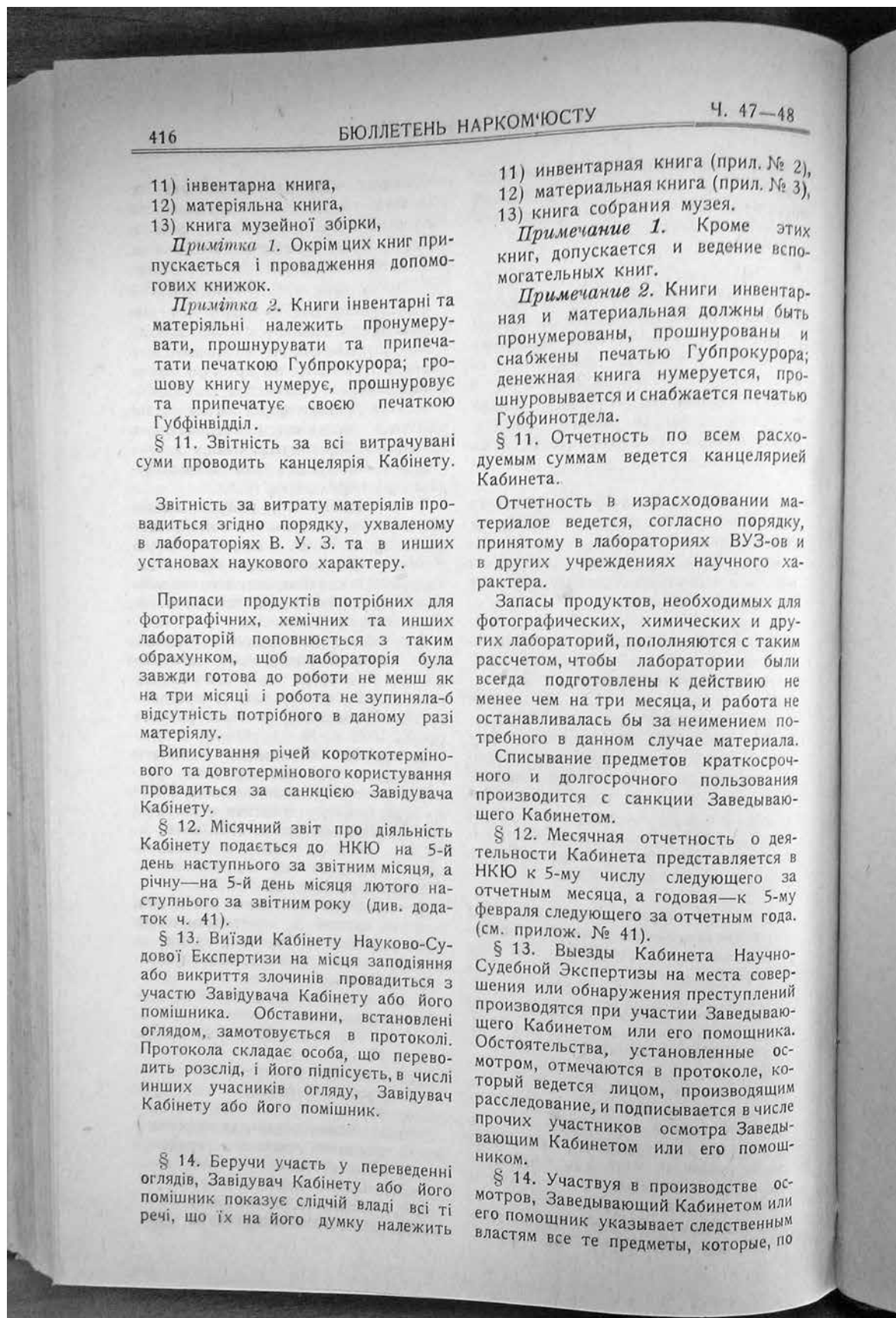
§ 7. Увольнение в отпуск Заведывающего Кабинетом и его помощников разрешается НКЮ, а прочих сотрудников — Заведывающим Кабинетом. Разрешение кратковременного отпуска всем сотрудникам предоставляется Заведывающему Кабинетом.

§ 8. Общее наблюдение и руководство текущей оперативной деятельностью Кабинетов на местах осуществляется Губпрокурорами в пределах ст. 12 „Положения о Прокуратуре“ (С. У. 1922 г., № 28, ст. 440). В организационном отношении Кабинеты руководствуются исключительно распоряжениями и разъяснениями НКЮ по Отделу Судостроительства и Надзора (ст. 4 „Положения о НКЮ“ — С. У. 1923 г., № 29, ст. 433), издаваемыми этим последним по соглашению с Отделом Прокуратуры НКЮ.

§ 9. Ведение текущего делопроизводства, архива и отчетности Кабинета возлагается на канцелярию, за которую ответственность несет Секретарь Кабинета.

§ 10. В Кабинетах должны вестись следующие книжки:

- 1) настольный реєстр (см. приложение № 1).
- 2) входящий реєстр;
- 3) исходящий реєстр;
- 4) алфавит;
- 5) разносная книга для пакетов;
- 6) разносная книга для нарядов;
- 7) книга приказов;
- 8) денежная книга;
- 9) главная кредитная книга;
- 10) книга подотчетных сум;

- 11) інвентарна книга,
- 12) матеріальна книга,
- 13) книга музейної збірки,

Примітка 1. Окрім цих книг припускається і провадження допомогательних книжок.

Примітка 2. Книги інвентарні та матеріальні належить пронумерувати, прошнурувати та припечатати печаткою Губпрокурора; грошову книгу нумерує, прошнуровує та припечатує своєю печаткою Губфінвідділ.

§ 11. Звітність за всі витрачувані суми проводить канцелярія Кабінету.

Звітність за витрату матеріалів провадиться згідно порядку, ухваленому в лабораторіях В. У. З. та в інших установах наукового характеру.

Припаси продуктів потрібних для фотографічних, хемічних та інших лабораторій поповнюється з таким обрахунком, щоб лабораторія була завжди готова до роботи не менш як на три місяці і робота не зупинялася відсутність потрібного в даному разі матеріалу.

Виписування річей короткотермінового та довготермінового користування провадиться за санкцією Завідувача Кабінету.

§ 12. Місячний звіт про діяльність Кабінету подається до НКЮ на 5-й день наступного за звітним місяця, а річну—на 5-й день місяця лютого наступного за звітним року (див. додаток ч. 41).

§ 13. Виїзди Кабінету Науково-Судової Експертизи на місця заподіяння або викриття злочинів провадиться з участю Завідувача Кабінету або його помішника. Обставини, встановлені оглядом, замотовується в протоколі. Протокола складає особа, що переводить розслід, і його підписує, в числі інших учасників огляду, Завідувач Кабінету або його помішник.

§ 14. Беручи участь у переведенні оглядів, Завідувач Кабінету або його помішник показує слідчій владі всі ті речі, що їх на його думку належить

- 11) инвентарная книга (прил. № 2),
- 12) материальная книга (прил. № 3),
- 13) книга собрания музея.

Примечание 1. Кроме этих книг, допускается и ведение вспомогательных книг.

Примечание 2. Книги инвентарная и материальная должны быть пронумерованы, прошнурованы и снабжены печатью Губпрокурора; денежная книга нумеруется, прошнуровывается и снабжается печатью Губфинотдела.

§ 11. Отчетность по всем расходуемым суммам ведется канцелярией Кабинета.

Отчетность в израсходовании материалов ведется, согласно порядку, принятому в лабораториях ВУЗ-ов и в других учреждениях научного характера.

Запасы продуктов, необходимых для фотографических, химических и других лабораторий, пополняются с таким расчетом, чтобы лаборатории были всегда подготовлены к действию не менее чем на три месяца, и работа не останавливалась бы за неимением потребного в данном случае материала.

Списывание предметов краткосрочного и долгосрочного пользования производится с санкции Заведывающего Кабинетом.

§ 12. Месячная отчетность о деятельности Кабинета представляется в НКЮ к 5-му числу следующего за отчетным месяца, а годовая—к 5-му февраля следующего за отчетным года. (см. прилож. № 41).

§ 13. Выезды Кабинета Научно-Судебной Экспертизы на места совершения или обнаружения преступлений производятся при участии Заведывающего Кабинетом или его помощника. Обстоятельства, установленные осмотром, отмечаются в протоколе, который ведется лицом, производящим расследование, и подписывается в числе прочих участников осмотра Заведывающим Кабинетом или его помощником.

§ 14. Участвуя в производстве осмотров, Заведывающий Кабинетом или его помощник указывает следственным властям все те предметы, которые, по

приєднати до справи або зберігти до дальшого дослідження і на всі ті обставини, що їх належить відмітити в протоколі огляду.

Примітка. Фотографувати місце заподіяння злочину треба перед детальним оглядом його, а фотографувати труп—перед медичним оглядом та різанням його.

§ 15. В разі викриття при різанні трупу явищ, що потребують зафіксування шляхом фотографування, Кабінет їх фотографує.

16. Виїзди Кабінету Науково-Судової Експертизи на місця заподіяння або викриття злочину провадяться в межах міста, де знаходиться кабінет, або найближчих його околиць за листовним, словесним або телефонічним повідомленням Губпрокурора, або за узгодженням Завідувача Кабінету чи помішника, що його заступає, згрунтованим на таких же повідомленнях помішників Губпрокурора, слідчих органів довіді.

В межах Харківщини, Київщини, Одещини, Кабінети виїздять за листовним повідомленням Губпрокурора, а в інші губернії районів діяльності, зазначених у § 2 цієї інструкції—розпорядженням НКЮ, по Відділу Прокуратури.

Примітка. Так у Кабінетах Науково-Судової Експертизи, як і в помешканнях завідувачів Кабінетів повинні бути телефони, а їхні номери подається до відому місцевому Губсудові, Губпрокуророві, Начальникові Кримінального Розшуку та ДПУ, для оповіщення підлеглих їм осіб на випадок виїзду Кабінету.

§ 17. Досліди в кримінальних та цивільних справах переводяться за листовними вимогами, надісланими до Кабінету Науково-Судової Експертизи Кабінету Науково-Судової Експертизи з річевими доказами, що підлягають дослідженню. У вимогах належить зазначати обставини, що викликають потребу досліду, звинувачених та потерпевших, позивачів та відповідачів ушкоджених, позивачів та відповідачів і з'ясувати мету досліду або поста-

его мнению, надлежит приобщить к делу или сохранить для дальнейшего исследования, и на все те обстоятельства, которые должны быть отмечены в протоколе осмотра.

Примечание. Фотографирование места совершения преступления должно предшествовать детальному осмотру его, а фотографирование трупа — медицинскому осмотру и вскрытию его.

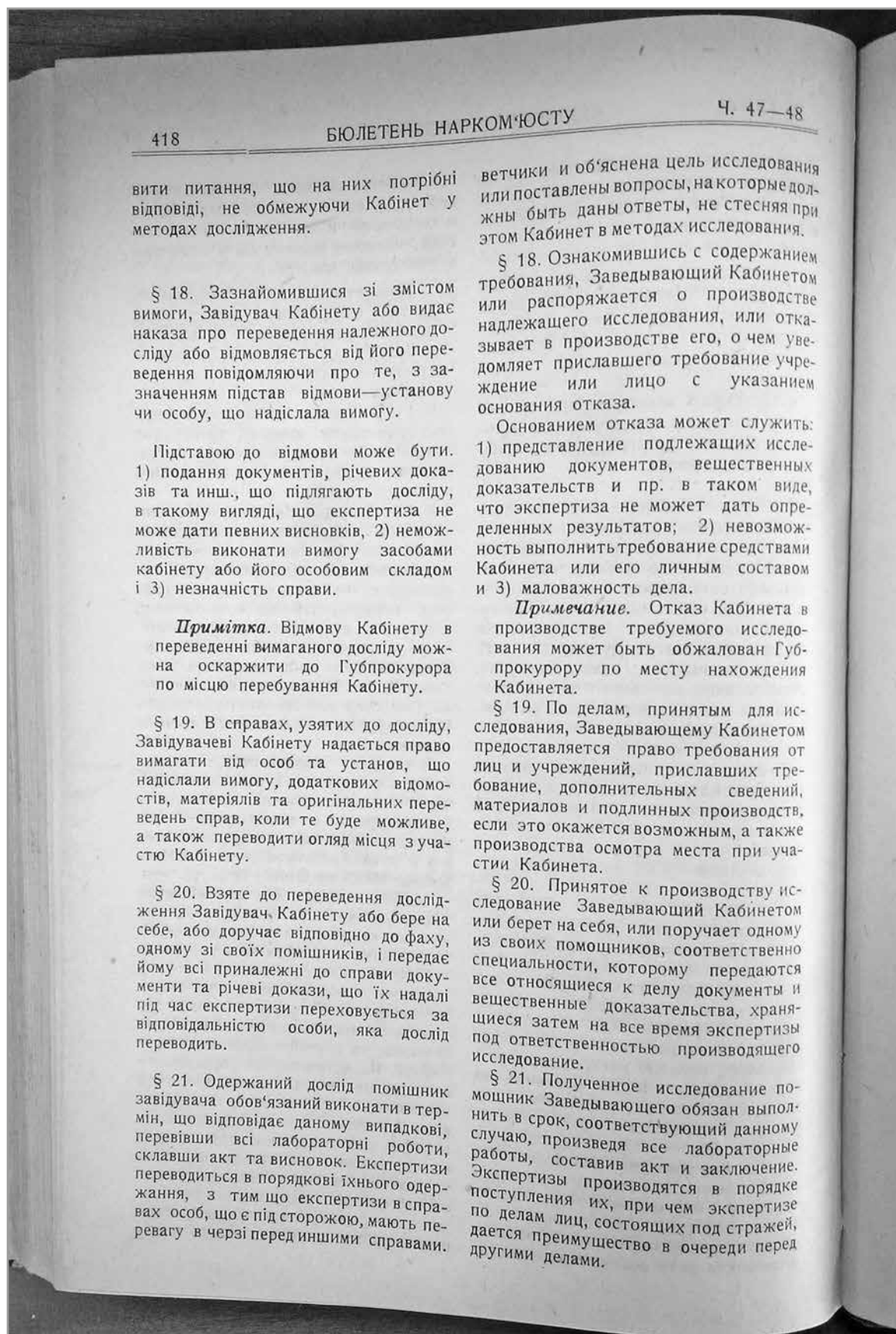
§ 15. В случае обнаружения при вскрытии трупа явлений, требующих запечатления фотографическим путем, Кабинет производит это фотографирование.

§ 16. Выезды Кабинета Научно-Судебной Экспертизы на места совершения или обнаружения преступления производятся в пределах города, где находится Кабинет, или его ближайших окрестностей по письменному, словесному или телефонному сообщению Губпрокурора, или по усмотрению Заведывающего Кабинетом, или заменяющего его Помощника, основанному на таких же сообщениях помощников Губпрокурора и следственных органов дознания.

В пределах Харьковской, Киевской и Одесской губернии кабинеты выезжают по письменным сообщениям Губпрокурора, а в остальные губернии районов деятельности, означенных в § 2 этой инструкции,—по распоряжению НКЮ по Отделу Прокуратуры.

Примечание. Как в Кабинетах Научно-Судебной Экспертизы, так и на квартирах у Заведывающих Кабинетами должны быть телефоны, №№ которых сообщаются местному Губсуду, Губпрокурору, Начальнику Уголовного Розыска и ГПУ, для оповещения через них подчиненных им лиц на случай выезда Кабинета.

§ 17. Исследование по уголовным и гражданским делам производится по письменным требованиям, направляемым в Кабинет Научно-Судебной Экспертизы с подлежащими исследованию вещественными доказательствами. В требованиях должны быть изложены обстоятельства, вызывающие необходимость исследования, указаны обвиняемые и потерпевшие, истцы и от-

вити питання, що на них потрібні відповіді, не обмежуючи Кабінет у методах дослідження.

§ 18. Зазнайомившись зі змістом вимоги, Завідувач Кабінету або видає наказа про переведення належного досліді або відмовляється від його переведення повідомляючи про те, з зазначенням підстав відмови—установу чи особу, що надіслала вимогу.

Підставою до відмови може бути. 1) подання документів, річевих доказів та инш., що підлягають досліді, в такому вигляді, що експертиза не може дати певних висновків, 2) неможливість виконати вимогу засобами кабінету або його особовим складом і 3) незначність справи.

Примітка. Відмову Кабінету в переведенні вимаганого досліді можна оскаржити до Губпрокурора по місцю перебування Кабінету.

§ 19. В справах, узятих до досліді, Завідувачеві Кабінету надається право вимагати від особ та установ, що надіслали вимогу, додаткових відомостей, матеріялів та оригінальних переведень справ, коли те буде можливе, а також переводити огляд місця з участю Кабінету.

§ 20. Взятє до переведення досліді Завідувач Кабінету або бере на себе, або доручає відповідно до фаху, одному зі своїх помішників, і передає йому всі приналежні до справи документи та річеві докази, що їх надалі під час експертизи переходується за відповідальністю особи, яка досліді переводить.

§ 21. Одержаний дослід помішник завідувача обов'язаний виконати в термін, що відповідає даному випадкові, перевірши всі лабораторні роботи, склавши акт та висновок. Експертизи переводиться в порядку їхнього одержання, з тим що експертизи в справах особ, що є під сторожою, мають перевагу в черзі перед иншими справами.

ветчики и объяснена цель исследования или поставлены вопросы, на которые должны быть даны ответы, не стесняя при этом Кабинет в методах исследования.

§ 18. Ознакомившись с содержанием требования, Заведывающий Кабинетом или распоряжается о производстве надлежащего исследования, или отказывает в производстве его, о чем уведомляет приславшего требование учреждение или лицо с указанием основания отказа.

Основанием отказа может служить: 1) представление подлежащих исследованию документов, вещественных доказательств и пр. в таком виде, что экспертиза не может дать определенных результатов; 2) невозможность выполнить требование средствами Кабинета или его личным составом и 3) маловажность дела.

Примечание. Отказ Кабинета в производстве требуемого исследования может быть обжалован Губпрокурору по месту нахождения Кабинета.

§ 19. По делам, принятым для исследования, Заведывающему Кабинетом предоставляется право требования от лиц и учреждений, приславших требование, дополнительных сведений, материалов и подлинных производств, если это окажется возможным, а также производства осмотра места при участии Кабинета.

§ 20. Принятое к производству исследование Заведывающий Кабинетом или берет на себя, или поручает одному из своих помощников, соответственно специальности, которому передаются все относящиеся к делу документы и вещественные доказательства, хранящиеся затем на все время экспертизы под ответственностью производящего исследование.

§ 21. Полученное исследование помощник Заведывающего обязан выполнить в срок, соответствующий данному случаю, произведя все лабораторные работы, составив акт и заключение. Экспертизы производятся в порядке поступления их, при чем экспертизе по делам лиц, состоящих под стражей, дается преимущество в очереди перед другими делами.

Акт дослідів викладається від імені Кабінету; його підписує особа, що дослід переводить. Річеві докази впаковуються та запечатуються сургучною печаткою Кабінету під наглядом особи, що дослід перевела; остання розписується на пакункові про перевірку нею змісту, або замість її розписується про те Секретар Кабінету.

Завідувач Кабінету, зазнайомившись з актом дослідів, надсилає його з усіма додатками, в разі відсутності сумнівів щодо повноти та правильності експертизи через канцелярію, по належності. В разі неповноти дослідів, Завідувач Кабінету повертає його з відповідними вказівками для доповнення, а в разі наявності сумнівів щодо правильності дослідів, має право запросити на нараду відповідну компетентну особу, на свою волю. Запрошений консультант має право на винагороду згідно правилам про винагороду експертів. Після з'ясування сумнівів до акту вносяться потрібні зміни, а для того його наново складає та підписує Помішник Завідувача, що перевів початковий дослід, а коли він лишається з попередньою думкою то акта підписує Завідувач Кабінету. В цьому останньому разі початковий акт дослідження додається до наряду Кабінету.

§ 22. Лаборанти, техніки та відряджені до Кабінету особи самостійних дослідів не переводять. Свою роботу вони проводять за вказівками та під наглядом Завідувача Кабінету та його Помішників.

§ 23. В кабінеті можна, за дозволом Завідувача Кабінету, переводити наукові роботи та експериментальні дослідів в питаннях кримінальної техніки й методології дослідів.

§ 24. Експертизу Кабінети переводять за плату згідно з таксою, встановленою Нарком'юстом за згодою з Наркомфіном.

В тих випадках, коли експертизу переводиться за дорученням судових

Акт исследования излагается от имени Кабинета и подписывается лицом, производящим исследование. Вещественное доказательство укладывается и опечатывается сургучной печатью Кабинета под наблюдением производящего исследование его и снабжается его подписью на укупорке о проверке им вложения или подписью о том Секретаря Кабинета.

Заведывающий Кабинетом, ознакомившись с актом исследования, при отсутствии сомнений в полноте и правильности экспертизы направляет его со всеми приложениями через канцелярию по принадлежности. При неполноте исследования Заведывающий Кабинетом возвращает исследование с соответствующими указаниями для дополнения, а при наличии сомнения в правильности исследования имеет право пригласить на предмет совещания соответствующее компетентное лицо по своему усмотрению. Приглашенный консультант имеет право на вознаграждение по правилам о вознаграждении экспертов. По выяснении сомнения в акт вносятся необходимые изменения, для чего он пересоставляется и подписывается помощником Заведывающего, производившим первоначальное исследование, а если последний остался при первоначальном мнении, то акт подписывается Заведывающим Кабинетом. В этом последнем случае первоначальный акт исследования прилагается к наряду Кабинета.

§ 22. Лаборант, техник и прикомандированные к Кабинету лица самостоятельных исследований не производят. Свою работу они производят по указанию и под наблюдением Заведывающего Кабинетом и его помощников.

§ 23. В Кабинете могут производиться, с разрешения Заведывающего Кабинетом, научные работы и экспериментальные исследования по вопросу уголовной техники и методологии исследований.

§ 24. Экспертиза производится Кабинетами за плату по таксе, установленной Нарком'юстом по соглашению с Наркомфином.

В тех случаях, когда экспертиза производится по поручениям судебных

та слідчих органів, що є під зарядом НКЮ і що їх утримується за кошторисом НКЮ або на кошти місцевого бюджету й вона належить до кримінальної справи, плату за неї з цих останніх не стягається, але при надсилці виконаної експертизи до належного слідчого чи судового органу подається до відому рахунок видатків, складений на підставі встановленої такси для стягнення з засудженого на загальних підставах арт. арт. 94 та 95 Кр.-Проц. Код.

§ 25. Плату за переведення експертизи заінтересована установа чи особа вносять наперед і до її внесення дослідження не розпочинається. Цього ж порядку додержуються і судові органи, що дають доручення Кабінету про переведення експертизи в цивільних справах.

§ 26. Одержану Кабінетом плату за переведення експертизи, повертається лише в тому разі, коли експертизу не можна було виконати.

§ 27. Плату за виконану експертизу кабінети періодично, не менш одного разу на місяць, вносять на прибутки Республіки за кошторисом НКЮ до кас Наркомфіну, провадячи що-до цих сум особливий рахунок.

§ 28. В разі виклику судом Кабінету Науково-Судової Експертизи для дання висновку на судовому засіданні з приводу переведеного Кабінетом досліду або в технічних питаннях, що підлягають компетенції Кабінету, Кабінет репрезентує завідувач, або відряджений ним помішник, що, як судові експерти, користуються такими правами:

а) їх треба поставити в умови, що цілком забезпечують їхню самодіяльність та ініціативу в усіх стадіях судового процесу й гарантують цілковиту незалежність їхньої діяльності, узгляднені та висновків;

б) вони мають право вимагати для огляду всі, що стосуються до даного випадку, документи, листування та річеві докази, бути присутніми при розгляді справи в усіх стадіях судового процесу, ставити через Голову Суду питання ушкодженням, свідкам

и следственных органов, состоящих в ведении НКЮ и содержимых по смете НКЮ или на средства местного бюджета и относится к уголовному делу, плата за таковую с этих последних не взыскивается, но при направлении исполненной экспертизы подлежащему следственному или судебному органу, сообщается счет издержек, составленный на основании установленной таксы для взыскания с осужденного на общем основании ст. ст. 94 и 95 УПК.

§ 25. Плата за производство экспертизы вносится заинтересованным учреждением или лицом вперед и до внесения ее исследование не может быть начато. Этому же порядку следуют и судебные органы, дающие поручения Кабинету о производстве экспертизы по гражданским делам.

§ 26. Поступившая в Кабинет плата за производство экспертизы, возвращается только в том случае, если экспертиза не могла быть выполнена.

§ 27. Плата за выполненную экспертизу вносится Кабинетами периодически, не реже одного раза в месяц, в доход Республики по смете НКЮ в кассы Наркомфина, с ведением этим суммам особого счета.

§ 28. В случае вызова судом Кабинета Научно - Судебной Экспертизы для дачи заключения в судебном заседании по поводу произведенного Кабинетом исследования или по техническим вопросам, подлежащим компетенции Кабинета, Кабинет представляет Заведывающий или командированный им помощник, которые, как судебные эксперты, пользуются следующими правами:

а) они должны быть поставлены в условия, вполне обеспечивающие их самостоятельность и инициативу во всех стадиях судебного процесса и гарантирующие полную независимость их деятельности, заключения и выводов.

б) Они вправе требовать для обозрения все относящиеся к данному случаю документы, переписку и вещественные доказательства, присутствуя при разборе дела во всех стадиях судебного процесса, предлагать через Председателя Суда вопросы потерпев-

і звинувачуванню та робити заяви (арт. арт. 302, 303 Кр.-Проц. Код.).

в) В разі неправильного тлумачення однією зі сторін в судовому засіданні даного узгляднення, їм надається право дати, в порядку поновлення судового слідства, після змагання сторін, всі потрібні доповнення та пояснення до раніш висловленого узгляднення (арт. 307 Кр.-Проц. Код.).

§ 29. За дання узгляднення в судовому засіданні Завідувач Кабінету та його помічники встановленої для експертів винагороди не одержують, але їм належить задовольнити відряджувальними грошми на загальних підставах в усіх тих випадках, коли вони виїждять у службових справах за межі того міста, де знаходиться Кабінет.

§ 30. При кабінетах Науково-Судової Експертизи є музеї, що їхні збірки мають за завдання давати наочну уяву про способи заподіяння злочинів та їхні роди, а також про методи розсліду злочину, уживаних у кримінальній техніці.

§ 31. Збірки музеїв поповнюються: а) за рахунок річкових доказів та річок, надсланих до музею, в порядку арт. арт. 9 та 10 Положення про Кабінети; б) за рахунок наукових робіт, зазначених у § 22 цієї Інструкції; в) за рахунок пожертв на цю справу з боку установ та приватних осіб.

§ 32. Надіслані до музею речі розбираються та оцінюються з погляду їхньої придатності для музейних збірок. Речі, що не мають значіння для музейних збірок, але становлять матеріальну вартість, продаються, а решту знищується за розпорядженням Завідувача Кабінету. Вторгована від продажу сума надходить до фонду на обладнання та поширення музею і цьому фонду провадиться особливий рахунок.

§ 33. На обладнання та поширення музею можна повертати, за згодою про те з НКФ, всі невикористовані до кінця бюджетного року залишки кредитів за кошторисом Кабінету.

шим, свидетелям і обвиняемим і делать заявления (ст. ст. 302 и 303 УПК),

в) при неправильности истолкования одной из сторон в судебном заседании данного заключения, им предоставляется право дать, в порядке возобновления судебного следствия, после прения сторон, все необходимые дополнения и объяснения к ранее высказанному заключению (ст. 307 УПК).

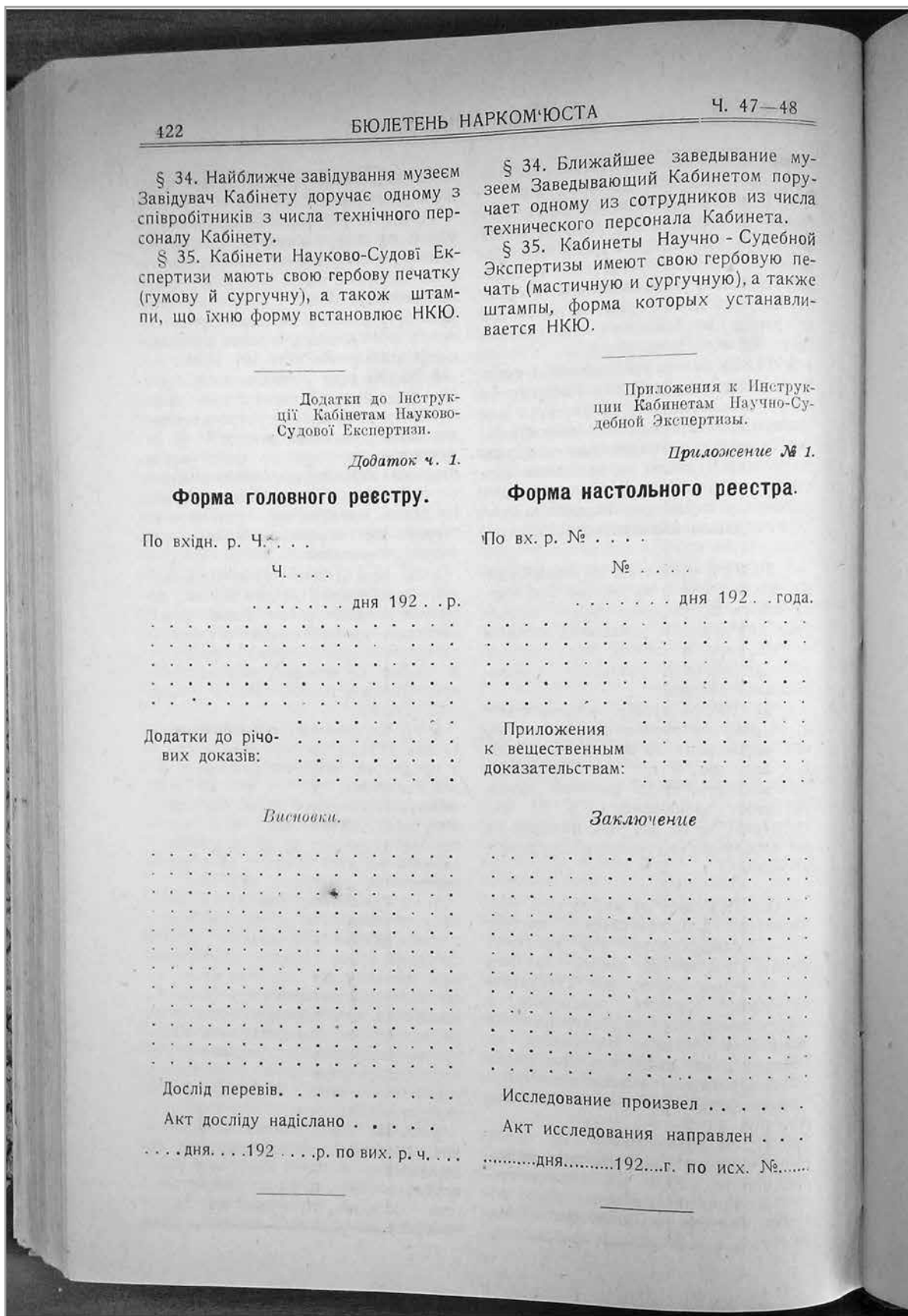
§ 29. За дачу заключения в судебном заседании, Заведывающий Кабинетом и его помощники установленного для экспертов вознаграждения не получают но они должны быть удовлетворены командировочными деньгами во всех тех случаях, когда выезжают по делам службы за пределы того города, где находится Кабинет, на общих основаниях.

§ 30. При Кабинетах Научно-Судебной Экспертизы состоят музеи, собрания которых имеют целью давать наглядное представление о способах совершения преступления и родах их, а также о методах расследования преступлений, применяемых в уголовной технике.

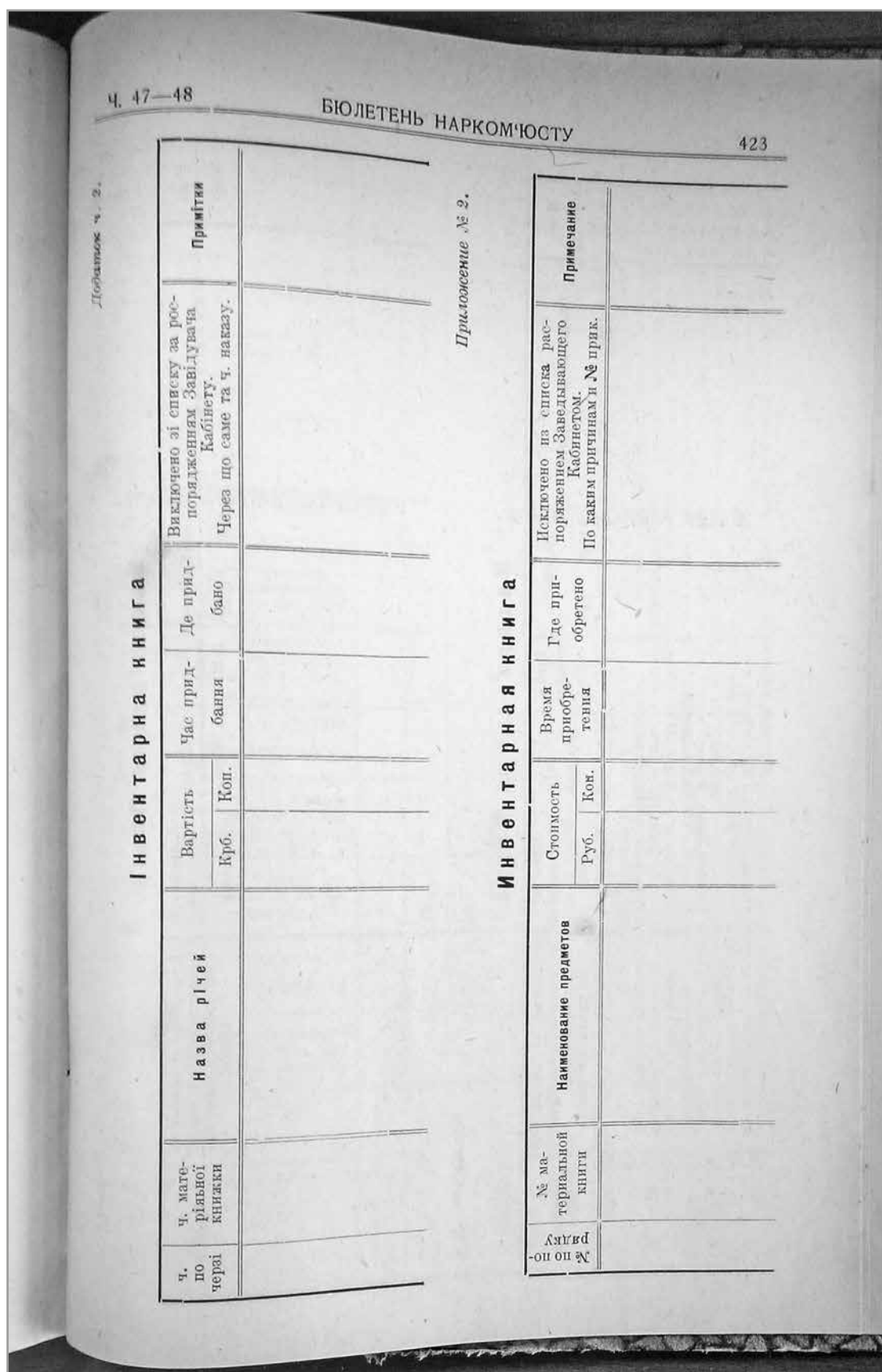
§ 31. Собрания музеев пополняются: а) за счет вещественных доказательств и предметов, препровождаемых в музей в порядке ст. ст. 9 и 10 Положения о Кабинетах; б) за счет научных работ, означенных в § 22 настоящей Инструкции; в) за счет пожертвованных на этот предмет со стороны учреждений и частных лиц.

§ 32. Присланные для музея предметы разбираются и расцениваются с точки зрения пригодности их для собрания музея. Предметы, не имеющие значения для собрания музея, но составляющие материальную ценность, продаются, а остальные уничтожаются распоряжением Заведывающего Кабинетом. Вырученная от продажи сумма поступает в фонд на оборудование и расширение музея, каковому фонду ведется особый счет.

§ 33. На оборудование и расширение музея могут быть обращаемы, по соглашению о том с НКФ, и все неиспользованные к концу бюджетного года остатки кредитов по смете Кабинета.

Продовження Інструкції крайовим кабінетам науково-судової експертизи (1923)

Продовження Інструкції крайовим кабінетам науково-судової експертизи (1923)

Додаток 4, 3.

[illegible]

Приложение № 3.

Материальная Книга.

[illegible]

Додаток ч. 4.

В І Д О М І С Т Ь

про рух окремих дослідів Крайового Кабінету Науково-Судової Експертизи

за місяць 1923 року.

Ч. 47—48 БЮЛЕТЕНЬ НАРКОМ'ЮСТУ 425

	Хімічних, фізич- них та мікроско- пичних дослідів	Фотографічних дослідів та робот	Дослідів доку- ментів та грошо- вих знаків	Дослідів іденти- фікації особов- ності	Судово-медичних дослідів	Дослідів та іден- тифікації зна- рядів злочинну	Дослідів, що їх не зазначено в попередніх роз- ділах	Всього дослідів	Витрат	Дано висновків на судових засі- даннях
Липалося на..... 192..... року.										
Одержано за..... місяць.										
Виконано за..... місяць.										
Липається на..... 1923 року.										

..... дня 1923 р. ч.

Зав. Кабінету Секретар

Примітка: До першого розділу дослідів належать дослід загально-аналітичні, дослід атраменту, фізичні та мікроскопічні дослід; до 2-го розділу — репродукції, збільшення, мікрофотограми та інші фотографічні роботи; 3-тій розділ охоплює випадки встановлення підробок, переведення шляхом підписок та справленні, витравлення, підмалювання, копіювання та інші механічними засобами, поновлення захищеного тексту й тексту спалених документів, дослід грошових та розрахункових знаків; до 4-го розділу належать дослід ідентифікації особистості, встановлення тотожності особистості за писемом, відтисками пальців, різними слідами та фотографічними картками; до 5-го розділу належать дослід судово-медичного характеру, а саме: дослід волосся, крові, сперми, мієток, частин труну та інші; до 6-го розділу включено: ідентифікацію та дослідження холодної і вогняної зброї та знаряддя злочину взагалі — знаряддя полому, вбивства й т. д. 7-ий розділ охоплює всі ті випадки, що їх не можна зарахувати ні до якого з попередніх розділів, 9-ий розділ перед-бачає випадки, коли співробітники Кабінету за винятками владі віддають на місця заповідання або викриття злочину або інші місця за вказівкою влади для встановлення умов злочину, підмоги при огляді, розшуку й та добір річових доказів.

Територією обслуговування Харківського кабінету НСЕ були Харківщина, Полтавщина, Донеччина; Київського — Київщина, Чернігівщина, Волинь; Одеського — Одещина, Поділля і Катеринославщина³¹.

У Київському й Одеському кабінетах було передбачено по 12 посад, у Харківському — 15 (за рахунок додаткової секції). Зокрема, до штату кабінетів належали його завідувач, завідувачі секцій, лаборанти, техніки, секретарі й допоміжний персонал.

Крім того, 30 листопада 1923 року НКЮ УСРР затвердив Інструкцію для органів слідства, дізнання та суду щодо порядку надання їм допомоги кабінетами НСЕ і прилучення, зберігання й пересилки речових доказів, надісланих до зазначених кабінетів для дослідження³².

Інструкція органам слідства, дізнання та суду (1923)

³¹ Інструкція крайовим кабінетам науково-судової експертизи від 30 лист. 1923 р. Бюлетень Народного комісаріату юстиції. 1923. № 47–48. С. 413–422.

³² Інструкція органам слідства, довіді та суду від 30 лист. 1923 р. Бюлетень Народного комісаріату юстиції. 1923. № 50–51. С. 437–450.

2) переведення різних дослідів шляхом фотографії, мікрофотографії, дактилоскопії, хемічного й мікроскопічного аналізів та інших наукових методів, а саме: всебічний дослід документів, печаток, штампів, шрифтів, грошових знаків, різних слідів впізнання особовости по відбитках пальців письма, фотографічних знімків, різних особливостей, впізнання різних річей, досліді отрут, абортивних засобів, хемічно-фармацевтичних препаратів та інших річовин, досліді крові, волосся, сперми та инш. досліді судово-медичного характеру, за винятком різання трупів та освідчення стану фізичного здоров'я, — що ними видають судово-медичні підвідділи Губздравів та інші досліді.

Примітка. Харківський Кабінет Науково-Судової Експертизи переводить і різання трупів.

§ 2. Район діяльності Кабінетів Науково-Судової Експертизи (див. § 2 Інструкції Кабінету Науково-Судової Експертизи—Бюлетень 1923 року ч.47-48) встановлюється такий: а) Харківський Кабінет видає справами, що виникають та їх переводиться в Харківщині, Полтавщині та Донеччині, б) Київський—справами, що виникають та їх переводиться в: Київщині, Чернігівщині та Волині; в) Одеський—справами що виникають та їх переводиться в Одещині, Поділі та Катеринославщині.

§ 3. Узглядену в 1-м п. § 1, допомогу Кабінети Науково-Судової Експертизи подають органам слідства та довіді шляхом виїздів на місце виявлення чи заподіяння злочину, в такий порядок:

1) В випадках видатних злочинів, заподіяних чи виявлених в межах того міста, де знаходиться Кабінет Науково-Судової Експертизи, чи його передмістях і в таких обставинах, коли на місці злочину залишились і можуть бути збережені та досліджені сліди злочину, що могли б спричинитися до встановлення злочину та виявити й ви-

2) производство посредством фотографии, микрофотографии, дактилоскопии, химического и микроскопического анализов и других научных методов, различного рода исследований как: всестороннее исследование документов, печатей, штампов, шрифтов, денежных знаков, различного рода следов, отождествление личности по пальцевым отпечаткам, почерку, фотографическим снимкам, различным особенностям, отождествление различного рода предметов, исследование ядов, абортивных средств, химико-фармацевтических препаратов и иных веществ, исследование крови, волос, спермы и др. исследования судебно-медицинского характера, за исключением вскрытия трупов и освидетельствования состояния телесного здоровья, находящихся в ведении судебно-медицинских под'отделов Губздравов, и другие исследования.

Примечание. Харьковский Кабинет Научно-Судебной Экспертизы производит и вскрытия трупов.

§ 2. Район деятельности Кабинетов Научно-Судебной Экспертизы (см. § 2 Инструкции Кабинета Н.-Суд. Экспертизы—Бюлетень 1923 г. № 47—48) устанавливается следующий: а) к ведению Харьковского Кабинета относятся дела, возникающие и производящиеся в губерниях: Харьковской, Полтавской и Донецкой, б) Киевского—дела, возникающие и производящиеся в губерниях: Киевской, Черниговской и Волинской; в) Одесского—дела, возникающие и производящиеся в губерниях: Одесской, Подольской и Екатеринославской.

§ 3. Предусмотренное в 1-м п. § 1 содействие Кабинеты Научно-Судебной Экспертизы оказывают органам следствия и дознания посредством выездов Кабинета на место обнаружения или совершения преступления, порядок которых следующий:

1) В случаях выдающихся преступлений, совершенных или обнаруженных в пределах того города, в котором находится Кабинет Научно-Судебной Экспертизы, или его пригородах и при такой обстановке, когда на месте преступления остались и могут быть сохранены и исследованы следы преступления, могущие послужить к

казати злочину, Народній чи ст. Слідчий, а коли їх немає—Начальник Кримінального Розшуку, чи заступаючий його відповідальний агент Розшуку чи Міліції звертається або через Губпрокурора та його помічників або безпосередньо до Завідувача Кабінетом Науково-Судової Експертизи або його помічника телефонограмою, персонально чи листовно, викладаючи при цьому випадок по суті, з тим що, коли Кабінет не знайде можливим виїхати або не вбачить потреби в виїзді—він обов'язаний негайно повідомити про те орган, що його викликав.

Примітка. Обов'язковим для Кабінета є лише розпорядження про виїзд, одержуване від Губпрокурора безпосередньо.

2) До прибуття Кабінету—представник Судово-Слідчої Влади, а за його відсутністю відповідальний представник Кримінального Розшуку чи Міліції—вживає що найсуворіших заходів до охорони місця заподіяння чи виявлення злочину в цілковитій його недоторканої. Коли злочин заподіяно в кімнатах чи іншій помешканні, сполученій з іншими такими самими помешканнями, то всі ходи й виходи треба замкнути й до них поставити варту, коли ж злочин заподіяно чи виявлено в відокремленому будинку чи іншій подібній будівлі або на одвертому місці, то приступ стороннім особам повинно заборонити принаймні на 20 сажень. Представники влади, що вживають заходів охорони, обов'язані зберігати повну обережність, щоб не знищити, не пошкодити чи не змінити вигляду слідів злочину та загальної його обстановки та не внести нових слідів.

Тому належить справи й зодяг забитих, знаряддя злочину та сліди залишати в цілковитій недоторканої, в охоронюванім місці нічого не рушити й не переставляти, по можливості не доторкуватись до річей, що там знаходяться, особливо з гладенькою поверхнею—шкла, посуду, лакованих меблів. До охоронюваного місця не припускати нікого, крім осіб, що мають право бути присутніми згідно з законом.

установленію преступлення и к обнаружению и уличению преступника, Народный или Ст. Следователь, а за их отсутствием Начальник Уголовного Розыска или заменяющий его ответственный агент Розыска или Милиции, обращается или через Губпрокурора и его помощников или непосредственно к Заведывающему Кабинетом Научно-Судебной Экспертизы или его Помощнику телефонограммой, лично или письменно, сообщая при этом существо данного случая, причем, если Кабинет не сочтет возможным выехать или не усмотрит необходимости в выезде, он обязан немедленно сообщить о том вызывавшему его органу.

Примечание. Обязательным для Кабинета является лишь распоряжение о выезде, получаемое от Губпрокурора непосредственно.

2) До прибытия Кабинета, представитель Судебно-Следственной Власти, а за его отсутствием ответственный представитель Уголовного Розыска или Милиции, принимает самые строгие меры к охранению места совершения или обнаружения преступления в полной его неприкосновенности. Если преступление совершено в квартире или ином помещении, соединенном с другими такими же помещениями, то все входы и выходы должны быть закрыты и к ним приставлена стража, если же преступление совершено или обнаружено в уединенном доме или ином подобном строении, либо на открытом месте, то доступ посторонним лицам должен быть запрещен, по крайней мере на 20 сажень. Представители власти, принимающие меры охраны, обязаны соблюдать полную осторожность, чтобы не уничтожить, не повредить или не видоизменить следов преступления и общей обстановки его и не внести новых следов.

Поэтому надлежит тела и одежду убитых, орудия преступления и следы оставлять в полной неприкосновенности, в охраняемом месте ничего не трогать и не переставлять, по возможности, не прикасаться к находящимся там предметам, особенно с гладкими поверхностями, стеклу, посуде, полированной мебели. К охраняемому месту не допускать никого, кроме лиц, имеющих право присутствовать по закону.

Продовження Інструкції органам слідства, дізнання та суду (1923)

3) Коли на охоронюванім, в такий спосіб, місці передбачалась можливість знищення чи порушення дощем, вітром, пилом и т. п.,—напр.: слідів рук, ніг, плям крові, то їх повинно прикрити скринькою, коробкою, дошкою та инш. річами, підложивши під їхні краї підкладки, а зверху захистити цератою або брезентом та т. ин. способами для їхнього зберігання.

4) Після прибуття Кабінета Науково-Судової Експертизи на місце, представник судово-слідчої влади, а коли його немає—відповідальний представник Кримінального Розшуку або Міліції розпочинає спільно з завідувачем Кабінету або його помічником огляд, подаючи всі відомості, що їх мається в цій справі й керуючись вказівками цих урядових осіб так в відношенні порядку й послідовності переведення огляду, як і у відношенні опису наслідків цих слідчих чинностей та прилучення до справи річових доказів.

5) Складений особою, що переводить розслідування, протокол про всі вжиті за участю Кабінету Науково-Судової Експертизи чинності підписує завідувач Кабінету або його помічник, що бере в них участь.

6) В межах Харківщини, Київщини, й Одещини Кабінети Науково-Судової Експертизи виїзять лишень в виняткових випадках після листовних повідомлень місцевих Губпрокурорів, а до инших губернь лишень за розпорядженням Наркомюсту по Відділу Прокуратури.

§ 4. З вимогами про переведення дослідів (п. 2, § 1 Інструкції) слідчі й судові органи звертаються безпосередньо до належного Кабінету Науково-Судової Експертизи, керуючись такими правилами:

А. Правила відносно порядку прилучення до справ, зберігання та пересилки річових доказів.

1. Документи.

Документи в жаднім разі не слід пришивати до справ, але належить зберігати в міцній обгортці; за найзру-

3) Когда на охраняемом, таким образом, месте будут усмотрены возможные изгладиться или видоизмениться от действия дождя, ветра, пыли и т. п., как например: следы рук, ног, пятна крови, то они должны быть прикрыты ящиком, коробкой, доской и т. п., предметами с подложенными под их концы подкладками, а поверх защищены клеенкой или брезентом и т. п. способами для их сохранения.

4) По прибытии Кабинета Научно-Судебной Экспертизы на место представитель судебно-следственной власти, а за его отсутствием ответственный представитель Уголовного Розыска или Милиции, приступает вместе с заведывающим Кабинетом или его помощником к осмотру, сообщая все имеющиеся по делу сведения и руководствуясь указаниями этих должностных лиц как в отношении порядка и последовательности производства осмотра, так и в отношении описания результатов этих следственных действий и приобщения к делу вещественных доказательств.

5) Составленный производящим расследование лицом протокол о всех предпринятых при участии Кабинета Научно-Судебной Экспертизы действиях подписывается участвовавшими в них заведывающим Кабинетом или его помощником.

6) В пределах Харьковской, Киевской и Одесской губерний Кабинеты Научно-Судебной Экспертизы выезжают лишь в исключительных случаях по письменным сообщениям местных Губпрокуроров, а в другие губернии лишь по распоряжениям Наркомюста, по Отделу Прокуратуры.

§ 4. С требованиями о производстве исследований (п. 2, § 1 Инстр.) следственные и судебные органы обращаются непосредственно в подлежащий Кабинет Научно-Судебной Экспертизы, руководствуясь нижеследующими правилами:

А. Правила относительно порядка приложения к делам, сохранения и пересылки вещественных доказательств.

1. Документы.

Документы никоим образом не следует вшивать в дела, а надлежит сохранить в прочной обертке; наиболее

чніші для цього вважається конверти з, так званого, пергаментного паперу, особливо прозорого, щоб крізь його можна було читати написане і в той самий час досить міцного. В такій обгортці документ слід зберігати, по можливості, розправленим, і в жаднім разі не загинати його по нових складках. Підозрілі місця на документах в жоднім разі не треба відзначати або підкреслювати взагалі, а тим більше кольоровим олівцем, чим особливо псується документ. Так само ж не можна ставити на них знаків чи стрілок. При допиті звинувачуваних чи свідків слід уникати робити на документах вказівки олівцем чи пером тому, що від цього можуть утворитись риси, крайки або плями, що пізніше ускладнять дослідження експертів.

Найзручніший засіб паковки документів при пересилці є уміщення його між двома відповідного розміру аркушами міцного картону з рівною поверхнею або покритою гладеньким папером, що їх потім обгортається міцним папером, обв'язується й опечатується відповідною печаткою. При цьому треба доглядати, аби налитий для накладання печатки сургуч на пакеті не пройшов наскрізь та не пошкодив документам.

Що торкається попілу від спалених документів, то, виймаючи його, слід, передовсім, зачинити пічну трубу й усунути найменший протяг, потім, взявши в руки широкий металевий шмат або шмат гладкого картону чи скла, слід обережно підсувати його під попіл, діючи другим малим картоном, ніби віялом, перекидаючи його на великий картон. Вийнятий в такий спосіб попіл слід досить обережно умістити в просторе сховище, напр., до великої картонової скриньки, яку слід прикрити шклом і обережно доставити на руках на місце дослідження, бо при пересилці по пошті чи необережній переносці попіл рострусується від труски. Коли треба переслати спалені документи поштою, їх слід упаковувати в дерев'яну скриньку так: спалений документ уміщується між арку-

удобним для сего представляються конверти из, так называемой, пергаментной бумаги, настолько прозрачной, чтобы через нее можно было читать написанное, и в то же время обладающей достаточной прочностью. В такой обертке документ следует хранить, по возможности, не сложенным, и ни в коем случае не сгибая его по новым складкам. Подозрительные места на документах никоим образом не должны быть отмечаемы или подчеркиваемы вообще, а тем более цветными карандашами, которые особенно портят документы. Точно также нельзя ставить на них значков или стрелок. При допросе обвиняемых или свидетелей следует избегать делать по документам указания карандашом или пером, так как от этого могут образоваться штрихи, точки или пятна, которые впоследствии затруднят исследование экспертов.

Наиболее удобным способом упаковки документов при пересылке является помещение его между двумя соответственного размера листами плотного картона с гладкой поверхностью или покрытого гладкой бумагой, которые затем обертываются прочной бумагой, обвязываются и опечатываются соответственной печатью. При этом надлежит наблюдать, чтобы налитый для наложения печати сургуч на пакете не просочился и не повредил документа.

Что касается пепла от сожженных документов, то при выемке его следует, прежде всего, закрыть печную трубу и устранить малейший сквозняк, затем, взявши в руки широкий металлический лист или лист гладкого картона или стекла, нужно подсовывать его осторожно под него, действуя другим малым картоном, как веером на пепел, накатывая его на небольшой лист. Вынутый, таким образом, пепел, следует весьма осторожно поместить в обширное хранилище, напр., в большой картонный ящик, который прикрыть стеклом и бережно доставить на руках на место исследования, ибо при пересылке по почте или неосмотрительной переноске—пепел распадается от тряски. В случае необходимости переслать сожженные документы по почте, таковые надлежит упаковы-

шами цигаркового паперу, потім в такому вигляді його вкладається на дно скриньки яку встиляється попереду товстим шаром бавовни й прикривається до верху скриньки бавовною так, щоб усунути можливість труски документу при пересилці. Коли ж документ при палінні зберіг свою форму й не покорчився—його можна переслати затиснутим межі двох шматків шкла.

2. Зразки письма.

В разі потреби порівняльного дослідження письма—як зразок письма тої чи іншої особи—слід надсилати для порівняння можливо більшу кількість зразків вільного письма цієї особи, написаних в різні часи і в тому числі де-кілька зразків, що відповідають по часові їхнього складання оганьбленому документу. Повинно надсилати також зразки, складені цією особою при Народньому. Слідчому. Папір, що на нім Слідчий відбирає зразок письма повинний бути білий, нелінований, а розмір та якість його повинні відповідати розмірові та якості паперу оганьбленого документу. Особі, що дає зразок свого письма, слід надати вибір пера, що відповідає її звичкам. Чернило повинно вживати виключно чорне.

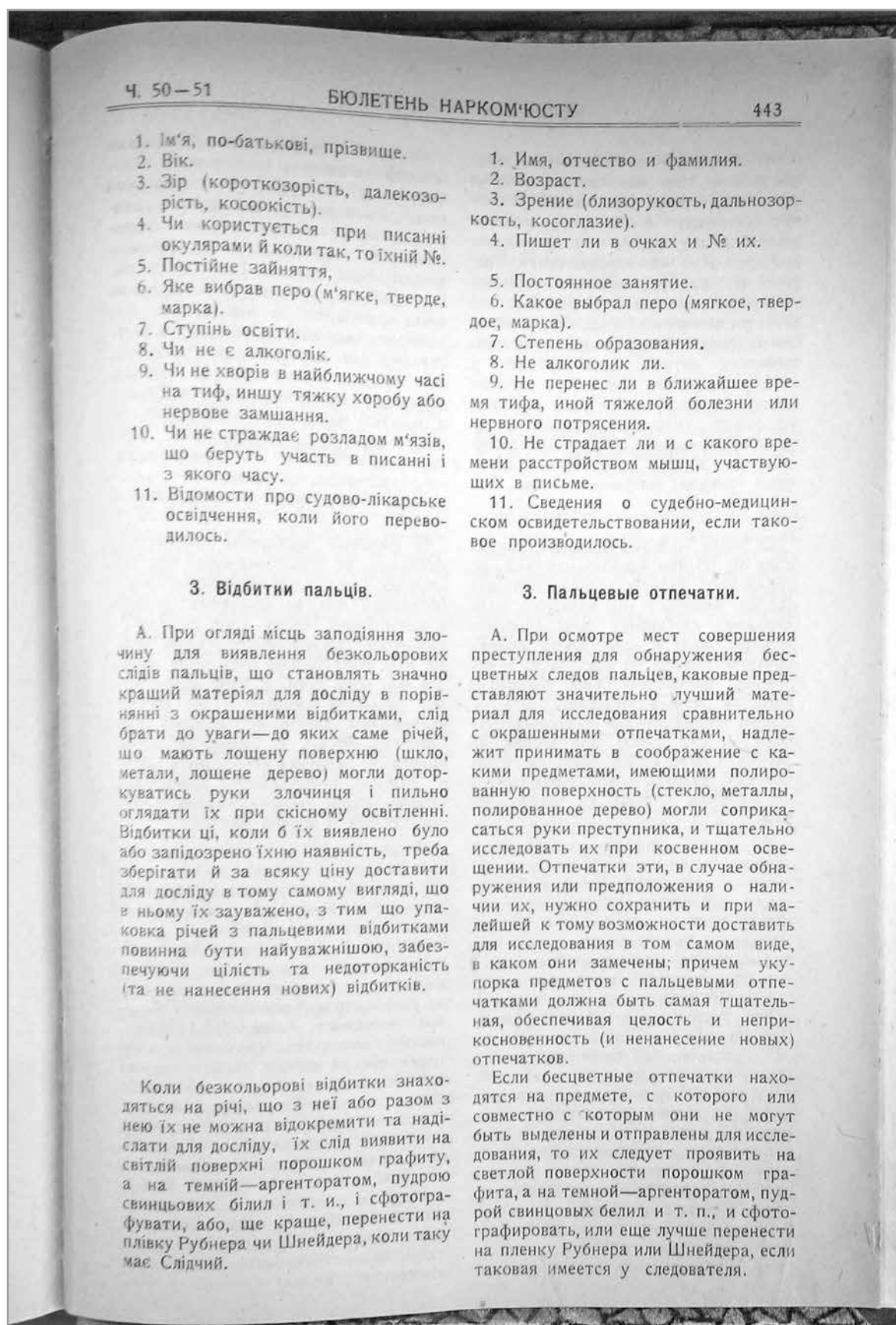
Текст зразку слід диктувати відповідно до запідозрюваного документу, але без вказівки на розстановку слів, орфографії та знаків розділу. Зокрема, коли запідозрюваний документ написано на лінованому папері, то й зразок письма слід відібрати на такому самому папері. Коли мається вказівки на позу, що в ній було написано запідозрюваний документ (напр. стоячки, сидячки), то й особі, що дає зразок письма, повинно надати відповідну позу. До зразків письма повинно додати відомости про дану особу згідно з нижченаведеною таблицею.

вуть в дерев'яний ящик, следующим образом: сожженный документ помещается между листами папиросной бумаги, затем в таком виде укладывается на дно ящика, устланное предварительно толстым слоем ваты, и приварительно толстым слоем ваты, так покрывается до верха ящика ватой, так чтобы была устранена возможность тряски документа при пересылке. Если же документ при сгорании сохранил свою форму и не покоробился, то его можно переслать зажатым между двумя стеклами.

2. Образцы почерка.

При необходимости сравнительного исследования почерков в качестве образца почерка того или иного лица следует препровождать для сличения возможно большее количество образцов свободного почерка этого лица написанных в разное время и в том числе несколько образцов, соответствующих по времени составления их опорооченному документу. Должны быть препровождаемы также образцы, воспроизведенные этим лицом при Народном Следователе. Бумага, на которой отбирается Следователем образец почерка, должна быть белая, не линованная, а формат и качество ее должны соответствовать формату и качеству бумаги опорооченного документа. Дающему образец своего письма следует предоставить выбор пера, соответственно его привычкам. Чернила должны употребляться исключительно черные.

Текст образца надлежит диктовать применительно к заподозренному документу, но без указания расстановки слов, орфографии и знаков препинания. В частности, если заподозренный документ написан на линованной бумаге, то и образец почерка должен отбираться на такой же бумаге. Если имеются указания относительно позы, в которой был написан заподозренный документ (напр.: стоя, сидя), то и дающему образец почерка должно быть представлено дать таковой в соответственной позе. К образцам почерка должны быть приложены сведения о данном лице, применительно к следующей таблице:

Продовження Інструкції органам слідства, дізнання та суду (1923)

Річ з пальцевими відбитками в жаднім разі не слід загортати в папір чи матерію, а треба умінувати в дерев'яну скриньку, і в ній треба зробити відповідно до форми річі прокладки, що усували б можливість тертя. Такі річі, як карафи, пляшки, шклянки найкраще пересилати в скриньці, що на її дні видобано гнізда, відповідно до дна надсиланої річі, а до кришки прикріплюється затичку, що входить в шийку посудини. Шкло й шматочки шкла слід ізолювати в скриньці одне від одного пробками. Упаковку переводити, по можливості, не доторкаючись до річей з пальцевими відбитками—руками, особливо—голими.

Б. Видні пальцеві відбитки, наприклад, від дотику зквіравлених пальців, становлять матеріал, придатний для досліду лишень в тих випадках, коли мереживо папілярних ліній є досить виразне; коли ж вони дають лишень контури пальців чи всієї руки, а мереживо папілярних ліній злилося і його не можна визначити—воно є цілком непридатне для впізнання. Шукати їх слід скрізь, але ніколи не забувати обдивлятися двері та нижні поверхні шухляді, дошок столів, сидальців і спинки стільців та інших меблів.

В. Щоб одержати задовольняючі пальцеві відбитки будь-кого для впізнання, треба, щоби руки особи, що в неї відбирається відбитки, були попередньо чисто вимиті й насухо обтерті. Наводячи типографську фарбу на пальці, треба прокочувати кожний з них по металевій чи шкляній поверхні, вкритій рівним, тонким шаром не надто густої типографської фарби. Пальців не можна прикладати до паперу дотиком, але треба прокочувати кожний з них окремо, зліва направо, внутрішньою (долоні) поверхнею першого під нігтем шиколоткою на покладений край столу аркуш чистого паперу (пальця не надавлювати). Треба зазначати, з якого пальця й руки зроблено даний відбиток. Крім пальцевих відбитків обох рук, що їх відбирається прокочуванням, треба зробити одноразові відбитки чотирьох пальців кожної руки, на всю довжину

Предмет с пальцевими отпечатками отнюдь не следует завертывать в бумагу или материю, а необходимо помещать в деревянный ящик, в котором сделать соответственные формы предмета прокладки, устраняющие возможность трения. Такие предметы, как графины, бутылки, стаканы лучше как графины, бутылки, стаканы лучше всего пересылать в ящике, на дне которого выдолблены гнезда, соответствующие дну пересылаемого предмета, а к крышке прикрепляется пробка, входящая в горлышко предмета. Стекла и осколки надлежит изолировать в ящике друг от друга пробками. Упаковку производить, по возможности, не дотрагиваясь до предметов с пальцевыми отпечатками руками, особенно голыми.

Б. Видимые пальцевые отпечатки, например, от прикосновения окровавленных пальцев, составляют материал, пригодный для исследования только в тех случаях, когда узор папиллярных линий достаточно отчетлив, когда же они дают только очертание пальцев или всей руки, а узор папиллярных линий их смазан и не различается—они совершенно негодны для сличения. Искать их нужно везде, но никогда не забывать исследовать двери и нижние поверхности выдвижных ящиков, досок столов, сидений и спинки стульев и другой мебели.

В. Для получения удовлетворительных пальцевых отпечатков кого-либо для сличения, необходимо, чтобы руки лица, от которого отбираются отпечатки были предварительно чисто вымыты и насухо вытерты. Нанесение типографской краски на пальцы достигается прокатыванием каждого из них по металлической или стеклянной пластинке, покрытой ровным, тонким слоем не слишком густой типографской краски. Пальцы нельзя прикладывать к бумаге тычком, а нужно прокатывать каждый из них отдельно слева на право внутренней (ладонной) поверхностью первого (под ногтем) сустава на положенный на краю стола лист чистой бумаги (пальца не придавливать). Надлежит делать обозначения, какого пальца и руки сделан данный отпечаток. Кроме пальцевых отпечатков обеих рук, отбираемых прокатыванием, необхо-

пальців, прикладаючи їх всі разом на папер. Пальцеві відбитки виходять задовольняючі лишень, коли шар фарби ліг на папері рівно, коли він не є надто густим і коли папілярні визначились виразно й не дуже товсто та розпливчато.

4. Річкові докази, що підлягають мікроскопічному, мікрохімічному та хімічному дослідам.

а) Тверді річовини повинно умістити в скриньку так, щоби вони не перемішались в середині й не черкались ані об стінки скриньки, ані одна об одну. Коли в одній скриньці пересилається де-кілька кусків річовини, то кожний кусок треба обгорнути папером чи иным упаковочним матеріалом окремо від інших, а потім—всі їх можна впакувати й перев'язати вкупі. Коли дослідів підлягає така велика кількість продукту, що його не можна доставити до Кабінету, то для надіслання слід взяти, так звану, пересічну пробу продукту. Наприкл., пересічну пробу вугілля береться так:

З сорока різних місць, на глибині пів аршина береться по лопаті вугілля. Взятє вугілля дрібниться на куски до одного дюйма, перемішується де-кілька разів і вкладається шаром в 4—5 дюймів товщиною. З десяти різних місць з шару береться в загальній кількості щось біля пуду вугілля дрібниться на куски до $\frac{1}{8}$ дюйму й перемішується. З різних місць мішанини береться не менш десяти хунтів вугілля, що й становлять пересічну пробу.

В справах про підпал, річі, що підлягають досліді, наприклад: тряпки, папір, що їх знайдено на пожежі вохкими та зі специфічним запахом (напр. керосин) повинно вмістити в склянки з широкими шийками, закрити добре притертою склянкою чи дерев'ян. затичкою і залити воском або парафином.

димо слелать одновременные отпечатки четырех пальцев каждой руки во всю длину пальцев, посредством прикладывания их одновременно к бумаге. Пальцевые отпечатки могут получаться удовлетворительно только тогда, когда слой краски лег на бумагу ровно, когда он не слишком густ и когда папиллярные линии обрисовались отчетливо и не слишком толсты и расплывчаты.

4. Вещественные доказательства, подлежащие микроскопическому, микрохимическому и химическому исследованиям.

а) Вещества твердые должны быть уложены в ящик таким образом, чтобы не перемешались внутри его и не ударялись ни о стенки ящика, ни друг о друга. Если в одном ящике пересылаются несколько кусков вещества, то каждый кусок должен быть обернут бумагой или иным упаковочным материалом отдельно от других, а затем все они могут быть упакованы и перевязаны вместе. Если исследованию подлежит такое большое количество продукта, которое не может быть доставлено в Кабинет, то для отправления следует взять, так наз. «среднюю пробу» продукта. Наприм., средняя проба угля берется так:

Из сорока различных мест, на глубине пол-аршина берется по лопате угля. Взятый уголь дробится на куски до одного дюйма, перемешивается несколько раз и укладывается слоем в 4-5 дюймов толщиной. Из десяти различных мест со слоя берется в общей сложности около одного пуда угля, дробится на куски до $\frac{1}{8}$ дюйма и перемешивается. Из разных мест смеси берется не менее десяти фунтов угля, составляющих среднюю пробу.

По делам о поджогах подлежащие исследованию предметы, например: тряпки, бумага, найденные на пожаре влажными, мокрыми и издающими специфический запах (напр. керосина), должны быть уложены в склянки с широким горлом, закрыты хорошо пришлифованной стеклянной или деревян. пробкой и залиты воском или парафином.

Багато хемічних продуктів, наприклад, селітра—вимагають при упаковці та перевозі особливих заходів обережності; тому слід користуватись при упаковці таких небезпечних річовин допомогою фахівців.

б) Рідини, що підлягають хемічному дослідженню, слід надсилати в скляному товстому посуді. Бажано, щоб скляні пляшки та склянки не мали ребер, рогів та гранів і мали б круглу або, ще краще, сплюснену форму.

У всіх тих випадках, коли припускається, що рідина має в собі летючі, що легко випарюються або дуже впливаючі річовини, треба затикати склянки притертими скляними затичками. Пробки повинні добре приходиться до склянок. Крім того, пробку слід заливати растопленим парафином, воском чи будь-якою мастикою або замазкою, що при звичайній температурі—подібно до віску—є тверді. Заливка сургучем не завжди є бажана, тому, що він, через хрупкість, відколюється часто цілими шматками і, крім того, недобре входить в щілини пробки. Воском і парафином можна дуже легко й зручно заливати пробку й шийку склянки, коли зробити так: де-кілька невеличких грудочок воску чи парафину кладеться на пробку, що затуляє шийку, а потім накладається на них штальовий ніж чи іншу подібну річ, поки вони не растопляться і не заллють рівним рідким шаром всю пробку й щілини. У всіх без винятку випадках при надсиланні до Кабінету рідин для дослідів, треба не лише міцно затикати посуд пробкою, але й покласти на пробку й на частину шийки будь-яку тканину чи міцний папер й міцно прив'язати його трохи нижче края шийки склянки, що виступає.

Коли немає банок з притертими пробками, їх можна замінити дерев'яними пробками, обгорнутими сухим парафиновим папером в частині, що її виступлюється в посуд.

Многие химические продукты, например, селитра, требуют при упаковке и перевозке особых мер предосторожности; поэтому следует пользоваться при упаковке подобных веществ, внушающих опасение, содействием лиц, имеющих специальные сведения.

б) Подлежащие химическому исследованию жидкости, следует присылать в стеклянной толстостенной посуде. Желательно, чтобы стеклянные бутылки и склянки не имели ребер, углов и граней, а были круглой или еще лучше сплюснутой формы.

Во всех тех случаях, когда предполагают, что в жидкости содержатся летучие, легкоиспаряющиеся или сильно действующие вещества, необходимо закрывать склянки притертыми стеклянными пробками. Пробки должны плотно закрывать отверстия склянок. Кроме того следует заливать пробку расплавленным парафином, воском или какой-либо мастикой или замазкой, которые при обыкновенной температуре подобно воску бывают твердыми. Заливка сургучем не всегда бывает желательна, т. к. он, вследствие хрупкости, откалывается часто целыми кусками и, кроме того, плохо входит в щели и отверстия пробки. Воском и парафином можно очень легко и удобно заливать пробку и горло склянки, если поступить следующим образом: несколько небольших кусков воска или парафина кладут на пробку, закрывающую горло, и затем касаются их горячим стальным ножом или другим подобным предметом, пока они не расплавятся и не залют ровным жидким слоем всю пробку и все щели. Во всех без исключения случаях при отправлении в Кабинет жидкостей для исследования надлежит не только плотно закупоривать посуду пробкой, но и наложить на пробку и на часть горлышка какой-либо ткани или плотной бумаги и крепко привязать ее не много ниже выступающего края горла склянки.

При отсутствии банок с притертыми пробками, последние могут быть заменены деревянными пробками, обернутыми в погружаемой в посуд части сухою парафиною бумагой.

В випадках присилки крові для спектрального та хемічного дослідів при отруєнні окисью вуглероду—не можна уміщати її в великій шклянці, з залишенням значного простору з повітрям: її повинно вливати в відповідного розміру посуд, вщерть повну. При цьому для дослідів досить, навіть, де-кілох краплин, що заповнюють шклянку дудочку, спаяну на однім кінці й міцно закупорену на другім. Кров, взяту зі снігу, не можна зберігати в банці в рідкій вигляді через те, що вона псується.

В таких випадках змішаний з кров'ю сніг кладеться на фільтрований папер в десять, дванадцять шарів. Коли сніг росте й папір висихає, то кров, що на ній залишається—добре зберігається й її можна пересилати в такому вигляді для дослідження. Все надсилане треба опечатати.

5. Зодяг і білизна.

Прилучення до справи, як річових доказів, зодягу, білизни з плямами крові, сперми та инш. слід зберігати в сухому помешканні, зихистивши їх від дальшого забруднення. Не можна відсилати ці річі для дослідів вохкими й треба попередити їх просушити, але в жаднім разі не над вогнем. Щоб такі речі в дорозі не відходили, то їх для пересилки слід загорнути в церату або пергаментний папір, а вже потім вшити в полотно або умістити в скриньку. Що торкається ріжних плям на зодягу чи білизні, що підлягають дослідів, то їхнє місце треба по можливості точно відзначити, однак, не кольоровими олівцями, що від них робляться плями, а шляхом прикріплення над підозрілими місцями кусків матерії, наприклад, білого коленкору.

6. Волосся.

Виявлене на знаряддях злочину прилипле волосся не слід здимати з них, але доставляти разом з ними для

В случаях присылки крови для спектрального и химического исследования при отравлениях окисью углерода, нельзя помещать ее в большой склянке с оставлением значительного пространства воздуха: она должна вливаться в соответствующего размера сосуд, наполненный доверху. При этом достаточно для исследования даже нескольких капель, заполняющих стеклянную трубку, запаянную с одного конца и с другого плотно закупоренную.

Кровь, взятая со снега, не может сохраняться в банке в жидком виде, т. к. она загнивает. В таких случаях смешанный с кровью снег кладется на фильтровальную бумагу в десять, двенадцать слоев. Когда снег растает, и бумага высохнет, то оставшаяся на ней кровь хорошо сохраняется и может быть пересылаема в таком виде для исследования. Все пересылаемое должно быть опечатано.

5. Одежда и белье.

Приобщенные к делу в качестве вещественных доказательств одежда, белье с пятнами крови, спермы и проч., следует сохранять в сухом помещении, предохранив их от дальнейшего загрязнения. Нельзя отсылать эти предметы для исследования в сыром состоянии и надлежит предварительно их просушить, но отнюдь не над огнем. Во избежание отсырения в пути такого рода предметы для пересылки должны быть завернуты в клеенку или пергаментную бумагу, а затем уже вшиты в холст или помещены в ящик. Что касается различного рода пятен на одежде или белье, подлежащих исследованию, то местоположение их должно быть по возможности точно отмечено, однако же не при помощи цветных карандашей, от которых образуются пятна, а посредством прикрепления над подозрительными местами кусков материи, например, белого коленкора.

6. Волосы.

Обнаруженные на орудиях преступления прилипшие волосы не следует снимать с них, а доставлять вместе

дослід. Загортання в папір знарядь злочину можна переводити лишень після повного просихання на них крові чи іншої рідини. Волосся, знайдене на ушкодженій чи запідозрюваній особі або на місці злочину, повинно умістити в окремі збаночки невеликого розміру з притертими пробками або пробірки, з тим що на кожній збаночку повинно зазначити—що саме в них уміщено. Коли таких збаночок немає, волосся найзручніше зберігати в паперових кувертиках, на зразок вживаних в аптеках для порошоків; кувертики ці слід заклеювати, але в жоднім разі не запечатувати сургучем, а надто не прикріплювати сургучем чи клеєм до паперу саме волосся. При невеликій кількості волосся—від одного до п'яти—їх найзручніше укріпляти на аркуші паперу в такий спосіб: в залежності від довжини волосся—на аркуші паперу, що до нього мають прикріпити волос, роблять невеличкий (2—3 мм.) розріз; нижче або вище цього розрізу на відстані біля 5 мм. роблять другий паралельний першому розріз і в одержану в такий спосіб петлю—протягають волос. Таких петель на протязі довжини волосся роблять де-кілько.

с такими для исследования. Завертывание в бумагу орудий преступления можно производить только после полного просыхания на них крови или иной жидкости. Волосы, найденные на потерпевшем или подозреваемом лице, или на месте преступления должны быть помещены в отдельные баночки небольших размеров с притертыми пробками или пробирки, причем на каждой баночке должно быть обозначено содержимое ее. За неимением таких баночек, волосы удобнее всего хранить в бумажных конвертиках, вроде употребляемых в аптеках для порошков; конвертики эти следует заклеивать, но отнюдь не запечатывать сургучем, а тем более не прикреплять сургучем или клеєм к бумаге самые волосы. При небольшом количестве волос—от одного до пяти—их удобнее всего укреплять на листе бумаги следующим образом: в зависимости от длины волоса, на листке бумаги, к которому рассчитывают прикрепить волос, делают небольшой (2—3 мм.) разрез, ниже или выше этого разреза на расстоянии около 5 м. м. делают второй параллельный первому разрез и в полученную таким образом петлю продевают волос. Таких петель на протяжении длины волоса делают несколько.

Б. Правила фотографування місць заподіяння злочину.

Коли неможливо дістати допомогу Кабінету Науково-Судової Експертизи чи Кримінального Розшуку для сфотографування місця заподіяння злочину й трупу, можна запрохати, як знавця, досвідченого фотографа, якого треба попередити: 1) щоби відносно загальної картини злочину все присутнє було зафіксовано на одному чи декількох послідовних знімках, 2) щоби об'єктив фотографічного апарату давав знімки, придатні до збільшення, 3) щоби труп було сфотографовано окремо, з тим що, коли труп лежить горизонтально, то його треба сфотографувати зверху, тоб-то, становлячи фотографічний апарат об'єктивом вниз, не змінюючи положення трупу. В тих же випадках, коли вимагається впізнання трупу по фотографії, по-

В. Правила фотографування місць совершения преступлений.

В случае невозможности получить содействие Кабинета Научно-Судебной Экспертизы или Уголовного Розыска для сфотографирования места совершения преступления и трупа, в качестве сведущего лица может быть приглашен опытный фотограф, который должен быть предупрежден: 1) чтобы относительно общей картины преступления, все существенное было зафиксировано на одном или нескольких последовательных снимках, 2) чтобы об'єктив фотографического аппарата давал снимки, пригодные для увеличения, 3) чтобы труп был сфотографирован отдельно, причем, если труп лежит в горизонтальном положении, то он должен быть сфотографирован сверху, т. е. при положении фотографического аппарата объекти-

трібно, щоби останню було знято з трупа: 1) в $\frac{1}{7}$ натуральної величини, 2) щоби вона давала вид просто (анфас) і збоку (профіль), 3) щоби, при зніманні збоку, вухо не було закрито волоссям. Крім того, потрібно для збереження схожості, аби перед фотографуванням обличчя було вмито, волосся зачесано, очі оживлено, шляхом вприскування судовим лікарем, шприцем в глазне яблуко гліцерину або іншої рідини, труп одягнуто й поставлено в натуральну позу.

§ 5. В разі потреби в дачі висновків у судовому засіданні з приводу переведених дослідів, а також пояснення обставин, встановлених при виїзді Кабінету Науково-Судової Експертизи на місце заподіяння чи виявлення злочину й по інших технічних питаннях, Суд заздалегіть повідомляє про те Завідувача Кабінету. Останній повинний з'явитись персонально, або відрядити одного зі своїх помічників. Процесуальний стан в таких випадках Завідувача чи його Помічника відповідає станові судового експерта. За дачу висновка в судовому засіданні Завідувач Кабінетом чи його помічник встановленої для експертів винагороди не дістає, але їх повинно задовольнити подорожніми грошми у всіх тих випадках, коли вони виїждять в службових справах за межі того міста, де перебуває Кабінет, на загальних підставах, встановлених для експертів.

§ 6. Після остаточного розгляду в Суді, всі річові докази, зазначені в п. 9 Положення про Кабінет Науково-Судової Експертизи, судові місця повинні надсилати до належного Кабінету Науково-Судової Експертизи для збірння музею, що при нім мається, і що його метою є—аби колекції могли служити наочним засобом для ознайомлення осіб, що займаються практичною судовою діяльністю і готуються до неї, зі знаряддями й засобами заподіяння злочинів, вживаними злочинцями, з метою

вом вниз, не изменяя положения трупа. В тех же случаях, когда требуется опознание трупа по фотографической карточке, необходимо, чтобы последняя была снята с трупа: 1) в $\frac{1}{7}$ натуральной величины, 2) давала вид прямо (анфас) и сбоку (профиль), 3) чтобы при снимании сбоку ухо не было закрыто волосами. Кроме того необходимо для сохранения сходства, чтобы предварительно фотографирования лицо было умыто, волосы причесаны, глаза оживлены посредством вприскивания через судебного врача шприцем в глазное яблоко глицерина или иной жидкости, труп одет и приведен в естественную позу.

§ 5. В случае необходимости в даче заключений в судебном заседании по поводу произведенных исследований, а также и разъяснения обстоятельств, установленных при выезде Кабинета Научно-Судебной Экспертизы на место совершения или обнаружения преступления, и по иным техническим вопросам, Суд заблаговременно сообщает о том заведывающему Кабинета, который обязан явиться лично или командировать одного из своих помощников. Процессуальное положение в таких случаях заведывающего или его помощника соответствует положению судебного эксперта. За дачу заключения в судебном заседании заведывающий Кабинетом или его помощник установленного для экспертов вознаграждения не получает, но они должны быть удовлетворены командировочными деньгами, во всех тех случаях, когда выезжают по делам службы за пределы того города, где находится Кабинет, на общих основаниях, установленных для экспертов.

§ 6. По окончательном рассмотрении в Суде, все вещественные доказательства, указанные в п. 9 Положения о Кабинетах Научно-Судебной Экспертизы, судебные места должны направлять в подлежащий Кабинет Научно-Судебной Экспертизы для собрания, состоящего при нем музея, цель которого заключается в том, чтобы его коллекции могли служить наглядным способом для ознакомления лиц, занимающихся практической судебной деятельностью и готовящихся к ней, с орудиями и способами совер-

дами розсліду цих злочинів та з наслідками експертизи, коли останню переводилось. В супровідках повинно зазначити суть справи й покликатись на ч. настольного реєстру, що його зазначено на акті досліду, коли його було переведено в Кабінеті Науково-Судової Експертизи. Коли поданих відомостей буде не досить, то на вимогу завідувача Кабінету повинно надіслати додаткові відомости або оригінальні справи.

§ 7. Про всі випадки звертання до Кабінетів Науково-Судов. Експертизи за допомогою чи з вимогами про переведення дослідів (§§ 3 та 4 Інструкції), а також про всі висновки слідчих та судові рішення чи вирoki—що в їхню основу покладено переведені Кабінетом експертизи, слідчі та судові місця обов'язані подавати до НКЮ по Відділу Прокуратри щомісячні відомости за доданою формою.

Додаток до § 7 Інструкції
органам слідства, довіді й суду.

Назва установи.

Відомости про звертання до . . .
Краєвого Кабінету
Науково-Судової Експертизи за . . .
міс. 192 . . . року.

Назва справи та ч. її з настольного реєстру	Предмет Експертизи	Наслідок експертизи та її вплив на слідчий висновок або судовий присуд чи вирок Коли експертизу не покладено в основу слідчого висновка чи судового присуду або вироку—зазначити че- рез що.

Підпис керівника установи.

шення преступлений, применяемыми преступниками, с методами расследования этих преступлений и с результатами экспертизы, если таковая производилась. В сопроводительных бумагах должно быть означено существо дела и сделана ссылка на № настольного реестра, означенный на акте исследования, если таковое было произведено в Кабинете Научно-Судебной Экспертизы. Если сообщенные сведения окажутся недостаточными, то по требованию заведывающего Кабинетом должны быть присланы дополнительные сведения или подлинные дела.

§ 7. О всех случаях обращения к Кабинетам Научно-Суд. Экспертизы за содействием или с требованиями о производстве исследований (§§ 3 и 4 Инструкции), а также о всех следственных заключениях и судебных решениях или приговорах, в основу которых легли произведенные Кабинетом экспертизы, следователям и судебным местам вменяется в обязанность сообщать в НКЮ (по Отделу Прокуратуры) ежемесячные сведения по прилагаемой форме.

Приложение к § 7 Инструк-
ции органам следствия, дозна-
ния и суда.

Название установления.

Сведения об обращениях к . . .
Областн. Кабинету Научно-
Судебной Экспертизы за . . . мес.
192 . . . года.

Название дела и № его по настольн. реестру	Предмет экспертизы	Результат экспертизы и ее влияние на след- ственное заключение или судебное решение или приговор. Если экспертиза не до- ложена в основу след- ственного заключения или судебного решения, или приговора, указать почему

Подпись руководителя учреждения.

20 травня 1924 року затверджено Інструкцію про розмежування діяльності кабінетів НСЕ, судово-хімічних лабораторій при губернських відділах здоров'я та реєстраційних бюро при органах карного розшуку³³.

Інструкція про розмежування діяльності кабінетів НСЕ, судово-хімічних лабораторій при губернських відділах здоров'я та реєстраційних бюро при органах карного розшуку (1924)

³³ Про розмежування діяльності кабінетів науково-судової експертизи, судово-хімічних лабораторій при губздравах та реєстраційних бюро при органах карного розшуку і про порядок надсилення різних об'єктів на дослідження : Інструкція НКЮ, НКЗ і НКВС від 20 трав. 1924 р. Бюлетень Народного комісаріату юстиції. 1924. № 22. С. 193–195, 199–202.

шуку, Наркомюст, Наркомздрав та Нарком Справ Внутрішніх пропонує до керування і виконання підвідомчим їм органам такі правила:

1. Безумовному надсиланню виключно до Кабінетів Науково-Судової Експертизи НКЮ (згідно з п. 2 § 1-го Інструкції органам слідства, суду й довіді 30-го листопаду 1923 року Бюлетень НКЮ 1923 р., ч. ч. 50—51) підлягають:

а) різні документи, печатки, штампи, шрифти, грошові знаки, різні сліди й інші об'єкти, що підлягають досліді за допомогою фотографії, мікрофотографії й дактилоскопії, з метою встановлення тотожності (ідентифікації) особовості й знарядь злочину;

б) об'єкти, що підлягають судово-медичному обсліду за-для мікроскопічних або мікрохімічних дослідів (криваві плями, плями насіння та інш.)

в) досліді волосся, кісток та інших частин тіла за-для розв'язання відповідних питань.

2. До Кабінетів Науково-Судової Експертизи надсилається об'єкти (але їх можна надсилати й до Губерн. Судово-Хеміч. Лабораторій), що підлягають судово-хімічному досліді, а саме: органи й їхні частини, що їх залишено від трупа, рівно як і інші об'єкти, що потребують судово-хімічного досліді, наприклад-порошки, рідини, харчові продукти і т. інш.

Примітка. Губпрокурори мають право надсилати до Кабінетів Науково-Суд. Експертизи в сумнівних випадках на повторні досліді об'єкти, що вже були на досліді в Губерніяльних Судово-Хемічних Лабораторіях.

3. Діяльність Реєстраційних Бюр при органах Кримінального Розшуку полягає в:

а) реєстрації всіх злочинців та встановленні їхньої особовості;

б) встановленні особовості трупів незнаних осіб;

в) фотографуванні місць заподіяння злочину, за винятком випадків, зазна-

Розыска, Наркомюст, Наркомздрав, и Наркомвнудел предлагает к руководству и исполнению подведомственным им органам следующие правила:

1. Безусловному направлению исключительно в Кабинеты Научно-Судебной Экспертизы НКЮ (согласно п. 2 § 1-го Инструкции органам следствия, суда и дознания от 30/хл-23 г. Бюллетень НКЮ 23 г., №№ 50—51) подлежат:

а) различного рода документы, печати, штампы, шрифты, денежные знаки, различного рода следы и прочие объекты, подлежащие исследованию при помощи фотографии, микрофотографии и дактилоскопии, в целях отождествления (идентификации) личности и орудий преступления;

б) объекты, подлежащие судебно-медицинскому обследованию на предмет микроскопических или микро-химических исследований (кровяные пятна, пятна семени и др.);

в) исследование волос, костей и прочих частей тела на предмет разрешения соответствующих вопросов.

2. В Кабинеты Научно-Судебной Экспертизы направляются (но могут быть направляемы и в Губерн. Судебно-Химич. Лаборатории) объекты, подлежащие судебно-химическому исследованию, как то: органы и части их, оставленные от трупа, как равно и другие объекты, нуждающиеся в судебно-химическом исследовании, например—порошки, жидкости, пищевые продукты и т. п.

Примечание. Губпрокуроры вправе направлять в Кабинеты Научно-Суд. Экспертизы, в случае сомнения, для повторных исследований объекты, уже бывшие на исследовании в Губернских Судебно-Химических Лабораториях.

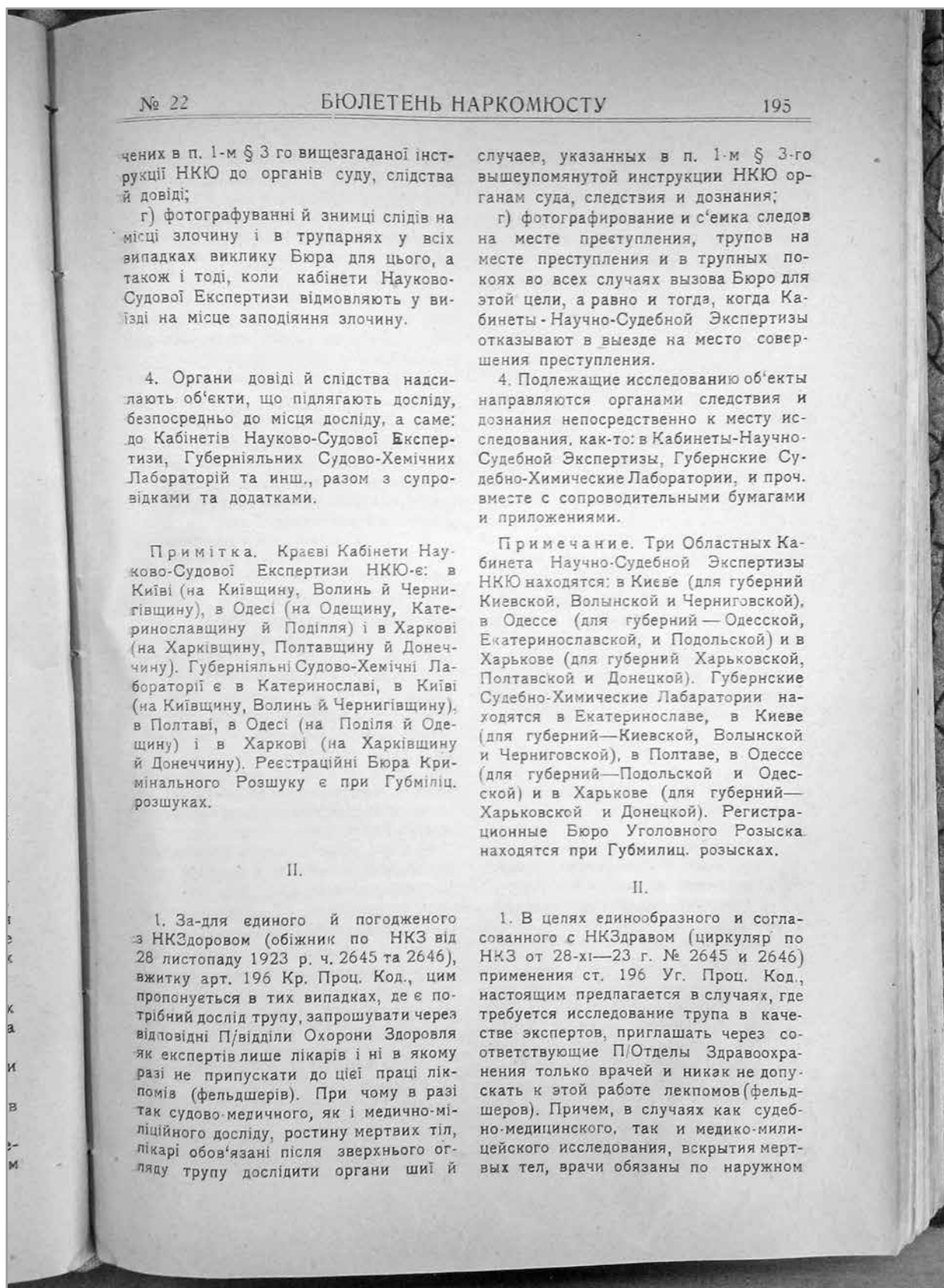
3. К деятельности Регистрационных Бюро при органах Уголовного Розыска относится:

а) регистрация всех преступников и установление их личности;

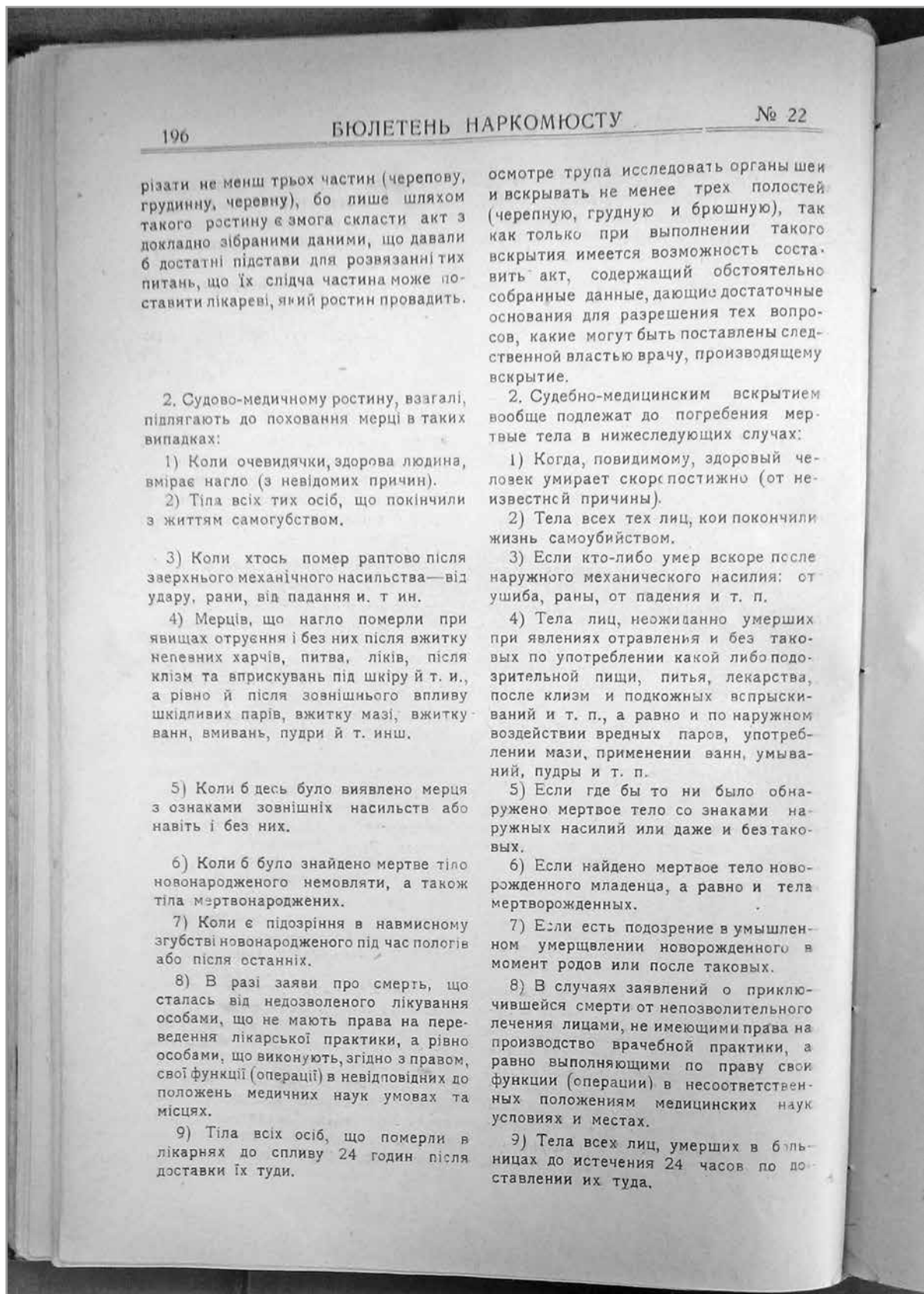
б) установление личности трупов неизвестных лиц;

в) фотографирование мест совершения преступления, за исключением

Продовження Інструкції про розмежування діяльності кабінетів НСЕ, судово-хімічних лабораторій при губернських відділах здоров'я та реєстраційних бюро при органах карного розшуку (1924)

Продовження Інструкції про розмежування діяльності кабінетів НСЕ, судово-хімічних лабораторій при губернських відділах здоров'я та реєстраційних бюро при органах карного розшуку (1924)

різати не менш трьох частин (черепову, грудинну, черевну), бо лише шляхом такого розтину є змога скласти акт з докладно зібраними даними, що давали б достатні підстави для розв'язання тих питань, що їх слідча частина може поставити лікареві, який розтин провадить.

2. Судово-медичному розтину, взагалі, підлягають до поховання мерці в таких випадках:

- 1) Коли очевидячки, здорова людина, вмирає нагло (з невідомих причин).
- 2) Тіла всіх тих осіб, що покінчили з життям самогубством.

3) Коли хтось помер раптово після зовнішнього механічного насильства—від удару, рани, від падання и. т. ин.

4) Мерців, що нагло померли при явищах отруєння і без них після вжитку непевних харчів, питва, ліків, після клізм та вприскувань під шкіру й т. и., а рівно й після зовнішнього впливу шкідливих парів, вжитку мазі, вжитку ванн, вмивань, пудри й т. инш.

5) Коли б десь було виявлено мерця з ознаками зовнішніх насильств або навіть і без них.

6) Коли б було знайдено мертве тіло новонародженого немовляти, а також тіла мертвороджених.

7) Коли є підозріння в навмисному згубстві новонародженого під час пологів або після останніх.

8) В разі заяви про смерть, що сталась від недозволеного лікування особами, що не мають права на переведення лікарської практики, а рівно особами, що виконують, згідно з правом, свої функції (операції) в невідповідних до положень медичних наук умовах та місцях.

9) Тіла всіх осіб, що померли в лікарнях до спливу 24 годин після доставки їх туди.

осмотре трупа исследовать органы шеи и вскрывать не менее трех полостей (черепную, грудную и брюшную), так как только при выполнении такого вскрытия имеется возможность составить акт, содержащий обстоятельно собранные данные, дающие достаточные основания для разрешения тех вопросов, какие могут быть поставлены следственной властью врачу, производящему вскрытие.

2. Судебно-медицинским вскрытием вообще подлежат до погребения мертвые тела в нижеследующих случаях:

- 1) Когда, повидимому, здоровый человек умирает скорпостижно (от неизвестной причины).
- 2) Тела всех тех лиц, кои покончили жизнь самоубийством.

3) Если кто-либо умер вскоре после наружного механического насилия: от ушиба, раны, от падения и т. п.

4) Тела лиц, неожиданно умерших при явлениях отравления и без таковых по употреблении какой либо подозрительной пищи, питья, лекарства, после клизм и подкожных впрыскиваний и т. п., а равно и по наружном воздействию вредных паров, употреблении мазі, применении ванн, умываний, пудры и т. п.

5) Если где бы то ни было обнаружено мертвое тело со знаками наружных насильств или даже и без таковых.

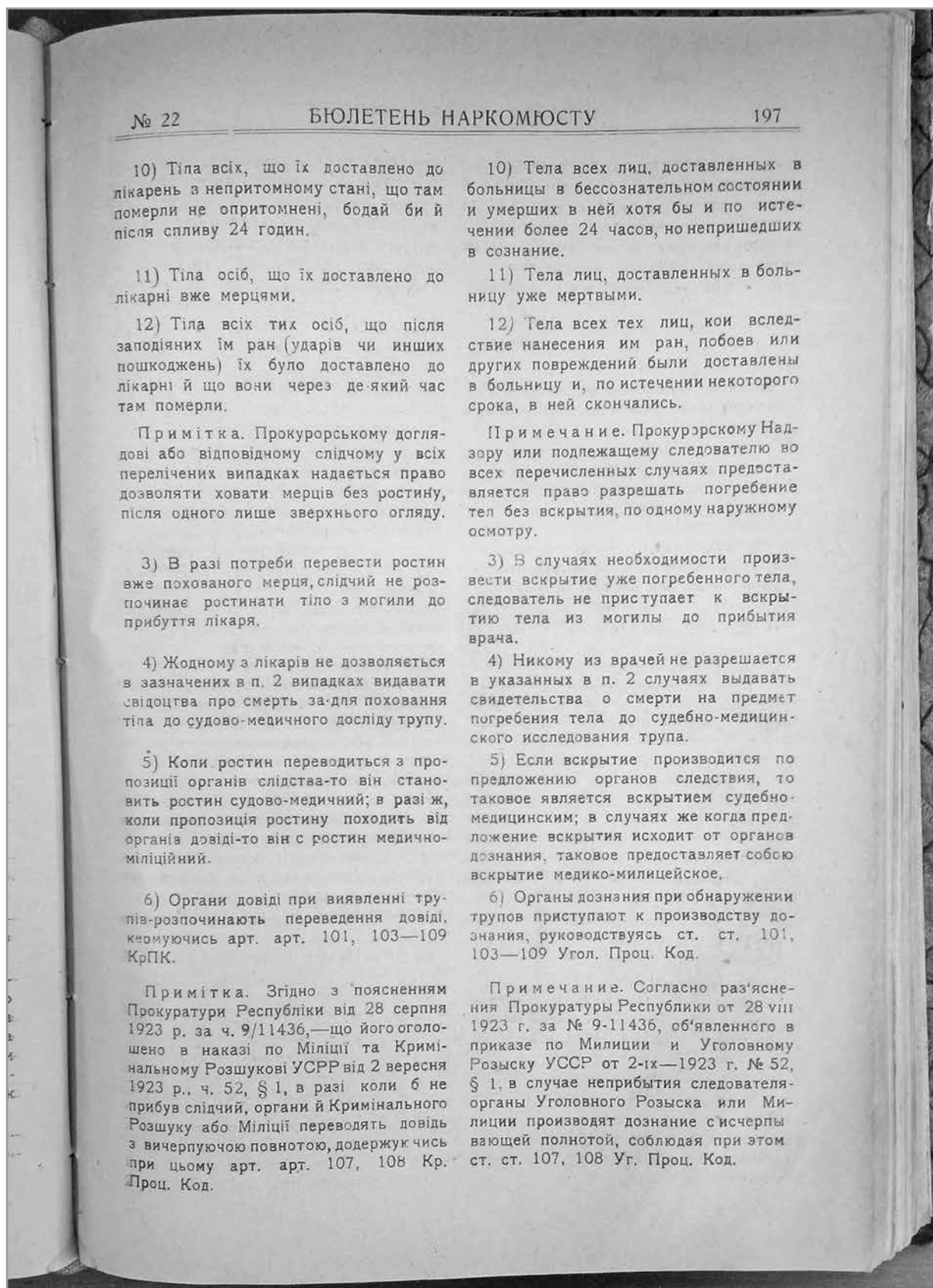
6) Если найдено мертвое тело новорожденного младенца, а равно и тела мертворожденных.

7) Если есть подозрение в умышленном умерщвлении новорожденного в момент родов или после таковых.

8) В случаях заявлений о приключившейся смерти от неправомерного лечения лицами, не имеющими права на производство врачебной практики, а равно выполняющими по праву свои функции (операции) в несоответствующих положениям медицинских наук условиях и местах.

9) Тела всех лиц, умерших в больницах до истечения 24 часов по доставлении их туда.

Продовження Інструкції про розмежування діяльності кабінетів НСЕ, судово-хімічних лабораторій при губернських відділах здоров'я та реєстраційних бюро при органах карного розшуку (1924)

Продовження Інструкції про розмежування діяльності кабінетів НСЕ, судово-хімічних лабораторій при губернських відділах здоров'я та реєстраційних бюро при органах карного розшуку (1924)

7) Органи довіді, розпочинаючи переведення довіді за відсутністю слідчого в справах убивства, самогубства, нещасливих випадків та наглої смерті при початковому огляді мертвих тіл, точно кермуються 196 арт. КрПК

8) У всіх зазначених в п. 2 випадках труп надсилається до відповідної трупарні на судово-медичний ростин разом з актами початкового огляду й відповідними супровідками на бланкові установи чи особи, що надсилає труп, з зазначенням дати та вихідного числа.

Крім того, особа, що переводить слідство чи довід, повинна під час самого ростину подати матеріали попереднього слідства чи довіді в даній справі, аби лікар, що переводить ростин міг ознайомитись з тими відомостями, що на них по суті та в інтересах справи йому належало-б звернути особливу увагу.

Примітка. В сільських місцевостях та в містах, де трупарень немає, на органи міліції покладається охорону трупа до прибуття слідчого. Місця під ростин трупів повинні давати місцеві Виконкоми та Сільради.

9) В містах: Харкові, Києві, Одесі й Катеринославі трупи на ростин надсилається до судово-медичних трупарень при інститутах Судової Медицини, а в інших губерніяльних та окружних містах—до трупарень при лікарнях Охорони Здоров'я.

Примітка. Трупи ж, що не підлягають судово-медичному ростину, а мусять бути лише поховані надсилається до трупарень при міських лікарнях.

10) Коли з трупом надсилається речі (одежа, білизна, що на ньому і т. п.), то обов'язково повинно докладно й точно зазначити в супровідці,—що за речі, в якій кількості й стані, а також й те,—чи треба їх зберігати чи надсилати далі, даючи при цьому відповідні вказівки, згідно з інструкцією

7) Органы дознания, за отсутствием следователя по делам об убийствах, самоубийствах, несчастных случаях и скоропостижной смерти, при первоначальных осмотрах мертвых тел строго руководствуются 196 ст. УПК.

8) Во всех указанных в п. 2 случаях труп направляется в подлежащий трупный покой для судебно-медицинского вскрытия при актах первоначального осмотра и соответствующих сопроводительных отношениях на бланке учреждения или лица, отправляющего труп, с указанием даты и исходящего номера.

Кроме того, лицом, производящим следствие или дознание к моменту самого вскрытия должны быть представлены материалы предварительного следствия или дознания по данному делу, чтобы вскрывающий врач мог ознакомиться с теми сведениями, на которые по существу и в интересах дела ему надлежало бы обратить особое внимание.

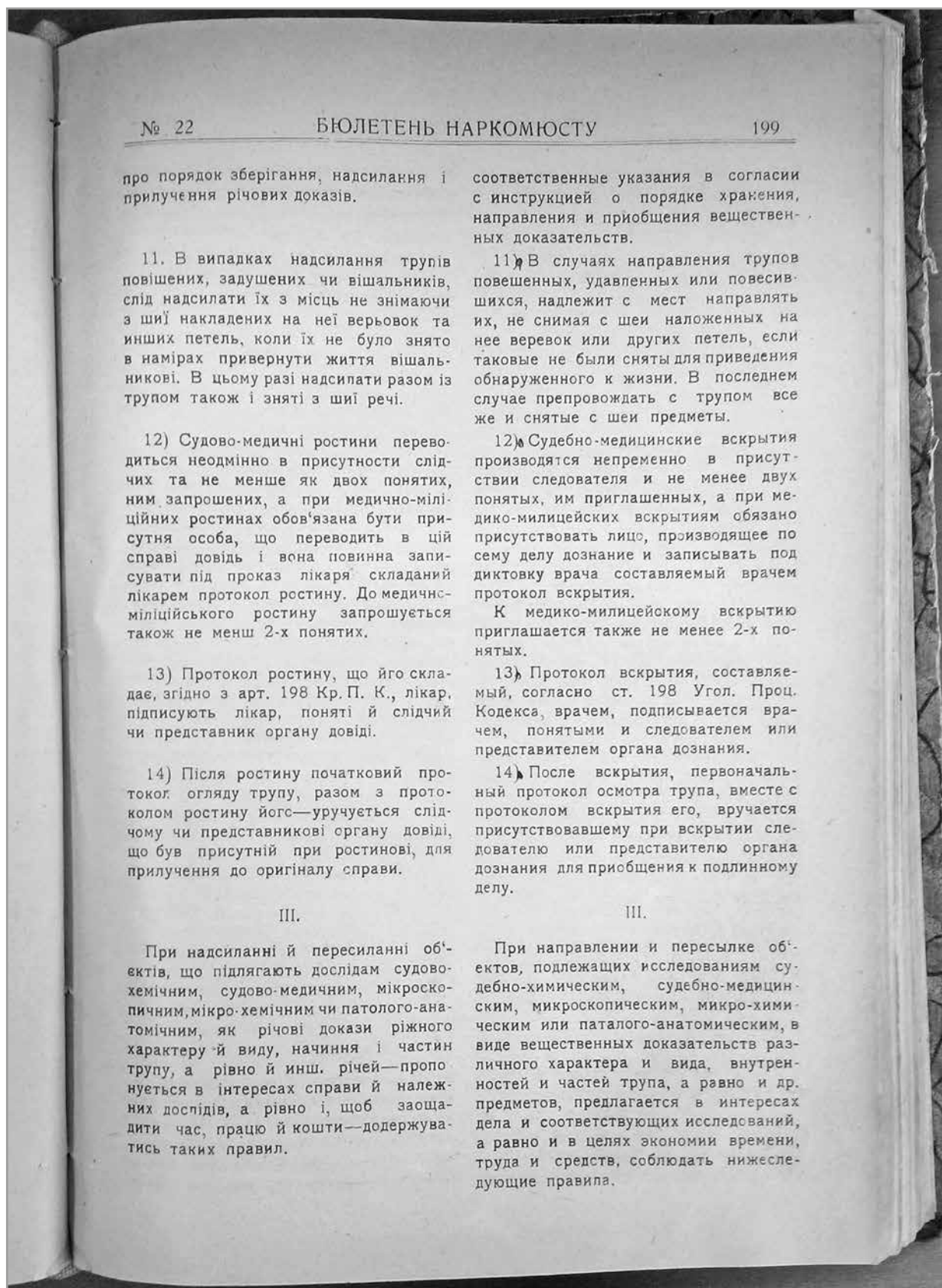
Примечание. В сельских местностях и в городах, где трупного покоя не имеется, на органы милиции возлагается охрана трупа до прибытия следователя. Предоставление места для вскрытия трупов возлагается на местные Исполкомы и Сельсоветы.

9) В городах: Харькове, Киеве, Одессе и Екатеринославе трупы для вскрытия направляются в судебно-медицинские трупные покои при институтах Судебной Медицины, а в остальных губернских и окружных городах в трупные покои при больницах Здравсохранения.

Примечание. Трупы же, не подлежащие судебно-медицинскому вскрытию, подлежащие только погребению, направляются в трупные покои при городских больницах.

10) Если с трупом следуют вещи (одежда, белье на нем и др.), то обязательно должно быть подробно и точно указано в сопроводительном отношении, какие вещи, в каком количестве и состоянии, а также и то, подлежат ли они сохранению или дальнейшему направлению, дав при этом

Продовження Інструкції про розмежування діяльності кабінетів НСЕ, судово-хімічних лабораторій при губернських відділах здоров'я та реєстраційних бюро при органах карного розшуку (1924)

про порядок зберігання, надсилання і прилучення річових доказів.

11. В випадках надсилання трупів повішених, задушених чи вішальників, слід надсилати їх з місць не знімаючи з шиї накладених на неї верьовок та інших петель, коли їх не було знято в намірах повернути життя вішальників. В цьому разі надсилати разом із трупом також і зняті з шиї речі.

12) Судово-медичні речовини переводяться неодмінно в присутності слідчих та не менше як двох понятних, ним запрошених, а при медично-міліційних речовинах обов'язана бути присутня особа, що переводить в цій справі довід і вона повинна записувати під проказ лікаря складаний лікарем протокол речовини. До медично-міліційського речовини запрошується також не менш 2-х понятних.

13) Протокол речовини, що його складає, згідно з арт. 198 Кр.П. К., лікар, підписують лікар, поняті й слідчий чи представник органу довіді.

14) Після речовини початковий протокол огляду трупа, разом з протоколом речовини його—урочується слідчому чи представникові органу довіді, що був присутній при речовині, для прилучення до оригіналу справи.

III.

При надсиланні й пересиланні об'єктів, що підлягають дослідкам судово-хімічним, судово-медичним, мікроскопічним, мікро-хімічним чи патолого-анатомічним, як річові докази різного характеру й виду, начиння і частин трупа, а рівно й інші річечі—пропо-нується в інтересах справи й належних дослідів, а рівно і, щоб заощадити час, працю й кошти—додержуватись таких правил.

соответственные указания в согласии с инструкцией о порядке хранения, направления и приобщения вещественных доказательств.

11) В случаях направления трупов повешенных, удушенных или повесившихся, надлежит с мест направлять их, не снимая с шеи наложенных на нее веревок или других петель, если таковые не были сняты для приведения обнаруженного к жизни. В последнем случае препровождать с трупом все же и снятые с шеи предметы.

12) Судебно-медицинские вскрытия производятся непременно в присутствии следователя и не менее двух понятых, им приглашенных, а при медико-милиейских вскрытиях обязано присутствовать лицо, производящее по сему делу дознание и записывать под диктовку врача составляемый врачом протокол вскрытия.

К медико-милиейскому вскрытию приглашается также не менее 2-х понятых.

13) Протокол вскрытия, составляемый, согласно ст. 198 Угол. Проц. Кодекса, врачом, подписывается врачом, понятными и следователем или представителем органа дознания.

14) После вскрытия, первоначальный протокол осмотра трупа, вместе с протоколом вскрытия его, вручается присутствовавшему при вскрытии следователю или представителю органа дознания для приобщения к подлинному делу.

III.

При направлении и пересылке об'єктів, подлежащих исследованиям судебно-химическим, судебно-медицинским, микроскопическим, микро-химическим или патолого-анатомическим, в виде вещественных доказательств различного характера и вида, внутренних частей и частей трупа, а равно и др. предметов, предлагается в интересах дела и соответствующих исследований, а равно и в целях экономии времени, труда и средств, соблюдать нижеследующие правила.

Продовження Інструкції про розмежування діяльності кабінетів НСЕ, судово-хімічних лабораторій при губернських відділах здоров'я та реєстраційних бюро при органах карного розшуку (1924)

А. При надсиланні органів з трупу на судово-хімічний дослід.

1. Обов'язково надсилати їх в складі 4-х об'єктів:

а) шлунку й усього його начиння;
б) біля метру тонких кишок з найбільш змінених частин з їхнім начинням;

в) третини печінки та всієї жовчі;
г) однієї нирки та всієї сечі.

2. Понад перелічені об'єкти, на узгляднення лікаря, в міру потреби в окремих випадках, можна надсилати й інші об'єкти.

3. Кожний об'єкт з його начинням (літери „а“ і „б“) або з виділюваними ним рідинами (літери „в“ і „г“) уміщувати в окремий збаночок.

4. Залишені органи й частини трупу повинно консервувати спиртом-ректифікатом в кількості не менш 50 % до кількості фіксованого об'єкту.

5. Жбаночок повинно закупити доброю товстою пробкою, добре обгорнути поверх пробки чистим папером, обв'язати, запечатати й до нього треба додати відповідний докладний напис.

6. Разом з об'єктами повинно надіслати: копію акту розтину й інші зв'язані зі вказівками на отруєння чи отруту документи, як напр., — протоколи допиту свідків, огляду місця виявлення трупу й т. інш.

7. В супровідці з пропозицією перевести судово хімічний дослід повинно зазначити підстави, що до потреби даного досліду, на яку саме отруту потрібно зробити дослід — чи окремий (миш'як, стрихнін і т. інш.), чи на групу ядів (метальові, органічні і т. інш.) або гадку про можливість виключення будь-яких отрут, або, навпаки, повідомлення про неможливість дати певну вказівку на природу отруйної річовини.

Б. При надсиланні річових доказів з різними плямами й слідами, що підлягають досліді

1. Речі укріпляти, складати, впаковувати, зберігати й надсилати до місця досліду так, щоби в них не пошкодити

А. При направлени органів из трупа для судебно-химического исследования.

1. Обязательно направлять таковые в составе 4-х объектов:

а) желудка и всего его содержимого;
б) около метра тонких кишок из наиболее измененных частей и их содержимое;

в) трети печени и всей желчи;
г) одной почки и всей мочи.

2. Сверх перечисленных объектов, по усмотрению врача, по мере надобности в отдельных случаях, могут быть направлены и другие объекты.

3. Каждый объект с его содержимым (литеры „а“ и „б“) или выделяемой им жидкостью (литеры „в“ и „г“) помещать в отдельную банку.

4. Оставленные органы и части трупа должны быть консервированы спиртом-ректификатом в объеме не менее 50% по объему фиксируемого объекта.

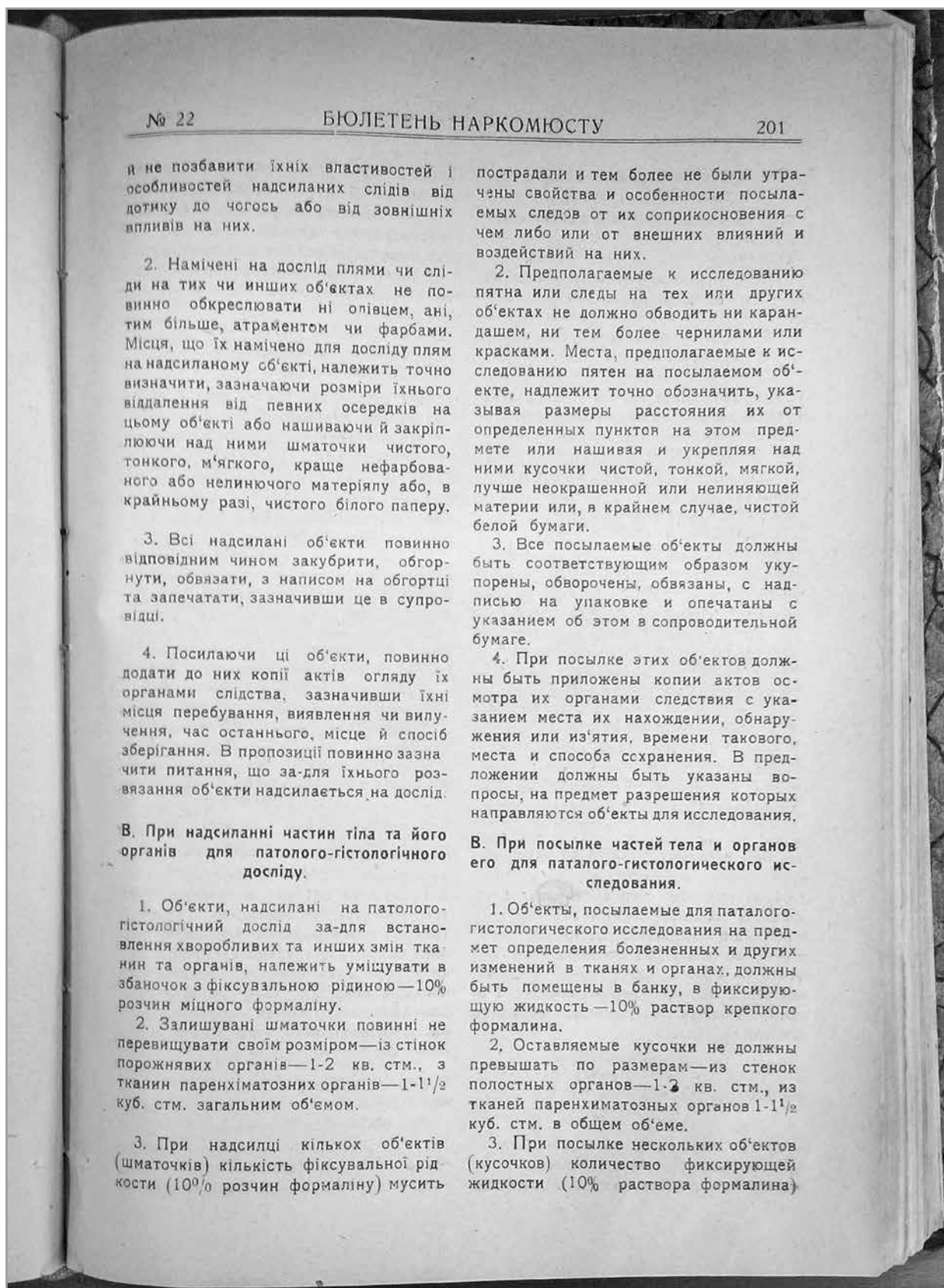
5. Банка должна быть закупорена хорошей толстой пробкой, хорошо обворочена сверт пробки чистой бумагой, обвязана, опечатана и снабжена соответствующей подробной надписью.

6. С объектами должны быть препровождены: копия акта вскрытия и другие, связанные с указанием на отравление или яд, документы, как напр. протоколы допроса свидетелей, осмотра места обнаружения трупа и т. д.

7. В сопроводительной бумаге с предложением произвести судебно-химическое исследование должны быть указаны основания к необходимости данного исследования, на какой именно яд необходимо исследование: либо отдельный (мышьяк, стрихнин и т. п.), либо на группу ядов (металлические, органические и т. п.) или предположение о возможности исключения каких либо ядов, или, наоборот, сообщение о невозможности дать определенное указание на природу ядовитого вещества.

Б. При направлении вещественных доказательств с различными подлежащими исследованию пятнами и следами.

1. Предметы укреплять, складывать, упаковывать, хранить и направлять к месту исследования так, чтобы в них не

й не позбавити їхніх властивостей і особливостей надсланих слідів від дотику до чогось або від зовнішніх впливів на них.

2. Намічені на дослід плями чи сліди на тих чи інших об'єктах не повинно обкреслювати ні олівцем, ані, тим більше, атраментом чи фарбами. Місця, що їх намічено для дослідів плям на надсланому об'єкті, належить точно визначити, зазначаючи розміри їхнього віддалення від певних осередків на цьому об'єкті або нашиваючи й закріплюючи над ними шматочки чистого, тонкого, м'якого, краще нефарбованого або нелиночного матеріалу або, в крайньому разі, чистого білого паперу.

3. Всі надслані об'єкти повинно відповідним чином закубрити, обгорнути, обв'язати, з написом на обгортці та запечатати, зазначивши це в супровідці.

4. Посилаючи ці об'єкти, повинно додати до них копії актів огляду їх органами слідства, зазначивши їхнє місце перебування, виявлення чи вилучення, час останнього, місце й спосіб зберігання. В пропозиції повинно зазначити питання, що за-для їхнього розв'язання об'єкти надсилається на дослід.

В. При надсиланні частин тіла та його органів для патолого-гістологічного досліді.

1. Об'єкти, надслані на патолого-гістологічний дослід за-для встановлення хворобливих та інших змін тканин та органів, належить уміщувати в збаночок з фіксувальною рідиною—10% розчин міцного формаліну.

2. Залишувані шматочки повинні не перевищувати своїм розміром—із стінок порожнявих органів—1-2 кв. см., з тканин паренхіматозних органів—1-1½ куб. см. загальним об'ємом.

3. При надсилці кількох об'єктів (шматочків) кількість фіксувальної рідини (10% розчин формаліну) мусить

постраждали і тем більше не були утрачені свойства и особенности посылаемых следов от их соприкосновения с чем либо или от внешних влияний и воздействий на них.

2. Предполагаемые к исследованию пятна или следы на тех или других объектах не должно обводить ни карандашем, ни тем более чернилами или красками. Места, предполагаемые к исследованию пятен на посылаемом объекте, надлежит точно обозначить, указывая размеры расстояния их от определенных пунктов на этом предмете или нашивая и укрепляя над ними кусочки чистой, тонкой, мягкой, лучше неокрашенной или нелиняющей материи или, в крайнем случае, чистой белой бумаги.

3. Все посылаемые объекты должны быть соответствующим образом укупорены, обворочены, обвязаны, с надписью на упаковке и опечатаны с указанием об этом в сопроводительной бумаге.

4. При посылке этих объектов должны быть приложены копии актов осмотра их органами следствия с указанием места их нахождения, обнаружения или изъятия, времени такового, места и способа ссхранения. В предложении должны быть указаны вопросы, на предмет разрешения которых направляются объекты для исследования.

В. При посылке частей тела и органов его для паталого-гистологического исследования.

1. Объекты, посылаемые для паталого-гистологического исследования на предмет определения болезненных и других изменений в тканях и органах, должны быть помещены в банку, в фиксирующую жидкость—10% раствор крепкого формалина.

2. Оставляемые кусочки не должны превышать по размерам—из стенок полостных органов—1-2 кв. см., из тканей паренхиматозных органов 1-1½ куб. см. в общем объеме.

3. При посылке нескольких объектов (кусочков) количество фиксирующей жидкости (10% раствора формалина)

Продовження Інструкції про розмежування діяльності кабінетів НСЕ, судово-хімічних лабораторій при губернських відділах здоров'я та реєстраційних бюро при органах карного розшуку (1924)

перевищувати загальний розмір надсланих в одній банці шматочків у 20 разів, але незалежно від них кількість повинна бути не менш ста (100) куб. сантиметрів.

4. До надсланих об'єктів треба неодмінно додавати копію акту ростину й у супровідці належить точно зазначити питання, поставлені на розв'язання при досліді.

Г. При залишенні частин тіла та їхніх органів на анатомічний або паталого-анатомічний дослід.

1. Залишувати органи від трупа та їхні частини треба перед вилученням їхнім з трупа в належній мірі профіксувати на місці 10% розчином міцного формаліну.

2. Опускаючи початково органи та їхні частини в фіксувальну рідину, треба надати, їм як, що можна, ту саму первісну форму, що її вони мали на трупі або у мент їхнього досліді після вилучення з трупа. Цієї форми не повинно змінити й пакування до відповідного збаночку для пересилання на місце досліді.

3. Надсилаючи органи, треба до його додавати й копію акту ростину, а в супровідці зазначити точно питання, що за-для їхнього розв'язання передаються надслід надслані органи або їхні частини.

Д. Про надсилку об'єктів до місця досліді.

1. В усіх тих випадках надсилки об'єктів на місце досліді запаковує їх лікар, що провадив ростин, а пакування до пересилки та пересилка лежить на обов'язкові органів слідства чи довіді по належності випадку, і ці органи переводять те на свої кошти та своїми засобами.

Харків, дня 20 травня 1924 року.

Заст. Народнього Комісара

Юстиції *Рейхель*.

Заст. Народнього Комісара

Охорони Здоров'я *Баранов*.

Народний Комісар Справ

Внутрішніх *Балицький*.

должно превышать общий объем посылаемых в одной банке кусочков в 20 раз, но независимо от них количество должно быть не менее ста (100) куб. сантиметров.

4. При посылаемых объектах должна быть непременно приложена копия акта вскрытия и в сопроводительной бумаге должны быть точно указаны вопросы, поставленные на разрешение при исследовании.

Г. При оставлении частей тела и органов их для анатомического или паталого-анатомического исследования.

1. Оставляемые органы от трупа и части их должны быть предварительно, по изъятии их из трупа, достаточно профиксированы на месте 10% раствором крепкого формалина.

2. При первоначальном погружении органов и частей их в фиксирующую жидкость, необходимо придать им по возможности первоначальную форму, какую они имели в трупе или в момент обследования их по изъятии из трупа. Не должна изменять этой формы и укупорка в соответствующую банку для пересылки к месту исследования.

3. При посылке органов необходимо направлять и копию акта вскрытия, а в сопроводительной бумаге указывать точно вопросы, на предмет разрешения коих направляются для исследования посылаемые органы или части их.

Д. О пересылке объектов к месту исследования.

1. Во всех случаях отправки объектов к месту исследования, укупорка таковых производится врачом, делавшим вскрытие, а упаковка к пересылке и пересылка лежит на обязанности органов следствия или дознания по принадлежности случая и осуществляется средствами и за счет этих органов.

г. Харьков, 20-го мая 1924 г.

Зам. Народного Комиссара

Юстиции *Рейхель*.

Зам. Народного Комиссара

Здравоохранения *Баранов*.

Народный Комиссар

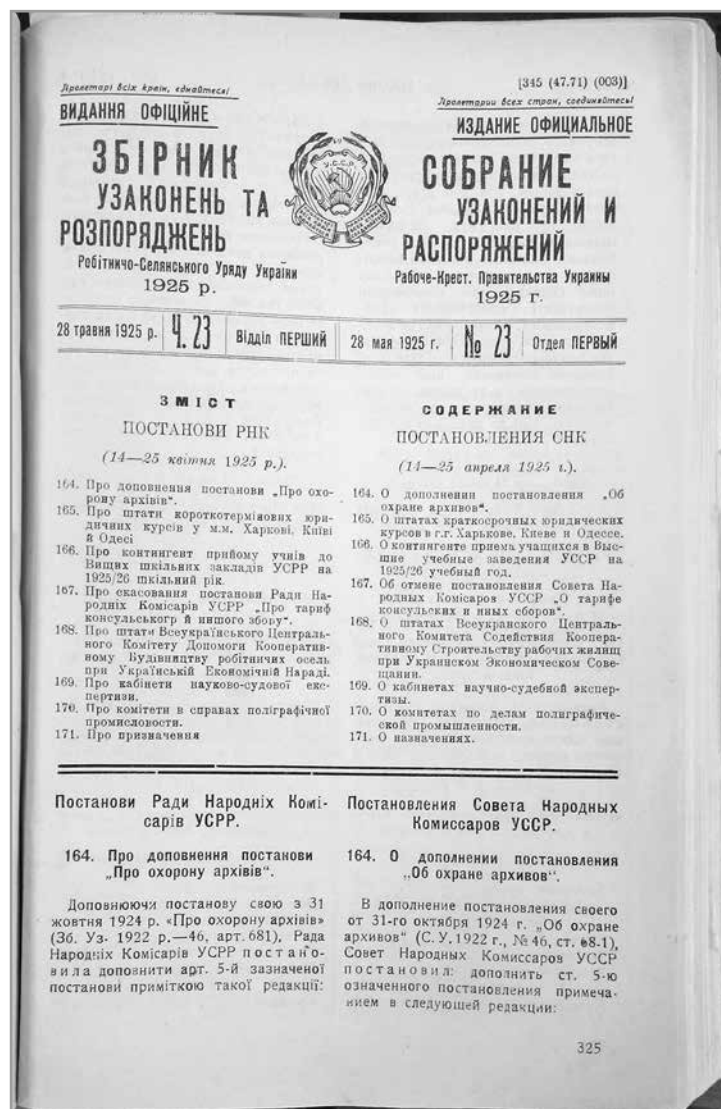
Внутренних Дел *Балицкий*.

Закінчення Інструкції про розмежування діяльності кабінетів НСЕ, судово-хімічних лабораторій при губернських відділах здоров'я та реєстраційних бюро при органах карного розшуку (1924)

1.2. Новий етап у діяльності Київського, Харківського й Одеського кабінетів НСЕ та їх реорганізація в інститути (1925–1941 рр.)

25 квітня 1925 року РНК УСРР затвердила нове Положення про кабінети науково-судової експертизи. Документ передбачав заснування в містах Києві, Одесі та Харкові крайових кабінетів НСЕ у складі секцій:

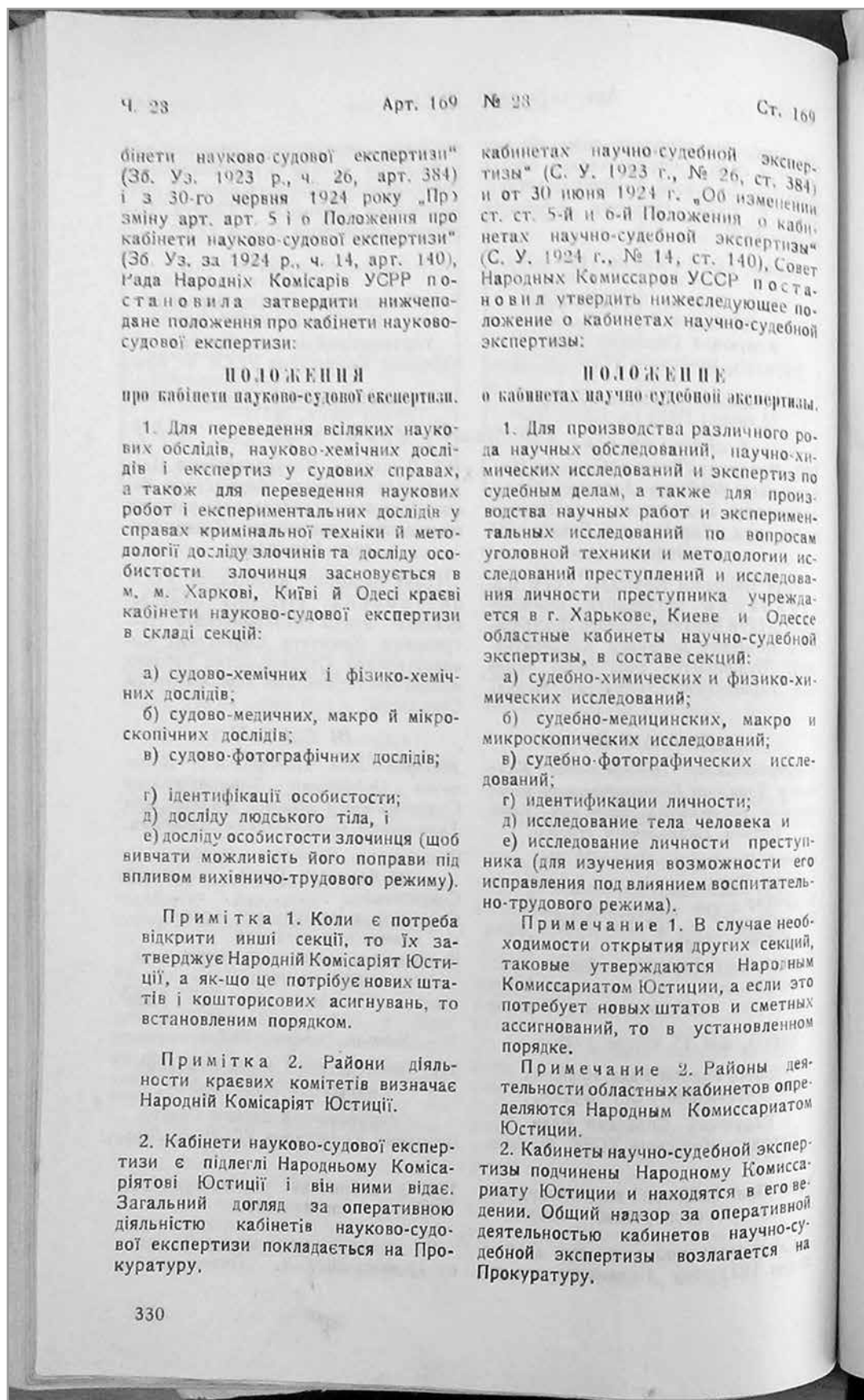
- 1) судово-хімічних і фізико-хімічних досліджень;
- 2) судово-медичних, макро- та мікроскопічних досліджень;
- 3) судово-фотографічних досліджень;
- 4) ідентифікації особи;
- 5) дослідження тіла людини;
- 6) дослідження особи злочинця (для вивчення можливості його виправлення під впливом виховно-трудового режиму)³⁴.

Постанова РНК УСРР «Положення про кабінети науково-судової експертизи» (1925)

³⁴ Про кабінети науково-судової експертизи : Постанова РНК УСРР від 25 квіт. 1925 р. Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-селянського уряду України. 1925. № 23. Ст. 169.

167	ч. 23	Арт. 167—169	№ 23	Ст. 167—169
	за таку, що втратила силу від дня набуття сили вищезазначеної постанови Центрального Виконавчого Комітету й Ради Народніх Комісарів Союзу РСР.	Харків, дня 14 квітня 1925 року.		признати утратившим силу со дня вступлення в силу вищезазначеного постановлення Центрального Исполнительного Комитета и Совета Народных Комиссаров Союза ССР".
	Заст. Голови Ради Народніх Комісарів УСРР <i>Булат</i> , Керуючий справами Ради Народніх Комісарів УСРР <i>Ф. Бега</i> .	Оголошено в „Вістях ВУЦВК“, 22 травня 1925 р., ч. 114.		Харьков, 14 апреля 1925 года. Зам. Председателя Совета Народных Комиссаров УССР <i>Булат</i> , Управляющий Делами Совета Народных Комиссаров УССР <i>Ф. Бега</i> .
				Распубликовано в „Вістях ВУЦВК“, 22 мая 1925 г., № 114
168.	Про штати Всеукраїнського Центрального Комітету Допомоги Кооперативному Будівництву робітничих осель при Українській Економічній Нараді.	Рада Народніх Комісарів УСРР постановила затвердити нижчеподані штати Всеукраїнського Центрального Комітету Допомоги Кооперативному Будівництву робітничих осель при Українській Економічній Нараді.	168.	О штатах Всеукраинского Центрального Комитета Содействия Кооперативному Строительству рабочих жилищ при Украинском Экономическом Совещании.
				Совет Народных Комиссаров УССР постановил: утвердить нижеследующие штаты Всеукраинского Центрального Комитета Содействия Кооперативному Строительству рабочих жилищ при Украинском Экономическом Совещании:
	ШТАТИ			ШТАТЫ
	Всеукраїнського Центрального Комітету Допомоги Кооперативному будівництву робітничих осель при Українській Економічній Нараді.			Всеукраинского Центрального Комитета Содействия Кооперативному Строительству рабочих жилищ при Украинском Экономическом Совещании.
	Голова Комітету—Народній Комісар Праці			Председатель Комитета— Народный Комиссар Труда
	Секретар 1			Секретарь 1
	Консультант у правних і економічних справах 1			Консультант по правовым и экономическим вопросам 1
	Консультант-інженер будівництва 1			Консультант-инженер по вопросам строительства 1
	Усього . . . 3 пос.			Итого . . . 3 дол.
	Харків, дня 15 квітня 1925 р.			Харьков, 15 апреля 1925 г.
	Заст. Голови Ради Народніх Комісарів УСРР <i>Булат</i> , Керуючий справами Ради Народніх Комісарів УСРР <i>Ф. Бега</i> .			Зам. Председателя Совета Народных Комиссаров УССР <i>Булат</i> , Управляющий Делами Совета Народных Комиссаров УССР <i>Ф. Бега</i> .
169.	Про кабінети науково-судової експертизи.	Скасовуючи постанови свої з 10-го липня 1923 року „Положення про ка-	169.	О кабинетах научно-судебной экспертизы.
				В отмену постановлений своих от 10 июля 1923 г. „Положение о

Ч. 23

Арт. 169 № 23

Ст. 169

бітети науково-судової експертизи" (Зб. Уз. 1923 р., ч. 26, арт. 384) і з 30-го червня 1924 року „Про зміну арт. арт. 5 і 6 Положення про кабінети науково-судової експертизи" (Зб. Уз. за 1924 р., ч. 14, арт. 140), Рада Народніх Комісарів УСРР постановила затвердити нижчеподане положення про кабінети науково-судової експертизи:

ПОЛОЖЕННЯ

про кабінети науково-судової експертизи.

1. Для переведення всіляких наукових обслідувань, науково-хімічних дослідів і експертиз у судових справах, а також для переведення наукових робіт і експериментальних дослідів у справах кримінальної техніки й методології дослідів злочинів та дослідів особистості злочинця засновується в м. м. Харкові, Київі й Одесі краєві кабінети науково-судової експертизи в складі секцій:

- а) судово-хімічних і фізико-хімічних дослідів;
- б) судово-медичних, макро й мікрокопічних дослідів;
- в) судово-фотографічних дослідів;
- г) ідентифікації особистості;
- д) дослідів людського тіла, і
- е) дослідів особистості злочинця (щоб вивчати можливість його поправки під впливом вихівничо-трудоного режиму).

Примітка 1. Коли є потреба відкрити інші секції, то їх затверджує Народній Комісаріят Юстиції, а як-що це потребує нових штатів і кошторисових асигнувань, то встановленим порядком.

Примітка 2. Райони діяльності краєвих комітетів визначає Народній Комісаріят Юстиції.

2. Кабінети науково-судової експертизи є підлеглі Народньому Комісаріяті Юстиції і він ними відає. Загальний догляд за оперативною діяльністю кабінетів науково-судової експертизи покладається на Прокуратуру.

330

кабинетах научно-судебной экспертизы" (С. У. 1923 г., № 26, ст. 384) и от 30 июня 1924 г. „Об изменении ст. ст. 5-й и 6-й Положения о кабинетах научно-судебной экспертизы" (С. У. 1924 г., № 14, ст. 140), Совет Народных Комиссаров УССР постановил утвердить нижеследующее положение о кабинетах научно-судебной экспертизы:

ПОЛОЖЕНИЕ

о кабинетах научно-судебной экспертизы.

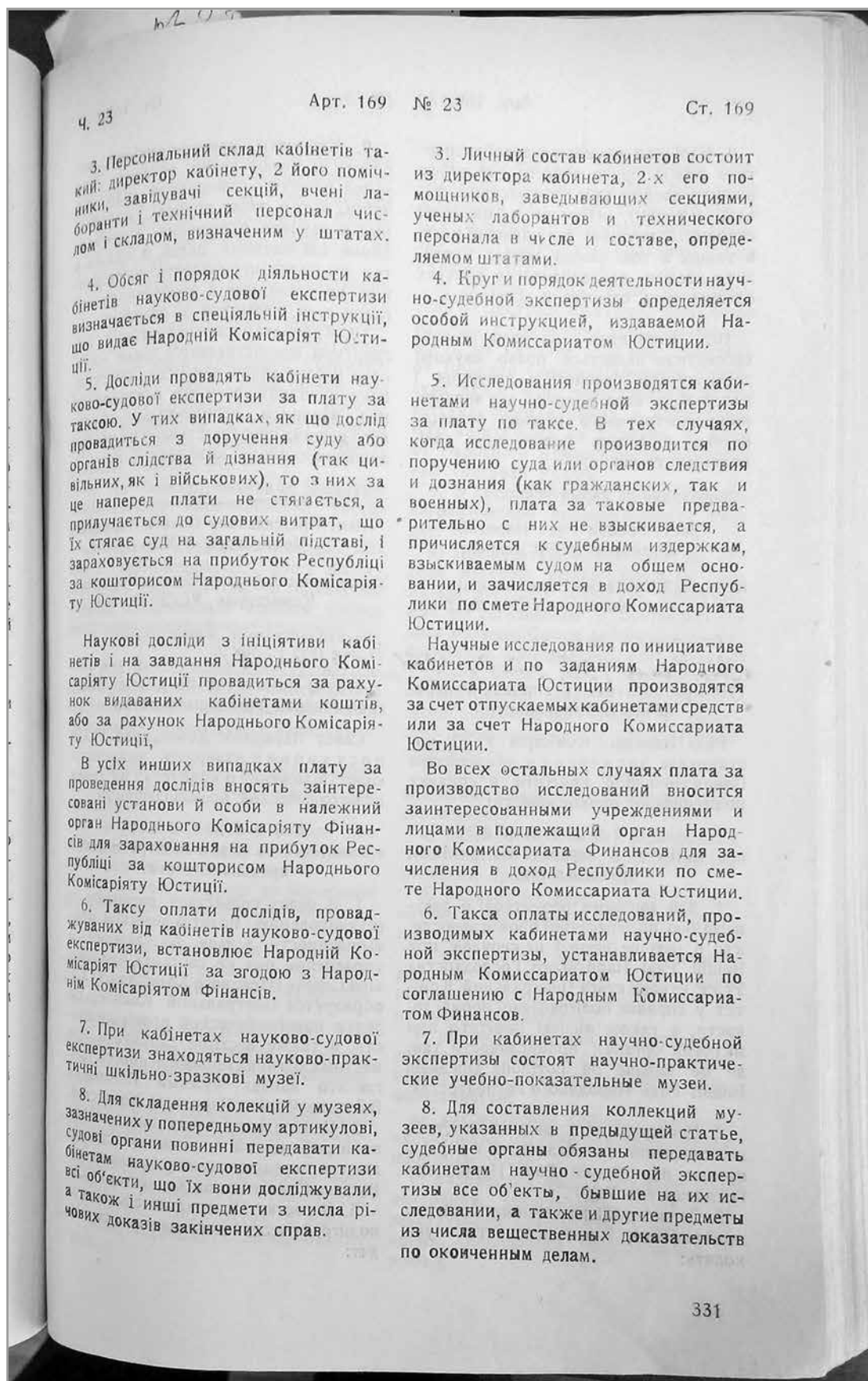
1. Для производства различного рода научных исследований, научно-химических исследований и экспертиз по судебным делам, а также для производства научных работ и экспериментальных исследований по вопросам уголовной техники и методологии исследований преступлений и исследования личности преступника учреждаются в г. Харькове, Киеве и Одессе областные кабинеты научно-судебной экспертизы, в составе секций:

- а) судебно-химических и физико-химических исследований;
- б) судебно-медицинских, макро и микроскопических исследований;
- в) судебно-фотографических исследований;
- г) идентификации личности;
- д) исследование тела человека и
- е) исследование личности преступника (для изучения возможности его исправления под влиянием воспитательно-трудоного режима).

Примечание 1. В случае необходимости открытия других секций, таковые утверждаются Народным Комиссариатом Юстиции, а если это потребует новых штатов и сметных ассигнований, то в установленном порядке.

Примечание 2. Районы деятельности областных кабинетов определяются Народным Комиссариатом Юстиции.

2. Кабинеты научно-судебной экспертизы подчинены Народному Комиссариату Юстиции и находятся в его ведении. Общий надзор за оперативной деятельностью кабинетов научно-судебной экспертизы возлагается на Прокуратуру.

ч. 23

Арт. 169 № 23

Ст. 169

3. Персональний склад кабінетів такий: директор кабінету, 2 його помічники, завідувачі секцій, вчені лаборанти і технічний персонал числом і складом, визначеним у штатах.

4. Обсяг і порядок діяльності кабінетів науково-судової експертизи визначається в спеціальній інструкції, що видає Народний Комісаріат Юстиції.

5. Досліди проводять кабінети науково-судової експертизи за плату за такою. У тих випадках, як що дослід проводиться з доручення суду або органів слідства й дізнання (так цивільних, як і військових), то з них за це наперед плати не стягається, а прилучається до судових витрат, що їх стягає суд на загальній підставі, і зараховується на прибуток Республіки за кошторисом Народного Комісаріату Юстиції.

Наукові дослід з ініціативи кабінетів і на завдання Народного Комісаріату Юстиції проводяться за рахунок видаваних кабінетами коштів, або за рахунок Народного Комісаріату Юстиції.

В усіх інших випадках плату за проведення дослідів вносять заінтересовані установи й особи в належний орган Народного Комісаріату Фінансів для зарахування на прибуток Республіки за кошторисом Народного Комісаріату Юстиції.

6. Таксу оплати дослідів, проводжуваних від кабінетів науково-судової експертизи, встановлює Народний Комісаріат Юстиції за згодою з Народним Комісаріатом Фінансів.

7. При кабінетах науково-судової експертизи знаходяться науково-практичні шкільно-зразкові музеї.

8. Для складання колекцій у музеях, зазначених у попередньому артикулові, судові органи повинні передавати кабінетам науково-судової експертизи всі об'єкти, що їх вони досліджували, а також і інші предмети з числа річкових доказів закінчених справ.

3. Личный состав кабинетов состоит из директора кабинета, 2-х его помощников, заведывающих секциями, ученых лаборантов и технического персонала в числе и составе, определяемом штатами.

4. Круги порядок деятельности научно-судебной экспертизы определяется особой инструкцией, издаваемой Народным Комиссариатом Юстиции.

5. Исследования производятся кабинетами научно-судебной экспертизы за плату по таксе. В тех случаях, когда исследование производится по поручению суда или органов следствия и дознания (как гражданских, так и военных), плата за таковые предварительно с них не взыскивается, а причисляется к судебным издержкам, взыскиваемым судом на общем основании, и зачисляется в доход Республики по смете Народного Комиссариата Юстиции.

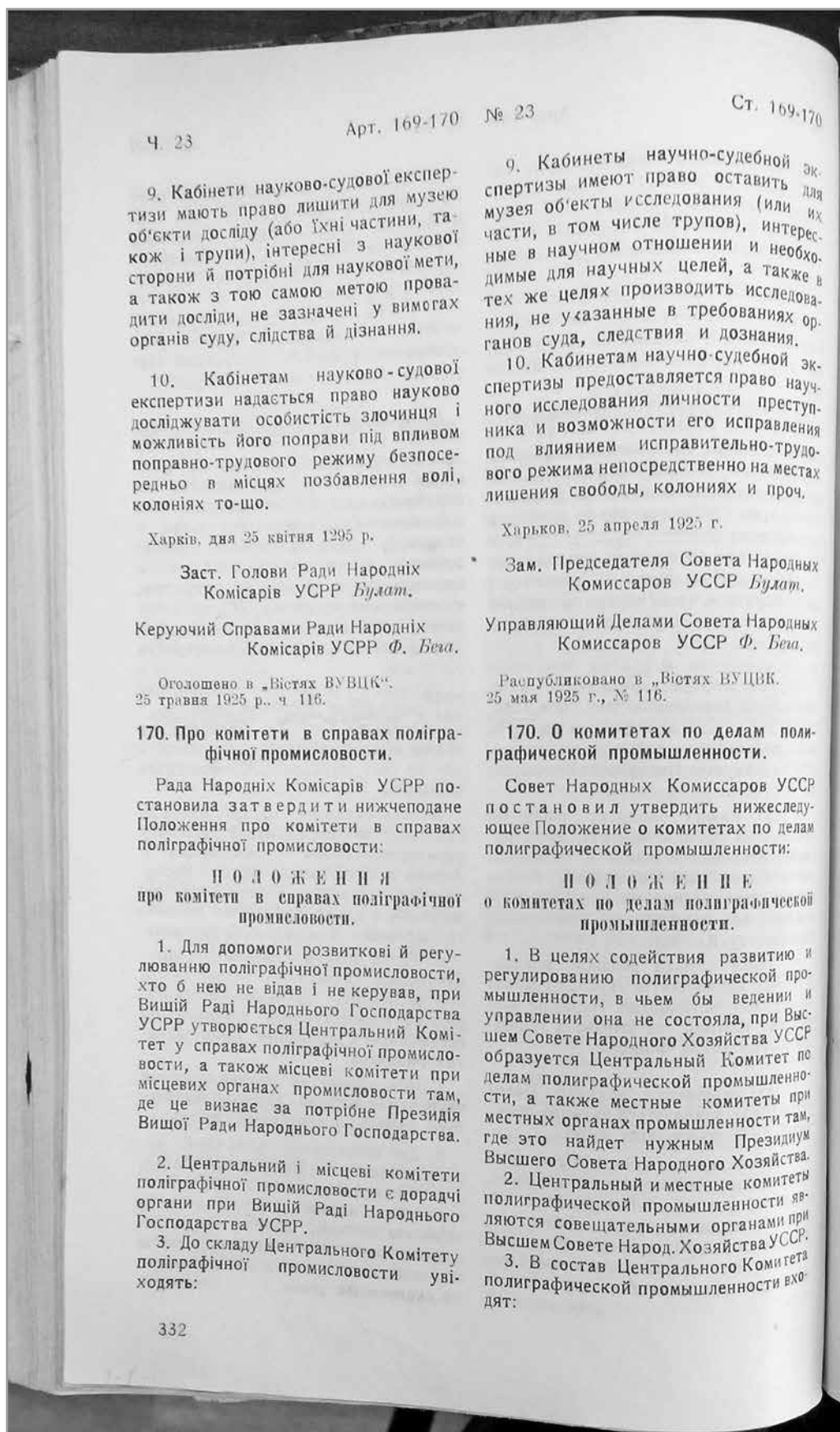
Научные исследования по инициативе кабинетов и по заданиям Народного Комиссариата Юстиции производятся за счет отпускаемых кабинетами средств или за счет Народного Комиссариата Юстиции.

Во всех остальных случаях плата за производство исследований вносится заинтересованными учреждениями и лицами в подлежащий орган Народного Комиссариата Финансов для зачисления в доход Республики по смете Народного Комиссариата Юстиции.

6. Такса оплаты исследований, производимых кабинетами научно-судебной экспертизы, устанавливается Народным Комиссариатом Юстиции по соглашению с Народным Комиссариатом Финансов.

7. При кабинетах научно-судебной экспертизы состоят научно-практические учебно-показательные музеи.

8. Для составления коллекций музеев, указанных в предыдущей статье, судебные органы обязаны передавать кабинетам научно-судебной экспертизы все объекты, бывшие на их исследовании, а также и другие предметы из числа вещественных доказательств по оконченным делам.

Ч. 23

Арт. 169-170 № 23

Ст. 169-170

9. Кабінети науково-судової експертизи мають право лишити для музею об'єкти дослідів (або їхні частини, також і трупи), інтересні з наукової сторони й потрібні для наукової мети, а також з тою самою метою провадити дослідів, не зазначені у вимогах органів суду, слідства й дізнання.

10. Кабінетам науково-судової експертизи надається право науково досліджувати особистість злочинця і можливість його поправи під впливом поправно-трудового режиму безпосередньо в місцях позбавлення волі, колоніях то-що.

Харків, дня 25 квітня 1925 р.

Заст. Голови Ради Народніх
Комісарів УСРР *Булат.*

Керуючий справами Ради Народніх
Комісарів УСРР *Ф. Беа.*

Оголошено в „Вістях ВУЦВК“.
25 травня 1925 р., ч. 116.

170. Про комітети в справах поліграфічної промисловости.

Рада Народніх Комісарів УСРР постановила затвердити нижчеподане Положення про комітети в справах поліграфічної промисловости:

П О Л О Ж Е Н И Я про комітети в справах поліграфічної промисловости.

1. Для допомоги розвитку й регулюванню поліграфічної промисловости, хто б нею не відав і не керував, при Вишій Раді Народнього Господарства УСРР утворюється Центральний Комітет у справах поліграфічної промисловости, а також місцеві комітети при місцевих органах промисловости там, де це визнає за потрібне Президія Вишій Раді Народнього Господарства.

2. Центральний і місцеві комітети поліграфічної промисловости є дорадчі органи при Вишій Раді Народнього Господарства УСРР.

3. До складу Центрального Комітету поліграфічної промисловости увіходять:

9. Кабинеты научно-судебной экспертизы имеют право оставить для музея объекты исследования (или их части, в том числе трупов), интересные в научном отношении и необходимые для научных целей, а также в тех же целях производить исследования, не указанные в требованиях органов суда, следствия и дознания.

10. Кабинетам научно-судебной экспертизы предоставляется право научного исследования личности преступника и возможности его исправления под влиянием исправительно-трудового режима непосредственно на местах лишения свободы, колониях и проч.

Харьков, 25 апреля 1925 г.

* Зам. Председателя Совета Народных
Комиссаров УССР *Булат.*

Управляющий Делами Совета Народных
Комиссаров УССР *Ф. Беа.*

Распубликовано в „Вістях ВУЦВК“.
25 мая 1925 г., № 116.

170. О комитетах по делам полиграфической промышленности.

Совет Народных Комиссаров УССР постановил утвердить нижеследующее Положение о комитетах по делам полиграфической промышленности:

П О Л О Ж Е Н И Е о комитетах по делам полиграфической промышленности.

1. В целях содействия развитию и регулированию полиграфической промышленности, в чем бы ведении и управлении она не состояла, при Высшем Совете Народного Хозяйства УССР образуется Центральный Комитет по делам полиграфической промышленности, а также местные комитеты при местных органах промышленности там, где это найдет нужным Президиум Высшего Совета Народного Хозяйства.

2. Центральный и местные комитеты полиграфической промышленности являются совещательными органами при Высшем Совете Народ. Хозяйства УССР.

3. В состав Центрального Комитета полиграфической промышленности входят:

Так, кількість секцій збільшилася завдяки запровадженню як обов'язкової для всіх установ секції дослідження тіла людини й цілком нової — дослідження особи злочинця. Нове Положення у штатах кабінетів окрім наявних посад передбачило штатні одиниці вчених-лаборантів. Наукові дослідження за ініціативою кабінетів і за завданнями НКЮ УСРР проводили за рахунок коштів, виділених цим експертним установам. Відтепер судово-експертні установи могли досліджувати особу злочинця з метою встановлення можливості його виправлення під впливом виправно-трудоного режиму в місцях позбавлення волі.

Директором Київського кабінету на той час був В. І. Фаворський. Секцію судово-хімічних і фізико-хімічних досліджень очолив В. А. Франковський, з ним працював В. Л. Павлов, який згодом став її керівником. Керівником секції судової фотографії був М. О. Петров, з 1926 року — М. М. Зюскін. Судово-медичну секцію очолював М. М. Туфанов, потім — Г. А. Шепель. Секцією кримінальної психології та психопатології керував В. М. Гаккебуш, секцією ідентифікації особи — Н. П. Недьошев³⁵.

В Одеському кабінеті НСЕ 1925 року працювало 13 осіб, серед них: М. П. Макаренко (директор), С. М. Матвеев (завідувач секції ідентифікації), І. Г. Шеттле (завідувач секції хімічних досліджень), Д. Д. Хмиров (завідувач секції фотографічних досліджень), Е. Ю. Ген (завідувач секції біологічних досліджень) та ін.³⁶ Станом на 1 січня 1924 року штат Харківського кабінету НСЕ налічував шість осіб³⁷.

Київський кабінет НСЕ 1925 року провів 198 експертиз³⁸. Значно підвищився рівень науково-дослідної роботи, зокрема з технічного дослідження документів, удосконалення хімічних методик руйнування органічних речовин тощо.

Вийшов друком практичний посібник для працівників судово-слідчих органів «Техніка розслідування злочинів» (1925), підготовлений директором Одеського кабінету НСЕ М. П. Макаренко. Це був один із перших посібників в Україні та СРСР з питань криміналістичної техніки та судової експертизи³⁹. Опубліковано дві статті працівників Київського інституту НСЕ в журналі «Архив криминологии и судебной медицины» (1926), присвячені трасологічним і судово-хімічним дослідженням⁴⁰.

У зв'язку з нерідкими випадками невиконання працівниками судових органів вимог як ст. 9 Положення про Кабінети НСЕ, так і п. 4 § 20 Інструкції НКЮ УСРР від 23 листопада 1923 року «Як приймати, зберігати та передавати речові докази»⁴¹, НКЮ УСРР своїм циркуляром від 28 лютого 1925 року № 34 «Про усунення хиб, що гальмують працю Кабінетів науково-судової експертизи»⁴² зобов'язав усі судові органи суворо виконувати вимоги зазначених нормативно-правових актів.

³⁵ Сапун А. П., Сегай М. Я. 50 лет деятельности Киевского научно-исследовательского института судебных экспертиз. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1967. Вып. 4. С. 38.

³⁶ Комаха В. О. Зазнач. праця. С. 227.

³⁷ Там само. С. 224.

³⁸ Лисиченко В. К., Сабуров И. В. Развитие криминалистики и судебной экспертизы в первые годы советской власти в РСФСР и УССР. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1983. Вып. 26. С. 11.

³⁹ Комаха В. О. Зазнач. праця. С. 271.

⁴⁰ Фаворский В. И. Методы прочтения стертых карандашных подписей. *Архив криминологии и судебной медицины*. Т. I. Кн. 2. Харьков, 1926. С. 53–55; Семенцов А. М., Павлов В. Л. Новый метод разрушения органических веществ при судебно-химических анализах. *Архив криминологии и судебной медицины*. Т. I. Кн. 2. Харьков, 1926. С. 43–46.

⁴¹ Як приймати, зберігати та передавати речові докази : Інструкція НКЮ і НКВС від 23 лист. 1923 р. *Бюлетень Народного комісаріату юстиції*. 1923. № 41. С. 365–372.

⁴² Про усунення хиб, що гальмують працю Кабінетів науково-судової експертизи : Циркуляр НКЮ від 28 лют. 1925 р. за № 34. *Бюлетень Народного комісаріату юстиції*. 1925. № 19. С. 147–148.

354.51(4771)„0776(05)(47714х)„1925“

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

У. С. Р. Р.

БЮЛЕТЕНЬ

НАРОДНОГО КОМІСАРІАТУ ЮСТИЦІЇ

Обіжники, накази, інструкції,
розпорядження та оголошення

Циркуляри, прикази, інструк-
ції, розпорядження та публікації

Ч. 19 | 23 червня року 1925 года июня 23 | № 19

РЕДАКЦІЯ: Харків, Сад-Куликівська, 9/2. • РЕДАКЦІЯ: Харків, Сад-Куликов., 9/2.

ЗМІСТ: Обіжники НКЮ ч.ч. 31—36
Оголошення.

СОДЕРЖАНИЕ: Циркуляры НКЮ №№ 31—36
Объявления.

ВСІМ ГУБОРГАНАМ НКЮ

пропонується підтвердити одержання
попереднього Ч. Бюлетеня.

ВСЕМ ГУБОРГАНАМ НКЮ

предлагается подтвердить получение
предыдущего № Бюллетеня.

Обіжник НКЮ

ч. 31.

До всіх Губпрокурорів.

**Про порядок надсилання звітності
в зв'язку зі зміною арт. 15 Положення
про Прокуратуру.**

В зв'язку зі зміною арт. 15 Положення про Прокуратуру про надсилання 2-хмісячних звітів про діяльність Губпрокурорів, замість минулого порядку звітності за кожні три місяці, а також за для одиниці всіх даних за звітний 1924-25 р., пропонується:

1. Надіслати звіт по формі ч. 23, яку було надіслано НКЮ, починаючи з жовтня в такому порядку: 1-шу відомість заповнюється за жовтень, листопад; 2-гу—грудень, січень; 3-тю—лютий, березень і т. д., за кожні два місяці.

2. Вказані в п. 1 цього обіжника відомості належить надіслати незалежно від тих звітів, що вже надіслані Губпрокурами, при чому по перших двох відомостях текстуальна частина звітних докладів не є обов'язкова.

Циркуляр НКЮ

№ 31.

Всім Губпрокурам.

**О порядке представления отчетности,
в связи с изменением ст. 15-й Поло-
жения о Прокуратуре.**

В связи с изменением ст. 15 Положения о Прокуратуре о представлении 2-хмесячных отчетов о деятельности Губпрокуроров, вместо существовавшего порядка отчетности за каждые 3 месяца, а также в целях единообразного сведения всех данных за отчетный 1924-25 год, предлагается:

1. Представить отчетность по разосланной НКЮ форме за № 23, начиная с октября, в следующем порядке: 1-я ведомость заполняется за период времени октябрь, ноябрь; 2-я—декабрь, январь и 3-я—февраль, март и т. д., за каждые два месяца.

2. Указанные в п. 1-м настоящего циркуляра сведения должны представляться независимо от представленных уже Губпрокурами отчетов, при чем по первым двум ведомостям текстуальная часть отчетных докладов не обязательна.

Обіжник НКЮ

Ч. 33.

До всіх Губсудів.

Пояснення Обіжника НКЮ з 30-го грудня 1924 р., ч. 162.

Обіжник НКЮ з 30 грудня 1924 р., ч. 162 встановив, що Губсуду при подаванні довідок про засуджених обмежуються лише перевіркою з погляду задоволення встановлених до них вимог, як до статистичного документу.

В наслідок неправильного розуміння згаданого обіжника, за останній час почала надходити велика кількість довідок про засуджених, яку було перевірено лише в частині, що до наявності в них відповідей на поставлені в довідці запитання, без перевірки окремих відповідей та без перевірки оскільки одна відповідь відповідає іншим. Зокрема, часто зустрічаються довідки, в яких словесне оформлення злочинів цілком не відповідає зазначеному в довідці арт. КК.

В зв'язку з вищезазначеним, НКЮ цим з'ясовує, що перевірка довідок про засуджених, з погляду задоволення їх вимог, що встановлюються до них, як до статистичного документу, має складатися:

- а) з перевірки наявності відповідей на всі питання довідки;
- б) з перевірки правильності кожної окремої відповіді;
- в) з перевірки на скільки погоджені між собою відповіді на різні питання, (напр., чи відповідає словесне оформлення злочину вказівці арт. КК).

Харків, 28 лютого 1925 р.

Т. в. о. Народного Комісара

Юстиції Шаргей.

Член Колегії НКЮ, Зав. Від.

Судустрою Гальперін.

Обіжник НКЮ

Ч. 34.

До всіх судорганів і краєвих Кабінетів Науково-Судової Експертизи.

Про усунення хиб, що гальмують працю кабінетів Науково - Судової Експертизи.

Зі звітів Кабінетів Науково - Судової Експертизи видно, що:

Циркуляр НКЮ

№ 33.

Всім Губсудам.

Раз'яснення Циркуляра НКЮ от 30 декабря 1924 г., № 162.

Циркуляром НКЮ от 30/ХІІ-24 г., № 162 установлено, что Губсуды ограничиваются в отношении справок об осужденных проверкой лишь того, удовлетворяют ли они предъявленным к ним требованиям, как к статистическому документу.

Вследствие, очевидно, неправильного толкования указанного циркуляра, в последнее время стало поступать большое количество справок об осужденных, которые, очевидно, проверены лишь с точки зрения наличия в них ответов на поставленные в справке вопросы без проверки отдельных ответов и без проверки соответствия одного ответа другим. В частности, часто встречаются справки, в которых словесная формулировка преступления совершенно не соответствует указанной в справке ст. УК.

В связи с изложенным, НКЮ раз'ясняет, что проверка справок об осужденных, с точки зрения удовлетворения их требованиям, предъявленным к ним, как к статистическому документу, состоит:

- а) из проверки наличия ответов на все необходимые вопросы справки;
- б) из проверки правильности каждого отдельного ответа;
- в) из проверки согласованности ответов на различные вопросы между собою (напр., соответствия словесной формулировки преступления с указанием ст. УК).

Харьков, 28 февраля 1925 г.

Врид. Народного Комиссара

Юстиции Шаргей.

Член Коллегии НКЮ, Зав. Отд.

Судустройства Гальперин.

Циркуляр НКЮ

№ 34.

Всем судорганам и областным Кабинетам Научно-Судебной Экспертизы.

Об устранении недочетов, тормозящих работу Кабинетов Научно-Судебной Экспертизы.

Из отчетов Кабинетов Научно-Судебной Экспертизы видно, что:

1. Всупереч п. 4 § 20 Інструкції НКЮ «Як приймати, переховувати та передавати річеві докази» і арт. 9 Положення про Кабінети Науково-Судової Експертизи (Бюл. НКЮ за 1923 р., ч. 41 та 3. У. 1923 р., ч. 25, арт. 384), судові органи не надсилають до Кабінетів Науково-Судової Експертизи річевих доказів, які були знарядом злочинів, чим унеможливають Кабінетам вивчити техніку злочинів і доповнювати свої музеї потрібними експонатами.

2. Судоргани не завше присуджують із засуджених вартість експертиз, переведених Кабінетами, на підставі рахунків, які подають до Суду Кабінети (94 і 95 арт. КПК і § 24 Інстр. Краєвим Кабінетам Наук. Суд. Експертизи, Бюл. НКЮ 1923 р., ч. 47-48).

3. З Губ. Катеринославської, Полтавської, Донецької, Чернігівської, Волинської рідко звертаються до Кабінетів з дорученням переведення дослідів доручаючи досліді некомпетентним особам.

4. Надсилаючи для дослідів річеві докази до Кабінетів, часто не вказується на їх значіння, або вжиток в справі й не подається обставин справи, що утруднює переведення експертизи. Тому НКЮ пропонує всім судорганам усунути вищевведені хиби.

Харків, 28 лютого 1925 р.

Т. в. о. Народнього Комісара
Юстиції **Шаргей.**

Член Колегії НКЮ та Зав. Відділу
Судоустрою та Догляду **Гальперін.**

Обіжник НКЮ

Ч. 35.

До всіх судорганів.

Про порядок реєстрації та обліку справ, які розглядається в загально-судовому порядку, але які раніш було вирішено в порядку судового наказу, а також справ, долучених до інших справ і помилково занесених в неналежний реєстр.

З надісланих до НКЮ матеріалів видно, що в Нарсудах є різний порядок обліку і реєстрації:

1. Вопреки п. 4 § 20 Инструкции НКЮ «О приеме, хранении и сдаче вещественных доказательств» и ст. 9 Положения о Кабин. Н. С. Экспертизы (Бюллетень НКЮ за 23 г., № 41 и С. У. за 23 г., № 25, ст. 384), судебные органы не отсылают в Кабинеты Научно-Судебной Экспертизы вещественных доказательств, служащих орудиями преступления, чем лишают Кабинеты возможности изучать технику преступлений и пополнять свои музеи необходимыми экспонатами.

2. Судорганы не всегда присуждают с осужденных стоимость экспертиз, произведенных Кабинетами, по счетам, представляемым в Суд Кабинетами (94 и 95 ст. УПК и § 24 Инструкции Областным Кабинетам Научной-Судебной Экспертизы, Бюллетень НКЮ за 1923 г., № 47-48).

3. Из Губерн. Екатерин., Полтавской, Донецкой, Черниговской, Волинской редко обращаются в Кабинеты с поручением о производстве исследований, предпочитают поручение исследований менее компетентным лицам.

4. Присылая в Кабинеты для исследования вещдоки, не указывают часто на их предполагаемое значение или употребление в деле и не сообщают обстоятельств дела, что затрудняет производство экспертизы. Поэтому НКЮ предлагает всем судорганам устранить указанные выше дефекты.

Харьков, 28 февраля 1925 г.

Врид. Народного Комиссара
Юстиции **Шаргей.**

Член Коллегии НКЮ, Зав. Отд.
Судоустройства и Надзора **Гальперин.**

Циркуляр НКЮ

№ 35.

Всем судорганам.

О порядке регистрации и учета дел, рассматриваемых в общем судебном порядке, но раньше разрешенных в порядке судебного приказа, а также дел, приобщаемых к другим делам и ошибочно заводимых в ненадлежащем реестре.

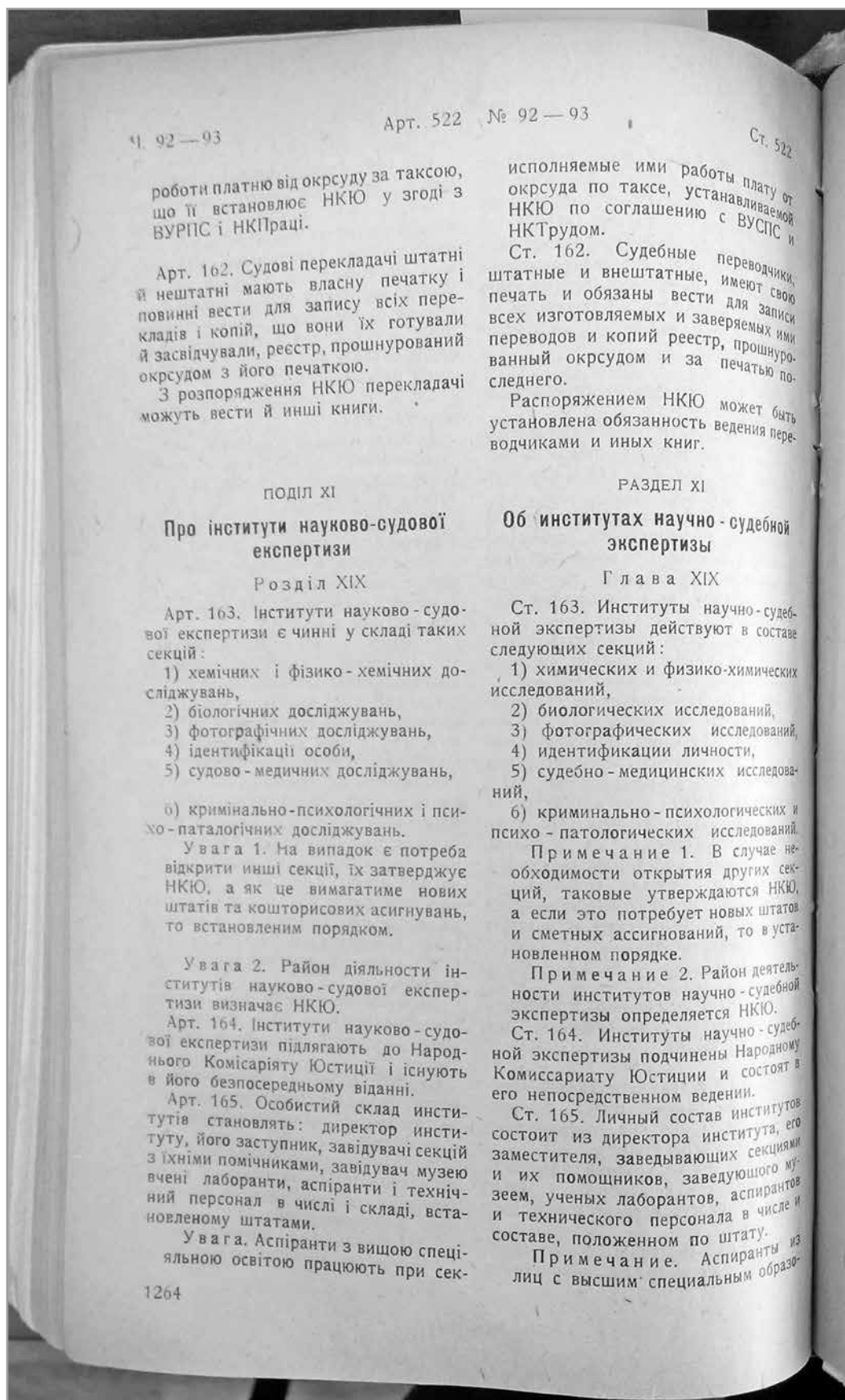
Из представляемых в НКЮ материалов усматривается, что в Нарсудах принят различный порядок учета и регистрации:

Постановою Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету (далі — ВУЦВК) 23 жовтня 1925 року введено в дію Положення про судоустрій УСРР, яке відміняло Положення про кабінети науково-судової експертизи від 25 квітня 1925 року. У Положенні про судоустрій питання діяльності кабінетів НСЕ закріплено в ст. 163–172, а кабінети було перейменовано в інститути НСЕ⁴³.

Постанова ВУЦВК «Положення про судоустрій УСРР» (1925)

⁴³ Положення про судоустрій УСРР : Постанова ВУЦВК від 23 жовт. 1925 р. Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-селянського уряду України. 1925. № 92–93. Ст. 522.

ч. 92 — 93

Арт. 522 № 92 — 93

Ст. 522

роботи платню від окрсуду за такою, що її встановлює НКЮ у згоді з ВУРПС і НКПраці.

Арт. 162. Судові перекладачі штатні й нештатні мають власну печатку і повинні вести для запису всіх перекладів і копій, що вони їх готували й засвідчували, реєстр, прошнурований окрсудом з його печаткою.

З розпорядження НКЮ перекладачі можуть вести й інші книги.

ПОДІЛ XI

Про інститути науково-судової експертизи

Розділ XIX

Арт. 163. Інститути науково-судової експертизи є чинні у складі таких секцій:

- 1) хемічних і фізико-хемічних досліджувань,
- 2) біологічних досліджувань,
- 3) фотографічних досліджувань,
- 4) ідентифікації особи,
- 5) судово-медичних досліджувань,

6) кримінально-психологічних і психо-патологічних досліджувань.

Увага 1. На випадок є потреба відкрити інші секції, їх затверджує НКЮ, а як це вимагатиме нових штатів та кошторисових асигнувань, то встановленим порядком.

Увага 2. Район діяльності інститутів науково-судової експертизи визначає НКЮ.

Арт. 164. Інститути науково-судової експертизи підлягають до Народного Комісаріату Юстиції і існують в його безпосередньому віданні.

Арт. 165. Особистий склад інститутів становлять: директор інституту, його заступник, завідувачі секцій з їхніми помічниками, завідувач музею вчені лаборанти, аспіранти і технічний персонал в числі і складі, встановленому штатами.

Увага. Аспіранти з вищою спеціальною освітою працюють при сек-

1264

исполняемые ими работы платю от окрсуда по таксе, устанавливаемой НКЮ по соглашению с ВУСПС и НКТрудом.

Ст. 162. Судебные переводчики, штатные и внештатные, имеют свою печать и обязаны вести для записи всех изготовляемых и заверяемых ими переводов и копий реестр, прошнурованный окрсудом и за печатью последнего.

Распоряжением НКЮ может быть установлена обязанность ведения переводчиками и иных книг.

РАЗДЕЛ XI

Об институтах научно-судебной экспертизы

Глава XIX

Ст. 163. Институты научно-судебной экспертизы действуют в составе следующих секций:

- 1) химических и физико-химических исследований,
- 2) биологических исследований,
- 3) фотографических исследований,
- 4) идентификации личности,
- 5) судебно-медицинских исследований,

6) криминально-психологических и психо-патологических исследований.

Примечание 1. В случае необходимости открытия других секций, таковые утверждаются НКЮ, а если это потребует новых штатов и сметных ассигнований, то в установленном порядке.

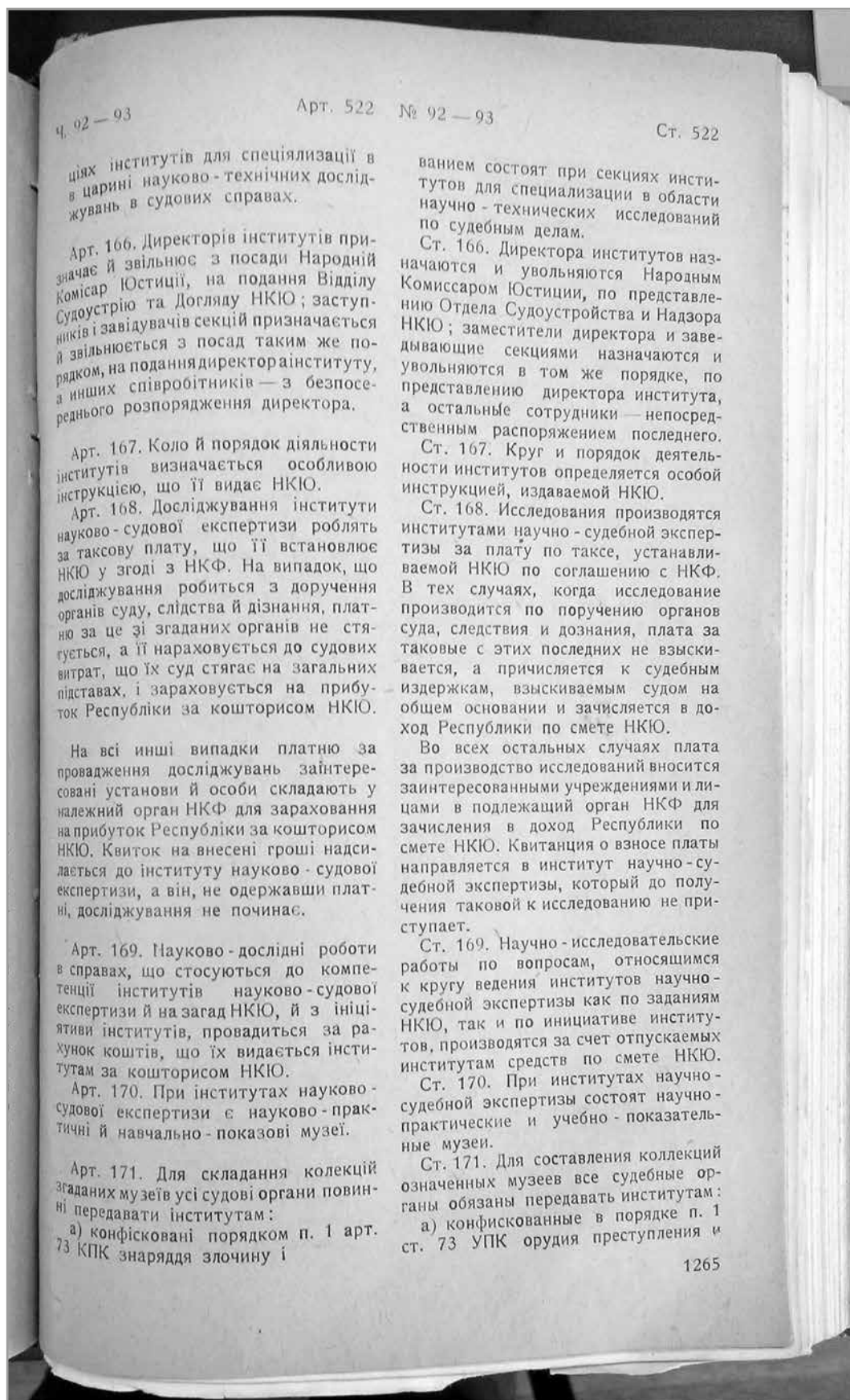
Примечание 2. Район деятельности институтов научно-судебной экспертизы определяется НКЮ.

Ст. 164. Институты научно-судебной экспертизы подчинены Народному Комиссариату Юстиции и состоят в его непосредственном ведении.

Ст. 165. Личный состав институтов состоит из директора института, его заместителя, заведывающих секциями и их помощников, заведующего музеем, ученых лаборантов, аспирантов и технического персонала в числе и составе, положенном по штату.

Примечание. Аспиранты из лиц с высшим специальным образо-

Продовження постанови ВУЦВК «Положення про судоустрій УСРР» (1925)

ч. 92 — 93

Art. 522 № 92 — 93

Ст. 522

ціях інститутів для спеціалізації в царині науково-технічних досліджень в судових справах.

Art. 166. Директорів інститутів призначає й звільнює з посади Народній Комісар Юстиції, на подання Відділу Судустрою та Догляду НКЮ; заступників і завідувачів секцій призначається й звільнюється з посад таким же порядком, на подання директора інституту, а інших співробітників — з безпосереднього розпорядження директора.

Art. 167. Коло й порядок діяльності інститутів визначається особливою інструкцією, що її видає НКЮ.

Art. 168. Досліджування інститути науково-судової експертизи роблять за таксову плату, що її встановлює НКЮ у згоді з НКФ. На випадок, що досліджування робиться з доручення органів суду, слідства й дізнання, платню за це зі згаданих органів не стягується, а її нараховується до судових витрат, що їх суд стягає на загальних підставах, і зараховується на прибуток Республіки за кошторисом НКЮ.

На всі інші випадки платню за провадження досліджень зацікавлені установи й особи складають у належний орган НКФ для зарахування на прибуток Республіки за кошторисом НКЮ. Квиток на внесені гроші надсилається до інституту науково-судової експертизи, а він, не одержавши платні, досліджування не починає.

Art. 169. Науково-дослідні роботи в справах, що стосуються до компетенції інститутів науково-судової експертизи й на загляд НКЮ, й з ініціативи інститутів, провадиться за рахунок коштів, що їх видається інститутам за кошторисом НКЮ.

Art. 170. При інститутах науково-судової експертизи є науково-практичні й навчально-показові музеї.

Art. 171. Для складання колекцій згаданих музеїв усі судові органи повинні передавати інститутам:

а) конфісковані порядком п. 1 арт. 73 КПК знаряддя злочину і

ванієм состоят при секциях институтов для специализации в области научно-технических исследований по судебным делам.

Ст. 166. Директора институтов назначаются и увольняются Народным Комиссаром Юстиции, по представлению Отдела Судустройства и Надзора НКЮ; заместители директора и заведывающие секциями назначаются и увольняются в том же порядке, по представлению директора института, а остальные сотрудники — непосредственным распоряжением последнего.

Ст. 167. Круг и порядок деятельности институтов определяется особой инструкцией, издаваемой НКЮ.

Ст. 168. Исследования производятся институтами научно-судебной экспертизы за плату по таксе, устанавливаемой НКЮ по соглашению с НКФ. В тех случаях, когда исследование производится по поручению органов суда, следствия и дознания, плата за таковые с этих последних не взыскивается, а причисляется к судебным издержкам, взыскиваемым судом на общем основании и зачисляется в доход Республіки по смете НКЮ.

Во всех остальных случаях плата за производство исследований вносится заинтересованными учреждениями и лицами в подлежащий орган НКФ для зачисления в доход Республіки по смете НКЮ. Квитанция о взносе платы направляется в институт научно-судебной экспертизы, который до получения таковой к исследованию не приступает.

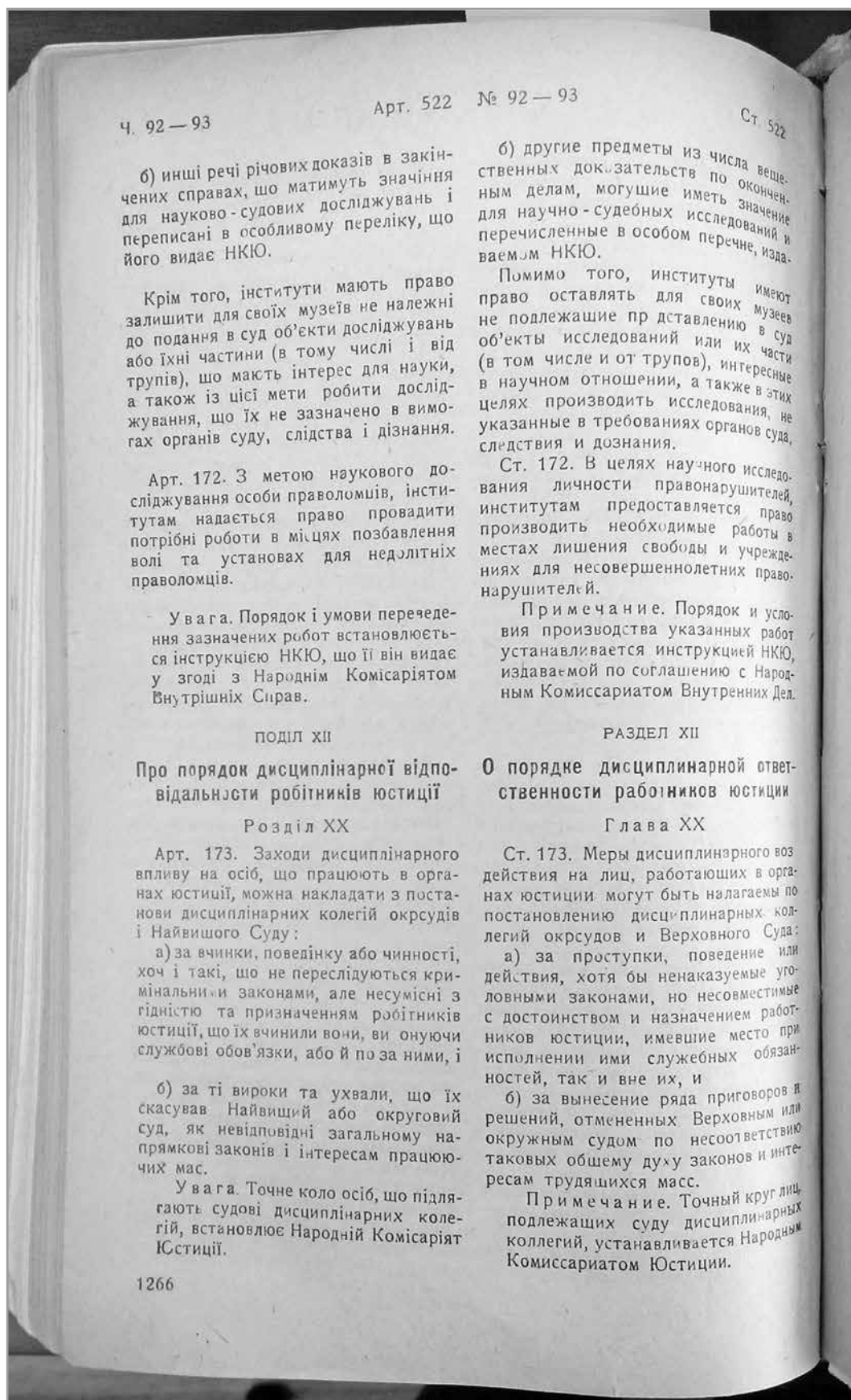
Ст. 169. Научно-исследовательские работы по вопросам, относящимся к кругу ведения институтов научно-судебной экспертизы как по заданиям НКЮ, так и по инициативе институтов, производятся за счет отпускаемых институтам средств по смете НКЮ.

Ст. 170. При институтах научно-судебной экспертизы состоят научно-практические и учебно-показательные музеи.

Ст. 171. Для составления коллекций означенных музеев все судебные органы обязаны передавать институтам:

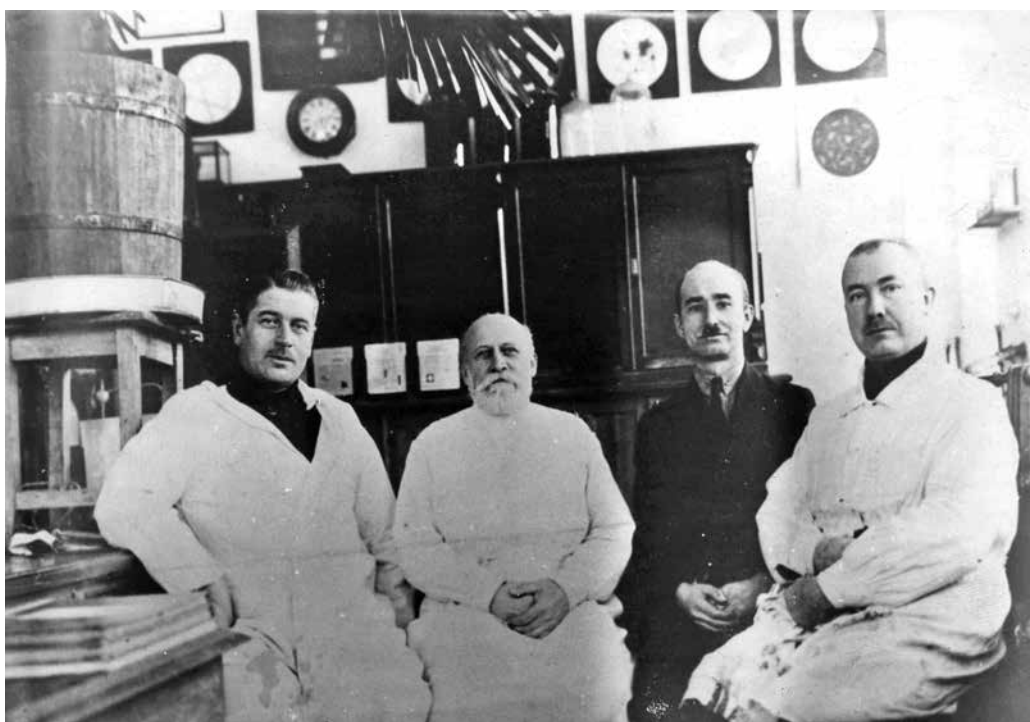
а) конфискованные в порядке п. 1 ст. 73 УПК орудия преступления и

1265

Закінчення постанови ВУЦВК «Положення про судоустрій УСРР» (1925)

На нашу думку, законодавча зміна статусу кабінетів НСЕ є свідченням нового етапу розвитку українських судово-експертних установ. Діяльність інститутів НСЕ означала збільшення кількості видів експертних досліджень, розширення штату, секцій, уведення наукових посад, обов'язковість проведення науково-дослідної роботи. Про початок нового етапу в діяльності Київського, Харківського й Одеського кабінетів НСЕ після прийняття Положення про судоустрій УСРР 1925 року та формування, відповідно, інститутів НСЕ зазначають й А. П. Сапун і М. Я. Сегай⁴⁴.

М. С. Бокаріус (другий зліва) зі співробітниками Харківського кабінету НСЕ (1925)

Перед інститутами НСЕ були поставлені важливі завдання щодо розроблення наукового підґрунтя для роботи правоохоронних органів, підвищення рівня технічної кваліфікації працівників цих органів на підставі використання наукових методів⁴⁵.

Тепер інститути НСЕ у своєму складі мали секції:

- 1) хімічних і фізико-хімічних досліджень;
- 2) біологічних досліджень;
- 3) фотографічних досліджень;
- 4) ідентифікації особи;
- 5) судово-медичних досліджень;
- 6) кримінально-психологічних і психопатологічних досліджень⁴⁶.

Нові штати інститутів передбачали посаду вченого секретаря, який одночасно завідував музеєм і був зобов'язаний, з-поміж іншого, систематизувати всі роботи інституту та складати звіти про його діяльність. Загалом у судово-експертних закладах уведено 36 посад.

Музей Одеського інституту НСЕ розпочав роботу 1928 року. У ньому зберігалися речові докази з матеріалів конкретних кримінальних справ, стосовно яких проводилися

⁴⁴ Сапун А. П., Сегай М. Я. 50 лет деятельности Киевского научно-исследовательского института судебных экспертиз. С. 37.

⁴⁵ Комаха В. О. Зазнач. праця. С. 209.

⁴⁶ Положення про судоустрій УСРР. Ст. 522.

експертизи. Музей мав сім відділів, до яких належали підвідділи, зокрема щодо огляду місця виявлення злочину (фотографування, дактилоскопія); ідентифікації особи за пальцевими відбитками і слідами ніг; дослідження слідів крові, сперми, калу, волосся; трупа людини (різаних, колотих, рубаних ран, пошкоджень тупим знаряддям, вогнепальних ран, отруєння, дії струму і крайніх температур, асфіксія), дослідження його частин; знарядь злочину та відповідних слідів; фальшування монет і паперових грошових знаків; дослідження документів. Експонати дібрані зі справ про крадіжки, пожежі, підпали, залізничні (трамвайні) катастрофи, вибухи, злами та втечі з місць ув'язнень, убивства й розбої⁴⁷.

Законодавчо закріплені в Положенні про судоустрій УСРР 1925 року дві нові секції судово-медичних досліджень та кримінально-психологічних і психопатологічних досліджень в Одеському інституті НСЕ так і не було відкрито через брак фінансування⁴⁸. Не функціонувала секція кримінально-психологічних і психопатологічних досліджень і в Харківському інституті НСЕ. Така секція діяла лише в Київському інституті.

Судово-експертні дослідження інституту НСЕ відповідно до ст. 168 Положення про інституту науково-судової експертизи виконували за плату, яку встановлював НКЮ УСРР. Якщо дослідження здійснювалося за дорученням органів суду, слідства і дізнання, платню за це із цих органів не стягували, а нараховували до судових витрат, які суд мав стягувати на загальних підставах і зараховувати на кошторис НКЮ УСРР.

На підставі нового Положення в жовтні 1926 року Харківський інститут НСЕ було розширено: засновані сивороткове відділення, рентгенівський кабінет і муляжна майстерня. Покращилося оснащення навчально-методичного музею, наукової бібліотеки⁴⁹. Цього року працівник секції судової хімії Київського інституту НСЕ В. Л. Павлов запропонував метод використання газоподібного хлору в лужному середовищі для руйнування трупного матеріалу⁵⁰. Удосконалювали й наукові методи судової фотографії, ідентифікації обрізів зброї з нарізами.

Відповідно до Положення про інституту НСЕ 1925 року їх наділено правом проводити судово-психіатричні експертизи, за винятком випадків, передбачених Кодексом законів про родину, опіку, подружжя та акти громадського стану, за якими її повинні були проводити комісії з огляду психічно хворих і недоумкуватих.

Для проведення психологічних і психопатологічних досліджень 1928 року при Київському інституті НСЕ організовано науково-дослідну кафедру кримінології, у роботі якої брав участь відомий радянський процесуаліст М. А. Чельцов-Бебутов⁵¹. Відповідно до нового Положення про судоустрій УСРР 1930 року цю кафедру було ліквідовано.

Інституту НСЕ продовжували працювати в штатах відділу судоустрою та нагляду, а в оперативній роботі підпорядковувалися відділу прокуратури НКЮ УСРР.

При інститутах створювали допоміжні установи: бібліотеки, лабораторії (судово-хімічні, фізичні, фотографічні, сироваткові), рентгенкабінети, кабінети експериментально-біологічних досліджень, художньо-муляжні майстерні, музеї, колекції яких мали забезпечити наочне уявлення про способи вчинення злочинів, а також про методи розслідування злочинів, рекомендовані криміналістикою⁵².

⁴⁷ Папаспіракі А. К. Музей Одеського інституту науково-судової експертизи. *Револьюційне право*. 1933. № 2. С. 80–85.

⁴⁸ Комаха В. О. Зазнач. праця. С. 247.

⁴⁹ Колмаков В. П. Харьковский научно-исследовательский институт судебной экспертизы на службе социалистического правосудия. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1967. Вып. 4. С. 51.

⁵⁰ Сапун А. П., Сегай М. Я. 50 лет деятельности Киевского научно-исследовательского института судебных экспертиз. С. 38.

⁵¹ Там само. С. 38.

⁵² Наказ Інститутам науково-судової експертизи : Постанова НКЮ УСРР від 3 трав. 1927 р. № 97. *Бюлетень Народного комісаріату юстиції*. 1927. № 25–26. С. 233–255.

[354.51(477)(05)]

Пролетарі всіх країн, єднайтесь!

У. С. Р. Р.

БЮЛЕТЕНЬ

НАРОДНОГО КОМІСАРІАТУ ЮСТИЦІЇ

Обіжники, накази, інструкції, постанови та оповістки
за 1927 рік.

№ 25-26

2 червня 1927 року

№ 25-26

РЕДАКЦІЯ: Харків, Сад.-Куликівська, 9/2.

З М І С Т

Постанова Народного Комісаріату Юстиції УСРР

(3 травня 1927 р.)

97. Наказ інститутам науково-судової експертизи.
Оповістки.

На підставі арт. 15 Положення про Судустрій, Народний Комісаріат Юстиції УСРР ухвалив нижчеподаного наказу інститутам науково-судової експертизи.

97. Наказ інститутам науково-судової експертизи.

Частина I.

Засади.

A. Підлеглість інститутів НСЕ й район їх діяльності.

1. Інститути науково-судової експертизи існують на підставі арт. арт. 12 та 163—172 Положення про Судустрій УСРР (Зб. Уз. УСРР 1925 р., № 92—93, арт. 522) в містах Харкові, Києві та Одесі.

2. Інститути НСЕ в адміністративно-організаційному відношенні підлягають Відділу Судустрою та Догляду НКЮ, а в оперативному відношенні Відділові Прокуратури НКЮ, керуючись в своїй діяльності наказами НКЮ.

3. Кожен інститут НСЕ обслуговує призначені від НКЮ округи за нижчезначеним розподілом:

а) Харківський інститут НСЕ обслуговує округи: 1) Харківську, 2) Сумську, 3) Ізюмську, 4) Куп'янську, 5) Артемівську, 6) Луганську, 7) Маріупільську, 8) Старицьку, 9) Сталінську, 10) Полтавську, 11) Кременчуцьку, 12) Дніпропетровську, 13) Запорізьку і 14) Мелітопольську;

б) Київський інститут НСЕ — 1) Київську, 2) Бердичівську, 3) Білоцерківську, 4) Черкаську, 5) Лубенську, 6) Роменську, 7) Прилуцьку, 8) Чернігівську, 9) Глухівську, 10) Конотопську, 11) Ніжинську, 12) Житомирську, 13) Шепетівську, 14) Коростенську;

в) Одеський інститут НСЕ — округи: 1) Одеську, 2) Миколаївську, 3) Херсонську, 4) Першомайську, 5) Зінов'ївську, 6) Уманську, 7) Криворізьку, 8) Вінницьку, 9) Проскурівську, 10) Могилівську, 11) Тульчинську, 12) Кам'янецьку, 13) АМСРР.

4. В окремих випадках при переведенні повторної експертизи, в порядку арт. 40—42 цього Наказу на інститут НСЕ може бути покладено експертизи по справах, що виникли й поза межами району їх діяльності.

Б. Структура й особистий склад.

5) Інститути науково-судової експертизи є чинні в складі секцій, що передбачені арт. 163 Положення про Судустрой, а саме:

- а) хемічних і фізико-хемічних дослідів;
- б) біологічних дослідів;
- в) фотографічних дослідів;
- г) ідентифікації особи;
- д) судово-медичних дослідів;
- є) кримінально-психологічних і психо-патологічних дослідів.

6. Кожна секція переводить роботу в галузі свого фаху, але самостійно складати акти досліджувань і давати висновки від імені секцій—вони не мають права, такі акти й висновки йдуть від імені інституту. Наколи потрібно перевести експертизу в галузі фаху декількох секцій, таку роботу переводить кожна секція за належністю, а наслідки переведеної експертизи об'єднує секція, якій первісно доручено роботу.

7. Для провадження робіт при інститутах є допоміжні установи — бібліотека, лабораторії — (судово-хемічна, фізична, фотографічна, сироваточна та інші.), рентген-кабінет, кабінет експериментально-біологічних досліджувань, художньо-муляжні майстерні і т. інш.

Допоміжні установи відкривається за поданням Директора Інституту наказом НКЮ.

8. При всіх інститутах НСЄ, крім вищезгаданих допоміжних установ, є музеї, що їхні колекції мають за завдання давати наочну уяву про способи заподіяння злочинів та їхні роди, а також про методи розсліду злочинів, уживаних у кримінальній техніці.

9. Для переведення біжучого діловодства, архіву та звітності при інститутах НСЄ є канцелярія під безпосереднім доглядом Директора Інституту, чи з його доручення під доглядом заступника директора.

10. Особистий склад інститутів НСЄ становить Директор Інституту, завідателі секцій, відповідно до числа їх, учений секретар, він-же завідає музею, наукові співробітники першого розряду, вчені лаборанти, прозектор, асистент ти інші співробітники технічного, канцелярського й обслуговуючого персоналу, згідно встановлених штатів.

Для поповнення кадрів робітників інститутів, НСЄ науковими робітниками шляхом спеціальної підготовки осіб, що набули вищої фахової освіти при інститутах НСЄ встановлено посади аспірантів. Постанова РНК УСРР, 18 серпня 1925 р. «Про аспірантів при кабінетах науково-судової експертизи» (Зб. Уз. УСРР 1925 р., № 70, арт. 396).

11. Директора Інституту призначає й звільняє НКЮ за поданням Відділу Судустрою та Догляду. Завідателів секцій призначає й звільняє НКЮ—таким-же порядком за поданням Директора Інституту. Всіх інших співробітників інституту призначається й звільнюється безпосередньо наказом Директора Інституту.

12. Відпустку Директорові Інституту дозволяє НКЮ, а іншим співробітникам Директор Інституту.

Увага. Короткореченцеві не більш, як на 7 день відпустки заступникові директора й завідаєлям секцій надається дозволяти директорові інституту НСЄ.

13. Якщо Директора Інституту нема на праці через хворобу, відпустку, то-що, його обов'язки виконує заступник директора, а наколи і його відпущено, один з завідателів секцій з призначення НКЮ, як тимчасовий директор ІНСЄ.

14. Наколи нема завідаєля якоїсь секції через відпустку, хворобу, або з інших причин, його обов'язки або бере на себе Директор Інституту, або завідування секцією покладається на завідаєля іншої секції.

Доручення завідувати секцією іншим співробітникам Інституту може бути лише за попереднім погодженням цього питання Директора Інституту з НКЮ.

15. Аспірантів призначає Директор Інституту НСЕ й затверджує їх Народній Комісаріят Юстиції. Призначається аспірантів на посади за конкурсом із числа осіб, що набули фахової вищої освіти й висловили бажання спеціалізуватися й працювати в галузі науково-судової експертизи.

16. Конкурс на посади аспірантів оголошує Директор інституту НСЕ в офіційному часопису «Вісти ВУЦВР'у» та місцевому, на подачу заяв про бажання взяти участь в конкурсі надається двохисячний реченець.

17. Заяви подаються на ім'я Директора Інституту й до них додається: а) коротку автобіографію; б) копію свідоцтва про закінчення курсу вищої школи, в) всі дані, що, на думку заявника, можуть дати йому перевагу на конкурс, як—друковані наукові роботи, рукописи наукових творів, що їх ще не надруковано, рекомендації наукових установ, або окремих наукових діячів то-що і г) підписку про зобов'язок після закінчення аспірантури прослужити в Інституті НСЕ в своєму фаху три роки, згідно з вищезгаданою постановою РНК УСРР з 18 вересня 1925 р. (Зб. Уз. УСРР 1925 р., № 70, арт. 396).

Увага. В заяві мусить бути вказано, в якій галузі заявник бажає працювати та якими чужоземними мовами він володіє. Знання одної чужоземної мови обов'язково.

18. Усі подані заяви переглядає Комісія, яку складається під головуванням Директора НСЕ з Директора та представників: 1 від окрпрофобр, 1 від вищої школи, в галузі якої має освіту кандидат.

В. Робота інституту і порядок виконання її.

19. На інституті науково-судової експертизи покладається завдання допомагати судові, прокуратурі й органам слідчої влади та дізнання у встановленні злочину й в викритті винуватця шляхом переведення наукових експертиз і дачі висновків по окремих питаннях, що вимагають пристосування наукових методів досліджування або особливого технічного досвіду, а також допомагати органам слідства та дізнання переводити чужі мови, що потребують особливого технічного приладдя й засобів, що є під гарядом інститутів.

Ще на інституті покладається провадити наукові роботи та експериментальні дослідження що до питань кримінальної техніки й методології дослідження злочинів, а по секції кримінально-психологічних і психопатологічних досліджень й особи праволонця.

20. Щоб виконати покладені на них завдання, інституті науково-судової експертизи:

а) виїжджають, за надто важливих випадків, на місце заподіяння або викриття злочинів, щоб взяти участь в огляді й переведенні, в разі потреби, фотографування цих трупів, місцевості й всього, що може сприяти до встановлення злочину й викриття винуватця, а також допомогти органам слідчої влади та дізнання виявити сліди злочину та, наколи потрібно, дати вказівки про особливі технічні засоби обсервівання їх від знищення, пошкодження та зміни вигляду до можливого наступного їх дослідження в інституті НСЕ;

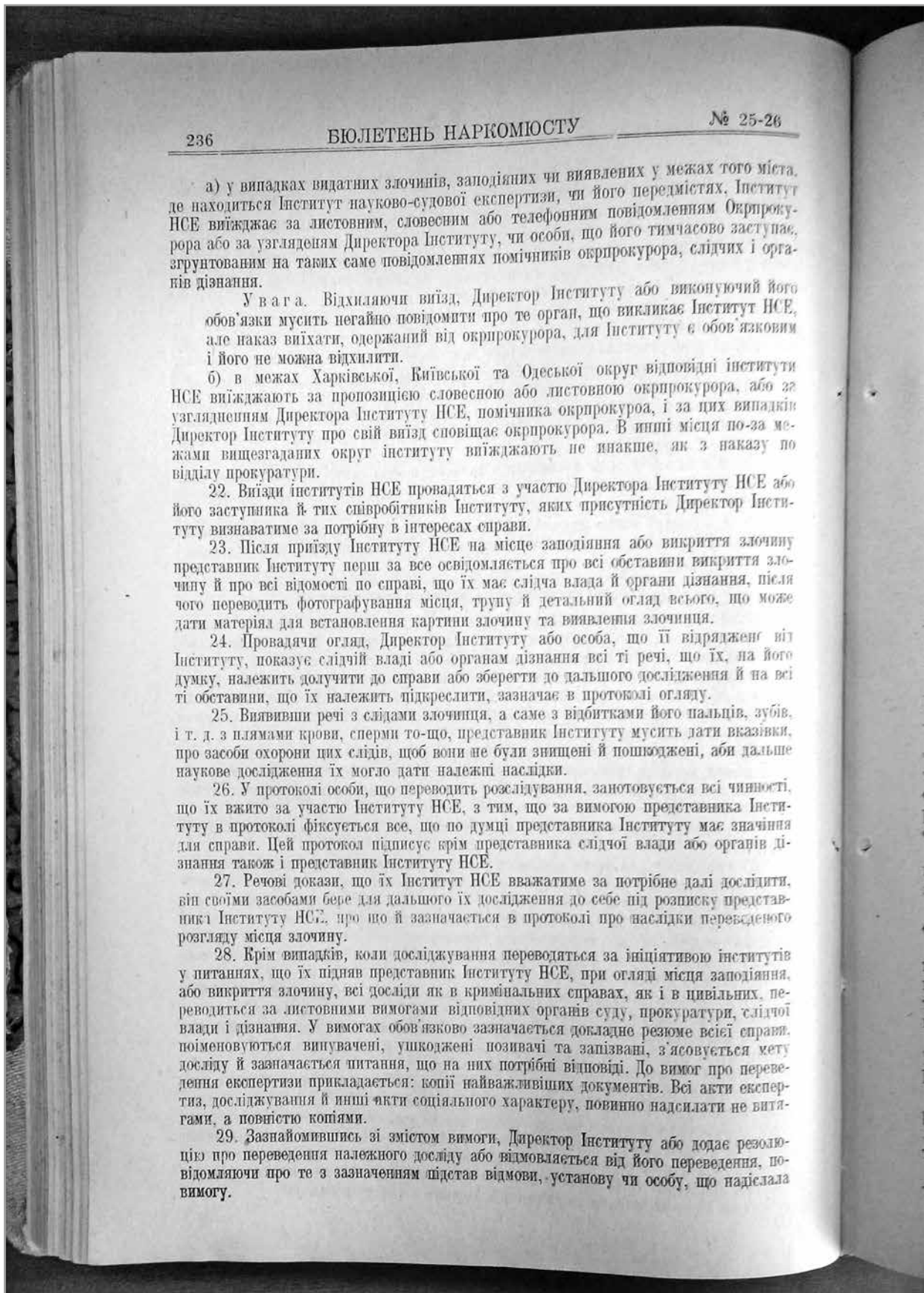
б) переводять різні науково-технічні досліді в своїх лабораторіях по судових справах шляхом фотографії, дактилоскопії, хемії та інших наукових засобів;

в) дають висновки з приводу переведення експертиз і в інших технічних питаннях на вимоги органів прокуратури, слідчої влади й дізнання, а також на судових засіданнях в кримінальних та цивільних справах;

г) провадять наукову працю й експериментальні досліджування в галузі питань кримінальної техніки й методології дослідження злочинів;

д) переводять наукову дослідчу роботу що до всебічного вивчення особи праволонця за-для виявлення тих загальних моментів, що спричинили правополамання й встановлення заходів виправлення праволонців.

21. Інституті НСЕ подають допомогу органам слідства та дізнання шляхом виїздів на місце заподіяння чи виявлення злочину в такому порядку:

а) у випадках видатних злочинів, заподіяних чи виявлених у межах того міста, де знаходиться Інститут науково-судової експертизи, чи його передмістях. Інститут НСЕ виїжджає за листовним, словесним або телефонним повідомленням Окрпрокурора або за узгодженням Директора Інституту, чи особи, що його тимчасово заступає, згрупованим на таких саме повідомленнях помічників окрпрокурора, слідчих і органів дізнання.

Увага. Відхиляючи виїзд, Директор Інституту або виконуючий його обов'язки мусить негайно повідомити про те орган, що викликає Інститут НСЕ, але наказ виїхати, одержаний від окрпрокурора, для Інституту є обов'язковим і його не можна відхилити.

б) в межах Харківської, Київської та Одеської округ відповідні інститути НСЕ виїжджають за пропозицією словесною або листовною окрпрокурора, або за узгодженням Директора Інституту НСЕ, помічника окрпрокурора, і за цих випадків Директор Інституту про свій виїзд сповіщає окрпрокурора. В інших місцях по-за межами вищезгаданих округ інституту виїжджають не інакше, як з наказу по відділу прокуратури.

22. Виїзди інститутів НСЕ провадяться з участю Директора Інституту НСЕ або його заступника й тих співробітників Інституту, яких присутність Директор Інституту визнаватиме за потрібну в інтересах справи.

23. Після приїзду Інституту НСЕ на місце заподіяння або викриття злочину представник Інституту перш за все освідомляється про всі обставини викриття злочину й про всі відомості по справі, що їх має слідча влада й органи дізнання, після чого переводить фотографування місця, трупу й детальний огляд всього, що може дати матеріал для встановлення картини злочину та виявлення злочинця.

24. Проводячи огляд, Директор Інституту або особа, що її відряджені від Інституту, показує слідчій владі або органам дізнання всі ті речі, що їх, на його думку, належить долучити до справи або зберегти до дальшого дослідження й на всі ті обставини, що їх належить підкреслити, зазначає в протоколі огляду.

25. Виявивши речі з слідами злочинця, а саме з відбитками його пальців, зубів, і т. д. з плямами крові, сперми то-що, представник Інституту мусить зати вказівки, про засоби охорони цих слідів, щоб вони не були знищені й пошкоджені, аби дальше наукове дослідження їх могло дати належні наслідки.

26. У протоколі особи, що переводить розслідування, занотовується всі чинності, що їх вжито за участю Інституту НСЕ, з тим, що за вимогою представника Інституту в протоколі фіксується все, що по думці представника Інституту має значіння для справи. Цей протокол підписує крім представника слідчої влади або органів дізнання також і представник Інституту НСЕ.

27. Речові докази, що їх Інститут НСЕ вважатиме за потрібне далі дослідити, він своїми засобами бере для дальшого їх дослідження до себе під розписку представника Інституту НСЕ, про що й зазначається в протоколі про наслідки переведеного розгляду місця злочину.

28. Крім випадків, коли досліджування переводяться за ініціативою інститутів у питаннях, що їх підняв представник Інституту НСЕ, при огляді місця заподіяння, або викриття злочину, всі досліді як в кримінальних справах, як і в цивільних, переводяться за листовними вимогами відповідних органів суду, прокуратури, слідчої влади і дізнання. У вимогах обов'язково зазначається докладне резюме всієї справи, поіменовуються винувачені, ушкоджені позивачі та запізнані, з'ясовується мету досліді й зазначається питання, що на них потрібні відповіді. До вимог про переведення експертизи прикладається: копії найважливіших документів. Всі акти експертизи, досліджування й інші акти соціального характеру, повинно надсилати не витягами, а повністю копіями.

29. Зазнайомившись зі змістом вимоги, Директор Інституту або додає резолюцію про переведення належного досліді або відмовляється від його переведення, повідомляючи про те з зазначенням підстав відмови, установу чи особу, що надіслала вимогу.

30. Не підлягають досліді інститутів НСЕ й обов'язково відхиляються всі вимоги про експертизу грошових знаків, банкових білетів, облігацій державних позик та інших назв відсоткових і дивідендних паперів, що викликають сумнів у справжності їх, а також вимоги про експертизу гербових поштових марок та інших знаків державної оплати в випадках складних та вмілих засобів підробки.

Підставою для відмови може бути також: 1) подання документів, речових доказів та ін., що підлягає досліді в такому вигляді або складі, що експертиза не може дати певних висновків, 2) неможливість виконати вимогу засобами Інституту або його особовим складом, 3) незначність справи або нецільність експертизи.

У в а г а. Відмову Інституту НСЕ в переведенні досліді можна оскаржити до окрпрокурора по місцю перебування Інституту.

31. В справах, узятих до досліді, Директорів Інституту НСЕ падається право вимагати від осіб та установ, що надіслали вимогу, додаткових відомостей, матеріалів та оригіналів справ, коли те буде можливо й надіслання до Інституту інших речових доказів, дослідження яких, на думку Інституту, необхідно в зв'язку з тим дослідженням, що його запропоновано, та ще Інститут НСЕ має право вимагати огляду місця заподіяння злочину з його участю.

32. Виконання взятого до переведення дослідження Директор Інституту або приймає на себе або доручає завідаєльві секції й передає йому під розписку в настільному реєстрі, належні до справи документи та речові докази, що їх надалі підчас експертизи переходяться за відповідальністю особи, яка переводить дослід.

33. Одержане завдання зав. секцією або сам виконує або передає його науковому співробітнику першого розряду. Інші співробітники Інституту НСЕ самостійних дослідів не виконують і свою роботу по окремих завданнях переводять за вказівками та під паглядом завідаєльві секціями.

34. Експертизу переводиться в порядку одержання справ з тим, що експертиза в справах осіб, що є під вартою, має перевагу в черзі перед іншими справами.

35. Усяке одержане секцією завдання, вона повинна виконати протягом рішення потрібного відповідно даному випадкові, за що відповідає завідаєльві секції. Догляд за своєчасним виконанням завдань має Директор Інституту.

36. Всякому переведеному дослідженню складається відповідний акт, який має частини — протокол переведеного дослідження й висновок Інституту НСЕ. В протоколі зазначається: 1) коли запропоновано дослідження, ким, у якій справі, які об'єкти підлягали дослідженню, яка мета дослідження й які питання належали розв'язати; 2) докладний список переведеного дослідження з вказівками на метод дослідження, прийоми й засоби, вжиті при дослідженні й одержані наслідки.

В висновці Інституту НСЕ викладається мотивовані відповіді на всі піднесені перед Інститутом питання в справі. Наколи не можна дати певного висновку, про це зазначається з мотивованим поясненням про причини цього.

Акта підписує особа, що переводила дослід, а коли дослід переводив науковий співробітник першого розряду, то й завідаєльві секції.

37. Якщо, переводячи дослід, Інститут НСЕ визнає за потрібне поширити межі досліді й крім піднесених перед Інститутом НСЕ питань — поставити інші питання, що можуть мати значіння для правильного розв'язання справи судом, Інститут НСЕ не обмежується рамками надаваного доручення й переводить дослідження в повнім обсягу.

В цих випадках в акті зазначається, які питання були піднесені з ініціативи Інституту НСЕ, мотиви цього, значіння цих питань для справи й наслідки, одержані Інститутом при дослідженні цих питань.

38. Складеного акта у переведеному дослідженні завідаєльві секції передає на розгляд Директорів Інституту НСЕ, який, ознайомившись з усіма в справі матеріалами, в разі відсутності сумнівів що до повноти та правильності експерти, затверджує акта і негайно надіслає його, кому належить.

39. В разі неповноти досліді, переведеного секцією, Директор Інституту повертає його з відповідними вказівками на доповнення, а в разі непогодження з виснов-

ком або наявності сумнівів що до правильності дослід. Директор Інституту може або дати свій висновок або доручити повторне дослідження, маючи право для цієї роботи запросити відповідну компетентну особу й робітників Інституту НСЕ. Запрошений консультант має право на винагороду, згідно з загальними поясненнями про винагороду експертів. Після з'ясування сумнівів до акту вносяться потрібні зміни й для того його наново складає та підписує завідувач секції, де переводиться початковий дослід, а коли він розбігається з попередньою думкою, то акта підписує Директор Інституту НСЕ.

В цьому останньому разі початковий акт досліджування додається до наряду Інституту НСЕ.

40. Якщо за дальшого слідкування буде виявлено нові обставини, яких не можна було знати або взяти на увагу в часі, коли орган слідства або дізнання звернувся вперше до Інституту НСЕ, але які можуть бути підставою чи для точнішого або повнішого наукового досліджування речових доказів, чи для виточення нових питань, що їх не можна було виточити раніш, справу направляється до Інституту НСЕ тим порядком, що й для першого досліджування.

41. Повторне досліджування для підтвердження чи перевірки висновків першого досліджування припускається в разі, коли суд або прокуратура визнають першу експертизу за недосить ясну або за неповну, а також, коли вислід експертизи виразно суперечить фактичним обставинам справи.

42. Вимогу про переведення повторної експертизи надсилається до того Інституту, що переводив досліджування або вишого. Одночасно надсилати вимоги про переведення в різні інститути НСЕ в жодному разі не припускається.

43. Інститут НСЕ, що йому доручено переведення повторної експертизи, може викликати до участі в переведенні досліджування консультантів належної спеціальності.

Акти підписують всі особи, що брали участь у переведенні досліджування.

Якщо якийсь з консультантів має окрему думку, то її прикладається до справ Інституту.

44. Крім переведення дослідження по справах, інститути НСЕ дають висновки технічного характеру, що підлягають компетенції Інституту, на окремі запитання і виклики суду, прокуратури, органів слідчої влади й дізнання. В таких випадках Інститут репрезентує Директор, його заступник, або за відрядженням Директора один з завідувачів секцій, або наукових робітників першого розряду.

45. Представників Інституту НСЕ можна викликати в судові засідання якщо потрібно, за ходом справи, дати додаткові пояснення та висновки що до обставин, встановлених при виїзді на місце або при переведенні досліджування або за необхідності розв'язати будь-які технічні в межах компетенції інститутів, питання.

46. Виклики в судові засідання інститутів НСЕ, як і виклики їх до органів слідства або дізнання переводиться не звичайною повісткою, а шляхом повідомлення з зазначенням в якій справі необхідно мати висновок Інституту, яке питання повинно розв'язати й яке значіння має для справи це питання. Повідомлення адресується до Інституту НСЕ, персональні ж виклики не припускаються.

47. Наколи судові потрібно не дослідження речових доказів, а лише наукові та технічні пояснення або висновки за обставинами справи, Інститут НСЕ на судові засідання не викликається, а всю справу направляється до Інституту НСЕ з листом, де зазначається в яких питаннях потрібно мати пояснення.

48. Одержавши повідомлення суду про виклик Інституту НСЕ на судові засідання, Директор Інституту не має права відмовити судові в авці представника Інституту НСЕ й повинний або з'явитись особисто або відрядити відповідно фаху одного з відповідальних робітників Інституту, яке відрядження проводиться наказом по Інституту й делегованому представникові Інституту НСЕ видається відповідний мандат.

За неправильний виклик Директор Інституту сповіщає окпрокурора по місцю перебування суду, що викликав представника Інституту НСЕ й одночасно повідом-

ляє Відділ Прокуратури НКЮ, докладно зазначивши всі підстави, з яких він вважає виклик за неправильний.

49. Викликаний на судові засідання представник Інституту НСЕ, як експерт, має право:

а) вимагати для огляду всі документи та листування, що стосується до даного випадку, оглядати речові докази, бути присутнім при розгляді справи в усіх стадіях слідства, ставити через голову суду питання ушкодженням, свідкам і звинуваченим та робити заяви (арт. 174-176, 279, 302-303 Кр. Проц. Код. та арт. 152-159 Цив. Проц. Код.);

б) Якщо одна із сторін в судовому засіданні неправильно тлумачить даний висновок, представникові Інституту надається право дати в порядку поповнення судового слідства, після змагання сторін, всі потрібні доповнення та пояснення до раніш висловленого висновку (арт. 307 Кр. Пр. Код.).

У в а г а. Право на винагороду за дачу висновків представники інститутів не мають, але їх повинно задовольняти подорожніми грошми, на загальних підставах у всіх тих випадках, коли вони виїждять в службових справах за межі того міста, де перебуває Інститут НСЕ.

50. Наукові роботи та експериментальні досліді в питаннях кримінальної техніки й методології дослідів переводять інститути НСЕ як з доручення НКЮ як і за своєю ініціативою. Для цього інститути мають науковий зв'язок поміж себе, а також з науковими установами та видатними науковими діячами в межах СРСР і за кордоном і, додержуючись чинних що до цього законів, можуть одержувати з за кордону потрібні книжки, журнали, приладдя то-що.

51. Проводячи наукові роботи, інститути мають право користуватись всіма архівними матеріалами судів та статистичними даними, що є в НКЮ.

52. Для міцного зв'язку інститутів і обміну досвідом на інститути НСЕ покладається друкувати свої наукові твори в наукових журналах і, зокрема, в журналі—«Архів кримінології та судової медицини» що його видає НКЮ як постійний науковий орган друку інститутів НСЕ.

Г. Оплата вартости досліджувань інститутів НСЕ.

53. Експертизу інститути НСЕ проводять за плату, згідно з такою, встановленою Наркоміоством та з Наркомфіном з 18 вересня 1925 р. «Такса оплати досліджень, що їх виконують кабінети науково-судової експертизи». (Бюл. НКЮ 1925 р. № 55).

В тих випадках, коли експертизу переводиться за дорученням судово-слідчих органів, що є під зарядом НКЮ й що їх утримується за кошторисом НКЮ або на кошти місцевого бюджету, і вона належить до кримінальної справи, плату за неї з цих судово-слідчих органів не стягається, але при надсилці виконаної експертизи до належного слідчого чи судового органу подається до відома рахунок витрат, складений на підставі встановленої такси для стягання з засудженого на загальних підставах арт. 94 та 95 Кр. Пр. Код..

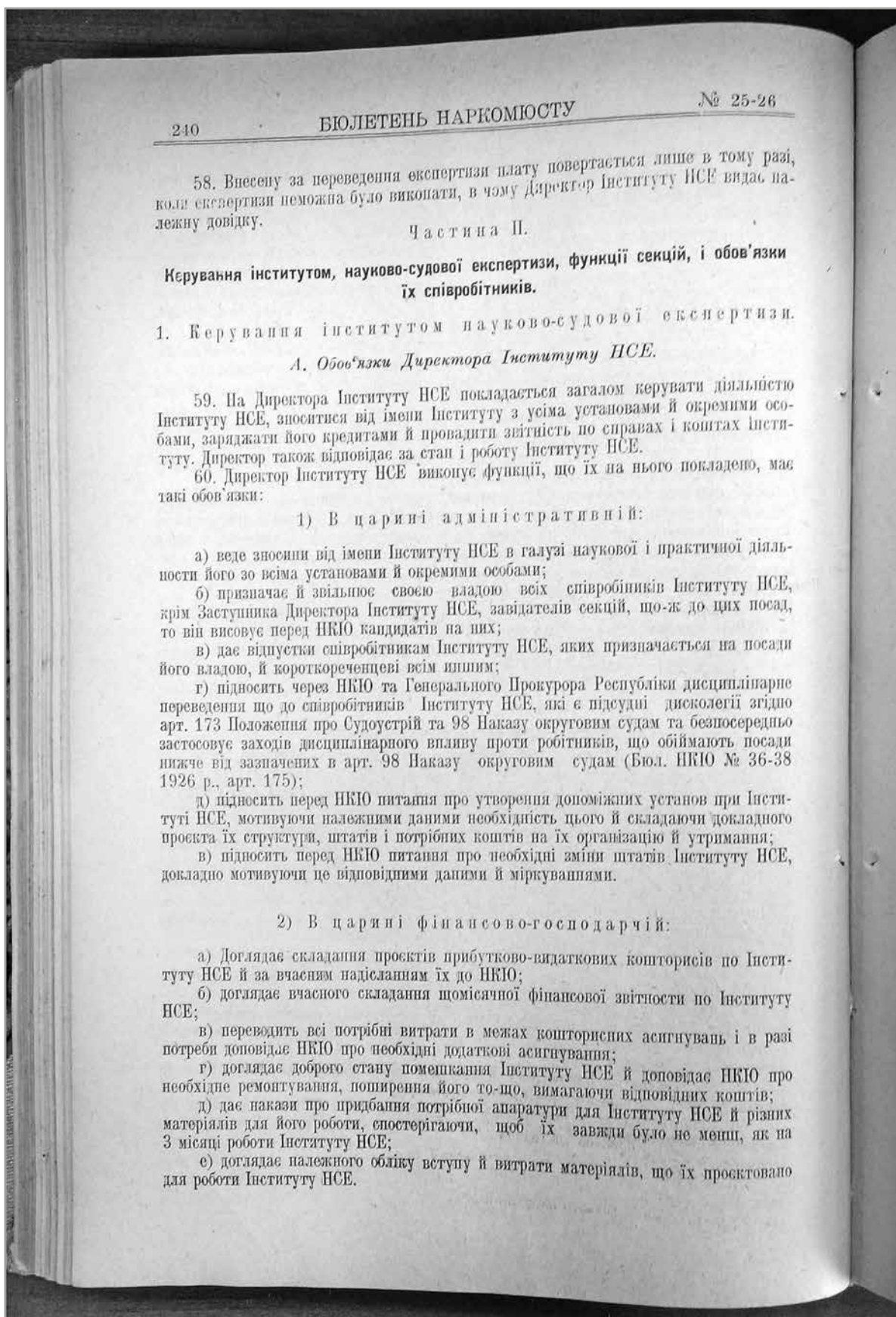
У в а г а. Ці правила поширюється й на органи дізнання.

54. Судові органи, що дають доручення Інституту про переведення дослідження в цивільних справах, а також установи й приватні особи, що їх не переділено в арт. 53 та що зацікавлені в переведенні дослідження, вносять наперед плату за переведення дослідження до місцевого органу НКФ для зарахування на прибуток держави за кошторисом НКЮ.

55. На внесені за переведення експертизи гроші квитанцію надається до Інституту НСЕ, без цього експертизи не переводиться.

56. Якщо переведення дослідження не передбачено такою, а також накопи дослідження вимагатиме надто складної праці та надтих витрат, вартість дослідження встановлює Директор Інституту.

57. Вартість переведення експертизи підраховує завідабель секції, а експертизу конче треба перевести й її затверджує Директор Інституту, на якого покладається доглядати точного вживання встановленої такси.

Продовження наказу НКЮ УСРР інститутам НСЕ (1927)

3) В царині керівництва науково-оперативною роботою Інституту НСЕ.

а) Складає річний план роботи Інституту НСЕ, зазначаючи в ньому роботу кожної секції окремо і враховуючи не тільки біжучу роботу Інституту НСЕ, але й ті завдання наукового характеру, що їх висовується в процесі роботи Інституту;

б) переглядає всі без винятку вимоги про переведення науково-судової експертизи, що їх надіслано до Інституту НСЕ, й дає наказа про прийом або відхилення їх, додержуючись при цьому правил, що встановлені арт. 39 цього Наказу;

в) розподіляє поміж відповідальних робітників Інституту всі вимоги про переведення експертизи, що підлягають виконанню, залишаючи за собою ті з них, які він визнаватиме за доцільне в інтересах справи;

г) в процесі роботи секцій по переведенню досліджувань дає вказівки про найліпші методи роботи відповідно особливостей кожного конкретного випадку, розв'язує питання за доповіддю завідача секції про необхідність закликати як консультанта фахівця в будь-якій спеціальній галузі з осіб, що не працюють в Інституті НСЕ, дає санкцію на вимагання від осіб та установ, що надсилали вимогу про переведення досліджування додаткових відомостей, матеріалів, інших речових доказів і всього того, що, на думку Інституту НСЕ, необхідно для одержання найкращих наслідків експертизи;

д) заслуховує доповіді завідачів секцій по всіх переведених досліджуваннях і знайомиться з усіма в справі матеріалами, наколи нема сумнівів що до повноти та правильності експертизи, затверджує акта і надсилає його кому належить. Наколи ж не погодиться, дає вказівки про доповнення досліджування й повертає акта завідачів секції або дає свій висновок і надсилає його, кому належить або дооручає повторне досліджування згідно з порядком, що його вказано в арт. 39 цього Наказу;

е) на вимоги прокуратури, а в разі потреби й слідчої влади й органів дізнання, дає Наказа про виїзди представників Інституту НСЕ на місце заподіяння або викриття злочину для допомоги при огляді місця, щоб виявити й фіксувати все те, що може дати вказівки на обставини заподіяння злочину й на особу злочинця;

ж) відправляє представників Інституту НСЕ в судові засідання, а також до органів слідства й дізнання для дачі експертизи як по досліджуваннях, що їх перевів Інститут НСЕ, як і в окремих питаннях компетенції Інституту НСЕ, що виникають в процесі роботи вищезгаданих органів.

4) В царині наукової роботи Інституту НСЕ.

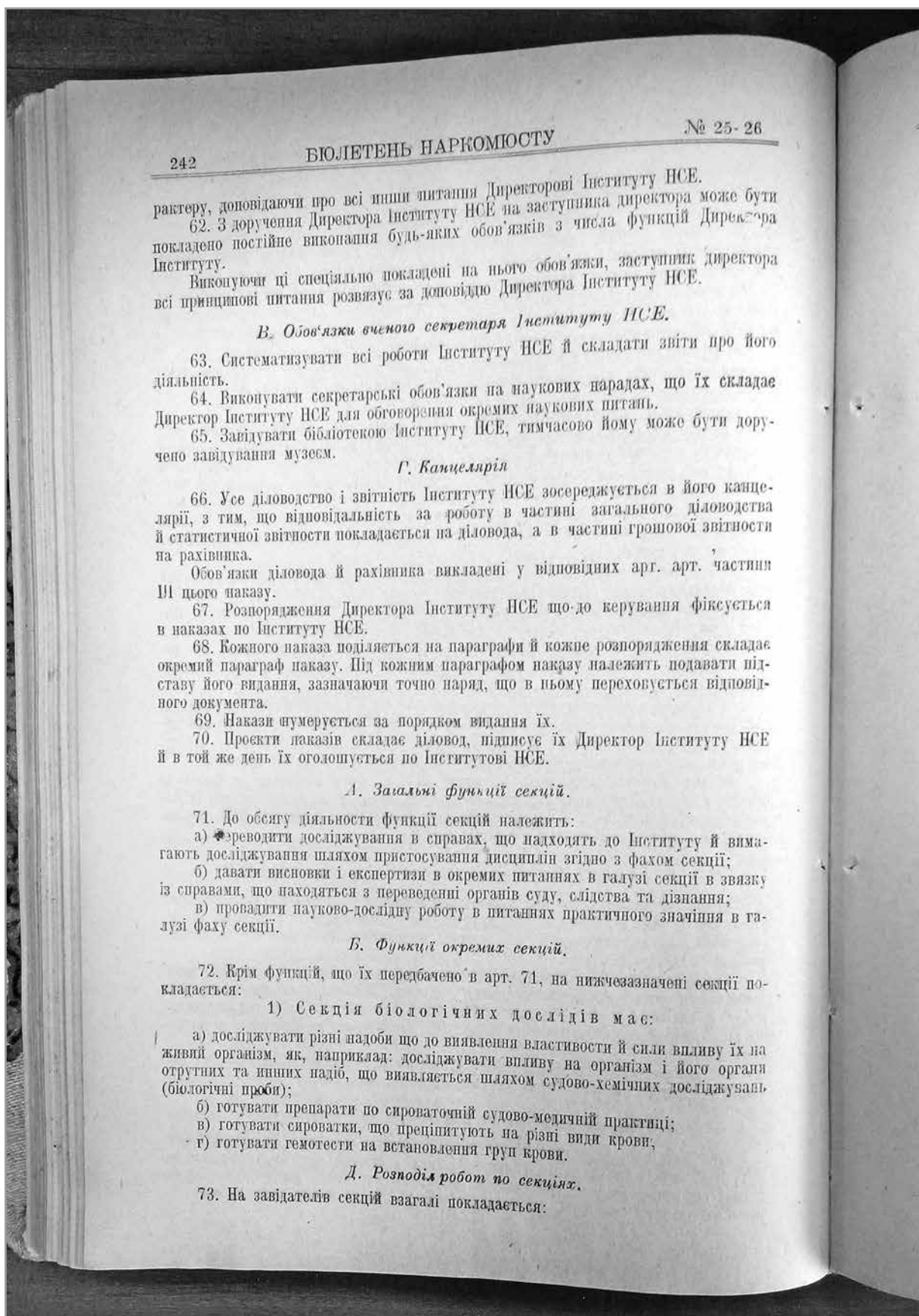
а) дає завдання секціям про переведення наукових експериментально-дослідчих работ, керує цими роботами, і наслідки та досягнення оголошує в журналі Інституту НСЕ «Архів кримінології та судової медицини» або в іншому науковому журналі;

б) дає завдання й доглядає експериментально наукової роботи в досліджуванні особи праволомця й факта праволомань і доповідає НКЮ про наслідки переведених работ, а наколи потрібно, підносить перед НКЮ питання про зміни встановленого порядку виправлення праволомців і боротьби з злочинністю відповідно з науковими даними;

в) скликає, якщо потрібно, наради з робітників Інституту НСЕ й інших фахівців в окремих наукових питаннях і головує на них;

Б. Обов'язки заступника Директора Інституту НСЕ.

61. Заступник Директора Інституту НСЕ виконує обов'язки Директора Інституту НСЕ за всіх випадків, коли Директора нема: відпустки, хвороби його, з тим, що в разі короткочасної відсутності Директора, заступник його своєю владою розв'язує питання термінові, а з інших тільки ті, що не мають принципового ха-

рактеру, доповідаючи про всі інші питання Директорові Інституту НСЕ.
62. З доручення Директора Інституту НСЕ на заступника директора може бути покладено постійне виконання будь-яких обов'язків з числа функцій Директора Інституту.

Виконуючи ці спеціально покладені на нього обов'язки, заступник директора всі принципові питання розв'язує за доповіддю Директора Інституту НСЕ.

В. Обов'язки вченого секретаря Інституту НСЕ.

63. Систематизувати всі роботи Інституту НСЕ й складати звіти про його діяльність.

64. Виконувати секретарські обов'язки на наукових нарадах, що їх складає Директор Інституту НСЕ для обговорення окремих наукових питань.

65. Завідувати бібліотекою Інституту НСЕ, тимчасово йому може бути доручено завідування музеєм.

Г. Канцелярія

66. Усе діловодство і звітність Інституту НСЕ зосереджується в його канцелярії, з тим, що відповідальність за роботу в частині загального діловодства й статистичної звітності покладається на діловода, а в частині грошової звітності на рахівника.

Обов'язки діловода й рахівника викладені у відповідних арт. арт. частини III цього наказу.

67. Розпорядження Директора Інституту НСЕ що-до керування фіксується в наказах по Інституту НСЕ.

68. Кожного наказу поділяється на параграфи й кожне розпорядження складає окремий параграф наказу. Під кожним параграфом наказу належить подавати підставу його видання, зазначаючи точно ряд, що в ньому переходується відповідного документа.

69. Накази нумеруються за порядком видання їх.

70. Проекти наказів складає діловод, підписує їх Директор Інституту НСЕ й в той же день їх оголошується по Інституті НСЕ.

А. Загальні функції секцій.

71. До обсягу діяльності функцій секцій належить:

- а) переводити досліджування в справах, що надходять до Інституту й вимагають досліджування шляхом пристосування дисциплін згідно з фахом секції;
- б) давати висновки і експертизи в окремих питаннях в галузі секції в зв'язку із справами, що знаходяться з переведенні органів суду, слідства та дізнання;
- в) провадити науково-дослідну роботу в питаннях практичного значіння в галузі фаху секції.

Б. Функції окремих секцій.

72. Крім функцій, що їх передбачено в арт. 71, на нижчезазначені секції покладається:

1) Секція біологічних дослідів має:

- а) досліджувати різні надоби що до виявлення властивості й сили впливу їх на живий організм, як, наприклад: досліджувати впливу на організм і його органи отрутих та інших надій, що виявляється шляхом судово-хімічних досліджувань (біологічні проби);
- б) готувати препарати по сироваточній судово-медичній практиці;
- в) готувати сироватки, що преципітують на різні види крові;
- г) готувати гемогести на встановлення груп крові.

Д. Розподіл работ по секціях.

73. На завідателів секцій взагалі покладається:

- а) приймати під свій догляд за своєю відповідальністю всі досліджування, що їх визначено виконати секції;
- б) розподіляти усі роботи між співробітниками секції;
- в) давати вказівки що до плану роботи в досліджуваннях, що їх переводять співробітники секції й особисто переводити досліджування;
- г) детально переглядати усі переведені робітниками секції досліджування, повертати для додаткового досліджування з належними вказівками тих з них, що в них роботу переведено без належної повноти, складати акти досліджування та висновки по них;
- д) доповідати Директорові Інституту НСЕ за закінчені справи;
- е) давати висновки і переводити експертизу в окремих питаннях в галузі фаху секції з наказу Директора Інституту в судових засіданнях і за викликами слідчої влади й органів дізнання;
- ж) складати рахунок платні у всіх проваджених секцією експертизах на підставі встановленої такси;
- з) готувати звіти Інституту НСЕ в частині що до роботи секції;
- и) переводити облік та звітність по вступу й витратам, в процесі роботи, різних матеріалів;
- і) керувати роботою аспірантів при секції;
- к) безпосередньо науково керувати всіма науково-дослідними роботами співробітників секції в питаннях в галузі фаху секції, що мають практичне значіння в галузі досліду злочинності;
- л) переводити облік та звітність по вступу й витратам, в процесі роботи, поповнювати для роботи секції бібліотеку, інструментарій і апаратуру.

Г. Обов'язки завідателів окремих секцій.

74. Крім обов'язків, передбачених арт. 72, на завідателів покладається:

1) По секції фотографічних досвідів:

Вийждати на місце заподіяння або викриття злочину з наказу Директора Інституту НСЕ для фотографування всього, що мусить бути зафіксовано й ілюстровано шляхом фотографії.

2) По секції ідентифікації особи:

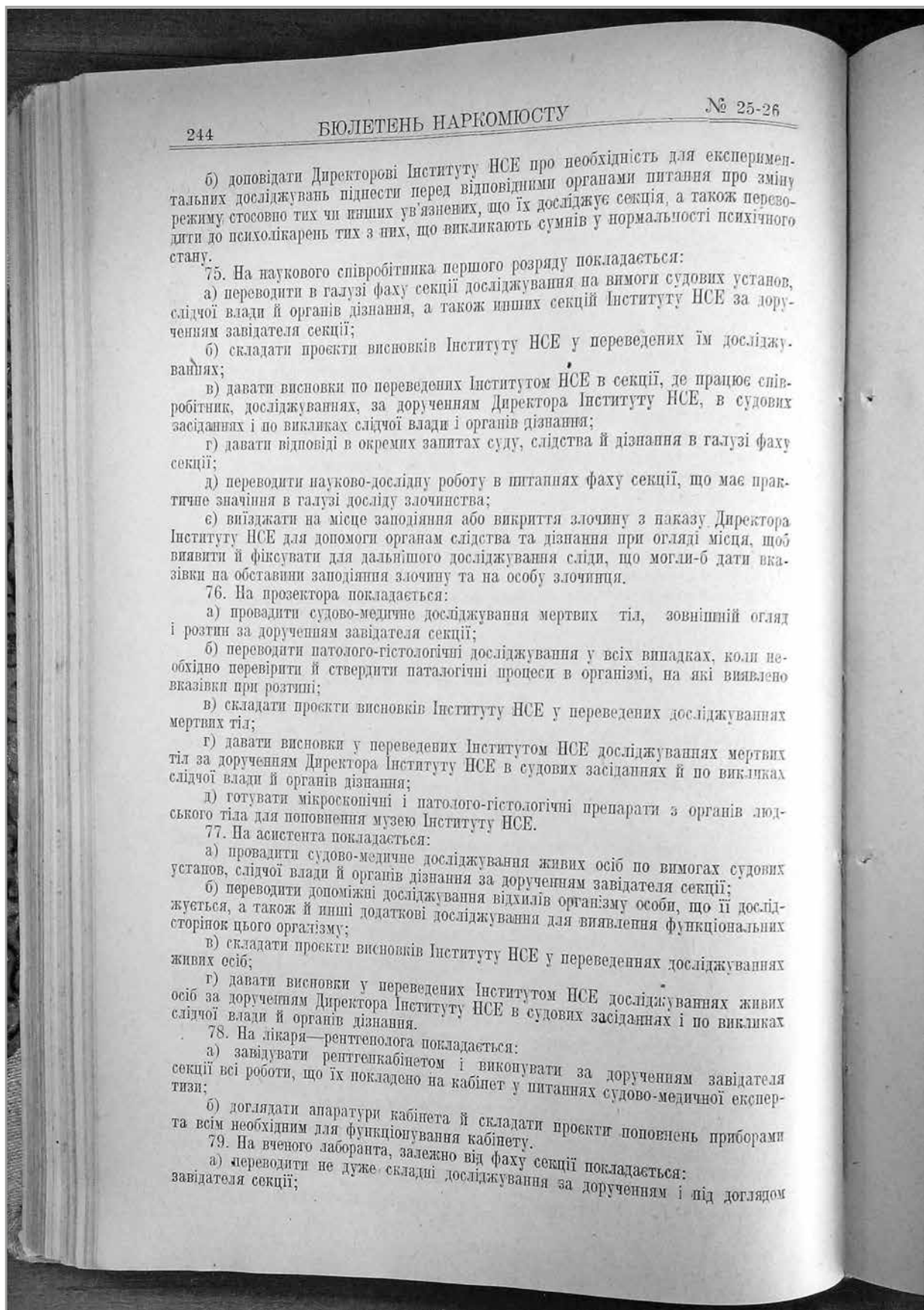
Вийждати на місце заподіяння або викриття злочину з наказу Директора Інституту НСЕ для допомоги органам слідства й дізнання про огляд місця щоб виявити й фіксувати для досліджування надалі сліди, що могли-б дати вказівки на обставини заподіяння злочину та на особу злочинця.

3) По секції судово-медичній:

Вийзди на місця заподіяння або відкриття злочину за розпорядженням Директора Інституту НСЕ для допомоги органам слідства й дізнання при огляді місця злочину, трупа, пошкодження, звертати увагу слідчої влади й органів дізнання на ті обставини, що мають значіння для судово-медичної експертизи й для дачі вказівок про засоби охорони й зберігання від ушкодження та знищення слідів злочину й речових доказів.

4) По секції судово-кримінально-психологічних і психопаталогічних досліджень:

а) Систематизувати роботи секції, вивчати й науково розробляти питання методичи вивчення особи праволомця, факти злочину, як соціального явища, і причини виникнення та зросту їх та питання практичних заходів боротьби зі злочинністю й виправлення праволомців;

б) доповідати Директорові Інституту НСЕ про необхідність для експериментальних досліджень піднести перед відповідними органами питання про зміну режиму стосовно тих чи інших ув'язнених, що їх досліджує секція, а також перевести до психолікарень тих з них, що викликають сумнів у нормальності психічного стану.

75. На наукового співробітника першого розряду покладається:

а) переводити в галузі фаху секції досліджування на вимоги судових установ, слідчої влади й органів дізнання, а також інших секцій Інституту НСЕ за дорученням завідача секції;

б) складати проекти висновків Інституту НСЕ у переведених їм досліджуваннях;

в) давати висновки по переведених Інститутом НСЕ в секції, де працює співробітник, досліджуваннях, за дорученням Директора Інституту НСЕ, в судових засіданнях і по викликах слідчої влади і органів дізнання;

г) давати відповіді в окремих запитах суду, слідства й дізнання в галузі фаху секції;

д) переводити науково-дослідну роботу в питаннях фаху секції, що має практичне значіння в галузі досліду злочинства;

е) виїжджати на місце заподіяння або викриття злочину з наказу Директора Інституту НСЕ для допомоги органам слідства та дізнання при огляді місця, щоб виявити й фіксувати для дальнішого досліджування сліди, що могли-б дати вказівки на обставини заподіяння злочину та на особу злочинця.

76. На прозектора покладається:

а) проводити судово-медичне досліджування мертвих тіл, зовнішній огляд і розтин за дорученням завідача секції;

б) переводити патолого-гістологічні досліджування у всіх випадках, коли необхідно перевірити й ствердити паталогічні процеси в організмі, на які виявлено вказівки при розтині;

в) складати проекти висновків Інституту НСЕ у переведених досліджуваннях мертвих тіл;

г) давати висновки у переведених Інститутом НСЕ досліджуваннях мертвих тіл за дорученням Директора Інституту НСЕ в судових засіданнях й по викликах слідчої влади й органів дізнання;

д) готувати мікроскопічні і патолого-гістологічні препарати з органів людського тіла для поповнення музею Інституту НСЕ.

77. На асистента покладається:

а) проводити судово-медичне досліджування живих осіб по вимогах судових установ, слідчої влади й органів дізнання за дорученням завідача секції;

б) переводити допоміжні досліджування відхилів організму особи, що її досліджується, а також й інші додаткові досліджування для виявлення функціональних сторінок цього організму;

в) складати проекти висновків Інституту НСЕ у переведених досліджуваннях живих осіб;

г) давати висновки у переведених Інститутом НСЕ досліджуваннях живих осіб за дорученням Директора Інституту НСЕ в судових засіданнях і по викликах слідчої влади й органів дізнання.

78. На лікаря—рентгенолога покладається:

а) завідувати рентгенокабінетом і виконувати за дорученням завідача секції всі роботи, що їх покладено на кабінет у питаннях судово-медичної експертизи;

б) доглядати апаратури кабінета й складати проекти поповнень приборами та всім необхідним для функціонування кабінету.

79. На вченого лаборанта, залежно від фаху секції покладається:

а) переводити не дуже складні досліджування за дорученням і під доглядом завідача секції;

б) реєструвати і складати списки речових доказів, що їх передається до секції на дослідження;

в) проводити науково-дослідчу роботу під доглядом і керуванням завідача секції;

г) завідувати сироваточною лабораторією при біологічній секції й переводити в ній роботи під керуванням і доглядом завідача секції;

ґ) проводити щоденник про використання й стан кроликів та інших тварин і складати протоколи оброблення їх за-для виготовлення сироваток;

д) готувати сироватки і надсилати їх на замовлення до інших інститутів НСЕ й різних установ;

е) проводити журнал замовлень й надсилання сироваток;

е) складати проекти кошторису по сироваточній лабораторії.

80. На техніка-фотографа покладається:

а) переводити з наказу завідача секції судово-фотографічні досліджування, фотографування, збільшення й монтировки;

б) готувати потрібні реактиви;

в) переводити необхідне устаткування апаратури для фотографування згідно з вказівками завідача секції;

г) набувати з наказу Директора Інституту НСЕ реактиви і хімікалії для роботи секції.

81. На препаратора покладається:

а) стерилізувати посуд;

б) допомагати при переведенні дослідів;

в) допомагати й переводити технічні роботи при розтині трупів;

г) доглядати кроликів та годувати їх;

86. На техніка-модельника покладається:

а) готувати моделі з гіпсу, воску та інших матеріалів так для музею, як і для науково-експериментальних досліджень;

б) зберігати апаратуру й матеріали секції.

2. Секція кримінально-психологічних і психо-патологічних досліджень.

А. Обсяг діяльності.

83. До обсягу роботи секції належить:

а) готувати моделі з гіпсу, воску та інших матеріалів так для музею, як особи праволонця, виявлення психо-фізіологічних властивостей його, вивчення кримінально-психопатологічних явищ в його особі й вивчення причин виникнення й зміцнення злочинних мотивів;

б) вивчати питання організації керуючого середовища за-для виправлення праволонців (пенітенціарна політика);

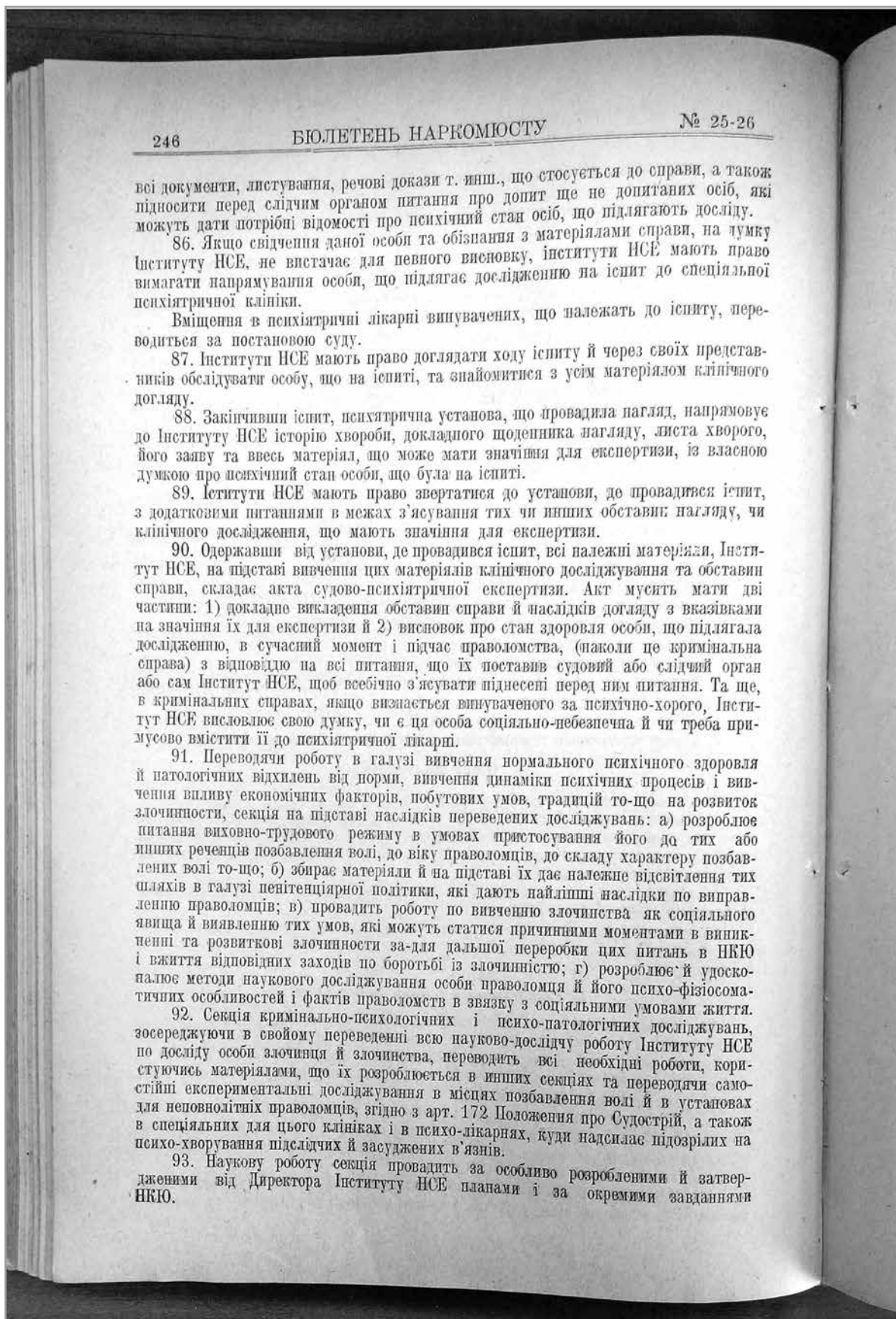
в) вивчати факти праволонств у зв'язку з соціальними умовами життя, виявляти причини виникнення злочинності й вплив заходів боротьби зі злочинністю й злочинцями.

Б. Судово-психіатрична експертиза.

84. Судово-психіатричну експертизу за вимогами органів слідства та суду в м. Харкові, Києві та Одесі, крім тих випадків, коли її, на підставі Кодексу Законів про родину, опіку, подружжя та акти громадянського стану (Зб. Уз. УРСР 1926 р., № 67—69, арт. 440) проводять комісії для огляду психічно-хворих і недоумних мають право проводити інститути НСЕ.

Увага. Якщо за смертю хворого або з інших причин безпосереднє дослідження є неможливим і психіатричну експертизу можна виконати лише шляхом дослідів обставин справи та речових доказів, такі питання переважно направляються до інститутів НСЕ.

85. Переводячи судово-психіатричну експертизу, інститути НСЕ мають право знайомитися з дізнанням винувачених і свідків в справі, вимагати за-для об'яснення

всі документи, листування, речові докази т. інш., що стосується до справи, а також підносити перед слідчим органом питання про допит ще не допитаних осіб, які можуть дати потрібні відомості про психічний стан осіб, що підлягають дослідженню.

86. Якщо свідчення даної особи та обізнання з матеріалами справи, на думку Інституту НСЕ, не вистачає для певного висновку, інститут НСЕ має право вимагати направлення особи, що підлягає дослідженню на іспит до спеціальної психіатричної клініки.

Вміщення в психіатричні лікарні винувачених, що належать до іспиту, переводиться за постановою суду.

87. Інститут НСЕ має право доглядати ходу іспиту й через своїх представників обслуговувати особу, що на іспиті, та знайомитися з усім матеріалом клінічного догляду.

88. Закінчивши іспит, психіатрична установа, що провадила пагляд, направляє до Інституту НСЕ історію хвороби, докладного щоденника пагляду, листа хворого, його заяву та весь матеріал, що може мати значіння для експертизи, із власною думкою про психічний стан особи, що була на іспиті.

89. Інститут НСЕ має право звертатися до установи, де провадився іспит, з додатковими питаннями в межах з'ясування тих чи інших обставин пагляду, чи клінічного дослідження, що мають значіння для експертизи.

90. Одержавши від установи, де провадився іспит, всі належні матеріали, Інститут НСЕ, на підставі вивчення цих матеріалів клінічного досліджування та обставин справи, складає акта судово-психіатричної експертизи. Акт має мати дві частини: 1) докладне викладення обставин справи й наслідків догляду з вказівками на значіння їх для експертизи й 2) висновок про стан здоров'я особи, що підлягала дослідженню, в сучасний момент і підчас праволомства, (паколи це кримінальна справа) з відповіддю на всі питання, що їх поставив судовий або слідчий орган або сам Інститут НСЕ, щоб всебічно з'ясувати піднесені перед ним питання. Та ще, в кримінальних справах, якщо визнається винуваченого за психічно-хорого, Інститут НСЕ висловлює свою думку, чи є ця особа соціально-небезпечна й чи треба примусово вмістити її до психіатричної лікарні.

91. Переводячи роботу в галузі вивчення нормального психічного здоров'я й патологічних відхилень від норми, вивчення динаміки психічних процесів і вивчення впливу економічних факторів, побутових умов, традицій то-що на розвиток злочинності, секція на підставі наслідків переведених досліджувань: а) розробляє питання виховно-трудового режиму в умовах пристосування його до тих або інших речень позбавлення волі, до віку праволомців, до складу характеру позбавлення волі то-що; б) збирає матеріали й на підставі їх дає належне відсвітлення тих шляхів в галузі пенітенціарної політики, які дають найліпші наслідки по виправленню праволомців; в) провадить роботу по вивченню злочинства як соціального явища й виявленню тих умов, які можуть статися причинними моментами в виникненні та розвитку злочинності за-для дальшої переробки цих питань в НКЮ і вжиття відповідних заходів по боротьбі із злочинністю; г) розробляє й удосконалює методи наукового досліджування особи праволомця й його психо-фізіосоматичних особливостей і фактів праволомств в зв'язку з соціальними умовами життя.

92. Секція кримінально-психологічних і психо-патологічних досліджувань, зосереджуючи в своєму переведенні всю науково-дослідчу роботу Інституту НСЕ по дослідженню особи злочинця й злочинства, переводить всі необхідні роботи, користуючись матеріалами, що їх розроблюється в інших секціях та переводячи самостійні експериментальні досліджування в місцях позбавлення волі й в установах для неповнолітніх праволомців, згідно з арт. 172 Положення про Судострій, а також в спеціальних для цього клініках і в психо-лікарнях, куди надсилає підозрілих на психо-хворування підслідних й засуджених в'язнів.

93. Наукову роботу секція провадить за особливо розробленими й затвердженими від Директора Інституту НСЕ планами і за окремими завданнями НКЮ.

94. Переводячи наукові досліджування, секція, за дозволом Директора Інституту НСЕ, якщо потрібно може запрошувати як консультантів відповідних відомих спеціалістів і не із співробітників Інституту НСЕ.

95. За експериментально-наукових досліджень особи праволонців секції надається право через Директора Інституту НСЕ підносити перед прокурорським іншим установ для неповнолітніх праволонців питання про зміну системи виховно-трудового режиму, а наколи цього вимагає психічний стан здоров'я ув'язненого, то й переводу його до психолікарні.

96. Про переведення досліджування завідаєтель секції доповідає Директорові Інституту НСЕ й наслідки їх оголошує (в журналі «Архів кримінології й судової медицини»). Роботи, переведені за завданням НКЮ, надсилає Директор Інституту НСЕ до НКЮ з висновком про значіння їх і про ті заходи в галузі боротьби із злочинністю й в справі виправлення праволонців, яких було б доцільно вжити в зв'язку з одержаними при досліджуванні наслідками.

Б. Розподіл робіт по секції.

97. На завідаєтеля секції, крім обов'язків, що їх передбачено в арт. 73, покладається:

- а) клопотання про пайлішню постановку робіт секції за останніми науковими й технічними досягненнями у відповідних галузях науки;
- б) систематизувати роботи Інституту НСЕ, провадити вивчення й наукове розроблення їх у питаннях методики вивчення особи праволонця, фактів злочину, як соціального явища, й причин виникнення, зросту їх, а також у питаннях практичних заходів боротьби із злочинністю й виправлення праволонців;
- в) доповідати Директорові Інституту НСЕ про необхідність для експериментальних досліджень піднести перед відповідними органами питання про зміну режиму стосовно тих, або інших ув'язнених, що їх досліджує секція, а також про перевод до психолікарень тих з них, що викликають сумнів в нормальності їх психічного стану.

98. На наукового співробітника I розряду покладається:

- а) переводити роботи по вивченню фактів злочину й виявленню тих умов, які можуть статися причинними моментами у виникненні та розвитку злочинності (економічні фактори, побутові умови, традиції то-що);
- б) систематизувати матеріали, у наслідку конституціонально-соматичного вивчення особи праволонця, виявляти психо-фізіосоматичні властивості його й кримінально-психопатологічні явища в його особі та вивчати наслідки, переведених в цій галузі робіт;
- в) систематизувати матеріали по вивченню й пристосуванню різних систем виховно-трудового режиму для праволонців і вивчати наслідки в справі виправлення праволонців;
- г) порівнювати наслідки роботи секції й провадити наукову розробку на підставі цих матеріалів, питань будування форм боротьби зі злочинністю й виправлення праволонців;
- д) складати доповіді в окремих питаннях переведених робіт.

99. На асистента покладається:

- а) збирати матеріали на завдання завідаєтеля секції що до конституціонально-соматичного вивчення особи праволонця, виявлення психо-фізіосоматичних властивостей його й кримінально-психопатологічних явищ в його особі й наперед систематизувати їх;
- б) збирати матеріали на завдання завідаєтеля секції у питаннях пристосування різних систем виховно-трудового режиму для праволонців і наперед систематизувати їх;
- в) складати доповіді завідаєтелеві секції за переведені роботи та необхідну зміну виховно-трудового режиму що до праволонців, що їх досліджується,

а також за перевід до психолікарень ув'язнених, наколи це вимагається психічним станом здоров'я їх;

г) проводити наукову роботу що до систематизації й розробки наслідків переведених робіт під доглядом і керуванням завідача секції.

3. Музей.

100. Музей при інститутах науково-судової експертизи мають за завдання зосередити збірки знаряддя злочину; цеб-то зброї й спеціального злочинного приладдя та апаратури, речей за слідами злочину, матеріалів та таблиць Інституту у зроблених дослідках та іншого, що має науково-показове, наукове-практичне й учбово-показове значіння для вивчення засобів заподіяння злочину й методів викриття їх.

101. Музей поповнюється за рахунок речових доказів у закінчених справах, які, в порядку п. 1 арт. 73 КПК, підлягають конфіскації й не підлягають передачі до інших установ, згідно з постановою РНК РСР з 22 вересня 1925 р. «Про порядок використання конфіскованого майна» (Зб. Зак. СРСР 1925 р., № 71, арт. 526), за рахунок наукових робіт, переведених Інститутом НСЕ й нарешті пожегів на цю справу від установ та приватних осіб.

Зокрема, музей інститутів науково-судової експертизи поповнює:

а) зброю, що нею зроблено механічні патільні ушкодження, як-от ножі, кінджали, сокири, лом, герцові пістолі й т. д. за винятком тієї січної й пальної зброї, лапників і приладдя до неї військового зразку, або придатного для потреб міліції, що передається під заряд військового урядництва або органів Наркомвнусправу за належністю;

б) всі приладдя та апарати, що ними відчинено або знято запори, замки то що, як-от: фомки, відмички, коловороти то-що;

в) попередні пристосування для переведення злочину, як-от: маски, рукавиці та інше технічне обладнання;

г) речі одягу зі слідами злочину;

г) інші речові докази, що мають науковий інтерес в справі вивчення праволіття та особи праволіття;

д) матеріали, препарати, таблиці, муляжі то-що, що їх зроблено в Інституті НСЕ у переведених дослідках.

102. Інститут НСЕ має право вимагати від установ, що надсилають для музею речові докази, таких відомостей:

а) у якому праволітті або події (крадіжка, самогубство то-що) об'єкт є речовим доказом;

б) хто являється за винуваченого або пошкодженого;

в) коли й де виникла справа й суть її;

г) коли та якого складено вирока або коли й ким прикорочено справу;

г) інші речові докази, що мають науковий інтерес в справі вивчення пастовного реєстру Інституту НСЕ переведеної експертизи, наколи її в справі переведено;

д) всі справи на запитання Директора для зняття виписів до експонатів, що надійшли в цих справах до музею.

103. Музей знаходиться в спеціальному віданні завідача музею, на якого покладається:

а) приймати й розподіляти по відділах музею експонати;

б) складати списки й каталоги музею для найзручнішого користування з нього;

в) демонструвати й належно пояснювати по збірках музею курсантам короткочасних юридичних курсів та іншим робітникам юстиції й слухачам вищих правничих і медичних шкільних закладів за розпорядженням Директора Інституту НСЕ;

г) використовувати матеріали музеїв для популяризації роботи Інституту НСЕ серед широких ког. людності;

г) складати звіти Інституту НСЕ що до музею й подавати його на затвердження Директорові Інституту НСЕ;

д) в межах можливості складати колекції музею, нумерувати експонати, постачати їх належними написами та поясненнями встановлювати експонати.

104. На техніка при музеї покладається технічно виготовити експонати музею й доглядати їх.

4. Бібліотека.

105. Книжки, що надходять до бібліотеки, реєструється записом їх у каталозі бібліотеки в порядку вступу їх до бібліотеки.

106. Книжками з бібліотеки співробітники Інституту НСЕ користуються в помешканні Інституту НСЕ й можуть брати їх до дому лише у виключних випадках за дозволом Директора Інституту НСЕ за його особистою відповідальністю.

Увага. Книжки особливої цінності й бібліографічні рідкості до дому ні в якому разі не видаються.

107. Загалом доглядати бібліотеки, клопотатися про придбання потрібних для роботи Інституту НСЕ книжок і журналів і складати звіти Інституту НСЕ в частині що до бібліотеки покладається на вченого Секретаря Інституту НСЕ. технічну-ж роботу по реєстрації книжок і видачі їх для користування співробітникам Інституту НСЕ виконує один із робітників Інституту за дорученням Директора його.

Частина III.

Діловодство і звітність інститутів науково-судової експертизи.

1. Діловодство.

108. Діловодство ведеться за журнальною системою до 1 січня 1928 року, а з цього терміну всі інститути НСЕ мусять перейти на карткову систему, з тим, що всі, реєстраційні книжки, що є в діловодстві інститутів НСЕ, за винятком книги наказів, настільного реєстру та абетки до нього, книг-бухгалтерських і розносної, скасовується й замість їх заводиться відповідні картки.

А. Журнальна система

1. Реєстрація справ та листування.

109. Пакеи, що надходять до Інституту НСЕ, розпечатує Директор Інституту НСЕ або за його дорученням Заступник Директора й усі їх, крім тасмних, передається до реєстрації діловодів, який записує їх у книзі вхідних паперів, зазначає на одержаному папері чергу реєстрації й час вступу, додає до нього всі необхідні довідки й подає Директорові Інституту НСЕ для накладення резолюції.

Реєстрацію тасмним паперам провадить Директор Інституту НСЕ або заступник Директора, і це листування зберігається окремо від іншої кореспонденції за відповідальністю Директора Інституту НСЕ.

110. Листування, що вимагає переведення науково-судової експертизи, реєструється в настільнім реєстрі й зазначається в абетковій книзі, після чого це листування підшивається в обгортку й таким чином заводиться окрему справу, до якої підшивається всі папери, що стосуються до неї.

111. В настільному реєстрі та на обгортці наряду зазначається № справи, яке проведено дослідження, з якою метою і в якій справі, від кого справа надійшла, які були додатки, додаткові запитання й нагадування, кому та коли доручено дослідження, по якій секції, коли розпочато досліджування, коли воно закінчено, коли надіслано акта, причини затримки, коли досліджування переводилося більш як два місяці, скільки об'єктів досліджувалося та яких, скільки дослідів переведено

та яких, скільки зроблено фотознімків, які матеріали виготовані й додаються до акту, вартість дослідження й наслідки досліджування, коли справа надійшла до архіву, № в архіві.

112. Закінчення справи по експертизах передається до архіву Інституту НСЕ, Закінчена справа обов'язково містить примірник акту Інституту з підписом особи, що переводила дослід, та печаткою інституту й листування, що безпосередньо стосується до неї.

113. Папери, що не стосуються до окремих справ, по належним виконанні їх приєднується до відповідного наряду. Виконання провадиться негайно по реєстрації, з тим, що при виконаних паперах в справах і нарядах залишається копію відповіді.

114. Усю вихідну кореспонденцію реєструється по книзі вихідних паперів, з тим, що в цій книзі відзначається чергу вхідного паперу, що виконано й чергу справи або наряду.

115. Вихідну кореспонденцію відсилається за підписом Директора Інституту НСЕ або його заступника, а також діловода по загальному листуванню й рахівника по грошовому постачанню й фінансовій звітності.

2. Наряди.

116. Всі папери, що стосуються до одного адресата, торкаються одного питання чи мають одну назву, об'єднуються до однієї пачки, що її на визначу від справ по переведенню експертиз визначається нарядом.

117. Папери, що стосуються до одного наряду, підшивається до одної обгортки, що на ній пишеться призначення наряду, або скріплюється в реєстраторах, що є більш зручним.

118. Одночасно з виконанням паперу, його долучається до наряду. Долучаючи папери до наряду, треба додержуватись взагалі хронологічного порядку, але листування в одному питанні мусять бути в однім місці.

119. Кожного папера, що його долучається до наряду, записується до спису паперів якого ведеться в кожному наряді; в спису зазначається короткий зміст паперу й порядкове число аркушу наряду, яке пишеться й на папері.

120. Наряди заводяться згідно з таким номенклатурним списком за двома ознаками родовою й кореспонденською:

а) Наряди за родовою ознакою:

1. Обіжники й загальні накази НКЮ.
2. Обіжники й накази НКФ й ОФВ.
3. Накази по Інституту НСЕ.
4. Особистий склад Інституту НСЕ.
5. Звіти (копії) про діяльність.
6. Матеріали грошової звітності.
7. Звіти по авансах.
8. Матеріали про асигнування й відкриті кредити Інституту.
9. Матеріали по виплаті винагороди співробітникам Інституту.
10. Матеріали по музею.
11. Матеріали по бібліотеці.
12. Кошториси та матеріали до них.
13. Матеріали по одержанню й витраті спирту.
14. Листування у викликах до суду, слідчих і органів дізнання.
15. Матеріали з їздів, нарад і конференцій.
16. Таємне листування.

б) Наряди за кореспонденською ознакою:

1. НКЮ (різне листування).
2. Відділ Прокуратури НКЮ.
3. Округова прокуратура.
4. Округові суди.

5. Нарсуди.
6. Слідчі органи.
7. Органи ДПУ.
8. Органи міліції та розшуку.
9. Місця позбавлення волі.
10. Комісії у справах неповнолітніх.
11. Лікарні.
12. Наркомторг і його органи (по купівлі за кордоном матеріалів).
13. Окрфінвідділ.
14. Страхаса.
15. Наркомздорв'я і його органи.
16. Наукові установи.
17. Інститути Науково-Судової Експертизи.

121. Черга наряду складається з букв ознаки, по якій заведено наряд, а саме Р. або К. і порядкового числа наряду за номенклатурним списком.

122. Наколи потрібно завести новий наряд, такий заводиться з наказом Директора Інституту НСЕ, про що й повідомляється Відділ Судової Експертизи та Догляду НКЮ.

123. В кінці року в списі зазначається загальну кількість аркушів, що є в наряді, після чого наряд проінвентується, скріплюється сургучною печаткою й разом з іншими нарядами здається до архіву.

3. Розсилка кореспонденцій.

124. Усі папери, що виходять від Інституту НСЕ, записуються до розписної книги, з тим, що при здачі пакетів особою, що їх одержує, обов'язково зазначається дата їх одержання. Поштові листування записуються до поштової книги й за нею їх здається на пошту для надіслання на адресу.

У закінчених дослідженнях справу повертається до канцелярії й секретар дає наказа про друкування акта, супровідного паперу й рахунку витрат у переведеному досліджуванні подає на підпис особі, що провадила дослід, після чого акта, усі папери й все, що належить надіслати (таблиці, речові докази—то-що), дає на підпис Директорові, потім того їх пакує діловод і надсилає кому належить.

125. Одночасно з надісланням за належністю закінченого досліджування діловод заповнює статистичну картку в справі, яку зберігається в канцелярії й при квартальній звітності надсилає до НКЮ.

4. Прийом і розсилка телефонограм.

126. Для запису вхідних та вихідних телефонограм ведуться книги телефонограм, де зазначається, до кого телефонограмі надсилається або від кого її одержано, час передачі і прізвище особи, що передала і що одержала телефонограму.

127. Телефонограми пишеться хемічним олівцем через папір до копіювання й оригінал зостається в книжці, а копію відривається та додається до справи або наряду за належністю.

Б. Карткова система.

128. За картковою системою реєструється все біжуче листування, що-ж до переведення Інститутом НСЕ досліджувань, то їх реєструється за настільним реєстром й формою, що її встановлено арт. 139 цього наказу.

129. Реєстрацію листування, що надходить до Інституту НСЕ, провадиться на картках форма № 1.

В першій п'яльці зверху зазначається повністю назву установи, що надіслала папера, з тим, що спочатку пишеться основне слово, що визначає належність цієї установи за родом або видом, наприклад «Суд Полтавський округовий», «Прокурор Харківський округовий», «Відділ Прокуратури НКЮ», «НКЮ», «Відділ Судової Експертизи та догляду» і. т. д.

В другій—порядкове число картки для листування з цим кореспондентом, тому що іноді бракує одної картки й заводиться другу, третю і т. д.

В третій — останню цифру біжучого року.

В шпальтах — день, місяць, зазначається дату одержання листування.

В шпальті черга паперу — вхідний № листування, а за відсутності його — ставиться риску.

В шпальті «суть змісту» зазначається, — про що запитують і чого домагаються або на що відповідають.

В шпальті № справи або наряду зазначається чергу тієї справи, або наряду, до чого листування стосується й де воно буде знаходитися по виконанні.

Таким чином (усі папери, що стосуються до однієї справи або наряду, мають один і той-же №, відрізняючись лише датами й змістом).

В шпальті «виконано» — дату надіслання відповіді на листування, а також, куди надіслано.

В шпальті «примітка» зазначаються непередбачені шпальтами ознаки.

130. Папери, що їх одержано від приватних осіб, реєструється тим же порядком, з тією тільки різницею, що окрему картку складається не на кожну особу, що звертається до Інституту НСЕ, а на групу осіб, що їх має прізвище починається з одної букви, яку й ставиться в першій шпальті картки, а крім того, в шпальті «суть змісту» перед викладанням змісту ставиться повністю прізвище, ім'я та по-батькові особи, що звернулася з листуванням.

131. Заяви про переведення експертизи, за якими треба завести справу листування, що мають безпосереднє відношення до заведених уже справ, не реєструється.

132. Всі вихідні папери не реєструється й кожний вихідний папер одержує чергу тієї справи або наряду, де буде переховуватись його копію.

133. Коли вихідний папір є відповіддю на вхідний, в шпальті — «виконано» тієї картки (ф. № 1), на якій зареєстровано вхідний папір, зазначається дату надіслання відповіді.

134. Вихідні папери складається з додержанням таких правил:

а) кожний вихідний папір пишеться тільки в одній справі або в одному питанні;

б) пишеться кожний папір у двох примірниках — оригінал і копію;

в) зверху паперу зазначається адресата, нижче — його адресу;

г) перед текстом зазначається число з датою вхідного паперу, на яке даний папір відповідає;

д) з боку тексту коротенько зміст паперу;

е) вихідне число паперу (№ справи або наряду) й дату;

ж) підписи Директора Інституту НСЕ й діловода або рахівника.

В. Архівне діловодство.

135. Архів справ, що їх хроняться в архівній частині Інституту НСЕ, поділяється на шість відділів за числом секцій Інституту.

Наряди переховується окремо від справ і їх об'єднується в особливому відділі архіву.

136. Справи приймається до архіву за списками, в яких зазначається чергу справи, початкову й кінцеву дату справи, назву справи, якої секції, число листів, число томів і дату прийому до архіву.

137. На списках зазначається, під яким числом дану справу записано до карткового реєстру архівних справ.

138. Розподіляти або переформувати справи та наряди, що їх складено в канцелярії Інституту НСЕ, а також закреслювати в справах діловодні номери, як і інші підписи, категорично забороняється, як не можна замінювати і старі обгортки справ на нові; наколи-ж треба дати справі нову обгортку, таку підши-

вається поверх старої й на неї переносяться всі написи, що були на старій обгортці.

139. На кожну справу, що її надіслано до архівної частини заводиться картку, на якій зазначається арх. чергу справи, назву секції, назву справи, місце схову, відділ архіву, шафу, полицю й відмітки про видачі.

140. Кожну справу, що її одержано в архіві, зазначається в картковому алфавітному покажчику, що його складається за прізвищем осіб, що беруть участь в справі, в цьому покажчику зазначається, крім прізвища учасників, архівну чергу справи.

141. Після реєстрації на справі зазначається архівну чергу, потім справу кладеться на відповідне місце, що зазначено в картці її.

142. За тих випадків, коли будь-яку справу видається з архівної частини, на місці виданої справи залишається записку з зазначенням особи, що їй справу видано. Після повернення справи, перш, як покласти її на місце, переводиться перевірку наявності паперів в справі, після чого робиться відповідну нотатку про повернення справи на картці.

143. Довідки в помешканні архівної частини видається без жодних формальностей.

144. Видачу справи з архівної частини переводиться лише з дозволу Директора Інституту НСЕ або його заступника.

145. Передачу закінчених справ із архівних частин Інститутів НСЕ до архівно-сховищ окружних архівних управлінь переводиться на загальних підставах, згідно з інструкцією про постановку архівної частини.

2. Рахівництво.

146. Рахівництво ведеться відповідно з Інструкцією по рахівництву й звітності для адміністративних урядових установ, затвердженою РНК СРСР 21 серпня 1924 р. «Про затвердження інструкції про рахівництво і звітність для адміністративних і урядових установ» (Зб. Зак. СРСР 1924 р., № 8, арт. 88) і ведеться такі книги:

- 1) книгу обліку кредитів;
- 2) книгу видатків;
- 3) книгу підзвітних сум;
- 4) журнал асигновок;
- 5) інвентарну;
- 6) матеріальну;
- 7) книгу обліку витрат по кожній секції окремо.

З числа вищезгаданих книг—книга видатків мусить бути прошнурована й пропечатана окремим відділом по місцю перебування НСЕ, а журнал асигновок і книги інвентарну й матеріальну прошнуровує й печатає сам Інститут НСЕ і підписує Директор.

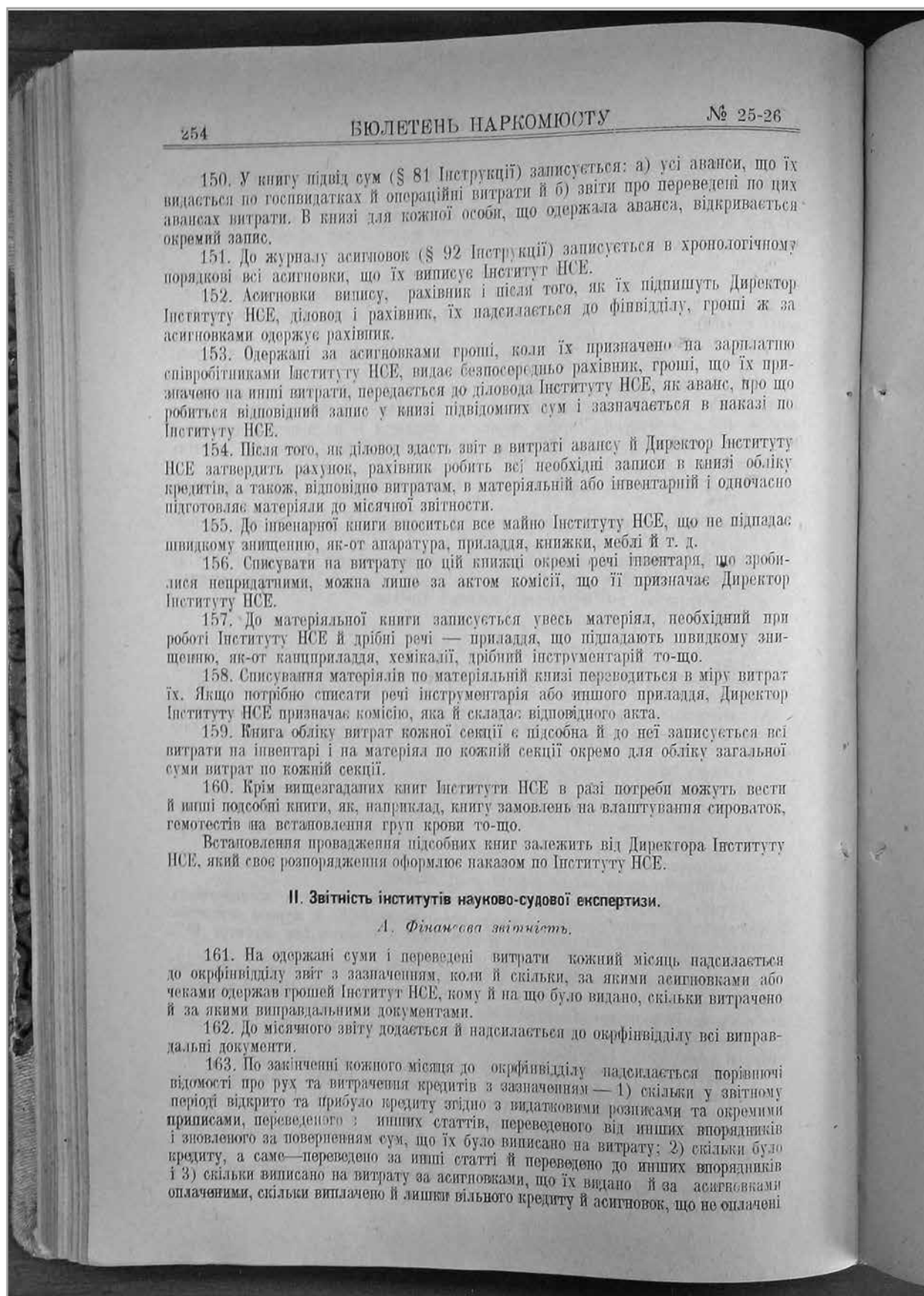
147. До книги обліку кредитів (§ 88 Інструкції) вносяться відомості про кредити, які відкрито по окремих статтях, згідно з номенклатурою НКЮ й відомості про суми, що їх виписано за асигновками теж окремо по кожній статті.

Одночасно з записом асигновки підраховується остачу від сум за відповідною статтею кредиту.

148. До книги видатків (§ 90 Інструкції) записується рахунки кожного кошторисного підрозділу або виду витрат, за номенклатурою НКЮ, з тим, що записи робиться на підставі виправдальних документів.

149. По закінченні кожного місяця балансу підписує Директор Інституту НСЕ, одержаним і витраченим сумам, якого балансу підписує Директор Інституту НСЕ, діювод і рахівник.

Одночасно з підбиттям балансу всі виправдальні документи надсилається до окремим відділу.

150. У книгу підвід сум (§ 81 Інструкції) записується: а) усі аванси, що їх видається по госпвдатках й операційні витрати й б) звіти про переведені по цих авансах витрати. В книзі для кожної особи, що одержала аванса, відкривається окремий запис.

151. До журналу асигновок (§ 92 Інструкції) записується в хронологічному порядку всі асигновки, що їх виписує Інститут НСЕ.

152. Асигновки випису, рахівник і після того, як їх підпишуть Директор Інституту НСЕ, діловод і рахівник, їх надсилається до фінвідділу, гроші ж за асигновками одержує рахівник.

153. Одержані за асигновками гроші, коли їх призначено на зарплатню співробітниками Інституту НСЕ, видає безпосередньо рахівник, гроші, що їх призначено на інші витрати, передається до діловода Інституту НСЕ, як аванс, про що робиться відповідний запис у книзі підвідомних сум і зазначається в наказі по Інституту НСЕ.

154. Після того, як діловод здасть звіт в витраті авансу й Директор Інституту НСЕ затвердить рахунок, рахівник робить всі необхідні записи в книзі обліку кредитів, а також, відповідно витратам, в матеріальній або інвентарній і одночасно підготовляє матеріали до місячної звітності.

155. До інвентарної книги вноситься все майно Інституту НСЕ, що не підпадає швидкому знищенню, як-от апаратура, приладдя, книжки, меблі й т. д.

156. Списувати на витрату по цій книжці окремі речі інвентаря, що зробилися непридатними, можна лише за актом комісії, що її призначає Директор Інституту НСЕ.

157. До матеріальної книги записується увесь матеріал, необхідний при роботі Інституту НСЕ й дрібні речі — приладдя, що підпадають швидкому знищенню, як-от канцприладдя, хемікалії, дрібний інструментарій то-що.

158. Списування матеріалів по матеріальній книзі переводиться в міру витрат їх. Якщо потрібно списати речі інструментарія або іншого приладдя, Директор Інституту НСЕ призначає комісію, яка й складає відповідного акта.

159. Книга обліку витрат кожної секції є підсобна й до неї записується всі витрати на інвентарі і на матеріал по кожній секції окремо для обліку загальної суми витрат по кожній секції.

160. Крім вищезгаданих книг Інституту НСЕ в разі потреби можуть вести й інші підсобні книги, як, наприклад, книгу замовлень на встановлення сироваток, гемостетів на встановлення груп крові то-що.

Встановлення провадження підсобних книг залежить від Директора Інституту НСЕ, який своє розпорядження оформлює наказом по Інституту НСЕ.

II. Звітність інститутів науково-судової експертизи.

А. Фінансова звітність.

161. На одержані суми і переведені витрати кожний місяць надсилається до окрфінвідділу звіт з зазначенням, коли й скільки, за якими асигновками або чеками одержав грошей Інститут НСЕ, кому й на що було видано, скільки витрачено й за якими виправдальними документами.

162. До місячного звіту додається й надсилається до окрфінвідділу всі виправдані документи.

163. По закінченні кожного місяця до окрфінвідділу надсилається порівнючі відомості про рух та витрачення кредитів з зазначенням — 1) скільки у звітному періоді відкрито та прибуло кредиту згідно з видатковими розписками та окремими приписами, переведеного з інших статтів, переведеного від інших впорядників і зновленого за поверненням сум, що їх було виписано на витрату; 2) скільки було кредиту, а саме — переведено за інші статті й переведено до інших впорядників і 3) скільки виписано на витрату за асигновками, що їх видано й за асигновками оплаченими, скільки виплачено й лишки вільного кредиту й асигновок, що не оплачені

164. Місячні порівнюючі відомості після повернення їх окрфінвідділом до Інституту НСЕ надсилається до НКЮ.

165. Річний кошторис складає рахівник за матеріялами, що їх розробили завідателі секції і затвердив Директор Інституту НСЕ, потім же надсилається до Адміністративно-Фінансового Відділу НКЮ на призначений від нього термін.

Б. Звітність по переведеній роботі.

166. Звіт про діяльність Інституту НСЕ складається за кожний минулий рік й надсилається його не пізніше 1 дня місяця, що йде за звітним, до НКЮ по Відділу Судустрою та Догляду.

167. Звіт складається з двох частин — текстової про діяльність Інституту й статистичної. До звіту додається в одному примірникові матеріяли (фотографії, таблиці то-що), які Директор Інституту вважає за доцільне надіслати до НКЮ для всебічного освітлення діяльності Інституту за звітний період.

Харків, 3 травня 1927 р.

Народний Комісар Юстиції та Генеральний Прокурор
Республіки УСРР В. Порайко.

Член Колегії НКЮ — Завідатель Відділу Судустрою
та Догляду Подольський.

О Г О Л О Ш Е Н Н Я

Оповістки в справах подружніх розводів.

Зазначених нижче осіб сповіщається, що через місяць з дня цього оголошення буде вчинений запис про їхній подружній розвод.

АРТЕМІВСЬКА ОКРУГА

Слав'янський Райзагс

578. Лобача Володимира Софроновича

БЕРДИЧІВСЬКА ОКРУГА

Бердичівський Окрзагс

579. Гройсман Суру Боруховну

Бердичівський район

Дмитрівський Сільзагс

580. Шиманську Людмилу Петровну

Білоцерківська округа

Сквириський район

Сквириський Райзагс

581. Дем'янова Івана Йосиповича

ВОЛИНСЬКА ОКРУГА

Волинський Окрзагс

582. Інґбера Соломона Гершковича

583. Лапкина Ісаака Шимоновича

584. Португалова Миколу Олександровича

585. Черкаського Пинхоса Йосиповича

ГЛУХІВСЬКА ОКРУГА

Глухівський Окрзагс

586. Добробабенка Олексу Миколайовича

ЗАПОРІЗЬКА ОКРУГА

Запорізький Окрзагс

587. Сорокіна Івана Васильовича

КИЇВСЬКА ОКРУГА

Бульварний Райзагс м. Київ

588. Вінтерн-Брікман Олену Шаєвну

589. Мельченко Харитину Миколаївну

590. Петренко Федору Миколаївну

Ленінський Райзагс м. Київ

591. Донат Марію Францівну

592. Котову Клавдію Григорівну

593. Кузнецова Аркадія Івановича

594. Куксіна Олександра Володимировича

595. Ломоносова Якима Миновича

Петровський Райзагс м. Київ

596. Голуб Махлю Яковну

597. Козюмину Мар'ясу Аронівну

На інститути НСЕ покладалось завдання допомагати судові, прокуратурі й органам слідчої влади та дізнання у встановленні злочину, викритті винних шляхом проведення наукових експертиз, наданні висновків з окремих питань; проведення наукових робіт й експериментальних досліджень з криміналістики та судової експертизи, а за секцією кримінально-психологічних і психопатологічних досліджень — проводити дослідження з кримінології щодо особи злочинця⁵³. За кожним проведеним дослідженням складали протокол проведеного дослідження та висновок інституту НСЕ.

За даними статистичної звітності Одеського інституту НСЕ про виконану кількість судово-експертних досліджень, протягом 1925–1926 років закінчено 320 справ з проведення судово-експертних досліджень, протягом 1926–1927 років — 418 справ, протягом 1927–1928 років — 441 справу⁵⁴. Із загальної кількості вимог більшість із них було направлено на проведення судово-експертних досліджень із кримінальних справ про вбивство та розслідування причин смерті, на другому місці — дослідження з кримінальних справ про різні підробки документів, а також кримінальні справи про підпали, розбої та інші злочини проти майна⁵⁵.

26 червня 1927 року НКЮ та НКВС УСРР прийнята постанова щодо звернення представників судових органів, слідства та дізнання до інститутів НСЕ⁵⁶, у якій зазначалося, що останнім часом спостерігається зростання звернень слідчих до зазначених інститутів із завданнями про дослідження речових доказів, що свідчить про зростання якісної роботи слідчих та втілення наукових методів у розслідуванні. Разом з тим ще не всі слідчі добре засвоїли порядок звернення за допомогою до інститутів НСЕ і порядок направлення до них об'єктів дослідження — підкреслювалося в зазначеній постанові.

Встановлений Відділом прокуратури НКЮ УСРР облік помилок, які виникали у слідчих при направленні об'єктів на дослідження, показав, що ці помилки не випадкові, і що незважаючи на Інструкцію органам слідства, дізнання та суду від 30 листопада 1923 року, і конкретні вказівки в окремих справах, слідчі досі не додержувалися порядку та правил щодо надсилання об'єктів⁵⁷.

⁵³ Наказ Інститутам науково-судової експертизи : Постанова НКЮ УСРР від 3 трав. 1927 р. № 97. *Бюлетень Народного комісаріату юстиції*. 1927. № 25–26. С. 233–255.

⁵⁴ Комаха В. О. Зазнач. праця. С. 230.

⁵⁵ Там само. С. 237.

⁵⁶ Як органам судовим, слідства та дізнання звертатись до інститутів науково-судової експертизи : постанова НКЮ та НКВС УСРР від 26 черв. 1926 р. *Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-селянського уряду України*. 1927. № 27. Ст. 124.

⁵⁷ Комаха В. О. Зазнач. праця. С. 210–211.

[345(477)3(05)(477х), 1927-4]

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

УКРАЇНСЬКА СОЦІАЛІСТИЧНА РАДЯНСЬКА РЕСПУБЛІКА

ЗБІРНИК УЗАКОНЕНЬ ТА РОЗПОРЯДЖЕНЬ РОБІТНИЧО-СЕЛЯНСЬКОГО УРЯДУ УКРАЇНИ ЗА 1927 РІК ОФІЦІЙНЕ ВИДАННЯ НАРОДНОГО КОМІСАРІАТУ ЮСТИЦІЇ

6 вересня 1927 р. | 4. 27 | Відділ ДРУГИЙ | 6 сентября 1927 г. | № 27 | Отдел ВТОРОЙ

ЗМІСТ

Постанова УЕН

(24 червня 1927 р.).

121. Про державний фонд чистосортного зернового насіння і насіння трав.

Постанови Головнокооперкому при РНК, Наркомторгу, Наркомюсту та Наркомвнусправу УСРР.

(3, 21, 26 червня, 2 липня 1927 р.)

122. Про заборону одночасно перебувати в кооперативних організаціях особам, спов'язаним між собою близькою кривістю або через подружжя.

123. Правила реєстрації фірм торговельних та промислових підприємств, що їх зачинними законами не належить заводити до торговельного реєстру.

124. Як органам судовим, слідства та дізнання звертатись до інститутів Науково-Судової Експертизи.

125. Про право профспілок укладати майнові договори, застосовуючи арт. 154 Код. Зак. про Працю УСРР.

126. Про тлумачення арт. арт. 4 і 5 постанови Ради Народних Комісарів УСРР з 7 лютого 1923 р. „Тимчасові правила про службу в державних установах і підприємствах“.

127. Про порядок внесення ліквідаційними комісіями державних промислових і торговельних підприємств, що існують на підставі господарчого розрахунку, а також акційних товариств і товариств з обмеженою відповідальністю, звичайною або переважною участю державного капіталу до рахунку задовженості підприємств, що їх ліквідується, задовженості їхньої з податків, оплат і інших стягань на користь держави.

СОДЕРЖАНИЕ

Постановление УЭС

(24 июня 1927 г.).

121. О государственном фонде чистосортных зерновых семян и семян трав.

Постановления Главкооперкома при СНК, Наркомторга, Наркомюста и Наркомвнудела УССР.

(3, 21, 26 июня, 2 июля 1927 г.)

122. О запрещении одновременного состояния в кооперативных организациях лиц, соединенных между собою близким родством или через супружество.

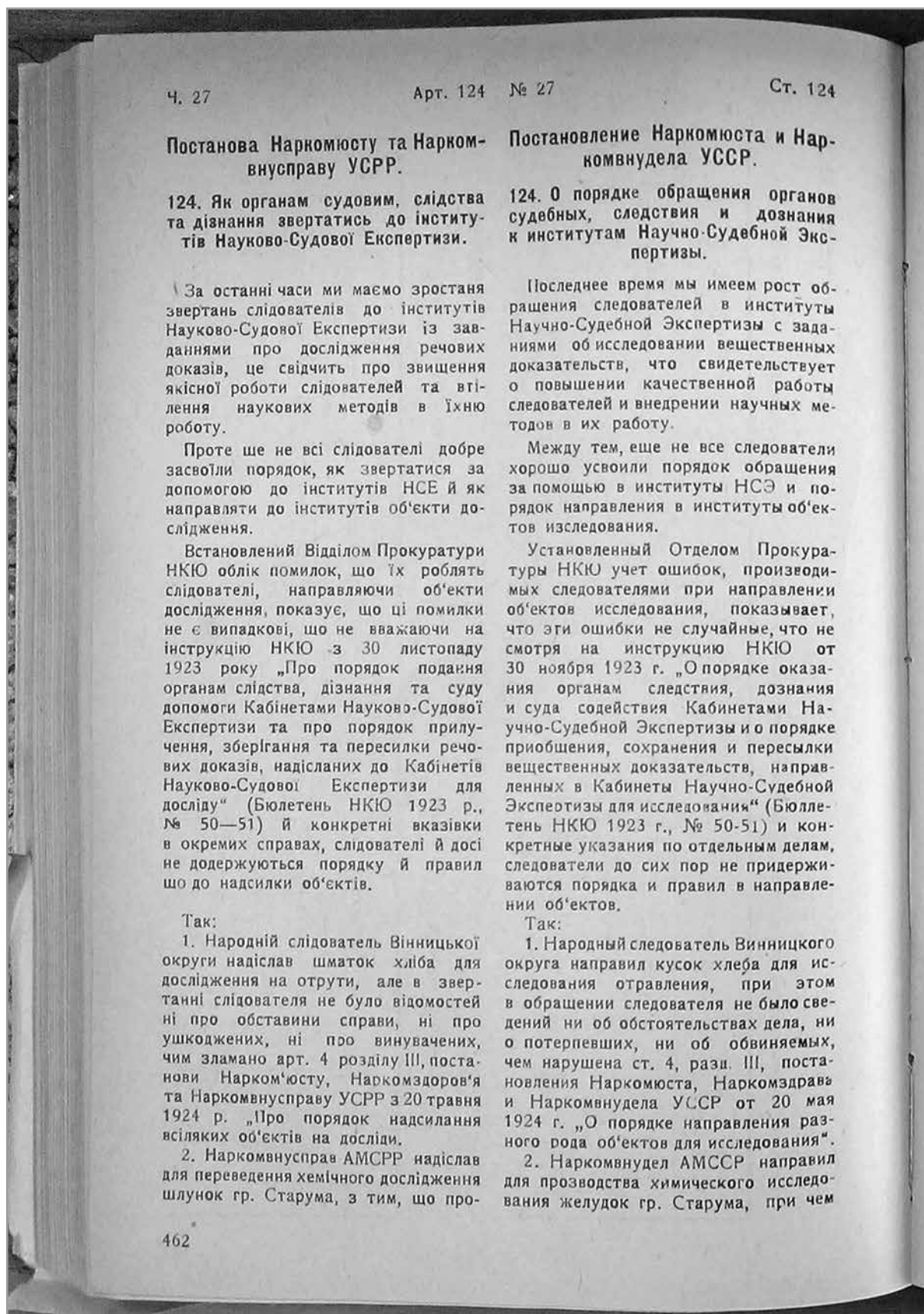
123. Правила регистрации фирм торговых и промышленных предприятий, не подлежащих по действующему законодательству внесению в торговый реестр.

124. О порядке обращения органов судебных, следствия и дознания к институтам Научно-Судебной Экспертизы.

125. О праве профсоюза заключать имущественные договоры в порядке применения ст. 154 Код. Зак. о Труде УССР.

126. О толковании ст.ст. 4 и 5 постановления Совета Народных Комиссаров УССР от 7 февраля 1923 г. „Временные правила о службе в государственных учреждениях и предприятиях“.

127. О порядке внесения ликвидационными комиссиями государственных промышленных и торговых предприятий, существующих на началах хозяйственного расчета, а также акционерных обществ и товариществ с ограниченной ответственностью, с исключительным либо преобладающим участием государственного капитала, в счет задолженности ликвидируемых предприятий, задолженности их по налогам, сборам и прочим взысканиям в пользу государства.

Продовження постанови НКЮ та НКВС УСРР «Як органам судовим, слідства та дізнання звертатись до інститутів науково-судової експертизи» (1927)

токола судово-медичного розтину складав молодший міліціонер. Зламано арт. 198 КПК.

3. Народний слідуватель 4 району Черкаської округи надіслав анонімні листи із зразками почерку гр. Бондаря, але не вказав, у якій та чий справі потрібно перевести дослідження та й взагалі не вказав жодних відомостей в обставинах справи. Зламано п. 2 літ. „А“ § 4 інструкції НКЮ з 30 листопада 1923 р. (Бюлетень НКЮ 1923 р., № 50-51 (арт. арт. 1, 2, 3, 4 об'їжника НКЮ з 12 червня 1924 р., 91 „Про надсилання до Кабінетів Науково-Судової Експертизи об'єктів на дослід“ (Бюлетень НКЮ 1924 р., № 25).

4. Народний слідуватель 9 р. Волинської округи надіслав 6 шматочків кулі (вилучені з якогось трупу), не вказавши жодних відомостей про обставини справи. Не надіслано також копії розтину трупу, що з нього витягто шматки кулі. Зламано арт. арт. 1, 2, 3, 4 об'їжника 91 (Бюлетень НКЮ 1924 р., № 25).

5. Що до народного слідувателя 5 р. Коростенської округи про ідентифікацію напису на платневому табелю від імени Демешука про одержання 9 руб. 53 коп. з написом Демешука нема жодних відомостей за обставини справи. Зразок листа гр. Демешука, що його прикладено до відношення, не завірений, зміст його не відповідає змістові напису на табелю, не прикладено відомостей (анкети), що їх передбачено § 4 п. 2 Інструкції (Бюлетень НКЮ 1923 р., № 50—51).

6. Що до народного слідувателя 11 р. м. Київ про дослідження золотого портсигару та клейма гр. Дельяновського, що були здані на комісію до міського ломбарду, нема відомостей про обставини справи. Зламано арт. 1-4 об'їжника 91 (Бюлетень НКЮ 1924 р., № 25).

7. Цивільний відділ Харківського окрсуда надіслав об'єкт досліджування (вексель) без належного пакування-конверту. Зламано п. 1 літ. „а“ Інструкції.

протокол судебного медицинского вскрытия был составлен младшим милиционером. Нарушение ст. 198 УПК.

3. Народный следователь 4 уч. Черкасского округа прислал анонимные письма с образцами почерка гр. Бондаря, но не указал, по какому и чьему делу необходимо произвести исследование и вообще не дал никаких сведений по обстоятельствам дела. Нарушение п. 2 лит. „А“ § 4 инструкции НКЮ от 30 ноября 1923 г., (Бюллетень НКЮ 1923 г., № 50-51) ст. ст. 1, 2, 3, 4 циркуляра НКЮ от 12 июня 1924 г., № 91 „О направлении кабинетам Научно-Судебной Экспертизы объектов на исследование“ (Бюллетень НКЮ 1924 г., № 25).

4. Народный следователь 9 уч. Волинского округа прислал 6 кусочков пули (изъятие из какого-то трупа), не дав никаких сведений по обстоятельствам дела и не прислал копии вскрытия трупа, из которого извлечены кусочки пули. Нарушение ст. ст. 1, 2, 3, 4 циркуляра 91 (Бюллетень НКЮ 1924 г., № 25).

5. В отношении народного следователя 5 уч. Коростенского округа про идентификацию надписи на платневом табеле от имени Демешука о получении 9 руб. 53 коп. с надписью Демешука нет никаких сведений об обстоятельствах дела. Копия письма гр. Демешука, приложенного к отношению, не заверена, содержание его не соответствует надписи на табеле, не приложено сведений (анкеты), которые предусмотрены § 4 п. 2 Инструкции (Бюллетень НКЮ 1923 г., № 50-51).

6. В отношении народного следователя 11 уч. г. Киева, об исследовании золотого портсигара и клейма гр. Дельяновского, сданных на комиссию в городской ломбард, нет сведений об обстоятельствах дела. Нарушение ст. ст. 1-4 циркуляра 91 (Бюллетень НКЮ 1924 г., № 25).

7. Гражданский отдел Харьковского окрсуда направил объект исследования (вексель) без соответствующей упаковки-конверта. Нарушение п. 1 лит. „а“ Инструкции.

8. Народний слідователь 9 р. Полтавської округи у справі „під вартою“ надіслав листування 31 січня 1927 р., а речові докази, що підлягали дослідженню, лише 9 лютого 1927 р. З листування видно, що попередню експертизу переведено в судово-хімічній лабораторії м. Полтави 13 жовтня 1926 р. (надіслано до судово-хімічної лабораторії). Ламає п. „б“ арт. 1 Інструкції про розмежування діяльності ІНСЕ та судово-хімічної лабораторії (Бюлетень НКЮ 1924 р. № 22). Тому, що Полтавська лабораторія не могла дати певного висновку, слідователь звернувся до Інституту та надіслав речові докази не в належному пакунку-конверті, від чого препарат, що був у тім конверті, розбився. Потім, замість всього чобота надіслав лише шматок його, чим зламав загальні вказівки лит. „а“ Інструкції.

9. Народний слідователь 6 р. Артемівської округи звернувся до „Інституту судової медицини научно-судбно-медичинський кабінет для патолого-анатомічного рішення“ замість Інституту Науково-Судової Експертизи й надіслав неналежні консервовані органи від трупу. Зламано арт. 1 л. „А“ под. III Інструкції про надіслання всіляких об'єктів на дослід. (Бюлетень НКЮ 1924 р., № 22).

10. В багатьох випадках, якщо слідчі надсилають нутроші для дослідження на присутність тої чи іншої отрути, вони обмежуються надсилкою лише шлунку, не надсилаючи тонких кишок, печінки з жовчним пузирем та жовцю, нирки з сечовим пузирем, щоб-то не виконують вказівок, що їх надано інструкцією, надрукованою в Бюлетені НКЮ, № 22, 1924 р.

Такі помилки викликають великі труднощі в дослідженні об'єктів, чому інститут НСЕ примушений звертатися декілька разів до слідователів, судів та органів дізнання за доповненням відсутніми доказами, без яких неможливо провадити або починати дослідження. Це явище викликає зайву завантаженість Інститутів НСЕ та

8. Народный следователь 9 уч. Полтавского округа по делу „под стражей“ прислал переписку 31 января 1927 года, вещественные же доказательства подлежавшие исследованию, только 9 февраля 1927 г. Из переписки видно, что предварительная экспертиза была проведена в судебно-химической лаборатории гор. Полтавы 13 октября 1926 г., (направлена в судебно-химическую лабораторию). Нарушает п. „б“ ст. 1 Инструкции о разграничении деятельности ИНСЭ и судебно-химической лаборатории (Бюллетень НКЮ 1924 г. № 22). Ввиду того, что Полтавская лаборатория не могла дать исчерпывающего заключения, следователь обратился в Институт и прислал вещественные доказательства не в надлежащей упаковке—конверте, от чего препарат, который был в этом конверте, разбился. И затем вместо целого сапога прислал лишь часть его, чем нарушил общие указания лит. „а“ Инструкции.

9. Народный следователь 6 уч. Артемовского округа обратился в „Институт судебной медицины научно-судбно-медичинский кабинет для патолого-анатомического решения“ вместо Института Научно-Судебной Экспертизы и прислал не соответствующие законсервированные органы трупа. Нарушение ст. 1 лит. „а“ раздела III Инструкции о присылке всяких объектов на исследование (Бюл. НКЮ 1924 г., № 22).

10. Во многих случаях, когда следователи присылают внутренности для исследования на присутствие того или другого яда, они ограничиваются присылкой только желудка, не присылают тонких кишок, печени с желчным пузырем, и желчью, почки с мочевым пузырем, т. е. не исполняют указания инструкции, напечатанной в Бюллетене НКЮ, № 22, 1924 г.

Такого рода ошибки вызывают большие трудности при исследовании объектов, благодаря чему институт НСЭ вынужден обращаться по нескольку раз к следователям, судам и органам дознания за дополнением недостающими доказательствами, без которых невозможно продолжение или начало исследования. Это явле-

Ч. 27

Арт. 24 № 27

Ст. 24

судів і слідчих органів, викликає тягину в справах та дуже часто зовсім позбавляє можливості провести дослідження (знищення об'єкту, великий час, за який вже неможливо розшукати потрібні відомості або перевести ті чи інші дії).

Між іншим досвід виявив, що випадки звертань до Інституту НСЄ бувають як раз у справах найбільш цікавих та таких, що мають громадське або політичне значіння, тим більш у цих справах не можна припустити жодної повільності, жодного затримання.

А тому Народній Комісаріят Юстиції й Народній Комісаріят Внутрішніх Справ УСРР пропонують:

Всім органам суду, слідства та дізнання надалі неухильно керуватися у звертаннях до Інститутів Науково-Судової Експертизи інструкціями НКЮ, що їх подано в бюлетенях за 1923 р. № 50-51, за 1924 р. № 22, 25—обіжн. № 91, № 12—обіжн. 44, № 48—обіжн. 144, за 1925 р. № 19—обіжн. 34, № 42—обіжн. 118, № 66—обіжн. 160, за 1926 р. № 15—обіжн. 61, № 23—обіжн. 107, № 26—обіжн. 125 та іншими окремими наказами в цих питаннях.

Ні в якому разі не допускати ухилю та зламання порядку, що його встановлено інструкціями за окремими вказівками Відділу Прокуратури НКЮ УСРР.

Надалі ламання цього матиме своїм наслідком притягнення до дисциплінарної відповідальності.

Харків, 26 червня 1927 р.

Заст. Народного Комісара Юстиції
УСРР та Генерального Прокурора
Республіки Михайлик.

За Народного Комісара Внутрішніх
Справ УСРР Слинко.

ние вызывает излишнюю загрузку институтов НСЭ, судов и следственных органов, вызывает волокиту по делам и часто вовсе лишает возможности произвести исследование (уничтожение объектов, продолжительность времени, спустя которое невозможен розыск необходимых сведений или производство тех или иных действий).

Между прочим, опыт показал, что случаи обращений в Институт НСЭ бывают как раз по делам наиболее интересным, имеющим общественное или политическое значение, тем более по этим делам нельзя допускать никакой медленности, никакой задержки.

А потому Народный Комисариат Юстиции и Народный Комисариат Внутренних Дел УССР — предлагают:

Всем органам суда, следствия и дознания в дальнейшем неуклонно руководиться при обращении в Институты Научно-Судебной Экспертизы инструкциями НКЮ, помещенными в бюллетенях за 1923 г. № 50-51, за 1924 г. № 22, 25, —циркул. 91, № 12—циркул. 44, № 48—циркул. 144, за 1925 г. № 19—циркул. 34, № 42—циркул. 118, № 66—циркул. 160, за 1926 г. № 15—циркул. 61, № 23—циркул.—107, № 26—циркул. 125 и другими отдельными распоряжениями по этим вопросам.

Ни в каком случае не допускать уклонения и нарушения порядка, установленного инструкциями по отдельным указаниям Отдела Прокуратуры НКЮ УССР.

В дальнейшем нарушение того повлечет за собой привлечение к дисциплинарной ответственности.

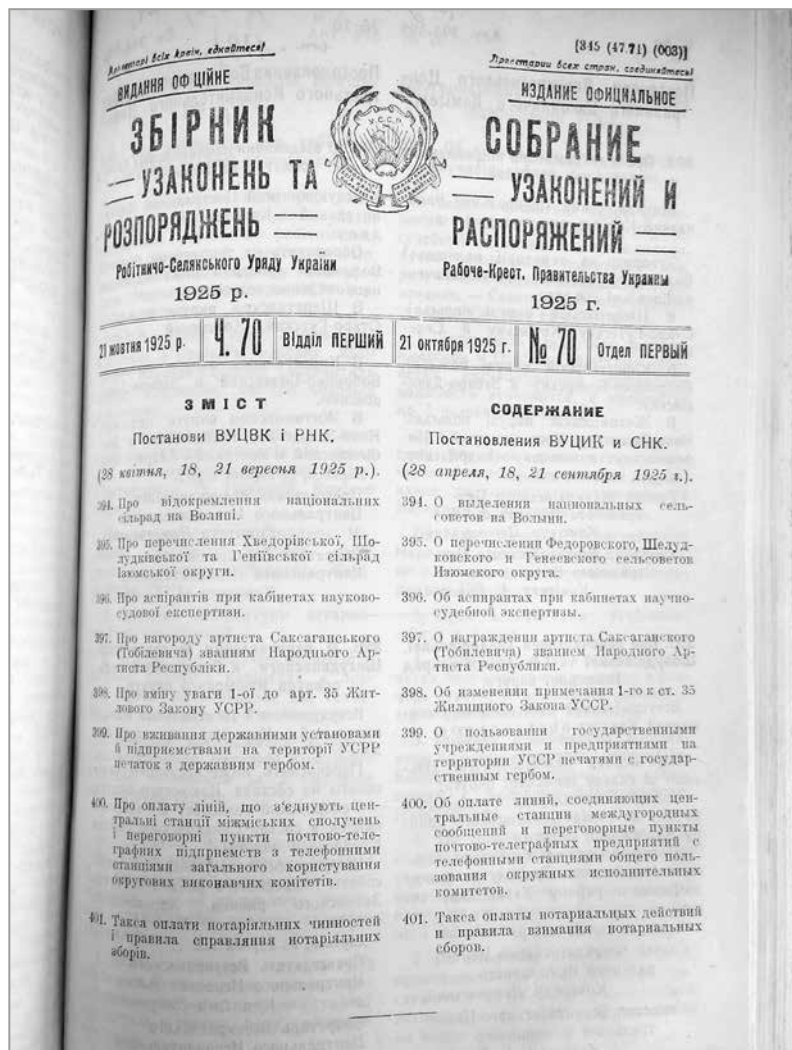
Харьков, 26 июня 1927 г.

Зам. Народного Комиссара Юстиции
УССР и Генерального Прокурора
Республики Михайлик.

За Народного Комиссара Внутренних
Дел УССР Слинко.

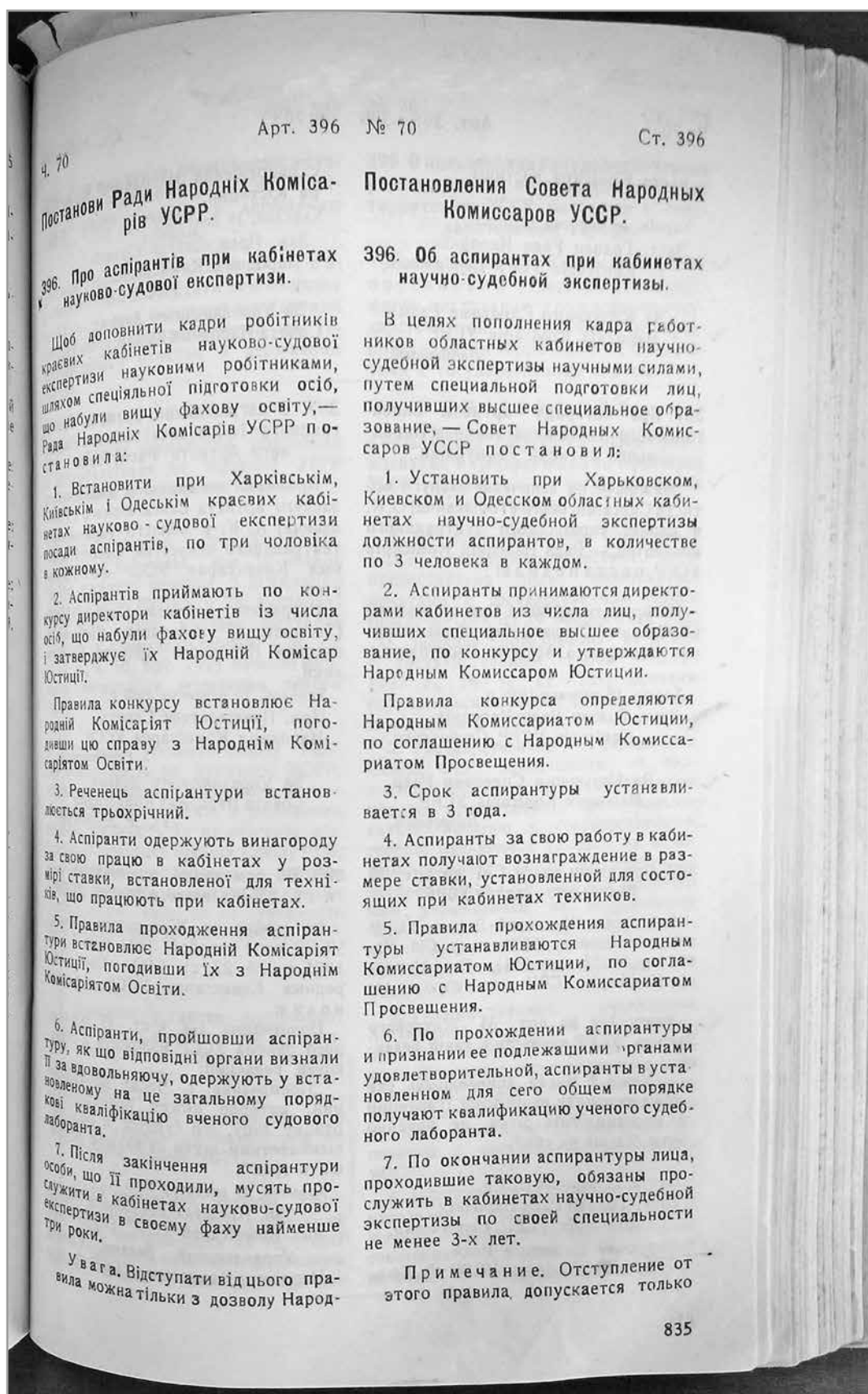
Працівники інститутів НСЕ під час виїздів на місця подій проводили їх огляди та фотографування, а також фотографування трупів (у справах, пов'язаних зі смертю людини), складали плани і протоколи чи акти огляду. В окремих випадках під час виїздів на місце події проводилися попередні проби на кров й отрути. Працівників інститутів НСЕ викликали в судові засідання, де під час допитів вони роз'яснювали надані експертними установами висновки з проведених досліджень.

Гострою була потреба поповнення кадрів інститутів НСЕ кваліфікованими працівниками. Передусім це стосувалося галузей, які не були охоплені програмами викладання на юридичному та медичному факультетах, для підготовки майбутніх працівників — фахівців з ідентифікації особи, а також усебічного дослідження рукописних документів (з метою встановлення особи, яка його написала, ознак підробки документів тощо)⁵⁸. Для вирішення кадрового питання 18 вересня 1925 року РНК УСРР прийняла постанову «Про аспірантів при кабінетах науково-судової експертизи», яка визначала порядок підготовки фахівців із судової експертизи для потреб кабінетів НСЕ на їх базі з осіб, що мали фахову вищу освіту. Відповідно до цієї постанови при Київському, Одеському і Харківському кабінетах (інститутах) НСЕ були введені посади аспірантів (по 3 особи в кожному) з терміном навчання три роки.

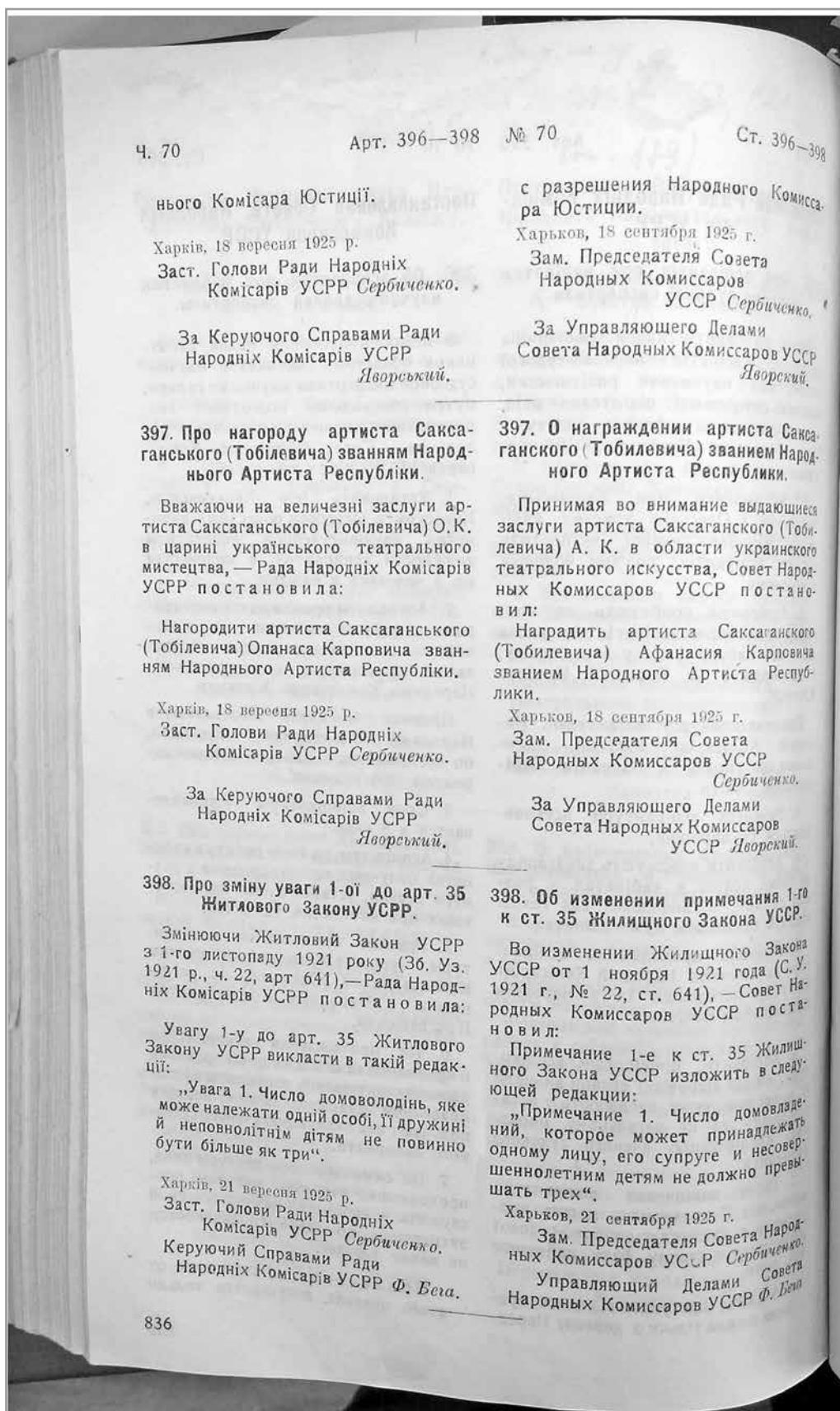

Постанова РНК УСРР «Про аспірантів при кабінетах науково-судової експертизи» (1925)

⁵⁸ Стрілець Г. О. Генезис системи судово-експертних установ в Україні та напрямки їх діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2009. С. 22.

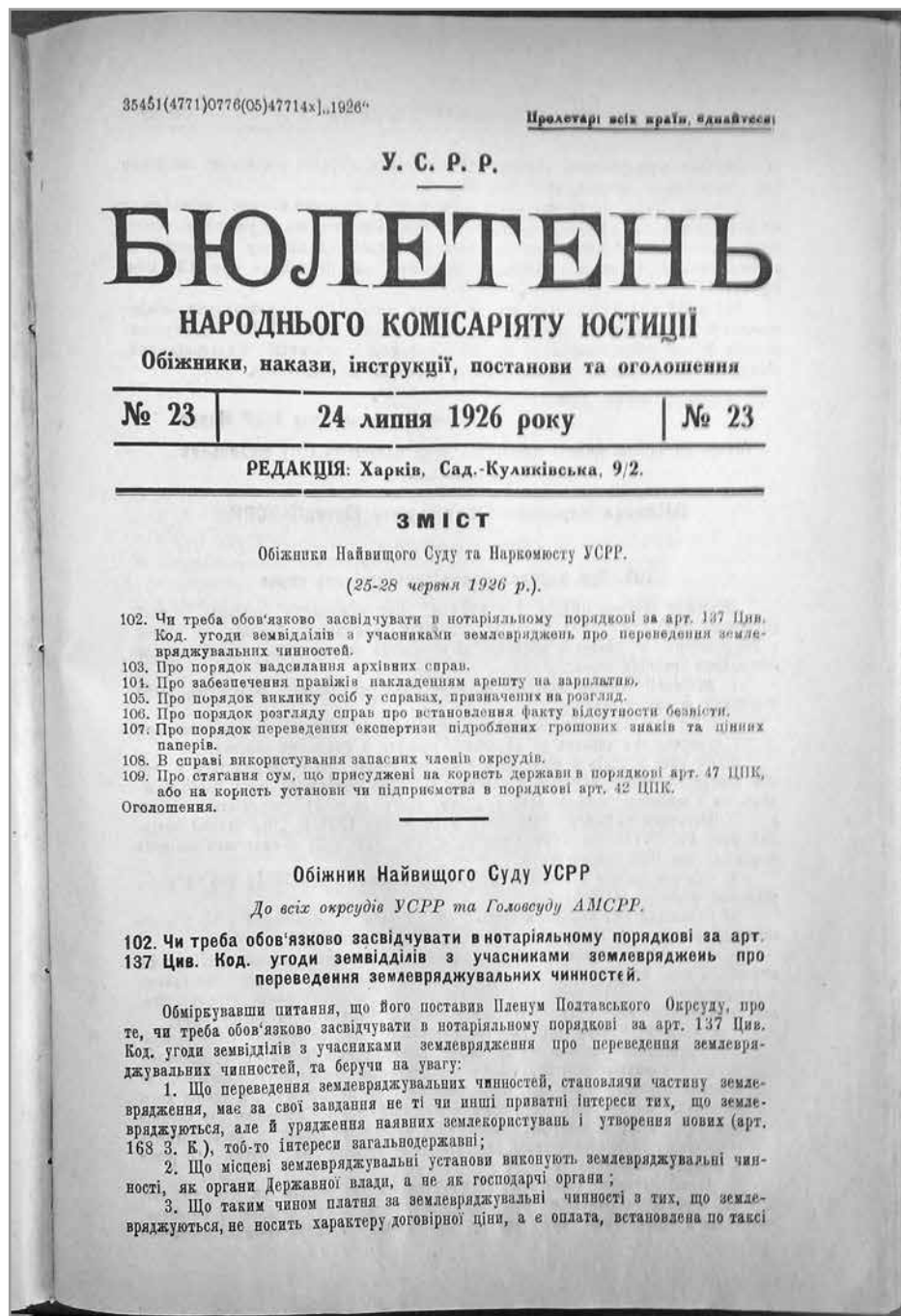

Продовження постанови РНК УСРР
«Про аспірантів при кабінетах науково-судової експертизи» (1925)

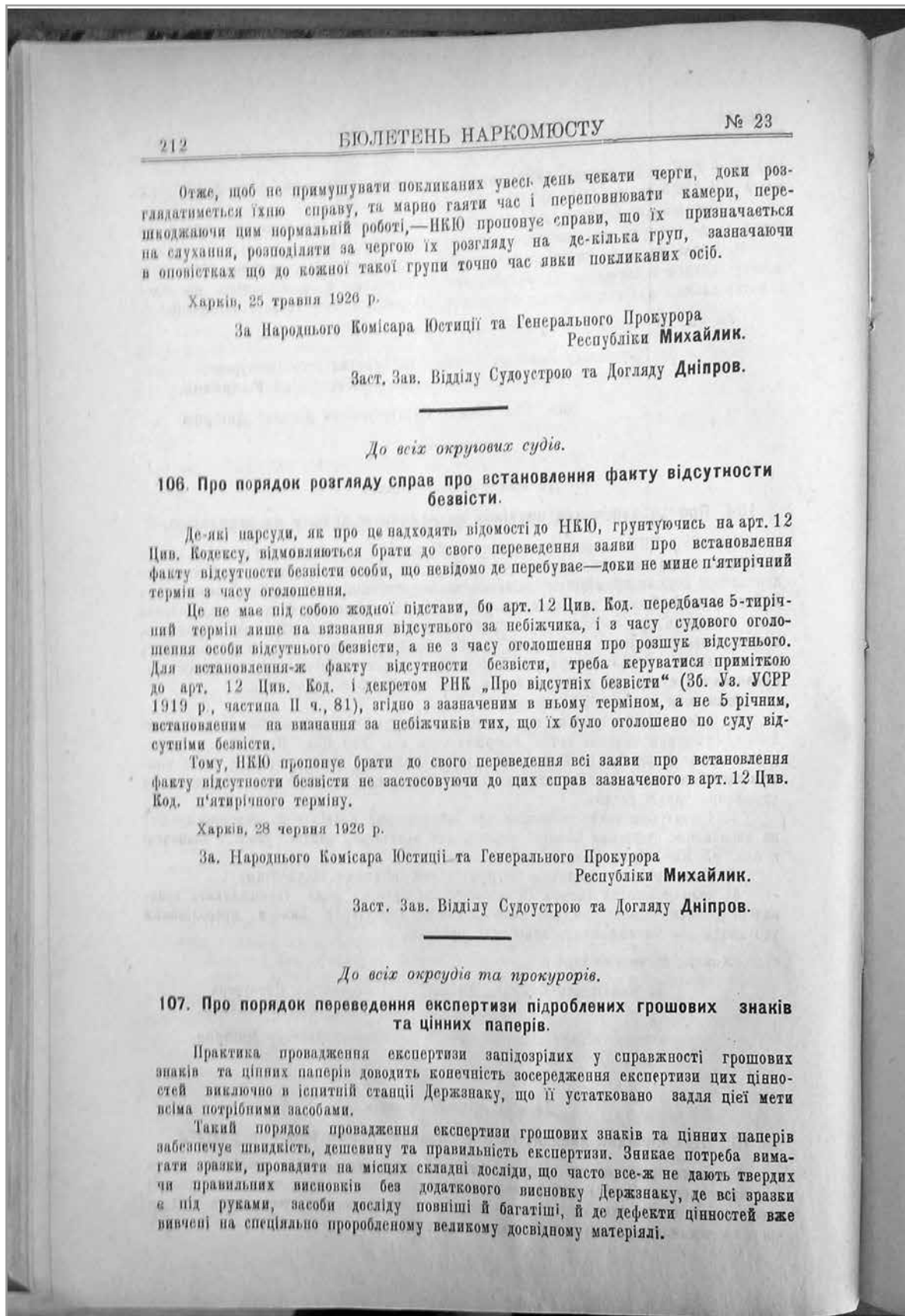
Закінчення постанови РНК УСРР
«Про аспірантів при кабінетах науково-судової експертизи» (1925)

1926 року НКЮ УСРР видав для працівників судово-слідчої влади низку циркулярів, що містили пояснення, у яких випадках і які дослідження можуть бути проведені інститутами НСЕ. Зокрема, це циркуляри: «Про порядок проведення експертизи підроблених грошових знаків та цінних паперів» від 28 червня 1926 року № 107; «За яких випадків та в якому порядку направляються об'єкти дослідження до інститутів НСЕ для додаткової або повторної експертизи в кримінальних справах» від 12 липня 1926 року № 125; «Як проводити експертизи в справах, які розслідує слідча влада» від 30 липня 1926 року № 142⁵⁹.

Циркуляр НКЮ УСРР «Про порядок проведення експертизи підроблених грошових знаків та цінних паперів» (1926)

⁵⁹ Комаха В. О. Зазнач. праця. С. 186.

212

БЮЛЕТЕНЬ НАРКОМЮСТУ

№ 23

Отже, щоб не примушувати покликаних увесь день чекати черги, доки розглядатиметься їхню справу, та марно гаяти час і переповнювати камери, перешкоджаючи цим нормальній роботі,—НКЮ пропонує справи, що їх призначається на слухання, розподіляти за чергою їх розгляду на де-кілька груп, зазначаючи в оповістках що до кожної такої групи точно час явки покликаних осіб.

Харків, 25 травня 1926 р.

За Народнього Комісара Юстиції та Генерального Прокурора
Республіки Михайлик.

Заст. Зав. Відділу Судустрою та Догляду Дніпров.

До всіх окружних судів.

106. Про порядок розгляду справ про встановлення факту відсутності безвісти.

Де-які нарсуди, як про це надходять відомості до НКЮ, ґрунтуючись на арт. 12 Цив. Кодексу, відмовляються брати до свого переведення заяви про встановлення факту відсутності безвісти особи, що невідомо де перебуває—доки не мине п'ятирічний термін з часу оголошення.

Це не має під собою жодної підстави, бо арт. 12 Цив. Код. передбачає 5-тирічний термін лише на визнання відсутнього за небіжчика, і з часу судового оголошення особи відсутнього безвісти, а не з часу оголошення про розшук відсутнього. Для встановлення-ж факту відсутності безвісти, треба керуватися приміткою до арт. 12 Цив. Код. і декретом РНК „Про відсутніх безвісти“ (Зб. Уз. УСРР 1919 р., частина II ч., 81), згідно з зазначеним в ньому терміном, а не 5 річним, встановленим на визнання за небіжчиків тих, що їх було оголошено по суду відсутніми безвісти.

Тому, НКЮ пропонує брати до свого переведення всі заяви про встановлення факту відсутності безвісти не застосовуючи до цих справ зазначеного в арт. 12 Цив. Код. п'ятирічного терміну.

Харків, 28 червня 1926 р.

За. Народнього Комісара Юстиції та Генерального Прокурора
Республіки Михайлик.

Заст. Зав. Відділу Судустрою та Догляду Дніпров.

До всіх окресудів та прокурорів.

107. Про порядок переведення експертизи підроблених грошових знаків та цінних паперів.

Практика провадження експертизи запідозрілих у справжності грошових знаків та цінних паперів доводить konieczність зосередження експертизи цих цінностей виключно в іспитній станції Держзнаку, що її устатковано задля цієї мети всіма потрібними засобами.

Такий порядок провадження експертизи грошових знаків та цінних паперів забезпечує швидкість, дешевизну та правильність експертизи. Зникає потреба вимагати зразки, провадити на місцях складні дослідні, що часто все-ж не дають твердих чи правильних висновків без додаткового висновку Держзнаку, де всі зразки в під руках, засоби дослідні повніші й багатіші, й де дефекти цінностей вже вивчені на спеціально проробленому великому досвідному матеріалі.

Продовження циркуляра НКЮ УСРР «Про порядок проведення експертизи підроблених грошових знаків та цінних паперів» (1926)

Для успішної охорони обігу грошових і фондів цінностей організовано центральну всеосягну експертну установу в справах грошових знаків та цінних паперів — іспитну станцію при емісійному відділі Правління Державного Банку СРСР, куди збігаються всі відомості про підробку та всі технічні прийоми, що вживають підроблювачі, з метою вивчення злочинного досвіду та успішної боротьби з ним.

На підставі вищевикладеного НКЮ пропонує: 1. Всі, що викликають сумнів у справжності, примірники грошових знаків, банкових білетів, облігацій державних позик та інших назв відсоткових і дивідендних паперів, що їх належить, на підставі постанови ВУЦВК'у з 6 червня 1923 року (36 Узак. УСРР 1923 рік, ч. 22-23, арт. 336), виготовляти Держзнакові надалі надсилати на експертизу виключно до іспитної станції Держзнаку (Москва, Мытная ул., д. № 15).

2. Інститутам Науково-Судової Експертизи дослідів грошових знаків і інших цінних паперів, виготовлених Держзнаком, дотично справжності їх, не переводити й усі вимоги судовослідчих органів і органів допиту про переведення цих експертиз, коли дослід ще не розпочато, залишити без виконання й повернути для надіслання до іспитової станції Держзнаку.

3. Закінчивши ці справи в Суді, підроблені грошові знаки й інші цінні папери, по змозі в двох примірниках, разом із копіями актів експертизи й вироків, або ухвали суду, зо всіма матеріалами, експертизи—фотографічними знімками, таблицями й инш. надсилати до належного інституту науково-судової експертизи для поповнення колекцій музеїв, а решту зразків з копією вироків, або ухвали суду, — до емісійного відділу Правління Держбанку в Москві.

4. По справах про підробку гербових поштових марок та інших знаків державної оплати, у випадках складних та вмілих засобів підробки, запідозрені зразки належить надсилати на експертизу теж до іспитної станції Держзнаку.

Харків, 28 червня 1926 р.

За Народнього Комісара Юстиції та Генерального Прокурора
Республіки Михайлик.

За Зав. Відділу Судустрою та Догляду Дніпров.

До всіх судорганів.

108. В справі використання запасних членів окрсудів.

У зв'язку з сумнівами, що виникають на практиці де-яких окрсудів що до використання запасних членів окрсудів, НКЮ цим пояснює:

1. Положення про Судустрій не містить в собі вказівок на різницю в правах постійних і запасних членів окрсудів та не встановлює жодних обмежень в справі використання останніх.

2. Слова „постійного члена окрсуду“, що їх вжито в арт. 69. Положення про Судустрій, при призначенні складу судових засідань цивільно-судового й кримінально-судового відділів не слід розуміти так, що головувати на цих засіданнях можуть тільки постійні, а не запасні члени окрсуду (див. арт. 53 Положення про Судустрій), а як протилежність округовим народнім засідателям, що складають перемінний склад суду.

Тому, на запасних членів окрсудів можна покладати виконання всіх обов'язків, що їх виконують постійні члени, в тому числі й головування в судових засіданнях на рівних з ними підставах.

Харків, 28 червня 1926 р.

За Народнього Комісара Юстиції та Генерального Прокурора
Республіки Михайлик.

Заст. Зав. Відділу Судустрою та Догляду Дніпров.

Закінчення циркуляра НКЮ УСРР «Про порядок проведення експертизи підроблених грошових знаків та цінних паперів» (1926)

Циркуляр НКЮ УСРР «За яких випадків та в якому порядку направляються об'єкти дослідження до інститутів НСЕ для додаткової або повторної експертизи в кримінальних справах» (1926)

Якщо виявиться з боку виконавчого органу повільність, тяганина або неправильне виконання вироку, про це негайно належить сповістити прокурора.

9. Якщо засуджених позбавлено прав, на обов'язок окресуду або нарсудді, що доглядає за виконанням вироку, покладається встановити догляд за тим, щоби позбавлений прав не міг здійснити тих прав, що судом позбавлено, з числа тих, що перелічені в арт. 40 КК і в разі порушення заборони негайно вжити заходів до усунення цього (перегляд за виборчими списками то-що).

10. Догляд за виконанням вироку суду про звільнення з посади здійснюється шляхом повідомлення відповідної установи про вирок суду й догляд за фактичним негайним виконанням цього.

11. Якщо застосовується громадську догану з оголошенням вироку в пресі або на засудженого покладається обов'язок відшкодування, то окрпрокуратура та суд обов'язані стежити, щоб вирок був виконаний згідно з точним змістом його.

12. Функції органів суду та прокуратури що до порядку виконання вироків, що передбачені арт. 471-481 КПК, здійснюється згідно з точним змістом зазначених артикулів.

13. Доглядаючи за виконанням вироків, органи суду піддержують міцний зв'язок з прокуратурою, котра, крім догляду за виконанням вироків, має загальний догляд за діяльністю всіх радорганів в окрузі.

14. Окресуди й окрпрокуратури в своїх відчетах про роботу суду й окрпрокуратури повинні висвітлювати роботу окресуду, окрпрокуратури й нарсуддів у справі догляду за виконанням вироків.

15. Ця інструкція не скасовує раніш виданих обіжників що до порядку догляду за виконанням вироків з боку органів прокуратури.

Харків, 10 липня 1926 року.

Народний Комісар Юстиції та Генеральний
Прокурор Республіки **Скрипник.**

Зав. Відділу Прокуратури — Заст. НКЮ
та Ст. Пом. Генерального Прокурора Республіки **Михайлик.**

Т. в. о. Зав. Відділу Судустрою
та Догляду НКЮ **Дніпров.**

125. За яких випадків та в якому порядку направляється об'єкти дослідження до інститутів науково-судової експертизи для додаткової або повторної експертизи в кримінальних справах.

(До всіх судів, органів прокуратури, слідства та інститутів науково-судової експертизи).

В практиці органів юстиції були випадки, коли слідователі, після одержання з інституту науково-судової експертизи актів дослідження в справі, здобували підчас дальшого слідкування нові дані в тій таки справі й знову зверталися до інституту для переведення додаткових досліджень за тими ж питаннями, або, сумніваючись у висновках інституту, що переводив досліджування, зверталися знов до того самого або иншого інституту з пропозицією зробити контрольну експертизу в цій таки справі.

Беручи на увагу, що такі чинності, якщо немає до того досить обгрунтованих даних, роблять інститутам небажані ускладнення, НКЮ пропонує надалі неодмінно додержуватись такого порядку звертання до інститутів з пропозиціями поревести додаткову чи повторну експертизу в кримінальних справах:

1. Органи прокуратури повинні неухильно стежити, щоби суди, слідователі та органи дізнання точно виконували раніш видані НКЮ інструкції та обіжники про

порядок направляння до інститутів (кабінетів) науково-судової експертизи різних об'єктів для досліджування.

2. Органи суду та слідства повинні особливо зважати, щоби кожне звертання до інститутів науково-судової експертизи було досить підготовлене, та, направляючи речові докази на досліджування, найдокладніше подавати інститутам про всі обставини справи, не надсилаючи однак всього слідчого матеріялу, коли в ньому не було особливої потреби. Треба тільки надсилати до інститутів подрібне резюме всієї справи, прикладаючи копії найважливіших документів. Всі акти експертиз, досліджування й інші акти спеціального характеру повинно надсилатися не витягами, а повністю докладними копіями.

3. Інститути науково-судової експертизи мають право, не зупиняючи виконання експертизи, не обмежуватись лише відповіддю на питання, що їх виточено слідством, а беручи на увагу всі обставини справи, використовувати, оскільки це потрібне для справи, всі можливості для всебічного обслідування надісланих річових доказів, а також виточувати в разі konieczности перед орган, що надіслав експертизу, додаткові питання, про їх належить на думку інституту з'ясувати.

4. Якщо за дальшого слідствування буде виявлено нові обставини, яких не можна було знати або взяти на увагу в часі, коли орган слідства або дізнання звернувся вперше до інституту науково-судової експертизи, але які можуть бути підставою чи для точнішого або повнішого наукового досліджування речових доказів, чи для виточення нових питань, що їх не можна було виточити раніш, справу направляється до інституту науково-судової експертизи тим порядком, що й для першого досліджування.

5. Повторне досліджування для підтвердження чи перевірки висновків першого досліджування припускається в разі, коли буде визнано першу експертизу за не досить ясну або за непевну, а також, коли вислід експертизи виразно суперечить фактичним обставинам справи.

6. Визнавши необхідність повторного переведення експертизи в справі, що була вже в розробці інституту науково-судової експертизи, слідователь повинен скласти мотивовану постанову про призначення повторної експертизи. Надсилаючи справу до інституту науково-судової експертизи, слідователь копію своєї постанови про це надсилає одночасно до округового прокурора, що стежить за тим, щоби повторні експертизи провадились лише у випадках, коли це дійсно вимагається обставинами справи й перша експертиза не задовольняла вимог слідствування.

7. Одночасне надіслання вимог про переведення експертизи в різні інститути науково-судової експертизи в жодному разі не припускається. Вимогу про переведення повторної експертизи надсилається до того інституту, що переводив досліджування, або иншого. До інституту надсилається вся справа з актами першого досліджування й всіма об'єктами його.

8. Інститут, що йому доручено переведення повторної експертизи, може закликає до участі в переведенні досліджування консультантів належної спеціальности з правом дорадчого голосу.

Висновки досліджування ухвалюється більшістю голосів і акти підписують всі особи, що брали участь у переведенні досліджування.

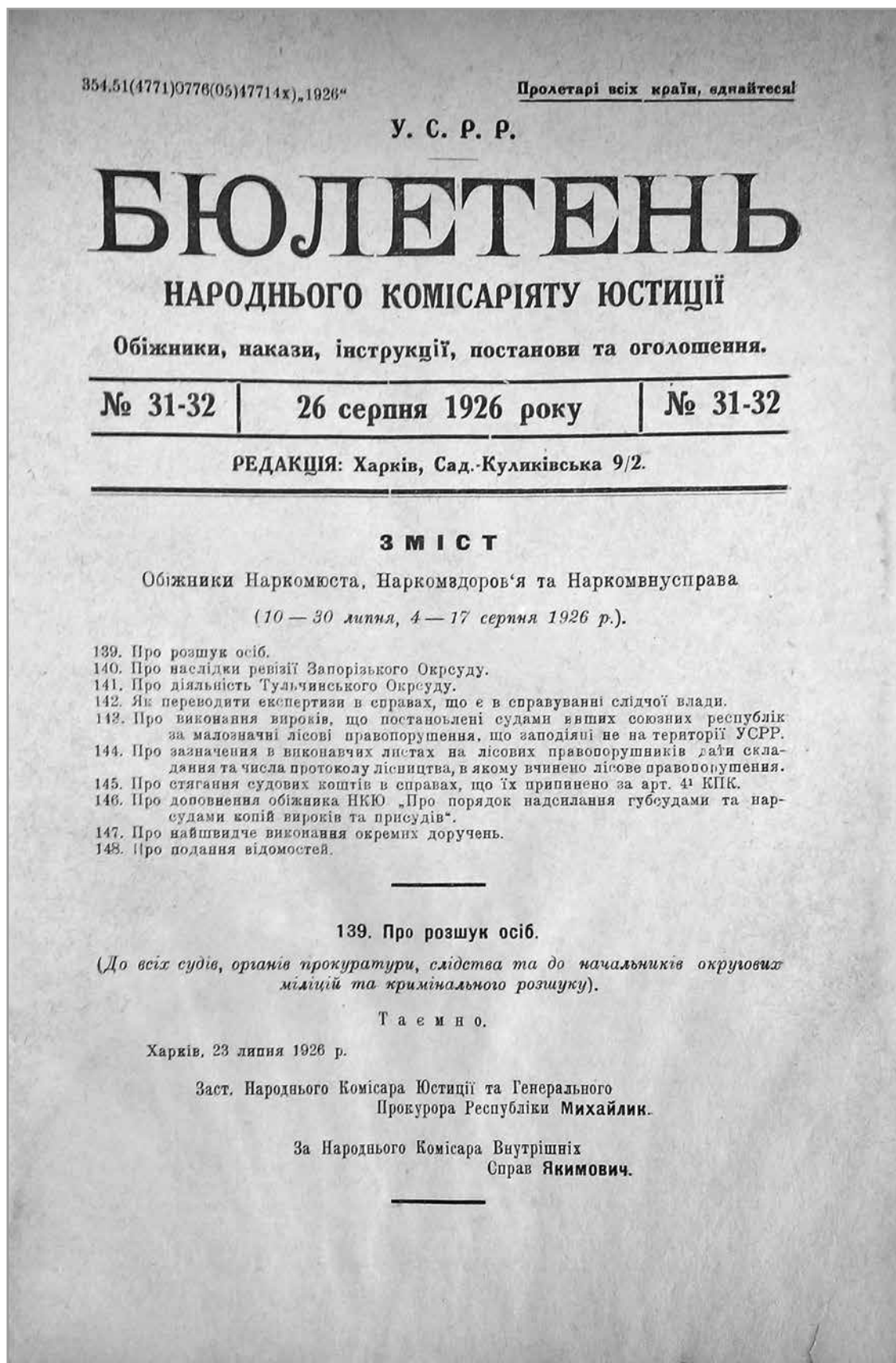
Якщо якийсь з експертів має окрему думку, то її прикладається до акту.

Харків, 12 липня 1926 р.

Заст. Народнього Комісара Юстиції та Генерального
Прокурора Республіки Михайлик.

Т. в. о. Зав. Відділу Судустрою та Догляду Дніпров.

Закінчення циркуляра НКЮ УСРР «За яких випадків та в якому порядку направляються об'єкти дослідження до інститутів НСЕ для додаткової або повторної експертизи в кримінальних справах» (1926)

Циркуляр НКЮ УСРР «Як проводити експертизи в справах, які розслідує слідча влада» (1926)

і вкорінення в маси ідеї революційної законности за один з найважливіших обов'язків судорганів, НКЮ пропонує надалі всебічно освітлювати це питання в кварталних доповідях, а також надсилати до НКЮ копії всіх резолюцій по таких доповідях і Окресуду, і підлеглих установ.

Окресудові треба пильно перевіряти резолюції, що їх прийнято по доповідях парсуддів та инш., прислухатися до громадської думки працюючих мас, як вона виявлена в цих резолюціях, і вживати належних заходів до усунення зазначених в цих резолюціях хиб в роботі судорганів.

Харків, 10 липня 1926 р.

За Народнього Комісара Юстиції та Генерального
Прокурора Республіки Михайлик.

Т. в. о. Зав. Відділу Судоустрою та Догляду Дніпров.

142. Як переводити експертизи в справах, що є в справуванні слідчої влади.

(До всіх окрпрокурорів, інститутів науково-судової експертизи, старших народніх слідователів та судових лікарів).

Спостерігається, що при переведенні експертизи в справах, що є в справуванні слідчої влади, присутні бувають члени родини або заінтересовані особи, а інститути науково-судової експертизи та судові медики видають довідки або сповіщають цих осіб про свої думки та висліди перепровадженої експертизи.

Задля охорони та забезпечення інтересів слідства та задля боротьби з розголоженням слідчих матеріалів та документів, НКЮ та НКОЗ пояснюють:

1. Інститути науково-судової експертизи й судові медики не мають права видавати довідки чи копії думки що до вчинення розтину нікому, крім відповідного представника слідчої влади або прокурора.

2. Забороняється присутність при переведенні експертизи родичів чи инших в справі заінтересованих осіб, крім представників слідчої влади та осіб, що їх закликають представники слідчої влади.

Харків, 30 липня 1926 р.

Заст. Народнього Комісара Юстиції та Генерального
Прокурора Республіки Михайлик.

За Народнього Комісара Охорони Здоров'я Миколаїв.

143. Про виконання вироків, що постановлені судами инших союзних республік за малозначні лісові правопорушення, що заподіяні не на території УСРР.

(До всіх судових органів, адмін. відділів, окрвиконкомів та органів міліції).

З огляду на те, що на місцях помічається випадки, коли судові виконавчі органи, покликаючись на постанову ВУЦВК'у з 23 вересня 1925 р. „Про припинення кримінальних справ що-до малозначних лісових правопорушень“ (36. Узак. 1925 р., ч. 71, арт. 406), звільняють від застосування заходів соціального захисту за ці правопорушення, що вчинені на території инших союзних республік, і коли вирок по них постановили суди цих союзних республік, НКЮ та НКВС пояснюють:

Закінчення циркуляра НКЮ УСРР «Як проводити експертизи в справах, які розслідує слідча влада» (1926)

Так, циркуляр «Про порядок проведення експертизи підроблених грошових знаків та цінних паперів» встановлював, що всі, які викликали сумніви щодо справжності, примірники грошових знаків, банківських білетів, облігацій державних позик та інших назв відсоткових і дивідендних паперів потрібно надсилати на експертизу виключно до Дослідної станції Держзнаку, що знаходилася у Москві на вул. Митній, буд. № 15. Інститути НСЕ не повинні проводити дослідження грошових знаків та інших цінних паперів, виготовлених Держзнаком, щодо їх справжності. Усі вимоги судово-слідчих органів про проведення цих експертиз, коли дослідження ще не розпочато, залишати без виконання й повертати адресатам з метою надсилання їх до Дослідної станції Держзнаку. Після закінчення цих справ у суді підроблені грошові знаки й інші цінні папери у двох примірниках разом із копіями актів експертизи та вироків або ухвали суду з усіма матеріалами, експертизи з фотографічними знімками, таблицями тощо слід було надсилати до належного інституту НСЕ для поповнення колекцій музеїв, а решту зразків із копією вироків або ухвали суду — до емісійного відділу Правління Держбанку в Москві⁶⁰.

Відповідно до наказу інститутам НСЕ їх науково-дослідна діяльність стала плановою, оскільки плани роботи передбачали наукові експериментально-дослідні роботи. Крім того, завдання секцій інститутів охоплювали проведення науково-дослідної роботи з питань, які мали практичне значення в межах фаху секції⁶¹.

Працівники інститутів НСЕ писали статті, в яких висвітлювали результати своїх науково-дослідних робіт, і публікували їх у періодичних виданнях. Фаховим експертним виданням був журнал «Архив криминологии и судебной медицины», який видавав НКЮ власним коштом. Так, упродовж 1926–1927 років опубліковано три книги цього журналу, засновником і відповідальним редактором якого був директор Харківського інституту М. С. Бокаріус⁶².

М. С. Бокаріус (сидить в центрі) зі співробітниками правоохоронних органів (1929)

⁶⁰ Про порядок проведення експертизи підроблених грошових знаків та цінних паперів : циркуляр НКЮ УСРР від 28 черв. 1926 р. № 107. Бюлетень Народного комісаріату юстиції. 1926. № 23. С. 212–213.

⁶¹ Наказ інститутам науково-судової експертизи : Постанова НКЮ УСРР від 3 трав. 1927 р. № 97. Бюлетень Народного комісаріату юстиції. 1927. № 25–26. С. 233–255.

⁶² Криміналістика : підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ, 2004. С. 56.

Авторами цього журналу стали фахівці криміналістики та судової медицини не лише України, а й інших республік Радянського Союзу, а також Німеччини, Франції, Італії, Іспанії, Бельгії, Болгарії, Фінляндії та інших країн. «Архив криминологии и судебной медицины» був популярним серед фахівців різних країн світу⁶³.

Працівники інститутів НСЕ публікували свої праці й у «Революційному праві», «Заводской лаборатории», спеціалізованих виданнях: «Советское фото», «Судебно-медицинская экспертиза», «Українське хімічне право», «Вестник рентгенологии и радиологии» та зарубіжних журналах.

Привертає увагу стаття фахівця Одеського інституту НСЕ П. І. Бакова «Ортопедична діагностика пристосовно до ідентифікації слідів босих ніг», опублікована в «Революційному праві» (1933). Автор стверджував, що розмір стопи однієї й тієї самої особи не можна визнати за постійну величину під час ідентифікації. Він виявив низку особливостей відбитків ніг, які закономірно пов'язані з анатомічною будовою стоп, тому їх можна використати для ідентифікації. До постійних ознак належать форма внутрішнього, верхнього та переднього краю відбитку, особливості трикутника опори, розташування борозен і згрубіlostей на підшві та варіації пальців⁶⁴.

Прийняття нових Кримінально-процесуального (1927) та Цивільно-процесуального (1929) кодексів УСРР зумовило необхідність оновлення законодавства про судоустрій. Згідно з Постановою ВУЦВК і РНК УСРР 11 вересня 1929 року було прийнято Положення про судоустрій УСРР, яке набрало чинності 1 грудня 1929 року.

Замість шести секцій в інститутах НСЕ передбачалося чотири:

- 1) хімічних і фізико-хімічних досліджень;
- 2) біологічних досліджень;
- 3) фотографічних досліджень;
- 4) ідентифікації⁶⁵.

Новації полягали у введенні посад заступника директора інституту, наукових співробітників та завідувача музею.

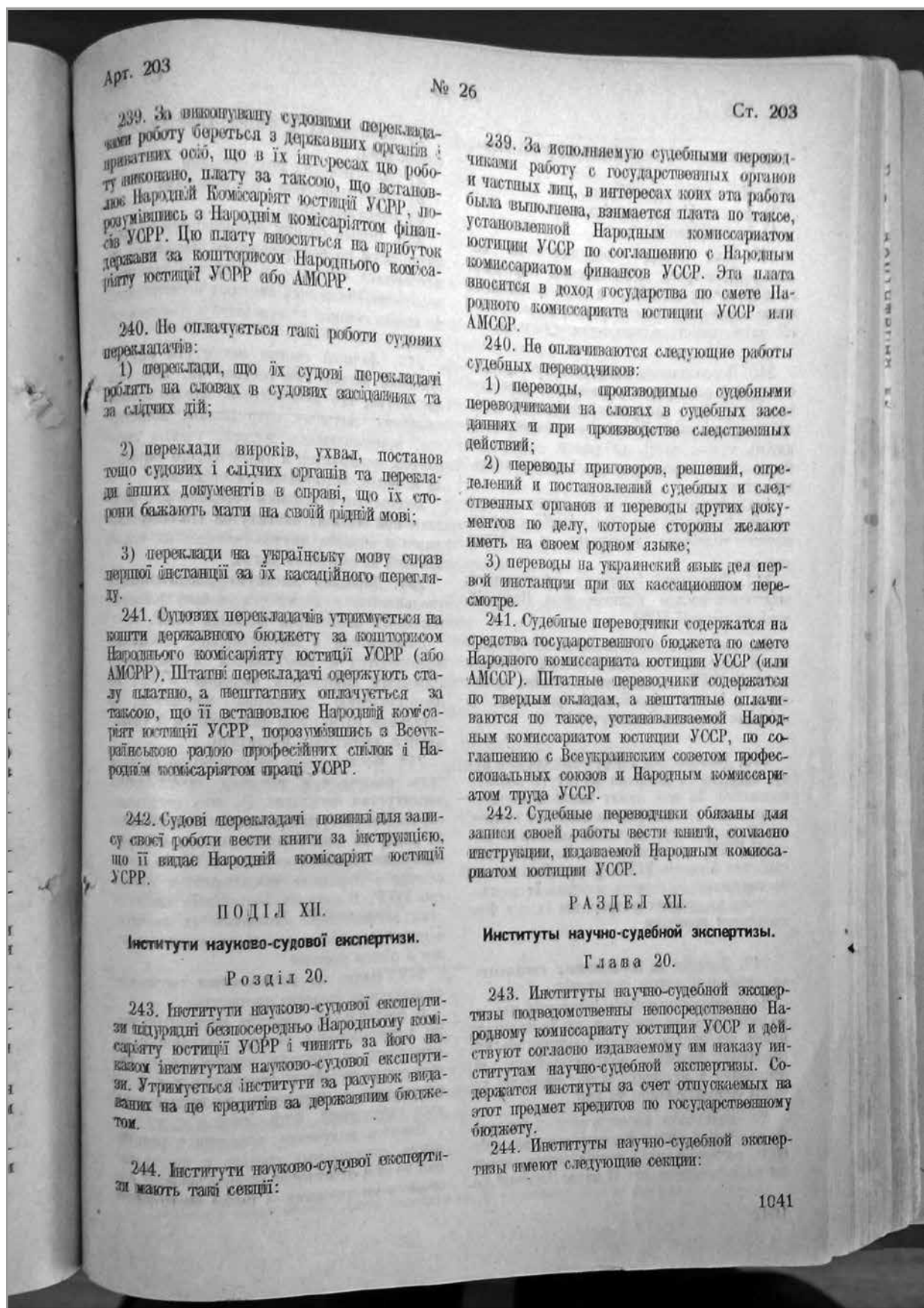
⁶³ Цымбал М. Л., Симакова-Ефремян Э. Б., Дереча Л. Н. Роль профессора Н. С. Бокариуса в развитии судебной экспертизы и криминологии. *Теорія і практика судової експертизи та криміналістики*. 2009. Вип. 9. С. 568.

⁶⁴ Баков П. І. Ортопедична діагностика пристосовно до ідентифікації слідів босих ніг. *Революційне право*. 1933. № 2. С. 88–92.

⁶⁵ Положение о судоустройстве УССР: Постановление ВУЦИК и СНК УССР от 11 сент. 1929 г. *Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-селянського уряду України*. 1929. № 26. Арт. 203.

Постанова ВУЦВК і РНК УСРР «Положення про судустрой УСРР» (1929)

Продовження постанови ВУЦВК і РНК УСРР «Положення про судоустрій УСРР» (1929)

- 1) хімічних і фізико-хімічних досліджень,
- 2) біологічних досліджень,
- 3) фотографічних досліджень,
- 4) ідентифікації.

245. Нові секції відкриваються залежно від потреби за постановою Народного комісаріату юстиції, а коли це вимагає нових копторисних асигнувань, то нові секції затверджуються загальним порядком.

246. Персональний склад інституту науково-судової експертизи становлять: директор інституту, його заступник, завідателі секцій, наукові співробітники, асистенти, завідає музею, вчені лаборанти, аспіранти й технічний персонал в числі, встановленому штатами.

Аспіранти з вищою освітою працюють при секціях інституту для спеціалізації в царині науково-технічних досліджень у судових справах.

247. Директора інституту призначає й звільняє з посади безпосередньо Народний комісар юстиції УСРР.

Заступників і завідателів секцій призначає й звільняє з посади Народний комісар юстиції УСРР на подання директора інституту, а інших співробітників призначає й звільняє директор інституту.

248. Дослідження з доручення органів суду, слідства і прокуратури роблять безплатно. За всіх інших випадків інститут робить дослідження за плату за такою, що її встановлює Народний комісаріат юстиції УСРР, порозумівшись з Народним комісаріатом фінансів УСРР. У разі безплатного проведення досліджень вартість їх зараховується до судових витрат, що їх суд бере загальним порядком.

249. З плати за дослідження складаються спеціальні кошти інститутів.

До спеціальних коштів інститутів так само зараховується прибуток, що їх інституту мають від продажу виготовлених від них сироваток, музейних препаратів тощо, від виконання з доручення різних наукових установ фото-знімання та інш..

Як одержувати, зберігати та витрачати спеціальні кошти й подавати за них звітність встановлюється спеціальними законами та інструкцією, що її видає Народний ко-

- 1) химических и физико-химических исследований,
- 2) биологических исследований,
- 3) фотографических исследований,
- 4) идентификации.

245. Новые секции открываются по мере надобности по постановлению Народного комиссариата юстиции, а если это вызывает необходимость новых сметных ассигнований, то новые секции утверждаются в общем порядке.

246. Личный состав института научно-судебной экспертизы состоит из: директора института, его заместителя, заведывающих секциями, научных сотрудников, ассистентов, заведывающего музеем, ученых лаборантов, аспирантов и технического персонала в числе, установленном штатами.

Аспиранты с высшим образованием работают при секциях институтов для специализации в области научно-технических исследований по судебным делам.

247. Директор института назначается и увольняется с должности непосредственно Народным комиссаром юстиции УССР.

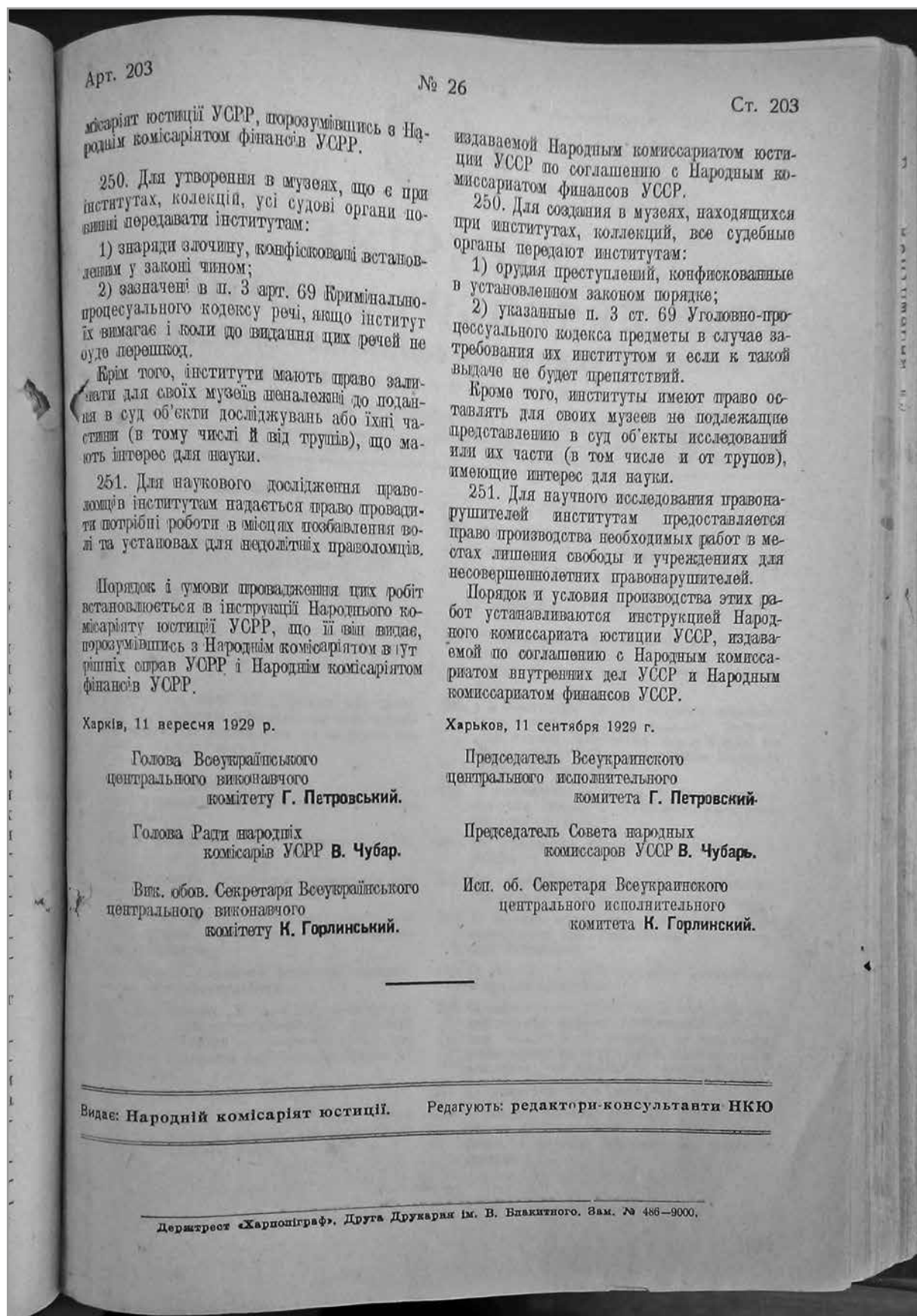
Заместители и заведывающие секциями назначаются и увольняются с должности Народным комиссаром юстиции УССР, по представлению директора института, а остальные сотрудники назначаются и увольняются директором института.

248. Исследования по поручению органов суда, следствия и дознания производятся институтами бесплатно. Во всех остальных случаях институты производят исследования за плату по таксе, устанавливаемой Народным комиссариатом юстиции УССР по соглашению с Народным комиссариатом финансов УССР. В случаях бесплатного производства исследований стоимость их засчитывается в судебные расходы, взимаемые судом в общем порядке.

249. Плата за исследования составляет специальные средства институтов.

В специальные средства институтов также засчитываются доходы, получаемые институтами от продажи изготовляемых ими сывороток, музейных препаратов и т. п., за исполнение по поручению различных научных учреждений фото-съемок и т. д.

Порядок получения, хранения и расходования специальных средств и представление по ним отчетности устанавливается специальными законами, а также инструкцией

Закінчення постанови ВУЦВК і РНК УСРР «Положення про судоустрій УСРР» (1929)

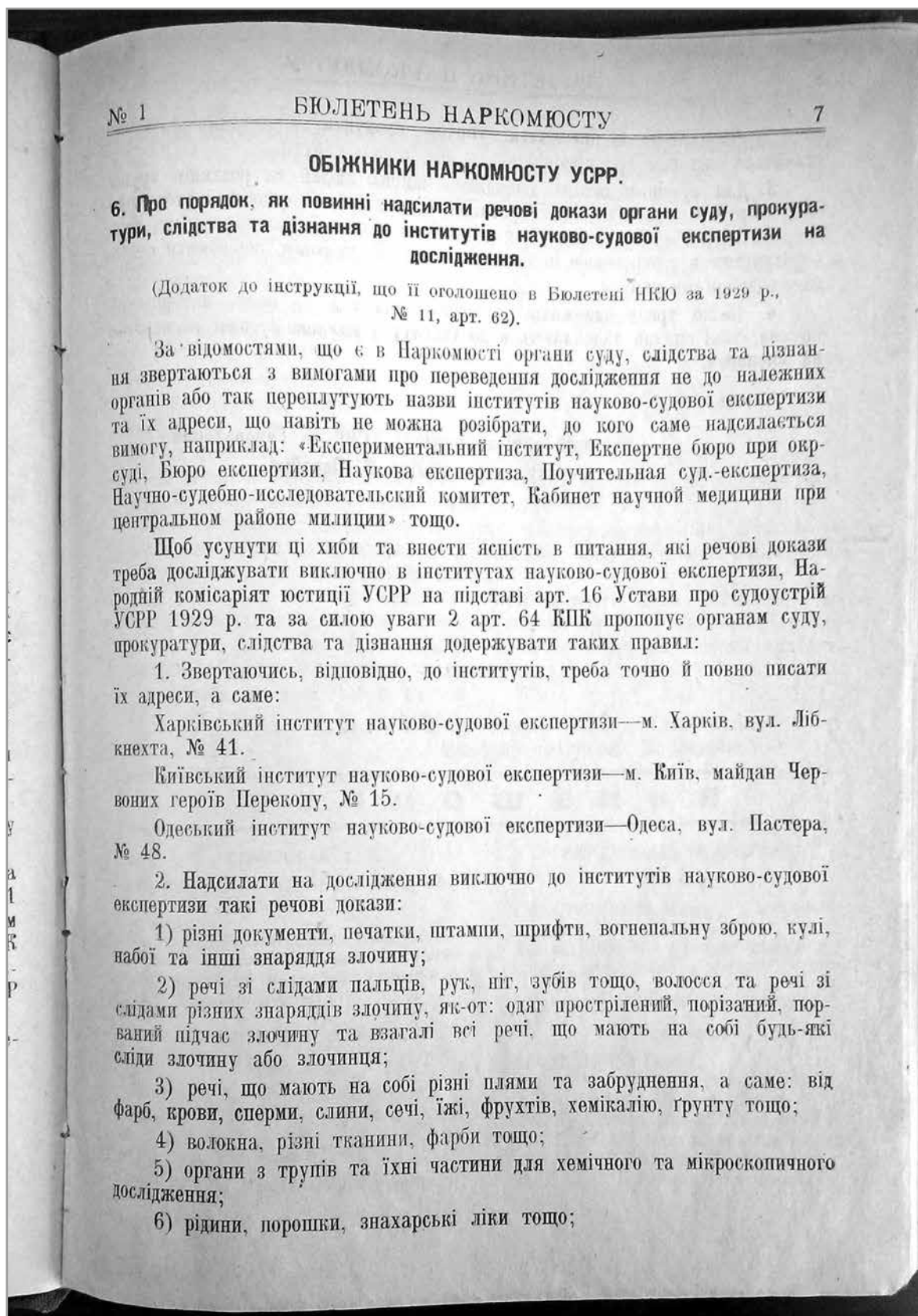
Як зазначає дослідник В. О. Комаха, з відомостей, які були зібрані в НКЮ УСРР, відомо, що органи суду, слідства та дізнання зверталися з вимогами про проведення судово-експертних досліджень до неналежних органів або так плутали назви інститутів НСЕ та їх адреси, що навіть не можна було розібрати, до кого саме надсилалася та чи інша вимога. Наприклад, зазначені органи інститути НСЕ називали: «Експериментальний інститут», «Експертне бюро при окрсуді», «Бюро експертизи», «Наукова експертиза», «Повчальна судова експертиза», «Науково-судово-дослідницький комітет», «Кабінет наукової медицини при центральному районі міліції» тощо.

З метою усунення зазначених хиб та внесення ясності в питання, які речові докази можна було досліджувати виключно в інститутах НСЕ, 10 січня 1930 року НКЮ УСРР затвердив циркуляр щодо порядку надсилання на дослідження до інститутів НСЕ органами суду, прокуратури, слідства та дізнання речових доказів як додаток до вищезазначеної інструкції НКЮ та НКВС УСРР від 6 жовтня 1929 року⁶⁶.

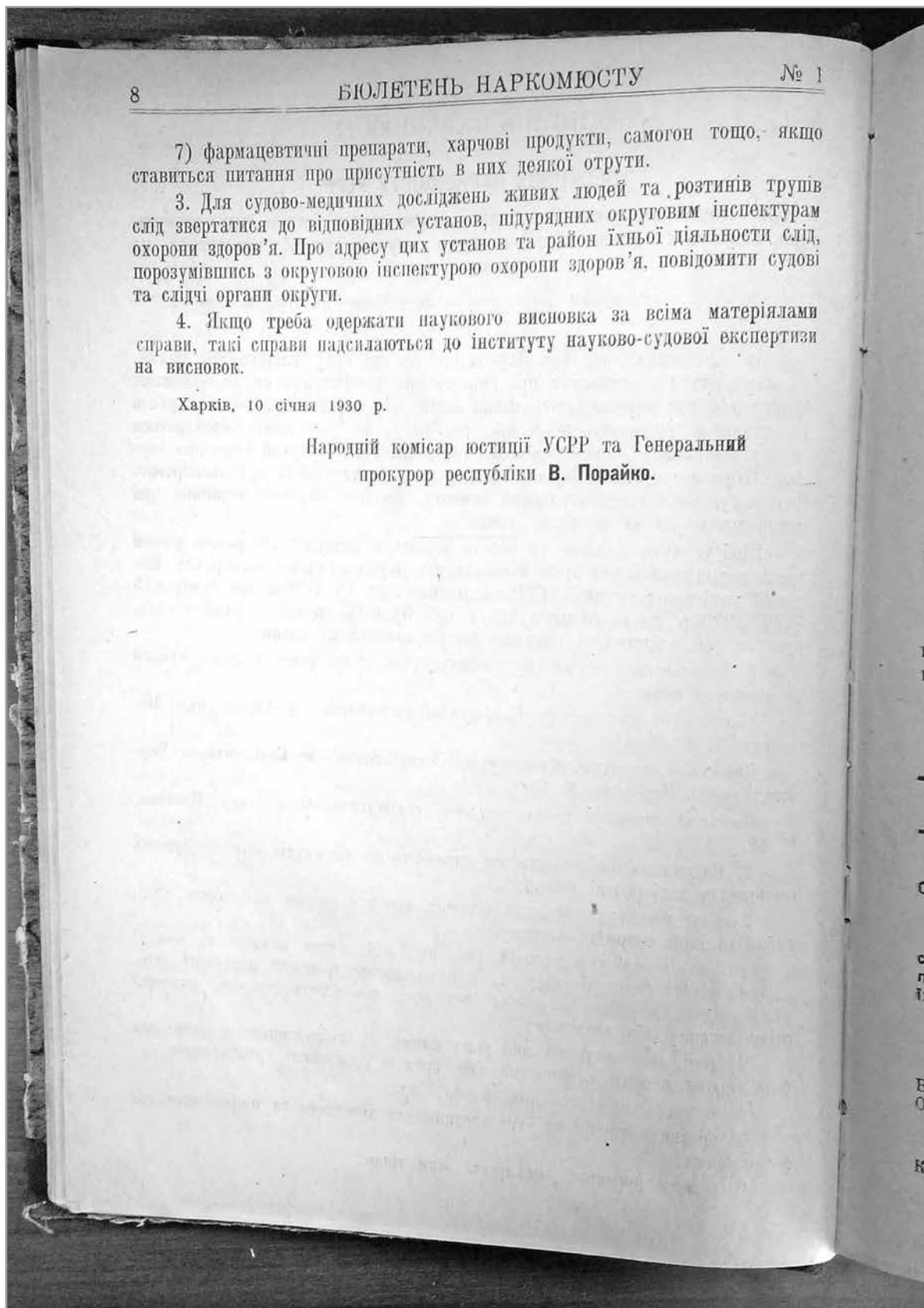

Циркуляр НКЮ УСРР «Про порядок надсилання речових доказів органами суду, прокуратури, слідства та дізнання до інститутів науково-судової експертизи на дослідження» (1930)

⁶⁶ Комаха В. О. Становлення і розвиток судової експертизи та судово-експертних установ на Півдні України (За матеріалами перших двох етапів становлення і розвитку Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз 1914–1941 рр.) : монографія. Одеса, 2002. С. 216.

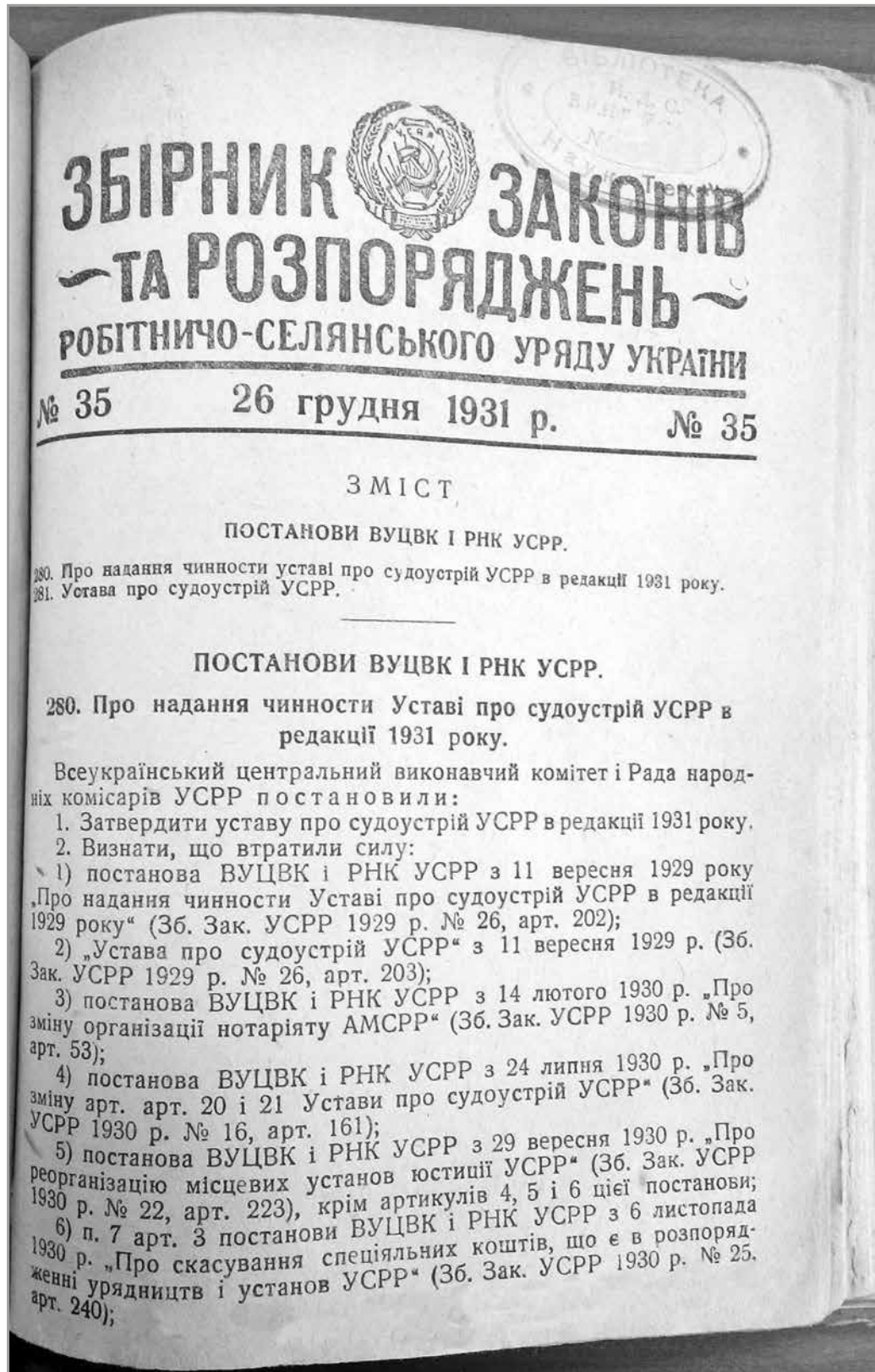

Продовження циркуляра НКЮ УСРР «Про порядок надсилення речових доказів органами суду, прокуратури, слідства та дізнання до інститутів науково-судової експертизи на дослідження» (1930)

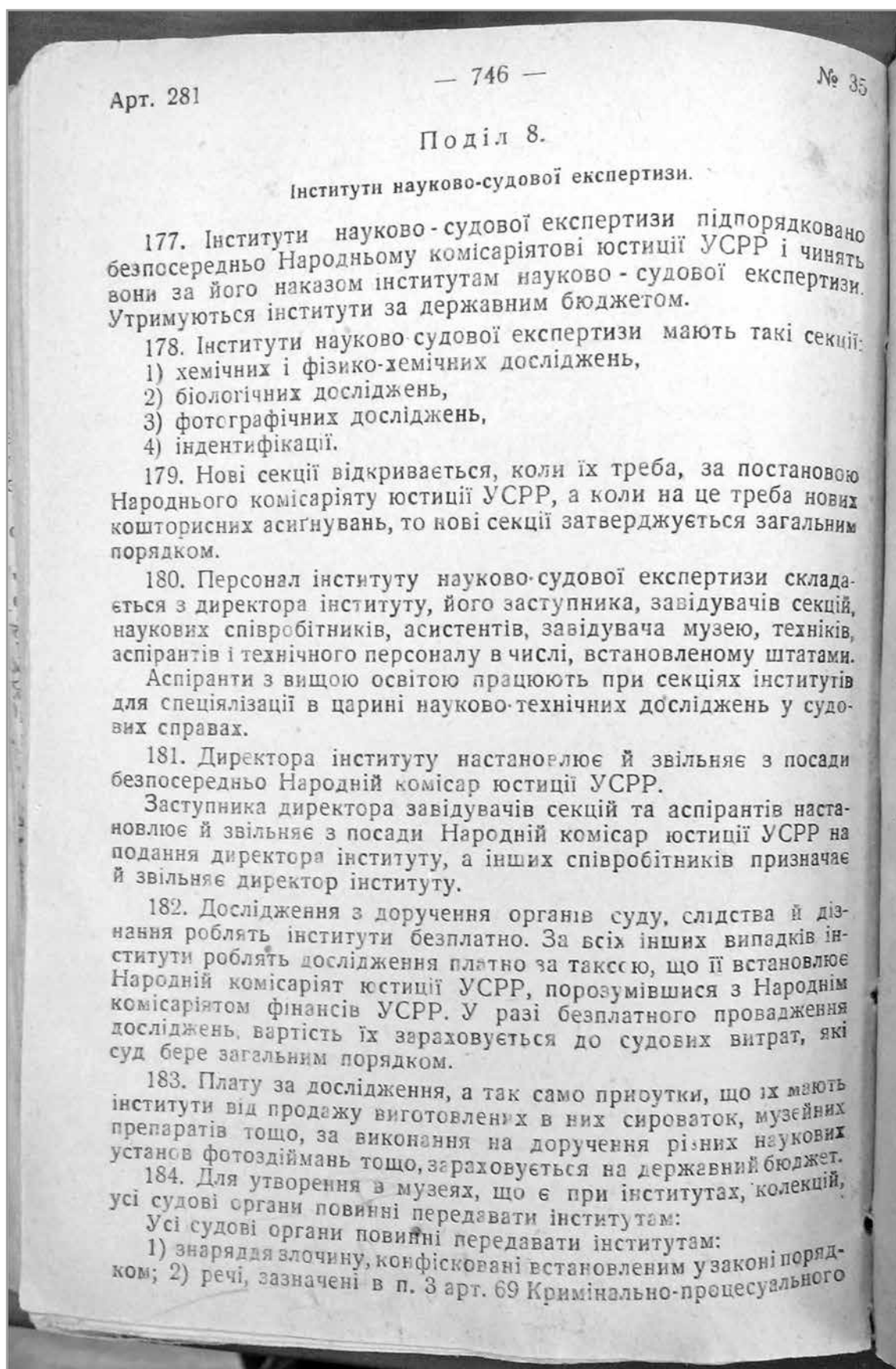

Закінчення циркуляра НКЮ УСРР «Про порядок надсилення речових доказів органами суду, прокуратури, слідства та дізнання до інститутів науково-судової експертизи на дослідження» (1930)

25 вересня 1931 року Постановою ВУЦВК і РНК УСРР було затверджене нове Положення про судову експертизу УСРР, а попередній установчий документ утратив чинність. Новий документ із завдань українських інститутів НСЕ виключав вивчення особи злочинця.

Постанова ВУЦВК і РНК УСРР «Положення про судову експертизу УСРР» (1931)

Арт. 281

— 746 —

№ 35

Поділ 8.

Інститути науково-судової експертизи.

177. Інститути науково-судової експертизи підпорядковано безпосередньо Народньому комісаріатові юстиції УСРР і чинять вони за його наказом інститутам науково-судової експертизи. Утримуються інститути за державним бюджетом.

178. Інститути науково-судової експертизи мають такі секції:

- 1) хемічних і фізико-хемічних досліджень,
- 2) біологічних досліджень,
- 3) фотографічних досліджень,
- 4) ідентифікації.

179. Нові секції відкривається, коли їх треба, за постановою Народнього комісаріату юстиції УСРР, а коли на це треба нових кошторисних асигнувань, то нові секції затверджується загальним порядком.

180. Персонал інституту науково-судової експертизи складається з директора інституту, його заступника, завідувачів секцій, наукових співробітників, асистентів, завідувача музею, техніків, аспірантів і технічного персоналу в числі, встановленому штатами.

Аспіранти з вищою освітою працюють при секціях інститутів для спеціалізації в царині науково-технічних досліджень у судових справах.

181. Директора інституту настановлює й звільняє з посади безпосередньо Народній комісар юстиції УСРР.

Заступника директора завідувачів секцій та аспірантів настановлює й звільняє з посади Народній комісар юстиції УСРР на подання директора інституту, а інших співробітників призначає й звільняє директор інституту.

182. Дослідження з доручення органів суду, слідства й дізнання роблять інститути безплатно. За всіх інших випадків інститути роблять дослідження платно за таксою, що її встановлює Народній комісаріат юстиції УСРР, порозумівшись з Народнім комісаріатом фінансів УСРР. У разі безплатного провадження досліджень, вартість їх зараховується до судових витрат, які суд бере загальним порядком.

183. Плату за дослідження, а так само прибутки, що їх мають інститути від продажу виготовлених в них сироваток, музейних препаратів тощо, за виконання на доручення різних наукових установ фотоздіймань тощо, зараховується на державний бюджет.

184. Для утворення в музеях, що є при інститутах, колекцій, усі судові органи повинні передавати інститутам:

- 1) зняття злочину, конфісковані встановленим узаконі порядком;
- 2) речі, зазначені в п. 3 арт. 69 Кримінально-процесуального

кодексу УСРР, якщо інститут їх зажадав, і коли ці речі можна вилати безперешкодно.

Крім того, інститути мають право залишати для своїх музеїв неналежні до подання в суд об'єкти дослідів або їхні частини, (в тому числі й трупи), що мають інтерес для науки.

Поділ 9.

Колегії оборонців.

185. Колегії оборонців підпорядковано безпосередньо Народньому комісаріатові юстиції УСРР і АМСРР, кому слід, і чинять при міжрайонових судах, а в АМСРР—при Головному суді під їх наглядом, здійснюваним за правилами цієї устави, а так само за наказом, що його видає Народній комісаріат юстиції УСРР та за окремими розпорядженнями Народнього комісаріату юстиції УСРР чи АМСРР, кому слід.

Кожна колегія оборонців обслуговує територію, на яку вона ширить свою діяльність.

186. Колегії оборонців мають права юридичної особи.

На колегії оборонців покладається подавати юридичну допомогу людині, а саме:

а) вести через своїх членів у загальних і спеціальних судах кримінальні й цивільні справи з призначенням суду чи з доручення заінтересованих осіб;

б) вести адміністративні справи;

в) складати папери в судових і адміністративних справах, а так само акти й договори та давати усні й писані правні поради.

187. Колегії оборонців виконують покладені на них обов'язки виключно на колективних засадах.

188. Для виконання покладених на них обов'язків колегії оборонців організують із своїх членів окремі юридичні консультації. Докладні правила до організації та діяльності юридичних консультацій визначає Народній комісаріат юстиції УСРР.

189. За подавану людині юридичну допомогу юридичні консультації беруть плату:

1) або за таксою,

2) або за згодою з особами чи установами, що звертаються за допомогою.

Таксу, за якою оплачується подавана людині юридична допомога, а так само, коло осіб, що мають право платити за таксою, порядок оплати та випадки звільнення від неї встановлює Народній комісаріат юстиції УСРР.

190. Приймає в члени колегії оборонців президія колегії, повідомляючи про прийняття відповідну міську або селищну раду чи районний виконавчий комітет за місцем осідку прийнятого, а так само Головний суд АМСРР, або відповідний міжрайоновий суд, кого слід.

У грудні 1931 року після смерті Заслуженого професора М. С. Бокаріуса уряд України, враховуючи його заслуги у створенні й організації Харківського інституту НСЕ, присвоїв установі його ім'я. 1932 року там було відкрито ботанічне відділення⁶⁷.

Наступником М. С. Бокаріуса як на кафедрі, так і в інституті НСЕ став його молодший син, відомий вчений, талановитий вихователь плеяди судових експертів і криміналістів М. М. Бокаріус, який працював у інституті НСЕ з 1924 року на різних посадах, у тому числі завідувачем відділу ідентифікації особи. У найбільш складні та важкі роки діяльності інституту (період Другої світової війни) М. М. Бокаріус доклав чимало зусиль заради збереження кадрового потенціалу з метою проведення науково-дослідної та експертної роботи.

Микола Миколайович Бокаріус (1899–1966)

М. М. Бокаріус (сидить в центрі) зі співробітниками Харківського інституту НСЕ (1935)

⁶⁷ Колмаков В. П. Харьковский научно-исследовательский институт судебной экспертизы на службе социалистического правосудия. Криминалистика и судебная экспертиза. 1967. Вып. 4. С. 51–52.

О. Я. Єлусєєв та М. М. Бокаріус (1935)

Повідомлення щодо прийому до аспірантури
у Харківський інститут НСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (1932)

20 липня 1931 року НКЮ УСРР звернувся до суду з циркуляром щодо повернення до інститутів НСЕ матеріалів досліджень та експонатів, у якому підкреслювалося, що спостерігалися випадки, коли судові органи в закінчених справах: а) не повертали до інститутів НСЕ речові докази, фотограми, які ними досліджувались; б) недбайливо поводитися з ними, надсилали таблиці й знімки, цінні для музеїв при цих інститутах, зіпсованими; в) надсилали до інститутів НСЕ речові докази як експонати для музеїв, не надаючи відомостей про значення їх для справи.

Зважаючи на те, що музейні експонати могли мати велике наукове та навчальне значення, НКЮ УСРР ще раз підкреслював, що судові органи повинні були: 1) в закінчених справах, в яких було проведено експертизу, обов'язково повертати до інститутів НСЕ речові докази, таблиці, фотограми тощо, пильнуючи, щоб вони не попсувалися; 2) надсилаючи до інститутів НСЕ зазначені речові докази, обов'язково необхідно було додавати матеріали, які висвітлювали б їхнє значення для даної справи; 3) коли необхідно було детальніше вивчати окремі справи для висвітлення ролі експертизи, виконаної в цих справах відповідним інститутом НСЕ, суди могли надсилати до цих установ й окремі закінчені справи на клопотання останніх з умовою, що дільничий або міський прокурор не заперечували цьому⁶⁸.

Таким чином, протягом 1923–1931 років в Україні нормативно-правове забезпечення судово-експертної діяльності було достатнім, із року в рік його вдосконалювали, завдяки чому воно охоплювало різні аспекти експертної роботи. У нормативних документах УСРР було відображено труднощі організації протидії злочинності того періоду, місце експертних закладів у цій діяльності. Зазначені питання були актуальними та недостатньо розробленими в криміналістиці й судовій експертизі. У нормативних документах періоду 1920–30-х років закріплено положення щодо проведення науково-дослідних робіт в українських судово-експертних установах, уведення посад учених-лаборантів, аспірантів, учених секретарів, наукових співробітників, планування науково-дослідної роботи інститутів тощо.

Після 1931 року, зазначає В. О. Комаха, не було прийнято більше жодного фундаментального законодавчого чи іншого нормативно-правового акта республіканського значення щодо діяльності інститутів НСЕ, крім деяких законодавчих та інших нормативно-правових актів, які були видані на союзному рівні до 1941 року⁶⁹.

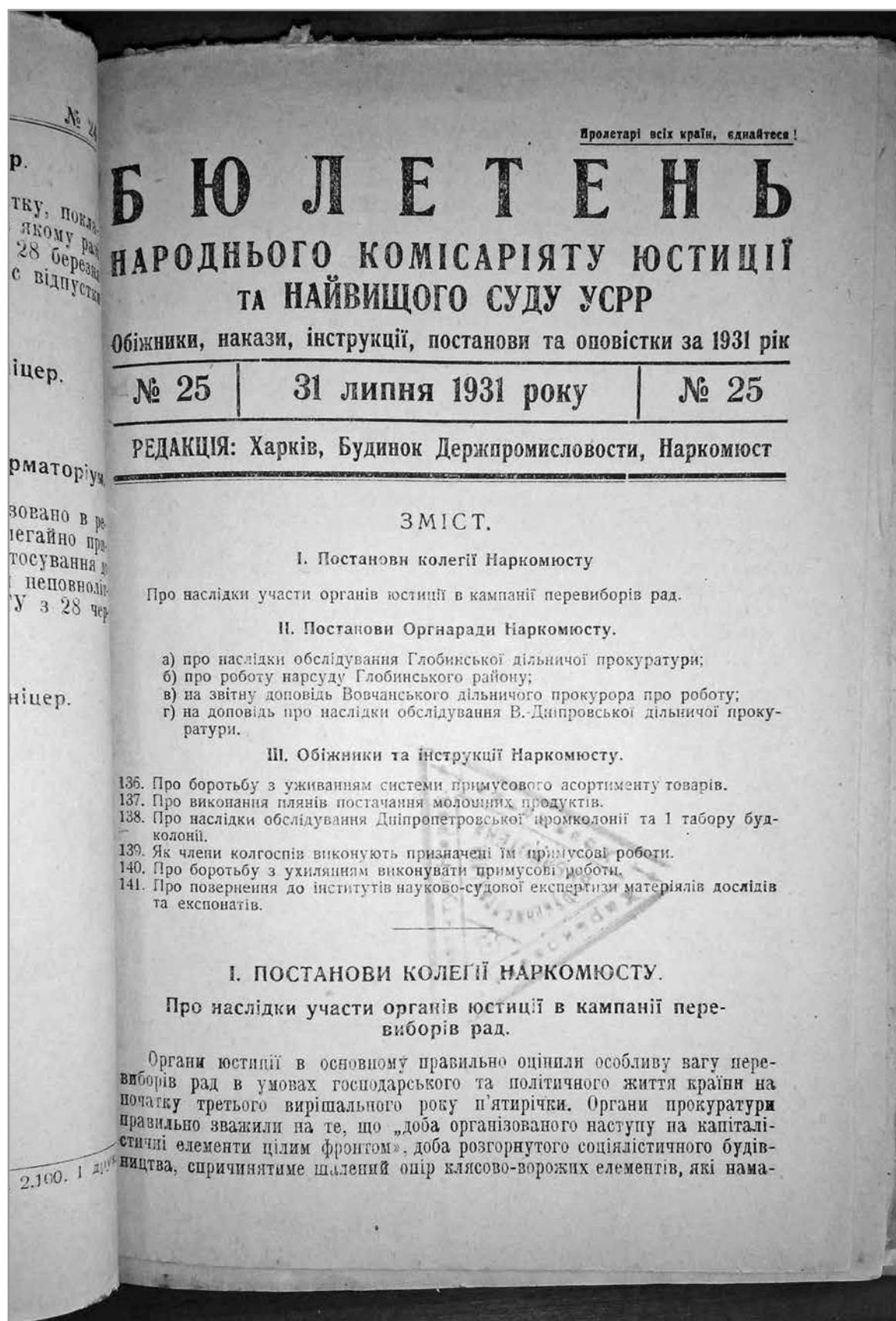
На початку 1936 року РНК УСРР вивчила діяльність вітчизняних інститутів НСЕ. Внаслідок цієї перевірки було виявлено певні недоліки в роботі експертних установ. *«Значний попит на популярно-криміналістичну літературу зобов'язує інститути експертизи в Україні долучитися до справи задоволення цього попиту. Між інститутами не встановлено належні ділові та наукові зв'язки»*, — зазначалося в доповідній записці⁷⁰.

Першим кроком для усунення недоліків стало започаткування Київським, Харківським та Одеським інститутами НСЕ з вересня 1937 року збірника наукових статей «Криміналістика і науково-судова експертиза» за редакцією Б. Й. Вахліса, М. М. Бокаріуса, М. П. Макаренка. У першому збірнику журналу надруковано 42 статті.

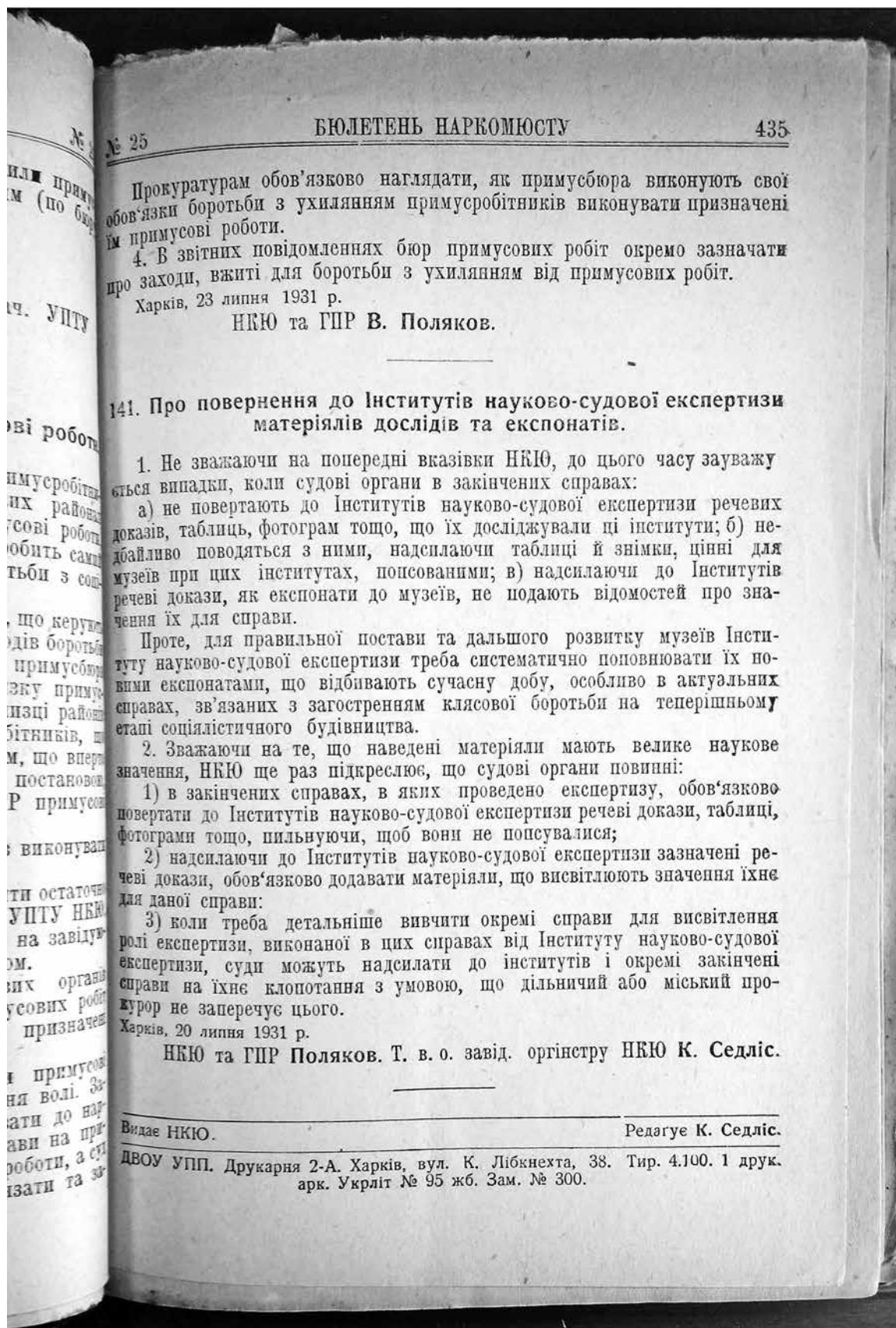
⁶⁸ Комаха В. О. Зазнач. праця. С. 218–219.

⁶⁹ Там само. С. 219.

⁷⁰ Рувін О. Г., Голікова Т. Д., Федчишина В. В. Славені сторінки історії: до 100-літнього ювілею КНДІСЕ. С. 96–97.

Циркуляр НКЮ УСРР «Про повернення до інститутів науково-судової експертизи матеріалів досліджень та експонатів» (1931)

Прокуратурам обов'язково наглядати, як примусові виконують свої обов'язки боротьби з ухиляннями примусові робітників виконувати призначені їм примусові роботи.

4. В звітних повідомленнях бюр примусових робіт окремо зазначати про заходи, вжиті для боротьби з ухиляннями від примусових робіт.

Харків, 23 липня 1931 р.

НКЮ та ГПР В. Поляков.

141. Про повернення до Інститутів науково-судової експертизи матеріалів дослідів та експонатів.

1. Не зважаючи на попередні вказівки НКЮ, до цього часу зауважується випадки, коли судові органи в закінчених справах:

а) не повертають до Інститутів науково-судової експертизи речевих доказів, таблиць, фотограм тощо, що їх досліджували ці інститути; б) недбайливо поводяться з ними, надсилаючи таблиці й знімки, цінні для музеїв при цих інститутах, поспованими; в) надсилаючи до Інститутів речеві докази, як експонати до музеїв, не подають відомостей про значення їх для справи.

Проте, для правильної постави та дальшого розвитку музеїв Інституту науково-судової експертизи треба систематично поповнювати їх новими експонатами, що відбивають сучасну добу, особливо в актуальних справах, зв'язаних з загостренням класової боротьби на теперішньому етапі соціалістичного будівництва.

2. Зважаючи на те, що наведені матеріали мають велике наукове значення, НКЮ ще раз підкреслює, що судові органи повинні:

1) в закінчених справах, в яких проведено експертизу, обов'язково повертати до Інститутів науково-судової експертизи речеві докази, таблиці, фотограми тощо, пильнуючи, щоб вони не погубилися;

2) надсилаючи до Інститутів науково-судової експертизи зазначені речеві докази, обов'язково додавати матеріали, що висвітлюють значення їх для даної справи;

3) коли треба детальніше вивчити окремі справи для висвітлення ролі експертизи, виконаної в цих справах від Інституту науково-судової експертизи, суди можуть надсилати до інститутів і окремі закінчені справи на їхнє клопотання з умовою, що дільничий або міський прокурор не заперечує цього.

Харків, 20 липня 1931 р.

НКЮ та ГПР Поляков. Т. в. о. завід. оргінстру НКЮ К. Седліс.

Видає НКЮ.

Редагує К. Седліс.

ДВОУ УПП. Друкарня 2-А. Харків, вул. К. Лібкнехта, 38. Тир. 4.100. 1 друк. арк. Укрліт № 95 жб. Зам. № 300.

Закінчення циркуляра НКЮ УСРР «Про повернення до інститутів науково-судової експертизи матеріалів досліджень та експонатів» (1931)

Для поширення криміналістичних знань, обміну досвідом за ініціативою Київського інституту НСЕ впродовж 1938–1940 років було проведено три науково-практичні конференції: перша — в Харкові, дві інші — у Києві.

У цей час інститути НСЕ проводили ідентифікацію осіб, біологічні, хімічні дослідження; фотографування; фізичні, мікроскопічні, ботанічні, анатомічні й гістологічні дослідження тощо.

В Одеському інституті НСЕ 1937 року було закінчено 655 справ з проведення судово-експертних досліджень⁷¹. Цього року одеські судові експерти запланували 21 науково-дослідну роботу, до яких належали й ті роботи, завершення яких було передбачено 1938 року⁷². За результатами перевірки діяльності Одеського інституту НСЕ 1939 року замість директора М. П. Макаренка виконувачем його обов'язків призначили М. А. Кравцова⁷³.

В інститутах судових експертиз тривала робота з розроблення методик дослідження речових доказів, удосконалення експертної та оперативної техніки. Так, 1937 року працівник Харківського інституту НСЕ О. Ф. Дмитрієв розробив нову, досконалішу, ніж прилад Брюнінга, модель апарата для фотографування⁷⁴.

Уже 1930 року Київський інститут провів понад 600 експертиз, а 1936 року тільки секція ідентифікації цього інституту — 400 експертиз; за 1940 рік інститут виконав близько 1000 експертиз.

В Одеському інституті НСЕ 1939 року, порівняно з 1938 роком, значно зменшилася кількість вимог на проведення судово-експертних досліджень — від 623 до 425⁷⁵. Із загальної кількості виконаних 1939 року 425 експертиз 364 судово-експертні дослідження були проведені з кримінальних справ: 181 — з кримінальних справ про майнові злочини; 95 — стосовно злочинів проти особи, серед яких 34 — убивство (зокрема смерть від отруєння), 19 — самогубство, 42 — інші види злочинів проти особи; 31 — господарські злочини; 28 — посадові злочини; 18 — злочини проти порядку управління; 9 — з кримінальних справ про контрреволюційні злочини (7 — шкідництво, 2 — терористичні акти)⁷⁶.

Відповідно до наказу НКЮ Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі — УРСР) від 25 січня 1940 року № 8 «Про роботу Київського, Харківського та Одеського інститутів науково-судової експертизи у 1940 році», виявлено значні недоліки в роботі інститутів: «Харківський інститут експертизи, хоч і має певні досягнення у своїй оперативній та навчальній роботі, однак план науково-дослідної роботи виконано лише на 41%; Одеський інститут експертизи план наукової роботи також незадовільно виконав (50%). Порівняно із цими інститутами, Київський інститут експертизи цього року задовільно виконав тематичний план наукових робіт (80%)»⁷⁷.

Передвоєнна тематика наукових досліджень Київського інституту НСЕ стосувалася дослідження групової типової приналежності крові в аліментних справах; експертиз рукописних текстів; дослідження анонімних листів; використання променів невидимої частини спектра під час дослідження документів; кольороподілу у фотографії; виявлення порохової кіптяви та плям крові на темних тканинах; фіксації і дослідження слідів ніг на сипких поверхнях; застосування рентгенівських променів під час дослідження речових доказів; окремих питань судово-медичної експертизи тощо⁷⁸.

⁷¹ Комаха В. О. Зазнач. праця. С. 251.

⁷² Там само. С. 263.

⁷³ Там само. С. 266.

⁷⁴ Ищенко А. В. Летопись криминалистики: даты, факты, имена. Киев, 2016. С. 213.

⁷⁵ Комаха В. О. Зазнач. праця. С. 226.

⁷⁶ Там само. С. 269.

⁷⁷ Рувін О. Г., Голікова Т. Д., Федчишина В. В. Славені сторінки історії: до 100-літнього ювілею КНДІСЕ. С. 118.

⁷⁸ Библиографический указатель научных работ сотрудников Киевского научно-исследовательского института судебных экспертиз (1923 — май 1973) / отв. ред. Г. М. Надгорный. Киев, 1973. 115 с.

Закономірно, що початок війни 1941 року негативно позначився на роботі українських інститутів НСЕ. Так, під час окупації Києва інститут НСЕ був змушений припинити свою роботу. Його майно перевезли на зберігання до хімічного корпусу Київського державного університету ім. Тараса Шевченка, який 6 листопада 1943 року під час звільнення Києва було підірвано, а потім зруйновано.

Роботу Харківського інституту НСЕ ім. Заслуженого професора М. С. Бокаріуса на початку війни було призупинено. Чимало працівників інституту пішли на фронт. Після звільнення м. Харкова з'ясувалося, що все майно інституту знищене, від будівлі залишилися лише стіни з частиною вікон і дверей. 4 листопада 1943 року РНК УРСР видала постанову про поновлення роботи Харківського інституту НСЕ у складі тих секцій, що були до війни⁷⁹.

На підставі матеріалів документів, які збереглися, встановлено, що Одеський інститут НСЕ виконував судово-експертну і науково-дослідну роботу майже до початку війни — до 22 червня 1941 року. Уперше за весь період свого існування інститут припинив свою діяльність і майже три роки, до 10 квітня 1944 року — дня визволення Одеси від фашистських загарбників, не функціонував. Після оголошення про початок війни все цінне обладнання Одеського інституту було евакуйовано до Новоросійська⁸⁰.

Тому 1941 рік слід вважати закінченням третього етапу розвитку українських судово-експертних установ. Після звільнення міст Харкова, Києва, Одеси починається відновлення роботи та наступний етап у діяльності українських інститутів НСЕ.

Підтвердження цієї думки знаходимо в праці В. П. Колмакова про діяльність Харківського НДІСЕ ім. Заслуженого професора М. С. Бокаріуса. Так, 1967 року вчений зазначав, що в історії інституту можна виділити два великі періоди — довоєнний і повоєнний. У кожний з цих періодів робота інституту мала певну специфіку. Так, у довоєнний період увага акцентувалася на розробці методів дослідження речових доказів, перевірці й удосконаленні наявних методів. Видавалися монографії, порадики, методичні посібники, збірники, що мали на меті впровадження наукових методів у слідчу та експертну практику. Повоєнному періоду в історії Харківського НДІСЕ притаманні розширення обсягів науково-дослідної, науково-експертної, методичної і профілактичної роботи, підготовка наукових кадрів вищої кваліфікації⁸¹.

1.3. Науково-дослідні інститути судової експертизи та шляхи подальшого вдосконалення їх діяльності (1941–1990)

Після звільнення України від військ фашистських загарбників відповідно до постанов РНК УРСР Харківський інститут НСЕ відновив свою роботу в листопаді 1943 року, Київський — у березні, а Одеський — у квітні 1944 року.

Повоєнний час є наступним періодом розвитку судово-експертних установ України. Про це зазначають М. В. Салтевський⁸², Н. І. Клименко⁸³, В. П. Колмаков⁸⁴ та ін. Цей період пов'язаний з відновленням діяльності інститутів судової експертизи.

У звіті про роботу Київського НДІСЕ за 1944 рік зазначено: «З грудня 1943 року за розпорядженням НКЮ УРСР тов. Бабченка знову відновив свою роботу Київський науково-дослідний

⁷⁹ Веграсов Ф. Бокариусы. URL: <http://www.pseudology.org/people/Bokarius.htm>.

⁸⁰ Комаха В. О. Зазнач. праця. С. 269–270.

⁸¹ Колмаков В. П. Харьковский научно-исследовательский институт судебной экспертизы на службе социалистического правосудия. С. 52–53.

⁸² Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ, 2008. С. 54.

⁸³ Клименко Н. І. Судова експертологія : курс лекцій. Київ, 2007. С. 38.

⁸⁴ Колмаков В. П. Зазнач. праця. С. 52–53.

інститут судової експертизи»⁸⁵. Структура інституту залишилася довоєнною, але змінилися назви секцій, які стали іменуватися відділами криміналістичних досліджень, фотографічних і фізичних досліджень, судово-хімічних і судово-біологічних досліджень.

Харківський інститут НСЕ поновив свою роботу на початку 1944 року та почав виконувати експертизи⁸⁶. Після звільнення Харкова до інституту повернулося чимало його працівників, а незабаром було прийнято на роботу нових фахівців. Зокрема, 1946 року науковим співробітником відділу фотографічних і фізичних досліджень речових доказів інституту був призначений демобілізований після війни М. В. Салтевський. З 1948 року він працював старшим науковим співробітником, а 1953 року — завідувачем цього відділу. У 1961 році цей підрозділ став іменуватися відділом фізичних і трасологічних досліджень.

Очолюючи відділ, М. В. Салтевський проводив складні й оригінальні експертизи, науково-дослідні роботи, за результатами яких були опубліковані статті різноманітної тематики. Коло його діяльності було широке і різнобічне: дослідження документів, об'єктів трасологічної та балістичної експертизи⁸⁷. В інституті він працював до 1962 року.

Михайло Васильович Салтевський (1917–2009)

2 червня 1944 року народний комісар юстиції в довідці РНК УРСР звітує, що НДІСЕ у Києві та Харкові відновлено і вони вже працюють. Щодо Одеського інституту було зазначено, що триває підготовча робота з його відновлення.

Цього дня українські інститути НСЕ перейменовано в науково-дослідні інститути судової експертизи (далі — НДІСЕ).

Науково-дослідна робота Київського НДІСЕ у повоєнний час була спрямована на завершення розпочатих до війни досліджень, підготовку і захист дисертацій. З можливих 31 штатної одиниці в інституті працювало 30, серед них — чотири професори (з яких два доктори медичних наук), 11 старших наукових співробітників (троє — завідувачі відділів) і п'ять молодших наукових співробітників.

Співробітники відновлювали й оформляли не закінчені й не опубліковані до початку війни матеріали наукових робіт. Так, згідно з тематичним планом Київського НДІСЕ на 1945 рік було заплановано виконання 17 наукових робіт, з них 9 — дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук.

⁸⁵ Колмаков В. П. Зазнач. праця. С. 126.

⁸⁶ Там само. С. 52.

⁸⁷ Цимбал М. Л. Харківський НДІ судових експертиз : 80 років в авангарді експертного забезпечення правосуддя в Україні. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2003. Вип. 3. С. 18.

Першочерговим завданням колективу інституту в повоєнні роки стало відновлення обладнання й приведення його до стану, придатного для початку оперативної та дослідницької роботи, а також систематизування уцілілих архівних матеріалів. Було відновлено наукову бібліотеку та створено чотири відділи: криміналістики, судової біології, фотографічних досліджень, судової хімії.

Упродовж 1944–1946 років Київський НДІСЕ очолював видатний судовий медик, один із основоположників криміналістичного напрямку в судовій медицині, професор Ю. С. Сапожников. У листопаді 1946 року директором Харківського НДІСЕ замість М. М. Бокаріуса призначено В. П. Колмакова — одного з видатних радянських криміналістів, який працював на цій посаді до 1967 року.

Під керівництвом В. П. Колмакова подальший розвиток одержала харківська школа судових експертів за багатьма напрямками судової експертизи. У ній вирости відомі вчені, які зробили вагомий внесок у розвиток теорії та практики криміналістики і судової експертизи. За цей час понад 20 співробітників інституту захистили дисертації на здобуття наукових ступенів з питань криміналістики та судової експертизи, значно розширилася науково-методична база установи.

Як приклад особистого піклування В. П. Колмакова за справи установи можна навести лист від 20 грудня 1961 року, надісланий до Центрального Комітету Комуністичної партії України, у якому він переконливо й обґрунтовано показав тяжкі умови для роботи колективу Харківського НДІСЕ на той час. У листі йшлося про розміщення інституту в абсолютно непридатному приміщенні колишньої жіночої в'язниці: «... институт располагается в помещении бывшей тюрьмы, старом, сыром, темном, размером около 800 м. Условия работы не отвечают элементарным нормам для научного учреждения», низьку заробітну плату тощо. При цьому, незважаючи на такі умови праці, колектив інституту максимально допомагав судово-слідчим органам у боротьбі зі злочинністю.

Фактами підтвердження цього служила наглядна динаміка росту кількості та складності виконаних експертиз. Ця динаміка спостерігається й на сьогоднішній день⁸⁸.

В. П. Колмаков приділяв особливу увагу розвитку судовотехнічної експертизи документів (в аспекті криміналістичного дослідження відбитків печаток і штампів).

Віктор Павлович Колмаков (1913–1973)

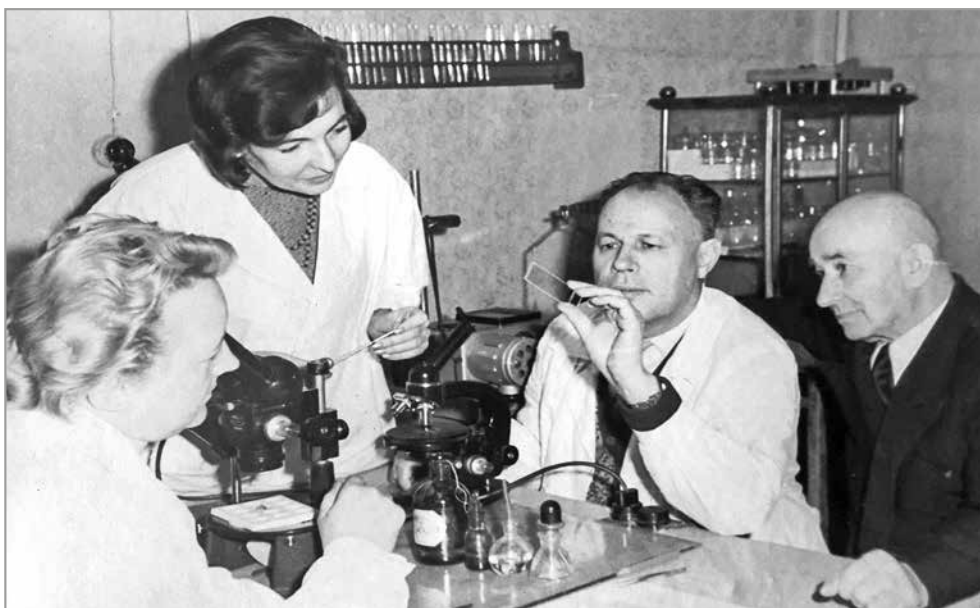
⁸⁸ Цимбал М. Л. Харківському науково-дослідному інституту судових експертиз — 85 років. Актуальні питання судової експертизи та криміналістики : зб. матеріалів засідання «круглого столу», присвяченого 85-річчю створення ХНДІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (11–12 листоп. 2008 р.). Харків, 2008. С. 11.

Співробітники Харківського НДІСЕ з директором В. П. Колмаковим (1962)

Також у цей період завдяки В. П. Колмакову в Харківському НДІСЕ одержали подальший розвиток наукові дослідження з усіх видів судових експертиз, особливо криміналістичних (почеркознавчих, трасологічних, балістичних та ін.).

Слід зазначити, що почеркознавство — одна з традиційних галузей досліджень у Харківському НДІСЕ. З 1924 року більше чотирьох десятиліть дослідженням почерку займався О. Я. Єлисеєв (завідувач відділу ідентифікації), яким була запропонована класифікація окремих ознак почерку, проведені теоретичні узагальнення практики досліджень ліворучного письма, встановлені особливості перекручених почерків, підроблених підписів.

Обговорення складної експертизи
за участю директора Харківського НДІСЕ В. П. Колмакова та О. Я. Єлисеєва

Інтер'єр однієї з лабораторій Харківського НДІСЕ (1963)

У 1960-х роках у процесі наукових досліджень почерку формувалися теорія судово-почеркознавчої експертизи, загальні положення і окремі методики експертного дослідження. Значний внесок у розвиток почеркознавства вніс Л. Ю. Ароцкер, досліджуючи питання ідентифікації особи за цифровим письмом, підписами, виконаними з наслідуванням, з попередньою підготовкою, з перекручуванням (автопідлог), ознак писемного мовлення, неідентифікаційних досліджень почерку⁸⁹.

Лев Юхимович Ароцкер (1927–1980)

Багато криміналістів Харківського НДІСЕ — докторів та кандидатів наук — активно займалися дослідженням почерку і підписів, серед них М. Д. Маркова, І. М. Можар, В. Г. Грузкова, Г. Б. Бродська, З. М. Соколовський, Г. Л. Грановський, А. М. Компанієць⁹⁰.

Упродовж 1945 року Київський інститут виконував експертизи для слідчих органів Народного комісаріату державної безпеки (далі — НКДБ), Народного комісаріату внутрішніх справ (далі — НКВС) та військової прокуратури. Цього року виконано 131 експертизу, дві — з виїздом на місце злочину, загалом досліджено 393 об'єкти. Види досліджень різні: почерку, підписів, крові, документів, дактилоскопія, слідів ніг, встановлення дальності пострілу.

⁸⁹ Цимбал М. Л. Харківський НДІ судових експертиз. С. 17.

⁹⁰ Там само.

Співробітники інституту протягом 1944–1945 років прочитали понад 200 лекцій для слідчих працівників суду і прокуратури, надали 1217 консультацій працівникам військової прокуратури, НКДБ, НКВС, Управління міліції, Прокуратури УРСР.

Київський НДІСЕ здійснював репродукції документів, фотозйомки речових доказів і місць подій, найпростіші матеріали кольороподілу й люмінесцентного аналізу.

З часом обсяги роботи, яку виконували інститути судових експертиз, зростають. Так, Київський НДІСЕ 1944 року провів 138 експертиз, 1945-го — 476⁹¹. Зусиллями його працівників було відновлено фотографічну, хімічну й біологічну лабораторії. Це дало змогу активізувати експертну й науково-дослідну роботу.

Станом на 1945 рік НДІСЕ у СРСР були лише в Україні та Білорусії.

Інститут НСЕ при НКЮ в Мінську створено на підставі постанови РНК Білоруської РСР від 16 серпня 1929 року. В інституті діяли такі секції: судово-фотографічних досліджень та ідентифікації, фізико-хімічних досліджень, судово-медичних та біологічних досліджень. Директором інституту призначено судового медика і спеціаліста в галузі судової балістики професора В. Ф. Червакова.

На теренах СРСР у повоєнні роки активно розвивалася судово-експертна діяльність. Так, 1944 року створено Центральну криміналістичну лабораторію Міністерства юстиції Союзу Радянських Соціалістичних Республік, яка 1946 року стала структурною частиною Всесоюзного інституту юридичних наук. 1948 року розпочала свою діяльність Центральна лєнінградська науково-дослідна лабораторія судової експертизи. 1949 року в системі прокуратури створено Всесоюзний науково-дослідний інститут Прокуратури СРСР. 1950 року починає функціонувати мережа криміналістичних лабораторій, зокрема з використанням бази лабораторій юридичних інститутів і факультетів у Саратові, Свердловську, Котлі, Ростові, Новосибірську, Хабаровську. До кінця 1955 року такі лабораторії засновано в Москві, Іркутську, Воронежі, Уфі, Горькому, Барнаулі, Пермі, Махачкалі, Улан-Уде, Владивостоці, Мурманську та інших великих містах СРСР⁹².

Ураховуючи загальносоюзні тенденції розвитку судової експертизи, 27 грудня 1950 року Міністерство юстиції УРСР затверджує нове Положення про експертні установи, у якому увагу акцентовано на необхідності розроблення теорії судової експертизи⁹³.

До 1950 року в СРСР діяло три загальносоюзні експертні центри: Центральна криміналістична лабораторія Міністерства юстиції (у складі Всесоюзного інституту юридичних наук), НДІ криміналістики Головного управління міліції (далі — ГУМ) та Всесоюзний НДІ криміналістики Прокуратури СРСР⁹⁴, що й визначало сферу їхньої компетенції.

Центральний (згодом — Всесоюзний) НДІ судових експертиз створено 1962 року, його очолив відомий криміналіст О. Р. Шляхов. Інститут координував роботу низки напрямів мережі науково-дослідних лабораторій та інститутів судових експертиз системи юстиції в СРСР. Він був наділений необхідними правами у сфері науково-методичного керівництва периферійними лабораторіями.

У Всесоюзному НДІ судових експертиз функціонував відділ теорії судових експертиз у складі двох секторів: правових й організаційних проблем судової експертизи; теоретичних і загальнометодичних проблем криміналістики та судових експертиз. У цьому відділі працювали відомі вчені-криміналісти та процесуалісти — В. Д. Арсеньєв, А. І. Вінберг, Ю. Г. Корухов, Д. Я. Мирський, Ю. К. Орлов. Окрім предметних в інституті було організовано лабораторії хімічних, фізичних, математичних, кібернетичних та інших методів досліджень, спеціальна лабораторія ґрунтознавчих досліджень тощо⁹⁵. Ці підрозділи здійсню-

⁹¹ Рувін О. Г., Голікова Т. Д., Федчишина В. В. Славені сторінки історії. С. 132.

⁹² Ищенко А. В. Летопись криминалистики: даты, факты, имена. Киев, 2016. С. 233.

⁹³ Там само. С. 233.

⁹⁴ Белкин Р. С. История отечественной криминалистики. М., 1999. С. 168–169.

⁹⁵ Там само. С. 171.

вали науково-методичне керівництво судово-експертною діяльністю криміналістичних установ системи юстиції радянських республік.

Створено мережу НДІ та лабораторій у столицях союзних республік і великих містах. Так, засновано Ризьку науково-дослідну криміналістичну лабораторію (1951), Білоруський НДІ судових експертиз (1956), Бакинську науково-дослідну криміналістичну лабораторію (1956), Алма-Атинський НДІ судових експертиз (1957), Ташкентський НДІ судових експертиз (1958), Латвійську науково-дослідну криміналістичну лабораторію (1958), Вірменську науково-дослідну криміналістичну лабораторію (1959), Таджикиську науково-дослідну лабораторію судових експертиз (1959), Азербайджанський НДІ судових експертиз (1960), Кишинівську науково-дослідну криміналістичну лабораторію (1962), Киргизьку республіканську науково-дослідну лабораторію судових експертиз (1963), Естонську лабораторію судових експертиз (1964), Туркменську науково-дослідну лабораторію судових експертиз (1965). В УРСР плідно функціонували відновлені після Другої світової війни Київський, Харківський та Одеський НДІСЕ.

Ці установи здійснювали науково-практичну роботу щодо проведення всіх видів криміналістичних, судово-хімічних, судово-біологічних, автотехнічних експертиз, їх працівники часто залучалися як фахівці для проведення слідчих дій.

На початку 1960-х років, а саме з 1962 року, розпочався етап формування сучасних функцій і структури судово-експертних установ Міністерства юстиції⁹⁶. Крім того, починає формуватися науково-експертна школа інститутів судових експертиз Міністерства юстиції⁹⁷.

Загалом у СРСР наприкінці 1970-х років налічувалося понад 30 центральних й обласних експертних лабораторій, чимало з яких мали свої філіали та групи експертів в інших містах⁹⁸.

Для відділів судово-хімічних і судово-біологічних досліджень українських НДІСЕ 1951 року припинено повноваження щодо дослідження біогенних матеріалів. Біологічні дослідження було віднесено до компетенції бюро судово-медичної експертизи. Так, 15 квітня 1951 року в Київському, Одеському та Харківському НДІСЕ закрито відділи судово-біологічних і судово-хімічних досліджень, які здебільшого здійснювали судово-експертні дослідження речових доказів, що стосувалися як тіла живої людини, так і виділень її організму, таких, що підтримували його життєдіяльність, або трупів людей чи їх останків. Функції зазначених відділів передано судово-біологічним і судово-хімічним відділенням, які на той час були в п'яти судово-медичних лабораторіях Київської, Одеської, Харківської, Дніпропетровської та Львівської областей⁹⁹. Згодом, 1954 року, після закриття відділів біологічних досліджень інститути вже не брали на аналізи зразки крові, волосся та сперми¹⁰⁰. У 1960-х роках у системі науково-дослідних установ Міністерства юстиції СРСР організовано окремі відділи (лабораторії) автотехнічних експертиз¹⁰¹. Такі відділи було створено й в українських судово-експертних закладах.

Після закриття відділів судово-хімічних і судово-біологічних досліджень Одеський НДІСЕ було перейменовано на Одеську криміналістичну лабораторію (1950). Після

⁹⁶ Рувін О. Г., Голікова Т. Д., Федчишина В. В. Зазнач. праця. С. 185.

⁹⁷ Бондарь М. Е. Формирование научно-экспертной школы Киевского научно-исследовательского института судебных экспертиз. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 2014. Вып. 59. С. 524.

⁹⁸ Белкин Р. С. Зазнач. праця. С. 181–182.

⁹⁹ Стрілець Г. О. Генезис системи судово-експертних установ в Україні та напрямки їх діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2009. С. 26.

¹⁰⁰ Киселев В. Б., Голикова Т. Д. Киевский НИИ судебных экспертиз: становление и развитие. *Сучасні проблеми розвитку судової експертизи* : зб. матеріалів круглого столу (Севастополь, 10–11 черв. 2010 р.). Харків, 2010. С. 27.

¹⁰¹ Ищенко А. В. Летопись криминалистики: даты, факты, имена. С. 245.

відкриття в ній групи судово-біологічних експертиз, яка вже досліджувала об'єкти рослинного і тваринного походження, а також групи автотехнічних експертиз, лабораторію перейменовано на Одеську науково-дослідну лабораторію судових експертиз (1963)¹⁰².

Згідно з Положенням про Київський НДІСЕ, крім розробки нових методів дослідження речових доказів перед установою були поставлені завдання з вивчення питань теорії криміналістики та судової експертизи.

Важливі для судово-експертної діяльності нормативно-правові акти прийнято в УРСР 1960 року, а саме: КК, КПК і Закон «Про судоустрій Української РСР».

У КПК УРСР 1960 року вперше отримав регламентацію інститут спеціалістів. Так, ст. 191 «Порядок проведення огляду» дозволяла слідчому запросити для участі в огляді спеціалістів, не зацікавлених у результатах справи. Стаття 189 КПК УСРР 1927 року надавала можливість слідчому для участі в огляді або освідчуванні запрошувати експертів.

Новий КПК містив низку норм щодо використання спеціальних знань у кримінальному процесі. Окрема глава передбачала проведення експертизи. У ній визначено порядок призначення експертизи, права обвинуваченого під час призначення та проведення експертизи, загальний порядок проведення експертизи в експертній установі, одержання зразків для експертного дослідження, вимоги до висновку експерта, допит експерта, призначення додаткової або повторної експертизи, порядок визначення психічного стану обвинуваченого¹⁰³.

У статті 75 КПК зазначено, що експертизу призначають у випадках, коли для вирішення певних питань під час провадження у справі потрібні наукові, технічні або інші спеціальні знання¹⁰⁴. Це положення відрізнялося від того, що було в попередньому КПК УРСР, зокрема: «експертиза призначається в разі, коли для розслідування або розгляду справи необхідні спеціальні знання в галузі досліджуваного питання»¹⁰⁵. У статті 76 передбачено випадки обов'язкового призначення експертизи: 1) для встановлення причин смерті; 2) для встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень; 3) для визначення психічного стану підозрюваного або обвинуваченого за наявності в справі даних, які викликають сумнів щодо його осудності; 4) для встановлення статевої зрілості потерпілої в справах про злочини, передбачені ст. 117 КК УРСР; 5) для встановлення віку підозрюваного або обвинуваченого, якщо це має значення для вирішення питання про його кримінальну відповідальність і якщо про це немає відповідних документів і неможливо їх одержати¹⁰⁶.

У КПК 1960 року встановлено, що експертні висновки, як й інші докази, мають розцінювати слідчий і суд у сукупності, порівнюючи з іншими даними справи (ст. 75). В окремій статті (ст. 76) регламентовано обов'язки та права експерта.

Таким чином, законодавство 1960-х років істотно розширювало коло питань, для вирішення яких стало можливим застосовувати спеціальні знання. Це сприяло активізації роботи з удосконалення науково-технічних засобів, методик проведення судових експертиз.

У березні 1962 року набрало чинності нове Положення про науково-дослідні установи судової експертизи Міністерства юстиції УРСР, відповідно до якого запроваджено нову структуру інститутів: 5 відділів — криміналістичної ідентифікації особи, судово-фізичних і трасологічних досліджень, судово-хімічних досліджень, судово-біологічних досліджень, судово-технічних досліджень; фотолабораторія, бібліотека, науково-методичний кабінет та господарча частина (Одеська лабораторія відділів не мала)¹⁰⁷.

¹⁰² Шаркова Т. Ф. Работа Одесской научно-исследовательской лаборатории судебной экспертизы за 50 лет. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1967. Вып. 4. С. 63.

¹⁰³ Кримінально-процесуальний кодекс Української РСР. Київ, 1961. С. 79.

¹⁰⁴ Там само. С. 32.

¹⁰⁵ Кримінально-процесуальний кодекс УРСР. Офіц. текст. Київ, 1940. С. 27.

¹⁰⁶ Кримінально-процесуальний кодекс Української РСР. С. 33.

¹⁰⁷ Белкин Р. С. Знач. праця. С. 171.

Поступово збільшується навантаження на судово-експертні установи щодо проведення експертиз. Так, Одеська науково-дослідна лабораторія судових експертиз 1956 року виконала експертизи, кількість яких на 141% була більшою ніж 1946 року, 1966-го — на 229%¹⁰⁸. Протягом 1962 року до Київського НДІСЕ надійшло 2166 експертиз, загалом було в провадженні 2215 експертиз, а виконано — 2095. 1963 року надійшло 2018, виконано — 1978; 1964-го надійшло 2253, виконано — 2198; 1965-го надійшло 2340, виконано — 2280; 1966-го надійшло 2231, виконано — 2193; 1967-го надійшло 2194, виконано — 2141; 1968-го надійшло 2134, виконано — 2108; 1969-го надійшло 2613, виконано — 2780; 1970-го надійшло 3318, виконано — 3283¹⁰⁹. Таким чином, середній відсоток виконання судових експертиз Київським НДІСЕ протягом 1962–1970 років становив 97,5%.

У Харківському НДІСЕ імені Заслуженого професора М. С. Бокаріуса (Харківський НДІСЕ) 1965 року досліджували такі об'єкти: почеркознавчі (47%), техніко-криміналістичні (36%), біологічні (4,4%), хімічні (3,5%), папіляроскопічні (3,5%), трасологічні (2,9%), балістичні (2,7%)¹¹⁰. Упродовж 1980–90-х років у цьому інституті (разом із відділеннями) щорічно виконували 8–9 тисяч експертиз, опрацьовували низку науково-дослідних робіт з найбільш значущих і нових напрямів¹¹¹.

У зв'язку з переходом у 1962 році М. В. Салтевського на роботу в юридичний інститут відділ фізичних і трасологічних досліджень Харківського НДІСЕ очолив Б. М. Єрмоленко. У 1972 році відділ було перетворено на лабораторію судово-технічних досліджень документів, трасологічних і балістичних досліджень, у якій Б. М. Єрмоленко очолив сектор трасологічних і балістичних досліджень. Його наукова і методична діяльність була присвячена розробці основних проблем судової балістики і судово-балістичної експертизи (методології даного виду досліджень; сутності експертного пізнання, його теорії і методів; науковим основам ідентифікаційних досліджень (механізму слідоутворення, ідентифікаційному періоду, варіаційності відображення ознак); теорії і практиці неідентифікаційних судово-балістичних досліджень). Для вирішення завдань судової балістики він сконструював оригінальні прилади, які використовуються в експертній практиці¹¹².

Формування напрямків експертних досліджень, що на даний час проводяться в Харківському НДІСЕ, здійснювалося нелегким шляхом, багатим на наукові події та видатних майстрів своєї справи.

Так, у 1956–1976 роках в Харківському НДІСЕ працював В. Ф. Гущин, наукові та експериментальні дослідження якого дозволили створити нову методику експертного дослідження з метою ідентифікації гладкоствольної зброї за слідами на снарядах. Розроблена їм методика ідентифікаційних досліджень містить у своїй основі експертний експеримент. Сутність експерименту полягає в одержанні на спеціальних снарядах (Гущина) слідів від мікрорельєфу стінок каналу ствола зброї. Одержані сліди порівнюються зі слідами на снарядах (кулях, картечі, шроті), виявлених на місці події (вилучених з тіла потерпілого)¹¹³.

¹⁰⁸ Шаркова Т. Ф. Работа Одесской научно-исследовательской лаборатории судебной экспертизы за 50 лет. С. 67.

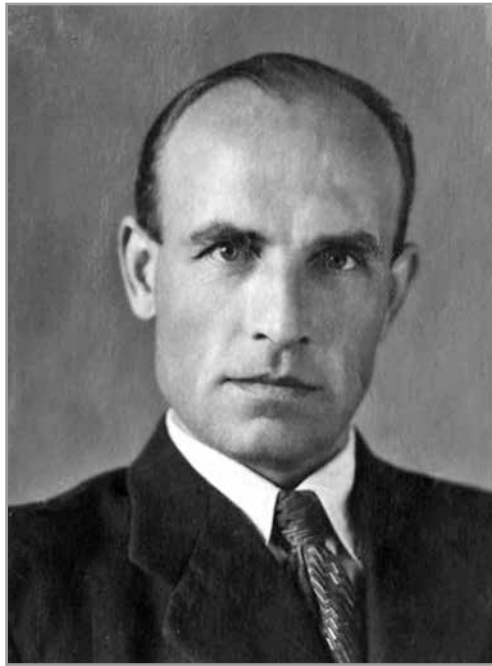
¹⁰⁹ Рувін О. Г., Голікова Т. Д., Федчишина В. В. Зазнач. праця. С. 190, 196, 199.

¹¹⁰ Колмаков В. П. Харьковский научно-исследовательский институт судебной экспертизы на службе социалистического правосудия. С. 57.

¹¹¹ Цимбал М. Л., Дереча Л. М. Історія розвитку судової експертизи і судово-експертних установ в Україні. *Современное состояние, проблемы и перспективы развития судебной экспертологии : материалы Междунар. науч.-практ. конф. (20–21 сент. 2007 г., Автономная Республика Крым). Симферополь, 2007.* С. 115.

¹¹² Цимбал М. Л. Харківський НДІ судових експертиз: 80 років в авангарді експертного забезпечення правосуддя в Україні. С. 19.

¹¹³ Там само. С. 19–20.

Василь Федорович Гуцин (1915–1995)

У цьому ж експертному напрямку О. В. Коломійцевим у 2005 році захищена кандидатська дисертація з визначення методу розрахункового та експериментального визначення виду снаряда спеціального призначення із заданими аеродинамічними властивостями.

У 1952–1975 роках у Харківському НДІСЕ працював видатний вчений-криміналіст З. М. Соколовський, головними напрямки наукових досліджень якого були загально-теоретичні проблеми судової експертизи та судове почеркознавство. У період роботи в інституті З. М. Соколовським виконані монографічні дослідження з оцінки висновків, використання експертом обставин справи, проблем встановлення причинного зв'язку явищ тощо¹¹⁴.

Вагомий внесок у розвиток судово-технічної експертизи документів у період роботи в Харківському НДІСЕ зробив Є. І. Казаков-Турбовський, основним напрямком діяльності якого було дослідження підроблених грошей і знарядь для їх підробки — ливарних форм, штампів, кліше¹¹⁵.

Ще у 1923 році однією з перших у Харківському кабінеті НСЕ була створена секція ідентифікації особи, яка стала джерелом розвитку судової трасології в установі. За часи розвитку судової трасології в інституті науковцями опубліковано значну кількість праць за результатами наукових досліджень теоретичного і практичного характеру. До них належать відомі на теренах країн СНД роботи Г. Л. Грановського, М. В. Салтевського, Б. М. Єрмоленка, Є. М. Светлакова, Ю. Л. Носка, О. М. Мотіна та багатьох інших співробітників інституту¹¹⁶.

Крім того, у 1955 році за результатами розроблення загальних положень криміналістичної експертизи папілярних узорів Г. Л. Грановський захистив кандидатську дисертацію, а у 1988 році О. М. Мотін — стосовно наукових основ і методів мікротрасологічного експертного дослідження лінійних (динамічних) слідів. Результати даних дисертаційних досліджень зробили вагомий внесок у розвиток судової трасологічної експертизи.

¹¹⁴ Цимбал М. Л. Зазнач. праця. С. 17.

¹¹⁵ Там само. С. 19.

¹¹⁶ Там само. С. 20.

Григорій Лазарович Грановський

Обговорення складної експертизи завідувачем відділу Г. Л. Грановським з колегами (1967)

Зростання кількості транспортних засобів призвело до зростання кількості дорожньо-транспортних пригод (ДТП). Тому в 1959 році в науково-дослідних лабораторіях судової експертизи Юридичної комісії Ради Міністрів РРФСР було організовано проведення судових інженерно-транспортних експертиз за справами з ДТП.

Згідно із наказом Міністерства юстиції УРСР наприкінці 1959 року в Харківському НДІСЕ створено першу в Україні лабораторію судових інженерно-транспортних досліджень.

З метою запровадження її діяльності за розпорядженням директора інституту В. П. Колмакова старшого наукового співробітника відділу фотофізичних досліджень М. С. Романова направлено до Центрального науково-дослідного інституту судових експертиз для вивчення досвіду роботи автотехнічного відділу¹¹⁷.

Микола Сергійович Романов (1924–1995)

У ті часи в автотехнічних відділах виконувалися лише інженерно-транспортні експертизи з дослідження обставин ДТП. У міру формування судової інженерно-транспортної експертизи як виду судової експертизи, розвитку її теоретичних та методичних положень розширювався обсяг і напрямки інженерно-транспортних досліджень: почали проводитися техніко-діагностичні та транспортно-трасологічні експертизи, разом із тим значна увага приділялася науково-дослідній роботі. Вагомий внесок у розробку науково-технічних основ судової інженерно-транспортної експертизи зробили такі вчені та практики у сфері інженерно-транспортних знань, як В. О. Іларіонов, М. М. Крісті та ін.

До відкриття лабораторії такі експертизи доручалися особам, які були недостатньо кваліфікованими та працювали в автогосподарствах, тому не були обізнані у специфіці експертного дослідження. Створення державної інженерно-транспортної експертизи дозволило усунути зазначені недоліки та об'єднати досвід і зусилля спеціалістів різних галузей науки, що гарантувало об'єктивність та достовірність висновків експертів¹¹⁸.

Відповідно до наказу Юридичної комісії при Раді Міністрів УРСР від 3 травня 1966 року № 37 затверджено Інструкцію про порядок призначення та проведення судових експертиз у науково-дослідних експертних установах.

Для забезпечення потреб проведення судових експертиз у західному регіоні у вересні 1968 року було відкрито Львівське відділення Київського НДІСЕ. До зони обслуговування відділення входили Львівська, Тернопільська, Рівненська, Закарпатська й Волинська області.

¹¹⁷ Цимбал М. Л. Зазнач. праця. С. 22.

¹¹⁸ Основи судової експертизи : навч. посіб. для фахівців, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію суд. експерта / авт.-уклад.: Л. М. Головченко, А. І. Лозовий, Е. Б. Сімакова-Єфремян та ін. Харків : Право, 2016. С. 305.

Протягом 1967–1997 років директором Харківського НДІСЕ був М. В. Скорик — енергійна, розумна, талановита людина, що створила сприятливі умови для роботи інституту. У цей період одержали подальшого розвитку наукова й експертна діяльність, методична та профілактична робота, були створені нові відділення інституту.

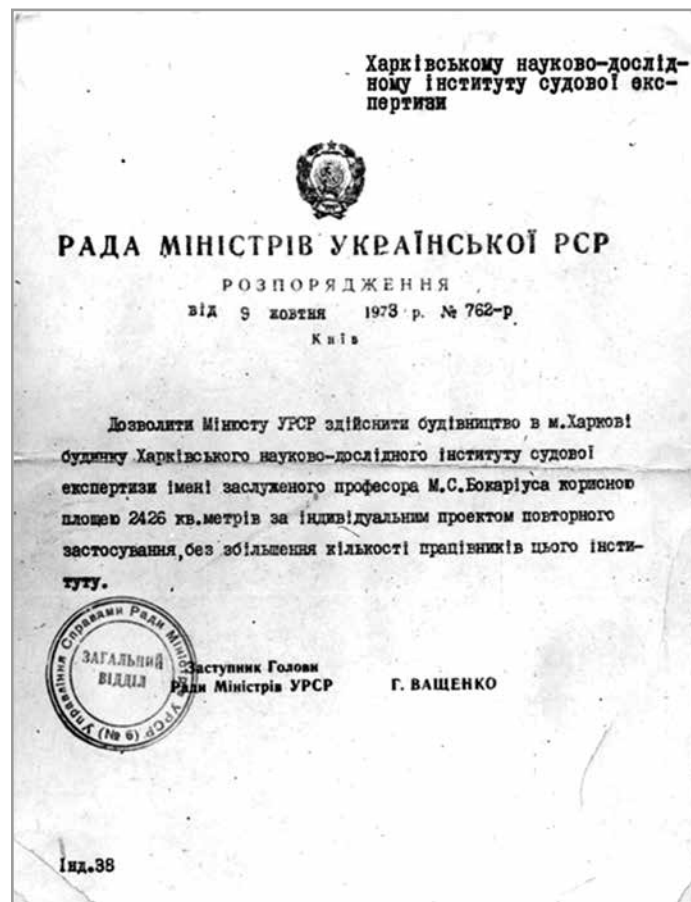
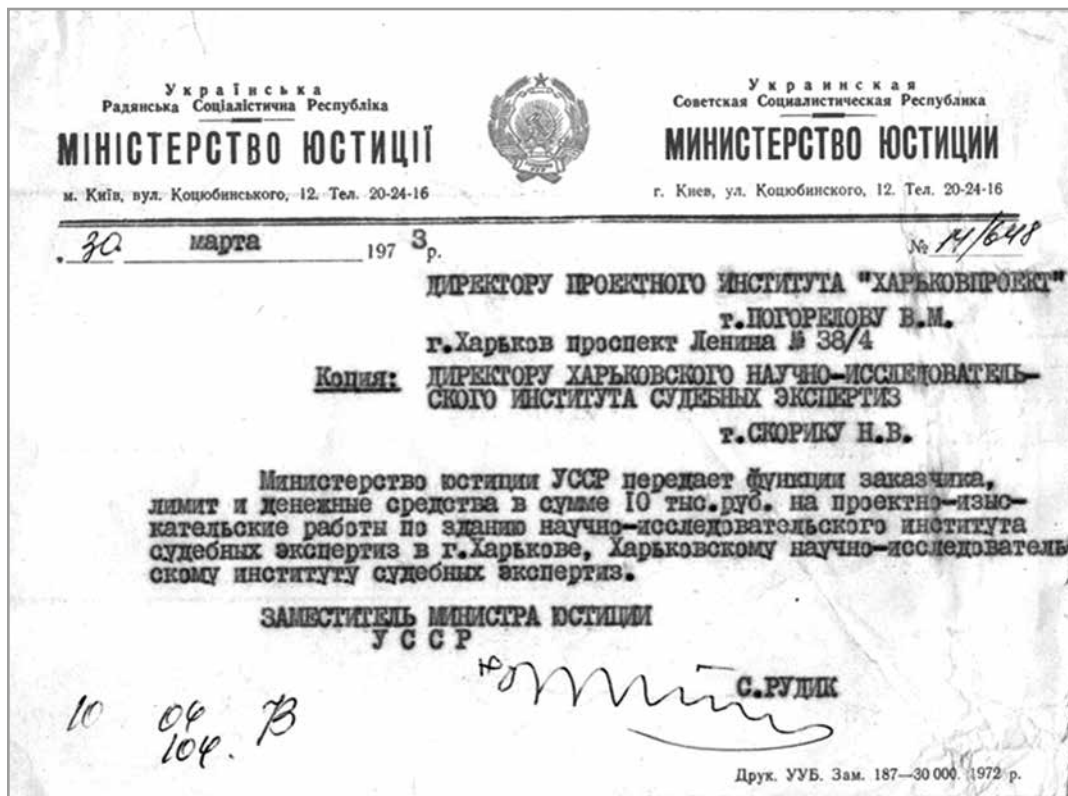

Микола Васильович Скорик (1923–2007)

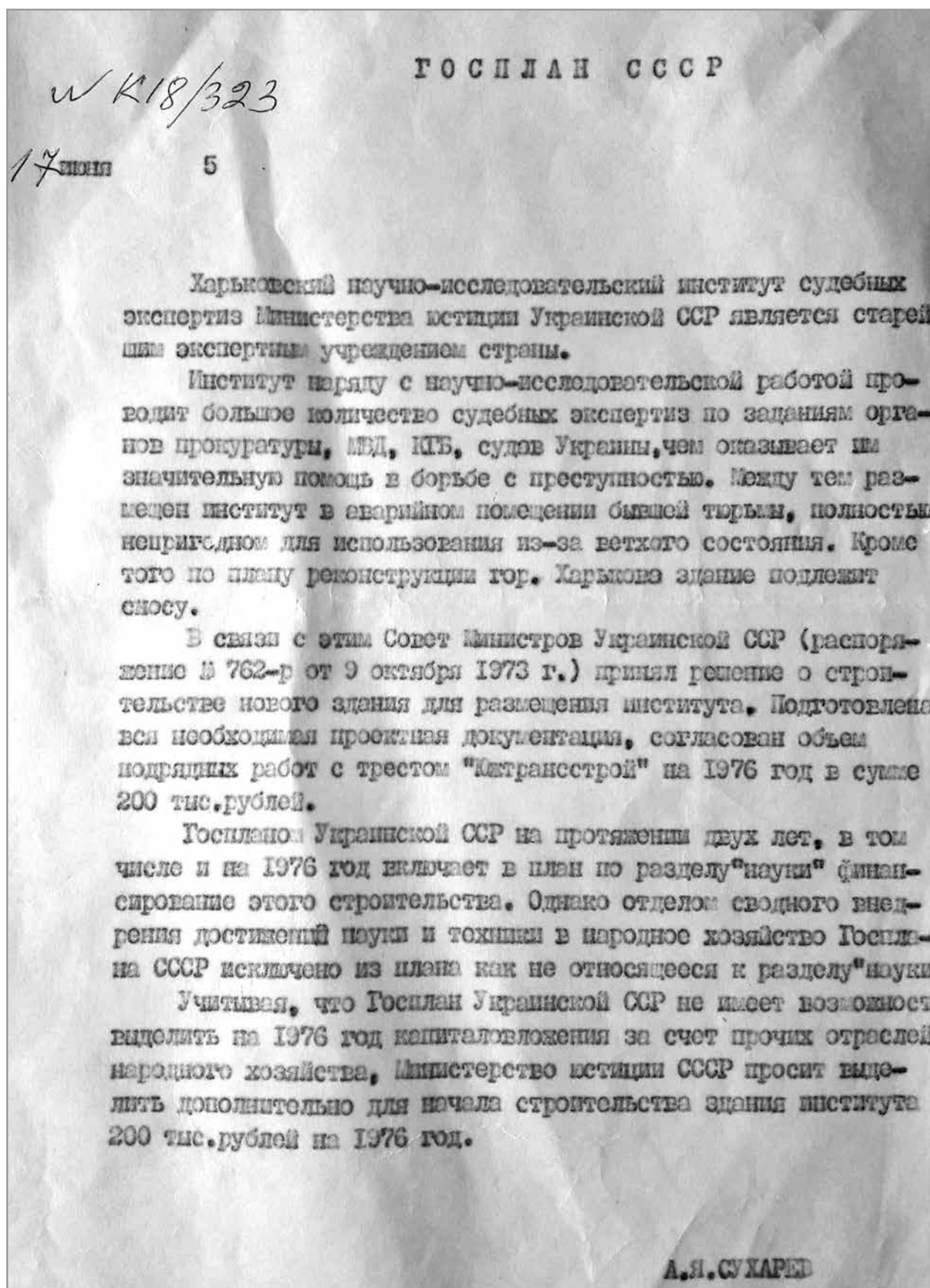
Початок роботи М. В. Скорика на посаді директора прийшовся на спорудження нової будівлі інституту, що безумовно сприяло розвитку установи.

Закладка першого каменя нової будівлі Харківського НДІСЕ

Документація щодо будівництва нової будівлі Харківського НДІСЕ (1973)

Кошторис щодо спорудження нової будівлі Харківського НДІСЕ

У 70-х роках у лабораторії автотехнічних досліджень Харківського НДІСЕ велика увага приділялася транспортно-трасологічним дослідженням, у зв'язку з чим був підготовлений методичний посібник з класифікації видів зіткнень та визначення місця зіткнення транспортних засобів. Питанням використання спеціальних знань при розслідуванні автопригод, які виникають з причин несправностей автомобілів, багато уваги приділяв В. П. Лошманов, який за результатами проведених досліджень у 1977 році захистив кандидатську дисертацію.

З 1981 до 1994 року В. П. Лошманов завідував зазначеною лабораторією. У цей час подальший розвиток отримали наукові дослідження технічного стану транспортних засобів, причинно-наслідкових зв'язків, комплексні медико-автотехнічні дослідження. Про рівень експертних досліджень у лабораторії свідчать численні факти призначення в інститут автотехнічних експертиз не тільки з України, а й з інших республік СРСР, навіть із-за кордону. В лабораторії працювала плеяда найдосвідченіших експертів з питань судової автотехнічної експертизи — А. П. Хомяков, В. І. Рубан, В. І. Шиков, В. О. Кіреєв, Б. С. Степанець. Початок 1990-х років відзначився новими напрямками досліджень, які проводилися вперше в Україні та стосувалися вивчення стану доріг і дорожніх умов на місці ДТП.

Проводились також наукові дослідження причинно-наслідкових зв'язків при розслідуванні ДТП. У 1991 році з цієї тематики захистив кандидатську дисертацію М. С. Корчан. В останні роки пріоритетними стали наукові дослідження шин транспортних засобів, встановлення причин сходів трамваїв і рейкових колій, оцінки дій водіїв транспортних засобів¹¹⁹. Так, з метою розроблення теоретичних і методичних основ призначення та проведення судової автотехнічної експертизи, а також визначення головних напрямів її розвитку та надання рекомендацій щодо їх реалізації у 2018 році А. В. Лубенцовим захищена кандидатська дисертація.

У часи становлення Харківський НДІСЕ мав у своєму складі секції хімічних і фізико-хімічних досліджень, біологічних досліджень та сироваткове відділення. Ще за радянських часів у період суцільної колективізації через збільшення кількості кримінальних справ з розкрадання соціалістичної власності, отруєння худоби перед інститутом були поставлені завдання, вирішення яких вимагало організації з 1932 року ботанічного відділення з дослідження різних кормів, які проходили як речові докази у кримінальних справах за фактами загибелі худоби в колгоспах. Питома вага експертиз припадала на судово-хімічні дослідження внутрішніх органів трупів людей і тварин.

Як у довоєнні, так і повоєнні часи значне місце серед інших проведених експертиз займали дослідження крові та різних тканин біологічного походження. В інституті 15 років (1926–1941) існувало сироваткове відділення. Виготовляючи сироватки на білок людини і на 10 видів білка різних тварин, сироваткове відділення значно сприяло поліпшенню роботи секції біологічних досліджень, співробітники якої могли користатися цими матеріалами. Крім цього, в 1960–1970 роках вони надсилалися за вимогою до криміналістичних і судово-медичних установ СРСР.

Так, перша докторська дисертація в галузі судової біології була підготовлена в 1936 році співробітником Харківського інституту НСР Р. М. Розенбергом. Також значний внесок у розвиток експертизи з дослідження крові зробив С. Д. Каплан, відомий також роботами з дослідження волокон і тканин рослинного походження. Інтенсивний розвиток судово-біологічна експертиза в Харківському НДІСЕ одержала у 1960–1970 роках минулого століття. У цей період Е. В. Петров розробив методику експертного дослідження зерна і зернопродуктів, у 1968 році з цієї тематики він захистив кандидатську дисертацію. У ці ж роки М. Л. Мамотюк розпочала наукові дослідження з розробки методики експертизи волосся тварин. За даною тематикою опубліковано низку статей, посібників.

У 1970–1980 роках Т. Є. Балинян здійснювала розробку епідермального аналізу мікрочастинок листя із застосуванням методів світлової та електронної мікроскопії. За цією тематикою

¹¹⁹ Цимбал М. Л. Харківський НДІ судових експертиз: 80 років в авангарді експертного забезпечення правосуддя в Україні. С. 22–23.

вона опублікувала низку статей у збірниках, посібниках, а в 1989 році захистила кандидатську дисертацію. Пізніше розробила методику дослідження мікрочастинок квіток рослин¹²⁰.

У 1981–1990 роки колектив авторів Харківського НДІСЕ (Т. Є. Балинян, М. Л. Мамотюк, Л. О. Шаповалова, І. І. Ясінов) разом із співробітниками Всесоюзного НДІСЕ розроблювали теоретичні та методичні основи судово-біологічної експертизи. У цей період велися роботи зі створення банків даних, еталонних зразків, завдяки чому в інституті сформовано багатий інформаційний фонд. Крім цього, під час розробки методик експертного дослідження створювалися інформаційно-пошукові системи в галузі ботанічної і ґрунтознавчої експертизи. Досліджуючи стан біологічних мембран та вміст макро- і мікроелементів в організмі тварин і людини при дії етанолу, у 2006 році Л. М. Дереча захистила кандидатську дисертацію.

У 1990 році в галузі теоретичних і методичних проблем судово-ґрунтознавчої експертизи захистила кандидатську дисертацію О. О. Хлесткова, а у 1994 році — Е. Б. Єфремян — з комплексних ґрунтознавчо-трасологічних досліджень.

Активне впровадження інтеграційних процесів судова експертиза отримала у другій половині ХХ століття. У той самий час, з одного боку, почалося активне застосування судовою експертизою методів растрової електронної мікроскопії, емісійного спектрального, рентгено-флуоресцентного, атомно-абсорбційного аналізів, тонкошарової та газорідинної хроматографій, методів вимірювання твердості, електропровідності, хімічних реакцій тощо, а з іншого — використання методів криміналістики при дослідженнях матеріалів, речовин та виробів із них. На цьому етапі науковці фактично не приділяли уваги теоретичному обґрунтуванню інтеграційних процесів, що відбувалися в судовій експертизі, хоча це не завадило накопиченню емпіричного досвіду, що в подальшому відобразилося на розвитку теоретичних положень судової експертизи.

Інтеграція знань у судовій експертизі — це закономірний процес її розвитку, один із головних важелів впливу на формування основ судово-експертної діяльності. Сьогодні вона набуває все більшого поглиблення й поширення. Експертна практика показує, що під час проведення експертиз обізнана особа, яка володіє знаннями в галузі фізики, хімії, медицини, біології, мистецтвознавства, інженерної техніки тощо, використовує також знання з криміналістики, теорії судової експертизи, теорії доказування та ін. Це пов'язано насамперед із тим, що неможливо правильно оцінити результати будь-якого експертного дослідження без урахування положень теорії криміналістичної ідентифікації, криміналістичної діагностики, ситуалогічного аналізу, механізму слідоутворення, причинно-наслідкових зв'язків тощо. Зазначені окремі теорії та вчення зародилися в надрах криміналістики та отримали своє відтворення й удосконалення під час розробки теоретичних і методичних положень судової експертизи.

Досліджуючи теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень, у 2017 році заступник директора з наукової роботи Харківського НДІСЕ Е. Б. Сімакова-Єфремян захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук.

Судово-хімічні дослідження в Україні почали проводитися на початку ХХ століття. В основному вони були спрямовані на виявлення отруйних речовин (зараз токсикологічні дослідження проводяться у рамках судово-медичної експертизи). Інші види досліджень мали поодинокий характер: це дослідження вибухових речовин (пороху), фарб, волокнистих матеріалів, горючих речовин (гасу). У 1950–1960 роках з'являються перші методичні розробки у галузі судової хімії, які стосувалися дослідження паперу та волокнистих матеріалів. У 1970–1980 роках у зв'язку з науковими досягненнями значно розширюється коло об'єктів судової експертизи і методів їх дослідження. В цей час формуються основні положення експертизи матеріалів, речовин та виробів, з'являються нові роди експертиз, такі як експертиза наркотичних засобів, полімерних матеріалів, паливно-мастильних матеріалів, спиртовмісних сумішей, ґрунтів,

¹²⁰ Цимбал М. Л. Зазнач. праця. С. 20–21.

металів та сплавів, скла і кераміки. Нині, враховуючи появу сучасного обладнання, значно збільшилася кількість нових методичних розробок у галузі експертизи матеріалів, речовин та виробів. Так, експертним дослідженням фармацевтичних препаратів присвячено дисертації співробітників Харківського НДІСЕ В. О. Чубенка (1968) та А. Д. Тарусіна (1990).

1973 року було створено Донецьке відділення Харківського НДІСЕ. Зазначене було зумовлено необхідністю оптимізації експертного забезпечення процесу розкриття та розслідування злочинів на Донбасі. Відділення функціонувало до створення Донецького НДІСЕ у 1995 році. У Луганську 1998 року відкрили відділення Донецького НДІСЕ. Того року створені Вінницьке та Черкаське відділення Київського НДІСЕ.

Загалом удосконалено нормативно-правове забезпечення процесу підготовки експертних кадрів. Відповідно до постанови колегії Міністерства юстиції СРСР від 31 січня 1977 року № 2/3 у Київському НДІСЕ створено експертно-кваліфікаційну комісію. Її завданням була атестація співробітників лабораторій і відділень інституту та Одеської науково-дослідної лабораторії судових експертиз. Після успішного проходження атестації фахівцям присвоювали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності¹²¹.

Уже 1992 року на базі Харківської філії Республіканських курсів підвищення кваліфікації працівників юстиції та Харківського НДІСЕ організоване навчання судових експертів — фахівців Міністерства внутрішніх справ та Служби безпеки України¹²².

Після розпаду СРСР та здобуття Україною незалежності перед системою експертних установ постали певні труднощі в їх діяльності (низький рівень фінансування з держбюджету, організаційні, нормативно-правові прогалини тощо). Міністерство юстиції України доклало чимало зусиль, щоб не тільки зберегти українські судово-експертні установи, забезпечити їх фінансування з державного бюджету, а й розширити мережу таких установ, збільшити обсяги їх фінансування.

В українських НДІСЕ повсякчас працювали відомі вчені та фахівці, які не лише проводили експертизи, а й розробляли нові методи й методики дослідження речових доказів, з огляду на потреби слідчої практики. Молоді фахівці, що прийшли на роботу в інститути, поєднували експертну роботу з проведенням науково-дослідних робіт, унаслідок чого були успішно захищені кандидатські та докторські дисертації. Наприклад, у Київському НДІСЕ кандидатом юридичних і технічних наук став М. М. Зюскін, кандидатом юридичних наук — Б. Р. Киричинський, кандидатом біологічних наук — Т. Г. Бордонос, кандидатом хімічних наук — Т. Г. Барабаш, кандидат юридичних наук — О. Ю. Брайчевська та ін. У Харківському НДІСЕ професори М. М. Бокаріус, В. П. Колмаков, М. В. Салтевський з молодих фахівців інституту підготували чимало експертів — кандидатів наук. Директор Одеської науково-дослідної лабораторії Т. Ф. Шаркова 1958 року захистила кандидатську дисертацію з юридичних наук.

Згідно з планом науково-дослідних робіт 1963 року працівники Київського НДІСЕ працювали над 23 науковими темами, з яких чотири були завершені, а інші перенесені на наступний рік¹²³. Наприклад, у напрямі судової біології розроблено методику диференціації шерсті деяких близьких видів тварин, складено визначник дрібних частин деревини за мікроскопічними ознаками, започатковано основи судової дендрохронології. Київський експерт М. М. Зюскін 1963 року отримав авторське свідоцтво на винахід «Спосіб отримання знаків і візерунків на світлочутливому бромосрібному шарі емульсії».

Науково-дослідна робота Харківського НДІСЕ також була плановою. План 1967 року передбачав, окрім іншого, підготовку дисертацій на підставі розробки актуальних питань судового почеркознавства, технічного дослідження документів, трасології, судової баліс-

¹²¹ Рувін О. Г., Голікова Т. Д., Федчишина В. В. Славетні сторінки історії: до 100-літнього ювілею КНДІСЕ. С. 204.

¹²² Ищенко А. В. Зазнач. праця. С. 307.

¹²³ Рувін О. Г., Голікова Т. Д., Федчишина В. В. Зазнач. праця. С. 191.

тики, тактики проведення низки слідчих дій, пов'язаних із застосуванням науково-технічних прийомів і засобів, а також спеціальних знань¹²⁴.

В українських судово-експертних установах 1968 року створено групи наукової інформації, основними завданнями яких стало складання оглядів зарубіжної криміналістичної літератури, збирання інформації про нові розробки вітчизняних криміналістів, обмін інформацією з наукової тематики різних напрямів криміналістики та судової експертизи, організація і виконання редакційно-видавничої роботи. Упродовж 1980-х років проводили науково-дослідну роботу, спрямовану на вдосконалення правового регулювання судової експертизи, вирішення загальнотеоретичних, організаційних, психологічних і профілактичних питань судово-експертної діяльності, вивчення властивостей та ознак об'єктів дослідження, розроблення нових методів досліджень й експертних методик.

Протягом 1981–1985 років роботу українських судово-експертних установ планували щоквартально, а з 1986 року установи почали працювати за піврічними планами. Плани охоплювали основні заходи з організації та проведення експертної, науково-дослідної, аналітичної, профілактичної, навчально-методичної та редакційно-видавничої діяльності, а також підготовку кадрів і підвищення кваліфікації. За окремими річними планами здійснювалася науково-дослідна робота, упровадження та апробація її результатів.

Ці науково-дослідні розробки виконували згідно зі Зведеним республіканським планом науково-дослідної роботи Міністерства юстиції УРСР (частина цих тем була включена до Все-союзного координаційного плану науково-дослідної роботи), Союзною комплексно-цільовою програмою створення інформаційного фонду в галузі судових експертиз і за планами експертних установ. Окремі розробки (держтеми) були передбачені Планом реалізації найважливіших науково-технічних проблем республіки.

Наукова діяльність як методологічна база судової експертизи є особливою функцією експертних установ з моменту їх створення, що реалізується у наукових працях видатних учених. Так, ще на початку ХХ ст. опубліковано праці М. С. Бокаріуса: «Судебно-медицинские микроскопические и микрохимические исследования вещественных доказательств» (1910), «Краткий курс судебной медицины» (1911), «Судебная медицина в изложении для юристов» (1915). Протягом життя М. С. Бокаріус провів велику кількість судово-медичних і криміналістичних експертиз, зробив розтини понад 3000 трупів та здійснив до 5000 досліджень речових доказів. Головними науковими працями М. С. Бокаріуса є «Справочный подручный альбом для работников уголовного розыска и милиции при составлении словесного портрета» (1924), «Первоначальный наружный осмотр трупа, на месте происшествия или обнаружения его» (1929), «Судебная медицина для медиков и юристов» у двох частинах (1930).

У той самий час виходить друком низка фундаментальних праць з криміналістики: П. С. Семеновського «Дактилоскопія як метод реєстрації» (1923), М. П. Макаренка «Техніка розслідування злочинів» (1925), С. М. Потапова «Судова фотографія» (1926).

У 1940–1960 роках формуються криміналістичні теорії та вчення. Так, публікуються монографія А. І. Вінберга «Криміналістична експертиза письма» (1940); брошура С. М. Потапова «Вступ до криміналістики» (1946); праця Б. І. Шевченка «Наукові основи сучасної трасології» (1947); книга М. В. Терзієва «Вступ до криміналістичного дослідження документів» (1949); праця М. О. Селіванова «Судово-оперативна фотографія» (1954); книга С. Д. Кустановича «Судова балістика» (1956); монографії Р. С. Белкіна «Теорія та практика слідчого експерименту» (1958), Г. Л. Грановського «Основи трасології. Частина загальна» (1965) та ін.

У 1960–1980 роках починається інтенсивний розвиток теорії криміналістичної тактики (Р. С. Белкін, О. М. Васильєв, А. В. Дулов, В. О. Коновалова, М. І. Порубов, А. Р. Ратинов), наукових основ судової експертизи (Л. Ю. Ароцкер, О. О. Ейсман, О. Р. Шляхов). З 60-х років ХХ ст. розробляються методологічні проблеми криміналістики, що знайшло відображення у виданих працях: О. Р. Шляхова «Предмет, метод і система радянської криміналістичної експертизи

¹²⁴ Колмаков В. П. Зазнач. праця. С. 53.

(1961), «Загальні положення методики криміналістичної експертизи» (1961); С. П. Митричева «Теоретичні основи радянської криміналістики» (1965); М. В. Салтевського «Ідентифікація та інформація» (1965); Р. С. Белкіна й А. І. Вінберга «Криміналістика і доказування» (1969); О. М. Васильєва та М. П. Яблокова «Предмет, система та теоретичні основи криміналістики» (1984); Р. С. Белкіна «Криміналістика: проблеми, тенденції, перспективи» у двох томах (1987, 1988) та ін. У розвиток різних напрямів судової експертизи публікуються праці М. Я. Сегає «Методологія судової ідентифікації» (1970), З. М. Соколовського «Експертне дослідження причинного зв'язку за кримінальними справами» (1970), М. С. Романова «Питання дослідження причинного зв'язку судовою автотехнічною експертизою» (1972), В. П. Бахіна «Рекомендації як засіб упровадження досягнень науки в практику боротьби зі злочинністю» (у співавт., 1972), І. Я. Фрідмана «Проблеми вдосконалення діяльності експертних установ із попередження правопорушень» (1973), Г. Л. Грановського «Основи трасології. Особлива частина» (1974), В. Ф. Берзіна «Логічний аналіз завдань і процесу криміналістичного ідентифікаційного дослідження» (1974), В. Г. Гончаренка «Основи застосування кібернетики в правознавстві» (у співавт., 1977), В. Є. Бергера «Дослідження механізму й умов взаємодії в трасології та судовій балістиці» (у співавт., 1980), С. М. Вула «Судово-авторознавча експертиза» (1989) та ін.

У другій половині XX ст. фахівці НДІСЕ захищали кандидатські та докторські дисертації, у яких висвітлювали основні положення власних досліджень у галузі криміналістики та судової експертизи.

У докторських дисертаціях розглядалися такі важливі питання протидії злочинності: теорія та методика ідентифікації (М. Я. Сегає, 1971; 1958 року предметом дослідження його кандидатської дисертації була криміналістична ідентифікація); основи трасологічної ідентифікації (Г. Л. Грановський, 1968); групування об'єктів у судовій експертизі (М. В. Салтевський, 1969); криміналістичні методи у судовому розгляді (Л. Ю. Ароцкер, 1965); використання спеціальних знань під час встановлення причинного зв'язку (З. М. Соколовський, 1968); сутність, структура й оптимізація використання криміналістичних знань (Н. І. Клименко, 1994); методики дослідження документів (В. К. Лисиченко, 1974); судово-експертної профілактики (І. Я. Фрідман, 1974).

Слід виокремити й напрями досліджень фахівців НДІСЕ на рівні кандидатських дисертацій у період 1950–1980 років, серед яких:

- розробка загальної методики й окремих методів судової експертизи (М. С. Романов, 1958; В. К. Лисиченко, 1960; В. Ф. Берзін, 1964; В. Б. Кисельов, 1986);
- питання ідентифікації різних об'єктів (Г. Л. Грановський, 1955; В. М. Прищепа, 1968);
- проблеми трасології і дактилоскопії (М. В. Салтевський, 1956; Л. К. Литвиненко, 1960; А. О. Фокіна, 1970; Є. М. Світлаков, 1971; М. М. Шульга, 1972; Ю. Ю. Ярослав, 1982);
- судово-почеркознавчі дослідження (Г. Д. Маркова, 1956; С. А. Ципенюк, 1962; В. Г. Грузкова, 1967; І. М. Можар, 1967; Н. І. Клименко, 1969; В. В. Липовський, 1969; З. С. Меленевська, 1972; С. М. Вул, 1975; А. М. Компанієць, 1975; Т. М. Федоренко, 1977; Т. О. Чепульченко, 1985 (за матеріалами співпраці з Інститутом геронтології Академії медичних наук СРСР);
- судово-балістичні дослідження (І. А. Сапожников, 1953; Б. М. Єрмоленко, 1965; В. М. Ладін, 1968; В. Є. Бергер, 1969; В. Ф. Гушин, 1972);
- техніко-криміналістичне дослідження документів (З. О. Ковальчук, 1965; С. Д. Павленко, 1968; В. В. Аксьонова, 1974);
- авторознавчі дослідження (В. К. Войнов);
- судово-автотехнічні дослідження (Г. М. Надгорний, 1972; В. П. Лошманов, 1977);
- судово-біологічні та судово-хімічні дослідження (Т. Є. Балинян, 1989; В. О. Чубенко, Д. С. Рудич, 1982);
- експертна профілактика (Є. П. Коновалов, 1953; І. Я. Фрідман, 1962; Е. І. Казаков-Турбовський, 1967);
- актуальні проблеми криміналістики (Л. Ю. Ароцкер, 1951; Л. М. Мороз, 1956; М. В. Скорик, 1967).

Таким чином, більшість фахівців-експертів брали участь у вивченні проблем судового почеркознавства. В. П. Колмаков, характеризуючи роботу Харківського НДІСЕ, зауважував, що як

у довоєнні, так і повоєнні роки найбільшу кількість експертиз виконано за документами (почеркознавчі й техніко-криміналістичні дослідження). Інколи з однієї справи досліджували декілька сотень документів, а під час розслідування розкрадань на підприємствах громадського харчування в м. Донецьку 1965 року було досліджено понад 10 тис. документів¹²⁵.

Із цього приводу А. В. Іщенко стверджує, що протягом 1938–2013 років у колишньому СРСР і пострадянських державах з проблем судового почеркознавства захищено майже 100 дисертацій, а чверть цих робіт захищено в спеціалізованих радах України¹²⁶.

Подальший розвиток судово-експертної діяльності відображається в дисертаційних дослідженнях із проблем судової експертизи й суміжних галузей знань. Так, у період із кінця 1980-х й донині, працюючи над актуальними науковими проблемами, співробітники науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України успішно захистили дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата та доктора наук.

Науковці Харківського НДІСЕ захистили такі дисертації: М. Г. Щербаковський «Теоретичні та методичні положення комплексного криміналістичного дослідження металів і сплавів» (1989), О. О. Прокопенко «Коллемболи Лівобережної України» (1988), Т. Є. Балинян «Діагностичне значення ознак епідерми листя деревинних рослин середньої полоси європейської частини СРСР» (1989), О. О. Хлесткова «Склад і властивості гумусових речовин лісостепових ґрунтів Лівобережної України та їх використання для діагностики ґрунтоутворювального процесу» (1990), Тарусін А. Д. «Синтез та біологічна активність оксанілових кислот» (1991), М. С. Корчан «Дослідження причинних зв'язків при розслідуванні дорожньо-транспортних пригод (за допомогою судової автотехнічної експертизи)» (1991), Е. Б. Сімакова-Єфремян «Теоретичні основи та загальні положення методики комплексної криміналістичної ґрунтознавчо-трасологічної експертизи» (1994), М. Л. Цимбал «Тактика огляду місця події при розслідуванні пожеж» (1999), О. В. Коломійцев «Метод розрахункового та експериментального визначення виду снаряда спеціального призначення із заданими аеродинамічними властивостями» (2005), Г. К. Авдеева «Проблеми судово-експертного дослідження контрафактної аудіовізуальної продукції (за матеріалами кримінальних справ)» (2006), Л. М. Дереча «Стан біологічних мембран та вміст макро- і мікроелементів в організмі тварин і людини при дії етанолу» (2006), В. В. Сабадаш «Розробка методів ергономічної експертизи нещасних випадків у виробничих системах «людина-техніка-середовище»» (2007), С. М. Бобрицький «Методи аналізу показників якості передачі мовного трафіку в мережах з пакетною комутацією» (2011), В. А. Руднев «Класифікація нафтопродуктів бензинового ряду на основі методів діелькометрії та хеометрії» (2012), Л. В. Свиридова «Судово-авторознавча класифікаційна експертиза українського писемного мовлення» (2012), А. М. Горецька «Психологічні фактори формування комплаєнса у хворих на гіпертонічну хворобу» (2013), О. В. Хомутенко «Економічна інформація конфліктних ситуацій як засіб регулювання управлінської діяльності регіону» (2014), А. І. Лозовий «Підстави припинення спільної часткової власності на нерухоме майно» (2015)¹²⁷, В. В. Хоша «Адміністративно-правове забезпечення акредитації судово-експертних установ України» (2017), О. О. Свідерський «Адміністративно-правовий статус суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності в Україні» (2017), Е. Б. Сімакова-Єфремян «Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень» (2017), О. О. Михальський «Адміністративно-правова протидія правопорушенням у сфері інтелектуальної власності в Україні» (2017), І. В. Сабадаш «Адміністративно-правовий статус судових експертів, які не є працівниками державних спеціалізованих установ» (2018), А. В. Лубенцов «Теоретичні та методичні основи судової автотехнічної експертизи» (2018).

¹²⁵ Колмаков В. П. Зазнач. праця. С. 57.

¹²⁶ Іщенко А. В. Науковий доробок криміналістів-почеркознавців. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 2014. Вып. 59. С. 530.

¹²⁷ Основи судової експертизи. С. 20–21.

Співробітники Київського НДІСЕ за вказаний період захистили такі дисертаційні роботи: В. Н. Большаков «Попередження злочинів за допомогою спеціальних знань у галузі судово-балістичної експертизи» (1989), В. М. Палій «Теоретичні та методичні основи криміналістичного дослідження документів, виготовлених на знакодрукуювальних пристроях» (1989), М. Є. Бондар «Експертна методика як одна з основних категорій загальної теорії та практики судової експертизи» (1991), А. М. Лисенко «Теоретичні та методичні основи криміналістичної ідентифікації виконавців несправжніх підписів, виконаних з наслідкуванням» (1993), Г. В. Прохоров-Лукін «Теоретичні та методичні засади судово-експертної ситуалогії» (1993), Ю. С. Сушко «Актуальні проблеми профілактичної діяльності при проведенні судово-економічних експертиз» (1994), Л. М. Головченко «Оцінка висновків криміналістичної експертизи» (1995), А. П. Чередніченко «Податковий контроль в умовах трансформаційної економіки України» (2006), Н. В. Федькевич «Облік і аудит операцій з експорту та імпорту за договорами купівлі-продажу» (2008), В. Б. Кисельов «Теоретичні основи та практичні методи визначення швидкостей руху автомобілів при зіткненні» (2009), О. Г. Рувін «Принцип свободи в державотворенні: філософсько-правовий вимір» (2010), О. І. Буратевич «Нормативно-правове забезпечення державного управління у сфері взаємодії України з ЄС» (2011), В. В. Федчишина «Облікове забезпечення експертного дослідження розрахунків з податку на додану вартість» (2011), Р. М. Шостак «Ризики виникнення пожеж під час експлуатації залізничних цистерн з пошкодженнями типу «вм'ятина» (2012).

Наукові працівники Донецького НДІСЕ захистили такі дисертації: Л. Г. Бордюгов «Теоретичні та методичні основи судової гірничотехнічної експертизи» (2007), О. М. Моїсєєв «Експертні технології в судово-експертній діяльності: теоретичні засади та практика використання» (2011); Одеського НДІ судових експертиз — О. М. Шабля «Структури формінваріантних виявлювачів малорозмірних об'єктів заданої форми» (1992); Львівського НДІСЕ — О. Ф. Курильова «Фізико-хімічні особливості взаємодії олігомерумісних мастильно-охолоджуючих рідин із поверхнею силікатних матеріалів» (1993) тощо¹²⁸.

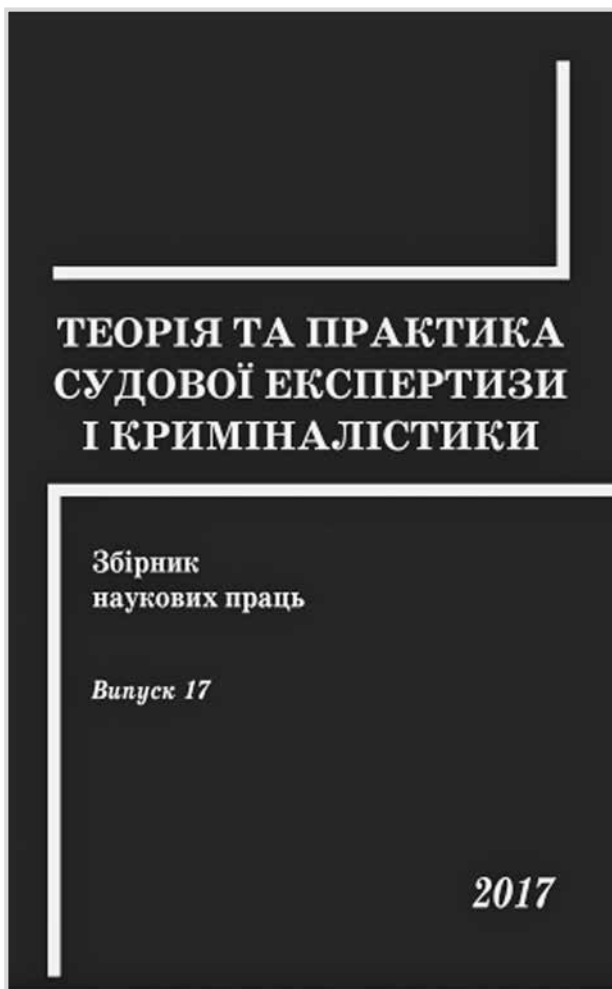
Фахівці-криміналісти — доктори та кандидати наук — зробили вагомий внесок у розвиток наукових основ судової експертології, упровадження в експертну практику нових методів дослідження речових доказів, формування молодого покоління судових експертів.

Значну роль у поширенні криміналістичних знань у другій половині ХХ ст. відіграли періодичні видання, започатковані українськими НДІСЕ, а саме: «Криминалистика и судебная экспертиза» (виходить друком з 1964 року), «Экспертная практика», «Практика криминалистической экспертизы Харьковского НИИСЭ», «Теорія та практика судової експертизи і криміналістики» (з 2001 року), а також збірники конференцій, засідань круглих столів тощо.

Наукове періодичне фахове видання України з юридичних наук Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого — збірник наукових праць «Теорія та практика судової експертизи і криміналістики» видається з метою своєчасної та систематичної публікації результатів наукових досліджень з питань теорії та практики судової експертизи, криміналістики, процесуальних питань застосування нормативно-правових актів щодо здійснення судово-експертної діяльності, методичних розробок, проведених у судово-експертних, інших науково-дослідних установах, вищих юридичних закладах освіти, правоохоронних і судових органах України та зарубіжних країн. До складу редакційної колегії входять провідні вчені в галузі криміналістики і судової експертизи України та зарубіжжя.

У свій час популярним серед експертів-криміналістів був бюлетень Харківського НДІСЕ «Экспертная практика», у якому публікували як наукові повідомлення, так й інформацію щодо практики експертного дослідження різних об'єктів із застосуванням певних методик. Наприклад, в одному з номерів за 1962 рік розміщено повідомлення М. В. Салтевсько-

¹²⁸ Основи судової експертизи. С. 21.

Збірник наукових праць «Теорія та практика судової експертизи і криміналістики»

го з актуального для експертної практики того часу питання «К вопросу об исследовании поддельной разменной монеты»¹²⁹.

Видання міжвідомчого республіканського збірника «Криминалистика и судебная экспертиза» започатковане 1964 року. У ньому висвітлювали проблеми теорії криміналістики та судової експертизи, тактики й методики розслідування окремих видів злочинів, використання досягнень науки і техніки під час проведення криміналістичних, біологічних, медичних та інших судових експертиз. На той час відповідальним редактором збірника був професор В. П. Колмаков. До складу редакційної колегії входили фахівці Київського, Харківського НДІСЕ, Одеської науково-дослідної лабораторії судових експертиз і представники слідчих органів: Т. Г. Бордонос, Б. Ю. Гордон, М. М. Зюскін, О. Н. Колесніченко, В. К. Лисиченко, Ф. А. Лопушанський, Г. М. Надгорний, Н. С. Романов, А. П. Сапун, М. Я. Сегай, А. М. Сербулов, З. М. Соколовський, Т. Ф. Шаркова¹³⁰. Спочатку збірник виходив друком раз на рік, згодом — двічі.

Виданнями українських судово-експертних установ цікавилось широке коло судово-слідчих працівників, оскільки впровадження наукових розробок в експертну практику істотно підвищувало якість роботи правоохоронних органів, що ставило перед науково-дослідними інститутами низку завдань щодо

розробки нових методик, методів і прийомів дослідження речових доказів, удосконалення наявних методик розслідування злочинів¹³¹.

Наукові праці українських криміналістів публікували також у журналах і збірниках: «Право України», «Вчені записки Українського інституту юридичних наук», «Следственная практика», «Вісник прокуратури», «Вісник Київського університету» (серія «Право»), «Труды Киевской высшей школы МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского» (нині — «Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ»), «Автодорожник Украины», «Криміналістичний вісник» ДНДЕКЦ МВС України та ін.

Роботи Л. Ю. Ароцера, В. К. Лисиченка, В. Ф. Берзіна, А. М. Кангера, Н. І. Клименко, З. О. Ковальчук, В. П. Колмакова, П. В. Малицького, С. М. Матвеева, З. М. Меленевської, Г. М. Надгорного, М. В. Салтєвського, Ю. С. Сапожникова, М. Я. Сегая, С. І. Тихенка, І. Я. Фрідмана та інших стали вагомим внеском у розвиток теоретичних проблем судової експертизи, її понятійного апарату, логіки та психології експертного дослідження.

¹²⁹ Печніков В. С. Є така служба... : в 2 т. / за ред. І. П. Красюка. Київ, 2011. Т. 1. Ч. 1. С. 204.

¹³⁰ Рувін О. Г., Голікова Т. Д., Федчишина В. В. Славетні сторінки історії. С. 193.

¹³¹ Антонова М. М., Колонюк В. П., Ягодін О. П. До питання розвитку редакційно-видавничої діяльності Київського науково-дослідного інституту судових експертиз. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 2014. Вып. 59. С. 542.

Українські судово-експертні установи акцентували увагу на науково-методичній роботі з метою надання допомоги працівникам суду та правоохоронних органів у використанні науково-технічних засобів і поліпшення підготовки матеріалів для проведення судових експертиз. Основною формою такої роботи були науково-практичні семінари, які постійно проводили з працівниками правоохоронних органів і суддями. Регулярне спілкування з прокурорами, суддями та слідчими надавало можливість своєчасно інформувати їх про нові досягнення судових експертиз, швидко впроваджувати нові методи в слідчу практику.

У 1957 році у зв'язку з ліквідацією раніше створеного при Міністерстві фінансів СРСР Бюро державної бухгалтерської експертизи його функції було передано республіканським міністерствам фінансів. Зокрема, Радою Міністрів УРСР республіканську філію було перетворено у Бюро державної бухгалтерської експертизи при Міністерстві фінансів УРСР із філіями при обласних відділеннях. Прийняття 2 лютого 1957 року Радою Міністрів УРСР постанови № 111 «Про Бюро державних бухгалтерських експертиз при Міністерстві фінансів України» та видання Міністерством фінансів України Інструкції від 20 червня 1957 року № 1 щодо застосування зазначеної постанови надало поштовху для подальшого розвитку цього напрямку досліджень.

З метою поліпшення діяльності бюро та координації його функцій постановою Ради Міністрів УРСР від 4 січня 1970 року бюро та його обласні філії підпорядковані Міністерству юстиції УРСР.

Діяльність Бюро державної бухгалтерської експертизи при Міністерстві юстиції УРСР можна розглядати як новий етап розвитку судово-бухгалтерської експертизи на теренах України. Міністерством юстиції УРСР за погодженням з Прокуратурою та Верховним Судом України було розроблено Інструкцію про порядок проведення судово-бухгалтерських експертиз у Бюро державної бухгалтерської експертизи Міністерства юстиції України від 30 грудня 1974 року. Це був перший в Україні нормативно-правовий документ, яким визначалися процесуальні, організаційні, правові засади призначення та проведення судово-бухгалтерських експертиз, завдяки чому наприкінці 70-х — на початку 80-х років XX ст. експерти-бухгалтери стали повноправними учасниками процесу.

За радянських часів експертні методики, як алгоритми дій експертів-бухгалтерів фактично не розроблялися. Методична робота в основному здійснювалася у Всесоюзному НДІСЕ і зводилась до видання методичних листів і експрес-інформації з окремих питань експертної практики.

Однією з передумов реорганізації Бюро державної бухгалтерської експертизи на підставі постанови Ради Міністрів УРСР від 23 березня 1990 року № 144 та підпорядкування штату експертів-бухгалтерів бюро в кількості 84 осіб Київському й Харківському НДІСЕ та Одеській науково-дослідній лабораторії судових експертиз виникла необхідність в активізації наукової роботи в напрямку створення експертних методик і створення лабораторії судово-економічних досліджень.

1.4. Діяльність судово-експертних установ за часи незалежної України (1991–2018 рр.)

Після прийняття в 1994 році Закону України «Про судову експертизу» значно розширилася система науково-дослідних інститутів судових експертиз Міністерства юстиції України. Так, у 1995 році на базі відділень та лабораторій було створено Донецький, Львівський і Одеський науково-дослідні інститути судових експертиз із відповідними підрозділами, на які було покладено функції з виконання судово-бухгалтерських експертиз за експертною спеціальністю 8.2 «Дослідження документів бухгалтерського обліку і звітності підприємств і організацій різних форм власності». Пізніше такі лабораторії були організовані в Дніпропетровському та Кримському відділеннях Харківського НДІСЕ.

Змінами до Закону України «Про судову експертизу» у 2004 році вперше на законодавчому рівні передбачено створення державного Реєстру методик проведення судових експертиз за всіма видами, у тому числі судово-економічних.

Робочим органом, який безпосередньо координував цю роботу, стала створена в 1995 році секція судово-бухгалтерської експертизи Науково-консультативної та методичної ради з проблем судової експертизи (далі — НКМР) при Міністерстві юстиції України.

За останні п'ятнадцять років проведена робота з розробки, апробації та впровадження в практичну діяльність більше 70 експертних методик, які разом із загальнотеоретичними роботами стали науково-методичним підґрунтям, без якого неможливе вирішення завдань експертного забезпечення правосуддя в економічній сфері.

Складність зазначеної категорії справ пов'язана з постійним трансформуванням економічного механізму правопорушень, що зумовлено поглибленням реформування економічної моделі суспільства та змінами у взаємовідносинах суб'єктів господарювання й держави. Саме ці фактори при розгляді їх в історичному аспекті викликали значне розширення кола експертних завдань, що в подальшому привело до трансформування традиційної судово-бухгалтерської експертизи в судово-економічну. Таким чином, зростання рівня складності завдань, які необхідно було вирішувати судово-бухгалтерською експертизою, та розширення їх кола привело до якісного перетворення цього виду експертизи.

Основним завданням судово-бухгалтерської експертизи на початку її розвитку було дослідження документальної обґрунтованості висновків ревізій державних контролюючих органів щодо фінансових порушень у державному секторі економіки. Завдання щодо правильності сплати податків недержавними суб'єктами ведення господарства судово-економічною експертизою на той час не вирішувалися. У подальшому в процесі зростання державного сектора економіки та практичного зникнення підприємств інших форм власності (включаючи колгоспи, які фактично контролювалися державою), коло питань, що вирішувалися судово-бухгалтерською експертизою стосовно порядку ведення бухгалтерського обліку та збереження соціалістичної власності практично не змінювалося. Але в міру того як основними критеріями оцінювання діяльності державних підприємств ставало виконання різного роду планових показників (від техпромфінпланів до планів із підвищення якості продукції) і впровадження нових форм оплати праці, в процесі експертних досліджень виникала необхідність у вирішенні завдань зі встановлення якісних і кількісних характеристик процесів та явищ, пов'язаних з недотриманням планово-економічної дисципліни. Для розв'язання цих завдань традиційних контрольних методів і прийомів було недостатньо, виникала потреба в застосуванні математичних і логічних прийомів аналізу документальних даних. Деякі з цих прийомів розроблено в різних науках, зокрема в економічній статистиці, математиці, плануванні, але найбільш повно вони представлені в економічному аналізі.

Це стало початком структуризації традиційної судово-бухгалтерської експертизи. Корінні зміни почалися після руйнування командно-адміністративної системи управління економікою та переходом до ринкових відносин. Становлення й розвиток податкової системи країн пострадянського простору привели до того, що основним зобов'язанням суб'єктів ведення господарства перед державою стала сплата податків. У зв'язку з цим питома вага контролюючих функцій держави перейшла до створених податкових органів, були внесені істотні зміни в законодавство, зокрема у Кримінальний кодекс України щодо відповідальності за неповну або несвоєчасну сплату податків.

Разом із тим значно зросла роль судових органів як незалежної гілки влади, що дало можливість суб'єктам господарювання оскаржувати рішення контролюючих органів у судах і виникла потреба у використанні спеціальних знань у сфері оподаткування при розгляді цієї категорії справ, тобто в призначенні судових експертиз та експертних досліджень з цих питань.

У той самий час з боку держави посилювався контроль за цільовим використанням бюджетних коштів, деякими питаннями ціноутворення, фінансово-кредитними

операціями, фінансовим станом підприємств, особливо щодо доведення їх до банкрутства або фіктивного банкрутства. Ці процеси призвели до переструктурування економічних досліджень. На сьогодні згідно з чинними нормативно-правовими актами, які регламентують питання організації та проведення судових експертиз, існує поняття судової економічної експертизи як самостійного класу експертних досліджень, а саме більш широкого поняття, що передбачає використання спеціальних знань у сфері економічних наук. У зв'язку з цим знизився класифікаційний рівень традиційної судово-бухгалтерської експертизи: вона стала лише однією зі складових частин судової економічної експертизи.

Слід зазначити, що в назві експертної спеціальності «Дослідження документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності» слова «податкового обліку» з'явилися наприкінці 2001 року відповідно до рішення Президії НКМР при Міністерстві юстиції України від 30 січня 2001 року. Саме це рішення стало підставою для перейменування судово-бухгалтерської експертизи в судово-економічну, що було регламентовано відповідними нормативно-правовими актами¹³².

З листопада 1994 року в Харківському НДІСЕ почали виконувати пожежно-технічні експертизи, а з травня 1995 року — експертизи в галузі охорони праці. У зв'язку з виникненням нагальної потреби у вирішенні електротехнічних питань при виконанні експертиз у галузі охорони праці, у 1999 році саме співробітниками Харківського інституту започаткована в Україні нова експертна спеціальність «Дослідження технічної експлуатації електроустаткування» та розроблені В. О. Дмитрієвим, Б. М. Ільченком, В. В. Сабадашем і В. О. Горбенком відповідні програми підготовки судових експертів до неї.

У структурі судово-експертних установ суттєві зміни відбулися 1995 року. Утворено окремі НДІСЕ — Львівський і Донецький. Одеську науково-дослідну лабораторію судових експертиз перейменували на НДІСЕ.

З огляду на зростання обсягу експертної роботи, появу нових експертних досліджень у лабораторіях зі значною кількістю співробітників створюють сектори: у лабораторії техніко-криміналістичних досліджень документів, судової трасології та балістики — сектор техніко-криміналістичних досліджень документів, цінних паперів і грошей, сектор судової трасології, сектор судово-балістичних досліджень; у лабораторії судових фізичних та хімічних досліджень — сектор дослідження вибухових речовин і продуктів вибуху, сектор дослідження наркотичних засобів, сектор дослідження нафтопродуктів і паливно-мастильних матеріалів, сектор криміналістичних досліджень матеріалів, речовин та виробів; у лабораторії судово-автотехнічних досліджень — сектор судової автотехніки, сектор транспортної трасології, сектор судових автотоварознавчих досліджень. Стає самостійним підрозділом лабораторія судових біологічних і ґрунтознавчих досліджень¹³³.

Саме тому 1995 рік є хронологічною межею початку нового етапу в розвитку цих криміналістичних закладів.

1990 року створене Тернопільське відділення Київського НДІСЕ, 1998-го — Вінницьке й Черкаське, 2001-го — Чернігівське, 2009-го — Житомирське, 2012-го — Хмельницьке відділення інституту. Згодом деякі з них були закриті. 1990 року організовано Кримське відділення Харківського НДІСЕ, 1993-го — Дніпропетровське.

Постановою Кабінету Міністрів України від 25 січня 1995 року № 52 «Про розширення мережі науково-дослідних інститутів судових експертиз Міністерства юстиції» на виконання Державної програми боротьби зі злочинністю, затвердженої постановою Верховної Ради України від 25 червня 1993 року, створено Одеський НДІСЕ на базі Одеської науково-дослідної лабораторії судових експертиз; у м. Львові — Львівський НДІСЕ на базі Львів-

¹³² Основи судової експертизи. С. 196–200.

¹³³ Рувін О. Г., Голікова Т. Д., Федчишина В. В. Зазнач. праця. С. 237.

ського відділення Київського НДІСЕ; у м. Донецьку — Донецький НДІСЕ на базі Донецького відділення Харківського НДІСЕ¹³⁴.

На базі Дніпропетровського і Кримського відділень Харківського НДІСЕ 2002 року було створено відповідно Дніпропетровський і Кримський НДІСЕ¹³⁵.

Згідно з наказом Міністерства юстиції України 10 грудня 1999 року створено Севастопольське відділення Харківського НДІСЕ¹³⁶.

Отже, станом на 2002 рік у системі Міністерства юстиції України функціонували сім НДІСЕ: Київський, Харківський, Львівський, Дніпропетровський, Донецький, Одеський, Кримський, а також дванадцять їх відділень: Тернопільське, Черкаське, Чернігівське, Вінницьке, Сумське, Полтавське, Севастопольське, Луганське, Волинське, Миколаївське, Кіровоградське, Херсонське.

Інститути та лабораторії здійснювали такі експертизи: 1) усі види криміналістичних (почеркознавчі, авторознавчі, судово-трасологічні, балістичні, холодної зброї, ідентифікації особи за ознаками зовнішності, фототехнічні, техніко-криміналістичні дослідження документів); 2) економічні; 3) товарознавчі; 4) технічні (пожежно-технічні, автотехнічні, будівельні); 5) технологічні; 6) експертизи матеріалів, речовин і виробів, зокрема наркотичних речовин, металів і сплавів, фарб, лаків, паливно-мастильних матеріалів, волокон, скла і кераміки, пластмас, полімерів; 7) фармацевтичні та фармакологічні; 8) харчових продуктів; 9) ґрунтознавчі та судово-біологічні — лише об'єктів рослинного (листя, стебел, кори, плодів, насіння) і синтетичного походження; тваринного походження (пір'я, вовни, луски); продукти переробки рослинних і тваринних матеріалів (хутра, шкіри, тканини); продукти життєдіяльності (меду, смоли, камеді); 10) психологічні¹³⁷.

Одним із засновників судово-авторознавчої експертизи в країні є С. М. Вул, який працював у Харківському НДІСЕ з 1967 до 2014 року. Початок наукової розробки цього напрямку було покладено в 1966 р. публікацією Л. Ю. Ароцкера та В. К. Войнова «Про використання лінгвістичної статистики для встановлення автора анонімного тексту». У подальшому створювалися методики ідентифікаційної і діагностичної експертизи письмової мови, які й зараз успішно використовуються в експертній практиці. У 2000 році С. М. Вул підготував методичний посібник, де викладено основні положення методики ідентифікації автора документа, розширено класифікацію ідентифікаційних ознак писемного мовлення, запропоновано рекомендації для слідчих і суддів з питань призначення і підготовки матеріалів для проведення експертизи¹³⁸.

Зараз у Харківському НДІСЕ продовжуються дослідження в зазначеній галузі. Так, досліджуючи питання судово-авторознавчої класифікаційної експертизи українського писемного мовлення, Л. В. Свиридовою у 2012 році захищена дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук.

Уперше в Україні підрозділи судових будівельно-технічних досліджень були створені в науково-дослідних інститутах судових експертиз МЮ УРСР: 1988 році — у Київському та Харківському НДІСЕ, а у 1991 році — в Одеському НДІСЕ.

¹³⁴ Про розширення мережі науково-дослідних інститутів судових експертиз Міністерства юстиції : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 січ. 1995 р. № 52. Судові експертизи в Україні : зб. норматив. актів. Київ, 2002. С. 112.

¹³⁵ Про утворення Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 черв. 2002 р. № 341-р. Офіційний вісник України. 2002. № 25. Ст. 1216 ; Про утворення Кримського науково-дослідного інституту судових експертиз : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 лют. 2002 р. № 70-р. Офіційний вісник України. 2002. № 8. Ст. 364.

¹³⁶ Ярошеня Г. В. Щодо створення та розвитку Севастопольського відділення Харківського НДІ судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса. Сучасні проблеми розвитку судової експертизи : зб. матеріалів круглого столу (Севастополь, 10–11 черв. 2010 р.). Харків, 2010. С. 58.

¹³⁷ Клименко Н. І. Судова експертологія : курс лекцій. Київ, 2007. С. 41.

¹³⁸ Цимбал М. Л. Харківський НДІ судових експертиз: 80 років в авангарді експертного забезпечення правосуддя в Україні. С. 18.

У Радянському Союзі ситуація в будівництві складалася таким чином. З січня 1952 року будівництво в СРСР промислових підприємств, житлових і громадських будинків та споруд здійснювалося за проектами й кошторисами відповідно до різних інструкцій. До 1955 року комплексних нормативних документів у галузі будівництва в СРСР не було. Держбуд СРСР у 1955 році розробив і запровадив систему двохстадійного проектування та ввів будівельні норми й правила, які затверджувалися Державним комітетом Ради Міністрів СРСР у справах будівництва¹³⁹.

За часів незалежності України національна система стандартизації України в будівельній галузі створювалася в умовах переходу до ринкової економіки, нестабільної економічної й фінансової ситуації та на основі системи стандартизації колишнього СРСР. Відразу після проголошення незалежності Держбуд України із залученням провідних фахівців науково-дослідних, проектно-конструкторських і будівельних організацій почав створювати власну нормативну базу. Так, була розроблена класифікація нормативних документів у галузі будівництва та промисловості будівельних матеріалів.

Щодо становлення будівельно-технічної експертизи як окремої галузі знань слід зазначити, що одним із найважливіших документів, яким регламентувалися питання призначення будівельно-технічних експертиз при розгляді цивільних справ з розподілу домоволодінь, що належать громадянам, правомірністю їх будівництва, була постанова Пленуму Верховного Суду СРСР від 31 липня 1981 року № 4 «Про судову практику з вирішення спорів, пов'язаних із правом власності на жилий будинок»¹⁴⁰.

В експертній практиці до 1991 року застосовувався витратний підхід до оцінювання об'єктів нерухомості. Із появою в Україні приватної форми власності, прийняттям у 1991 році Закону України «Про власність», розроблених на реалізацію цього закону інших нормативних актів, що регламентують оцінку майна, крім витратного підходу почали використовуватися ринкові підходи: аналоговий і дохідний. Таким чином, перелік експертних спеціальностей, які стосувалися судової будівельно-технічної експертизи, доповнився спеціальністю з оцінки нерухомого майна.

Інструкцію про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26 грудня 2012 р. № 1950/5 передбачено проведення науково-дослідними установами судових експертиз Міністерства юстиції судових будівельно-технічної, оціночно-будівельної, земельно-технічної, оціночно-земельної експертиз. Головні завдання, що взаємопов'язані з предметом цих видів експертиз, і орієнтовний перелік вирішуваних питань наведені в Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених зазначеним наказом.

Наказом Міністерства юстиції України від 27 липня 2015 р. № 1350/5 «Про внесення змін до наказу Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5» збережено дану класифікацію та доповнено її експертизою з питань землеустрою, враховуючи специфіку діяльності, пов'язаної із землевпорядкуванням.

Одним із основних завдань земельно-технічної експертизи, передбачених п. 6 розд. II Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5 (зі змінами та доповненнями), є визначення відповідності розробленої технічної документації на земельні ділянки і її затвердження вимогам земельного законодавства й іншим нормативним документам із питань землеустрою та землекористування.

¹³⁹ Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР: (1938 — июль 1956) / под ред. Ю. И. Мандельштам. М. : Гос. изд-во юрид. лит., 1956. — С. 94.

¹⁴⁰ О судебной практике по разрешению споров, связанных с правом частной собственности на жилой дом : постановление Пленума Верховного Суда СССР от 31 июля 1981 г. № 4. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1076.353.0>.

Нині питання експертизи документації із землеустрою регулюються положеннями Закону України від 17 червня 2004 р. № 1808-IV «Про державну експертизу землепорядної документації» та Методикою проведення державної експертизи землепорядної документації, затвердженою наказом Держкомзему від 3 грудня 2004 р. № 391. При цьому, виходячи з приписів ст. 3 зазначеного Закону України, дія цих нормативно-правових актів не поширюється на регулювання відносин, пов'язаних із проведенням судових експертиз. Також ними не врегульовано питання проведення експертизи щодо документації із землеустрою, на підставі якої (документації) вже виникли певні суб'єктивні права, наприклад, укладено договір оренди земельної ділянки, оформлено та видано державний акт на право власності на земельну ділянку, земельна ділянка відчужена та інше, і деяких видів документації із землеустрою, передбачених Законом України «Про землеустрій».

Оскільки на підставі документації із землеустрою та оцінювання земель регулюється раціональне використання й охорона земель державної, комунальної та приватної власності, а в умовах економічних перетворень використання землі поєднує такі її особливості, як територіальний базис, природний ресурс, основний засіб виробництва та товар, проведення науково-дослідними установами судових експертиз Міністерства юстиції України досліджень такої документації й надання всебічних обґрунтованих висновків щодо її відповідності чи невідповідності встановленим вимогам є актуальним і спрямоване на забезпечення прав громадян, юридичних осіб, територіальних громад, держави на землю та врегулювання земельних спорів.

Крім того, при земельних спорах, проведенні досудового розслідування, під час розгляду судових справ виникає необхідність визначення відповідності документації із землеустрою та оцінювання земель вимогам законодавства, чинного на час розроблення й затвердження цієї документації, тобто у минулому часі¹⁴¹.

Судово-товарознавча експертиза як самостійний клас експертизи з'явилась лише в 1977 році. У відділі судово-бухгалтерської експертизи ВНДІСЕ МЮ СРСР була створена робоча група експертів, які проводили товарознавчі дослідження промислових і продовольчих товарів під керівництвом Л. І. Георгієва. У 1988 році на її базі утворено сектор із товарознавчих експертиз. Із цього моменту почали відкриватися сектори та лабораторії з товарознавчих досліджень в експертних закладах міністерств юстиції республік СРСР. Так, наказом Міністерства юстиції УРСР від 2 серпня 1988 року № 9/5 у Київському НДІСЕ організовано лабораторію судових товарознавчих та будівельно-технічних досліджень. За архівними даними Харківського НДІСЕ, формування структурного підрозділу з судово-товарознавчих досліджень розпочато одночасно з ВНДІСЕ МЮ СРСР і Київським НДІСЕ в 1988 році. Зокрема, у Харківському НДІСЕ було створено сектор судово-товарознавчої та будівельно-технічної експертизи, науковий і практичний досвід працівників якого знайшов своє відображення у звітах з науково-дослідних робіт, що покладені в основу методичних матеріалів, якими користуються експерти-товарознавці та оцінювачі рухомого майна (Фонду державного майна України) і нині^{142, 143}.

У 1990 році у лабораторії судових товарознавчих і будівельно-технічних досліджень Харківського НДІСЕ почали працювати В. Д. Гусак і Л. Д. Єфімова — колишні співробітники Харківської торгово-промислової палати, фахівці з величезним досвідом роботи. В. Д. Гусак — один з перших експертів-автотоварознавців у м. Харкові, проводив експертизи з оцінки

¹⁴¹ Основи судової експертизи. С. 111–113.

¹⁴² До числа таких робіт можна віднести такі: Методика визначення вартості майна: методика / А. І. Лозовий, О. С. Донцова, С. М. Бобрицький, О. І. Стебіх. Харків : ХНДІСЕ, 2004. — 112 с. ; Розрахунок втрати якості непродовольчих товарів у зв'язку з їх зносом та наявністю дефектів, який використовується в проведенні товарознавчих досліджень : метод. рек. / О. О. Желавська. Київ : Київський НДІСЕ, 2003. 45 с. ; Методичні рекомендації з проведення судово-товарознавчих експертиз по визначенню розміру матеріальної шкоди, завданої власнику пошкодженого майна : метод. посіб. / А. Лозовий, О. Михальський, В. Губарева [та ін.]. Харків : ХНДІСЕ, 2009. 44 с. та ін.

¹⁴³ Основи судової експертизи. С. 251–252.

транспортних засобів ще на початку 70-х років. На його практичному досвіді базувався подальший розвиток цього напрямку досліджень в інституті¹⁴⁴.

В Одеській науково-дослідній лабораторії судових експертиз сектор судових товарознавчих досліджень почав свою роботу з 1990 року¹⁴⁵.

На території України в доринковий період економіки судова автотоварознавча експертиза була відсутня. Частково завдання, що належать до компетенції сучасної автотоварознавчої експертизи, вирішувалися фахівцями автомобільного сервісу й торгово-промислових палат (інженерами-експертами, експертами-техніками та ін.). Як така була відсутня система підготовки та контролю за діяльністю відповідних фахівців. Системних методичних розробок у цьому напрямку також не проводилося. Основними нормативними документами, що регламентували оцінку транспорту й визначення вартості заподіяного збитку були Прейскурант Б 50–1978 (у декількох частинах)¹⁴⁶, що видавався Державним комітетом СРСР з цін, та Методичне керівництво РД 37.009.015–98¹⁴⁷. Тобто, у доринковий період автотоварознавчі завдання здебільшого вирішувалися щодо ціноутворення. Перехід країни на ринкові відносини надав актуальності питанням, які становлять сутність автотоварознавчих досліджень, і поставив завдання стосовно необхідності розроблення нових підходів, зокрема до визначення розміру матеріального збитку, заподіяного власнику колісного транспортного засобу (далі — КТЗ) і визначення ринкової вартості КТЗ.

У період 1991–1994 років у Харківському НДІСЕ експертне навантаження було не дуже великим і треба було заявити про себе, оскільки в напрямку автотоварознавства була серйозна конкуренція з боку приватних фірм. У цей час в країні відбувалися економічні потрясіння, ціни мінялися практично щотижня. Довелося відмовитися від методики роботи, заснованої на прейскурантах. Доводилося розробляти в найкоротший строк нові методичні підходи, що були б життєздатними в цих умовах.

Для вирішення зазначених питань навесні 1994 року було створено секцію автотоварознавчої експертизи НКМР з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України, на засідання якої А. І. Лозовий надав для розгляду розроблений у Харківському НДІСЕ проект вітчизняного методичного посібника з оцінки транспортних засобів¹⁴⁸. 17 листопада 1995 року рішенням зазначеної секції було прийнято спочатку тимчасовий, а 5 липня 1996 року затверджено перший офіційний методичний документ в Україні, що висвітлював питання в галузі автотоварознавства — Методичні рекомендації з оцінки вартості транспортних засобів і матеріального збитку при їх пошкодженні, які були орієнтовані на український ринок автомобілів і послуг з їх ремонту. Зазначені рекомендації хоча й базувалися на багатьох положеннях, розроблених ще за часів Радянського Союзу, але враховували існування ринку транспортних засобів.

Подальше вдосконалення методичної бази автотоварознавства зумовило затвердження 19 червня 1997 року секцією судової автотоварознавчої експертизи НКМР «Методичного посібника для товарознавчої оцінки автотранспортних засобів», який уже передбачав можливість використання довідкових цін продажу транспортних засобів, отриманих шляхом статистичного оброблення масивів цінових даних.

Перший нормативний документ «Положення про порядок проведення судової автотоварознавчої експертизи транспортних засобів та Науково-методичні рекомендації з питань проведення автотоварознавчої оцінки транспортних засобів» було затверджено

¹⁴⁴ Цимбал М. Л. Зазнач. праця. С. 23.

¹⁴⁵ Основи судової експертизи. С. 251–252.

¹⁴⁶ Див., напр.: Техническое обслуживание и ремонт легковых автомобилей, принадлежащих гражданам : Прейскурант Б 50–1978. М. : Прейскурантиздат, 1987. Ч. 2.

¹⁴⁷ Див.: Методическое руководство по определению стоимости автотранспортных средств с учетом естественного износа и технического состояния на момент предъявления : РД 37.009.015–98. Изд. 8, перераб. и доп. М. : Прайс-Н, 2010.

¹⁴⁸ Цимбал М. Л. Зазнач. праця. С. 23.

наказом Міністерства юстиції України від 1 жовтня 1999 року № 60/5. Однак і в ньому ще залишалося багато положень від методів розрахунків, притаманних неринковим умовам, зокрема використовувалися норми амортизаційних відрахувань при визначенні коефіцієнта зносу.

З прийняттям у 2001 році Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» виникла потреба в розширенні норм зазначеного положення із визначення вартості транспортних засобів відповідно до вимог цього закону, адаптації методичних підходів до вимог законодавства України з метою створення єдиного нормативного акта, який би відповідав вимогам законодавства щодо проведення судових експертиз (зокрема автотоварознавчих) і оцінки майна.

Ці обставини зумовили розроблення й прийняття Методики товарознавчої експертизи та оцінки дорожніх транспортних засобів, затвердженої наказом Міністерства юстиції України та Фонду державного майна України від 24 листопада 2003 року № 142/5/2092, яка вже повністю відображала ринкові підходи до оцінювання транспортних засобів і була революційною відносно попередніх розробок у частині запропонованих методів, алгоритмів розрахунків.

Подальше удосконалення методики, створення механізмів розрахунків стали на заваді суб'єктивізму та зловживанням під час оцінювання транспортних засобів і враховували європейські й світові підходи до вирішення завдань автотоварознавчої експертизи. Це знайшло своє відображення в новій її редакції — Методиці товарознавчої експертизи та оцінки колісних транспортних засобів, затвердженій наказом Міністерства юстиції України, Фонду державного майна України від 24 липня 2009 р. № 1335/5/1159 (далі — Методика оцінки). Перевагою цієї методики є наявність значної кількості розробок із питань визначення вартості колісного транспортного засобу.

Істотний вплив на розвиток методології автотоварознавчих досліджень надає законодавство України, яке виділяє фахівців-оцінювачів, що вирішують винятково завдання визначення вартості об'єкта оцінки, пред'являючи їм відповідні освітньо-кваліфікаційні вимоги. Оскільки вирішення питання з оцінки КТЗ у багатьох випадках потребує застосування знань його технічного стану, більш кваліфікованим і об'єктивним буде оцінювання, проведене фахівцем, який має відповідну технічну освіту, зокрема експертом-автотоварознавцем. Крім того, без застосування технічних знань неможливе встановлення обсягу ремонтних робіт та розміру матеріального збитку, заподіяного власнику КТЗ. Це стало однією з причин створення окремої Методики визначення обсягу ремонтних дій при встановленні розміру матеріального збитку, заподіяного власнику КТЗ (реєстраційний код у Реєстрі методик проведення судових експертиз — 12.2.03, дата прийняття рішення про державну реєстрацію — 12.09.2014 (далі — Методика визначення збитку)). Ця Методика призначена для вирішення завдань, пов'язаних з технологією ремонту транспортних засобів (тобто завдань, що виходять за межі оцінювання транспортних засобів) — визначення вартості відновлювального ремонту або матеріального збитку, заподіяного власнику пошкодженого КТЗ. Оскільки відповідні вітчизняні та зарубіжні розробки в цій галузі автотоварознавства були відсутні, більшість напрацювань даної методики здійснено вперше¹⁴⁹.

Судово-психологічні дослідження в Україні найбільш поширено почали проводитися у другій половині ХХ століття. В основному вони виконувалися у межах комплексних судових психолого-психіатричних експертиз. У 1980–1990 роках у зв'язку з науковими досягненнями у психології значно розширюється коло об'єктів судової психологічної експертизи і методів їх дослідження: формуються основні предметні види судово-психологічних експертиз, що виконуються у межах кримінального судочинства, з'являються нові види експертних досліджень у цивільних справах, пов'язані з вирішенням питань про відшкодування моральної шкоди, укладання угоди, вирішення питання про місце проживання дитини тощо.

¹⁴⁹ Основи судової експертизи. С. 64–67.

На початку 2000-х років в Україні у формуванні науково-методичної бази судової психологічної експертизи мають місце окремі розробки, які найчастіше стосуються проблем, пов'язаних із конкретною експертною практикою, але вперше вітчизняний науково-методичний підхід щодо систематизації видів судово-психологічної експертизи був уперше реалізований в Харківському НДІСЕ у 2015 році.

Після здобуття Україною незалежності розпочалося оновлення нормативно-правової бази щодо здійснення судово-експертної діяльності. 25 лютого 1994 року прийнято Закон України «Про судову експертизу».

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про судову експертизу», судово-експертну діяльність в Україні здійснюють державні спеціалізовані установи та відомчі служби, цілями яких є забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою й об'єктивною судовою експертизою, що орієнтована на максимальне використання досягнень науки і техніки. Здійснення судово-експертної діяльності, пов'язаної з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз, покладено виключно на державні судово-експертні установи. Згідно з чинним законодавством України судово-експертна діяльність може здійснюватися також і на підприємницьких засадах на підставі спеціального дозволу (ліцензії), який видають у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, а також за разовими договорами з громадянами.

Відповідно до ст. 9 та 16 Закону України «Про судову експертизу» наказами Міністерства юстиції затверджено Положення про державний реєстр атестованих судових експертів державних і підприємницьких структур і громадян, Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестації судових експертів, Положення про кваліфікаційні класи судових експертів.

Так, з метою впорядкування реєстрації атестованих судових експертів для забезпечення користування їх послугами юридичними та фізичними особами Міністерство юстиції України у квітні 1997 року затвердило Положення про Державний реєстр атестованих судових експертів державних і підприємницьких структур та громадян¹⁵⁰. Держателем Реєстру стало Міністерство юстиції України, що поклало функції з його ведення на Управління експертного забезпечення правосуддя. Судових експертів державних спеціалізованих установ включали до Реєстру за поданням керівників цих установ, а судових експертів, які не були працівниками державних спеціалізованих установ, включали до Реєстру на підставі заяви за встановленою формою. Нині в Україні чинний інший наказ щодо порядку ведення державного Реєстру атестованих судових експертів (наказ Міністерства юстиції України від 29 березня 2012 року № 492/5).

Відповідно до Положення про Міністерство юстиції України, затвердженого Указом Президента України від 30 грудня 1997 року № 1396/97 (нині втратило чинність), основними завданнями Міністерства юстиції України у сфері судової експертизи були: експертне забезпечення правосуддя та проведення науково-дослідних розробок у галузі судової експертизи, спрямовування і контроль за діяльністю НДІСЕ які належать до сфери управління міністерства, координація роботи центральних органів виконавчої влади з питань розвитку судової експертизи; проведення атестації судових експертів, ведення Реєстру атестованих судових експертів, здійснення контролю за їхньою діяльністю; присвоєння кваліфікації судового експерта та видання свідоцтва встановленого зразка; зупинення дії або анулювання виданих ним свідоцтв про присвоєння кваліфікації судового експерта¹⁵¹.

При Міністерстві юстиції України 1994 року створено Координаційну раду з проблем судової експертизи. Це постійний консультативно-дорадчий орган, що має на меті розробку єдиних підходів до організації судово-експертної діяльності та вирішення найважливіших питань розвитку судової експертизи, які мають міжвідомчий характер. До повноважень Координа-

¹⁵⁰ Про затвердження Положення про Державний реєстр атестованих судових експертів державних і підприємницьких структур та громадян : наказ Міністерства юстиції України від 15 квіт. 1997 р. № 149/7. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/z1390-15>.

¹⁵¹ URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1396/97>.

ційної ради належить розробка рекомендацій з питань методичного забезпечення державних спеціалізованих установ, які провадять судово-експертну діяльність; розвитку мережі спеціалізованих установ та збільшення обсягу й видів судової експертизи, створення нових методів дослідження в цій галузі; упровадження разом із центральними органами виконавчої влади, до сфери управління яких належать спеціалізовані установи, нових видів судової експертизи; визначення актуальності та пріоритетності науково-дослідних робіт з питань судової експертизи і конкретних тем, що потребують спільного розроблення й узгодження, тощо¹⁵².

Із цього приводу доцільно зауважити, що ще 1993 року А. В. Іщенко пропонував створити координаційне бюро з проблем судової експертизи. До функцій цього органу мали належати реєстрація тем наукових розробок, що проводять в Україні, визначення їх перспективних напрямів, підготовка планів науково-дослідної роботи, організація кваліфікованого оцінювання результатів досліджень¹⁵³.

Важливим документом у судово-експертній діяльності стала Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, прийнята 1998 року. Вона містила чотири розділи (загальні положення; права, обов'язки та відповідальність експерта; оформлення матеріалів для проведення експертиз (досліджень); організація проведення експертиз (досліджень) та оформлення їх результатів) і додатки. У ній розміщено науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз й експертних досліджень¹⁵⁴. Інструкція нормативно визначила основні види (підвиди) судових експертиз, вимоги до підготовки для дослідження об'єктів, питання, які вирішують конкретні види експертизи, тощо.

Положення про науково-консультативну та методичну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України затверджено 2000 року, що 27 березня 2012 року втратило чинність (прийнято нове Положення про цей дорадчий орган).

За часів незалежності мережу експертних установ в Україні почали оснащувати новим мікроскопічним і фотографічним обладнанням, створюють спеціальні прилади для криміналістичних досліджень. Під час проведення експертиз дедалі частіше застосовують дослідження речових доказів у невидимих зонах спектра, їх хімічний аналіз. Також активно використовують електронно-обчислювальну техніку. Виникають нові види експертних досліджень: експертиза голографічних захисних елементів та їх друкарських форм, мистецтвознавча експертиза, фототехнічна, фотопортретна, експертиза усного мовлення, комп'ютерно-технічна експертиза, експертиза телекомунікаційних систем і засобів¹⁵⁵, вибухотехнічна, ентомологічна експертизи тощо.

Судові комп'ютерно-технічні експертизи — один із порівняно нових напрямків досліджень. Така необхідність з'явилася на початку 1990-х років, у зв'язку з початком активного використання комп'ютерної техніки у фінансово-економічній діяльності державного сектора і бізнесу. Саме в Харківському НДІСЕ була уперше проведена комп'ютерно-технічна експертиза. На початковому етапі розвитку цього виду досліджень вирішувалися питання, які мали суто інформаційний характер і стосувалися пошуку, відновлення, аналізу й оцінки інформації про наявність, використання, функціонування програмних і апаратних засобів. Це послужило поштовхом для подальшого розвитку досліджень. Уперше в Харківському НДІСЕ проводилася

¹⁵² Про затвердження Положення про Координаційну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 листоп. 1994 р. № 778. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/778-94-п>.

¹⁵³ Іщенко А. В. К вопросу об организации научного обеспечения судебно-экспертной деятельности. *Актуальные проблемы судебной экспертизы и криминалистики* : тез. науч.-практ. конф. Киев, 1993. С. 52.

¹⁵⁴ Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

¹⁵⁵ Рувін О. Г., Голікова Т. Д., Федчишина В. В. Зазнач. праця. С. 222.

науково-дослідна робота, пов'язана з дослідженням програмних і апаратних засобів електронно-обчислюваної техніки. У 1995 році створено відповідний підрозділ¹⁵⁶.

Нині більша частина судових експертиз комп'ютерної техніки та програмних продуктів виконується в рамках кримінального провадження. Загалом при призначенні експертиз з дослідження електронних носіїв слідство цікавить інформація про конкретні підприємства та особи, дані про економічну діяльність.

На початку 90-х років минулого століття крім політичної виникає криза й у системі правової охорони об'єктів інтелектуальної власності, яка була зумовлена відсутністю в Україні національної нормативної бази та спеціальних державних органів у цій сфері. В українському законодавстві поняття об'єкта інтелектуальної власності вперше вживається в Законі України від 07 лютого 1991 року № 697-XII «Про власність», у якому в частині 2 статті 2 було зазначено *«відносини щодо створення й використання винаходів, відкриттів, творів науки, літератури, мистецтва та інших об'єктів інтелектуальної власності регулюються спеціальним законодавством Союзу РСР, союзних і автономних республік»*.

Після набуття Україною незалежності протягом 1991–1994 років були закладені основи законодавчої бази національної системи правової охорони результатів інтелектуальної діяльності. Згідно з постановою Верховної Ради України від 12 вересня 1991 року № 1545-XII «Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР» до прийняття відповідного законодавства України на її теренах застосовувалися акти законодавства СРСР¹⁵⁷. У сфері промислової власності продовжував діяти Закон СРСР від 31 травня 1991 року № 2213-I «Про винаходи в СРСР». Слід зазначити, що цей закон, не дивлячись на його прогресивний характер, не містив норм, у яких би використовувалося поняття «інтелектуальна власність».

У роки незалежності з прийняттям спеціальних законів щодо охорони та захисту об'єктів інтелектуальної власності формувалася необхідність адаптації українського законодавства до європейських стандартів¹⁵⁸. Україна приєдналася до ключових міжнародних конвенцій у галузі інтелектуальної власності: Бернської Конвенції про охорону літературних і художніх творів та Паризької Конвенції про охорону промислової власності. Протягом 1993–1999 років приймається низка законодавчих актів, що регулюють правовідносини в цій сфері. Важливою подією стало закріплення в Конституції України права володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (статті 41, 54). У січні 2003 року з прийняттям Цивільного кодексу України, книга четверта якого має найменування «Право інтелектуальної власності», у законодавстві України закладається дворівневий підхід у регулюванні відносин у сфері інтелектуальної власності: основні положення права інтелектуальної власності врегульовано Цивільним кодексом, а детальне регламентування відбувається на рівні спеціальних законів (нині їх більше десяти), що стосуються окремих об'єктів права інтелектуальної власності.

У незалежній Україні роль інтелектуальної власності в житті суспільства поступово зростає. У зв'язку з посиленням конкуренції в підприємницькій діяльності активно використовуються такі об'єкти права інтелектуальної власності, як знаки для товарів і послуг, промислові зразки, винаходи, об'єкти авторського права тощо. Піратська й контрафактна продукція поступово, на жаль, наповнює ринок України. Відповідно спостерігається тенденція до збільшення кількості конфліктних ситуацій у цій сфері, які потребують оперативного та кваліфікованого вирішення. При розгляді справ у судовому порядку, а також

¹⁵⁶ Цимбал М. Л. Харківський НДІ судових експертиз. С. 23.

¹⁵⁷ Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР : постанова Верховної Ради України від 12 вересня 1991 р. № 1545-XII. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 46. Ст. 621.

¹⁵⁸ Про затвердження Концепції розвитку національної системи правової охорони інтелектуальної власності : розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.06.2002 № 321-р. Офіційний вісник України. 2002. № 24. Т. 1. Ст. 1177.

при проведенні дізнання та досудового слідства виникає необхідність у залученні експертів, що володіють спеціальними знаннями у відповідних галузях науки й техніки, а також знаннями у сфері інтелектуальної власності.

На реалізацію положень Указу Президента України «Про заходи щодо охорони інтелектуальної власності в Україні» наказом Міністерства юстиції України від 17 січня 2002 року № 4/5 у доповнення до Переліку основних видів судових експертиз та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта фахівцям науково-дослідних установ судових експертиз Мініюсту та фахівцям, що не працюють у державних спеціалізованих установах, унесено новий клас судової експертизи — експертиза у сфері інтелектуальної власності, що включає дев'ять експертних спеціальностей, котрі диференційовані з урахуванням існуючої класифікації об'єктів інтелектуальної власності та галузей знань і видів людської діяльності, знання про які необхідні для повного та об'єктивного вирішення поставлених завдань. У цьому ж році у Центральній експертно-кваліфікаційній комісії Міністерства юстиції України вперше проводиться атестація судових експертів у сфері інтелектуальної власності. Згодом атестація проходить і в експертно-кваліфікаційних комісіях Київського, Харківського, Донецького, Львівського науково-дослідних інститутів судових експертиз Міністерства юстиції України та Державному науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі МВС України.

У листопаді 2002 року рішенням Президії науково-консультативної та методичної ради при Міністерстві юстиції України створюється Секція судових експертиз об'єктів інтелектуальної власності, до складу якої входять фахівці науково-дослідних інститутів судових експертиз Міністерства юстиції України. До завдань секції, зокрема, віднесено визначення пріоритетних напрямів науково-методичного забезпечення цього класу судово-експертної діяльності.

Однак виділення експертизи у сфері інтелектуальної власності в окремий клас судових експертиз і наявність незначної кількості атестованих судових експертів на той час виявилися явно недостатніми для задоволення потреб правосуддя. Численні звернення суддів і працівників правоохоронних органів щодо відсутності нормативних актів, спрямованих на безумовне виконання керівних документів із питань захисту конституційних прав громадян на результати своєї інтелектуальної власності, потребували роз'яснень стосовно цілої низки питань, зокрема щодо призначення та проведення судових експертиз, об'єктом дослідження яких є об'єкти права інтелектуальної власності. Судді та слідчі постійно зверталися до експертів за консультаціями щодо змісту питань, які необхідно поставити на вирішення судовому експерту в тій чи іншій ситуації.

Вочевидь, відчувалася відсутність державної наукової спеціалізованої установи з питань інтелектуальної власності. Для розвитку нового напрямку за ініціативою Міністерства юстиції України розпорядженням Кабінету Міністрів України в грудні 2004 року створюється спеціалізована установа судової експертизи у сфері інтелектуальної власності — Науково-дослідний центр судової експертизи з питань інтелектуальної власності, що належить до сфери управління Міністерства юстиції України. До головних завдань цієї установи віднесено проведення науково-дослідних робіт у галузі судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності, проведення та впровадження їх результатів в експертну, слідчу й судову практику, а також проведення судових експертиз, призначених у різних видах юридичного провадження.

Значна роль у розвитку судової експертизи з питань інтелектуальної власності належала Вищому господарському суду України, який проводив систематичне узагальнення наявної практики вирішення спорів щодо об'єктів інтелектуальної власності, систематизував діючі в цій сфері норми, надаючи їм практичного змісту. У 2003 році у його складі створена Судова палата з розгляду справ у господарських спорах, пов'язаних із захистом прав на об'єкти інтелектуальної власності (наказ Вищого господарського суду України від 27 лютого 2003 року № 18)¹⁵⁹.

¹⁵⁹ Основи судової експертизи. С. 405–407.

З метою науково-методичного вдосконалення судової експертизи з питань інтелектуальної власності співробітниками Харківського НДІСЕ проводяться науково-пошукові дослідження, за результатами яких у 2006 році Г. К. Авдеевою захищена кандидатська дисертація з проблем судово-експертного дослідження контрафактної аудіовізуальної продукції, а у 2017 році О. О. Михальським — з питань адміністративно-правової протидії правопорушенням у сфері інтелектуальної власності в Україні.

Уперше в системі судово-експертних установ за результатами науково-дослідної роботи встановлено час заселення трупа комахами з метою визначення часу настання смерті (ентомологічна експертиза). Таких експертиз у Харківському НДІСЕ 1992 року проведено понад 30¹⁶⁰. Уперше в Україні 2000 року працівники інституту розробили теоретичні та методичні засади експертизи стану доріг, дорожніх умов на місці дорожньо-транспортної пригоди, які впроваджено в експертну практику. Визначено відповідність техніко-експлуатаційних показників доріг нормативним параметрам, геометричні показники доріг та їхніх елементів.

Активно продовжуються наукові розробки в галузі теорії та методології судової експертизи, пропонуються нові методики дослідження речових доказів у криміналістичних експертизах, розвиваються мистецтвознавчі дослідження, лінгвістична експертиза усного мовлення, експертиза телекомунікаційних систем і засобів, ґрунтознавча експертиза, експертиза голографічного захисту цінних паперів і документів.

Таким чином, з'явилися нові види судових експертиз: судово-акустичні (фоноскопична, фонетична, електроакустична), лінгвістична, одорологічна, вибухо-технічна, експертиза комп'ютерної техніки та програмних засобів¹⁶¹.

У зв'язку з недосконалістю законодавства, що закріплює особливий правовий статус суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності, недостатністю наукових розробок із цієї проблематики та з метою підвищення ефективності здійснення наукових досліджень, заступником директора з експертної роботи Харківського НДІСЕ О. О. Свідерським проведено комплексне дослідження адміністративно-правового статусу суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності та у 2017 році захищена кандидатська дисертація.

Найважливішим етапом на шляху розвитку сучасних судово-експертних установ (далі — СЕУ) України є розширення їх науково-методичної бази та поглиблення міжнародного співробітництва в галузі судової експертизи. Одним із актуальних питань міжнародного співробітництва в галузі судової експертизи є вступ СЕУ до однієї з найбільших міжнародних судово-експертних організацій — Європейської мережі судово-експертних установ (European Network of Forensic Science Institutes (ENFSI)), відповідно до вимог якої всі СЕУ Європейського співтовариства повинні пройти акредитацію за міжнародним стандартом ISO 17025 (а також ISO/IEC 17020) та в подальшому суворо їх дотримуватися, що дозволить забезпечити створення умов для взаємного визнання результатів діяльності акредитованих органів на міжнародному рівні, підвищити динаміку розвитку їх методичного забезпечення завдяки диференціації наукових досліджень, організувати широкий інформаційний обмін (у тому числі інформаційно-довідковими масивами зразків) на єдиній методичній основі тощо.

З метою оптимізації процесу акредитації СЕУ України, недосконалістю чинного законодавства у зазначеній сфері та відсутністю комплексних наукових досліджень цієї проблематики у 2017 році В. В. Хоша захистив кандидатську дисертацію, в якій на основі аналізу теоретичних засад, узагальнення практики їх реалізації визначено сутність та особливості адміністративно-правового забезпечення акредитації відповідних установ, а також теоретично обґрунтовано й сформовано пропозиції щодо його вдосконалення.

У 2016 році Харківський НДІСЕ очолив висококваліфікований спеціаліст, здібний організатор і талановитий керівник О. М. Ключев, з призначенням якого в установі одразу почали

¹⁶⁰ Скорик Н. В. Новые направления в экспертной и научно-исследовательской деятельности Харьковского НИИСЭ. Актуальные проблемы судебной экспертизы и криминалистики : тез. науч.-практ. конф. Киев, 1993. С. 44.

¹⁶¹ Клименко Н. І. Судова експертологія : курс лекцій. Київ, 2007. С. 41.

відбуватися суттєві зміни, які безпосередньо впливають на бажання кожного із співробітників працювати з повною віддачею. Ці зміни пов'язані із оновленням матеріально-технічної бази інституту, значним покращанням умов праці, що є особливо важливим, оскільки проведено масштабні заходи в умовах жорсткого дефіциту фінансових ресурсів з одного боку та покращенням матеріального становища кожного співробітника – з іншого.

Крім того, завдяки ініціативності та наполегливості О. М. Ключева у 2017 році Харківський НДІСЕ успішно пройшов перевірку та оцінку системи управління якістю, за результатами якої у січні 2018 року Національним агентством з акредитації України прийнято рішення про видачу відповідного сертифіката (атестата про акредитацію), а також з метою удосконалення комунікації з судовими експертами різних країн світу та забезпечення обміну досвідом в роботі з новітніми технологіями у травні 2018 року інститут став повноправним членом Європейської мережі судово-експертних установ ENFSI.

 НАЦІОНАЛЬНЕ АГЕНТСТВО З АКРЕДИТАЦІЇ УКРАЇНИ НАЦІОНАЛЬНИЙ ОРГАН УКРАЇНИ З АКРЕДИТАЦІЇ									
АТЕСТАТ ПРО АКРЕДИТАЦІЮ									
 ILAC-MRA	 National Accreditation Agency of Ukraine								
Зареєстрований у Реєстрі 23 січня 2018 року за № 2Н1633 дійсний до 22 січня 2023 року									
Дата первинної акредитації: 23 січня 2018 року									
НАЦІОНАЛЬНЕ АГЕНТСТВО З АКРЕДИТАЦІЇ УКРАЇНИ ЦИМ ЗАСВІДЧУЄ КОМПЕТЕНТНІСТЬ									
Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса Міністерства юстиції України									
61177, м. Харків, вул. Золочівська, 8-а									
<table border="1"><tr><td>0</td><td>2</td><td>8</td><td>8</td><td>3</td><td>1</td><td>3</td><td>3</td></tr></table> (Код ЄДРПОУ)		0	2	8	8	3	1	3	3
0	2	8	8	3	1	3	3		
ВІДПОВІДНО ДО ВИМОГ ДСТУ ISO/IEC 17025:2006 (ISO/IEC 17025:2005) В СФЕРІ: дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, вогнепальної зброї та патронів до неї, вибухових пристроїв та слідів вибуху, знарядь, агрегатів, інструментів та залишених ними слідів, взуття та його слідів, холодної зброї та конструктивно схожих з нею виробів, технічного стану транспортних засобів, дактилоскопічні дослідження, дослідження інформації на цифрових носіях, відео-, звукозапису. Сфера акредитації визначена додатком до цього атестата. Додаток є невід'ємною частиною цього атестата і складається з 29 аркушів.									
Голова	 В.М. Горицький								
Зареєстровано у журналі обліку за № 1161									
м. Київ, 01133, вул. Генерала Ахматова, 18/7 НААУ є підписантом: 1) Угоди EA BIA у сферах «Випробування», «Калібрування», «Сертифікація продукції», «Сертифікація персоналу», «Сертифікація систем менеджменту» та «Інспектування»; 2) Угоди ILAC MRA у сферах «Випробування», «Калібрування» та «Інспектування»; 3) Угоди IAF MLA у сферах «Сертифікація продукції», «Сертифікація персоналу», «Сертифікація систем менеджменту».									

Атестат про акредитацію Харківського НДІСЕ

European Network of Forensic Science Institutes

Certificate of Membership

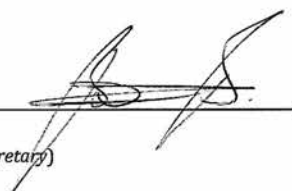
This is to certify that the

**Hon. Prof. M.S. Bokarius Kharkiv Research Institute of Forensic
Examinations (KhRIFE)**

is a member of ENFSI

(Chairman)

(Secretary)

May 2018

Сертифікат, який засвідчує постійне членство Харківського НДІСЕ в ENFSI

European Network of Forensic Science Institutes

Certificate of Representation

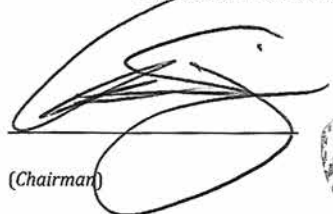

This is to certify that

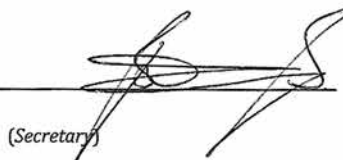
Mr. Oleksandr Mykolaiovych Kliuiev

is the permanent ENFSI-representative on behalf of the

**Hon. Prof. M.S. Bokarius Kharkiv
Research Institute of Forensic Examinations**

(Chairman)

(Secretary)

May 2018

Сертифікат, який засвідчує представництво директора Харківського НДІСЕ О. М. Ключева в ENFSI

Експертна і науково-дослідна діяльність інституту знаходять своє відображення у підготовці кадрів: стажування та проходження практики викладачів і студентів Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна; лекції-диспути для магістрів і курсантів факультету Служби безпеки України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого та ін.

Серед яскравих подій — відкриття кабінету-музею засновника інституту — Миколи Сергійовича Бокаріуса (16 лютого 2017 року). Відвідування кабінету-музею гостями інституту, студентами, викладачами ВНЗ стало доброю традицією, оскільки це дозволяє поширювати інформацію про славний життєвий шлях видатного вченого-криміналіста і судового медика.

Не менш важливою подією в житті інституту стала міжнародна науково-практична конференція «Ароцкерівські читання», яка відбулася на базі Полтавського відділення ХНДІСЕ 25 травня 2017 року. Конференція присвячена 90-річчю від дня народження видатного харків'янина, доктора юридичних наук, професора Лева Юхимовича Ароцкера, який все своє творче життя працював в інституті.

Історію інституту створюють неординарні особистості. Саме таким був доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України Михайло Васильович Салтевський, якому 8 листопада 2017 року виповнилося би 100 років. Цій даті присвячена міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання судової експертизи і криміналістики», яка відбулася 7–8 листопада 2017 року. У конференції взяли участь учені судово-експертних установ з Туреччини, Республіки Білорусь, Республіки Молдова, представники спеціалізованих судово-експертних установ з усіх регіонів України, провідні вчені в галузі судової експертизи і криміналістики. Матеріали на конференцію надійшли від учених і експертів Республіки Вірменія, Республіки Казахстан, Республіки Литва, Республіки Узбекистан. У них відображені всі напрями розвитку судової експертизи, проблеми, які виникають у роботі судових експертів, та шляхи їх вирішення.

Співпраця із зарубіжними установами судових експертиз є одним із пріоритетних напрямків міжнародної діяльності інституту. У 2017–2018 роках підписано договори про співпрацю Харківського НДІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса з іноземними судово-експертними установами Республіки Молдова, Вірменія, Білорусь, Казахстан, заплановані подібні заходи з установами інших держав.

Співробітники інституту беруть участь у науково-дослідних роботах, за результатами яких створюються оригінальні, унікальні авторські праці теоретичної та методичної спрямованості. Можна з упевненістю стверджувати, що лідерство за кількістю і значимістю наукових розробок належить Харківському НДІСЕ: більше половини всієї тематики НДР судово-експертних установ Міністерства юстиції України розробляється саме у нас. Так, у 2018 році — це 43 наукових теми. По-перше, це наукові теми з теоретичних, та організаційних питань судово-експертної діяльності. У цьому році завершується робота над монографією «Удосконалення класифікації судових експертиз», оскільки сучасний рівень диференціації та уніфікації знань вимагає перегляду багатьох позицій щодо виокремлення класів, родів і видів судових експертиз та експертних спеціальностей. Співвиконавцями роботи залучені практично всі судово-експертні установи Міністерства юстиції України, а також співробітники Національного центру судових експертиз Республіки Молдова.

Розроблюваний фахівцями Харківського НДІСЕ навчальний посібник для експертів «Судові експертизи в цивільному та господарському провадженні» буде містити комплексний аналіз нормативно-правової бази та процедурних питань, пов'язаних з призначенням та проведенням судових експертиз, оцінкою експертних висновків, а також особливостями переважаючих видів досліджень в цивільному та господарському судочинстві. З цією ж метою, але на іншій процесуальній і практичній базі розробляється навчальний посібник «Судова експертиза в адміністративному провадженні», запланована участь як співвиконавців у підготовці навчального посібника «Судова експертиза в кримінальному

провадженні». Зазначені посібники стануть добротною дидактичною базою для навчання судових експертів на сучасному етапі розвитку судової експертизи. Крім того, системний аналіз економічної ефективності судово-експертних досліджень, за результатами яких приймаються рішення судів про повернення коштів до державного бюджету, мета ще одного наукового аналітичного дослідження.

Зусиллями вчених і практиків у галузі судового почеркознавства розроблюється методика дослідження рукописних записів, виконаних латиницею. Крім співвиконавців з Дніпропетровського і Львівського НДІ судових експертиз у темі беруть участь молдавські колеги. Вперше в Україні буде створено алгоритм дослідження записів, виконаних буквами латинського алфавіту — не домінуючої в Україні системи письма, проте все більш активно використовуваної в обігу останнім часом.

Лінгвістичний напрям також у зоні наукового пошуку — в 2018 році це методика семантико-текстуальних досліджень висловлювань, виражених у формі закликів, а нещодавно завершена робота над методикою лінгвістичних досліджень висловлювань образливого характеру.

Технічна експертиза документів в аспекті наукової тематики пов'язана з розробкою методики дослідження банкнот України, а також з участю в темі наших дніпропетровських колег з діагностичного дослідження погашених касових чеків.

Трасологія представлена розробкою методики діагностичних і ідентифікаційних досліджень слідів тварин — ця тема викликала інтерес у британських колег і зараз ми в очікуванні розгляду ENSFI наших пропозицій із тренінгів аспірантів. Балістика в науковій тематиці Харківського НДІСЕ відповідно представлена методикою визначення властивостей куль після рикошету.

Інтерес представляють і напрямки наукової діяльності в галузі експертизи відео-, звукозапису. Йдеться про методику виділення мовленнєвого сигналу з акустичного потоку ймовірно-спектральним методом.

Експертиза матеріалів, речовин і виробів має широкий об'єктний спектр, у якому вчені Харківського НДІСЕ займаються розробкою різних методик: це дослідження бінарних та складних сумішей нафтопродуктів, а також дослідження м'яса і м'ясних продуктів. Крім того, у 2018 році закінчується розробка наукової теми з дослідження біологічних та інших пошкоджень матеріалів волокнистої структури методами растрової електронної мікроскопії.

У сфері наукових розробок фахівців у галузі транспортної інженерії — комплексна методика з встановлення особи, яка керувала мотоциклом або іншим мототранспортним засобом під час ДТП; розробка параметрів гальмування вантажних автопоїздів в різних дорожніх умовах і експертна оцінка дорожньо-транспортних ситуацій за участю транспортних засобів зі спецсигналами.

Фахівці з пожежно-технічної та екологічної експертизи займаються розробленням методики встановлення категорії небезпеки об'єктів господарської діяльності при виконанні комплексних пожежно-технічних та інженерно-екологічних експертиз.

У сфері будівельно-технічної експертизи зусилля науковців спрямовані на створення надійних методичних підходів до визначення критеріїв капітальності об'єктів будівництва.

Широке коло наукових робіт із судової експертизи безпеки життєдіяльності пов'язане з розробкою методик комплексної інженерно-технологічної експертизи; досліджень електротравматизму, а також встановлення умов безпечної експлуатації ліфтів.

Оскільки комп'ютерна техніка швидко розвивається, то проведення її експертних досліджень вимагає оперативного удосконалення. У цьому напрямку фахівцями Харківського НДІСЕ розроблюється методика встановлення фактів знищення та відновлення інформації на цифрових носіях. Крім того, разом з одеськими колегами розроблюється методика дослідження алгоритмічних кодграбберів на базі автосигналізації.

У зв'язку з частими змінами нормативних актів в економіці, постійного вдосконалення потребує методичне забезпечення судово-економічної експертизи. В даному аспекті

розробляються методики експертних досліджень використання коштів міжбюджетних трансферів; нарахування та оплати митних платежів тощо.

У галузі судової товарознавчої експертизи розробляються методичні рекомендації щодо встановлення вартості комп'ютерно-технічних і телекомунікаційних засобів.

Одним із відносно нових напрямків судово-експертної діяльності є експертиза об'єктів інтелектуальної власності. У плані методичного забезпечення у даному напрямі розробляються рекомендації з судово-експертного дослідження картографічних творів.

Судова психологія як наука, що є «материнською» для судово-психологічної експертизи, дає всі підстави для удосконалення її науково-методичної бази. Тут слід зазначити розроблювані методики з дослідження емоційних станів стресу і фрустрації; типологічних особливостей особистості; суїцидального і парасуїцидального типів поведінки людини.

Вчені-мистецтвознавці приділяють увагу розробці методик дослідження об'єктів живопису, а також стародруків (обидві — у співдружності з колегами Київського НДІСЕ).

Цей далеко не повний спектр наукових робіт, які проводяться в Харківському НДІСЕ та інших експертних установах Міністерства юстиції України, демонструє високий науковий потенціал їх співробітників і можливість наукового прогресу в сфері судово-експертного забезпечення правосуддя в Україні.

Таким чином, за роки свого існування Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса дійсно став однією з провідних експертних установ у державі. Науковий потенціал, закладений з часів його заснування, нині демонструє свою спроможність вирішувати складні проблеми судово-експертного забезпечення правосуддя в Україні.

2. ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В ОРГАНАХ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Історія становлення експертно-криміналістичних установ у радянський період нерозривно пов'язана з історією органів внутрішніх справ (далі — ОВС).

Після того, як цар Російської імперії Микола II зрікся престолу, управління державою перейшло до Тимчасового уряду, влада якого поширювалася й на територію України. Було ліквідовано Департамент поліції та 11 березня 1917 року у складі МВС створено Тимчасове управління у справах громадської поліції, а вже 14 березня 1917 року Тимчасовий уряд видав постанову про заснування міліції замість поліції. Водночас рекомендовано не ліквідовувати відділення розшуку, щоб згодом передати їх у підпорядкування Міністерству юстиції¹⁶². Чинники усвідомлювали можливості та роль розшуківців у протидії злочинності, зокрема наявні в них антропометричні, дактилоскопічні та фотографічні обліки злочинного елементу.

Відповідно до зазначеного акта Тимчасового уряду в Україні було створено новий орган з охорони правопорядку — міліцію, яка підпорядковувалася місцевій владі, очолюваний губернськими, міськими та повітовими комісарами¹⁶³. Ініціаторами створення міліції в Україні 1917 року були переважно органи місцевого самоврядування, а також громадські організації. Наприклад, у Києві перші міліцейські загони і дружини сформовані вже на початку березня 1917 року студентськими лідерами, Радою робітничих депутатів, а також комітетом Південно-Західного фронту¹⁶⁴.

У квітні 1917 року Тимчасовий уряд затвердив Тимчасове положення про міліцію. Згідно з цим документом міліцію визнано виконавчим органом державної влади на місцях, що безпосередньо підпорядковується земським і міським громадським управлінням¹⁶⁵.

16 квітня 1917 року МВС Тимчасового уряду видає циркуляр «О необходимости сохранения и возобновления деятельности сыскных отделений по делам уголовного розыска» і створює Управління карного розшуку, у складі якого починає функціонувати Довідкове реєстраційно-дактилоскопічне бюро¹⁶⁶.

Поступово органи міліції, створені на місцях, підпорядковуються Міністерству внутрішніх справ. Так, 5 березня 1918 року Українська Центральна Рада прийняла Закон «Про передачу міліції м. Києва в розпорядження Міністерства внутрішніх справ»¹⁶⁷.

Після приходу до влади в Україні гетьмана П. Скоропадського у травні 1918 року міліцію було замінено на Державну варту¹⁶⁸. Нова влада здійснила спроби утворити або відновити

¹⁶² Михайленко П. П., Кондратьєв Я. Ю. Історія міліції України у документах і матеріалах. У 3 т. Т. 1 : 1917–1925. Київ, 1997. С. 26.

¹⁶³ Дурнов Є. С. Суспільно-політична обстановка в Україні за доби Української Центральної Ради та політико-правові підходи її керівництва до створення правоохоронних органів. *Міліція України*. 2011. № 5/6. С. 24.

¹⁶⁴ Печніков В. С. *Є така служба...* : в 2 т. / за ред. І. П. Красюка. Київ, 2011. Т. 1. Ч. 1. С. 60.

¹⁶⁵ Довбня В. А. Правові засади формування компетенції МВС Української Народної Республіки за часів Центральної Ради. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2009. № 6. С. 309.

¹⁶⁶ Печніков В. С. Зазнач. праця. С. 60.

¹⁶⁷ Про передачу міліції м. Києва в розпорядження Міністерства внутрішніх справ : Закон Української Центральної Ради. *Вісник Ради народних міністрів Української Народної Республіки*. 1918. 25 берез. С. 15.

¹⁶⁸ Михайленко П. П., Кондратьєв Я. Ю. Зазнач. праця. С. 51.

органи, які мали протидіяти зростанню рівня злочинності. Так, відповідно до ухваленого Радою міністрів Української держави 9 серпня 1918 року Закону про статус Української державної варті у губерніях, отаманствах і повітах при Державній варті створювали карно-розвідувальні відділи, які підпорядковувалися МВС. Відділи комплектували начальником, його помічниками й агентами. Функції криміналістичного забезпечення розкриття злочинів покладено на антропометричну частину, до складу якої входили завідувач, два помічники, а також фотограф та його помічник¹⁶⁹.

Для боротьби з агітацією з приводу повалення нової влади Гетьманат створив Головну слідчу комісію, надавши їй право безпосереднього розслідування відповідних випадків та арешту причетних осіб¹⁷⁰.

Директорія Української Народної Республіки в січні 1919 року скасувала Державну варту й утворила народну міліцію. За часів правління Директорії карно-розвідувальні відділи було перейменовано на карно-розшукові відділи, що належали до складу народної міліції. У складі карно-розшукових відділів передбачено антропометричні, дактилоскопічні, а також фотографічні відділи.

У жовтні 1918 року затверджено «Инструкцию по постановке дела охраны революционного порядка (советской милиции)». В Інструкції окремий параграф (§ 18) присвячувався такому підрозділу міліції, як карний розшук (стіл карного розшуку). До повноважень карного розшуку належало проведення дізнання, обшуків за вказівкою і під керівництвом народних суддів і слідчих, виїмок, затримання тощо¹⁷¹.

В умовах багатовладдя в Україні органи протидії злочинності були позбавлені можливості ефективно виконувати свої функції. Тимчасовий робітничо-селянський уряд 6 січня 1919 року встановив нову назву Української Народної Республіки — Українська Соціалістична Радянська Республіка. Радянський уряд України розгорнув активну роботу щодо створення в країні органів революційного порядку. 9 лютого 1919 року опубліковано декрет РНК УСРР «Про організацію міліції», у якому зазначено, що міліцію створено для охорони революційного порядку й особистої безпеки громадян, а також для протидії кримінальним злочинам. На початку 1919 року органи міліції створено в Харкові, Полтаві, Сумах, Катеринославі, Києві; у березні — у Вінниці, Херсоні, Миколаєві; у квітні — в Одесі¹⁷².

Значно повільніше організовували діяльність міліції в повітах. У Київській губернії, наприклад, до травня 1919 року міліцію було створено лише в Уманському, Бердичівському та Радомишльському повітах. У Кам'янець-Подільському повіті міліцію організували лише в листопаді 1920 року¹⁷³.

У березні 1919 року затверджено Інструкцію з організації радянської робітничо-селянської міліції (далі — РСМ). 18 квітня 1919 року РНК УСРР приймає декрет «Про організацію судово-карного розшуку», яким було створено передумови для впровадження в практику протидії злочинності криміналістичних засобів і методів, зокрема кримінальної реєстрації¹⁷⁴. Декрет постановив: 1) заснувати при контрольно-слідчому відділі НКЮ секцію судово-карного розшуку; 2) відповідні секції судово-карного розшуку утворити при контрольно-слідчих підвідділах губернських, повітових і міських виконкомів¹⁷⁵.

Згідно з Положенням про органи карного розшуку і судово-карної міліції, затвердженим НКЮ 11 травня 1919 року, центральним органом, який здійснював загальне керівництво

¹⁶⁹ Печніков В. С. Зазнач. праця. С. 62.

¹⁷⁰ Михайленко П. П., Кондратьев Я. Ю. Зазнач. праця. С. 61.

¹⁷¹ Там само. С. 99.

¹⁷² Печніков В. С. Зазнач. праця. С. 75.

¹⁷³ Міліція України: історичний нарис, портрети, події / [Ю. О. Смирнов, П. П. Михайленко, О. Д. Святоцький, М. І. Ануфрієв] ; за заг. ред. Ю. О. Смирнова. Київ, 2002. С. 43–44.

¹⁷⁴ Михайленко П. П., Кондратьев Я. Ю. Зазнач. праця. С. 112–113.

¹⁷⁵ ЦДАВО України. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 123.

карно-розшуковою справою на території України, була Центральна секція судово-карного розшуку в складі інспекторської частини судово-карного розшуку, інспекторської частини судово-карної міліції, реєстраційного бюро, розплідника собак-шукачів, курсів для підготовки агентів і редакції газети «Известия Центрсудугроза»¹⁷⁶. На місцях утворювали секції судово-карного розшуку.

Практика слідчої та судової роботи в новоутвореній радянській країні створювала передумови для впровадження та використання криміналістичних знань. Окремі прийоми й методи розслідування злочинів відображено в Інструкції для народних слідчих (1919). У ній містилися правила складання протоколів огляду місця події, рекомендації щодо ілюстрування протоколів планами місця події, фотографічними знімками, зазначення в протоколі напрямків і розмірів слідів тощо. У § 106 і 107 Інструкції передбачено, що спеціалісти мають викладати свою думку письмово у вигляді висновку. Якщо висновок спеціаліста викличе у слідчого сумнів, то він має запросити інших спеціалістів або направити об'єкти з умотивованою постановою до контрольно-слідчого підвідділу юридичного відділу для їх подальшого направлення до відповідної установи судової експертизи¹⁷⁷. Згодом в Інструкції для народних слідчих, виданій НКЮ УСРР 1921 року, пропонувалися детальні вказівки щодо огляду місць подій і трупів, а також застосування різних тактичних і технічних прийомів провадження інших слідчих дій.

Водночас у циркулярі НКЮ «Про реєстрацію арештованих, які значаться за судовими і слідчими органами» від 3 червня 1920 року передбачено вести алфавітну книгу арештованих, про дактилоскопічний чи антропометричний обліки не йшлося¹⁷⁸.

Карний розшук невдовзі було виведено з підпорядкування НКЮ і передано до НКВС.

Після відновлення правління Директорії в Україні уряд знову опікується станом розшукової справи: від губернських комісарів вимагали відомості про «організацію губернських і повітових карно-розшукових відділів», а саме: а) чи відновлено роботу карно-розшукових відділів, якщо відновлено, то в якій місцевості та за якими штатами; б) надіслати персональний склад кожного карно-розшукового відділу; в) як сконструйовано карно-розшуковий апарат у місті й повіті; г) чи обладнано антропометричні й дактилоскопічні, а також фотографічні відділи, якщо обладнано, то в якому вигляді і чи можуть вони виконувати покладене на них завдання; д) чи є розшукові собаки, якщо є, то в яких місцевостях і скільки; е) чи відповідають своєму призначенню карно-розшукові відділи¹⁷⁹.

У березні 1920 року було створено НКВС УСРР шляхом об'єднання двох відділів ліквідованого Всеукраїнського революційного комітету — Відділу управління та Головного управління (далі — ГУ) робітничо-селянської міліції¹⁸⁰. 25 березня 1920 року при НКВС УСРР формується ГУМ, яке мало керувати всіма підрозділами міліції — загальною, залізничною, річковою, морською і карно-розшуковою. У квітні 1920 року було створене відділення карного розшуку ГУМ УСРР¹⁸¹.

Положення передбачало в містах із населенням не менше ніж 40 тисяч формувати відділення карного розшуку на чолі з одним начальником, двома помічниками з необхідним штатом працівників і канцелярії. Діяльність служби карного розшуку на етапі становлення зводилася переважно до розкриття та розслідування вчинених злочинів, а також організації криміналістичної реєстрації злочинців. Із цією метою застосовували фотографічну й дактилоскопічну реєстрацію, а також словесний портрет. У відділі карного розшуку

¹⁷⁶ Михайленко П. П., Кондратьев Я. Ю. Зазнач. праця. С. 131.

¹⁷⁷ Печніков В. С. Зазнач. праця. С. 75–76.

¹⁷⁸ Михайленко П. П., Кондратьев Я. Ю. Зазнач. праця. С. 337.

¹⁷⁹ Обіжник МВС від 13–15 серп. 1919 р. Вісник УНР. 1919. 19 верес.

¹⁸⁰ Чисніков В. Нарком за сумісництвом. Іменем закону. 2014. № 21. С. 24.

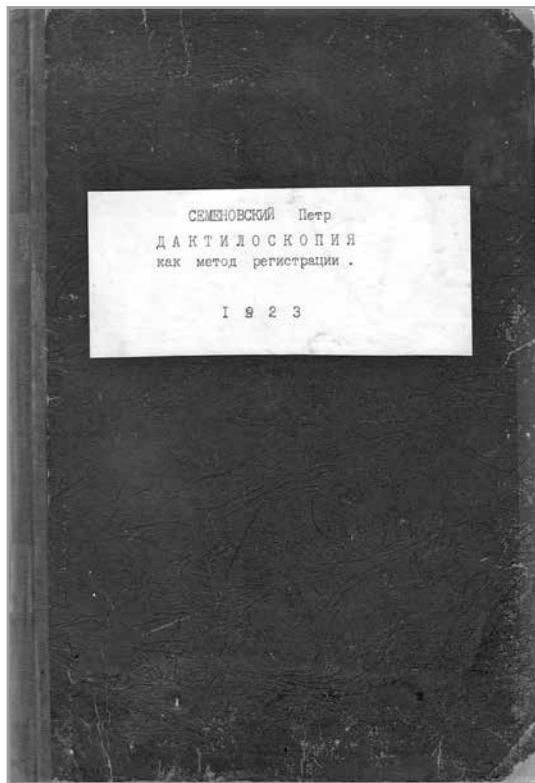
¹⁸¹ Об организации отделений уголовного розыска : Постановление СНК УССР от 3 апр. 1920 г. Збірник постанов та розпоряджень Робітничо-селянського уряду України. Харків, 1920. 1147 с.

одразу було організовано реєстраційно-дактилоскопічну й науково-технічну служби. Таким чином, було створено Укрцентроспектр ГУМ НКВС УСРР.

У Центроспектрі ГУМ РСФРР з 1919 року проводили як реєстраційну, так й експертну діяльність. Перший у РСФРР кабінет судової експертизи почав функціонувати 1 березня 1919 року, одночасно в Центральному управлінні карного розшуку організовано реєстраційне і дактилоскопічне бюро, криміналістичний музей¹⁸². Так було сформовано підґрунтя для створення науково-технічної служби ОВС.

14 вересня 1920 року РНК України затверджує Положення про РСМ. Згідно із цим документом на органи карного розшуку покладалися завдання щодо попередження, припинення та розкриття злочинів, а також реєстрації, дактилоскопіювання і фотографування злочинців. Було створено Центральне реєстраційно-дактилоскопічне бюро ГУМ, запроваджено дактилоскопічну реєстрацію на місцях¹⁸³.

У стислій Інструкції з дактилоскопіювання (1920), під час розроблення якої використано матеріал Правил фотографування і дактилоскопіювання затриманих злочинців міліції РСФРР 1918 року, рекомендовано систему прийомів, які надають можливість встановлювати особу, використовувати реєстраційний матеріал для експертного дослідження слідів, залишених на місці події. Наказ ГУ РСМ від 22 червня 1920 року № 3 запровадив класифікацію пальцевих відбитків, розроблену П. С. Семеновським¹⁸⁴. Цю систему стали використовувати й в Україні, де була єдина десятипальцева дактилоскопічна картотека, у якій дактокарти групували за основною і додатковою формулами¹⁸⁵.

П. С. Семеновський. «Дактилоскопия как метод регистрации» (1923)

¹⁸² Миронов А. И. Возникновение и развитие криминалистических подразделений в органах внутренних дел : учеб. пособие. М., 1979. С. 7.

¹⁸³ Печніков В. Зазнач. праця. С. 76.

¹⁸⁴ Календарь криминалиста / авт.-сост.: А. В. Ищенко, Д. А. Ищенко. Харьков, 2010. С. 103.

¹⁸⁵ Миронов А. И. Научно-техническая служба уголовного розыска в первые годы советской власти (1918–1919 гг.). Труды ВНИИ МВД СССР. 1970. Вып. № 15. С. 46.

З 1920 року в апаратах карного розшуку губернських відділів міліції УСРР стали створювати картотеки й накопичувати матеріал щодо реєстрації злочинців. Її здійснювали на підставі опису ознак зовнішності, після чого на осіб, які вчинили злочини, в апаратах карного розшуку складали алфавітні картотеки. Крім цього, на території України вели фотографічну і дактилоскопічну картотеки.

Методика використання дактилоскопічного обліку була такою. Агент карного розшуку районної ланки під час затримання злочинця дактилоскопував його (виготовляв дві дактокартки), а начальник відділу надсилав їх до губернського реєстраційного бюро. Там фахівець із дактилоскопії виводив формулу та перевіряв її за картотекою. Протокол разом із примірником дактокартки надсилали адресату. Якщо в картотеці не було потрібної інформації, то надіслану картку додавали до картотеки губернського відділу розшуку, а другий примірник з отриманою формулою повертали в район для формування місцевої картотеки. Ідентифікацію за дактилоскопічною картотекою проводив досвідчений дактилоскопіст, який і складав протокол упізнання¹⁸⁶.

Подальше уточнення функцій і підпорядкованості розшуку було здійснено 1921 року, коли РНК УСРР 12 вересня затвердила Положення про карний розшук. Карному розшуку відводили визначальну роль у розкритті вчинених злочинів. Про будь-яку подію, що містила ознаки злочину, зазначає І. Д. Коцан, загальна міліція зобов'язана була повідомляти в карний розшук. Там, де були установи карного розшуку, загальна міліція не проводила самостійно жодних дій, пов'язаних із розкриттям злочинів. За відсутності представника карного розшуку на місці злочину загальна міліція проводила початкове дізнання, вживала заходів для охорони місця вчинення злочину та затримання підозрюваного. Після прибуття представника карного розшуку загальна міліція припиняла самостійні дії, передавала йому всі матеріали й переходила в його розпорядження¹⁸⁷.

Постійна зміна влади в Україні не сприяла повноцінній роботі правоохоронних органів. На підставі доповідної записки начальника Київського губернського відділення карного розшуку від 29 вересня 1921 року можна дійти висновку, що в Київському губернському відділенні карного розшуку функціонували реєстраційне бюро, розплідник собак-шукачів та інші підрозділи. Однак серед працівників відділення не було фотографа, працював лише реєстратор¹⁸⁸. Не здійснювали фотографування затриманих осіб і жодних досліджень за допомогою фотографічних методів. Посаду фотографа в структурі карного розшуку було введено лише в січні 1924 року (фотограф реєстраційного бюро відділу губернського міського карного розшуку)¹⁸⁹. Обов'язкове фотографування зареєстрованих у відділеннях карного розшуку осіб було передбачено наказом РСМ УСРР від 3 березня 1928 року № 31¹⁹⁰.

У червні 1921 року Укрцентррозшук мав п'ять відділів: діловодства (канцелярія), техніки і розшуку, реєстрації, водний і залізничний карний розшук, таємний. Його особовий склад налічував лише 11 співробітників. Структурно відділ техніки та розшуку передбачав два столи: технічно-розшуковий і загальний (на який було покладено управління виключно губернськими відділеннями карного розшуку).

Виконання невідкладних завдань, що поставили перед НТВ у протидії злочинності, надання наукової, технічної та практичної допомоги правоохоронним органам, необхідних консультацій, проведення складних експертиз, подальший розвиток і вдосконалення

¹⁸⁶ Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія. Дніпропетровськ, 2015. С. 66.

¹⁸⁷ Коцан І. Д. Міліція Харківщини у 1917–1930 рр. : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2003. С. 92.

¹⁸⁸ Михайленко П. П., Кондратьєв Я. Ю. Історія міліції України у документах і матеріалах. Т. 1. С. 172, 174.

¹⁸⁹ Там само. С. 278–279.

¹⁹⁰ Там само. С. 184–185.

науково-технічної служби в апаратах карного розшуку зумовили створення кабінету науково-технічної експертизи¹⁹¹.

Наприкінці 1921 — на початку 1922 року в структурі Укрцентррозшуку було передбачено функціонування нових підрозділів, серед яких інспекторський відділ, музей наочних посібників і знарядь злочинів, центральний розплідник собак-шукачів, кабінет судової експертизи та «Бригада-Мобіль», створена на базі таємного відділу¹⁹². Відомостей про роботу кабінету судової експертизи Укрцентррозшуку не виявлено, на підставі чого можна припустити, що цей кабінет не був укомплектований фахівцями, тому не функціонував.

«Бригаду-Мобіль» утворено 23 січня 1922 року на підставі наказу начальника РСМ УСРР № 46 з метою сприяння губернським розшуковим відділенням у розкритті злочинів виняткового значення і державної важливості. Відповідно до наказу «Бригада-Мобіль» мала працювати у випадках: 1) убивства значних державних або громадських діячів, посадових осіб, представників іноземних посольств; 2) пограбування складів народного надбання, що мають державне значення або вчинено з контрреволюційною метою; 3) масштабних і систематичних розкрадань народного надбання відповідальною посадовою особою; 4) підробки документів державного значення; 5) діяльності великих злочинних організацій тощо. Серед функцій бригади передбачено й надання допомоги на місцях щодо проведення технічного дослідження¹⁹³. При «Бригаді-Мобіль» був розплідник дресированих собак-шукачів¹⁹⁴. «Бригаду-Мобіль» організовано й у Центррозшуку РСФРР¹⁹⁵.

Відповідно до наказу НКВС РСФРР від 13 серпня 1923 року № 107 до завдань кабінету науково-технічної експертизи належало: 1) проведення експертиз у кримінальних справах; 2) розроблення наукових методів розкриття злочинів; 3) підготовка навчальної літератури для навчання працівників карного розшуку; 4) виїзд у губернські підрозділи карного розшуку для впровадження на місцях науково-технічної роботи; 5) спостереження за розвитком закордонної криміналістичної техніки; 6) поповнення експонатами Центрального криміналістичного музею та надання допомоги в організації музеїв на місцях¹⁹⁶.

У наукових джерелах є відомості, що кабінет судової експертизи (згодом — кабінет науково-технічної експертизи) системи НКВС РРФСР 1920 року проводив судово-медичні, хімічні й інші експертизи, 1921 року — додатково — фотографічні та графологічні дослідження; 1922 року почав досліджувати документи й підроблені грошові знаки, 1924-го — почеркознавчі експертизи, технічні експертизи підроблених документів і невидимих або ледь видимих текстів¹⁹⁷.

З 1921 року радянські органи слідства й суду стали використовувати такі засоби, як дактилоскопія, судова фотографія, криміналістичне дослідження документів, судово-хімічна, судово-біологічна і судово-медична експертизи, а також учення про сліди.

У цьому контексті В. С. Печніков зазначає, що практика створення експертно-криміналістичних підрозділів ОВС радянської України на початковому етапі наслідувала досвід їх організації в радянській Росії¹⁹⁸. Уніфікації організаційних підходів до порядку утворення, структури та функцій цих підрозділів сприяло підписання 27 листопада 1922 року між міліцією РСФРР та УСРР договору, у якому йшлося про те, що: «В целях установления единых

¹⁹¹ Пиріг І. В. Зазнач. праця. С. 65.

¹⁹² Чисніков В. М. Вчений-криміналіст професор О. Д. Кисельов: невідомі сторінки біографії. *Криміналістичний вісник*. 2011. № 1. С. 198–199.

¹⁹³ ЦДАВО України, ф. 6, оп. 1, спр. 1050, арк. 26.

¹⁹⁴ Михайленко П. П., Кондратьєв Я. Ю. Зазнач. праця. С. 193.

¹⁹⁵ Миронов А. И. Возникновение и развитие криминалистических подразделений в органах внутренних дел : учеб. пособие. М., 1979. С. 18.

¹⁹⁶ Там само. С. 35.

¹⁹⁷ Там само. С. 11, 16, 22, 34.

¹⁹⁸ Печніков В. С. Зазнач. праця. С. 64.

организационных форм построения и методов работы милиции... организационные нормы построения милицйских органов и впредь все последующие изменения организационной структуры милиции РСФСР являются обязательными для милиции УССР»¹⁹⁹.

Уже 1922 року відділ карного розшуку в УСРР було реорганізовано в управління, а його підрозділи розширено. Такі кадрові новації повторили практику РСФРР, де відповідно до наказу НКВС від 10 квітня 1922 року № 57 відділ карного розшуку було виведено з підпорядкування ГУМ, реорганізовано в управління та підпорядковано безпосередньо наркомату. У ньому науково-технічний підрозділ став НТВ Центррозшуку. З 1922 року виникають науково-технічні кабінети і підрозділи в губернських карних розшуках.

Кабінети судової експертизи науково-технічної служби системи НКВС РСФРР створено в Москві (1919) і Петрограді (1922) на базі ліквідованих 1917 року кабінетів НСЕ при прокуратурах Московської та Санкт-Петербурзької судових палат. У НТВ, до яких належали ці кабінети, проводили експертизи. Тому витоками експертно-криміналістичної служби РФ слід вважати кабінети НСЕ системи юстиції. В УСРР протягом тривалого часу кабінети судової експертизи в структурі НКВС не функціонували. Це пов'язано з наявністю в державі вітчизняних судово-експертних установ, якими були Київський і Одеський кабінети (інститути) НСЕ, а згодом — ще й Харківський.

Упродовж вересня–жовтня 1921 року Центррозшук УСРР видає низку наказів, що регламентують загальні питання реєстрації злочинців, проведення антропометричних вимірювань, дактилоскопіювання, складання словесних портретів, застосування судової фотографії.

У лютому 1922 року в Київській губернії показники розкриття злочинів були такими: учинено вбивств — 22, розкрито — 19; збройних грабежів — 61, розкрито — 45; крадіжок — 352, розкрито — 241; самогоноваріння — 115, усі розкрито; податкові злочини — 22, усі розкрито; у санітарній частині — 10, усі розкрито; інших — 60, усі розкрито, загалом — 642, розкрито — 512²⁰⁰. Безпосередньо в м. Києві в лютому 1922 року отримано 918 заяв про злочини, з яких 326 розкрито, інші були в провадженні²⁰¹.

Єдину дактилоскопічну десятипальцеву картотеку формували в Україні 1922 року. У ній карти класифікували за основною і додатковою формулами Гальтона–Генрі. Дактилоскопія поступово стає головним способом у системі реєстрації. З метою вивчення наукових методів розслідування злочинів організовували курси підготовки працівників міліції та криміналістичні музеї. Так, у вересні 1922 року в Харкові відкрито музей наглядних наукових посібників із протидії злочинності. У ньому збирали предмети реєстрації злочинців, приклади використання методів наукового розкриття злочинів, знаряддя правопорушень, фахову літературу²⁰². Також затверджено Правила для працівників Центрального розплідника собак-шукачів при Укрцентррозшуку²⁰³.

28 березня 1922 року НКВС УСРР затверджує нові штати ГУ РСМ республіки, відповідно до яких у відділі карного розшуку утворено науково-технічний підрозділ у складі двох відділень — статистичного і реєстраційно-дактилоскопічного. Серед функцій науково-технічного підрозділу були: розробки новітніх науково обґрунтованих методів протидії злочинності, положень та інструкцій з організаційних і технічних питань; підготовка досвідчених працівників, зокрема дактилоскопістів-реєстраторів; перевірка дактилоскопічних формул реєстраційних карток²⁰⁴.

¹⁹⁹ Михайленко П. П., Кондратьев Я. Ю. Зазнач. праця. С. 227–228.

²⁰⁰ Там само. С. 186.

²⁰¹ Там само. С. 187.

²⁰² Там само. С. 214–215.

²⁰³ Там само. С. 218–219.

²⁰⁴ Печніков В. С. Зазнач. праця. С. 78.

У другій половині 1922 року в Управлінні карного розшуку Центррозшуку УСРР діяли три відділи: адміністративно-організаційний, активно-розшуковий і загальний. До адміністративно-організаційного відділу належали Центральне реєстраційно-дактилоскопічне бюро, фотохімічна лабораторія, Центральний розплідник собак-шукачів, НТВ й інші підрозділи. П'ять осіб працювали в реєстраційно-дактилоскопічному бюро (завідувач, його помічник і три реєстратори-дактилоскопісти), два — у фотохімічній лабораторії (завідувач, який був водночас експертом-хіміком, і фотограф), три — у НТВ (начальник, експерт, який також завідував музеєм, і юрисконсульт)²⁰⁵.

Головною функцією дактилоскопічного бюро була постановка на облік осіб, які вчинили злочини. Цей науковий метод допомагав правоохоронним органам за відбитками пальців рук, залишених злочинцями на місцях подій і виявлених під час оглядів, у стислі строки встановити особу, що вчинила злочин, за умови, що вона раніше перебувала на обліку в Центральному реєстраційно-дактилоскопічному бюро.

Завдання фотохімічної лабораторії були такими: організація хімічного кабінету; проведення аналізів; дослідження різних плям, фарбувальних речовин, рідин, отруєної їжі; складання колекцій отрути; читання лекцій із фотохімії та інструктування із цих питань працівників на місцях; упровадження фотографічних робіт для розшукових цілей; фотографування місць подій і речових доказів. Науково-технічне відділення розробляло наукові методи протидії злочинності, забезпечувало роботу музею, кодифікацію і захист юридичних інтересів Центррозшуку²⁰⁶.

Також було організовано спеціальні курси, які давали змогу працівникам карного розшуку ознайомитися з основами антропометрії, дактилоскопії, словесного портрета. Так, завідувач відділу техніки і розшуку Укрцентррозшуку О. Д. Кисельов 1921 року розробив положення, програму і штат відповідних курсів, а саме Програму курсів для Вищої школи командного складу з карного розшуку і для агентів при губміліціях²⁰⁷.

У лютому 1922 року розпочали свою діяльність курси з підготовки оперативних працівників карного розшуку і дактилоскопістів при Укрцентррозшуку²⁰⁸.

Укрцентррозшук 31 жовтня 1922 року видав наказ № 47 про скорочення штатів Управління карного розшуку. У Центральному реєстраційно-дактилоскопічному бюро працювали завідувач і два дактилоскопісти, фотохімічна частина зберегла свій штат, однак реорганізувалася у фотохімічний відділ, НТВ було цілком скорочено. Однак у вересні 1923 року в ГУМ було створено науково-технічний кабінет, який очолив О. А. Єлисеєв, а консультантом цього кабінету став відомий судовий медик М. С. Бокаріус. Штатна чисельність кабінету становила вісім осіб. У ньому введено такі посади: завідувач, помічник завідувача, реєстратор-дактилоскопіст, завідувач фотолабораторії, фотолаборант, завідувач столу розшуку, діловод²⁰⁹. Кабінет знаходився в м. Харкові.

Крім Харкова науково-технічні підрозділи було організовано в інших регіонах України. Так, у Кримській Автономній Радянській Соціалістичній Республіці (далі — АРСР) 1922 року створено дактилоскопічне бюро при відділі карного розшуку НКВС Криму в м. Сімферополі, завданням якого була виключно реєстрація затриманих злочинців. Обладнання бюро поступово поповнювали, а влітку 1928 року бюро реорганізували в науково-технічний кабінет при Кримцентррозшуку. На той час, зазначав В. І. Громов, кабінет мав усе необхідне обладнання, зокрема фотоапарати системи Бертильйона для сигналітичної та метричної зйомки й ре-

²⁰⁵ Миронов А. И. Возникновение и развитие криминалистических подразделений в органах внутренних дел : учеб. пособие. М., 1979. С. 37.

²⁰⁶ Там само. С. 37.

²⁰⁷ ЦДАВО України. Ф. 6. Оп. 1. Спр. 959. Арк. 120.

²⁰⁸ Чисніков В. М. Вчений-криміналіст професор О. Д. Кисельов: невідомі сторінки біографії. Криміналістичний вісник. 2011. № 1. С. 202.

²⁰⁹ Михайленко П. П., Кондратьєв Я. Ю. Зазнач. праця. С. 246.

продукції; репродукційний апарат з освітленням двома дуговими лампами; екран системи Урбана, виготовлений за власним кресленням кабінету; проекційний апарат для збільшення зображень; два електродрукувальні станки; світлофільтри і достатню кількість фотопосуду. У кабінеті були й деякі прилади для хімічних досліджень²¹⁰.

Штат кримського кабінету науково-технічної експертизи передбачав посади двох експертів — завідувача і дактилоскопіста-фотографа. При кабінеті працювали ще два дактилоскопісти, відкомандировані Сімферопольським відділом карного розшуку. Цей кабінет обслуговував весь Крим і проводив дактилоскопічну, графічну та фотографічну експертизи²¹¹.

Статистичні дані свідчать про рівень розкриття злочинів і структуру злочинності того часу. Так, у березні 1923 року в Харківській губернії було вчинено 443 злочини, крадіжок — 227, зі зломом — 48, кишенькових — 2, на залізниці — 1, тварин — 17, простих грабежів — 2, збройних грабежів — 7, убивств — 3, привласнень і розтрат — 5, шахрайств і вимагань — 15, підроблення документів — 2, посадових злочинів — 8, спекуляції — 1, самогеноваріння — 1, інших — 50. За місяць розкрито злочинів: крадіжок — 88, зі зломом — 23, на залізниці — 1, тварин — 3, грабежів — 8, убивств — 3, привласнень і розтрат — 2, шахрайств, підроблень і вимагань — 16, посадових злочинів — 9, інших злочинів — 30. Відсоток розкриття злочинів — 41%²¹².

За період із 1 січня до 1 вересня 1923 року в Україні вчинено нападів банд — 564. У населення вилучено зброї: вогнепальної — 9109, холодної — 1266, патронів — 19668. За сім перших місяців 1923 року складено та передано до судових органів 83499 дізнань, зокрема в Харківській губернії — 13609, Полтавській — 13240, Одеській — 12211, Київській — 11337, Катеринославській — 8944, Подільській — 7089, Донецькій — 6497, Чернігівській — 6393, Волинській — 4129. Упродовж січня — вересня 1923 року вчинено в Україні вбивств, грабежів, крадіжок та інших злочинів — 25652, серед яких у Полтавській губернії — 4935, Київській — 4854, Харківській — 4012, Одеській — 2600, Подільській — 2418, Катеринославській — 1892, Донецькій — 1753, Чернігівській — 1743, Волинській — 1445²¹³.

Одним із головних завдань, покладених на науково-технічний підрозділ Укрцентррозшуку, було налагодження належного функціонування системи кримінальної реєстрації, яку здійснювали реєстраційно-дактилоскопічні бюро при губернських, міських і окружних управліннях міліції та карного розшуку. Відділ міліції та розшуку губернських адміністративних управлінь виконував функції щодо реєстрації, дактилоскопіювання і фотографування злочинців²¹⁴.

Про стан роботи карного розшуку та структуру злочинності 1924 року свідчать такі дані: за перше півріччя в Києві із 44 убивств розкрито 24; в округах із 257 убивств розкрито 143; грабежів у місті вчинено 40, розкрито 7, в округах — 243, розкрито — 112; підпалів — у місті 10, розкрито — 9, в округах — 119, розкрито — 54; крадіжок у місті — 950, розкрито — 770, в округах — 2325, розкрито — 978²¹⁵.

9 серпня 1924 року НКВС УСРР за погодженням із Прокуратурою УСРР затверджує «Инструкцию регистрационно-дактилоскопического бюро при учреждениях уголовного розыска», розроблену начальником науково-технічного підрозділу О. А. Єлисеєвим. Спільно О. А. Єлисеєв і М. С. Бокаріус підготували «Правила по дактилоскопированию и фотографированию регистрируемых преступников». Інструкція та Правила були оголошені

²¹⁰ Громов В. И. Материальная истина и научно-уголовная техника. М., 1930. С. 35–36.

²¹¹ Там само. С. 36.

²¹² Михайленко П. П., Кондратьев Я. Ю. Зазнач. праця. С. 237.

²¹³ Там само. С. 244–245.

²¹⁴ Там само. С. 281.

²¹⁵ Полугоди́чный отчет о деятельности милиции. Пролетарская правда. 1924. № 208. С. 4.

наказом по міліції та карному розшуку УСРР від 12 серпня 1924 року № 160²¹⁶. Ці матеріали як офіційне видання вийшли друком у вигляді «Руководства регистрационно-дактилоскопическим бюро милиции и уголовного розыска УССР».

Реєстраційні карти доставляли до Центрального реєстраційного бюро через губернські відділення. Видання Порадника реєстраційно-дактилоскопічним бюро відіграло позитивну роль у впровадженні науково-технічних засобів у практику протидії злочинності, сприяло підвищенню ефективності роботи карного розшуку та міліції загалом. Якщо 1919 року органи міліції та розшуку розкрили 5% злочинів, то на 1 січня 1925 року розкриття злочинів становило вже 75%²¹⁷. Криміналіст Р. С. Белкін також відзначив важливу роль цього Порадника в поширенні криміналістичних знань серед практичних працівників, що став першою радянською криміналістичною працею²¹⁸.

Дактилоскопічно-фотографічний кабінет не тільки виконував функції технічного апарату реєстраційного бюро, а й долучався до встановлення особи невідомих трупів, фотофіксації обстановки та слідів злочину.

Нове Положення про НКВС УСРР 1924 року зобов'язувало підвідділ карного розшуку: 1) проводити центральну дактилоскопічну реєстрацію та розшук злочинців, підготовку спеціалістів-реєстраторів; 2) використовувати і дресирувати собак-шукачів; 3) науково опрацьовувати матеріали реєстрації злочинів і протидії злочинності, а також створювати музеї науково-демонстративного спрямування; 4) забезпечити централізацію матеріалів щодо протидії фальшивомонетництву та іншим особливо важливим злочинам тощо²¹⁹.

Про динаміку злочинності в УСРР упродовж 1921–1924 років свідчать такі статистичні дані: учинено злочинів 1921 року — 112 662, 1922-го — 145 801, 1923-го — 98 213, 1924-го — 69 702. Середні показники розкриття злочинів 1923 року становили 49%, 1924-го — 59%²²⁰.

Відповідно до наказу НКВС РСФРР від 8 квітня 1924 року № 34 «Про затвердження штатів Центрального адміністративного управління НКВС», до складу науково-технічного підвідділу було вперше введено Центральний розплідник службових і розшукових собак²²¹. Уже 1925 року Центральний розплідник службових і розшукових собак став самостійним підрозділом.

У підсумках II Всеукраїнської адміністративної наради при НКВС від 20 червня 1925 року було зазначено: у сфері карного розшуку увагу слід акцентувати на якомога активнішому застосуванні вдосконалених науково-технічних прийомів розслідування злочинів, наслідуючи досвід західноєвропейських держав. Зокрема це стосувалося дактилоскопічної реєстрації злочинців, яка є ефективним засобом розкриття злочинів і викриття злочинців²²².

Науково-технічний відділ НКВС РСФРР здійснював керівництво республіканськими науково-технічними підрозділами карного розшуку, методично забезпечував їхню діяльність. Так, 1926 року підготовлено Інструкцію з організації науково-технічних кабінетів при губернських і окружних установах карного розшуку. У розділах інструкції визначено, що до завдань науково-технічних кабінетів належать фіксація, збереження й дослідження: прикмет особи, необхідних для впізнання; місця злочину, обстановки; пошкоджень, спричинених

²¹⁶ Печніков В. С. Є така служба... С. 88.

²¹⁷ Там само. С. 91.

²¹⁸ Белкин Р. С., Винберг А. И. История советской криминалистики. Этап возникновения и становления науки (1917–1930-е годы) : учеб. пособие. М., 1982. С. 38–39.

²¹⁹ Михайленко П. П., Кондратьев Я. Ю. Зазнач. праця. С. 288–289.

²²⁰ Работа милиции и уголовного розыска в цифрах. Бюллетень НКВД СССР. 1925. № 2. С. 26–33.

²²¹ Миронов А. И. Возникновение и развитие криминалистических подразделений в органах внутренних дел : учеб. пособие. М., 1979. С. 34.

²²² Итоги II Всеукраинского административного совещания при НКВД. Бюллетень НКВД УССР. 1925. № 9. С. 3–9.

тим чи іншим знаряддям; слідів, залишених злочинцем і жертвою; інших слідів, що належать до обстановки злочину; різних предметів, які мають статус речових доказів, та їхніх особливостей. Інший розділ про особовий склад містив дані про різноманітність видів судово-лабораторних досліджень, що зобов'язувало залучати до роботи в кабінетах спеціалістів з різних галузей знань. Найчастіше об'єктами експертизи були документи, відбитки пальців, прикмети особи та різні сліди²²³.

Про діяльність карного розшуку УСРР протягом 1925–1926 років свідчать окремі показники, оголошені на III Всеукраїнському з'їзді адміністративних працівників у січні 1927 року: в Україні діяло 40 реєстраційно-дактилоскопічних бюро, тобто за кількістю округів, причому в чотирьох великих містах України — Харкові, Києві, Одесі та Дніпропетровську — реєстраційний апарат приєднано до міських управлінь міліції та розшуку. За загальним правилом, реєстраційні бюро обслуговували всю територію округу, здійснюючи реєстрацію злочинного елементу та письмовий розшук. Мали власні фотографії 22 округи (55%), половина з них була обладнана спеціальними фотоапаратами системи «Бертильйон» для сигналітичної фотозйомки та виїздів на місця подій²²⁴.

У резолюції за доповіддю начальника РСМ УСРР І. К. Якимовича в червні 1927 року зазначено, що потрібно запровадити в округах, де за штатом передбачений один завідувач реєстраційного бюро, посади дактилоскопістів і фотографів; проводити в усіх без винятку сільських районах дактилоскопічну реєстрацію злочинців²²⁵.

У період із квітня 1927 року до квітня 1928 року в Україні вчинено 92 440 злочинів; розкриття злочинів становило у II кварталі 1927 року 44,3%, у III кварталі — 41,6%²²⁶.

Таким чином, діяльність науково-технічних підрозділів карного розшуку в УСРР упродовж 1920–30-х років зводилася до реєстрації злочинців, видання відомчих документів щодо службової діяльності, розвитку службового собаководства, підготовки кадрів для виконання завдань з протидії злочинності. У нормативних документах УСРР, які регламентували створення і діяльність карного розшуку та його науково-технічних підрозділів, не було передбачено функцію проведення експертиз (на відміну від НТВ системи НКВС РСФРР).

Криміналістичні підрозділи НКВС УСРР функціонували, переважно, як установи кримінальної реєстрації, виконуючи одночасно функції з техніко-криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів, переважно, шляхом фотофіксації об'єктів й обстановки місця події, вилучення слідів. На науково-технічну службу карного розшуку НКВС РСФРР, крім зазначених функцій, покладено було і провадження експертних досліджень, виконання криміналістичних експертиз. Це було зумовлено тим, що в Україні, на відміну від Росії, на той час функціонували спеціалізовані установи судової експертизи²²⁷.

В окремих випадках український досвід організації установ судових експертиз все ж таки використовували під час створення науково-технічних підрозділів міліції та карного розшуку НКВС Росії. Так, 1928 року у Свердловськ для організації науково-технічного кабінету приїхав експерт НТВ Укрцентррозшуку О. В. Васильченко. Він створив його за зразком Київського, Харківського та Одеського інститутів судової експертизи з трьома відділеннями — дактилоскопічним, фотографічним і хімічним²²⁸.

²²³ Миронов А. И. Зазнач. праця. С. 40–41.

²²⁴ Михайленко П. П., Кондратьев Я. Ю. Зазнач. праця. С. 51.

²²⁵ Там само. С. 62.

²²⁶ Там само. С. 79, 81.

²²⁷ Печніков В. С. Є така служба... С. 97–98.

²²⁸ Миронов А. И. Криминалистическая служба МВД России в ее историческом развитии (1919–2002 гг.). 85 лет Экспертно-криминалистической службе органов внутренних дел России : сб. ст. / [сост. А. М. Зинин, П. Т. Скорченко]. М., 2004. С. 27.

Згодом до функцій науково-технічних кабінетів додали фотографування та зйомку слідів на місці події, трупів на місці злочину і в моргах.

Розвиток експертно-криміналістичних підрозділів у 1930-х роках відбувався в умовах продовження процесу реформування ОВС, зміни порядку підпорядкування міліції та карного розшуку.

Згідно з наказом голови Державного політичного управління (далі — ДПУ) УСРР від 6 січня 1931 року № 8 щодо підпорядкування органів міліції та розшуку органам ДПУ УСРР було визначено форми оперативного використання міліції та карного розшуку органами ДПУ, серед них передбачено «...в полной мере использовать работу по дактилоскопии и оперативной фотографии»²²⁹.

На цей період припадає становлення експертно-криміналістичних підрозділів ОВС: було створено розгалужену мережу науково-технічних підрозділів міліції, активно розвивається науково-дослідна діяльність, удосконалюється експертна практика в галузі криміналістики, забезпечується систематична підготовка експертів-криміналістів²³⁰.

Штати міських відділів міліції 1930 року передбачали посади дактилоскопістів-фотографів у всіх містах, де були виправно-трудові установи, а також у містах Запоріжжі, Зінов'євську, Кременчузі, Луганську, Маріуполі, Миколаєві, Полтаві, Сталіному, Бердичеві, Вінниці, Дмитрівську, Житомирі, Сумах, Херсоні, Артемівську, Кам'янці-Подільському, Мелітополі, Чернігові, Черкасах. У травні 1931 року ухвалюють рішення про створення НТВ в обласних центрах й оперативних секторах УСРР²³¹.

У березні 1932 року в складі оперативного відділу Головної інспекції міліції ОДПУ СРСР формують загальносоюзне НТВ. До нього ввійшло й НТВ ГУМ при РНК РСФРР. Уже в травні цього року Головна інспекція міліції в циркулярі № 858979 визначила завдання НТВ, серед яких — проведення експертиз, зокрема почеркознавчих і документів, ведення обліків, розробка нових криміналістичних засобів, методів, рекомендацій²³².

Важлива подія в історії криміналістичних підрозділів міліції України відбулася 1932 року — на законодавчому рівні їм надано право проведення експертиз. 23 квітня 1932 року РНК УСРР затверджує Положення про ГУ РСМ при РНК УСРР, які, крім інших функцій міліції, мали здійснювати «...разработку научно-технических методов в деле борьбы с преступностью и руководство их осуществлением органами милиции, а также производство научно-технических экспертиз»²³³.

У 1930-ті роки активізувалася наукова робота в галузі криміналістичної техніки, зокрема трасології, судової балістики, дослідження документів, а також кримінальної реєстрації.

Розвитку науково-технічних підрозділів міліції сприяло видання першого радянського підручника з криміналістики у двох книгах (1935–1936). Перша книга висвітлювала основні принципи криміналістики, питання кримінальної техніки і кримінальної тактики. Друга книга була присвячена методиці розслідування окремих видів злочинів. У другій частині першої книги розглянуто питання кримінальної техніки, а саме: реєстрація і впізнання злочинців, дослідження речових доказів, дослідження документів. У третій частині серед питань кримінальної тактики (типова схема розслідування, обшук і виїмка, огляд місця злочину тощо) проаналізовано й аспекти провадження експертизи.

²²⁹ История милиции Украинской ССР. 1917–1937 / под ред. П. П. Михайленко. Киев, 1969. Т. 1. С. 652–654.

²³⁰ Печніков В. С. Зазнач. праця. С. 102.

²³¹ Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія. Дніпропетровськ, 2015. С. 67.

²³² Ищенко А. В. Летопись криминалистики: даты, факты, имена. Киев, 2016. С. 201.

²³³ История милиции Украинской ССР. 1917–1937 / под ред. П. П. Михайленко. С. 667–669.

За твердженням В. С. Печнікова, до 1936 року було створено розгалужену мережу науково-технічних підрозділів міліції²³⁴. Обов'язки їх працівників передбачали виконання криміналістичних і деяких інших видів судових експертиз, участь у проведенні різних слідчих дій, передусім — в оглядах місця події, консультування оперативних працівників щодо застосування спеціальних знань у розкритті та розслідуванні злочинів, поширення криміналістичних знань серед співробітників міліції²³⁵.

Науково-технічну службу виведено з підпорядкування відділів карного розшуку і передано до штатів спецвідділів ГУМ та місцевих управлінь міліції 1940 року. У системі НКВС СРСР функціонувало 30 НТВ і науково-технічних груп (далі — НТГ), у кожній з яких працювало від двох до п'яти експертів, крім фотографів та іншого технічного персоналу. У науково-технічних підрозділах СРСР працювало 88 науково-технічних експертів. Щороку вони виконували значний обсяг роботи з провадження криміналістичних експертиз, оглядів місць подій²³⁶.

Науково-технічні апарати НКВС УРСР 1940 року були представлені трьома НТВ, які функціонували на центральному рівні (Київ), а також у Харківській та Львівській областях; шістьма НТГ (Ворошиловоградська, Донецька, Житомирська, Запорізька, Одеська, Полтавська області). Чисельність науково-технічних підрозділів становила 28 осіб, із них: начальників НТВ — 3, старших експертів — 21, експертів — 4²³⁷.

Обсяги роботи НТВ і НТГ із провадження експертиз на той час були незначними. Це пов'язано передусім із браком у більшості працівників спеціальної підготовки, практичного досвіду, необхідного обладнання та приладів.

Однак завдяки діяльності трьох інститутів НСЄ потреби слідчих і судових органів у проведенні судових експертиз в Україні загалом задовольняли. Так, у Київському інституті 1940 року було виконано близько 1000 експертиз, Одеський інститут за п'ять довоєнних років виконав 2666 експертиз²³⁸, Харківський інститут 1940 року виконав понад 1000 експертних досліджень²³⁹.

Коли розпочалася війна, було знищено більшість криміналістичних установ СРСР, а саме: Білоруський інститут криміналістики і судової експертизи в Мінську, криміналістичну лабораторію Ленінградського університету; припинили свою діяльність Київський, Одеський, Харківський інститути НСЄ. Значну кількість співробітників експертно-криміналістичних установ мобілізували.

У таких умовах основний тягар експертної діяльності у сфері протидії злочинності було покладено на науково-технічні підрозділи ОВС. Як зазначає В. Ю. Шепітько, у роки Другої світової війни експертну діяльність проводили переважно НТВ органів міліції²⁴⁰.

Із серпня 1941 року відповідно до наказу НКВС науково-технічні підрозділи знову підпорядковуються оперативним відділам управлінь міліції.

У роки війни робота НТВ і НТГ вийшла за межі обслуговування лише ОВС, до них зверталися за допомогою слідчі органи НКДБ і НКЮ, прокуратура й судові органи.

²³⁴ Печніков В. С. Є така служба... С. 109.

²³⁵ Белкин Р. С., Винберг А. И. История советской криминалистики. Этап возникновения и становления науки (1917–1930-е годы) : учеб. пособие. М., 1982. С. 65.

²³⁶ Печніков В. С. Знач. праця. С. 109.

²³⁷ Там само. С. 110.

²³⁸ Шаркова Т. Ф. Работа Одесской научно-исследовательской лаборатории судебной экспертизы за 50 лет. Криминалистика и судебная экспертиза. 1967. Вып. 4. С. 62–67.

²³⁹ Стрілець Г. О. Генезис системи судово-експертних установ в Україні та напрямки їх діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2009. С. 24.

²⁴⁰ Шепітько В. Ю. Історія судово-експертних установ в Україні. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. / редкол. В. Я. Тацій [та ін.]. Харків, 2016–2018. Т. 20 : Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія, 2018. С. 348.

Упродовж 1942 року на експертизу до експертних підрозділів міліції було направлено 11806 матеріалів, зокрема з міліції — 5383, НКВС та НКДБ — 4540, прокуратури та суду — 1983 матеріали. Кількість прийнятих на експертизу матеріалів 1943 року становила вже 14328, з них надійшли з міліції 8286, із НКВС і НКДБ — 3764, прокуратури та суду — 2278 матеріалів²⁴¹. У роки війни не припиняли свою діяльність і реєстраційно-дактилоскопічне бюро.

Після визволення окупованих територій відновили роботу більшість зруйнованих криміналістичних лабораторій, а також були створені нові: додатково організовано 11 НТВ і 6 НТГ. Уже в листопаді 1943 року експерти-криміналісти приступають до виконання своїх обов'язків у визволеному Києві. У березні 1944 року було організовано науково-технічні апарати міліції в містах Харкові, Дніпропетровську, Полтаві, Житомирі, Львові, Одесі, Миколаєві, Чернівцях і Сумах²⁴². На кінець 1945 року в СРСР діяли 73 науково-технічні підрозділи міліції²⁴³.

Криміналістичну службу ОВС до кінця 1945 року очолювало НТВ оперативного відділу НКВС СРСР. У січні 1946 року в складі оперативного відділу УМВС УРСР створено НТВ, яке в серпні 1948 року перетворюється на відділ. Така реорганізація науково-технічної служби ОВС відіграла важливу роль у розгортанні науково-експертної роботи міліції УРСР, підготовці експертних кадрів.

Станом на 1949 рік криміналістичні підрозділи міліції вже функціонували в усіх областях України, розширено обсяг їхньої роботи. Так, якщо 1944 року експерти міліції виконали 324 криміналістичні дослідження, то на кінець 1948 року — 2609²⁴⁴.

Друга світова війна не послабила, а навіть активізувала наукові дослідження на місцях. Науково-технічні підрозділи міліції починають виконувати планові науково-дослідні роботи. Для координації науково-дослідної роботи в масштабах країни та спрямування її на розв'язання найактуальніших проблем науково-технічного забезпечення розкриття злочинів НТВ опервідділу ГУМ НКВС СРСР 1943 року розробив перелік тем, виконання яких відповідно до затвердженого плану було покладено також на окремі НТВ та НТГ. Отже, цього року одночасно було розпочато дослідження 26 наукових тем, з яких до кінця 1944 року було завершено 14²⁴⁵.

У НТВ опервідділу ГУМ НКВС СРСР 1941 року було створено перший радянський порівняльний мікроскоп («МИС») для виконання балістичних і трасологічних експертиз.

У березні 1946 року НКВС СРСР перейменовано на МВС СРСР, а відповідно до постанови Ради Міністрів СРСР від 13 жовтня 1949 року вся міліція загальною чисельністю 238761 особа перейшла в підпорядкування Міністерства державної безпеки і перебувала в складі цього відомства до березня 1953 року.

Початок відродження та подальший розвиток науково-технічних підрозділів міліції України безпосередньо пов'язаний з реформуванням загальносоюзного центру криміналістичної служби органів міліції.

Наприкінці 1945 року науково-технічне відділення опервідділу ГУМ НКВС СРСР реорганізовано в науково-технічний відділ. У його складі утворено НДІ криміналістики. Невдовзі він став центром розробки головних питань криміналістичної техніки й експертизи. Першим начальником, ініціатором та організатором його був Б. М. Комаринець.

²⁴¹ Миронов А. И. Криминалистические подразделения органов внутренних дел в период Великой Отечественной войны (1941–1945 гг.). *Экспертная практика*. 1975. Вып. 6. С. 7–10.

²⁴² Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування. С. 68.

²⁴³ Печніков В. С. Є така служба... С. 122.

²⁴⁴ Красюк І. П., Печніков В. С. Виникнення, становлення та розвиток експертно-криміналістичних підрозділів органів внутрішніх справ України. *Про актуальні питання судово-експертного та техніко-криміналістичного забезпечення розкриття і розслідування злочинів* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2010. С. 8.

²⁴⁵ Печніков В. С. Зазнач. праця. С. 123.

Відповідно до Положення, затвердженого наказом НКВС, до завдань НТВ і НДІ криміналістики належали: упровадження науково-технічних засобів у діяльність міліції з протидії злочинності; здійснення науково-дослідної роботи з розробки нових і вдосконалення наявних методів виявлення й дослідження речових доказів; провадження експертиз для центрального апарату НКВС СРСР, органів міліції Московського залізничного вузла, а також повторних і складних експертиз для територіальних органів НКВС тощо.

Структурними підрозділами НДІ криміналістики були: лабораторія криміналістичної експертизи, лабораторія балістичної експертизи, фізико-хімічна лабораторія, лабораторія зв'язку і сигналізації, фотолабораторія, бюро перекладу, машинописне бюро та секретаріат. 1946 року було підготовлено до друку книгу «Огляд місця події» за редакцією Б. М. Комаринця та І. В. Бодунова, видано три оперативно-методичні орієнтування з питань застосування науково-технічних засобів в оперативній і слідчій роботі, проведено стажування 13 експертів НТВ регіональних органів міліції. Працівники НДІ криміналістики виконали 1034 експертизи²⁴⁶.

Для вирішення питання підготовки кадрів експертів-криміналістів НТВ Управління міліції МВС УРСР організовує в 1946–1947 роках у м. Києві п'ятимісячні курси з криміналістики, на яких експерти вивчали дактилоскопію, дослідження почерку та слідів знарядь злочину²⁴⁷.

Відбувається розширення експертних підрозділів ОВС. У серпні 1948 року створено самостійний НТВ Управління міліції МВС УРСР у складі трьох відділень (криміналістичних досліджень, організаційно-методичне й хіміко-біологічних досліджень)²⁴⁸.

Науково-технічне відділення Управління міліції УМВС Львівської області 1948 року було реорганізовано у відділ, а також утворено НТВ УМВС Ворошиловградської, Дніпропетровської, Одеської, Миколаївської та Сталінської областей. З 1945 року продовжує функціонувати НТВ оперативного відділу УМВС в Харківській області. В інших областях науково-технічні апарати було представлено на рівні НТГ.

У хронологічних межах аналізованого періоду (з 1950 року й донині) в криміналістичних джерелах пропонують таку періодизацію розвитку підрозділів Експертної служби МВС України:

- 1) утворення та розвиток самостійних науково-технічних підрозділів міліції (у післявоєнні роки до 1960 року);
- 2) науково-технічні підрозділи міліції в умовах організаційних перетворень системи ОВС (1960–1969);
- 3) діяльність науково-технічних підрозділів міліції після реорганізації системи криміналістичного й оперативно-технічного забезпечення діяльності ОВС у протидії злочинності (1970–1981);
- 4) становлення і діяльність самостійної експертно-криміналістичної служби ОВС (1981–1991);
- 5) експертно-криміналістична служба МВС України в перші роки розбудови незалежної держави (1991–1997)²⁴⁹.

На другу половину XX ст. припадають два етапи розвитку експертних установ, виокремлені І. В. Пирогом, а саме: етап відродження експертних установ та інтенсифікації їх діяльності (1943–1997) і сучасний етап розвитку експертних установ на теоретичних засадах судової експертології, новітніх досягненнях науки, техніки й інформаційних технологій (з 1997 року й дотепер)²⁵⁰.

²⁴⁶ Печніков В. С. Є така служба... С. 129.

²⁴⁷ Там само. С. 131.

²⁴⁸ Там само. С. 132.

²⁴⁹ Там само. С. 585.

²⁵⁰ Пиріг І. В. Теоретичні основи експертної діяльності органів внутрішніх справ. С. 57.

На початку 1950-х років головною структурною формою експертних підрозділів ОВС в УРСР була НТГ, до складу якої входили переважно 2–3 особи. Згодом замість НТГ створено відділення та відділи (у другій половині 1960-х років). Це сприяло підвищенню авторитету науково-технічної служби, надавало можливість укомплектувати її кваліфікованими кадрами²⁵¹.

Наприкінці 1950-х років у системі МВС УРСР функціонували 8 НТВ (Ворошиловградська, Дніпропетровська, Київська, Кримська, Львівська, Одеська, Сталінська, Харківська області), 18 НТГ обласного рівня (Вінницька, Волинська, Дрогобицька, Житомирська, Запорізька, Закарпатська, Хмельницька, Кіровоградська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Станіславська, Херсонська, Черкаська, Чернівецька і Чернігівська), НТГ управлінь міліції в 13 областях, а також НТВ на 6 залізницях (Донецькій, Львівській, Одеській, Південній, Південно-Західній, Сталінській)²⁵². Координацію роботи науково-технічних підрозділів в УРСР здійснював НТВ МВС УРСР, який функціонував і як практична експертно-криміналістична установа.

Чимало зусиль науково-технічні підрозділи ОВС упродовж 1950–60-х років доклали для поширення криміналістичних знань серед оперативних працівників міліції та дільничних. При деяких обласних НТГ діяли криміналістичні класи й кабінети, криміналістичні музеї. Їх також використовували в просвітницькій діяльності експертів.

Якщо 1949 року експерти-криміналісти органів міліції України виконали 4998 криміналістичних досліджень, здійснили виїзди на огляд 1631 місця події, то 1953 року кількість виконаних експертиз становила 5018, а оглядів місць подій за участю експертів — 1668²⁵³. Розширена мережа науково-технічних підрозділів ОВС наприкінці 1950-х років сприяла активнішому застосуванню криміналістичних засобів і методів у практиці протидії злочинності. Так, якщо 1957 року за допомогою науково-технічних підрозділів було розкрито 4635 злочинів²⁵⁴, то 1959-го — 5817 (більше на 8%)²⁵⁵.

Протягом окресленого періоду в НТВ МВС УРСР збирали криміналістичні картотеки та колекції слідів пальців рук, куль і гільз. Такі обліки вели всі НТГ республіки. На жаль, ефективність функціонування картотек і колекцій центрального рівня тоді була невисокою.

Криміналістичну техніку, яку використовували для протидії злочинності, удосконалювали безпосередньо науково-технічні працівники ОВС і науково-дослідні установи системи МВС. З метою забезпечення огляду місць подій для експертів й оперативних працівників карного розшуку на початку 1950-х років розроблено оперативну сумку, яка вміщувала мінімум технічних засобів виявлення слідів, що найчастіше траплялися в слідчій практиці. Науково-дослідний інститут міліції МВС СРСР 1956 року за участю практичних науково-технічних підрозділів розробив нову валізу, яка призначалася для експертів. Ширший набір засобів виявлення та фіксації речових доказів (крім традиційних засобів, валіза вміщувала й одну трубку, розпилювач порошку, біологічний прилад тощо) сприяв ефективнішому виконанню експертами завдань з огляду місць подій. Крім того, 1950 року для ОВС виготовлено 2,5 тис. кишенькових дактилоприладів. Також 1955 року розроблено спеціальну автомашину на базі шасі ГАЗ-63 для виїзду на місце події²⁵⁶.

У січні 1960 року ліквідовано МВС СРСР, а його функції передано МВС союзних республік. 5 вересня 1962 року МВС УРСР перетворено на Міністерство охорони громадського

²⁵¹ Салтєвський М. В., Малышев В. Н. Из истории развития криминалистических подразделений МВД Украинской ССР. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1979. Вып. 19. С. 13.

²⁵² ГДА МВС України. Ф. 30. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 2.

²⁵³ Печніков В. С. Є така служба... С. 167.

²⁵⁴ ГДА МВС України. Ф. 30. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 2.

²⁵⁵ ГДА МВС України. Ф. 30. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 21–22.

²⁵⁶ Материали I Всесоюзной научной конференции работников НИИМ, НТО–НТГ и оперативных аппаратов милиции / под общ. ред. В. Н. Рощина. М., 1959. С. 43.

порядку, УВС виконкомів обласних рад депутатів трудящих — в Управління охорони громадського порядку відповідних виконкомів. У листопаді 1968 року Міністерство охорони громадського порядку знову було перейменовано на МВС.

На початок 1960-х років сформовано таку структуру науково-технічних апаратів:

- 1) науково-технічний відділ Управління міліції МВС УРСР;
- 2) НТВ, НТГ управлінь міліції областей, дорожніх відділів міліції, ОВС на водному транспорті;
- 3) науково-технічні (криміналістичні) лабораторії міських і районних відділів міліції²⁵⁷.

У 1961 році у зв'язку із грошовою реформою в СРСР в обігу з'являється чимало підроблених паперових купюр і монет. Вони масово стали надходити на дослідження до науково-технічних апаратів ОВС УРСР. З метою ефективного використання криміналістичних засобів у протидії фальшивомонетництву в НТВ створюють загальнодержавну колекцію підроблених монет. Основним завданням цієї колекції було встановлення фактів їх виготовлення за допомогою певних форм, а отже, об'єднання справ щодо фальшивомонетництва за способом виготовлення.

Після ліквідації 1960 року МВС СРСР перед науково-технічними апаратами міліції окремих республік постала потреба в криміналістичному обладнанні та матеріалах, гострим став брак методичної і практичної допомоги. Тому Всесоюзний НДІ міліції продовжував висилати різні посібники та методичні поради щодо роботи з речовими доказами, нові методи проведення експертизи тощо²⁵⁸.

Законодавчою базою діяльності органів міліції з протидії злочинності стають нові КК і КПК УРСР, які були затверджені Верховною Радою УРСР 28 грудня 1960 року й набрали чинності з 1 квітня 1961 року. У КПК УРСР 1960 р. вперше отримав регламентацію інститут спеціалістів. Так, ст. 191 «Порядок проведення огляду» дозволяла слідчому запросити для участі в огляді спеціалістів, не заінтересованих в результатах справи. Новий КПК містив низку норм щодо використання спеціальних знань у кримінальному процесі. Українське законодавство 1960-х рр. істотно розширювало коло питань, для вирішення яких стало можливим застосовувати спеціальні знання, призначаючи експертизи. Це сприяло активізації роботи з удосконалення науково-технічних засобів, методик проведення судових експертиз. Наказом Міністерства охорони громадського порядку УРСР у квітні 1963 року затверджено нове Положення про науково-технічні апарати.

До законодавчих змін, що стосувалися діяльності експертно-криміналістичних підрозділів ОВС на початку 1960-х років, належить і надання в квітні 1963 року органам охорони громадського порядку права провадження попереднього слідства.

Тому є підстави вважати, що на початку 1960-х років розпочався новий етап у розвитку експертно-криміналістичних підрозділів ОВС України, що зумовив оновлення їх функцій, структури, повноважень.

Отже, наказом Міністерства охорони громадського порядку УРСР від 11 квітня 1963 року № 0128 затверджено Положення про науково-технічні апарати органів охорони громадського порядку, відповідно до якого на науково-технічні підрозділи покладалися обов'язки безпосередньої участі в проведенні оперативно-розшукових заходів спільно з оперативними працівниками²⁵⁹. У наказі МВС СРСР № 474-1968 були чітко визначені види та форми участі спеціалістів-криміналістів в оперативно-розшукових заходах. На науково-технічні підрозділи покладалися обов'язки розробки криміналістичних методів і засобів під час проведення оперативно-розшукових заходів, реалізації агентурних розробок оперативними працівниками підрозділів боротьби з розкраданнями соціалістичної власності й карного розшуку.

²⁵⁷ Печніков В. С. Зазнач. праця. С. 218.

²⁵⁸ Миронов А. И. Возникновение и развитие криминалистических подразделений в органах внутренних дел. С. 61.

²⁵⁹ Печніков В. С. Зазнач. праця. С. 215.

Одним із видів участі експертів у оперативно-розшуковій діяльності було застосування спеціальних хімічних речовин для попередження та розкриття крадіжок й інших злочинів, «хімічні пастки». Цими прихованими засобами облаштовували визначені об'єкти з метою запобігання та виявлення розкрадань, хабарництва, крадіжок державного й особистого майна громадян тощо. Наприклад, 1963 року «хімічні пастки» було встановлено на 35704 торговельних об'єктах в УРСР. Із зазначених об'єктів було вчинено 690 крадіжок, з яких 484 розкрито за допомогою пасток²⁶⁰. Хімічні пастки успішно застосовували не тільки з метою запобігання та розкриття злочинів, а й для викриття хабарників; водіїв, що викрадали гроші з кас автобусів; встановлення осіб, що зривали стоп-крани в приміських потягах, викрадали деталі слухавок таксофонів тощо.

У зв'язку із цим роль криміналістичної профілактики в запобіганні злочинам в Україні істотно підвищилася.

Водночас для доведення винуватості крадіїв під час досудового слідства та судового розгляду справ потрібно було довести ідентичність слідової інформації з «хімічної пастки» зі слідами на підозрюваному. Таку методику для дослідження порошків «Родамін» розробив харківський експерт-криміналіст Г. П. Филипчук²⁶¹.

Наприкінці 1960-х років в українських обласних науково-технічних підрозділах функціонувало 10 лабораторій спеціальних досліджень — сім хімічних, по одній фізичній, судово-медичній і біологічній. За 1969 рік експерти лабораторій спеціальних досліджень виконали 353 хімічні експертизи, 113 досліджень, 60 судово-медичних і 19 біологічних експертиз²⁶².

Поступово розвивалися в експертно-криміналістичних підрозділах і спеціальні види досліджень: хімічні, фізичні, біологічні. Більшість криміналістичних лабораторій ОВС, у яких проводили ці дослідження, були оснащені необхідним обладнанням: спектрографами, рефрактометрами, мікротомами, рентгеноустановками, мікроскопами, фотозбільшувачами, бінокулярними стереоскопічними мікроскопами, порівняльними мікроскопами «МИС-51», імпульсними лампами, освітлювачами «ОИ-7» тощо.

Для оптимізування хімічних досліджень у системі експертно-криміналістичних підрозділів ОВС 1964 року створено хімічну лабораторію з дослідження харчових і продовольчих продуктів у м. Харкові. Харківські експерти були піонерами цього напрямку досліджень в ОВС СРСР. Попри надзвичайну актуальність досліджень продуктів харчування, початок їх широкого впровадження у РРФСР, інших республіках Радянського Союзу розпочато лише наприкінці 1960-х років²⁶³. Відповідно до наказу МВС СРСР, на початок 1970 року було створено 24 лабораторії з дослідження харчових продуктів²⁶⁴, а в кінці 1979 року в криміналістичних підрозділах ОВС УРСР функціонувало 15 лабораторій зазначеного профілю.

У 1970-х роках починає стрімко зростати рівень наркозлочинності, актуальними стають криміналістичні дослідження рослин опійного маку й екстрагованих із них наркотичних речовин. Українські експерти-криміналісти опановують необхідний комплекс дослідницьких методів, зокрема анатомо-морфологічне дослідження, виявлення алкалоїдів опію якісними хімічними реакціями тощо. У спеціальній лабораторії НТВ Оперативно-технічного управління МВС УРСР 1974 року проведено 93 експертизи і 12 досліджень наркотичних речовин, а 1976-го — 97 і 16 відповідно²⁶⁵.

Удосконалювали й інші види фізико-хімічних досліджень — криміналістичне дослідження матеріалів, речовин і виробів. Так, 1976 року спеціальні лабораторії криміналістич-

²⁶⁰ Печніков В. С. Зазнач. праця. С. 239.

²⁶¹ Там само. С. 392.

²⁶² ГДА МВС України. Ф. 30. Оп. 1. Спр. 16. Арк. 64.

²⁶³ Печніков В. С. Зазнач. праця. С. 247–248.

²⁶⁴ ГДА МВС України. Ф. 30. Оп. 1. Спр. 31. Арк. 33.

²⁶⁵ ГДА МВС України. Ф. 30. Оп. 1. Спр. 54. Арк. 18.

них підрозділів провели 112 експертиз і досліджень спеціальних хімічних речовин, 68 — лакофарбового покриття автомобілів, 60 — паливно-мастильних матеріалів, 80 — чорнил, паст і документів, 49 — боєприпасів і 103 — інших об'єктів²⁶⁶. 1974 року створено автотехнічну лабораторію у Вінницькій області²⁶⁷, яка була першою в системі криміналістичних підрозділів ОВС УРСР.

Оптимізовано організацію функціонування криміналістичних обліків. Упроваджено прогресивні технології обробки масивів слідів пальців рук, вилучених із місць нерозкритих злочинів, поступово створюють перфоровані обліки. У роботу картотек упроваджують ЕОМ. Слідотеку НТВ УВС Луганської області 1969 року було переведено на програмне забезпечення з використанням ЕОМ «Мінськ-1», що дало змогу скоротити час перевірки дактилокарт у 7–10 разів.

Улітку 1970 року експертно-криміналістичні підрозділи ОВС було об'єднано з підрозділами оперативної техніки та зв'язку. На центральному рівні створено Оперативно-технічне управління МВС УРСР. На обласному, міському, районному рівнях, а також у транспортних ОВС організовано оперативно-технічні відділи, відділення, оперативно-технічні лабораторії. Науково-технічні апарати стають структурними підрозділами оперативно-технічних підрозділів, що були принципово новими в системі ОВС. До їхніх обов'язків, окрім проведення експертиз, виїздів на огляди, участі в проведенні інших слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, додали встановлення телефонного та радіозв'язку, обслуговування мереж і відповідний ремонт; постачання для ОВС оперативної техніки, навчання користування нею, профілактичний ремонт тощо²⁶⁸.

Здійснена реорганізація, зазначає В. С. Печніков, мала переважно негативні наслідки для діяльності науково-технічних підрозділів, оскільки забезпечувала лише формальну уніфікацію структури служб і підрозділів міліції на всіх рівнях. Про її недоцільність свідчили проблеми, що накопичилися в діяльності криміналістичних підрозділів міліції РРФСР за період їх перебування в складі оперативно-технічних апаратів²⁶⁹.

Поширенню криміналістичних знань серед експертів ОВС сприяло започаткування видання бюлетеня Оперативно-технічного управління МВС УРСР «Криміналіст», перший номер якого вийшов друком у липні 1971 року накладом 1000 примірників. Вагому організаційну роботу з видання бюлетеня виконував начальник НТВ Оперативно-технічного управління МВС України О. І. Сукало, який одночасно був відповідальним редактором журналу.

Наказом МВС СРСР від 6 березня 1970 року № 65 затверджено Положення про проведення експертиз у криміналістичних підрозділах органів МВС СРСР, у якому визначено загальні положення, обов'язки та права експерта, порядок проведення експертиз, вимоги щодо оформлення висновку експерта, питання контролю за провадженнями експертиз та їх обліку. Згідно з Положенням хімічні, фізичні та біологічні експертизи й експертизи з дослідження харчових продуктів слід було проводити тільки в криміналістичних підрозділах, що мали у своїй структурі відповідні лабораторії, повторні експертизи — у Всесоюзному НДІ й Центральній криміналістичній лабораторії МВС СРСР. Крім обов'язків, передбачених кримінальним процесуальним законодавством, експерт був зобов'язаний виявляти під час проведення експертиз умови, що сприяли вчиненню злочинів, і надавати свої пропозиції щодо їх подолання²⁷⁰. Це було реалізацією криміналістичної профілактики злочинів. Експертна профілактика стає одним із напрямів роботи криміналістичних підрозділів, який урахували під час надання звітності про їхню діяльність.

²⁶⁶ Печніков В. С. Зазнач. праця. С. 366.

²⁶⁷ ГДА МВС України. Ф. 30. Оп. 1. Спр. 56. Арк. 23.

²⁶⁸ Миронов А. І. Зазнач. праця. С. 62.

²⁶⁹ Печніков В. С. Зазнач. праця. С. 300.

²⁷⁰ Там само. С. 308.

Профілактична робота корелювала з напрацюваннями українських судово-експертних установ, що відображено у циклі наукових праць експерта Київського НДІСЕ І. Я. Фрідмана.

У 1970-х роках активно розвивають важливий засіб ідентифікації особи – портретну ідентифікацію методом суб'єктивного портрета. Процес широкого впровадження цього методу в практику діяльності криміналістичних підрозділів пов'язаний з роботою лабораторії портретної ідентифікації відділу криміналістичних досліджень Всесоюзного НДІ МВС СРСР зі створення й удосконалення ідентифікаційного комплексу малюнків («ИКР»), робочий макет якого було виготовлено 1968 року²⁷¹ (у діяльність криміналістичних підрозділів цей комплект упроваджено з назвою «ИКР-2» на початку 1970-х років).

Експерт НТВ УВС у м. Києві Г. М. Мамедов успішно опанував складання суб'єктивних портретів осіб, яких розшукували. Спільно з кафедрою криміналістики Київської вищої школи МВС СРСР він розробив принципово новий пристрій для виготовлення фотороботів, на що отримав авторське свідоцтво. Його напрацювання наступних років викладено в навчальному посібнику «Особенности изготовления субъективных портретов» (1990)²⁷².

Наказом МВС СРСР від 10 лютого 1972 року № 45 прийнято важливий для криміналістичної діяльності документ – Настанову щодо роботи криміналістичних підрозділів ОВС. Настанова визначала основне завдання криміналістичних підрозділів – організацію спільно із зацікавленими службами впровадження науково-технічних засобів в оперативно-розшукову та слідчу роботу ОВС, безпосереднє їх застосування під час виявлення, фіксації, дослідження речових доказів та інших об'єктів з метою запобігання й розкриття злочинів. Регламентовано їхні функції: провадження експертиз відповідно до визначеного переліку; виконання криміналістичних та інших досліджень з метою виявлення злочинів та осіб, які їх учинили, а також умов, що сприяли вчиненню правопорушень; участь у слідчих діях у порядку, що передбачений кримінально-процесуальним законодавством, а також настановою; участь в оперативно-розшукових заходах відповідно до порядку, що регулювала настанова; ведення криміналістичних обліків; участь у навчанні працівників ОВС основ застосування науково-технічних засобів тощо²⁷³. Настанова затверджувала форму висновку експерта. У документі передбачалися такі обов'язкові для ведення види обліків: картотека слідів пальців рук, вилучених із місць нерозкритих злочинів, дактилоскопічні картотеки на осіб, які перебували на обліку органів міліції; колекція куль, гільз і патронів зі слідами зброї; картотека підроблених грошей²⁷⁴.

У зв'язку із накопиченням великих масивів дактилоскопічних обліків і низькою ефективністю їх опрацювання в ручному режимі, актуальним постало питання автоматизації процесів опрацювання дактилоскопічної інформації. Наказ МВС СРСР № 0155–1973 передбачав упровадження в практику роботи криміналістичних підрозділів інформаційно-пошукової системи «Слід», яка давала змогу здійснювати перевірку слідів пальців рук за масивами дактилокарт із використанням ЕОМ²⁷⁵.

Високу ефективність демонструвала картотека слідів знарядь злочину оперативно-технічного відділення УВС м. Києва, створена 1974 року. За перші роки функціонування картотеки до неї вміщено сліди знарядь злочину, вилучені з місць учинення 50 квартирних крадіжок. За одинадцятьма кримінальними справами проводили трасологічні дослідження, які надали можливість ідентифікувати знаряддя злочину, вилучені в злочинців. Подальше використання картотеки засвідчило її високу ефективність. Уже 1980 року МВС УРСР видає наказ

²⁷¹ Зинин А. М. Фоторобот (история создания и внедрения в практику органов внутренних дел. 85 лет Экспертно-криминалистической службе органов внутренних дел России : сб. ст. / [сост. А. М. Зинин, П. Т. Скорченко]. М., 2004. С. 218–230.

²⁷² Там само. С. 218–230.

²⁷³ Печніков В. С. Зазнач. праця. С. 313.

²⁷⁴ Там само. С. 328.

²⁷⁵ Там само. С. 391.

«Про створення в оперативно-технічних відділеннях УВС областей колекцій слідів знарядь злочину за нерозкритими квартирними крадіжками». За допомогою криміналістичних карто-тек 1981 року було розкрито 1891 злочин, встановлено 1812 злочинців²⁷⁶.

Активізувалося впровадження досвіду київських експертів щодо використання колекцій слідів знарядь злочину для розкриття крадіжок, який було схвалено в рекомендаціях Всесоюзної науково-практичної конференції керівників криміналістичних підрозділів (м. Новосибірськ, 1979), а також запропоновано для розповсюдження наказом МВС УРСР № 623-1980. У зв'язку з тим, що такі колекції створено лише в експертно-криміналістичних підрозділах УВС м. Києва, Донецької, Дніпропетровської, Житомирської, Одеської та Миколаївської областей, керівництво МВС УРСР на початку 1983 року видало вказівку з вимогою щодо створення колекцій слідів знарядь злочину в усіх областях. За період з 1981 до 1983 року за їх допомогою було розкрито 242 злочини, зокрема 1983 року — 113²⁷⁷.

Центральну криміналістичну лабораторію МВС СРСР 1977 року перетворено на Центральну науково-дослідну криміналістичну лабораторію, яку очолив відомий криміналіст О. Ф. Волинський. Діяльність лабораторії сприяла розвитку науково-дослідної діяльності та криміналістичних підрозділів периферійних ОВС. Зокрема, наприкінці 1970-х років утворено Харківське регіональне відділення Центральної лабораторії МВС СРСР.

Колегія МВС СРСР 1979 року прийняла рішення про створення самостійної експертно-криміналістичної служби, для керівництва якою в центральному апараті організовано Експертно-криміналістичне управління МВС СРСР. У листопаді 1981 року утворено Експертно-криміналістичне управління МВС УРСР, що мало два відділи: криміналістичних досліджень й оперативної, криміналістичної та організаційної техніки. До складу відділу криміналістичних досліджень належали три відділення: криміналістичних досліджень, фізико-хімічних досліджень і відділення спеціальних досліджень.

З огляду на зазначене, можна констатувати, що саме 1981 року розпочався черговий етап у розвитку експертно-криміналістичних підрозділів в Україні²⁷⁸. Організація самостійної експертно-криміналістичної служби створювала передумови для покращення використання наукових методів і технічних засобів у протидії злочинності, сприяла поширенню криміналістичних знань в експертній діяльності ОВС.

Упродовж 1988 року експерти-криміналісти ОВС брали участь в оглядах місць учинення 477,2 тис. злочинів (1984-го — 347,3 тис.), виконали експертизи і дослідження за 763,5 тис. злочинів (1984-го — 523 тис.)²⁷⁹. На кінець 1984 року хімічними пастками було заблоковано 136 668 об'єктів, з яких за рік учинено 5976 крадіжок, 957 із них розкрито завдяки пасткам²⁸⁰. Виконано 52 683 експертизи в 47 504 кримінальних справах. За допомогою експертиз розкрито 22 109 злочинів за лінією карного розшуку, з них 17 174 — учинених в умовах неочевидності, а також 2 301 злочин — у сфері економічної діяльності та майнових відносин. Із загальної кількості виконаних експертиз 29 030 становили дактилоскопічні, 7 854 — трасологічні, 4 370 — почерку й документів (із них почеркознавчих — 3 197), 1 502 — балістичних, 2 504 — холодної зброї, 6 045 — фізико-хімічних (серед яких експертизи харчових продуктів), 74 — біологічні, 1 172 — автотехнічні²⁸¹.

Працівники експертно-криміналістичних підрозділів розробляли нові технічні засоби й методи, що розширювали можливості наявної криміналістичної техніки або покращували

²⁷⁶ Печніков В. С. Зазнач. праця. С. 394–395, 399.

²⁷⁷ Там само. С. 427.

²⁷⁸ Там само. С. 413.

²⁷⁹ Снетков В. А. Проблемы повышения эффективности экспертно-криминалистической службы (в период 1984–1991 гг.). 85 лет Экспертно-криминалистической службе органов внутренних дел России : сб. ст. / [сост. А. М. Зинин, П. Т. Скорченко]. М., 2004. С. 118.

²⁸⁰ Печніков В. С. Зазнач. праця. С. 448.

²⁸¹ ГДА МВС України. Ф. 30. Оп. 1. Спр. 83. Арк. 3.

якісні характеристики методів пошуку, фіксації та вилучення речових доказів. Зокрема, у вересні 1988 року Державний комітет у справах винаходів і відкриттів погодив заявку на запропонований експертно-криміналістичним відділом УВС Івано-Франківського облвиконкому прилад для виявлення поверхневих слідів взуття, авторами якого були Н. Є. Гнідин та В. І. Юрків. Прилад надавав можливість виявляти невидимі сліди взуття на поверхні підлоги та був виконаний як спеціальний килимок з електронною системою формування високої (до 15 кВ) напруги²⁸².

У середині 1980-х років у практику діяльності експертно-криміналістичних підрозділів починають упроваджуватися одорологічні дослідження. Ідея використання запахів слідів людини для виконання ідентифікаційних завдань належить професору А. І. Вінбергу, під керівництвом якого ще 1964 року було розроблено методику проведення одорологічної експертизи. У СРСР першу лабораторію криміналістичної одорології відкрито наприкінці 1976 року в системі МВС Латвійської РСР за сприяння Всесоюзного НДІ МВС СРСР. Організатором першої одорологічної лабораторії в системі ОВС був Г. М. Комарецький, який працював старшим експертом експертно-криміналістичного відділу УВС Житомирської області²⁸³.

Одорологічна лабораторія УВС Вінницької області почала функціонувати 1986 року. За допомогою вилучених із місць подій запахів слідів тільки за три місяці 1986 року було розкрито шість крадіжок з магазинів і квартир громадян, учинених на території області²⁸⁴.

На підставі експертної практики вітчизняні фахівці М. В. Салтевський, В. М. Глібо, П. Д. Біленчук, Є. Д. Лук'янчиков напрацювали методичні розробки в галузі криміналістичної одорології. Автори дослідили та класифікували властивості запахів людини, розробили методику виявлення, фіксації та використання слідів запаху²⁸⁵, після чого ГУ карного розшуку МВС України 1993 року видало Інструкцію щодо вилучення та консервації запаху людини, призначену для спеціалістів-криміналістів і працівників карного розшуку²⁸⁶.

Експерти криміналістичних лабораторій підвищували свою професійну майстерність шляхом участі в тематичних науково-практичних семінарах, а також стажувань, що періодично проводилися в базових підрозділах експертно-криміналістичної служби. У травні 1984 року в м. Дніпропетровську було проведено 10-денний семінар експертів спеціальних лабораторій з вивчення методик вилучення й дослідження мікрочасток (мікроволокон) і проведення експертиз паливно-мастильних матеріалів²⁸⁷. У вересні–жовтні 1986 року в м. Сімферополі проведено практичні семінари з експертами фізико-хімічних лабораторій, присвячені методам роботи на газорідинному хроматографі «Хром-5», а також методиці дослідження мікроволокон, волосся тварин і наркотичних речовин.

У січні 1991 року експертно-криміналістична служба складалася з Експертно-криміналістичного управління МВС УРСР, 26 експертно-криміналістичних відділів УВС областей і м. Києва, трьох експертно-криміналістичних відділів міських УВС, 38 відділень міських відділів внутрішніх справ і 477 експертно-криміналістичних груп (лабораторій) міськрайлінорганів.

Проголошення незалежності України, стверджує І. В. Пиріг, не позначилося позитивно на розвитку експертних підрозділів²⁸⁸. Автори поділяють позицію Є. П. Іщенко та А. А. Топоркова, які вважали, що після розпаду СРСР «зруйнувалася фактично єдина систе-

²⁸² Олейник П. Достижения криминалистики на уровень первоочередных задач органов внутренних дел УССР. *Криминалист*. 1971. Вып. 1. С. 23.

²⁸³ Печніков В. С. Зазнач. праця. С. 463.

²⁸⁴ ГДА МВС України. Ф. 30. Оп. 1. Спр. 80. Арк. 15.

²⁸⁵ Салтевський М. В., Глібо В. М. Запахові сліди у слідчій практиці : навч. посіб. Київ, 1992. 56 с. ; Біленчук П. Д., Лук'янчиков Е. Д. Методика обнаружения и использования одорологической информации в процессе раскрытия преступлений : учеб. пособие. Киев, 1993. 48 с.

²⁸⁶ Инструкция по изъятию, консервации запаха человека. Киев, 1993. 16 с.

²⁸⁷ ГДА МВС України. Ф. 30. Оп. 1. Спр. 79. Арк. 98.

²⁸⁸ Пиріг І. В. Теоретичні основи експертної діяльності органів внутрішніх справ. С. 70.

ма слідчих, експертних і розшукових органів, відбулося послаблення зв'язків між криміналістами, що опинилися в різних суверенних державах, загальмувалися прикладні й теоретичні дослідження»²⁸⁹. На нашу думку, перші роки незалежності, безумовно, були складними, зокрема й для експертно-криміналістичних підрозділів ОВС. Водночас саме з 1991 року формується мережа власне українських (не радянських, всесоюзних) експертно-криміналістичних підрозділів, забезпечена їх координація на загальнодержавному рівні єдиним органом. Тому вважаємо, що 1991 рік є початком наступного етапу розвитку експертно-криміналістичних підрозділів ОВС України.

Після здобуття Україною незалежності змінюється нормативно-правова база діяльності експертно-криміналістичних підрозділів ОВС. Наказом МВС України від 9 березня 1992 року № 140 затверджено нові Положення про діяльність експертно-криміналістичних підрозділів, Положення про експертно-кваліфікаційну комісію МВС України. Створено повнопрофільні криміналістичні лабораторії в УВС Донецької, Запорізької, Львівської, Одеської областей і м. Києва. До основних завдань криміналістичних лабораторій належали техніко-криміналістичне забезпечення оглядів місць подій, інших слідчих дій, а також оперативно-розшукових заходів; проведення криміналістичних досліджень для створення науково обґрунтованої бази доказів під час розслідування кримінальних справ; виявлення осіб, причетних до вчинення злочинів, за допомогою криміналістичних обліків²⁹⁰.

Зазначений наказ урегульовував питання щодо залучення працівників криміналістичних підрозділів до участі в оглядах місць подій як спеціалістів. Зокрема, співробітники мали брати участь в оглядах місць подій, пов'язаних із учиненням таких злочинів: убивство і замах на вбивство; заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого; зґвалтування; розкрадання всіх видів майна і крадіжки; викрадення автотранспортних засобів, а також крадіжки з них; розбійні напади та грабежі, що вчинені в приміщеннях, автотранспорті; дорожньо-транспортні пригоди, що спричинили людські жертви, або у випадках, коли водій або транспортний засіб зникли з місця події; навмисне знищення або пошкодження майна шляхом підпалу або іншим суспільно небезпечним способом²⁹¹.

Згідно з Положенням у криміналістичних підрозділах проводилися такі види криміналістичних досліджень: дактилоскопічні, трасологічні, почеркознавчі, технічні дослідження документів, балістичні, дослідження холодної зброї, ототожнення особи за ознаками зовнішності, дослідження матеріалів, речовин та виробів; наркотичних і сильнодіючих засобів; спеціальних хімічних речовин; волокон; лакофарбових матеріалів і покриттів; нафтопродуктів і паливно-мастильних матеріалів; металів, сплавів і виробів із них; скла та кераміки; полімерів, продуктів пострілу й вибухових речовин; матеріалів документів, біологічні, харчових продуктів, автотехнічні; пожежотехнічні; вибухотехнічні; дослідження аудіо-, відеозаписів²⁹².

Також до центральних криміналістичних обліків було віднесено центральну колекцію куль, гільз і патронів зі слідами зброї; центральну картотеку фальшивих грошей; центральну картотеку підроблених документів, виготовлених із застосуванням поліграфії; центральну картотеку слідів рук, вилучених із місць нерозкритих убивств, крадіжок із кас, розбійних нападів і грабежів. Ведення центральних картотек і колекцій покладено на Криміналістичний центр при МВС України.

У практику проведення автотехнічних досліджень упроваджено комп'ютерні технології. Завдяки ініціативі старшого експерта В. М. Купових налагоджується співпраця з математиком С. Смирновим — співробітником Казахського НДІСЕ з розробки комп'ютерної програми

²⁸⁹ Ищенко Е. П., Топорков А. А. Криминалистика: учебник. Изд. 2-е, испр. и доп. М., 2005. С. 9.

²⁹⁰ Про затвердження Настанови про діяльність експертно-криміналістичних підрозділів органів внутрішніх справ : наказ МВС України від 9 берез. 1992 р. № 140.

²⁹¹ Там само.

²⁹² Про затвердження Настанови про діяльність експертно-криміналістичних підрозділів органів внутрішніх справ : наказ МВС України від 9 берез. 1992 р. № 140.

«НАСТ» («НАезд–Столкновение»). Зазначена програма передбачала вирішення 27 питань під час дослідження такого виду дорожньо-транспортної пригоди, як наїзд на пішохода, а також аналогічну кількість питань під час дослідження зіткнень транспортних засобів. Актуальним проблемам автотехнічної експертизи присвячено низку наукових заходів в Україні — 26–29 травня 1992 року, м. Запоріжжя; 15–18 травня 1995 року, АР Крим; 20–24 травня 1996 року, м. Дніпропетровськ.

Фахівці експертно-криміналістичних підрозділів ОВС України 1992 року виконали 86177 експертиз і 50980 досліджень, що сприяло розкриттю 60142 злочинів; за допомогою криміналістичних обліків розкрито понад 6 тис. злочинів²⁹³.

Цього самого року створено Криміналістичний центр. Його працівники обслуговували всю територію держави, у складі слідчо-оперативних груп брали участь у розкритті тяжких і резонансних злочинів, виконували найскладніші експертні дослідження. У центрі створено республіканські криміналістичні обліки, зокрема кулегільзотеки, колекції підроблених грошей, слідів рук, злому, взуття тощо²⁹⁴.

Українські експерти-криміналісти першими беруться за впровадження в експертну практику методу молекулярно-генетичної ідентифікації. Успіх у цій роботі забезпечено завдяки ініціативі та наполегливості Н. М. Дяченко. Перші дослідження об'єктів біологічного походження методом ДНК-аналізу за кримінальними справами, що розслідували правоохоронні органи України, проводили на базі Експертно-криміналістичного центру РФ. Саме в лабораторії зазначеної установи в квітні 1993 року Н. М. Дяченко провела перше молекулярно-генетичне дослідження за матеріалами конкретної кримінальної справи²⁹⁵. Результати виконаної експертизи підтвердили високу інформативність методу. З огляду на це, 1993 року керівництво МВС України прийняло рішення щодо створення лабораторії молекулярно-генетичної експертизи²⁹⁶.

За перші два роки роботи лабораторії ДНК-аналізу (1994–1995) було виконано понад 60 експертиз і досліджено понад 300 об'єктів. За допомогою цих експертиз у низці кримінальних справ було доведено причетність підозрюваних до вчинення тяжких злочинів (убивств, зґвалтувань тощо)²⁹⁷.

Відповідно до потреб практики вдосконалено структуру криміналістичних підрозділів. На початку 1995 року створено новий Центр криміналістичних досліджень при Експертно-криміналістичному управлінні МВС України. Структура Центру криміналістичних досліджень передбачала такі відділи: балістичних і трасологічних досліджень; досліджень документів і грошей; фізико-хімічних досліджень; досліджень у справах про пожежі та дорожньо-транспортні пригоди; вибухотехнічних досліджень; біологічних досліджень; досліджень наркотичних і ґрунтово-ботанічних досліджень; криміналістичних обліків, автоматизованих систем і методичного забезпечення; технічного забезпечення; фоноскопічних досліджень; дактилоскопічних досліджень.

Для розслідування злочинів, учинених із застосуванням вибухових пристроїв, згідно з наказом МВС України від 13 червня 1995 року № 378 при Експертно-криміналістичному управлінні, експертно-криміналістичних управліннях (відділах) ГУ МВС України в Криму, УМВС України в Донецькій і Луганській областях було створено вибухотехнічні служби, а в УМВС України в Дніпропетровській, Львівській, Одеській, Харківській областях — міжрегіональні вибухотехнічні служби. На вибухотехнічні підрозділи ОВС покладено

²⁹³ Антонов В. С. Экспертно-криминалистическая служба МВД Украины: состояние и задачи. Актуальные проблемы судебной экспертизы и криминалистики : тез. науч.-практ. конф. Киев, 1993. С. 35.

²⁹⁴ Там само. С. 35.

²⁹⁵ Бурсов Г. Ясновидящая. *Либеральная газета*. 1993. 16–22 дек. С. 4.

²⁹⁶ Дяченко Н. М. Основні етапи розвитку молекулярно-генетичної експертизи в ДНДЕКЦ МВС України. *Криміналістичний вісник*. 2001. № 1. С. 165–169.

²⁹⁷ Печніков В. С. Зазнач. праця. С. 524.

завдання щодо пошуку, обстеження, транспортування, знешкодження та знищення вибухових речовин і вибухових пристроїв; техніко-криміналістичного забезпечення оперативно-розшукових заходів і слідчих дій, пов'язаних із вилученням з незаконного обігу вибухових речовин та вибухових пристроїв; участі експертів-вибухотехніків як спеціалістів в огляді місць подій, пов'язаних із вибухами та загрозами вибухів, фіксації й вилучення речових доказів; проведення судових вибухотехнічних експертиз зарядів вибухових речовин, вибухових пристроїв і залишків вибухових пристроїв.

Співробітники вибухотехнічних підрозділів за 1995 рік здійснили 430 оглядів місць подій за фактом вибуху або повідомлення про загрозу вибуху, знешкодили 124 саморобні вибухові пристрої, 7054 одиниці штатних боєприпасів, провели 635 вибухотехнічних експертиз і 429 досліджень²⁹⁸.

Слід акцентувати увагу на криміналістичній підготовці кадрів для експертно-криміналістичних підрозділів ОВС України.

Упродовж 1950–1991 років підготовку кадрів для експертно-криміналістичних підрозділів України здійснювали у Вищій офіцерській школі (м. Москва), Московській спеціальній середній школі міліції, Київській спеціальній школі міліції МВС СРСР, Волгоградській вищій слідчій школі МВС СРСР, за спеціальними програмами під час навчання та проведення експертиз при науково-технічному відділі управління міліції МВС УРСР.

Серед двадцяти територіальних криміналістичних підрозділів ОВС СРСР, які здійснювали підготовку експертів (початок 1970-х років), вісім функціонувало в Україні (у Ворошиловградській, Донецькій, Дніпропетровській, Київській, Кримській, Львівській, Одеській та Харківській областях). Науково-технічний відділ Оперативно-технічного управління МВС УРСР став базовим у підготовці фахівців із хімічних, фізичних і біологічних експертиз. Експертні кадри для дослідження харчових продуктів у криміналістичних підрозділах проходили підготовку тільки в двох лабораторіях СРСР, одна з яких функціонувала в УВС Харківського облвиконкому²⁹⁹.

Основне навантаження щодо навчання майбутніх експертів було покладено на криміналістичні кафедри. Так, у Вищій офіцерській школі 1955 року створено кафедру криміналістики, першим керівником якої став А. І. Вінберг. На кафедрі криміналістики засновано дві секції: криміналістичної техніки й експертизи; криміналістичної тактики і методики розслідування окремих видів злочинів³⁰⁰. 1961 року кафедру криміналістики Вищої школи МВС РРФСР очолив Р. С. Белкін.

Кафедра криміналістики Київської вищої школи Міністерства охорони громадського порядку УРСР створена 1964 року. Більшість науково-педагогічних працівників кафедри мали досвід експертної роботи. Так, М. Г. Богатирьов працював експертом-криміналістом судово-медичної лабораторії Київського військового округу, старшим науковим співробітником Київського НДІСЕ, Ю. С. Гапонов — старшим експертом НТВ Оперативно-технічного управління МВС УРСР, В. М. Єфімчук — експертом НТВ Оперативно-технічного управління МВС УРСР, Л. К. Литвиненко — завідувачем відділу трасологічних досліджень Київського НДІСЕ, З. М. Ломако — науковим співробітником Київського НДІСЕ, В. Я. Лукашенко — старшим експертом експертно-криміналістичного відділу УВС Київського облвиконкому, Б. Є. Лук'янчиков — експертом-криміналістом Мінського РУ ГУ МВС України в м. Києві, А. Т. Пацера — старшим експертом НТГ Радянського РВВС м. Києва, К. С. Пічко — старшим експертом НТВ Управління міліції МВС УРСР, Г. І. Прокопенко — начальником експертно-криміналістичного відділення Шевченківського РВВС м. Києва та ін.

На кафедрі криміналістики, зазначали 1979 року М. В. Салтевський і В. М. Малишев, розроблено нові методи й засоби вимірювальної фотографії (М. В. Салтевський, З. М. Ломако,

²⁹⁸ Печніков В. С. Зазнач. праця. С. 546.

²⁹⁹ Криміналістичний вісник. 2011. № 2. С. 207.

³⁰⁰ Белкин Р. С. История отечественной криминалистики. М., 1999. С. 162.

В. Ф. Щербатов), способи та засоби виявлення й фіксації невидимих слідів контакту на різних матеріалах (В. М. Єфімчук), сконструйовано широкозахватні магнітні пензлі, прилад «Скользящий луч» (В. М. Єфімчук). Дослідження звукозаписувальних об'єктів здійснив Л. І. Громо-венко, а також розробив прилад для ідентифікації магнітофонів за магнітними носіями. Участь у розробці апаратури та методики вокалографічної експертизи взяв Ю. Ф. Жаріков³⁰¹.

З 1991 року з метою підготовки експертів-криміналістів вищої кваліфікації, згідно з наказом МВС України від 12 липня 1992 року № 435 створено експертно-криміналістичний факультет Української академії внутрішніх справ (нині — НАВС). У червні 1993 року експертно-криміналістичний факультет перепрофільовано в слідчо-криміналістичний. Начальником факультету призначено Ю. І. Азарова, а першим начальником кафедри криміналістичних експертиз став А. В. Іщенко.

Перший випуск експертів-криміналістів слідчо-криміналістичного факультету відбувся 1996 року. Разом з дипломом про вищу освіту 76 випускників отримали право самостійно проводити сім видів криміналістичних експертиз (дактилоскопічну, трасологічну, балістичну, почеркознавчу, портретну, технічну експертизу документів й експертизу холодної зброї).

Підготовку експертів-криміналістів середньої кваліфікації було започатковано 1991 року в Донецькій спеціальній середній школі міліції (з 1992 року — Донецьке училище міліції МВС України, з 1993-го — Донецький інститут внутрішніх справ при Донецькому державному університеті, нині — Донецький юридичний інститут МВС України). Спочатку це були курси підготовки експертів-криміналістів, на базі яких 1993 року створено експертно-криміналістичний факультет, який 1995 року реорганізовано в слідчо-криміналістичний факультет.

Фахівці експертно-криміналістичних підрозділів ОВС завжди приділяли належну увагу оптимізації навчання працівників міліції, умілому застосуванню методів і прийомів криміналістики під час розкриття, розслідування та запобігання злочинам, зокрема виявленню, фіксації і вилученню речових доказів. Матеріали про свої практичні здобутки вони публікували в численних криміналістичних виданнях. Зокрема, експерт НТВ МВС УРСР Ю. С. Гапонов уклав методичний посібник «Общая и судебная фотография в работе аппаратов криминалистических исследований» (1964)³⁰². У ньому вміщено практичні поради щодо використання експертами-криміналістами судової фотографії: застосування різної фотографічної техніки, фотографування слідів пальців рук, зокрема безколірових, відновлення фотографічним способом спалених документів, мікрозйомки та питання загальної фотографії.

Науково-технічний відділ МВС УРСР 1967 року видав «Краткое пособие по осмотру места происшествия» за редакцією А. А. Горидька і З. І. Мурзіна накладом 2000 примірників. Посібник призначений для слідчих й оперативних працівників. До його укладання долучилися Б. А. Артемеев, П. М. Власенко, О. І. Гарбар, А. В. Ємжина, В. С. Иванов, В. П. Карасек, Ю. М. Оропай, Ф. О. Перм'яков, О. І. Сукало, Н. Ф. Ходоровська.

Наступного року експерти-криміналісти підготували посібник «Привлечение специалиста-криминалиста к расследованию преступлений»³⁰³. У ньому розглянуто участь спеціаліста-криміналіста в роботі слідчого з документами, в огляді місця події, в обшуку та відтворенні обстановки й обставин події.

Використанню науково-технічних засобів і спеціальних знань у розслідуванні злочинів присвятили своє видання О. О. Закатов і Ю. М. Оропай³⁰⁴. У роботі висвітлено криміналіс-

³⁰¹ Салтевский М. В., Малышев В. Н. Из истории развития криминалистических подразделений МВД Украинской ССР. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1979. Вып. 19. С. 15.

³⁰² Гапонов Ю. С. *Общая и судебная фотография в работе аппаратов криминалистических исследований*. Киев, 1964. 112 с.

³⁰³ Горидько А. А., Коновалов Е. П. *Привлечение специалиста-криминалиста к расследованию преступлений : учеб. пособие*. Киев, 1968. 28 с.

³⁰⁴ Закатов А. А., Оропай Ю. Н. *Использование научно-технических средств и специальных знаний в расследовании преступлений*. Киев, 1980. 104 с.

тичні аспекти застосування слідчим науково-технічних засобів під час проведення таких слідчих дій: слідчого огляду й освідування, обшуку і виїмки, допиту й очної ставки, впізнання та інших; а також використання слідчим спеціальних знань обізнаних осіб у розслідуванні злочинів.

Автором посібника «Криминалистическая топография на месте происшествия» став З. М. Ломако³⁰⁵. У цій книзі проаналізовано способи орієнтування та визначення розмірів, а також взаємного розташування окремих слідів, предметів, деталей і ділянок місцевості; приміщень, будівель, транспортних засобів, пов'язаних із подією злочину; складання планів і схем, що дають наочне уявлення про місце події та його деталі (криміналістична топографія)³⁰⁶. Автор уже на той час пропонував використовувати можливості аерофотозйомки для складання планів у слідчій й оперативній роботі.

У перші роки після здобуття Україною незалежності експерти-криміналісти самостійно й у складі авторських колективів підготували такі видання: «Криминалистические учеты» (1991)³⁰⁷, «Осмотр места происшествия» (1993)³⁰⁸, «О возможностях специальных лабораторий» (1993)³⁰⁹, «Осмотр места происшествия» (1994)³¹⁰, «Расследование дорожно-транспортных происшествий» (1994)³¹¹, «Криминалистическая одорология в раскрытии и расследовании преступлений» (1994)³¹², «Дослідження наркотиків, поширених на території України» (1997)³¹³.

Спільно з колегами із судово-експертних установ фахівці експертно-криміналістичних підрозділів ОВС стали авторами та укладачами праць, важливих для практичної діяльності з протидії злочинності. У серії методичних посібників з проведення основних видів криміналістичних експертиз вийшли друком зразки експертних висновків з балістики³¹⁴, зразки експертних висновків із судового почеркознавства³¹⁵.

Криміналістичні знання поширювали й під час проведення наукових заходів, результати яких публікувалися в збірниках конференцій. Так, важливе значення для підвищення рівня науково-технічного забезпечення попередження й розкриття злочинів, поширення позитивного досвіду оперативної та слідчої практики, а також техніко-криміналістичного й експертного забезпечення діяльності та покращення взаємодії міліцейських галузевих служб мала проведена 25–30 листопада 1957 року в м. Києві Всесоюзна наукова конференція працівників НДІ МВС СРСР, науково-технічних підрозділів й оперативних апаратів міліції. Метою конференції було підбиття підсумків роботи із застосування науково-технічних методів і засобів у протидії злочинності за останні 35 років існування криміналістичних підрозділів міліції, визначення подальших їхніх завдань, обговорення практичних заходів щодо їх реалізації.

³⁰⁵ Криминалистическая топография на месте происшествия / [ред. З. М. Ломако]. Киев, 1980. 67 с.

³⁰⁶ Там само.

³⁰⁷ Разумов Э. А. Криминалистические учеты : метод. пособие. Киев, 1991. 244 с.

³⁰⁸ Осмотр места происшествия / под ред. Ю. Ф. Кравченко. Киев, 1993. 88 с.

³⁰⁹ О возможностях специальных лабораторий: пособие / [И. В. Писаренко и др.]. Киев, 1993. 144 с.

³¹⁰ Разумов Э. А., Молибога Н. П. Осмотр места происшествия. Киев, 1994. 672 с.

³¹¹ Расследование дорожно-транспортных происшествий / [И. В. Писаренко, В. Н. Магера, В. И. Ткаченко, В. В. Чудновский]. Киев, 1994. 336 с.

³¹² Биленчук П. Д., Золотарь Н. С., Коваленко Е. Г. Криминалистическая одорология в раскрытии и расследовании преступлений. Киев, 1994. 60 с.

³¹³ Дослідження наркотиків, поширених на території України / [С. О. Шимановський та ін.]. Київ, 1997. 92 с.

³¹⁴ Бергер В. Е., Рыбалко Я. В. Образцы экспертных заключений. Баллистика. Киев, 1988. 172 с.

³¹⁵ Образцы экспертных заключений. Судебное почерковедение / [З. А. Ковальчук и др.]. Киев, 1995. 164 с.

У роботі конференції взяли участь керівні працівники міліції, представники прокуратури, викладачі спеціальних дисциплін навчальних закладів МВС СРСР, наукові співробітники Всесоюзного НДІ криміналістики Прокуратури СРСР, судово-експертних установ міністерств юстиції союзних республік і закладів судово-медичної експертизи, авторитетні представники радянської криміналістики та судової експертизи, зокрема А. І. Вінберг, Ю. М. Кубицький, С. П. Мітричев, Ю. С. Сапожников, М. В. Терзієв та інші³¹⁶.

З метою підвищення якості оглядів місць подій перед апаратами НТВ на конференції було поставлено завдання щодо навчання оперативного складу міліції основ криміналістики: *«Кожен оперативний працівник міліції повинен не лише досконало володіти тактикою боротьби зі злочинністю, а й добре знати криміналістичну техніку, тобто бути спроможним своєчасно виявити, зафіксувати та вилучити сліди злочину; фотографувати, дактилоскопіювати, виготовлювати зліпки різного виду слідів; самостійно аналізувати сліди ніг на місці події, сліди тварин, транспортних засобів та інші сліди (крові, плями невідомого походження тощо)»*³¹⁷.

Тематика виступів працівників НТВ стосувалася участі працівників цих підрозділів у негласній роботі органів міліції; застосування науково-технічних засобів у розкритті розкрадань і спекуляції, протидії крадіжкам, розслідуванні автотранспортних пригод, крадіжок речей у пасажирів на залізничному транспорті; ролі працівників НТВ у встановленні фактичних обставин злочину і даних про особу злочинця; доказового значення фотознімків; розроблення версій за результатами огляду місця події та за вилученими речовими доказами; фальсифікації винно-горілчаних виробів; виявлення, фіксації та вилучення слідів пальців напилу, а також безкольорових слідів рук; вивчення слідів, залишених ріжучими предметами; методів визначення «віку» документа; дослідження штрихів олівців, копіювального паперу, туші та спеціальних чорнил за допомогою електровимірювальних приладів; практики дослідження залізничних квитків; способів підробки й методів дослідження накладних суворої звітності тощо³¹⁸.

Питанню дослідження ушкоджень на тканинах було присвячене повідомлення старшого експерта НТВ Управління міліції МВС УРСР К. С. Пичка, який, зокрема, зазначав, що під час вирішення питання про характер пошкоджень тканини першочергове значення має експеримент, який проводять в умовах, максимально наближених до обставин виникнення слідів³¹⁹.

На конференції виступив начальник кафедри криміналістики Вищої школи МВС СРСР А. І. Вінберг з повідомленням про проведення криміналістичної експертизи в країнах народної демократії, а також завідувач кафедри судової медицини Ю. С. Сапожников, який поінформував про сучасний стан розвитку судово-медичної науки.

Неординарною подією для того часу стало проведення в квітні 1962 року за допомогою та участю НТВ МВС, Вищої школи МВС, середніх шкіл міліції теоретичної конференції з проблем використання науково-технічних засобів у протидії злочинності, на яку були запрошені працівники підрозділів розшуку, боротьби з розкраданням соціалістичної власності, дізнання, Державної автомобільної інспекції, оперативних частин, виправних установ. На конференції були заслухані 9 теоретичних доповідей, в обговоренні яких узяли участь 13 практичних працівників міліції³²⁰.

³¹⁶ Материалы первой Всесоюзной научной конференции работников НИИМ, НТО–НТГ и оперативных аппаратов милиции / под общ. ред. В. Н. Рощина. М., 1959. С. 4.

³¹⁷ Там само. С. 11–12.

³¹⁸ Печніков В. С. Є така служба... С. 190–191.

³¹⁹ Материалы первой Всесоюзной научной конференции работников НИИМ, НТО–НТГ и оперативных аппаратов милиции / под общ. ред. В. Н. Рощина. М., 1959. С. 129–131.

³²⁰ ГДА МВС України. Ф. 30. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 41.

Керівники та працівники науково-технічних апаратів ОВС УРСР обмінювалися досвідом експертної роботи на семінарах-нарадах і кушових нарадах, що проводили не рідше, ніж раз на рік. На них також підбивали підсумки роботи експертів-криміналістів.

Найважливіші та найактуальніші питання діяльності науково-технічних підрозділів обговорювали на щорічних республіканських нарадах, які були своєрідною школою передового досвіду. Наприклад, актуальні проблеми діяльності криміналістичних підрозділів УРСР аналізувалися на республіканській нараді начальників і заступників начальників оперативно-технічних апаратів, експертів й інженерів зі спецтехніки дорожніх і водних відділів міліції, що дислокувалися на території УРСР, яка відбулася 23–24 лютого 1971 року в м. Вінниці.

Питанням діяльності криміналістичних підрозділів у контексті якісних перетворень було присвячено Всесоюзну нараду керівників експертно-криміналістичних апаратів МВС СРСР (30 червня — 2 липня 1981 року, м. Житомир). Нові завдання ґрунтувалися на результатах оцінювання діяльності криміналістичних підрозділів, висвітленні наявних проблем і недоліків.

Визначальною віхою в розвитку експертно-криміналістичної служби стало створення на базі Експертно-криміналістичного управління, Центру криміналістичних досліджень і Вибухотехнічної служби головного експертного підрозділу — Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру (далі — ДНДЕКЦ) МВС України³²¹. Відповідно до наказу МВС України від 12 травня 1998 року створено науково-дослідні експертно-криміналістичні центри НДЕКЦ при ГУ МВС України в Криму, м. Києві та Київській області, УМВС України в областях, м. Севастополі та на транспорті. Із цього приводу І. П. Красюк зазначає, що заснування ДНДЕКЦ стимулювало послідовні якісні перетворення, результатом яких стала вибудова чіткої системи техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення діяльності ОВС із запобігання, виявлення, розкриття та розслідування злочинів, інших правопорушень³²².

Наказом МВС України від 30 серпня 1999 року № 682 затверджено настанову «Про діяльність Експертно-криміналістичної служби МВС України», у якій, зокрема, визначено, що Експертно-криміналістична служба МВС України належить до блоку кримінальної міліції та має такі експертно-криміналістичні підрозділи: ДНДЕКЦ та НДЕКЦ при ГУ МВС, УМВС в областях, УМВС на транспорті. Останні дислокуються на базі НДЕКЦ при ГУ МВС у Криму, у м. Києві та Київській області, при УМВС у кожному обласному центрі, а також у м. Севастополі та на транспорті (морському, залізничному: Одеська залізниця — м. Одеса, Південно-Західна залізниця — м. Київ, Південна залізниця — м. Харків, Придніпровська залізниця — м. Дніпропетровськ, Донецька залізниця — м. Донецьк, Львівська залізниця — м. Львів).

Експертно-криміналістичні апарати Управління Міністерства внутрішніх справ (далі — УМВС) і УМВС на транспорті мали такі підрозділи: відділення (відділ) криміналістичних досліджень; відділення (відділ) спеціальних криміналістичних досліджень або базова криміналістична лабораторія певного профілю; група техніко-криміналістичного забезпечення розкриття злочинів; фотолабораторія; лабораторія (група) автоматизації виконання криміналістичних завдань; зонально-методична група.

До складу базової спеціальної лабораторії повного профілю УМВС належали група дослідження матеріалів, речовин і виробів; лабораторія (група) біологічних досліджень; лабораторія (група) пожежно-технічних досліджень; група автотехнічних досліджень; лабораторія (група) вибухотехнічних досліджень; лабораторія (група) дослідження харчових продуктів.

Експертно-криміналістичні підрозділи МВС України здійснювали майже всі види криміналістичних експертиз, а також інші класи судових експертиз, на яких спеціалізувався НДІ судових експертиз Міністерства юстиції України.

³²¹ Про утворення Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ : Постанова Кабінету Міністрів України від 6 трав. 1998 р. № 617. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/617-98-%D0%BF>.

³²² Красюк І. П. Державному науково-дослідному експертно-криміналістичному центру МВС України — 10 років. *Криміналістичний вісник*. 2008. № 1. С. 5.

З 1994 року в усіх обласних УМВС діють фоноскопичні лабораторії. Упровадження фоноскопичних досліджень зумовлено поширенням надходження до ОВС анонімних повідомлень про закладення вибухових пристроїв у приміщення та на транспортні засоби, які подеколи підтверджувалися. Для перевірки таких повідомлень залучали значну кількість особового складу міліції, Служби безпеки України та військ, що також спричиняло значні витрати.

Функцію науково-методичного центру здійснював ДНДЕКЦ, безпосередньо підпорядкований міністру внутрішніх справ України. У головній міліцейській установі створено Координаційно-методичну раду для вдосконалення організації, підвищення ефективності та якості науково-експертної, нормативно-методичної діяльності, упровадження нових видів судових експертиз, збільшення обсягів і видів експертних досліджень.

На рівні ДНДЕКЦ передбачено регламентовану систему контролю, сертифікацію лабораторій, метрологічне супроводження обладнання тощо³²³. Завдяки оновленню обладнання підрозділів Експертно-криміналістичної служби МВС України досягають принципово вищого рівня наукової обґрунтованості результатів експертиз і досліджень.

Важливим етапом масштабних перетворень стало формування відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 20 червня 2000 року № 988 Експертної служби МВС України як системи експертних підрозділів, до якої належали ДНДЕКЦ МВС (як головний підрозділ Експертної служби МВС України), НДЕКЦ при ГУ МВС в АР Крим, м. Києві та Київській області, УМВС в областях, м. Севастополі й на транспорті³²⁴. Значно розширено завдання, функції та повноваження експертних підрозділів. Створено передумови для суттєвого покращення службової діяльності, підвищення ефективності застосування експертно-криміналістичних засобів під час проведення дізнання, досудового слідства, оперативно-розшукових заходів. Розпочато цілеспрямовану роботу зі зміцнення матеріально-технічної бази експертних підрозділів, поліпшення умов праці фахівців, модернізації наявних і заснування нових лабораторій, їх акредитацію здійснюють за міжнародними стандартами якості.

Основними завданнями Експертної служби МВС України визначено: 1) судово-експертне й техніко-криміналістичне забезпечення діяльності ОВС, інших правоохоронних органів із запобігання, виявлення, розкриття та розслідування злочинів, інших правопорушень; 2) провадження науково-дослідної діяльності у сфері судово-експертного і техніко-криміналістичного забезпечення; 3) провадження експертизи й досліджень за кримінальними, цивільними й арбітражними справами; 4) експлуатаційно-технічне та метрологічне забезпечення техніко-криміналістичних засобів і забезпечення їх використання в практичній діяльності.

Експертна служба організовує роботу експертно-кваліфікаційної комісії МВС України щодо надання особам кваліфікації судового експерта та дозволу на проведення експертизи, досліджень, вибухотехнічних робіт. Також наказом МВС України від 18 жовтня 2000 року № 710 затверджено Положення про Реєстр атестованих експертів Експертної служби МВС України.

У грудні 2000 року на виконання Постанови Кабінету Міністрів України «Про утворення Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України» затверджено нове Положення про ДНДЕКЦ МВС України й Типову структуру НДЕКЦ при ГУ МВС України в Криму, м. Києві, Київській області, УМВС України в областях, м. Севастополі та на транспорті. Передбачено, що ДНДЕКЦ є головним підрозділом експертної служби ОВС, що діє на правах ГУ. Основними видами судової експертизи, які проводять в експертно-криміналістичних підрозділах, є криміналістичні експертизи (дактилоскопічна, почеркознавча, авторознавча, балістична, технічна експертиза документів, трасологічна, фототехнічна і портретна), експертиза мате-

³²³ Красюк І. П. Експертна служба МВС України сьогодні. Криміналістичний вісник. 2004. № 2. С. 7.

³²⁴ Про утворення Експертної служби Міністерства внутрішніх справ : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 черв. 2000 р. № 988. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/988-2000-п>.

ріалів, речовин та виробів, вибухотехнічна, медико-біологічна, інженерно-технічна, економічна й товарознавча.

Зміцнюючи зв'язок практичної судово-експертної діяльності з науковими засадами судової експертології та криміналістики, Експертна служба МВС України залучає науковців і висококваліфікованих експертів-практиків для надання допомоги своїм працівникам у необхідних випадках. Затверджено Положення про громадських радників-консультантів експертної служби МВС України³²⁵. Громадські радники — це вчені та висококваліфіковані фахівці в галузях правознавства, економіки, медицини, досвідчені практики, ветерани ОВС, які надають відповідну допомогу для розв'язання проблем розроблення наукового та методичного забезпечення запобігання, розкриття та розслідування злочинів, нових методик експертиз і досліджень, реалізації інших завдань.

У листопаді 2015 року відбулося реформування Експертної служби МВС України. Згідно з Положенням про МВС України, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 878, МВС України організовує в межах повноважень, передбачених законом, організаційно-управлінське та науково-методичне забезпечення судово-експертної діяльності; організовує і забезпечує проведення судової експертизи в кримінальному та виконавчому провадженні, адміністративних, цивільних і господарських справах, справах про адміністративні правопорушення; у разі потреби забезпечує в установленому порядку участь працівників Експертної служби МВС України як спеціалістів під час здійснення досудового розслідування та судового розгляду; веде базу даних реєстру атестованих судових експертів Експертної служби МВС України, передає в установленому порядку інформацію до державного Реєстру атестованих судових експертів тощо. Експертна служба МВС України безпосередньо підпорядкована міністру внутрішніх справ України³²⁶. Експерти-криміналісти тепер працюють поза організаційно-управлінською сферою Національної поліції України, вони є цивільними особами.

Експертна служба МВС України сформована з ДНДЕКЦ і територіальних підрозділів — НДЕКЦ.

Отже, ми виокремили такі хронологічні межі розвитку експертно-криміналістичних установ МВС України другої половини ХХ ст.:

- 1) з 1950-х років до 1981 року — функціонування науково-технічних підрозділів ОВС як структурних підрозділів різних служб МВС УРСР;
- 2) 1981–1991 роки — розвиток самостійних експертно-криміналістичних підрозділів у системі МВС УРСР;
- 3) з 1991 року й донині — сучасний розвиток Експертної служби МВС України, який поділяється на підетапи: 1991–1998 роки — становлення експертно-криміналістичних підрозділів МВС України; 1998–2015 роки — зміцнення Експертної служби МВС України; з 2015 року — післяреформний етап розвитку Експертної служби МВС України.

³²⁵ Про затвердження Положення про громадських радників-консультантів експертної служби МВС України : наказ МВС України від 10 берез. 2000 р. № 143.

³²⁶ Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України : наказ МВС України від 3 листоп. 2015 р. № 1343. Київ, 2015. 13 с.

3. СУДОВО-МЕДИЧНА ЕКСПЕРТИЗА В ЗАКЛАДАХ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

В Українській державі за часів правління гетьмана П. Скоропадського судово-медична експертиза належала до відомства Міністерства народного здоров'я та державного опікування. На цей період припадають спроби започаткувати власну судову медицину, за що відповідав відділ судової медицини та медичної експертизи цього міністерства³²⁷.

20 вересня 1918 року при профільному міністерстві утворено Судово-медичну раду. Її повноваження передбачали розгляд усіх законопроектів у судово-медичній і медико-адміністративній галузях Української держави³²⁸ з подальшим обговоренням їх на засіданні Ради міністрів. Відповідно до урядової позиції судово-медична справа мала цілком підпорядковуватися профільному міністерству.

Інструкцію про розмежування діяльності кабінетів НСЕ, судово-хімічних лабораторій при губернських відділах здоров'я та реєстраційних бюро при органах карного розшуку затверджено 1924 року. Відповідно до цього документа кабінети НСЕ НКЮ мали досліджувати: 1) усі без винятку об'єкти, які підлягали вивченню за допомогою фотографії, мікрофотографії та дактилоскопії, з метою ідентифікації особи та знарядь злочину; 2) об'єкти, які підлягали судово-медичному (мікроскопічному або мікрохімічному) дослідженню (плями крові, сперми тощо); 3) волосся, кістки й інші частини трупа³²⁹.

Упродовж 1920–30-х років робота з вивчення речових доказів була не просто медичною, а передбачала дослідження в галузі судової хімії, оскільки судовий медик виконував завдання суду і слідства, на їхньому матеріалі й під їх контролем. У складі Народного комісаріату охорони здоров'я (далі — НКОЗ) УСРР 1920 року функціонував відділ судової медицини, 1922 року — стіл судової медицини при лікувальному відділі, а 1923 року працював Головний державний судово-медичний інспектор при адміністративно-організаційному відділі, який 1924 року одержав право доповідати безпосередньо наркомові або його заступнику³³⁰.

Згідно з наказом українським інститутам НСЕ від 3 травня 1927 року на секцію біологічних досліджень покладалися такі обов'язки: а) досліджувати різні речовини щодо виявлення властивості та сили впливу їх на живий організм, як, наприклад, дослідження впливу на організм і його органи отруйних та інших речовин, що виявлялося шляхом судово-хімічного дослідження (біологічні проби); б) готувати препарати для сироваткової судово-медичної практики; в) готувати сироватки, що преціпітувалися на різні види крові; г) розробляти гемотести на встановлення груп крові³³¹.

З огляду на зазначене, у кабінетах (згодом інститутах) НСЕ в Києві, Одесі та Харкові проводили судово-медичні дослідження, також у них відкривали відповідні відділи (секції). Ці експертні установи підпорядковувалися НКЮ. У зв'язку з цим на урядовому рівні постало питання про підпорядкування судових медиків відомству юстиції.

³²⁷ ЦДАВО України. Ф. 1035. Оп. 1. Спр. 82. Арк. 18.

³²⁸ ЦДАВО України. Ф. 1035. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 73.

³²⁹ Комаха В. О. Становлення і розвиток судової експертизи та судово-експертних установ на Півдні України (За матеріалами перших двох етапів становлення і розвитку Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз 1914–1941 рр.) : монографія. Одеса, 2002. С. 175–176.

³³⁰ Там само. С. 234.

³³¹ Там само. С. 200.

Це питання було розглянуто на Всеукраїнському судово-медичному з'їзді, який проходив у Харкові 1925 року. Крім представників суду, прокуратури та слідства на ньому були присутні працівники карного розшуку, міліції, відділів охорони здоров'я, психіатри і судові хіміки, представники кафедри судової медицини Харківського медичного інституту. Доповідачі акцентували увагу на зростанні попиту на судово-медичну експертизу, у зв'язку з чим значно збільшилося навантаження експертів у містах³³². Зауважено про необхідність переходу судових медиків у штати крайових (обласних) судів, а також у підпорядкування НКЮ.

На цьому заході М. С. Бокаріус виступив з доповіддю «Про організацію судово-медичної справи в УСРР», акцентуючи увагу на питанні запланованої реорганізації судово-медичної справи в державі³³³.

Учасники першого Всеукраїнського судово-медичного з'їзду (1925)

Обговорення проблеми підвідомчості судово-медичних експертів було пов'язане із затвердженням Положення про кабінети науково-судової експертизи та розширеною нарадою діячів судової експертизи і представників НКЮ на початку травня 1925 року. На цій нараді прийнято рішення створити при відділі судоустрою НКЮ підвідділ з управління органами НСЕ, а також підготовлено проект Положення про судово-медичні органи УСРР, головними ідеями якого були такі:

1. У судових округах, за винятком Харківського, Київського й Одеського, ввести посади окружних і дільничних судових медиків.

2. До обов'язків судових медиків належать проведення судово-медичних і судово-міліцейських розтинів, оглядів і освідувань, а також надання висновків на вимогу судових і міліцейських органів.

3. Окружні судові медики працюють при окружних судах, на них, крім обов'язків, перелічених у п. 2, покладено керівництво роботою дільничних судових медиків, які їм безпосередньо підпорядковані.

³³² Рожановский В. Судебно-медицинская экспертиза в дореволюционной России и в СССР. Судебно-медицинская экспертиза. 1927. Кн. 6. С. 89.

³³³ Попов Н. В. Первый Всеукраинский судебно-медицинский съезд. Судебно-медицинская экспертиза. 1925. Кн. 2. С. 200.

4. У розпорядженні окружних судових медиків знаходяться судово-медичні трупні покої та лабораторії, які утримують за рахунок місцевих коштів і облікують за кошторисом органів НКЮ.

5. Окружні судові медики безпосередньо підпорядковані підвідділу науково-судових досліджень відділу судоустрою і нагляду НКЮ та у своїй роботі керуються його інструкціями.

6. Призначення та звільнення окружних і дільничних судових медиків здійснюють підвідділи науково-судових досліджень відділу судоустрою й нагляду НКЮ.

7. Як окружні, так і дільничні судові медики перебувають на місцевому бюджеті окривконкомів за кошторисом органів НКЮ.

8. У Харківському, Київському й Одеському округах функції окружних судових медиків виконують крайові (обласні) інститути НСЕ, а дільничні судові медики діють тут на загальних засадах з підпорядкуванням інститутам НСЕ, їх призначає на посади директор інституту³³⁴.

16 травня 1925 року на засіданні Всеукраїнського судово-медичного з'їзду було заслухано доповідь від НКЮ УСРР Є. Ф. Розвадовського про діяльність крайових кабінетів НСЕ, а також про організацію єдиної системи судово-медичних і всіх інших судово-експертних установ, перехід судових медиків у штати окружних судів, які мали організувати. Під час обміну думок із 19 делегатів з'їзду 14 схвалили в інтересах справи перехід судово-медичних організацій у підпорядкування НКЮ УСРР³³⁵. За свідченнями М. В. Попова, безпосереднього учасника цього з'їзду, було прийнято резолюцію, у якій схвалено пропозицію про перехід судово-медичної експертизи в НКЮ на викладених тов. Розвадовським умовах³³⁶.

Досвід підпорядкування судово-медичної служби системі юстиції вже мали окремі європейські країни. Наприклад, судово-медична експертиза в Румунії в ті часи знаходилася у відомстві міністерства юстиції. Керівним органом судової медицини був Бухарестський судово-медичний інститут і його вища судово-медична комісія. Крім того, у Румунії діяли три кафедри судової медицини — в Бухаресті, Яссах і Клужі, які керували роботою всіх судових медиків цих міст. В інших містах судово-медичні експертизи виконували дільничні й обласні лікарі, їх ще називали «випадковими експертами». При Інституті судової медицини в Бухаресті функціонувала токсикологічна лабораторія, де проводилися судово-хімічні аналізи для всієї країни. Міністерство охорони здоров'я не брало участі в керівництві роботою судово-медичних органів. Лише у вересні 1953 року судово-медичну службу Румунії перевели в підпорядкування міністерства охорони здоров'я³³⁷.

Відомий криміналіст С. М. Потапов опублікував статтю «О постановке судебно-лабораторной немедицинской экспертизы»³³⁸, у якій йшлося про розмежування судово-медичної та судово-лабораторної немедичної експертиз відповідно до об'єктів і завдань дослідження. Автор зазначав, що судово-медичні дослідження проводять щодо змін в організмі людини під впливом внутрішніх і зовнішніх причин. Немедичні експертизи слід проводити в науково-технічних кабінетах при карно-розшукових закладах³³⁹.

³³⁴ Рожановский В. Судебно-медицинская экспертиза в дореволюционной России и в СССР. С. 93.

³³⁵ Комаха В. О. Зазнач. праця. С. 232.

³³⁶ Попов Н. В. Зазнач. праця. С. 204.

³³⁷ Морарю И. Г. К истории судебной медицины в Румынии. Судебно-медицинская экспертиза. 1960. Вып. 2. С. 17.

³³⁸ Потапов С. М. О постановке судебно-лабораторной немедицинской экспертизы. Административный вестник. 1926. № 3. С. 30.

³³⁹ Там само. С. 30.

Після Жовтневої революції служба судової медицини перейшла до відомства охорони здоров'я³⁴⁰.

Перепідпорядкування органів охорони здоров'я позитивно позначилося на розвитку судової медицини. Такі заходи надали можливість порівняно швидко створити єдину, не розривну з органами охорони здоров'я структуру. Безпосередня участь професорів, доцентів й асистентів кафедр у практичній роботі стала звичним явищем. Це істотно підвищило якість судово-медичних експертиз, надало можливість використовувати практичний матеріал у навчальному процесі. Заснування судово-медичної експертизи в системі охорони здоров'я було важливим і принципово правильним рішенням, що визначило її подальший успішний розвиток, сприяло укомплектуванню судово-медичних закладів кваліфікованими медичними працівниками³⁴¹. У зв'язку з цим судово-медичний експерт отримував статус об'єктивної та незацікавленої особи, не залежної від слідчих і судових органів, завдання яких виконував.

У період після 1917 року тривав подальший інтенсивний розвиток судової медицини, відбулися прогресивні зміни організаційної структури судово-медичної служби. Зокрема, 1918 року засновано НКОЗ РСФРР, до складу якого належав підвідділ медичної експертизи — керівний центр судово-медичної служби.

Організовано лабораторії для проведення судово-медичних експертиз. Вони виконували хімічні та мікроскопічні дослідження, застосовуючи біологічні методи експертизи³⁴². У складі деяких губернських управлінь охорони здоров'я 1921 року створено судово-медичні лабораторії. У Харкові таку судово-медичну лабораторію організував М. С. Бокаріус і керував нею до 1925 року³⁴³.

Новостворені експертні заклади підтримували зв'язки з кафедрами судової медицини, на яких зосереджувалися найкваліфікованіші судово-медичні кадри. Діяльність лабораторій сприяла залученню до науково-дослідної роботи практичних експертів, зміцнено зв'язок практики з наукою.

В Україні в період національно-визвольних змагань 1917–1920 років форми роботи судово-медичної експертизи намагалися пристосувати до напрямів діяльності державних органів. Було розроблено низку проектів нормативних документів з реорганізації судово-медичної служби, однак жоден із них не втілений у життя.

Реальну організацію судово-медичної експертизи в Україні розпочато 1919 року, коли в Києві при НКОЗ створено відділ медичної експертизи. Першим його керівником, як і засновником, був К. П. Сулима³⁴⁴. Новостворений орган став вищою науково-практичною інстанцією судово-медичної експертизи в УСРР. Його обов'язки передбачали підготовку інструктивних матеріалів до проведення різних видів експертиз, керівництво діяльністю судово-медичних органів³⁴⁵.

Відділ судової медицини НКОЗ 1922 року ліквідовано, створено судово-медичний стіл при лікарському відділі. Згодом, 1923 року, засновано головну судово-медичну інспектуру

³⁴⁰ Від часів Університету Св. Володимира до сьогодення: історія становлення та діяльності кафедри судової медицини Національного медичного університету імені О. О. Богомольця (1841–2011) / [Б. В. Михайличенко, С. С. Бондар, В. А. Шевчук та ін.]. Київ, 2012. С. 20.

³⁴¹ Прозоровский В. И., Панфиленко О. А. Развитие судебно-медицинской науки и экспертизы за годы советской власти. Судебно-медицинская экспертиза. 1967. Т. 10. Вып. 3. С. 4.

³⁴² Там само. С. 4.

³⁴³ Козаченко І. М. Батько й син Бокаріуси — видатні фундатори вітчизняної судової експертизи. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2016. Вип. 16. С. 428.

³⁴⁴ Ксенофонт Платонович Сулима (к 150-летию со дня рождения). Судебно-медицинская экспертиза. 2007. Вып. 1. С. 45.

³⁴⁵ Судова медицина : підручник / [І. О. Концевич та ін.; за ред. І. О. Концевич, Б. В. Михайличенка]. Київ, 1997. С. 19.

при організаційному відділі, а потім інспектуру виокремлено в самостійну частину з безпосереднім підпорядкуванням народному комісару з охорони здоров'я. При губернських відділах охорони здоров'я запроваджено посади губернських судово-медичних інспекторів, а повсякденну судово-медичну справу здійснювали районні судові лікарі.

Крім цього, 1923 року судово-медичні лабораторії реорганізовано в структуру кабінетів НСЕ в містах Харкові, Києві й Одесі. Цього року в системі судово-медичної інспектури працювали 80 експертів³⁴⁶.

Про стан судово-медичної експертизи в УСРР у середині 1920-х років свідчать доповіді судових медиків на Всеукраїнському судово-медичному з'їзді. Так, у Харкові замість семи працювали лише два судові лікарі, третій — за сумісництвом. У повітах Харківської губернії замість 21 було два судові лікарі. Одеса була забезпечена трьома судовими лікарями, в Одеській губернії на п'ять округів — по одному судовому лікарю. Були трупний покій і судово-медична лабораторія. Живих осіб оглядали в спеціальних клініках, акти підписував фахівець і скріплював судовий лікар. У Катеринославській губернії набори медичних інструментів зношені, технічних помічників судових лікарів немає, теплих приміщень для розтинів не було. Обов'язки судових лікарів виконували дільничні лікарі, не підготовлені до судово-медичних досліджень. Судові лікарі були в Катеринославі, Маріуполі, Бердянську та деяких інших містах. Бракувало нової судово-медичної літератури, не було спеціального місця для огляду живих осіб. У Волинській губернії судово-медична робота була на дуже низькому рівні, гострою була необхідність у підвищенні платні, ужиття заходів для підвищення кваліфікації лікарів. У Полтавській губернії за штатом сім лікарів, а було лише п'ять. У шести округах Подільської губернії працювали шість судових лікарів, по одному на округ. Губернський судово-медичний інспектор безпосередньо обслуговував м. Вінницю і Вінницький округ³⁴⁷.

Попри це, 1924 року в УСРР судово-медичні інспектори і лікарі дослідили 4274 трупи, найбільше — у Київській та Одеській областях, і понад 11000 живих осіб. У чотирьох судово-медичних лабораторіях досліджено 299 різних речових доказів³⁴⁸. У Криму того року судові медики дослідили 253 трупи, 2021 живу особу та 23 речові докази³⁴⁹.

При НКОЗ РСФРР 1924 року затверджено посаду головного судово-медичного експерта, 1937 року при відповідному Наркоматі СРСР — посаду головного судово-медичного експерта СРСР, яку обіймали М. В. Попов, В. І. Прозоровський, О. П. Громов. В УСРР протягом 1933–1937 років республіканським судово-медичним експертом та одночасно керівником Харківського обласного бюро судово-медичної експертизи був М. М. Бокаріус. Він виконував обов'язки голови Всесоюзного та Республіканського товариств судових медиків і криміналістів, був членом редакційної ради журналу «Судебно-медицинская экспертиза».

Крім цього, при НКОЗ РРФСР заснували відділ цивільної медицини та підвідділ медичної експертизи. Першим завідувачем підвідділу був колишній прозектор при кафедрі судової медицини Варшавського університету М. М. Лав'ягін. Він очолив групу з розробки проектів нормативних документів, що мали регламентувати правовий статус медичних експертів на попередньому слідстві та суді, встановлення порядку оглядів, підготовку кадрів тощо.

До кінця 1918 року судово-медична експертиза стала самостійною і не залежала від адміністративних органів, було розширено права експерта, організовано кабінети освідчування живих осіб і трупні приміщення зі штатами й «обозом» для перевезення трупів, запро-

³⁴⁶ Громов А. П. Панов И. Е., Панфиленко О. А. Развитие судебно-медицинской службы в СССР. Судебно-медицинская экспертиза. 1982. Вып. 4. С. 6.

³⁴⁷ Попов Н. В. Первый Всеукраинский судебно-медицинский съезд. Судебно-медицинская экспертиза. 1925. Кн. 2. С. 200–201.

³⁴⁸ Там само. С. 199.

³⁴⁹ Вести с мест. Судебно-медицинская экспертиза. 1925. Кн. 2. С. 204.

поновано відкрити лабораторії з дослідження речових доказів. Прийнято розпорядження про відрядження лікарів на курси медичних експертів. Протягом 1919 року розроблено та затверджено «Положение о правах и обязанностях государственных медицинских экспертов», «Правила о порядке вскрытия трупов лиц, умерших в больницах и лечебных заведениях», «Временные правила классификации телесных повреждений», «Положение о лабораториях судебно-медицинской экспертизы для химических, микроскопических и биологических исследований» та інші документи, що регулювали головні види судово-медичної діяльності³⁵⁰.

Реорганізація судово-медичної служби радянської Росії відбулася 1922 року. Відповідно до нових затверджених штатів при лікарському відділі НКОЗ засновано секцію судово-медичної експертизи, у кожному губернському відділі охорони здоров'я при лікарському підвідділі введено посаду губернського судово-медичного експерта, у кожному повіті — по одному повітовому судово-медичному експерту, у великих містах — на кожні 100 тис. мешканців по одному міському експерту³⁵¹.

Уперше в РСФРР 1924 року організовано спеціальні судово-медичні лабораторії та курси вдосконалення судово-медичних експертів. Їх утворено при Ленінградському державному інституті з удосконалення лікарів. У Москві при Центральному державному інституті удосконалення лікарів 1933 року засновано кафедру судової медицини, що була головною в післядипломній освіті лікарів.

Крім цього, у Москві відкрито Центральну судово-медичну лабораторію, на яку поклалися як практичні, так і науково-дослідні функції, а також координація науково-практичної діяльності судово-медичних закладів. Її очолив головний судово-медичний експерт Я. Л. Лейбович. На її базі протягом року організовано регіональні лабораторії майже в усіх великих містах, де розвивалися наукові напрями у сфері медицини³⁵². У Києві, Харкові, Одесі та Полтаві вже діяли відповідні лабораторії, роботу яких почала курувати Центральна судово-медична лабораторія.

Після створення лабораторій при секціях судово-медичних експертиз союзних республік було налагоджено зв'язок із кафедрами судової медицини університетів, а керувати новоствореними лабораторіями стали, переважно, завідувачі кафедр судової медицини. Штат районної лабораторії передбачав посади завідувача-лікаря, судового хіміка, лаборанта, діловода та служника³⁵³.

Другий Всеросійський з'їзд судово-медичних експертів відбувся 1926 року. У його роботі взяли участь 137 осіб, зокрема судово-медичні експерти з України³⁵⁴. На з'їзді обговорювалися окремі питання статусу судово-медичних експертів, їхні повноваження відповідно до відомчих документів і КПК, пропозиції щодо змін до кримінально-процесуального законодавства, яке в окремих позиціях суперечило положенням про судово-медичних експертів, їхнім повноваженням тощо.

Практична та науково-педагогічна діяльність судово-медичних лабораторій і кафедр судової медицини стимулювала активний розвиток судово-медичної науки. Постала необхідність в організації великого науково-практичного центру, що мав би забезпечити роботу всіх судово-медичних закладів СРСР. Таким центром став НДІ судової медицини,

³⁵⁰ История возникновения и развития судебной медицины в Западной Европе и Азии. URL: <http://sudebnaja.ru/istoriya-sudebnoj-mediczny.html>.

³⁵¹ Рожановский В. Судебно-медицинская экспертиза в дореволюционной России и в СССР. Судебно-медицинская экспертиза. 1927. Кн. 6. С. 72.

³⁵² Ищенко А. В., Головина В. П. Использование специальных медицинских знаний в криминалистической науке и практике (к истории вопроса). Криміналістичний вісник. 2006. № 1 (5). С. 171.

³⁵³ Рожановский В. Знач. работа. С. 76.

³⁵⁴ Прозоровский В. И., Панфиленко О. А. Развитие судебной медицины науки и экспертизы за годы советской власти. Судебно-медицинская экспертиза. 1967. Т. 10. Вып. 3. С. 5.

створений 1931 року на базі Центральної судово-медичної лабораторії НКОЗ РСФРР і кафедр судової медицини I і II Московських медичних інститутів. У лютому 1933 року інститут дістав офіційний статус — Державний НДІ судової медицини³⁵⁵. Його функції передбачали науково-методичне керівництво судово-медичними закладами країни, проведення науково-дослідної роботи у сфері судової медицини, виготовлення сироваток і виконання особливо складних судово-медичних експертиз. Директором призначено М. В. Попова³⁵⁶.

До кінця 1932 року в інституті функціонувало лише три лабораторії: дослідження речових доказів, судово-хімічна і з виготовлення сироваток. Протягом 1933 року було створено танатологічне відділення, фотографічну, криміналістичну і спектральну лабораторії³⁵⁷.

Вагомі результати в судовій медицині та криміналістиці забезпечило медико-криміналістичне відділення НДІ судової медицини, створене 1935 року Ю. М. Кубицьким. Протягом перших десяти років відділення працювало у двох головних напрямках — науково-дослідному, присвяченому розробці фізико-технічних методів дослідження судово-медичних і криміналістичних об'єктів, та практичному, змістом якого стало проведення судово-медичних і криміналістичних експертиз. Здійснювали апробацію та модифікацію наявних методик і розробку нових — окремих видів макро- і мікрофотографування, емісійного й абсорбційного спектрального аналізу, рентгенологічного, фотометричного, електрографічного методів, прийомів дослідження із застосуванням математичного аналізу тощо³⁵⁸. Виконували й інші дослідження, зумовлені потребами судово-медичної та криміналістичної практики: ототожнення знарядь за слідами на кістках і одязі; вивчення механічних, термічних та хімічних пошкоджень одягу; виявлення, фіксацію, встановлення механізму утворення слідів крові; вивчення вогнепальних ушкоджень, зокрема кулями спеціального призначення; вивчення хімічного складу різних речовин в органах і тканинах людини; ідентифікацію різних об'єктів (тканин, паперу, ґрунту, органів і тканин людини тощо); ототожнення особи за кістками; розробка діагностики стану алкогольного сп'яніння тощо³⁵⁹.

Активно розроблювали методи та засоби, які використовували судові медики з метою отримання й аналізу криміналістично значущої інформації. Так, в Одеській лабораторії судово-медичних експертиз професор Е. Ю. Ген уперше у вітчизняній криміналістиці провів ідентифікацію особи за кишковою паличкою³⁶⁰, про що написав статтю «Идентификация личности по кишечной палочке»³⁶¹.

У зв'язку з організацією 1937 року НКОЗ СРСР, управління судово-медичною експертизою в СРСР покладено на директора НДІ судової медицини. Інститут відтоді став найвищою судово-медичною інстанцією в Радянському Союзі.

Після революційних подій у Росії друк усіх медичних журналів і газет було припинено. Лише за ініціативою головного судово-медичного експерта РСФРР 1925 року почали видавати збірник «Судебно-медицинская экспертиза», у якому висвітлювали досягнення наукової та практичної діяльності судових медиків. У журналі публікувалися оригінальні статті, матеріали судово-медичної практики, реферати, рецензії, звіти про з'їзди, конфе-

³⁵⁵ Прозоровский В. И. 25 лет научной и организационно-практической деятельности Научно-исследовательского института судебной медицины. *Вопросы судебной медицины* : сб. тр. / под общ. ред. В. И. Прозоровского. М., 1959. С. 6.

³⁵⁶ Прозоровский В. И., Панфиленко О. А. Зазнач. праця. С. 6.

³⁵⁷ Прозоровский В. И. Зазнач. праця. С. 6.

³⁵⁸ Пашкова В. И. Развитие физико-технических отделений в системе судебно-медицинской экспертизы. *Судебно-медицинская экспертиза*. 1967. Т. 10. Вып. 3. С. 11.

³⁵⁹ Там само. С. 11–12.

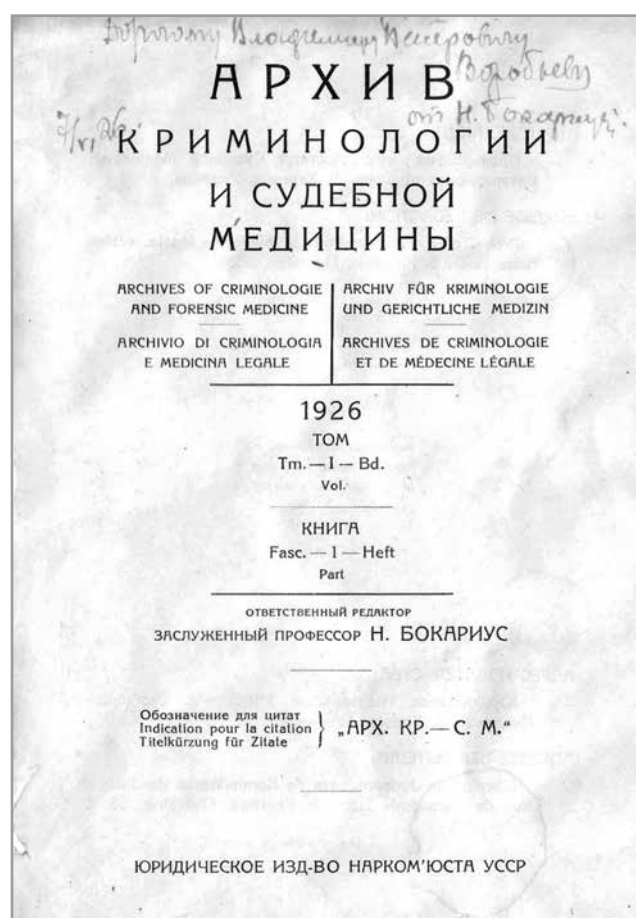
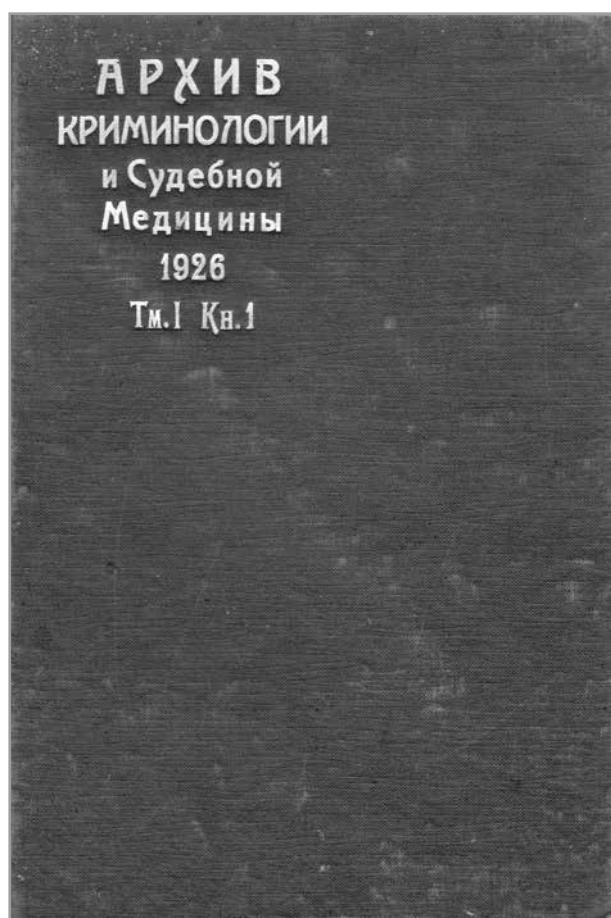
³⁶⁰ Ищенко А. В., Головина В. П. Использование специальных медицинских знаний в криминалистической науке и практике (к истории вопроса). *Криміналістичний вісник*. 2006. № 1. С. 171.

³⁶¹ Ген Э. Ю. Идентификация личности по кишечной палочке. *Сборник судебно-медицинской экспертизы*. 1926. Кн. 10. С. 25–33.

ренції. Інформація була корисною для наукових і практичних працівників. Збірники містили й низку актуальних публікацій із судової медицини, судової хімії, токсикології тощо³⁶².

Чимало цікавих праць із судової медицини опубліковано в київській газеті «Современная медицина». На сторінках видання розгорталася полеміка про роботу повітових і міських лікарів, права й обов'язки судових лікарів, організаційні питання судово-медичної служби тощо³⁶³.

У 1926–1928 роках у Харкові за редакцією М. С. Бокаріуса вийшли з друку три томи журналу «Архив криминологии и судебной медицины», які сприяли розвитку судової медицини, передусім на території України. Збірник містив оригінальні статті, судово-медичну практику, реферати, бібліографію, критику, рецензії, а також огляд радянських і зарубіжних періодичних видань. Першу книгу видано російською мовою, дві інші — російською, українською та іноземними мовами.

«Архив криминологии и судебной медицины. Том I» (1926)

Про стан організації та проведення судово-медичних експертиз у середині 1920-х років у РСФРР свідчать дані річних звітів щодо судово-медичної експертизи. Наприклад, у Кримській СРР 1926 року кількість працівників судово-медичних органів становила 10 осіб, із них 8 судмедекспертів, судовий хімік та технічний помічник. Того року в Криму

³⁶² Кратер Ю. Отравления. Судебно-медицинская экспертиза. 1927. Кн. 5. С. 15 ; Рожановский В. Судебно-медицинская экспертиза в дореволюционной России и в СССР. Судебно-медицинская экспертиза. 1927. Кн. 6. С. 63 ; Белоусов И. И., Паскевич А. И. Немые свидетели в уголовном розыске. Судебно-медицинская экспертиза. 1930. Кн. 12. С. 34. та ін.

³⁶³ Баринев Е. Х. К истории появления периодических изданий по вопросам судебной медицины в России. Судебно-медицинская экспертиза. 2008. Вып. 1. С. 43.

зафіксовано 95 викликів судмедекспертів. Судові медики провели 182 зовнішні огляди трупів і 201 розтин. 4656 осіб було освідувано, досліджено 62 речові докази. Проведено експертиз під час попереднього розслідування — 153, судового розгляду справ — 173. Судово-медичні експерти Криму провели 2420 експертиз на вимоги адміністративних органів, 667 — слідчих, 11 — за ініціативою безпосередньо судових медиків (!), 194 — на вимогу інших органів і служб, 24 — під час видачі свідоцтв на поховання³⁶⁴.

Протягом 1926 року кримські судові медики провели дослідження речових доказів: нутрощі трупів хімічним дослідженням — 7; огляд медикаментів — 2, їх хімічне дослідження — 6; хімічне дослідження продуктів харчування — 4; плями крові (огляд) — 3 рази, мікроскопічне дослідження їх — 3 рази; сперма (огляд) — 5, мікроскопічне (біологічне або спектральне) дослідження — 17 разів. Досліджували й травматичні ушкодження в разі вбивств тупими знаряддями — 12, гострими предметами — 22, вогнепальною зброєю — 25. Випадків дослідження трупів з ознаками асфіксії: задушення руками — 3, петлею — 8. Отруєння неорганічною отрутою: кислоти — 1, луги — 2, миш'як — 1, ртуть — 1.

Проведення досліджень під час розслідування дітовбивств: тупими знаряддями — 1, гострими предметами — 1; задушення руками — 4, петлею — 1, задушення дитини під час сну — 2. Також 1926 року в Криму досліджено 10 випадків смертельних отруєнь спиртом або його сурогатами. Загалом освідувано 1570 осіб, з них для визначення віку — 646, статі — 1, тілесного розвитку — 7, загального стану здоров'я — 450, розумових здібностей — 141, розбещення і згвалтування — 75, незайманості — 75, вагітності — 43, венеричних захворювань — 80, в інших випадках — 52³⁶⁵.

20–25 березня 1928 року в Харкові проведено Всесоюзну нараду з питань лікарської експертизи інвалідності, на якій розглянуто організаційні питання проведення лікарсько-трудової експертизи інвалідності, що починала зароджуватися в країні³⁶⁶. Скликання такої наради було пов'язано з тим, що державні медичні експерти зобов'язувалися проводити як судово-медичну, так і соціально-трудову експертизи. Їх залучали до роботи в комісіях з освідування громадян щодо їх придатності до праці³⁶⁷.

З 1930-х років завідувачі та викладачі кафедр судової медицини в українських медичних навчальних закладах виконували не лише навчально-наукову, а й практичну роботу щодо проведення судово-медичних експертиз. Відбувалося об'єднання кафедр із судово-медичними службами, тобто теорії з практикою. Зазначене підвищувало якість виконуваних експертиз, а можливість використання емпіричного експертного матеріалу насичувало викладання.

На початковому етапі становлення радянської держави як один із способів підготовки кадрів судово-медичної експертизи застосовували прикомандирування лікарів до кафедр судової медицини терміном до трьох років³⁶⁸.

Безпосередньо стосувалися процесу становлення експертних закладів системи охорони здоров'я напрями діяльності українських кафедр судової медицини.

Медичний факультет при Київському університеті Святого Володимира створений у 1841 році, до складу якого входила кафедра державного медицинознавства. Першим керівником кафедри судової медицини з 1842 р. був професор І. Ф. Леонов, який читав курс

³⁶⁴ Лейбович Я. Л. Годовой отчет по судебно-медицинской экспертизе в РСФСР в 1926 г. Судебно-медицинская экспертиза. 1928. Кн. 9. С. 84–114.

³⁶⁵ Там само. С. 84–114.

³⁶⁶ Зельдес М. Первое Всесоюзное совещание по вопросам врачебной экспертизы инвалидности. Судебно-медицинская экспертиза. 1930. Кн. 12. С. 158–160.

³⁶⁷ Прилуцкий С. А., Никольский В. П. К истории Бюро судебно-медицинской экспертизы Московского областного отдела здравоохранения. Вопросы судебной медицины : сб. тр. / под общ. ред. В. И. Прохоровского. М., 1968. С. 62.

³⁶⁸ Рожановский В. Судебно-медицинская экспертиза в дореволюционной России и в СССР. С. 63.

судової медицини. Відомою є його робота «О развитии судебной медицины отечественной и отношении ее к русскому законодательству»³⁶⁹. У подальшому цю кафедру очолювали інші фахівці судової медицини, серед яких значний внесок у розвиток цієї прикладної дисципліни зробили вихованець Харківського університету професор М. О. Оболонський та київський судово-медичний експерт Ю. С. Сапожников. Так, «Пособник при судебно-медицинском исследовании трупа и при исследовании вещественных доказательств»³⁷⁰ М. О. Оболонського був підручником для кількох поколінь лікарів та приніс автору європейське визнання. У його науковому доробку праці з антропометрії, токсикології, судової експертизи: «Материалы для судебно-медицинской диагностики», «К вопросу определения окиси углерода в крови», «О яде тарантула», «Аффекты в судебно-медицинском отношении» та ін. М. О. Оболонський розвивав й криміналістичне вчення про сліди, зокрема дослідження слідів під час розкриття вбивств.

У 1936 році завідувачем кафедри судової медицини Київського медичного інституту і одночасно головним судово-медичним експертом УРСР (до 1953 р.) призначений професор Ю. С. Сапожников. У 1939 році Ю. С. Сапожников захистив докторську дисертацію на тему: «Первинний огляд трупа на місці його виявлення», яка у 1940 р. вийшла окремою монографією. До речі, в 1951 році ця праця була видана корейською мовою у м. Пхеньян (КНДР), куди Ю. С. Сапожников був відправлений Міністерством охорони здоров'я СРСР для організації судово-медичної служби і підготовки кадрів судово-медичних експертів. Учений 17 років очолював судово-медичну службу України. Він автор понад 120 наукових праць, у тому числі трьох монографій і підручника «Судова медицина для юристів». Цей підручник користувався популярністю не тільки у студентів медичних інститутів, а й у юристів. Великий інтерес викликають також монографії «Воспоминания судебного медика» і «Криминалистика в судебной медицине»³⁷¹. Професор Ю. С. Сапожников був організатором і беззмінним головою Українського наукового товариства судових медиків з 1946 до 1970 року, почесним членом Грузинського наукового товариства судових медиків, брав найактивнішу участь в організаціях всесоюзних, республіканських конференцій і нарад, постійно виступав на них з доповідями.

У 1835 році в Харківському університеті була організована кафедра судової медицини. Помітну роль у розвитку наукової роботи і навчального процесу на кафедрі відіграв професор В. А. Патенко. У 1904 році він видав стислий курс лекцій для початкуючих судових лікарів і студентів «Опыт руководства к судебно-медицинскому анализу». У 1910 році професор М. С. Бокаріус був обраний завідувачем кафедри, якою він керував до 1931 року, а в 1925 році він був удостоєний звання Заслуженого професора. Відомими є його видання «Краткий курс судебной медицины» (1911), «Справочный подручный альбом для работников уголовного розыска и милиции при составлении словесного портрета» (1914), «Судебная медицина в изложении для юристов» (1915), «Сведения к практическим работам по судебной медицине» (1916), «Первоначальный наружный осмотр трупа при милицейском и розыском дознании» (1925), «Наружный осмотр трупа на месте происшествия или обнаружения его» (1929), «Судебная медицина для медиков и юристов» (1930). Зі встановленням в Україні радянської влади М. С. Бокаріус почав активно займатися організацією судово-медичної служби. У 1925 році він очолив Головну судово-медичну інспекцію НКОЗ УСРР³⁷². Важливе

³⁶⁹ Судова медицина : підручник / [І. О. Концевич та ін.; за ред. І. О. Концевич, Б. В. Михайличенка]. Київ, 1997. С. 20–21.

³⁷⁰ Оболонский Н. А. Пособник при судебно-медицинском исследовании трупа и при исследовании вещественных доказательств. СПб., 1894. 568 с.

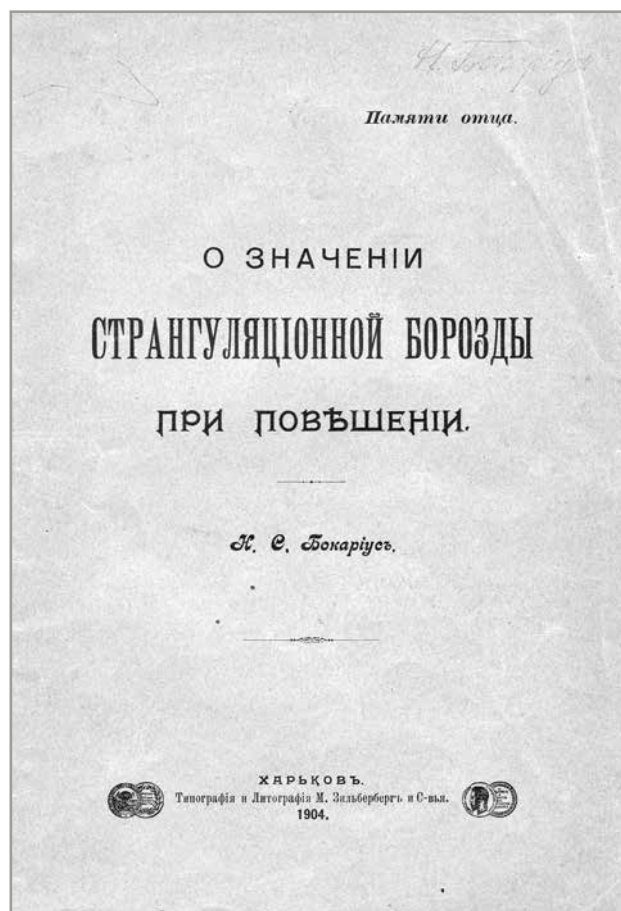
³⁷¹ Судова медицина : підручник / [І. О. Концевич та ін.; за ред. І. О. Концевич, Б. В. Михайличенка]. Київ, 1997. С. 23.

³⁷² Панфиленко О. А. Научно-исследовательская деятельность кафедр судебной медицины в 20–30 годах. Вопросы судебной медицины : сб. тр. / под общ. ред. В. И. Прозоровского. М., 1971. С. 32.

практичне значення у криміналістичній діяльності має запропоноване свого часу М. С. Бокаріусом виділення трьох стадій трупних плям, дослідження странгуляційної борозни в прохідному світлі, а також інші його новації криміналістичного спрямування.

М. С. Бокаріус з колегами (1904)

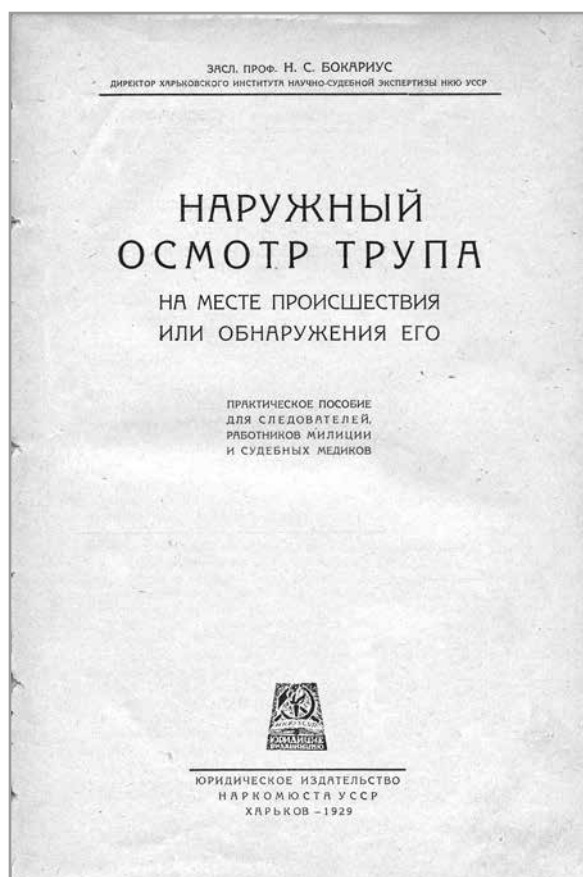
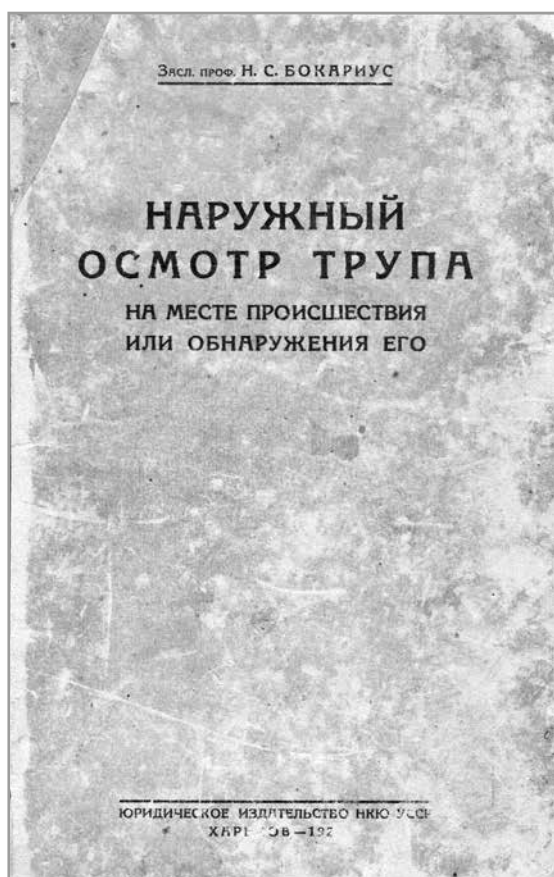
«О значении странгуляционной борозды при повешении» (1904)

«Справочный подручный альбом для работников уголовного розыска и милиции при составлении словесного портрета» (1914)

«Первоначальный наружный осмотр трупа при милицейском и розыском дознании» (1925)

«Наружный осмотр трупа на месте происшествия или обнаружения его» (1929)

«Судебная медицина для медиков и юристов» (1930)

З 1931 до 1961 року кафедру очолював його син — професор М. М. Бокаріус, який підготував 28 докторів і кандидатів наук. Його учні Б. М. Зорін, М. П. Марченко, В. І. Кононенко, В. О. Татаренко, В. І. Соколов, Н. Г. Петросян, М. М. Стрілець стали завідувачами кафедр судової медицини в різних містах України.

Кафедра судової медицини на юридичному відділенні Рішельєвського ліцею (нині — Одеський національний медичний університет) була створена у 1841 році. У 1900 році відкрито медичний факультет³⁷³, що прискорило розвиток судової медицини у південному регіоні України. Так, завідувач кафедри С. Б. Гольдштейн (1948–1949, 1956–1959 рр.) одночасно виконував обов'язки обласного судово-медичного експерта.

Кафедра судової медицини Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького була заснована в 1898 році. Організував і очолював цю кафедру протягом 42 років В. Серадський, який був розстріляний фашистами у липні 1941 р. Під його керівництвом виконувались наукові праці з вивчення підгруп крові. Крім того, проводилися роботи щодо кількісного визначення в тканинах миш'яку і фосфору.

Внесок у розвиток судової медицини і криміналістики зробили й фахівці кафедр судової медицини Кримського університету ім. В. І. Вернадського (нині — Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського), Дніпропетровської медичної академії, Вінницького медичного інституту (нині — Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова), Національної медичної академії післядипломної освіти ім. П. Л. Шупика та ін.

Дослідники О. О. Солохін і Л. Л. Солохін зазначають, що на початку 1930-х років під час реорганізації вищої освіти в СРСР було сформовано медичні інститути, у яких плідно розвивалася науково-дослідна робота, зокрема й за судово-медичним напрямом. Відповідно до постанови ЦВК і РНК СРСР від 23 липня 1930 року, при інститутах організовують вчені ради, а в НКОЗ СРСР і союзних республік — кваліфікаційні комісії з присвоєння наукових ступенів. Замість цих кваліфікаційних комісій 1932 року створено Вищу атестаційну комісію при Всесоюзному комітеті у справах вищої школи РНК СРСР³⁷⁴.

Вдосконалювалося нормативно-правове забезпечення судово-медичної діяльності, взаємодія судово-медичних установ із правоохоронними органами. Видано наказ НКОЗ РРФСР від 27 грудня 1937 року № 1545 «О правилах составления судебно-медицинских документов», а в грудні 1940 року затверджено форму акта судово-медичного дослідження трупа.

Після приєднання у 1939 році до СРСР областей Західної України на її території були сформовані державні інститути судово-слідчих органів, охорони здоров'я, організована державна судово-медична служба в системі НКОЗ з утворенням судово-медичної служби регіону.

Важливе значення для розвитку судової медицини мала Постанова РНК СРСР від 4 липня 1939 року № 985 «Про заходи з укріплення і розвитку судово-медичної експертизи». Документ чітко визначив порядок організації та зміст судово-медичної експертизи, структуру судово-медичної служби в державі, порядок підготовки експертних кадрів при кафедрах судової медицини та хімії, у науково-дослідних інститутах судової медицини, а також передбачав розширення мережі кафедр судової медицини при інститутах удосконалення кваліфікації лікарів³⁷⁵.

У довоєнний час крім вищезазначених праць видано фундаментальні роботи з судової медицини, серед яких підручники та монографії: «Основы судебно-медицинской

³⁷³ Історія Одеської національної юридичної академії. Одеса, 2002. С. 13.

³⁷⁴ Солохін А. А., Солохін Л. Л. К истории присуждения ученых степеней по судебной медицине в России и СССР с конца XVIII до начала XXI столетия. *Судебно-медицинский журнал*. 2006. Вып. 1. С. 39.

³⁷⁵ История возникновения и развития судебной медицины в Западной Европе и Азии. URL: <http://sudebnaja.ru/istoriya-sudebnoj-mediczny.html>.

експертизи» К. А. Нижегородцева (1928), «Судебная медицина» М. В. Попова (1938), «Основы судебной медицины» за його редакцією (1938), «Судебная химия» А. В. Степанова (1929, 1939), «Руководство по судебно-медицинской акушерско-гинекологической экспертизе» М. Г. Сердюкова, Є. Є. Розенблюма та В. М. Смольянінова (1938), «Судебно-медицинская экспертиза в дореволюционной России и СССР» В. А. Рожановського (1927), «Судебная баллистика» (1937), «Огнестрельные повреждения» (1939) В. Ф. Червакова та ін.

До Другої світової війни в СРСР не існувало військової судово-медичної експертизи, а відповідну експертизу згідно з постановами військових органів розслідування проводили цивільні судово-медичні експерти. До 1941 року в армії функціонували армійські та фронтові паталого-анатомічні лабораторії. У них було передбачено по одному судово-медичному експерту. Мізерна кількість таких фахівців унеможливлювала виконання значного обсягу судово-медичних досліджень. У зв'язку з цим постала необхідність створення самостійної судово-медичної експертизи армії та флоту. Під керівництвом українського судового медика Ю. С. Сапожникова 21 жовтня 1943 року таку службу було організовано. Її начальником і головним судово-медичним експертом армії і флоту став М. І. Авдеев. Після його смерті військову судово-медичну експертизу очолював В. В. Томілін.

Так, у 1943 році було створено Центральну судово-медичну лабораторію Наркомату оборони СРСР. Наступного року в її складі починає функціонувати криміналістичне відділення. Невдовзі такі відділення були організовані також у деяких окружних судово-медичних лабораторіях. Військові судові медики зробили вагомий внесок у розвиток судової балістики, вивчення механізму утворення вогнепальних ушкоджень, наслідків вибухової травми, токсикології та низки інших питань, пов'язаних із бойовими діями, авіакатастрофами тощо. Після закінчення війни судових медиків залучали до встановлення обставин подій, пов'язаних із війною 1941–1945 років, ідентифікації загиблих.

Судово-медична експертиза сприяла викриттю звірств німецько-фашистських загарбників на тимчасово окупованій території СРСР та інших країн Європи. Наукові працівники НДІ судової медицини та судово-медичні експерти брали участь у роботі Державної надзвичайної комісії з розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників у Краснодоні, Смоленську, Харкові, Катині, у концентраційних таборах — Заксенхаузені, Освенцимі, Майданеку. Вони були експертами в судових процесах щодо злочинів проти миру та людяності. Свідком від СРСР про злочини фашизму в Міжнародному військовому трибуналі в Нюрнберзі був головний судово-медичний експерт СРСР В. І. Прозоровський³⁷⁶. Акти й інші матеріали судово-медичних експертиз, виступи судових медиків на міжнародних судових процесах щодо злочинів фашистської Німеччини були важливими доказами вчинення фашизмом злочинів проти людства.

Під час війни докорінно змінилася й наукова тематика науково-дослідних інститутів судової медицини та кафедр судової медицини, зокрема почали розроблюватися питання, актуальні в умовах воєнного часу. У післявоєнні роки НДІ судової медицини започатковує низку друкованих видань, у яких висвітлюються питання діяльності медичних експертів, опубліковано оригінальні статті, наведено унікальні та неординарні випадки з судово-медичної практики тощо³⁷⁷.

У післявоєнні роки було відновлено діяльність кафедр судової медицини в українських навчальних закладах.

Під час евакуації впродовж 1941–1945 років наукова робота кафедри судової медицини Київського медичного університету не припинялася: професор Ю. С. Сапожников

³⁷⁶ Прозоровский В. И., Панфиленко О. А. Развитие судебно-медицинской науки и экспертизы за годы советской власти. Судебно-медицинская экспертиза. 1967. Т. 10. Вып. 3. С. 8.

³⁷⁷ Труды Государственного научно-исследовательского института судебной медицины / отв. ред. В. И. Прозоровский. М., 1949. 262 с. ; Вопросы судебной медицины : сб. тр. / под общ. ред. В. И. Прозоровского. М., 1971. 232 с.

підготував чотири роботи, присвячені експертизі вогнепальних ушкоджень і дослідженню обгорілих трупів³⁷⁸. Після звільнення Києва від німецької окупації та реєвакуації Київський медичний інститут 1944 року відновив свою роботу, почала повноцінно функціонувати й кафедра судової медицини.

З 1944 року на кафедрі працювала І. В. Крижанівська, яка 1949 року захистила кандидатську дисертацію «Дослідження вхідного і вихідного кульових отворів при пострілах з автоматичного пістолета системи Токарева». У цій роботі не тільки визначено вичерпні показники особливостей ушкодження, а й виявлено нові цінні дані, зокрема у випадках пострілу впритул відбиток дульного зрізу зброї — «штанцмарка» — є постійним явищем, а не рідкісним, як зазначалося раніше у літературі. Ця ознака виявляється не одразу після поранення, а за кілька годин унаслідок трупного висихання в місці пошкодженого епідермісу³⁷⁹. Отже, було з'ясовано характерну ознаку пострілу впритул, що надалі мало важливе практичне значення.

У післявоєнні роки всі асистенти й аспіранти кафедри судової медицини до 1954 року паралельно працювали судово-медичними експертами в м. Києві, що суттєво сприяло підвищенню їх професіоналізму. Асистент кафедри С. Т. Джигора впродовж 1952–1954 років очолював Київське обласне бюро судово-медичної експертизи.

Упродовж 1949–1956 років завідувачем кафедри судової медицини Одеського медичного університету (нині — національного) був всесвітньо відомий учений, заслужений діяч науки, професор М. І. Райський, який до цього завідував кафедрами судової медицини в Томську, Саратові, Ленінграді. Він створив школу видатних учених, які очолювали кафедри судової медицини в різних вишах СРСР. Серед них професори В. С. П'ятерньов, Л. М. Ейдлін, А. П. Курдюмов, Ю. С. Сапожников, А. М. Гамбург, І. Ф. Огарков та ін. Професор М. І. Райський — автор близько ста наукових праць із різних питань теорії та практики судової медицини. Крім ознак смерті від охолодження він розробив методику отримання особливо чутливих преципітуючих сироваток для визначення видової приналежності крові, виявлення дефекту тканини у вхідному вогнепальному отворі ваговим і графічним методами тощо.

Упродовж 1945–1950 років завідувачем кафедри судової медицини Львівського медичного університету був професор В. П. Ципковський. На кафедрі вивчали вогнепальні пошкодження, автотравми, а також питання огляду місця події і трупа на місці його виявлення³⁸⁰.

Викладати судову медицину на кафедрі Івано-Франківського медичного інституту розпочали 1949 року, коли було розроблено курс судової медицини. Колектив кафедри опублікував понад сто наукових праць, присвячених встановленню видової приналежності кісток скелета, віку, статі, індивідуальних особливостей, які мають прикладне значення для судової медицини під час ідентифікації особи³⁸¹.

Наказ про створення судово-медичної служби на Буковині видано 1944 року, а виконувачем обов'язків обласного судово-медичного експерта призначено лікаря Й. Я. Бройде. Кафедра судової медицини заснована у вересні 1945 року як підрозділ новоствореного Чернівецького медичного інституту. Її першим завідувачем був полковник медичної служби І. А. Шустер (1945–1946), який одночасно працював головним судово-медичним експертом Прикарпатського військового округу. Асистентами кафедри були капітан медичної служби В. М. Бокаріус та обласний судово-медичний експерт Н. Б. Курочкіна³⁸².

³⁷⁸ Від часів Університету Св. Володимира до сьогодення: історія становлення та діяльності кафедри судової медицини Національного медичного університету імені О. О. Богомольця (1841–2011). С. 28.

³⁷⁹ Там само. С. 29.

³⁸⁰ Судова медицина : підручник / [І. О. Концевич та ін. ; за ред. І. О. Концевич, Б. В. Михайличенка]. С. 29.

³⁸¹ Там само. С. 31.

³⁸² Наукові нариси кафедри судової медицини в минулому та сьогоденні / В. Т. Бачинський, І. Г. Савка, О. Я. Ванчуляк, О. Ф. Кулик. URL: <http://sudmed.bsmu.edu.ua/index.php/istoriya-kafedri>.

Після закінчення війни в Радянському Союзі було вжито заходів, спрямованих на відновлення судово-медичної експертизи та покращення її діяльності. Міністерство охорони здоров'я СРСР видало низку директив, найважливішими з яких є наказ від 16 лютого 1948 року № 82 «О мерах по укреплению судебно-медицинской экспертизы», наказ від 14 липня 1951 року № 643 «О штатных нормах судебно-медицинской экспертизы», «Инструкция о проведении судебно-медицинской экспертизы в СССР», «Положение о бюро судебно-медицинской экспертизы», «Инструкция о работе судебно-медицинских экспертных комиссий бюро судебно-медицинской экспертизы» тощо.

У післявоєнний період було диференційовано окремі наукові напрями, сформовано різні школи судових медиків, що досліджували окремі розділи судової медицини. Активно розвивали судово-медичну травматологію. Так, садна досліджували харківські судові медики Б. Н. Зорін, В. І. Кононенко; рани, завдані тупими знаряддями, — київський судовий медик О. В. Філіпчук; пошкодження гострими знаряддями — харківський фахівець С. П. Прибілева і київський — Т. А. Будак. Автомобільні травми вивчали, підготувавши кандидатські дисертації, судові медики Б. Н. Соколов, В. М. Моїсеев (Харків); мотоциклетні — Н. Н. Тагаєв (Харків); залізничні — Л. А. Семененко (Харків); тракторні — Н. Д. Тополянський (Черкаси)³⁸³.

1949 року заклади судово-медичної експертизи було виокремлено в самостійну групу — бюро судово-медичної експертизи. Така реорганізація завершила побудову єдиної системи судово-медичної служби в СРСР, що ознаменувало початок нового етапу в розвитку судово-медичних закладів³⁸⁴.

Згідно з наказом Міністерства охорони здоров'я СРСР 1951 року на місцях судово-медичну експертизу закладів охорони здоров'я реорганізовано в бюро судово-медичної експертизи. Таким чином, при Міністерстві охорони здоров'я УРСР було створене Республіканське бюро судово-медичної експертизи³⁸⁵.

Значну роль у розвитку судової медицини та відновленні судово-медичних закладів після війни відігравало Всесоюзне товариство судових медиків і криміналістів, засноване 1946 року, та його республіканські відділення. На початку 1950-х років товариство об'єднувало представників України, Білорусії, Азербайджану, Литви, Росії³⁸⁶.

Всесоюзні наради судових медиків відбулися у 1946 і 1950 роках. На конференціях, пленумах, з'їздах, організованих цим товариством, обговорювали актуальні питання судово-медичної експертизи. У рекомендаціях наукових заходів містилися пропозиції щодо впровадження наукових досягнень в експертну практику.

Отже, на нашу думку, після революційних подій 1917 року судова медицина і судово-медичні заклади розвивалися за такими хронологічними періодами:

- 1918–1941 роки — довоєнне становлення;
- 1941–1949 роки — судово-медичні заклади під час війни й у перші післявоєнні роки;
- 1949–1990 роки — період розвитку системи судово-медичних закладів СРСР;
- з 1990-х років — розвиток експертних закладів системи охорони здоров'я в незалежних пострадянських державах.

³⁸³ История возникновения и развития судебной медицины в Западной Европе и Азии. URL: <http://sudebnaja.ru/istoriya-sudebnoj-meditsiny.html>.

³⁸⁴ Громов А. П., Панов И. Е., Панфиленко О. А. Развитие судебно-медицинской службы в СССР. Судебно-медицинская экспертиза. 1982. Вып. 4. С. 7.

³⁸⁵ Кантер Э. И. Организационно-методические мероприятия в области судебно-медицинской экспертизы в СССР. Вопросы судебной медицины : сб. тр. / под общ. ред. В. И. Прозоровского. М., 1968. С. 8.

³⁸⁶ Ищенко А. В., Головина В. П. Использование специальных медицинских знаний в криминалистической науке и практике (к истории вопроса). Криміналістичний вісник. 2006. № 1. С. 172.

АНТОЛОГІЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Проф. Н. Н. БОКАРИУС

**«К ИСТОРИИ ХАРЬКОВСКОГО НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОГО
ИНСТИТУТА СУДЕБНОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ
ИМЕНИ ЗАСЛ. ПРОФ. Н. С. БОКАРИУС»**

(репринтне відтворення)

проф. Н. Н. БОКАРИУС

К ИСТОРИИ ХАРЬКОВСКОГО НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОГО
ИНСТИТУТА СУДЕБНОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ ИМЕНИ ЗАСЛ. ПРОФ. Н. С. БОКАРИУС

Среди существующих на Украине трех институтов Судеб-
ной Экспертизы, Харьковский Институт является самым молодым.

В 1928 году, в марте месяце, и Заведующему кафедрой
Судебной медицины Харьковского Медицинского Института профес-
сору Николаю Сергеевичу Бокариусу обратился, работавший тогда
в Наркомюсте следователем по особо важным делам, Сергей Семе-
нович Савченко, который высказал мысль о необходимости созда-
ния в Харькове Кабинета научно-судебной Экспертизы по типу
существовавших в Киеве и Одессе, где они были организованы
еще в дореволюционное время.

В статье по поводу смерти С. С. Савченко в 1930 году
Николай Сергеевич писал: «Хорошо помню, что я указывал Сергею
Семеновичу, какие большие трудности стоят на пути организации
такого сложного и такого ответственного учреждения. Но Сергей
Семенович неуклонно стремился к тому, чтобы обязательно
открыть в Харькове такой кабинет. Помню, с каким увлечением,
с каким большим и искренним желанием отдать себя работе в этом
учреждении говорил Сергей Семенович о будущем кабинете»¹⁾.

В конечном итоге в Народный Комиссариат Юстиции
УССР была представлена мотивированная докладная записка по
вопросу об организации в Харькове Кабинета Научно-Судебной
Экспертизы. Авторами ее были проф. Н. С. Бокариус (впоследствии
назначенный Заведующим Кабинетом) и тов. С. С. Савченко (впослед-
ствии — завед. секцией судебно-фотографических исследований).

1) Бокариус Н. С. — Сергей Семенович Савченко (некролог) — Цитан-
ня Криміналістики та науково-судової експертизи, 1934р.
№ 1-2, стор. 40.

- 2 -

10 июля 1923 года Совнарком УССР принял постановление об учреждении в Харькове, Киеве и Одессе Областных Кабинетов научно-судебной экспертизы²⁾. Цель создания этих кабинетов была сформулирована очень кратко, в первых строках упомянутого положения сказано, что Кабинеты учреждаются "для производства различного рода научно-технических исследований по судебным делам". Для выполнения указанных исследований в составе Кабинетов были предусмотрены четыре секции: 1. химических и физико-химических исследований; 2. Судебно-медицинских макро и микроскопических исследований; 3. Судебно-фотографических исследований и 4. идентификации личности. Для ускорения открытия Харьковского Кабинета было решено организовать его на базе Кафедры Судебной медицины и 1-го ноября 1923 года Харьковский Кабинет начал работу, причем первыми были организованы две секции: судебно-фотографических исследований и химических и физико-химических исследований. 30 ноября 1923 года Наркомюстом была издана первая инструкция Областным Кабинетам Научно-судебной Экспертизы³⁾, которой была предусмотрена организация в Харьковском Кабинете еще пятой секции по исследованию тела человека. Однако отсутствие соответствующих специалистов и необходимого оборудования не дало возможности одновременно открыть все секции и таковые были организованы в таком порядке: в январе 1924 года была открыта секция судебно-медицинских макро и микроскопических исследований, в мае 1924 года – секция идентификации личности и, наконец, в январе 1925 года секция исследования тела человека. Упомянутая инструкция более пространно говорила о задачах, стоящих перед Кабинетами, однако в основном речь шла только об обслуживании органов расследования и суда, т.е. только о научно-оперативной работе Кабинета. Вопросы научно-исследовательской работы оставались в стороне и о ней

2) Положение о Кабинетах научно-судебной экспертизы. Общ. Указ. и Расп. Р. И. Прав. Украины 1923 г., отд. 1, № 26, ст. 384.

3) Инструкция Областным Кабинетам научно-судебной экспертизы – Вестник Наркомюста УССР, 1923 г., № 47-48.

- 8 -

совершенно не упоминалось. Вполне понятно, что такое положение не могло удовлетворять сотрудников Кабинета, проводивших экспертизы и являвшихся научными работниками, не говоря уже о том, что сама жизнь требовала научной разработки тех или других вопросов, возникавших в процессе работы Кабинетов. И 25 апреля 1925 года Совет народных комиссаров УССР утверждает новое положение о Кабинетах научно-судебной экспертизы⁴⁾, которое предусматривает не только выполнение экспертиз по судебным делам, но и производство "научных работ и экспериментальных исследований по вопросам уголовной техники и методологии исследований преступлений и исследования личности преступника" (п. I). Для осуществления последнего этим же положением предусматривалась шестая секция в Кабинетах, а именно секция исследования личности преступника. Необходимо отметить, что эта секция в Харьковском Кабинете открыта не была.

В связи с расширением функций Кабинетов, в том же 1925 году Кабинеты были переименованы в Институты научно-судебной экспертизы и положение о них было включено в "Положение о Судеустройстве УССР", утвержденное 23 октября 1925 года 2-й сессией ВУЦИК'а IX созыва⁵⁾. В разделе XI указанного Положения говорится об Институтах научно-судебной экспертизы, причем указывается, что Институты действуют в составе следующих шести секций: 1) химических и физико-химических исследований, 2) биологических исследований, 3) фотографических исследований, 4) идентификации личности, 5) судебно-медицинских исследований и 6) криминально-психологических и психо-патологических исследований.

4) О Кабинетах научно-судебной экспертизы - Постановление СНК УССР - Собр. Узак. и Расп. Р. Н. Прав. Украины 1925 г., отд. I, № 23, ст. 169.

5) Положение о судеустройстве УССР - Собр. Узак. и Расп. Р. Н. Прав. Украины 1925 г., отд. I, № 92-93, ст. 522.

– 4 –

Последняя секция, как уже было отмечено выше, в Харьковском Институте открыта не была.

В октябре 1926 года в Харьковском Институте были организованы: 1) Сывороточное отделение, в задачи которого входило изготовление преципитирующих сывороток для определения вида белка и сывороток для установления групп крови, 2) Рентгеновский кабинет для обслуживания главным образом секции судебно-медицинских исследований при освидетельствовании живых лиц и исследованиях трупов и 3) Муляжная мастерская по изготовлению муляжей, для музея Института. Кроме того к этому времени в Институте уже существовал музей, имевший научно-практические и учебно-показательные цели и библиотека хорошо укомплектованная специальной литературой, как отечественной, так и иностранной.

В таком состоянии Институт существовал до сентября 1929 года, когда было введено в действие новое "Положение о судеустройстве УССР", в редакции 1929 года⁶⁾. Этим положением количество секций в Институтах уменьшалось до четырех, а именно были упразднены две секции: судебно-медицинских исследований и криминально-психологических и психо-патологических исследований.

В 1932 году в Харьковском Институте, в связи с требованиями, выдвинутыми оперативной работой было организовано ботаническое отделение.

В это время Харьковский Институт имел в своем составе следующее: секции: 1) идентификации, 2) фотографических исследований, 3) химических и физико-химических исследований и 4) биологических исследований; отделения: 1) сывороточное и 2) ботанических исследований; учебно-показательный музей и библио-

6) Положение о судеустройстве УССР в редакции 1929 года. – Пост. ВУЦИК и СНК УССР – Собр.зак. и расп. Р.Н. Укр. Украины 1929 г. отд. I, № 26, ст. 203

- 5 -

теку⁷⁾. В таком составе Харьковский Институт работал до октября 1941 года, когда в связи с эвакуацией г. Харькова работа его временно была прекращена.

По освобождении Харькова доблестной Советской Армией, Совнарком УССР 4-го ноября 1943 года принял постановление о возобновлении работы Харьковского научно-исследовательского Института Судебной Экспертизы им. засл. проф. И. С. Бонариус, причем были предусмотрены четыре названные выше секции.

Такой краткий обзор официальных организационных изменений, которые имели место на протяжении всего времени существования Харьковского Института Судебной Экспертизы.

За истекший период деятельности Харьковского Института (ранее Кабинета), работа его в основном протекала по трем направлениям: научно-исследовательская, научно-оперативная (экспертиза) и учебного характера.

При проведении научно-исследовательской работы основное внимание уделялось вопросам методики исследования различных вещественных доказательств, как в смысле разработки новых методик с использованием последних достижений науки в других областях, так и в отношении проверки и усовершенствования существующих. Наряду с этим проводилось обследование материалов, проходивших в Институте по линии научно-оперативной работы и описание наиболее характерных случаев из практики. Кроме того определенное место в научно-исследовательской работе принадлежит руководствам, автором которых являлся первый директор Института засл. проф. И. С. Бонариус и редактированию издававшихся журналов. Ряд работ был направлен к внедрению научных методов в практику расследования.

7) Положение об Институтах Научно-Судебной Экспертизы, утв. Наркомом Юстиции УССР 14 октября 1938г.

- 6 -

Не имея возможности остановиться на всех научных работах, выполненных сотрудниками Института, количество которых приближается к 100, мы все-же считаем необходимым назвать некоторые из них.

Наиболее монументальные работы принадлежат перу Засл. проф. Н.С. Вокариус, которые и до настоящего времени не потеряли своего значения, это "Первоначальный наружный осмотр трупа", изд. 1925 года (54 стр.), "Наружный осмотр трупа на месте происшествия или обнаружения его", изд. 1929 года (188 стр.), "Судебная медицина для медиков и юристов" в двух частях, изд. 1930 года (всего 866 стр.). Определенный интерес представляет "Оправочный подручный альбом для работников укр. розыска и милиции при составлении словесного портрета", того же автора, изданный в 1924 году (87 стр.).

Среди работ, относящихся к вопросам методики исследования вещественных доказательств можно назвать такие:

по исследованию документов -
"Установление последовательности нанесения чернильных текстов" (Павленко - 1936 г.),

"Про судово-графічну експертизу" (Елисеев - 1939 г.), "Исследование документов, исполненных симпатическими чернилами" (Развадовский Е.Ф. - рукопись 1938 г.), "О расследовании дел, связанных с подчисткой документов и методика исследования таких документов" (Левин М.М. - рукопись 1938 г.), "Спалення документів, збирання їх і відновлення" (Кирбаба - 1940 г.) и др.;

по исследованию различных следов, пятен и частей тела человека - "Лупа для работ над дактилоотпечатками" (Вокариус Н.С. - 1927 г.), "Прилад для дослідження куль" (Павленко - 1934 г.), "Ще кілька слів до справи Teichmann'a на кров у плямах" (Вокариус Н.С.

- 7 -

- 1931г.), "До питання про визначення статі по волосся за пропозицією Косякова" (Сокариус-Иваницкая - 1931г.), "Застосування кварцевої лампи при дослідженні плям крові" (Сокариус-Иваницкая - 1937г.), "Люминисцентный и спектрографический анализ пятен спермы на вещественных доказательствах" (Сокариус-Иваницкая - рукопись 1941г.), "Нова модифікація зображення кристалів йод-гаматину в кров'яних плямах" (Каплан - 1931г.), "Мікроспектральна метода дослідження плям крові без порушення цілості об'єкта" (Каплан - 1933г.), "Сравнительные результаты получения преципитирующих антисывороток по методам Fudjiwara и Uhlenhuth'a (Розенберг - 1927г.), "Результаты применения камбинированного метода иммунизации по Uhlenhuth'y и Fudjiwara для получения преципитирующих сывороток" (Розенберг - 1927г.), "Відрізнення споріднених видів крові за допомогою реакції преципітації" (Розенберг - 1931г.), "Визначення групи крові в плямах з невеликим вмістом крові" (Розенберг - 1936г.), "До диференціальної діагностики волосся лобкової ділянки" (Цинковский - 1937г.), "Роль случайных вещественных доказательств в практике следствия и дознания" (Сокариус Н.В. - 1927г.), "Закрепление следов гипсом" (Елисеев - 1928г.), "Как исследовать следы на дереве" (Каплан - 1930г.), "Значіння розщеплення волокон тканини за вогнепальних пошкоджень" (Каплан - 1932г.), "К вопросу об извлечении стрихнина при судебно-химическом исследовании" (Валяшко и Розвадовский В.А. - 1928г.), "Про білу темерицю (Veratrum alb.) в судово-хімічній практиці" (Валяшко и Розвадовский В.А. - 1931г.), "До методів кількісного визначення стрихніну, екстрагованого з частин трупа" (Розвадовский В.А. и Брагиловская - 1937г.), "Сравнительное изучение реакций анабазина, никотина и кокаина" (Розвадовский В.А. - 1939г.) и др.;

- 8 -

по судебно-медицинскому исследованию человека (живого и мертвого):

"К микродиагностике у входного кожного пулевого просвета при судебно-медицинском исследовании трупа" (Бокариус Н.Н. – рукопись 1928 г., 103 стр.), "О болезненных явлениях, наблюдаемых у оживленных после повешения" (Вроблевский – 1926г.), "Отравление хлорным газом, как профессиональная вредность" (Вроблевский – 1926г.), "К вопросу о плодомизгнании в судебно-медицинском отношении" (Вроблевский – 1927г.), "К вопросу об определении возраста" (Вроблевский – 1928г.), "Визначення груп крові, додаткових у ній факторів M i N і їх роль в справах спірного батьківства" (Розенберг – 1927г.) и др.

Следует еще назвать некоторые из работ, направленных к внедрению научных методов в практику расследования, а именно: "Огляд місць злочинів" (Елисеєв – 1936г.), "Метрична фотографія і її застосування при огляді місця заподіяння злочину" (Павленко – 1936г.), "Фото на службі райяноської юстиції" (Павленко – 1932г.), "Иль и грязь, как улики" (Елисеєв – 1937г.), "Собирание и закрепление различного рода следов и других вещественных доказательств" (Елисеєв – 1929г.), "Преступление и экспертиза почерка" (Елисеєв – 1928г.), "Про надсилання документів для дослідження" (Леві Е.С. – 1936г.), "Нове в методиці судово-медичних і криміналістичних досліджень" (Бокариус Н.Н. – 1936г.) и др.

В 1926–1927 годах вышли в свет три книги журнала "Архив Криминологии и Судебной медицины", ответственным редактором которого был Директор Харьковского Института засл.проф. Н.С.Бокариус. В изданных трех книгах этого журнала, имеющих общей сложность 1600 страниц, наряду с отдельными работами

- 9 -

сотрудников Харьковского Института, было напечатано 34 реферата и 17 рецензий, написанных также сотрудниками Института (Сокариус Н.С., Баляшко, Вируп, Вроблевский, Елисеев, Савченко).

В 1931 году издавался журнал "Питання Криміналістики та науково-судової експертизи", членом редакционной коллегии которого был также засл.проф. Н.С. Сокариус, однако последняя книжка журнала вышла уже после его смерти. За год вышло три двойных номера. В этом журнале также, кроме научных работ сотрудников, ими были напечатаны 10 рефератов (Сокариус Н.С.) и 1 рецензия (Вируп П.Н.).

В 1936 году был издан совместный сборник Украинского Института Судебной политики и Харьковского Института Судебной Экспертизы под названием "Питання Кримінального процесу та техніки розслідування злочинів". Из шести работ, помещенных в этом сборнике, пять принадлежит сотрудникам Харьковского Института.

В 1937 году вышел в свет сборник трех украинских (Киевского, Харьковского и Одесского) институтов научно-судебной Экспертизы под заглавием "Криміналістика і науково-судова експертиза". В этом сборнике напечатано 4 работы, принадлежащих сотрудникам Харьковского Института.

Остановившаяся на послевоенном периоде работы Института, необходимо отметить законченные уже и подготовленные к печати две больших работы монографического характера, а именно работу доц. Колмакова - "Криминалистическая экспертиза по делам о подделке печатей, штампов и их оттисков" (К вопросу о судебной сфрагистике), имеющую 180 стр. и тов. Елисеева - "Осмотр места происшествия" (220 стр.). Кроме того был проведен еще ряд работ, из которых можно назвать следующие: "Выявление зачищенных штампованных изображений на металле" (Ларина - 1948г.) и

- 10 -

"Методы идентификации неизвестного трупа" (Колмаков - 1946г.). Одновременно проводились работы конструкторского порядка: "Модификация конструкции фотоаппарата Вренинга для с"емки пуль" (Цион) и "Конструкция прибора для переноса оттисков пересекающихся штрихов" (Цион). По первой работе экспериментальный экземпляр ^{прибора} уже изготавливается.

В настоящее время сотрудники Института работают над разработкой следующих проблем: "Криминалистическая экспертиза документов" (Елисеев, Леви, Розвадовский), "Исследование вещественных доказательств" (Колмаков, Сапожников, Цион), "Криминалистическое исследование волокон и тканей с целью их идентификации" (Бокариус Н.Г., Каплан).

Определенное место в жизни Харьковского Института занимали научные конференции, а также участие сотрудников Института в работах съездов и конференций, проводившихся в Москве и Киеве, где они выступали с докладами. Не имея в настоящее время материалов о всех проводившихся конференциях, мы можем только указать, на те из них, о которых представлялась возможность найти сведения в печатных изданиях или которые в силу своей значимости задержались в памяти пишущего эти строки. Так в 1929 году было проведено научное совещание Института с заслушанием доклада проф. Курдюмова (из Астрахани), проводившего свою научную работу в Харьковском Институте⁸⁾. В 1932 году была проведена расширенная научная конференция Харьковского Института в связи с первой годовщиной смерти засл. проф. Н.С. Бокариус, где были заслушаны три научных доклада сотрудников Института (Каплан, Павленко, Розенберг). В 1936 году пять сотрудников Института (Бокариус Н.Г., Елисеев, Каплан, Павленко и Розенберг) выступали с докладами на научной конференции

8) Бокариус Н.С. - Судебная медицина. Харьков. 1930г., т. I, стр. 187-188.

- 11 -

Украинского Института Судебной политики в Киеве, посвященной вопросам уголовного процесса, техники и методики расследования⁹⁾. В 1938 году в связи с 15-ти-летием существования Харьковского Института Судебной Экспертизы была проведена в Харькове расширенная научная конференция с участием сотрудников Киевского и Одесского Институты, а также довольно большого числа приглашенных иногородних работников по линии Криминалистики и Судебной медицины. На этой конференции был сделан доклад о работе Харьковского Института за 15 лет (Бокариус Н.Н.), а также ряд докладов сотрудников Института (Валашко, Розенберг, Елисеев, Павленко). В 1939 году в Киеве состоялась научная конференция всех украинских институтов научно-судебной экспертизы, посвященная вопросам исследования письма и почерка.¹⁰⁾ На этой конференции от Харьковского Института было сделано два доклада (Леви и Розвадовский).

В 1940 году Харьковский Институт совместно с Кафедрой Судебной медицины Харьковского Медицинского Института отметил пятнадцатую годовщину со дня смерти первого директора Института засл.проф. Н.С. Бокариус организацией расширенной научной конференции, где были заслушаны ряд докладов, в том числе три сотрудников Института (Бокариус Н.Н., Елисеев, Розвадовский).

В настоящее время научные доклады регулярно заслушиваются на заседаниях Совета Института. За последнее полугодие было заслушано таких 6 докладов (Колмаков, Елисеев — два доклада, Вольф, Ларин, Пономаренко).

Заканчивая этот раздел, нельзя не остановиться на столь важном вопросе, как подготовка диссертаций. В настоящее время в Институте работают над диссертациями 7 человек, из них двое

9) В Украинському інституті судової політики — Револьюційне Право, 1938р. № 9, стор.25.

10) Евгений — Підсумки наукової конференції інститутів науково-судової експертизи. Револьюційне Право. 1940р. № 8, стор.28.

- 12 -

над докторскими и пять над кандидатскими, из этих последних две работы уже закончены и представляются к защите (Каплан, Михайловская).

Переходя к рассмотрению научно-оперативной деятельности Харьковского Института за весь период его существования, необходимо оговориться, что, если в отношении научно-исследовательской работы, в послеоккупационный период удалось найти некоторые работы или сведения о них, далеко не исчерпывающие, то в отношении научно-оперативной работы никаких материалов обнаружить не представилось возможным и излагаемые ниже данные воспроизведены по памяти автора этих строк, почему и не могут полностью охарактеризовать научно-оперативную деятельность Института.

Оперативную свою работу Харьковский Институт начал 1 ноября 1923 года, когда были получены первые экспертизы. За первый год своего существования в Институт (называвшийся тогда Кабинетом) поступили на исследование объекты по 81 делу. Количество экспертиз росло из года в год и к пятнадцатой годовщине Института (в 1938 году) более чем в десять раз превысило цифру первого года работы Института; в этом – 1938 году в Институт поступило около 900 дел, а 1940 год дал свыше 1000 дел. К моменту прекращения работы Института, в связи со временной оккупацией Харькова немецко-фашистскими захватчиками, в сентябре месяце 1941 года шла тринадцатая тысяча дел, по которым были проведены экспертизы в Институте.

Как рост обращений в Институт, так и увеличение количества экспертиз совершенно ясно показывали, что Институт занял определенное место в работе органов расследования и суда, все более и более внедрявших в свою деятельность научные методы при расследовании преступлений. Вполне понятно, что этому в некоторой степени содействовала и работа Института по популяр-

- 13 -

ризации научных данных среди практических работников следствия и суда, от которой будет сказано ниже.

Подтверждением сказанному являются также отчетные данные последних лет по Харьковскому Институту; так в 1944 году (первом году после возобновления работы Института по освобождении Харькова) были проведены экспертизы по 85 делам, в 1945 году по 249 делам, а в 1946 году по 502 делам с общим количеством объектов, подвергнутых исследованию в последнем году 8274.

Из указанного количества дел на всем протяжении деятельности Института, как в довоенное время, так и в послевоенное, наибольшее количество дел падает на исследование документов по самым различным поводам (в 1946 году по 318 делам 2183 документа). Большое место среди других проведенных экспертиз занимают огнестрельное оружие и боеприпасы (патроны, пули, гильзы), пятна крови, различные ткани (с целью их идентификации) и др. В довоенное время довольно большой процент дел падал на судебно-химические исследования внутренних органов от трупов людей и животных. Этого вида исследования Институт в настоящее время не выполняет.

Кроме производства экспертиз оперативная работа Института заключалась: а) в выездах на места происшествий, где сотрудники Института принимали участие в производстве осмотра мест происшествия, в выявлении и собирании вещественных доказательств и следов преступления, б) в выступлениях в судебных заседаниях в качестве экспертов и, наконец, в) в консультировании работников суда и расследования по отдельным вопросам, относящимся к компетенции Института.

Необходимо отметить, что круг вопросов, по поводу которых обращались в Институт органы расследования и суда

- 14 -

были исключительно обширен и разнообразен, причем в отдельных случаях вопросы выходили далеко за рамки деятельности Института и для разрешения их Институт пользовался предоставленным ему правом привлечения нужных специалистов на правах консультантов. Однако во всех таких случаях участие в комиссии представителя Института являлось обязательным. Опыт работы показал, что при этом условии результаты от проводимой экспертизы получались лучшие, чем при производстве экспертиз непосредственно специалистом в отсутствие работника Института, что является вполне понятным.

Несколько слов надо сказать о сывороточном отделении, существовавшем в Харьковском Институте 15 лет (с 1926 по 1941 г.) Изготавливая преципитирующие сыворотки на белок человека и на 10 видов белка различных животных, сывороточное отделение значительно содействовало улучшению работы секции биологических исследований, работники которой могли широко пользоваться этими сыворотками. Кроме того указанные преципитирующие сыворотки, а также и сыворотки для определения групп крови пользовались большой популярностью в криминалистических и судебно-медицинских учреждениях нашего Союза, куда и высылались по их требованию. Количество указанных учреждений, в которые направлялись сыворотки Харьковского Института достигало 60-70.

Учебная работа Института заключалась в подготовке специалистов в области научно-судебной экспертизы из числа находившихся при Институте аспирантов. Надо сказать, что в течение длительного времени аспирантура в Институте переживала неустойчивое положение, неоднократно производился набор в аспирантуру, а через некоторый срок таковая упразднялась за отсутствием надлежащих ассигнований и только в 1940 году окончательно был решен вопрос о существовании аспирантуры и был произве-

- 15 -

ден набор в количестве пяти человек, из которых два по функции идентификации, два по секциям судебно-фотографических исследований и один по секции химических и физико-химических исследований. Однако война прервала их учебу. В настоящее время аспирантуры при Институте нет.

Более плодотворной была учебная работа, проводившаяся главным образом со следователями и прокурорами и в меньшей степени с судьями. Эта учебная работа имела различные формы: во-первых в виде участия научных сотрудников Института в проводившихся семинарах и на различных курсах, организуемых прокуратурой и органами юстиции по повышению квалификации названных работников; во-вторых путем выездов научных сотрудников Института с докладами на определенные темы на, так называемые, кустовые (межрайонные) совещания следователей, созывавшиеся Областной Прокуратурой; в третьих путем организации в Институте докладов и лекций по отдельным вопросам криминалистики; в четвертых путем посещения музеев и лабораторий Института с дачей соответствующих объяснений и в пятых путем рассылки следователям и судьям методических писем, как общего характера, так и по отдельным конкретным вопросам и делам.

Отсутствие архивных материалов лишает возможности представить здесь определенные (цифровые) данные об объеме этой работы, но некоторым показателем ее является тот неизменный рост обрабатываемости в Институт работников расследования и суда, о чем говорилось уже выше.

В меньшей степени и в меньшем объеме проводилась также учебная работа с сотрудниками милиции по повышению их квалификации, но все-же таковая имела место.

Некоторой иллюстрацией сказанного может служить работа, проведенная в этом направлении Институтом в 1946 году, когда было

— 16 —

прочитано лекций и докладов общим количеством 108 часов, из них 61 час был дан на семинаре следователей Харьковской области, 30 часов на семинаре прокуроров и следователей Военной прокуратуры Южной жел. дороги, 6 часов для следователей Военной прокуратуры Харьковского Гарнизона, 4 часа для прокуроров и следователей гор. Харькова, 4 часа для судей г. Харькова и 3 часа на Харьковском Областном совещании прокуроров и следователей. Кроме того было дано 92 письменных указания методического порядка судебно-следственным работникам и 12 консультаций.

В настоящее время Институт не распространял пока еще эту свою деятельность на другие области Украины, обслуживаемые Институтом и непосредственно на районы, что имело место в довоенное время, когда сотрудники Института выезжали, например, в Сталино, Полтаву, Сумы, Винницу, Лубны, Змиев и др., где в назначенный день собирались работники прокуратуры, суда, а иногда и милиции самого города и соседних районов и им читалась лекция на определенную тему или делался обзорный доклад по ряду наиболее актуальных вопросов криминалистики.

Бесомненно положительную роль в этой учебной работе играл учебно-показательный музей Института, который не раз использовался и для научно-исследовательской работы. В первые годы его существования, когда Институт работал на базе Кафедры Судебной медицины и музей был совместный с кафедральным в нем вполне понятно значительно преобладали экспонаты судебно-медицинского характера. Однако впоследствии, по размещении Института в своем отдельном помещении, представилась возможность перестроить музей соответственно его целям и задачам и надлежало систематизировать имеющиеся экспонаты. непрерывное соби-
рание экспонатов, как из практики Института, а также путем получения материалов от судов по законченным делам в виде тех или

- 17 -

других вещественных доказательств и имевшаяся у Института возможность изготовления экспонатов (таблиц, фото и пр.) непосредственно у себя квалифицированными работниками привели к тому, что к 1941 году Институт имел вполне благоустроенный музей, в котором находилось свыше 1500 надлежаще оформленных экспонатов по соответствующим разделам криминалистики. Постоянным стремлением Института была такая организация музея, чтобы он не представлял собой архивного склада вещественных доказательств, а являлся учебным учреждением, где выставленные экспонаты говорили бы сами за себя и не требовали больших разъяснений. Отзыв посетителей музея, которые нам приходилось слышать давали основание считать, что этой цели Институт постепенно достигал.

Дать подробное описание музея и, в частности, имевшихся в нем экспонатов, к сожалению, не представляется возможным, так как все экспонаты, собиравшиеся и изготовленные на протяжении более 17 лет его существования уничтожены в период немецко-фашистской оккупации и не осталось не только ни одного экспоната, но даже и фотоснимков с них и помещений музея в целом.

Некоторое представление о характере имевшихся в музее Института экспонатов могут дать таблицы, находящиеся в Военно-юридической Академии Советской Армии, по заказу которой они были изготовлены для ее Кафедры Криминалистики и судебной медицины путем дублирования экспонатов, имевшихся в нашем музее.

Заканчивая этот раздел нельзя не сказать несколько слов о том внимании к Институту, которое ему оказывалось на протяжении всего времени его существования, как отдельными специалистами нашего Союза, так и криминалистическими учреждениями. Из последних можно назвать Институт Центральную школу Главного Управления милиции РСФСР (Москва), которая в 1931 году направила в Харьковский Институт группу курсантов в 16 человек во гла-

- 18 -

ве с руководителем тов. Кузицким на месячную производственную практику по некоторым разделам криминалистики, которая и была проведена в мае мес. этого года; группу курсантов-криминалистов во главе с руководителем тов. Якимовичем, приезжавшую в Институт для ознакомления с его работой и др. Из отдельных специалистов, приезжавших в Институт на более или менее длительный срок для проведения той или другой работы или для ознакомления с работой лабораторий и библиотекой Института вспоминаются проф. Черваков, работавший тогда в Минске, проф. Курдюмов из Астрахани, доц. Захаров из Омска, ассист. Щедраков (теперь профессор) из Ростова на Дону, ассист. Мурашко, впоследствии заведывавший Кафедрой Судебной медицины в Витебске, суд. мед. эксперт Шлиганович из Орла, эксперт-криминалист Дванов также из Орла и ряд других. Двери Института были широко открыты и для всех харьковских научных работников других Институтов, которым в связи со своей работой нужна была та или другая консультация или помощь от Института, а подчас и совместная работа с кем либо из научных работников Института. Как на пример такой совместной работы можно назвать работу Яценко, Розенберг и Тищенко, вышедшей из двух учреждений – Украинского Протозойного Института и Харьковского Института Судебной Экспертизы.

Материалы Института, как проходившие по линии его оперативной работы, так и находившиеся в музее использовались в научно-исследовательской работе не только самими сотрудниками Института, особенно широко в названных выше трех руководствах засл. проф. И. С. Сокариус, но и другими авторами в своих работах, из коих можно назвать работы Червакова^{11, 12)}, Терзиана¹³⁾, Ко-

11) Черваков – Судебная баллистика, Москва, 1937, стр. 157

12) Черваков – в рук. "Криминалистика" под ред. Вышинского, Москва, 1938, стр. 245

13) Терзиан – Исследование крови и пятен, в которых подозреваются наличие крови, в следственной и судебной практике. Соц. законность, 1938, №11, стр. 20.

- 19 -

чубинского¹⁴⁾, Долицкого¹⁵⁾, Громова¹⁶⁾ и др.

Особое место в работе, а я бы сказал в жизни Института занимала его библиотека. Начиная с первых книжек, появившихся в библиотеке Института в 1923-24 годах к 1941 году книгохранилище Института имело уже свыше 5000 экземпляров книг, в основном, относящихся к областям работы Института и по смежным дисциплинам. В библиотеке Института наряду с руководствами и монографиями по специальности, очень широко была представлена периодика, как наша отечественная, так и иностранная. Достаточно сказать, что имелись полные комплекты за все годы издания всех советских, юридических, судебно-медицинских и близких к ним, как Административный вестник и т.п. журналов. Возможность получения в обмен на редактировавшиеся засл.проф.н.с. Вокруг наши журналы иностранной периодики в значительной степени содействовала расширению библиотеки. В отдельные годы Институт получал до 20-25 иностранных журналов по специальности. В его библиотеке была представлена периодическая литература по криминалистике, судебной медицине и смежным дисциплинам следующих стран: Франции, Бельгии, Англии, США, Германии, Италии, Польши, Аргентины, Бразилии, Кубы и др. При таком положении Институт имел возможность быть всегда в курсе всех последних достижений, как у нас в Союзе, так и за-границей.

К сожалению вся библиотека Института была уничтожена фашистами в период временной оккупации Харькова и в 1944 году Институт вынужден был начать снова организацию библиотеки. За истекшие, после восстановления Института, годы удалось приобрести некоторое количество книг и в настоящее время их имеется

14) Чубинский - в рук. "Расследование дел об убийствах" под ред. Вышинского, Москва, 1938, стр. 47.

15) Долицкий - Следственные упражнения. Москва, 1936, глава "Убийство или самоубийство".

16) Громов - Вещественные улики и научно-уголовная техника 1932, стр. 78.

- 20 -

около 2000 экземпляров. Однако отсутствие имевшейся в Институте до войны литературы дает себя чувствовать на каждом шагу, как при проведении научно-исследовательской работы, так и научно-оперативной, особенно если учесть еще то, что ни в какой другой области те же Харьков этой литературы не было и нет.

Остается сказать еще о тех людях, которые своим трудом содействовали организации Института (Кабинета), его развитию и впоследствии восстановлению, по освобождении Харькова. Ряд из них и сейчас продолжает еще работать в Институте имея за плечами многолетний стаж работы в нем.

Первым директором Института (сначала заведующим Кабинетом) был, как уже указывалось выше, засл. проф. Николай Сергеевич Вокариус, являвшийся фактическим организатором Института. Начав работу с 1 ноября 1923 года Н.С. был бессменным директором до дня своей смерти – 28 декабря 1931 года. Учитывая его заслуги в создании и организации Харьковского Института Судебной Экспертизы, Правительство Украины после его смерти присвоило Институту его имя и с декабря 1931 года Институт с честью носит имя своего основателя.

Вторым директором Института с декабря 1931 года до декабря 1946 года (за исключением периода временной оккупации г. Харькова) являлся автор этого очерка. С 1 декабря 1946 года директором Института назначен кандидат юридических наук доцент Колмаков В.П.

В секциях, именуемых теперь отделами заведующими были следующие товарищи:

Отдел идентификации: Вокариус Н.П. (I. 1924–I. 1925), Елисеев А.А. (I. 1925–II. 1929), Вокариус Н.П. (II. 1929–XII. 1931), Павленко В.Я. (I. 1932–XI. 1934) и Елисеев А.А. (XI. 1934–IX. 1941 и с III. 1944 по настоящее время).

Отдел судебно-фотографических исследований: Савченко С.С. (XI. 1923–I. 1930), Павленко В.Я. (I. 1930–I. 1941), Розвадовский Е.Ф.

- 21 -

(У. 1941-ІХ. 1941), Левин Н.М. (ІХ. 1944-ХІІ. 1946) и Розвадовский Е.Ф. (ХІІ. 1946 - по настоящее время).

Отдел биологических исследований: Вроблевский П.М. (І. 1924-І. 1925), Бонариус Н.Н. (І. 1925-І. 1930), Бонариус-Иваницкая Н.Г. (І. 1930-ІХ. 1941 и с УІІ. 1944 по настоящее время).

Отдел химических и физико-химических исследований: проф. Валишко (ІУ. 1924-ІХ. 1941). В настоящее время должность эта еще не замещена.

В ранее существовавших секции и отделениях заведующими были:

секция судебно-медицинских исследований: Вроблевский П.М. (І. 1925 до І. 1930), когда секция эта была упразднена.

отделение энвортчнее: Разенберг Р.М. (Х. 1926-1940), после чего временно заведывал этим отделением Познанский Я.С. (1940 - УІ. 1941).

отделение ботанических исследований: Михайловская Т.М. (УІІ. 1932г. - ІХ. 1941).

Из названных товарищей продолжают работать в Институте на других должностях: проф. Н.Н. Бонариус консультантом, тов. Т.М. Михайловская ст. научным сотрудником **отдела** биологических исследований и тов. А.М. Левин - ст. научным сотрудником **отдела** идентификации. Надо назвать еще одного старейшего работника Института начавшего работу ассистентом в марте 1924 года, работавшего **хго** призван в Советскую Армию в июне 1941 года и возвратившегося к работе в Институте после демобилизации из Армии в апреле 1946 года, это ст. научный сотрудник **отдела** биологических исследований С.Д. Каплан.

В заключение надо сказать, что начав работу в виде Кабинета на базе другого учреждения (Кафедры Судебной медицины), Харьковский Институт в 1932 году получил свое собственное помещение, по размерам площади вполне удовлетворявшее все его потребности. Оснащаясь всем необходимым на протяжении ряда лет, Институт в 1941

- 22 -

году достиг такого положения, когда у него имелась вся необходимая аппаратура, нужные приборы и надлежащее оборудование при вполне соответствующем штате работников. Все это создавало определенные предпосылки для дальнейшей плодотворной работы, которая была прервана вероломным нападением фашистов на наш Советский Союз. Многие сотрудники Института ушли в Армию на защиту Родины, из них можно назвать С.А.Каплана, В.И.Постоева, А.А.Стратегопуло, Я.С.Повзнанского и Г.Б.Карсена, которые и сейчас (кроме первого) продолжают службу в Советской Армии. Основное ядро научных работников эвакуировалось на восток. Работа Института была прервана. В августе 1943 года Харьков был освобожден, а в ноябре уже было принято постановление Правительства о возобновлении работы Института, однако осуществить это немедленно являлось затруднительным. Немецко-фашистские грабители полностью уничтожили все имущество Института, остались только стены здания с частью окон и дверей. Убытки, понесенные Институту трудно определить какой-либо денежной суммой. В этих условиях было приступлено к восстановлению Института и также как и на других участках работы в нашем Союзе, в самое короткое время Институт возобновил свою работу. Многого еще нет из того, что было в Институте до войны, многое еще нужно, но мы знаем, что при том внимании, которым пользуется наука в нашей Стране все нужное Институту со временем будет у него. Нет сомнений в том, что с помощью партийных и советских организаций Институт в самое короткое время крепко станет на ноги и быстрыми шагами пойдет вперед по широкой дороге советской науки, хорошо помня слова товарища Сталина, сказанные им на предвыборном собрании избирателей Сталинского избирательного округа г.Москвы 9 февраля 1943 года—"не только догнать, но и превзойти в ближайшее время достижения науки за пределами нашей страны".

14. VI. 1947.

Н. Томский

С П И С О К научних работ сотрудников

Харьковского научно-исследовательского Института Судебной
экспертизы им. засл. проф. Н. С. Бокариус, о которых упоминает-
ся в настоящей работе, с указанием, где они напечатаны.

1. Бокариус Н. С. — Первоначальный наружный осмотр трупа при милицей-
ском и розыском дознании. Харьков. 1925. 54 стр.
2. Бокариус Н. С. — Наружный осмотр трупа на месте происшествия или
обнаружения его. Харьков. 1929. 188 стр.
3. Бокариус Н. С. — Судебная медицина для мадиков и юристов (в 2 ча-
стях) Харьков. 1930. ^{1-я ч.} 690 стр., 2-я ч. — 176 стр.
4. Бокариус Н. С. — Справочный подручный альбом для работников уг.
розыска и милиции при составлении словесного
портрета. Харьков. 1934. 87 стр.
5. Бокариус Н. С. — Лупа для работ над дактилоскопическими. Архив Крим.
и суд. мед. 1927. т. I, кн. 2-3, стр. 863-868.
6. Бокариус Н. С. — Це підлягає слід до спроби Teichmann'a на кров у пля-
мах. Читання крим. та наук. суд. експертизи 1931.
№ 3-4, стор. 24-29
7. Бокариус Н. С. — Роль олучайних вещественних доказательств в практи-
ке следствия и дознания. Архив Крим. и суд. мед.
1927, т. I, кн. 2-3, стр. 805-814.
8. Бокариус Н. С. — К микродиагностике у входного кожного пупового
просвета при судебно-медицинском исследовании тру-
па Харьков 1928 (Монография — рукопись) 103 стр.
9. Бокариус Н. С. — Нове в методиці судово-медичних і криміналістич-
них досліджень. Збірник «Читання крим. процесу та
техніки розслід. злочинів». Київ. 1936. стор. 7-39.
10. Бокариус-Иваницкая Н. Г. — До питання про визначення статі по во-
лоссям за пропозицією Косякова. Читання Крим. та
наук.-суд. експертизи 1931. № 3-4, стор. 34-37.
11. Бокариус-Иваницкая Н. Г. — Застосування кварцової лампи при дослід-

- 2 -

- женні плям крові. Збірник "Крим. і наук-суд. Експертизи" Київ. 1987, зб. I, стор. 147-154.
12. Бокариус-Ваницкая Н.Г. - Люминисцентний и спектрографический анализ пятен спермы на вещественных доказательствах. Харьков. 1941 (рукопись) 40 стр.
13. Валяшко Н.А. и Розвадовский В.А. - К вопросу об извлечении стрихнина при судебно-химическом исследовании. Фармацевт. журнал 1928. № 10, стр. 532.
14. Валяшко Н.А. и Розвадовский В.А. - Про білу чемерицю (*Veratrum alb.*) в судово-хімічній практиці. Фармацевтичний журнал 1931. № 1-2.
15. Вроблевский П.М. - О болезненных явлениях, наблюдаемых у оживленных после повешения. Архив Крим. и суд. мед. 1926. т. I, кн. I, стр. 61-86.
16. Вроблевский П.М. - Отравление клоачным газом, как профессиональная вредность. Архив Крим. и суд. мед. 1926. т. I, стр. 122-136.
17. Вроблевский П.М. - К вопросу о плодонагнании в судебно-медицинском отношении. Архив крим. и суд. мед. 1927, т. I, кн. 2-3, стр. 751-770.
18. Вроблевский П.М. - К вопросу об определении возраста. Суд. мед. Экспертиза. 1928. № 9, стр. 69-74.
19. Елисеев А.А. - Про судово-графічну експертизу. Револьц. Право 1939. № 17-18, стор. 46-49.
20. Елисеев А.А. - Закрепление следов гипсом. Вестник сов. юстиции 1928. № 15/16.
21. Елисеев А.А. - Огляд місць злочинів (нодій). Зб. "Питання крим. процесу та техн. розслід. злочинів" Київ 1986. стор. 99-142.
22. Елисеев А.А. - Пыль и грязь, как улики. Соц. законность 1987. № 12.

- 3 -

23. Елисеев А.А. - Собираніе и закрѣпленіе различнаго рода слѣдов и другихъ вещественныхъ доказательствъ. Сов. юстиція. 1929.
24. Елисеев А.А. - Преступленіе и экспертиза почерка. Вѣстник сов. юстиціи 1928. № 3.
25. Елисеев А.А. - Осмотръ мѣста происшествія. Харьков 1946 (монография - рукопись), 220 стр.
26. Каплан С.Д. - Нова модифікація здобування кристалів подгематину з кров'яних плям. Питання крим. та наук. суд. експер. 1931 № 3-4, стор. 22-34.
27. Каплан С.Д. - Мікроспектральна метода дослідження плям крові без порушення цілості об'єкта. Револ. право 1933. № 6, стор. 256.-
28. Каплан С.Д. - Как исследовать слѣды на деревѣ. Сов. юстиція 1930. № 28.
29. Каплан С.Д. - Значѣнія раздѣленія волоконъ тканей за вогнепальныхъ поврежденій. Револ. право. 1932. № 7-8.
30. Кирбаса А.С. - Опаленія документів, збирання їх і відновленія. Револ. право 1940. № 22, стор. 25
31. Колмаков В.П. - Криминалистическая экспертиза по деламъ о подделке печатей, штамповъ и ихъ оттисковъ (К вопросу о судебной брагметикѣ). Харьков. 1946 (монография-рукопись), 180 стр.
32. Колмаков В.П. - Методы идентификации неизвестнаго трупа. 1946. Послана в журнал "Следственная практика".
33. Ларина С.А. - Выявленіе зачищенныхъ штампованныхъ изображеній на металлѣ. 1946. (рукопись).
34. Леви Е.С. - Про надоклиання документів для дослідження. Револ. право. 1936. № 9, стор. 6-11.
35. Леви М.М. - О расследованіи делъ, связанныхъ с подчисткой документовъ и методика исследования такихъ документовъ. 1936 (рукопись). Доложено на научной конф.

- 4 -

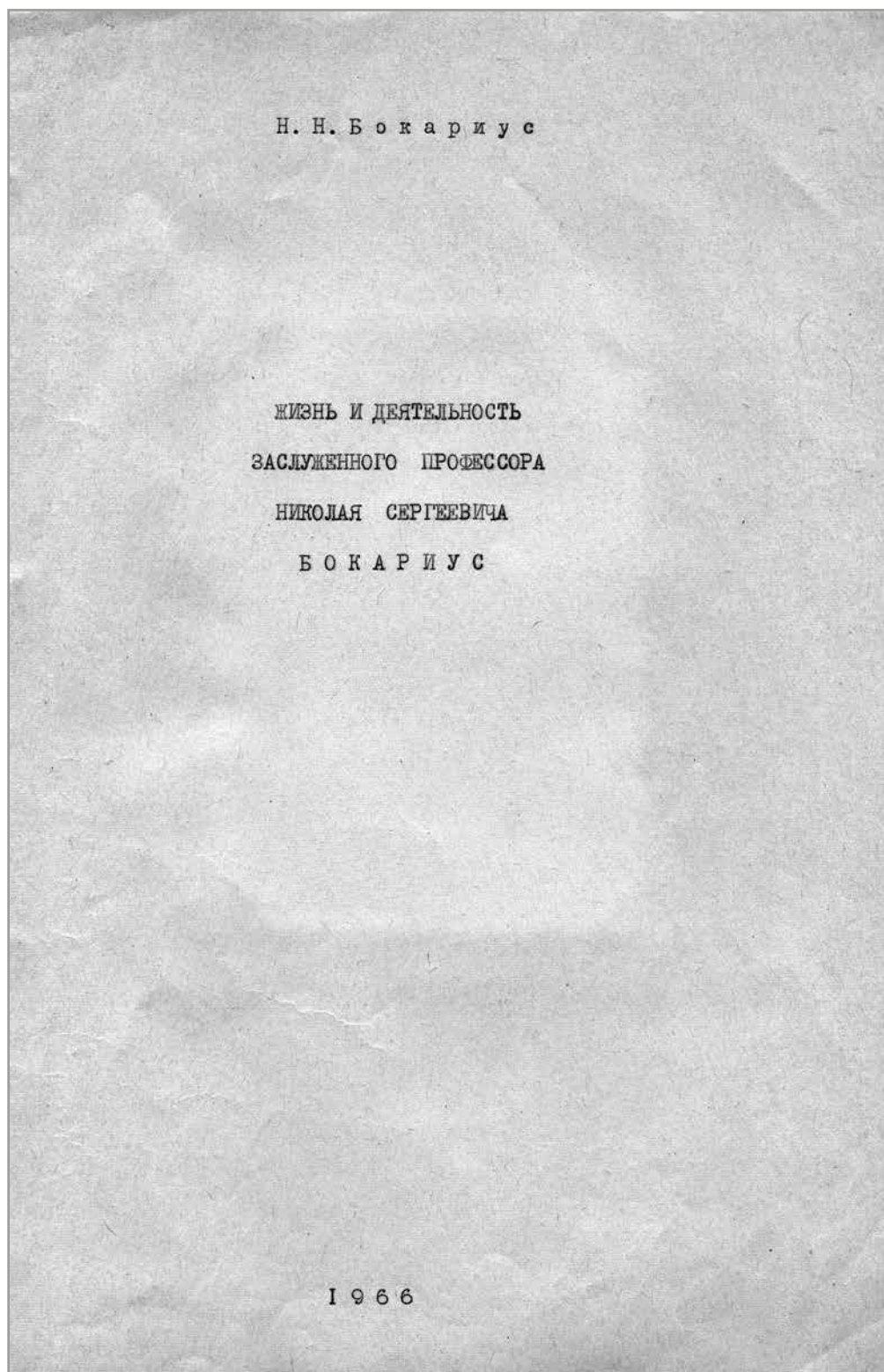
- українських інстит. науч. суд. експертизи НК УССР в Києві в 1939г. Револьц. право 1940. № 8, стор. 28.
36. Павленко В. Я. – Установление последовательности нанесения чернильных текстов в случаях наличия пересекающихся штрихов. Минск. 1936. 15 стр.
37. Павленко В. Я. – Прилад для досліджування куль. Читання крим. та наук. суд. експертизи. 1936. № 2-4, стор. 47-49.
38. Павленко В. Я. – Методична фотографія і її застосування при огляді місця заповнення влучину. 36. "Читання крим. процесу та тех. розслід. влучину". Київ 1936, стор. 154-162.
39. Павленко В. Я. – Фото на службі радянської юстиції. Фото сою. будівництву. 1932. № 9-10, сто. 47-52.
40. Розвадовський В. А. и Брагиловская Р. – До методів кількісного визначення стрихніну екстрагованого з частин труп. 36. "Крим. і наук. суд. експертизи". Київ. 1937. № 1, стор. 225-229.
41. Розвадовський В. А. – Сравнительное изучение реакций анабазина, никотина и кониина. Фармация. 1939. № 12.
42. Розвадовский В. Ф. – Исследование документов, исполненных симпатическими чернилами. 1938 (рукопись). Доложено на научной конф. украинских Институтів науч. суд. експертизи НК УССР в Києві в 1939г. Револьц. право. 1940. № 8, стр. 28.
43. Розенберг Р. М. – Сравнительные результаты получения преципитирующих антисывороток по методам Fudjiwara и Uhlenhuth'a. Архив Крим. и суд. мед. 1927 т. I, кн. 2-3, стр. 349-356.
44. Розенберг Р. М. – Результаты применения комбинированного метода иммунизации по Uhlenhuth'y и Fudjiwara для получения преципитирующих сывороток. Архив крим. и суд. мед. 1927. т. I, кн. 4-5, стр. 1172-1197.
45. Розенберг Р. М. – Відділення споріднених видів крові за допо-

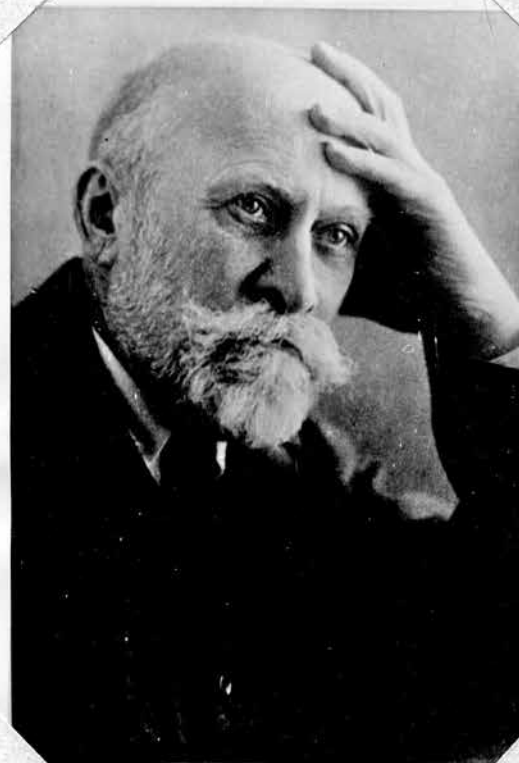
- 5 -

- могою реакції преципітації. Питання крим. та наук. суд. експертизи. 1931. № 2-4, стор. 38-43.
46. Розенберг Р.М. - Визначення групи крові в плямах з невеликими змістом крові. Зб. "Питання крим. процесу та техн. розсліду злочинів". Київ. 1936. стор. 142-153.
47. Розенберг Р.М. - Визначення груп крові, додаткових у ній факторів M і N і їх роль в справах спірного батьківства. Зб. "Крим. і наук. суд. експертиза". Київ. 1937. Зб. I, стор. 101-109.
48. Розенберг Р.М., Яценко Ф.М. и Тищенко О.Д. - Визначування об'єктів нападу *Anopheles maculipennis* Meig. за допомогою реакції преципітації. Саніт. ентомолог. бюлетень. 1929 т. I, в. I, стор. 3-6.
49. Ципковський В.П. - До диференціальної діагностики волосся лобкової ділянки. Зб. "Крим. і наук. суд. експертиза". Київ. 1937. Зб. I, стор. 155-160.

М. Тищенко

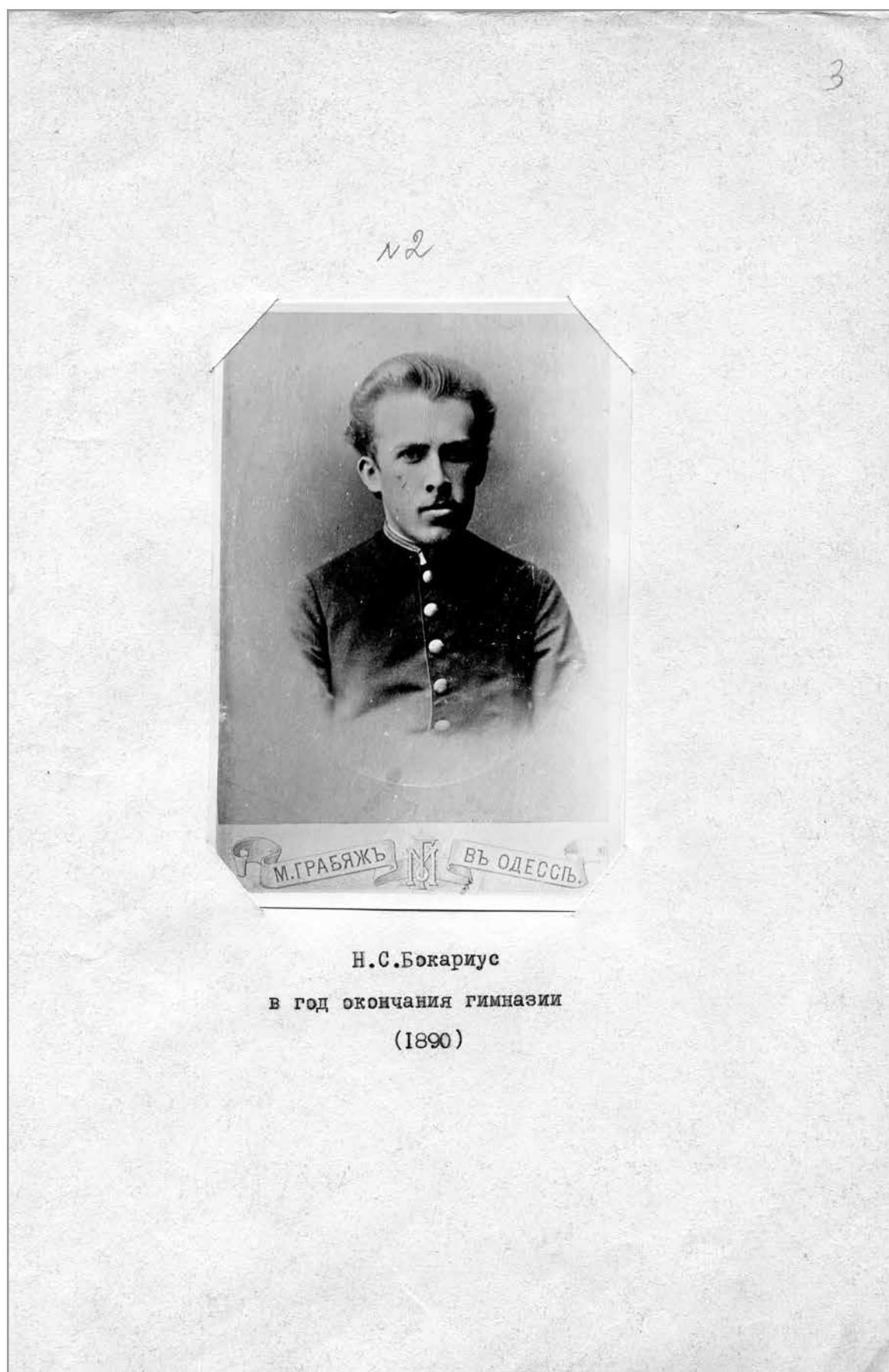
Н. Н. БОКАРИУС
**«ЖИЗНЬ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЗАСЛУЖЕННОГО ПРОФЕССОРА
НИКОЛАЯ СЕРГЕЕВИЧА БОКАРИУС»**
(репринтне відтворення)

Засл.проф.Н.С.Бокариус

1869-1931

Н.С.Бокариус
в год окончания медицинского
факультета Харьковского уни-
верситета (1895)

Проф. Н. Н. Бокариус.

Жизнь и деятельность
заслуженного профессора Николая Сергеевича Бокариус.

В преддверии 50-летия Великой Октябрьской социалистической революции все мы подводим итоги работы за прошедшие 50 лет, отмечая успехи, достигнутые нашей Родиной, а успехи эти исключительно велики, в частности и в развитии советской науки. С определенными достижениями подходит к знаменательной дате и советская судебная медицина, развитие которой берет начало в период ее становления, связанный с деятельностью двух замечательных судебных медиков Петра Андреевича Минакова и Николая Сергеевича Бокариус.

В отношении последнего в 5 томе Большой советской энциклопедии написано: "выдающийся русский судебный медик и криминалист, один из создателей отечественной судебной медицины и криминалистики" (1950, стр. 386).

Н. С. Бокариус родился в Одессе 19 марта (ст. ст.) 1869 года в семье преподавателя и воспитателя Ришельевской мужской гимназии. Уже при прохождении курса гимназии у Н. С. была выявлена склонность к педагогической работе и, при обучении его в 5 и последующих классах, руководством гимназии ему было поручено проведение занятий с неуспевающими учениками младших классов. Будучи учеником 7 и 8 классов он состоял уже заведующим физическим кабинетом гимназии и ведал подготовкой установок к урокам физики, за что получал 10 рублей в месяц.

По окончании в 1890 году гимназии, Н. С. поступает на медицинский факультет Харьковского университета и с этого года вся жизнь и работа его связаны с Харьковом. Окончив в 1895 году университет, Н. С. был избран медицинским факультетом на должность сверхштатного ординатора факультетской хирургической клиники, руководимой проф. В. Ф. Грубе, где специально занимался патологоанатомическими и

- 2 -

6

патогистологическими исследованиями клинического материала и организовал демонстрацию микропрепаратов в ручных микроскопах на лекциях проф. В. Ф. Грубе.

В 1897 году Н. С. избирается на должность помощника прозектора кафедры судебной медицины, руководимой проф. Ф. А. Патенко, и вся последующая 34-летняя судебно-медицинская работа его неразрывно была связана с этой кафедрой. В 1901 году Н. С. стал прозектором, в 1903 г., по прочтении в заседании факультета двух пробных лекций, был принят в число приват-доцентов, а в 1910 г. был избран заведующим кафедрой, получив звание профессора. (фото-1). На этой последней должности он оставался до своей смерти в 1931 году.

Вся деятельность Н. С. была исключительно разносторонней: наряду с научно-педагогической, он проводил большую практическую, организаторскую, административную и общественную работу, но протекала она на протяжении двух различных периодов, в совершенно различных условиях и этим определялся ее характер.

Николай Сергеевич принадлежал к тому поколению людей, которые хорошо знали и чувствовали несправедливость и гнет царского режима, были свидетелями прогрессивного роста и развития революционного движения рабочего класса. Они видели огни будущего, о которых так хорошо сказано в рассказе В. Г. Короленко "Огоньки", написанном им в 1900 году: "...Много огней и раньше и после манили не одного меня своей близостью. Но жизнь течет все в тех же угрюмых берегах, а огни еще далеко. И опять приходится налегать на весла... Но все-таки... все-таки впереди - огни!"

Будучи преданным своему народу и желая внести свой посильный вклад в поднятие его культурного уровня, Н. С., начиная со студенческой скамьи (1891 г.), на протяжении 11 лет принимает участие сначала под руководством проф. В. Я. Данилевского в комитете

Н.С.Бокариус
завед.кафедрой судебной медицины
Харьковского университета
(1910)

- 3 -

по устройству сельских библиотек и читалень, а потом под руководством С.А.Раевского в комитете по устройству народных чтений, по поручению которого лично проводит читки в читальне на Москалевке и в ночлежном доме на Благовещенском базаре. В числе других под руководством проф. В.Я.Данилевского в 1909–10 г.г. Н.С. принимает участие в составлении Народной энциклопедии, в которой публикует две свои работы.

Желая облегчить страдания народа в период первой мировой войны, Н.С. в 1914–15 г.г. проводил разгрузку раненых с поездов, прибывавших в Харьков с фронта, и распределение их по другим городам, привлёк к этой работе студентов-медиков. В 1915–1917 годах на организованных и руководимых Н.С. различных курсах было подготовлено около 2000 сестер милосердия, около 500 санитаров и братьев милосердия из студентов, около 600 санитаров-дезинфекторов также из числа студентов, около 300 дезинфекторов-инструкторов и 100 инструкторов по борьбе с удушливыми газами. Небезынтересно отметить, что организация ряда курсов сопровождалась определенными трудностями в силу того, что руководство Красного креста не только не оказывало никакой помощи, а противодействовало проведению таких курсов, хотя потребность в подготовке всех указанных работников была очевидна.

Вполне понятно, что при всем этом основной работой Н.С. была педагогическая и научная, проводившаяся на кафедре судебной медицины. Можно определенно сказать, что Н.С. не только любил преподавательскую деятельность и умел хорошо организовать учебный процесс, но он бесспорно был талантливым педагогом.

Получив звание приват-доцента, Н.С. вел ряд самостоятельных курсов: курс микроскопических и микрохимических исследований вещественных доказательств для студентов 4 курса (1906–1910 г.г.),

- 4 -

практический курс техники судебно-медицинских вскрытий со студентами 4 и 5 курсов (1907-1909 г.г.), курс подания первой помощи до прибытия врача с практическими занятиями для студентов двух младших курсов медицинского факультета (1904-1907 г.г.). Одновременно в 1905 г. начал преподавать судебную медицину на юридическом факультете университета. Кроме того, с 1896 г. в течение 15 лет Н.С. читал курс пластической анатомии в Харьковской городской художественной школе и в 1908 г. выпустил литографированные записки по пластической анатомии. В 1906-1908 г.г. читал курс нормальной анатомии человека на естественном отделении физико-математического факультета Высших женских курсов и в течение 5 лет, начиная с 1912 г., читал годичный курс гигиены школьника и школьной гигиены преподавателям средних школ на педагогических курсах Харьковского учебного округа и на Харьковских высших курсах новых языков. С 1914 по 1917 год преподавал в 8 классе мужской гимназии курс гигиены со включением общих основ учения о строении и функциях человеческого организма. С 1912 по 1915 год состоял директором Харьковской женской гимназии Драшковской, а с 1916 по 1918 год - директором 1-й Харьковской зубо-врачебной школы.

Заведуя кафедрой судебной медицины в университете, Н.С. с 1910 года состоял профессором фармацевтических курсов медицинского факультета, где на протяжении 10 лет преподавал судебную химию с практическими занятиями, курс подания первой помощи до прибытия врача и законоположения по фармацевтической практике. После организации Харьковским медицинским обществом в 1910 году в Харькове Женского медицинского института, Н.С. был избран заведующим кафедрой судебной медицины этого института. С 1910 по 1918 год по избранию исполнял обязанности секретаря медицинского факультета Харьковского университета.

- 5 -

В 1913 году Н.С. организует в составе Харьковского университета институт судебной медицины с постройкой для него специально-го здания, что дало возможность значительно улучшить преподавание судебной медицины, на методике которого мы остановимся в дальнейшем

Проводя большую педагогическую работу и считая себя в первую очередь педагогом, Н.С. понимал, что преподавательская работа может быть плодотворной только при условии сочетания ее с научно-исследовательской, о чем так хорошо еще было сказано великим Пироговым в его работе "Университетский вопрос": "Отделить учебной от научного в университете нельзя. Но научное без учебного все-таки светит и греет. А учебное без научного, как бы ни была ... приманива его внешность, - только блесит" (стр. 334).

Начав работать на кафедре, Николай Сергеевич сразу включился в научно-исследовательскую работу, причем первые его работы были посвящены различным вопросам, но уже в этот период времени наметился определенный раздел судебной медицины, который привлек наибольшее его внимание - это раздел исследования вещественных доказательств. Из 8 работ, опубликованных с 1900 по 1902 год, 5 посвящены реакции Флоранса, которая была предложена автором в 1897 г., как реакция специфическая на сперму. Эта реакция в тот период заинтересовала многих исследователей, в том числе и Николая Сергеевича, который закончил серию своих работ докторской диссертацией на тему: "Кристаллы Флоранса, их химическая природа и судебно-медицинское значение". Диссертация была успешно защищена на заседании медицинского факультета Московского университета, одним из официальных оппонентов на защите был Петр Андреевич Минаков.

В своей диссертации Н.С. показал, что реакция Флоранса не является "безусловной предварительной пробой на семенную жидкость", независимо от результатов ее (положительного или отрицательного) должно быть произведено исследование на наличие сперматозоидов,

- 6 -

так как весьма многочисленные продукты животного и растительного происхождения дают кристаллы Флоранса. Кроме того, Н.С. установил химическую природу кристаллов Флоранса, показав, что веществом, вызывающим образование этих кристаллов, является холин.

Одна из работ Н.С., посвященная реакции Флоранса, была опубликована в 1902 году в немецком журнале Гопфе-Зейлера (т.34, № 3-4) и получила большое распространение в иностранной литературе в виде ссылок на нее, а в 1931 г. она, по инициативе редакции кубинского журнала, была полностью переведена на испанский язык и опубликована в судебно-медицинском журнале в Гаване (1931, № 12).

В этот же начальный период работы на кафедре Н.С. были проведены исследования в отношении кристаллов гемоглобина и в 1901 г. опубликованы результаты этих исследований. В этой работе Н.С. впервые описал форму кристаллов гемоглобина птиц, указав, что кристаллы гемоглобина из крови гуся и утки сходны по форме с кристаллами гемоглобина человека. Здесь же им было отмечено, что реакция эта не может получить прав гражданства в судебно-медицинской практике.

В 1902 г. Н.С. публикует еще две работы: об открытом овальном отверстии в перегородке между предсердиями у взрослых людей и к дифференциальной диагностике прижизненного и посмертного происхождения странгуляционной борозды при повешении. Приведя в этой последней работе обширный обзор литературы, начиная с XVIII столетия (работа Людвиг), и произведя микроскопическое исследование прижизненных и посмертных странгуляционных борозд, Н.С. установил, что наличие активной гиперемии и кровоизлияний с присущими им характерными особенностями является несомненным признаком прижизненной странгуляционной борозды при повешении. Кроме того, в этой же работе отмечены различные явления, наблюдаемые в области дна борозды, зависящие от положения тела и степени зажатия петли.

Эта работа, как и следующая о значении странгуляционной борозды при повешении, опубликованная в 1904 году, получили у ряда авторов положительную оценку. Так, проф. А.С.Игнатовский в своем учебнике судебной медицины (вып. I, 1910) пишет: "В последнее время вопросом об отличительных признаках прижизненной борозды занимался Бокариус. В его статье сделана сводка мнений относительно отличий прижизненной и посмертной борозды; выводы его, по моему мнению, наиболее соответствуют действительности, а потому я считаю необходимым остановиться на них..." (стр. 243).

Проф. А.Д.Гусев в пособии "Основы судебной медицины", изданном в 1938 году под редакцией проф. Н.В.Попова, говорит: "Гораздо больше дает для экспертизы микроскопическое исследование, причем в случае прижизненного происхождения странгуляционной борозды обычно находят картину, прекрасно описанную Бокариусом, — активную гиперемию в области борозды и кровоизлияния... Опыт казанской секционной показывает, что при исследовании свежего трупа этот способ всегда дает возможность точно разрешить вопрос о прижизненности повешения" (стр. 95).

В последнем вышедшем пособии по судебно-медицинской гистологии (1958) Л.И.Громов и Н.А.Митяева пишут: "Большой известностью пользуются работы Н.С.Бокариуса об исследовании странгуляционной борозды..." (стр. 15).

Продолжая наблюдения в области исследования семенных пятен, Н.С. в 1907 году публикует новую работу "К вопросу о микрохимических реакциях на семя", в которой подвергает разбору реакцию Барберио, предложенную им в 1905 году. Проведя проверочные исследования, Н.С. отмечает отрицательные стороны реакции Барберио (точность дозирования объекта и реактива, крайне мелкие кристаллы, не имеющие характерной формы, непостоянство получения кристаллов) и предлагает два своих реактива, с помощью которых при исследовании спермы по-

- 8 -

лучаются однотипные крупные кристаллы и даже в тех случаях, когда реакция Барберо дает отрицательный результат.

Эта, предложенная Николаем Сергеевичем, реакция приводится в ряде учебников и научных работ. Так, например, проф. А.С.Игнатовский в своем учебнике судебной медицины (вып.2, 1912) пишет: "...более удобны реактивы, предложенные Бокариусом..., вид кристаллов несколько иной, чем у Барберо, они правильно ромбовидной формы, довольно крупны, желтого цвета. Эти достоинства реактива Бокариуса отметили Френкель и Пуппе" (стр.104).

Проф.М.А.Бронникова в практическом руководстве "Судебно-медицинское исследование вещественных доказательств" (1947) говорит: "Бокариус видоизменил реакцию Барберо, предложив следующие реактивы... При употреблении этих реактивов образуются кристаллы ромбовидной формы и значительно большей величины, что, разумеется, удобнее для диагностики" (стр.174). Об этом же она говорит и в пособии "Основы судебной медицины" (1938, стр.564).

Проф.А.И.Шибков в своих лекциях по судебной медицине (1924) пишет: "В одном случае бывшей не так давно у меня экспертизы я высказался положительно о наличии семени в жидкости при отсутствии в ней нитей, но при получении кристаллов Флоранса и Бокариуса, и простатических тел" (стр.120).

Можно отметить, что в ряде работ приведены рисунки с указанием, что на них представлены кристаллы Бокариуса. Сказанное имеет место в атласе Г.Пуппе (1908), в учебнике А.С.Игнатовского (1912), в пособии Ю.Кернера (1931), в руководстве по судебной медицине на китайском языке, изданном в Ханчжоу в 1951 году.

В 1910 году Н.С.издает свое первое руководство "Судебно-медицинские микроскопические и микрохимические исследования вещественных доказательств". В предисловии этого руководства Н.С.писал:

- 9 -

14

"У нас нет систематического изложения микроскопических и микрохимических исследований, так часто встречающихся в судебно-медицинской практике; комбинировать же при каждом исследовании все то, что разбросано по многоразличным обширным руководствам и трудам, главным образом, иностранной литературы, далеко не всегда доступно и удобно исследователю. Желая облегчить этот труд тем, кому придется иметь дело с такого рода исследованиями, я и решаюсь выпустить предлагаемую книгу – первый опыт подобного труда в нашей литературе" (стр. II)

Е.Е. Матова по поводу названного руководства пишет: "Это ценное пособие в силу своей исчерпывающей полноты и уникальности принесло автору заслуженную известность в кругах специалистов" (стр. 9). Аналогичное указание мы встречаем и в работе А.И. Ларченко, который отмечает, что это руководство "в течение многих лет оставалось единственным в этой области и пользовалось заслуженным успехом среди специалистов" (стр. 9).

Конечно, в настоящее время это руководство значительно устарело, однако, в тот период времени, когда оно было издано, других подобных руководств не было и до издания в 1924 году лекций проф. А.И. Шибкова по этому вопросу оно являлось единственным и сыграло определенно положительную роль, будучи настольной книгой для лиц, занимавшихся такими исследованиями.

В начале XX столетия почти одновременно вышли в свет три отечественных оригинальных руководства по судебной медицине, автором одного из них был Н.С. Бокариус, издавший в 1911 году "Краткий курс судебной медицины". Появление курса лекций А.С. Игнатовского (1910), учебника Д.П. Косоротова (1911) и названного выше краткого курса Н.С. Бокариус было знаменательным событием и положительно сказалось на преподавании судебной медицины, так как до этого студенты должны были пользоваться переводными изданиями, "пригодными скорее в качестве справочных книг для специалистов врачей, чем

- 10 -

для студентов", как писал Н.С. в предисловии своего курса (стр.1).

Дальнейшие работы Н.С. относятся к исследованию пятен крови. В 1913-1915 годах им публикуются три работы, две из которых посвящены кристаллам Тейхмана ("Новый прием получения кристаллов Тейхмана", 1913 г. и "К вопросу о способе получения кристаллов Тейхмана", 1914 г.) и одна "К технике приготовления препаратов на гемохромоген при исследовании кровяных пятен" (1915).

В первых двух работах Н.С., модифицируя реакцию Тейхмана, опубликованную в 1853 году, предлагает свой реактив и способ, облегчающий получение соответствующих кристаллов. Во второй из указанных работ Н.С. пишет: "Предлагаемый мною прием обладает тем преимуществом, что он освобождает вполне исследователя от необходимости следить за непременно неизлишим прибавлением поваренной соли, количество которой однако определенно точно все-таки не могло быть установлено и никогда не указывалось, а, кроме того, при мною указываемом приеме исследователю нет надобности остерегаться перегревания препарата, так как даже и умышленное подогревание его с последующим вскипанием... несколько не нарушает успешного получения желанных результатов в случае происхождения пятна от крови. Помимо того, необходимо отметить, что прием этот, отличающийся крайней простотой, требует для приготовления препарата минимального времени: в 15-20 секунд может быть получен прекрасный препарат на кристаллы Тейхмана" (стр.14).

Предложенные Н.С. реактив и способ получения кристаллов Тейхмана приводятся во многих учебниках и специальных работах как наших отечественных авторов, так и зарубежных. Можно назвать учебники Д.П. Косоротова (1923, 1928, 1931), Н.В. Попова (1940, 1946, 1950), М.И. Райского (1953), Эд. Гофмана (1927), Л. Вахгольца (1933), В. Живо-Дамбровского (1958), специальные работы М.А. Бронниковой (1947), А.К. Туманова (1961), Р.Г. Гензбом и Н.П. Корнеевой (1965), Э. Цимке

16

- II -

(1924), К. Вальхера (1939).

Проф. А. И. Шибков в своих лекциях (1924) говорит: "Из всех видоизменений, предложенных для пробы Тейхмана, по моему опыту, заслуживает особенного внимания модификация с глицерином, предложенная проф. Бокариусом... Преимущества этого метода в том, что препарат не так быстро высыхает, не требует более частой повторной прибавки реактива и препарат может спустя долгое время исследоваться в жидкой среде" (стр. 80).

В учебнике В. Гживо-Дамбровского, переведенном на украинский язык и изданном в 1929 году под названием "Нариси судової медицини", проф. Ф. Н. Жмайлович пишет: "Наиболее удачную модификацию реакции Тейхмана предложил проф. Бокариус... Способы, предложенные проф. Бокариус, значительно упрощают технику исследования... Преимуществом этого способа является то, что нагревание препарата и испарение жидкости не требует никакой особой осторожности; препарат можно несколько раз проводить через пламя, а вся реакция продолжается 20 секунд и дает положительные результаты" (стр. 249, перевод мой – НБ).

Ст. Лагуна (Познань) в своей работе, опубликованной в польском судебно-медицинском журнале (Варшава, 1928), указывает, что лучшей реакцией при его исследованиях была реакция, видоизмененная Бокариус, так как, применяя ее, он получил положительные результаты в 87%, тогда как другие реакции (Вахгольца, Ниппе) не дали таких результатов более 65%.

В работе, относящейся к технике приготовления препаратов на гемохромоген, Н. С. пишет: "После ряда исследований и проверок... я пришел к заключению, что... можно было бы предложить следующий реактив, дающий прекрасные препараты, получение которых не может затруднить начинающего, а уж тем более опытного привычного исследователя" (стр. 3).

- 12 -

Указывая, что, наряду с реакцией на кристаллы гемохромогена для установления присутствия крови в пятне, может быть проведена реакция на шары гемохромогена, Н.С. отмечает, что в последнем случае бывает трудным провести микроспектральный анализ шаров, вследствие их малого размера и предлагает проводить реакцию на раствор гемохромогена с предложенным им реактивом, вошедшим в практику, как реактив Бокариус. Преимуществом этой реакции является возможность всегда провести микроспектральный анализ, что необходимо для утверждения наличия крови в пятне и длительность (6 месяцев и более) сохранения препарата при надлежащей заделке его.

Своими работами в области исследования вещественных доказательств Н.С. внес в свое время определенный вклад в этот раздел судебной медицины. Д.П. Косоротов в одной из своих работ, опубликованной в 1916 году, писал: "...лучшие современные данные по исследованию вещественных доказательств принадлежат именно России и ее судебным врачам. Имена профессоров Оболенского, Минакова, Бокариуса, Вертоградова, Григорьева, как наиболее авторитетных в микроскопической технике, пользуются заслуженной известностью, так как ими сделано в науке несравненно больше, чем заграничными коллегами" (стр. 104).

В 1915 году Н.С. издал первый том капитального руководства "Судебная медицина в изложении для юристов", как опыт изложения основ судебной медицины для юристов с присоединением необходимых общих сведений из анатомии, гистологии, физиологии, химии, патологии и других медицинских дисциплин. Указанный первый том объемом в 779 страниц с 391 рисунком посвящен рассмотрению вопросов, относящихся к крови и ее сосудистой системе, коже и костям.

В этом руководстве Н.С. впервые предложил различать три периода изменений в трупном пятне, чему посвящен специальный параграф, в котором дано описание указанных периодов. Н.С. пишет: "В те-

- 13 -

18

чение существования трупного пятна в нем непрерывно происходят изменения, отражающие на себе результат процессов, происходящих в тканях, лежащих под поверхностью кожи, занятой трупным пятном. В этих процессах различают три периода, характеризующихся каждый своими особенностями, доступными уже микроскопическому исследованию" (стр. 307).

В связи с изложенным указание в учебнике проф. М. И. Райского (1953) на то, что "до 1928 г. в развитии трупных пятен намечали две основные стадии: гипостаз... и имбибицию... Так утверждали авторы всех учебников" (стр. 42) является ошибочным. Следует отметить, что во втором издании учебника, изданном на украинском языке в 1961 г., это указание отсутствует.

По поводу названного руководства видный дореволюционный судебный и общественный деятель академик А. Ф. Кони в письме Николаю Сергеевичу писал: "С живейшим интересом читаю Вашу "Судебную медицину" и преклоняюсь перед массой труда и знаний, вложенных в нее. Но это том I. Вышел ли II т.?" С сожалением приходится отметить, что в связи с происходившей первой мировой войной, последующие тома этого руководства изданы не были.

Проф. Ю. С. Сапожников в своем докладе на научной конференции, происходившей в декабре 1956 года в Харькове, посвященной 25 годовщине со дня смерти Николая Сергеевича, сказал: "В 1915 году Н. С. Бокариус выпускает в свет свою исключительную по содержанию и оформлению книгу "Судебная медицина в изложении для юристов". Этот прекрасный труд с замечательными фотографиями, таблицами, цветными рисунками, занимающий 779 страниц, в котором ярко, просто и доступно для юристов излагаются основы анатомии, гистологии, патологии и судебной медицины, является непревзойденным" (стр. 6).

В течение последующих двух лет Н. С. издает восемь выпусков методических пособий под названием "Сведения к практическим рабо-

- 14 -

там студентов по судебной медицине". Каждый выпуск этих пособий был посвящен отдельному виду практических занятий, которые выполнялись студентами на кафедре. Так, в первом выпуске были приведены сведения к изучению оптических приборов, употребляемых при судебно-медицинских экспертизах, во втором - к исследованию кровяных пятен, в третьем - к исследованию семенных пятен, в четвертом - к исследованию волос, волокон и перьев и т.д. Наличие этих "Введений" содействовало созданию наиболее благоприятных условий для самостоятельной работы студентов на практических занятиях, о чем еще будет сказано ниже.

Особенно широко развернулась многогранная деятельность Н.С. Бокариус после Великой Октябрьской социалистической революции. К этому времени относится издание его капитальных руководств и пособий, а также стремление Н.С. к установлению более тесного контакта между судебной медициной и криминалистикой и внедрения в судебную медицину криминалистического направления. Проф. Ю.С. Сапожников в докладе на упомянутой выше конференции отметил, что "идеи и указания Н.С. о необходимости тесной связи между судебной медициной и криминалистикой повели к тому, что ряд ученых судебных медиков встали также на этот путь, на путь криминалистического направления в судебной медицине в судебно-медицинской экспертизе" (стр.8).

Проф. М.М. Гродзинский в своем выступлении на той же конференции сказал: "Излишне доказывать, что криминалистика это наука и излишне доказывать, какая связь существует между судебной медициной и криминалистикой, но не излишне напомнить, что эту связь установил Николай Сергеевич Бокариус". Можно с полным основанием считать Н.С. основоположником криминалистического направления в судебной медицине, получившего в последующие годы столь большое распространение как в научной, так и практической работе судебных медиков. Это нап-

20

- 15 -

равление красной нитью проходит в трудах Н.С.и всегда было в его практической деятельности. Доц.С.И.Тихенко в своей работе "Развитие советской криминалистики на Украине" писал: "...в Харькове заслуженный профессор судебной медицины Н.С.Бокариус широко развернул свою научную деятельность, имевшую большое значение не только для судебной медицины, но и для криминалистики" (стр.13).

Первым пособием, изданным в это время, был подготовленный Н.С. "Справочный подручный альбом для работников уголовного розыска и милиции при составлении словесного портрета", в котором на 57 таблицах представлены различные изображения отдельных частей лица и общие формы головы с указанием при них соответствующих названий. Это пособие было издано в 1924 году Управлением милиции и розыска УССР.

В 1925 году выходит в свет капитальное руководство Н.С. - "Первоначальный наружный осмотр трупа при милицейском и розыском дознании" объемом 541 страница. В предисловии этого издания Н.С. писал: "Труд, положенный на эту книгу, был отдан мною ей с полным искренним желанием, да послужит она на пользу работникам розыска и милиции в исполнении возлагаемых на них задач в деле первоначального наружного осмотра мертвого тела на месте убийства или происшествия при милицейском розыском дознании" (стр. IУ).

Нельзя не отметить, что руководство это полезно не только для работников милиции, но в равной степени и для работников следствия и для судебно-медицинских экспертов. Оно получило положительную оценку у многих ученых как судебных медиков, так и криминалистов и в определенном отношении не потеряло своего значения и в настоящее время.

Так, проф. В.Ф.Черваков пишет: "Хотя руководство рассчитано на работников милиции и розыска, тем не менее оно стало настольной книгой судебно-медицинских экспертов. Это пособие в силу своей

- 16 -

исчерпывающей полноты и оригинальности не имеет себе равных не только в отечественной, но и в мировой литературе" (стр.5).

В учебнике проф.Н.В.Попова (изд.1950 г.) говорится: "По содержанию, полноте материала, его иллюстративности это руководство является непревзойденным в мировой литературе по данному вопросу" (стр.20). Аналогичное высказывание имеется у проф.Ю.С.Сапожникова: "Это единственный в мире наиболее капитальный труд по данному вопросу" (стр.7).

Проф.М.И.Райский в своем учебнике пишет: "На Украине в 1925 г.Н.С.Бокариус печатает свой труд "Первоначальный наружный осмотр трупа", - обширную монографию, в которой впервые в судебно-медицинской литературе на большом материале, иллюстрированном массой фотоснимков, подробно трактуется о первичном осмотре трупа в судебно-медицинском разрезе" (стр.20).

Проф.К.И.Татиев в докладе на конференции в 1956 году говорил: "Такой монографии, глубокой по содержанию и по постановке оригинальных и важных вопросов в области научного расследования преступлений, не было ни в отечественной, ни в зарубежной литературе. Впервые судебный медик и криминалист получили исчерпывающие научные советы и указания в методике первоначального осмотра трупа на месте обнаружения..." (стр.9).

Доц.В.П.Колмаков в своем докладе на той же конференции отметил, что Н.С.Бокариус написал работу, "являющуюся по своей научности, системе изложения материала, точности и ясности его подачи, иллюстративности высказанных положений, образцовой в советской криминалистической литературе" (стр.12).

В последующие годы Н.С.предпринимает работу по изданию "Настоящего руководства к усвоению научной техники в расследовании преступлений" в пяти книгах. В 1929 г. выходит из печати книга вторая этого руководства под названием "Наружный осмотр трупа на ме-

22

- 17 -

сте происшествия или обнаружения его" (188 стр.), а в 1930 году в двух частях книга третья – "Судебная медицина для медиков и юристов". Эта последняя представляет собой обширное руководство по судебной медицине, содержащее 690 страниц в первой части и 176 – во второй.

Остальные три книги должны были быть посвящены следующему: книга четвертая – "Микроскопические и микрохимические исследования вещественных доказательств", книга пятая – "Научные основы в технике и методике раскрытия преступлений" и книга первая, которая намечалась к изданию последней, – "Осмотр, выемка, собирание, хранение вещественных доказательств и направление их к месту исследования". К сожалению, издание этих трех книг, в связи со смертью Николая Сергеевича, осуществлено не было.

Выпуская свои руководства, Н.С. преследовал цель "дать возможно более практически пригодные и полезные сведения, чтобы они по мере необходимости и медику, и следователю могли бы обслужить потребности, возникающие в разнообразных случаях, к должному соответственно правильному и надлежаще обоснованному разрешению встающих перед ними или выдвигаемых обстоятельствами вопросов" (из предисловия в руководстве "Судебная медицина", 1930, стр. УІІІ).

Доц. С.И. Тихенко в упомянутой уже работе пишет: "...труды Н.С. Бокариус об осмотре трупа, а равно и некоторые другие его работы, относятся к области не криминалистики, а судебной медицины; однако, вместе с тем, они имеют определенное значение для таких вопросов криминалистики, как тактика осмотра места преступления и методика расследования убийств" (стр. 14).

При подготовке руководств к изданию Н.С. всегда учитывал, что они предназначаются не только для врачей, но в значительной степени для следователей и работников милиции, т.е. для лиц, не имеющих медицинского образования, что требовало соответствующего из-

- 18 -

ложения с сохранением надлежащего научного уровня. В предисловии руководства 1925 года Н.С. писал: "я стремился выдержать в книге возможно более популярное изложение в учении о тех явлениях на трупе, на которых надлежало остановить внимание читателя в различных отделах ее; однако, моей постоянной заботой было, чтобы этим нисколько не понизить всей полноты характера научной передачи читателю научных материалов, собранных в составе этой книги, имеющей определенную цель - содействовать постановке работ в выполнении задач дознания на научных основаниях" (стр. УП).

Это стремление Николая Сергеевича удалось ему полностью осуществить. В рецензии на книгу "Первоначальный наружный осмотр трупа" (1925), опубликованной во "Врачебной газете" (1926, № 7), проф. М.Я. Брейтман писал: "Нужно отдать справедливость, что он сумел соединить полную научность изложения с его популярностью и общедоступностью".

Все руководства Н.С. широко иллюстрировал большим количеством фотоснимков, главным образом, из своей судебно-медицинской практики, а также лично им выполненными рисунками и различного рода схемами. "Наглядность достигается также тем, пишет в упомянутой выше рецензии проф. М.Я. Брейтман, что все места текста, заслуживающего особого внимания, отмечены подчеркиванием, указывающей рукой, выделены различными шрифтами и т.д.". По этому поводу А.И. Марченко пишет: "Все его руководства характеризуются организационным своеобразием, оригинальностью методики. Он с присущим ему педагогическим искусством умел излагать просто и ясно сложнейшие разделы науки в неразрывной связи с приложением их в практике. В иллюстрациях в своих руководствах он был просто виртуоз. Многие схемы и чертежи, разработанные им с методической целью стали классическими и поныне приводятся в других руководствах" (стр. 9).

- 19 -

В этих трудах Н.С. приводит результаты своих исследований, проводившихся им на протяжении нескольких предыдущих лет и не опубликованных в печати, например, в отношении повреждений тупыми предметами костей черепа и механизма образования их трещин, механизма образования огнестрельных повреждений костей черепа, установления направления пулевого канала, говорит о значении пергаментных пятен при огнестрельных повреждениях, строго различает две группы трупных явлений при утоплении, а именно явления, свидетельствующие только о пребывании тела в воде и продолжительности этого пребывания и явления, устанавливающие факт смерти от утопления, обращает особое внимание на важность подробного послойного исследования одежды на трупе при наличии на ней повреждений, приводит сведения о строении папиллярных узоров подошв ног, о "белых" линиях в папиллярных узорах, излагает основные положения методики сравнительного исследования пуль и гильз, предлагает новый способ изготовления кристаллов Тейхмана, дающий возможность длительно сохранять препараты с кристаллами.

В руководствах широко представлена литература как наша отечественная, так и зарубежная. В предисловии руководства "Судебная медицина" Н.С. писал: "Полагая, что работники и следствия, и, особенно, в области судебно-медицинских исследований и экспертиз медики проводят свою работу над материалами, требующими научной разработки возможно в последних достижениях соответственных дисциплин, и что они проходящий через их руки материал смогут использовать в научно-исследовательском направлении, я все отделы в книге в пределах возможности для меня старался снабдить указаниями на соответственную доступную мне литературу" (стр. УІІІ).

Свой взгляд в отношении необходимости научных исследований и требований к ним Н.С. выразил в одной из первых своих работ, опубликованной в 1921 году.

- 20 -

ликованной еще в 1902 году, в которой он писал: "...в области судебной медицины недостаточно одних практических наблюдений: каждое явление, каждый факт должны быть изучены научно, на общих основаниях и, где возможно, обширнее - экспериментально. Только данные, выведенные из строго научных, точных наблюдений, экспериментальных исследований и практических случаев могут служить основанием для руководства в выводе заключения в тех ~~и~~ других случаях судебно-медицинской практики" (Вестн. общ. гиг., суд. и практ. мед., 1902, № 9, стр. 1287).

Наряду с изданием своих руководств, Н.С. проводил большую редакторскую работу. В 1926 году при непосредственном участии Н.С. и под его редакцией было предпринято издание журнала "Архив криминологии и судебной медицины". На протяжении 1926-1927 годов вышло пять книг "Архива", содержащие 1600 страниц. Работы в нем печатались как наших отечественных авторов на русском и украинском языках, так и зарубежных ученых на различных иностранных языках. Рефераты всех работ помещались на французском, английском и немецком языках. Кроме того, в журнале освещалась работа научных учреждений и учебных заведений соответствующего профиля, приводилось содержание отечественных и зарубежных специальных журналов, широко был представлен раздел рефератов различных, главным образом, иностранных работ, опубликованных в других периодических изданиях, а также печатались рецензии на вышедшие работы.

Нельзя не отметить, что в пяти книгах "Архива" лично Н.С. написаны 61 реферат и 9 рецензий. Этому, конечно, содействовало знание Н.С. 17 иностранных языков. По этому поводу проф. А.И. Гейманович в письме, присланном участникам конференции, посвященной 20-й годовщине со дня смерти Николая Сергеевича, писал: "Помимо огромной эрудиции Н.С. в различных областях человеческого знания - этого просвещеннейшего энциклопедиста - я был поражен лингвистическими зна-

- 21 -

26

ниями Н.С., знакомого с языками романской, германской группы (включая скандинавские), балканскими. Можно сказать, что Н.С. служил для многих научных работников Харькова ключом к пониманию редко встречающихся в литературе языков. И "Архив" поражал обилием рефератов работ чуть ли не на всех языках мира".

"Архив" получил быстрое распространение как у нас в стране, так и во всем мире. Он содействовал, с одной стороны, ознакомлению наших работников с положением тех или других вопросов за-границей, а с другой стороны, знакомил иностранных специалистов с достижениями наших ученых.

Проф. М.И. Райский в письме Н.С. по поводу "Архива" писал: "Он поражает подбором материала. По количеству статей, разнообразию и богатству их содержания, по именам авторов – Ваш Архив является прекрасным судебно-медицинским органом интернационального типа. Такого журнала у нас до сих пор не было". Проф. Н.В. Попов в своих учебниках судебной медицины (1940, 1946) отмечал, что "Архив" способствовал развитию советской судебной медицины.

Проф. Марио Каррара из Италии, который, после более тридцатилетнего заведывания кафедрой судебной медицины в Турине, в условиях фашистского режима по причинам политического характера принужден был оставить эту должность, в письме своем, присланном мне в связи со смертью Николая Сергеевича, писал: "мы все благодарны ему за великолепный "Архив", который связывал нас со всем культурным миром, он настоящий международный Архив".

Благодаря "Архиву" Н.С. был связан с очень многими учеными всего мира, с которыми имел постоянную переписку, и не случайно после смерти Николая Сергеевича некрологи о нем были помещены не только в наших отечественных журналах, но и многих иностранных – американском (Нью-Йорк), итальянском (Турин), польском (Варшава), кубинском (Гавана), двух аргентинских (Буэнос-Айрес), бразильском

- 22 -

(Сан-Паулу) и в журнале союза врачей эсперантистов, издававшемся в Бельгии (Брюссель), а письма с выражением соболезнования были получены из ряда упомянутых городов, а также из Риги, Генуи, Рима, Мадрида и Нагасаки.

В 1931 году в Харькове издавался журнал на украинском языке "Вопросы криминалистики и научно-судебной экспертизы", членом редакции которого был Н.С. За 1931 год вышли три двойных номера, причем № 5-6 вышел уже после смерти Н.С. В этом журнале (№ 1-2) помещено 10 рефератов, написанных Н.С. и его статья - "Криминалистика и научно-судебная экспертиза", которая явилась его последней работой. В этой статье Н.С., в частности, говорит о значении криминалистики и научно-судебной экспертизы в практике расследования и суда, о необходимости ознакомления этих групп работников с достижениями науки в области криминалистики и научно-судебной экспертизы, о необходимости повышения квалификации работников в этом направлении.

Надо отметить, что сказанное Н.С. постоянно стремился осуществлять в своей деятельности как практической, так и научной путем издания соответствующих пособий, о которых было сказано выше. Об этом, в частности, пишет А.И. Ларченко: "Учитывая, что у работников уголовно-следственных учреждений не имеется достаточных medico-биологических сведений, Н.С. много уделял внимания изданию пособий и руководств, доступных для них. Многие из них до настоящего времени являются прекрасным образцом высокого искусства изложения и популяризации судебно-медицинских знаний" (стр. 9).

Г.И. Кочаров и И.В. Виноградов в своей рецензии на работу Н.И. Гуковской и В.А. Свешникова - "Судебно-медицинская экспертиза трупа по делам о насильственной смерти", изданной в 1957 году, писали: "В последние годы было издано немало хороших работ по судебной медицине... Однако среди этих работ не было ни одной, кото-

рая специально предназначалась бы для практических работников следствия. Хорошая традиция, начатая много лет назад известным судебным медиком заслуженным профессором Н. Бокариусом, – писать для практиков-юристов, была забыта" (Соц. законность, 1958, № 10, стр. 88).

Генеральный прокурор СССР Р. А. Руденко в своем письме, присланном мне в 1956 году, в связи с 25-й годовщиной со дня смерти Н. С., писал: "Работники советской прокуратуры глубоко чтут память Н. С. Бокариуса, всегда являвшего своей деятельностью пример глубокого сочетания теории и практики... Теоретические выводы Н. С. Бокариуса, изложенные в различных его трудах, основывались на громадном личном опыте. Именно это делает основные труды Н. С. Бокариуса ценными для судебно-прокурорской практики и в настоящее время, через много лет после их опубликования и эти же качества свидетельствуют о том, что основная принципиальная линия, проводимая Н. С. Бокариусом в течение всей его творческой жизни, – внедрения в судебно-медицинские исследования последних достижений современного естествознания и техники, органического сочетания теории и практики – продолжает оставаться линией дальнейшего развития советской судебной медицины и в настоящее время, когда наука и техника бескрайно расширяют границы научного исследования".

Интерес Н. С., проявленный к разделу судебной медицины по исследованию вещественных доказательств, сказался и на научных работах его сотрудников, которыми было выполнено под его руководством 18 работ, относящихся к этому разделу. По исследованию пятен крови и получению преципитирующих сывороток были выполнены работы Н. М. Асвадуровой, Н. Н. Бокариус, А. Г. Бораковским, С. Д. Капланом, В. Н. Краинской-Игнатовой, В. И. Рабинович, Р. М. Розенберг. Вопросам исследования семенных пятен были посвящены докторская диссертация А. Г. Бораковского о реакции Барберии и ее судебно-медицинском значении (1914), работы Н. А. Белова, П. М. Вроблевского, а также работы прикомандиро-

- 24 -

29
ванных в институт к Н.С.помощника врачебного инспектора д-ра Мюльберга из Екатеринодара (1912 г.) и помощника заведующего кабинетом научно-судебной экспертизы д-ра Гончарова из Петрограда (1917 г.). Ряд работ относился к исследованию волос. Это работы Н.Н.Бокариус, А.Н.Домонтовича, Н.Г.Иваницкой и З.Н.Токаревой.

Наряду с этим сотрудниками Н.С.были выполнены и работы, относящиеся к различным другим разделам судебной медицины. Так, по вопросам токсикологии и судебной химии были проведены исследования Н.А.Валяшко и В.А.Розвадовским, П.М.Вроблевским, Ф.С.Петрасевичем, В.М.Тоцким, по вопросам скоропостижной смерти П.М.Вроблевским, по другим разным вопросам Н.Н.Бокариус и П.М.Вроблевским. В ряде работ рассматривались различные вопросы криминалистики. Эти работы принадлежат Н.Н.Бокариус, А.А.Елисееву, С.Д.Каплану, В.Я.Павленко. Всего сотрудниками Н.С.было выполнено 45 работ.

Одновременно с научно-исследовательской работой Н.С.уделял очень большое внимание педагогическому процессу. Преподавательскую деятельность на кафедре судебной медицины Н.С.начал под руководством своего учителя заведующего кафедрой судебной медицины профессора Федора (Феодосия) Алексеевича Патенко, которого в дальнейшем в 1910 году сменил на этой должности. В 1903, 1905, 1906 и 1908 годах Н.С.командировался с научной целью на различные сроки за границу в Берлин, Лейпциг и Вену, где широко знакомился с постановкой преподавания судебной медицины. В начальном периоде работы Н.С.кафедра судебной медицины размещалась в здании кафедры нормальной анатомии, занимая там всего несколько комнат на втором этаже, что, конечно, затрудняло организацию надлежащей постановки преподавания судебной медицины.

Создание по инициативе Н.С.в составе Харьковского университета института судебной медицины с постройкой для него в 1913 г. специального здания, о чем уже было сказано выше, благоприятствова-

по улучшению постановки преподавания, так как в этом здании имелись специально оборудованная аудитория, в которой по ходу чтения лекции можно было демонстрировать судебно-медицинское исследование трупа, а также учебный зал для практических занятий, где каждый студент мог иметь свое рабочее место. Определенное дальнейшее улучшение условий для преподавания наступило в 1917 году, когда к зданию института был пристроен еще один большой учебный зал (рис. 2) и затем в 1926 году, когда путем частичной перестройки здания был создан третий учебный зал. (рис. 3).

Проф. В. А. Белоусов, работая заместителем директора Харьковско-го медицинского института, в своем докладе о жизни и деятельности Н. С. Бокариус на научной конференции, посвященной 20-й годовщине со дня смерти Н. С., сказал: "в течение 34 лет в стенах кафедры развертывается его замечательный талант педагога. Нет возможности даже очень кратко рассказать об объеме и содержании проделанной им на кафедре педагогической творческой работы, когда Н. С. стал руководителем кафедры. Глубокая продуманность всего педагогического процесса, стремление сделать его наиболее конкретным, а студента-участника этого процесса – наиболее активным и самостоятельным – вот что отличало постановку учебной работы на кафедре судебной медицины... Все, кому пришлось проходить курс судебной медицины под руководством Н. С., а среди этих счастливых был и я, очень хорошо помнят и замечательные полные содержания лекции Н. С. и практические занятия с оборудованным для каждого рабочим местом и инструктивными материалами и всегда готового к помощи самого Н. С. неизменно присутствующего на занятиях. Все это менялось и совершенствовалось непрерывно: конструировались новые учебные пособия, монтировались новые препараты, обогащался музей".

Для обеспечения наиболее благоприятных условий для проведения практических занятий по судебно-медицинскому исследованию

Зал для практических занятий
(1917)

Третий зал для практических занятий
(1926)

мертвых тел Н.С.на протяжении почти тридцати лет заведовал городским судебно-медицинским трупным покоем, причем только в течение пяти лет (1921-1926) должность оплачивалась, а все остальные годы эту работу Н.С.выполнял безвозмездно, делая это исключительно в интересах преподавания.

Если в дореволюционный период на кафедре были сделаны первые шаги в отношении улучшения постановки преподавания судебной медицины, то после Великой Октябрьской социалистической революции особенно широко развернулся талант Н.С., как педагога, стремившегося внести в методику преподавания свое новое, которое содействовало бы развитию активности и самостоятельности студентов при прохождении ими курса судебной медицины.

С этой целью организовывались рабочие места для каждого студента на каждый вид занятий, причем в начальном периоде на учебных столах выставлялись приборы, посуда, реактивы и другие необходимые для занятий предметы, которые постоянно надо было собирать из разных мест. Для устранения этого недостатка Н.С.были сконструированы для рабочих мест небольшие лаборатории на каждый вид занятий. Лаборатории представляли собою специально изготовленные доски с гнездами, в которых размещались реактивы, посуда, объекты, подлежащие исследованию, и все прочее, необходимое для занятий. (рис. 4).⁷ Такую лабораторию и все нужные приборы (микроскоп, спектроскоп и др.) имел каждый студент. При исследовании микроскопических препаратов каждый студент получал папку с набором необходимых препаратов. (рис. 5 и 6).⁸

Ряд практических занятий был посвящен исследованию мертвых тел, причем, наряду с обычным полным судебно-медицинским вскрытием трупа, студенты проводили занятия по методике исследования отдельных органов, а также повреждений на музейных препаратах кожи, различных органов и костей черепа. В этих последних случаях каждый

Рабочие места студентов
на практических занятиях

Папка с микроскопическими препаратами для занятий по изучению оптических приборов

- 27 -

34

студент имел в своем распоряжении необходимые препараты.

Многие занятия сопровождались составлением письменных документов – протоколов исследования, которые студенты обязаны были представлять при окончании занятий.

Для облегчения работы студентов, для большей их самостоятельности в работе и для лучшего усвоения изучаемого на практических занятиях Н.С. были составлены и изданы для ряда занятий методические пособия в виде упомянутых уже выше "Сведений к практическим работам по судебной медицине", причем каждое из них по объему было рассчитано на продолжительность одного занятия. Названные пособия оказались столь полезными, что в 1919 году Н.С. было выпущено значительно дополненное второе издание первого выпуска "Сведений к изучению оптических приборов", а в 1928 г. также дополненные вторые издания сведений к исследованию кровяных пятен (выпуск 2), семенных пятен (выпуск 4) и к проведению предварительных проб при судебно-медицинских вскрытиях (выпуск 5). Кроме того, в этом же 1928 году Н.С. издал новый восьмой выпуск под названием "Несколько сведений к методике исследования некоторых частей тела, его органов и явлений в области повреждений тела, как опыт пособия к практическим занятиям на трупе при судебно-медицинских вскрытиях".

Все проводившиеся мероприятия создавали благоприятные условия для занятий студентов, когда каждый из них работал действительно самостоятельно, добиваясь получения нужных результатов, приучаясь одновременно к составлению в необходимых случаях соответствующих судебно-медицинских документов. Роль преподавателя на занятиях сводилась в основном к консультативной помощи студентам и контролю выполнения задания по проводимым занятиям.

Определенным своеобразием отличался у Н.С. построение лекционного курса. Лекциям и подготовке к ним Н.С. придавал исключительно большое значение. Несмотря на то, что лекции читались им на

протяжении многих лет, он постоянно, до последних дней своей работы, готовился к каждой из них, причем на подготовку уходило 4-5 часов. В течение этого времени Н.С. просматривал относящуюся к теме лекции новую литературу как отечественную, так и зарубежную, которой он располагал в довольно большом количестве, в частности, в виде журналов по своей специальности из различных стран мира. К сожалению, вся эта большая зарубежная литература, находившаяся в библиотеке института судебной экспертизы, погибла во время Великой Отечественной войны при временной оккупации Харькова.

Наряду с ознакомлением с литературой, перед лекцией Н.С. писал собственноручно на больших учебных досках, висевших в аудитории: на одной – расширенный план лекции, которая будет прочитана студентам, а на второй – основные положения предыдущей лекции, которые студентам полезно запомнить. В это же время происходила подготовка в аудитории препаратов, таблиц, схем и всего другого, необходимого для демонстрации на данной лекции, а также опросные листы с вопросами по материалам уже прочитанных лекций.

За 5-10 минут до начала лекции Н.С. входил в аудиторию и лично раздавал присутствующим студентам указанные опросные листы для ответов на имеющиеся в них вопросы. Содержание этих последних составлялось так, чтобы для ответа было достаточно пяти минут, причем при ответе студентам разрешалось пользоваться чем угодно – конспектами, книгами, а также демонстрационными таблицами и препаратами, имевшимися в аудитории, но с условием, что в опросном листе должно быть указано, чем пользовался студент при составлении ответа. Это давало возможность при проверке ответов студентов не только судить о том, как усвоен пройденный материал, а и увидеть насколько правильна запись, имеющаяся у студента в конспекте, как он умеет пользоваться книгой или наглядными пособиями.

Надо сказать, что студенты с удовольствием брали листы для ответа на вопросы, так как с помощью их они сами могли проконтролировать свои знания. Нередки бывали случаи, когда при быстром ответе на имевшиеся вопросы студенты просили дать им вторые листы. Так как опросные листы были именными, то после проверки их студенты имели возможность ознакомиться с качеством их ответов, причем никаких оценок за эти ответы не выставлялось и они не учитывались при сдаче зачетов и экзаменов, что студентам было известно. Перед началом лекции все листы у студентов забирались.

Николай Сергеевич никогда не читал систематического курса, а излагал в лекциях наиболее важные или трудные для усвоения разделы его. Как правило, во время чтения лекции Н.С. производил частичное вскрытие трупа, причем исследовалось только то, что имело отношение к теме лекции, почему тематика лекций в значительной степени определялась наличием в день лекции трупным материалом.

Не составляя для себя конспектов лекций, которые Н.С. обычно читал стоя у секционного стола, он всегда после прочтения лекции записывал в специальную книгу, которая и сейчас хранится на кафедре, краткое содержание лекции, а также были ли дефекты в подготовке к ней и в процессе чтения ее и в чем они заключались. Эти записи использовались при написании на доске к следующей лекции, что надо запомнить из предыдущей лекции, о чем было сказано выше, а также для устранения в дальнейшем имевшихся дефектов.

Большое значение придавал Н.С. наглядности в преподавании как при чтении лекций, так и при проведении практических занятий. Уделяя этому большое внимание, он лично рисовал различные таблицы и изготавливал учебные пособия, часть которых и сейчас сохранилась на кафедре. (см. рис. 4). Имело, конечно, немалое значение то, что Н.С. вообще не только рисовал, но и писал маслом и акварелью. Еще будучи учеником 7 класса гимназии, он участвовал в конкурсе ученических

- 30 -

37

работ, проводившемся Академией художеств, и советом ее был удостоен похвалы с выдачей свидетельства за рисунок с гипсовой головы Лаокоона, а у автора этих строк сохранилось несколько больших картин, писанных Н.С. маслом.

Особое внимание Н.С. уделял учебному музею, который он организовал на кафедре, следя с определенной любовью за постоянным пополнением его различными экспонатами – препаратами, муляжами, таблицами, схемами и другими различными объектами, часто принимая личное участие в изготовлении и оформлении их.

Акад. Г.В. Фольборт в своем письме, присланном мне в 1946 году, в связи с 15-й годовщиной со дня смерти Николая Сергеевича, писал: "Большое впечатление на меня произвел музей, созданный Николаем Сергеевичем. Сейчас, когда я пишу это письмо, я вспоминаю эту любовь и это вдохновение, с которыми Николай Сергеевич показывал все отдельные экспонаты музея – а ведь показывал он их, наверное, не в первый – да и не в сотый раз, а гораздо больше".

В преподавательскую работу Н.С. вкладывал весь свой талант педагога, которым он обладал, и исключительную любовь, какую он стремился привить и своим помощникам, среди которых был и пишущий эти строки. В надписи, сделанной в 1922 году на фотографии своего выпускного альбома, переданного мне, Н.С. писал: "Научно-учебная жизнь несет в своей работе столько красивого, захватывающего, высокого, бодрящего, что все невзгоды жизни легче переносятся в красивых волнах этого вечно свежего, вечно волнующегося, всегда обновляющего и одухотворяющего моря света, красоты и правды".

В 1920 году институт судебной медицины был обследован представителями Рабоче-крестьянской инспекции, которые в своем акте указали: "...этот судебно-медицинский институт по своему блестящему состоянию вообще и в научно-учебном отношении, в частности – гордость Харьковского университета".

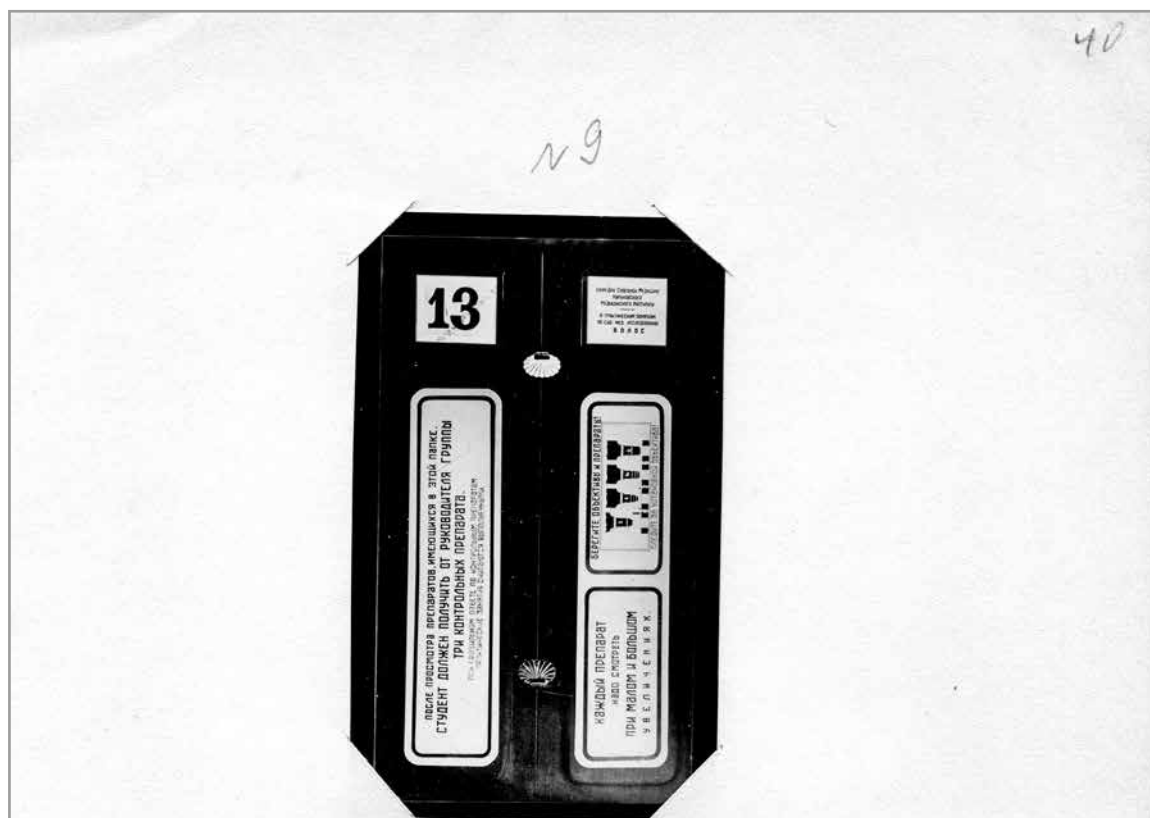
Во введении третьего посмертного издания учебника судебной медицины Д.П.Косоротова (1928 г.) сказано: "Во главе прогресса стоит несомненно кафедра судебной медицины Харьковского университета (директор проф.Н.С.Бокариус), по устройству, оборудованию и методике преподавания конкурирующая с лучшими институтами Запада" (стр.13). Это же высказывание имеется и в четвертом посмертном издании названного учебника (1931, стр.13).

А вот что писал об институте проф.А.И.Гейманович в письме, о котором уже было упомянуто выше: "Я часто встречался с Н.С. в 20-х годах, в период бурного становления новой жизни, служению которой Н.С.отдал себя целиком и полностью...Новое поколение не знает всего своеобразия того Института судебной медицины, который Н.С. разместил в небольшом полутрехэтажном, увитом виноградом, доме на нынешней площади Дзержинского.Этого здания ныне не существует.Но так хочется воспроизвести в памяти этот дом, как бы отобразивший всю незаурядную личность большого ученого – Н.С.Бокариуса.В своем концентрированном институте, собравшем многие достижения науки и общечеловеческой культуры, Н.С.показал, чем должна быть судебная медицина – этот, занимающий особое место синтез наук медицинских, науки права и многих сторон общественной жизни.И, вместе с тем, широчайший диапазон дисциплин, которые представил в своем институте Н.С., сочетался здесь с величайшей детализацией частей, с стремлением к величайшей точности и порядку во всем, – этим необходимым условиям на пути к поиску правды – медицинской, юридической, моральной.Ни одна пядь небольшого, столь концентрированного института Н.С.не оставалась неиспользованной для многочисленных экспонатов, документов и произведений общечеловеческой культуры, служащих одной конечной цели".

Николай Сергеевич постоянно обогащал оформление института, стремясь, чтобы это оформление содействовало обучению студентов.

В обращении к студентам, составленном и написанном самим Н.С. в 1929 году, которое и сейчас висит в раме на кафедре, (рис. 7), он писал: "Пришедшие сюда, цените время свое и чужое, дорожите им: потерянное оно не возвращается! Прийдя сюда учиться судебной медицине, не теряйте дорогого времени ни до начала лекций, ни до вскрытия, ни до начала практических занятий: приобретенное, усвоенное здесь берегает Вам остальное Ваше время. Заполняйте до начала лекции или вскрытия предлагаемые Вам листы и в них пишите аккуратно, разборчиво, внимательно, научно, полно, содержательно. Составляйте Вашу запись продуманно! Каждый продуманный Вами здесь ответ – приобретение или укрепление нужных Вам познаний. Просматривайте для Вас выставленные на соответственных местах рисунки, схемы, препараты и приборы. Прочитывайте для Вас вывешенные на различных местах проспекты, таблицы, изречения и надписи. Делайте это не раз – *repetitio est mater studiorum*. Берите предлагаемые Вам знания отовсюду: со стен, дверей, окон, из шкапов, витрин и со столов. Во все, приготовленное здесь для Вас, вложено искреннее желание научить пришедшего к нам за знаниями, посылить ему эти знания на каждом здесь шагу его. По окончании медицинского факультета Вы выйдете на трудовую дорогу рабочей общественной жизни – несите приобретенные Вами знания достойно, все с постоянным благодарным желанием воспитавшему Вас институту. *Vivat, crescat, floriat Alma mater nostra*".

Надо сказать, что это обращение Н.С. вызывало всегда положительный отклик у студентов, которые с большим вниманием относились не только к лекциям и занятиям, но и ко всему окружавшему их в институте. Подтверждением этому могут служить и слова проф. В.М. Жаботинского, сказанные им через 30 лет после окончания медицинского института в выступлении в 1951 году на научной конференции, посвященной 20-й годовщине со дня смерти Н.С.: "Все что было в этом

Папка с микроскопическими препаратами
для занятий по исследованию волос

Обращение Н.С.Бокариус к студентам

- 33 -

институте, в котором мы бывали, все это стоит перед глазами. Я могу до сих пор сказать те надписи, которые там были".

Одновременно с преподаванием судебной медицины в медицинском институте, Н.С. с 1920 по 1931 год преподавал ее и студентам правового факультета института народного хозяйства, преобразованного в дальнейшем в судебный факультет института советского строительства и права. Это преподавание также проводилось в здании института судебной медицины, ~~(рис. 8 и 9)~~, в музее которого Н.С. был организован специальный отдел для студентов юристов с различными анатомическими препаратами.

Хорошо понимая необходимость подготовки так нужных советских кадров практических работников расследования по линии как юстиции, так и милиции, Н.С. активно включается и в эту работу. С 1921 года он читает судебную медицину на курсах красного права Харьковского губернского отдела юстиции, а затем, вплоть до 1930 года, на юридических курсах Наркомюста УССР.

В 1924-25 г.г. преподает судебную медицину и уголовную технику слушателям Всеукраинской высшей школы командного состава при Главном управлении милиции УССР. ~~(рис. 10)~~. На протяжении всего 1925 года читает по одной лекции в неделю командному составу Харьковского управления милиции и розыска по курсу "Необходимые в практике дознания разделы судебной медицины и криминалистики". С 1927 до 1930 года проводил 3-4 раза занятия по судебной медицине с группами курсантов Главного управления милиции УССР - заведующими регистрационными бюро с мест. Все эти лекции и занятия проводились Н.С. в порядке общественной работы.

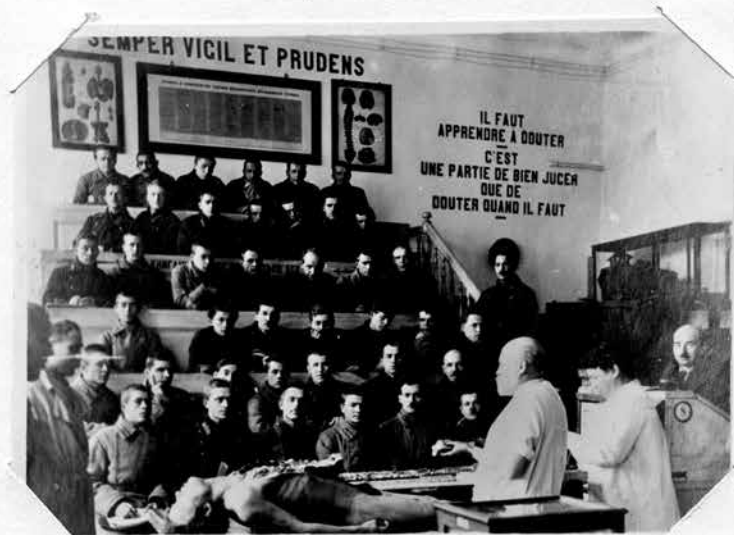
Наряду с большой преподавательской работой Н.С. принимал деятельное участие в организации и реформе высшего медицинского образования. В 1920 году он был избран деканом медицинского факультета университета, а после слияния факультета с женским медицин-

Н.С.Бокариус среди студентов право-
вого факультета Харьковского инсти-
тута народного хозяйства
(1924)

Н.С.Бокариус среди студентов право-
вого факультета Харьковского инсти-
тута народного хозяйства (1926)

Н.С.Бокариус читает лекцию
слушателям Всеукраинской высшей школы
командного состава милиции (1925)

Группа слушателей курсов по подго-
товке научно-технических экспертов
при ОУР НКВД РСФСР из Москвы во
главе с проф.И.Н.Якимовым у Н.С.
Бокариус в институте (1929)

- 34 -

44

ским институтом и организации медицинской академии до середины 1922 года работал начальником академического отдела и помощником начальника академии.

В том же 1920 году Н.С. был назначен заведующим отделом медицинского образования Наркомздрава УССР, а затем в Наркомпросе УССР заведующим подотделом высшего медицинского образования с исполнением обязанностей помощника заведующего отделом медицинского образования на Украине и членом совета консультантов по медицинскому образованию. Работая в Наркомпросе до 1924 года, Н.С. активно участвовал в проводившейся реформе высшего медицинского образования.

В связи с большой загруженностью работой в течение рабочего дня, Н.С. принимал студентов по линии медицинской академии в вечерние часы в институте судебной медицины. Обычно прием начинался в 5–6 часов вечера и довольно часто затягивался до 11–12 час. ночи пока не были приняты все пришедшие.

Проф. В.М. Жаботинский, ныне заведующий кафедрой коммунальной гигиены в Харьковском медицинском институте, в своем выступлении на упомянутой выше конференции говорил: "Я помню Николая Сергеевича деканом и в двадцатые годы, когда многие медики возвращались с войны, были осложнения с восстановлением документации и Н.С. в это время проявил себя замечательно. Вряд-ли можно назвать другого врача, который бы так хорошо знал законы, как Н.С. и все, что связано с приложением законов к жизни и, вместе с тем, он умел не поставить судьбу обращающихся к нему в зависимость от инструкций и правил и делал так, что эти правила разрешали все наилучшим образом. Он принимал по вечерам и принимал неограниченное время. Всех, кто к нему обращался он выслушивал сколько угодно и говорил до тех пор, пока не находил способа разрешения, а если нельзя было удовлетворить, то тот, кто к нему обращался, понимал, что это не может быть сделано. Я

- 35 -

не был в Харькове, когда скончался Николай Сергеевич, я был в командировке в Сумской области по борьбе с сыпным тифом. Я встретил там врача, бывшего нашего студента, который заведовал больницей, он был из числа тех, кто закончил в двадцатых годах. Он спрашивал меня о Николае Сергеевиче и сказал, что это был единственный человек, который понял то положение, в котором он находился, и который сделал все, чтобы он мог закончить институт".

Будучи требовательным к студентам в отношении их учебы, Н.С. с отеческой любовью относился к ним и всегда охотно помогал студентам, нуждавшимся в его помощи. Можно привести следующий пример: проф. Б.С. Вайсброд - участник Великой Октябрьской социалистической революции и один из организаторов советской медицины, окончивший в 1899 году медицинский факультет Харьковского университета, будучи в 1935 году у нас в Харькове на праздновании 125-летнего юбилея медицинского института, рассказывал мне, что, обучаясь на последнем курсе, он был выслан из Харькова за участие в нелегальной политической работе и смог потом окончить медицинский факультет благодаря Н.С., который оказал большую помощь присылкой необходимых ему документов и материалов.

В течение семи лет (1910-1916) Н.С. был секретарем государственных медицинских испытательных комиссий в Харькове, временами исполняя обязанности председателя их. И здесь, при сдаче государственных экзаменов, Н.С. всегда оказывал студентам возможную помощь. Так, в 1913 г. во время сдачи государственных экзаменов возник конфликт между студентами и экзаменатором, в связи с чем последним был поставлен вопрос о прекращении приема экзамена, что грозило переносом его на следующий год. Активное вмешательство Н.С. привело к тому, что требования студентов были признаны справедливыми и экзамены были продолжены и закончены. Адрес, преподнесенный Н.С. выпускниками этого года, в котором они писали, что только благодаря его по-

46

- 36 -

мощи они смогли закончить медицинский факультет в 1913 году, к сожалению, в настоящее время не сохранился.

Отношение Н.С. к студентам хорошо отражено в адресе выпускниц Харьковского женского медицинского института 1915 года, текст которого я позволяю себе привести полностью: "Николай Сергеевич! Мы закончили наши экзамены; еще несколько дней и мы разъедемся в разные концы России – великой, многострадальной России... В тяжелое время вступаем мы в жизнь, и на пороге ответственной работы, которая ожидает нас, мы оглядываемся назад, на наши учебные годы. И среди образов, связанных с ними, всех ярче, всех дороже, всех ближе нашему сердцу и нашей душе – Ваш образ, дорогой Николай Сергеевич! Не тем приобрели Вы нашу глубокую привязанность, что были добры к нам, той добротой, что только и могут знать большие сердца; не тем, что моральной поддержкой Вашей Вы облегчили нам экзаменационные волнения и горести, – в Вашем лице мы чуяли сердцем и видели разумом одного из тех людей, кем создается в чистоте и красоте ее духовная жизнь России, мы видели в Вас учителя, у кого наука сливается с жизнью в гармоническое целое. И в полный тревоги момент, в который открывается наша жизненная деятельность, воспоминание о Вас будет нам светлой радостью".

Много сил и внимания уделял Н.С. практической и административно-организаторской работе по линии как судебно-медицинской, так и криминалистической экспертизы. В настоящее время у нас в СССР и, в частности, на Украине существует стройная система судебно-медицинской экспертизы и хорошо развитая сеть криминалистических экспертных учреждений. Однако известно, что в дореволюционное время ни того, ни другого не существовало и созданы эти организации после Великой Октябрьской социалистической революции.

В дореволюционное время, если не считать судебно-медицинских вскрытий, производившихся на занятиях со студентами, Н.С. проводил

отдельные экспертизы по так называемым "громким делам" и исследования различных вещественных доказательств, главным образом, по вопросу о наличии на них пятен крови или пятен спермы. Правда, были экспертизы и другого порядка. Так, в своем кратком курсе судебной медицины, изданном в 1911 году, Н.С. пишет о произведенной им дактилоскопической экспертизе (стр.360).

По поводу этой экспертизы канд. юрид. наук Г.Л. Грановский в своем выступлении в 1956 году на научной конференции, посвященной 25-й годовщине со дня смерти Н.С., говорил: "Уже в 1911 году было описано уголовное дело, в котором Н.С. Бокариус принимал участие в качестве эксперта, установив личность преступника по следу папиллярного узора пальца руки на анонимном письме... Следует заметить, что в существующей литературе принято считать, что первая идентификация личности по отпечаткам папиллярных узоров была сделана в 1912 г.... в Петербурге по делу об убийстве провизора Харламовской аптеки... Между тем, как я указал, подобная идентификация была выполнена раньше. Таким образом, мы можем смело отнести Н.С. Бокариуса к первым дактилоскопам в России".

Попутно укажем, что в двадцатых годах Н.С. была сконструирована лупа для работы над дактилоотпечатками, описанная им в статье, опубликованной в журнале "Архив криминологии и судебной медицины" (1927, кн. 2-3, стр. 863). По поводу этой лупы Г.Л. Грановский в упомянутом выше своем выступлении отметил, что она "создает ряд удобств не только при установлении количества папиллярных линий между точками подсчета, но при помощи специального устройства позволяет показывать сравниваемые детали узоров".

Как эксперт Н.С. пользовался большим авторитетом. Об этом, в частности, свидетельствует тот факт, что им производились экспертизы не только по Харькову, но и по предложениям из Петрограда, Киева, Баку, Новочеркасска, Полтавы, Мариуполя и других мест, о чем Н.С. упо-

минает в автобиографии.

Однако существовавшее положение, при котором судебно-медицинские исследования проводились городскими врачами и врачебными отделениями, имевшими многие другие обязанности, Н.С. признавал неправильным и не отвечающим интересам дела. В предисловии в руководстве 1925 года Н.С. писал: "Заканчивая тридцатилетнюю работу в области моей практики судебно-медицинской и по некоторым отделам криминалистики и обращаясь назад, я невольно вспоминаю, как инертно, как вяло, как уклончиво, как неохотно, видимо с отсутствием сознания определенной важности и неременной необходимости к соответственной развитию и росту наук постановке дела судебной медицины и криминалистики относились раньше..." (стр. III). Николай Сергеевич считал необходимым существование специальной судебно-медицинской организации, но осуществить это представилось возможным только после Великой Октябрьской социалистической революции, открывшей широкие возможности для творческой работы во всех направлениях.

Становление советской судебно-медицинской и криминалистической экспертизы на Украине происходило при непосредственном и самом активном участии Н.С., который отдал много сил организации этих учреждений, являясь фактически, как указано в Большой советской энциклопедии, одним из создателей отечественной судебной медицины и криминалистики (т. 5, стр. 386).

В 1920 году в составе Народного комиссариата здравоохранения УССР был создан судебно-медицинский отдел, руководство которым было поручено Николаю Сергеевичу. Это и явилось началом организации судебно-медицинской экспертизы, которая до того, как было уже указано выше, никаких определенных форм не имела, как также не было и специальных судебно-медицинских кадров. После создания в Наркомздраве судебно-медицинского отдела на местах в губернских отделах здраво-

- 39 -

охранения были учреждены должности губернских судебно-медицинских инспекторов, а в районах – районных судебных врачей. В 1921 году в системе некоторых губздравов были созданы судебно-химические лаборатории. Работой харьковской лаборатории со дня ее создания в 1921 году и до 1925 г. руководил также Н.С.

Однако в этот начальный период судебно-медицинская экспертиза не получила должного развития, так как в силу непонятных причин в 1922 г. судебно-медицинский отдел в Наркомздраве был упразднен и взамен его был создан судебно-медицинский стол при лечебном отделе. В связи с этим Н.С. оставил работу в Наркомздраве.

К счастью, период существования судебно-медицинского стола был недолог и 15 октября 1923 года была создана главная судебно-медицинская инспектура, сначала при организационном отделе, а затем с непосредственным подчинением Наркому. С учреждением главной судебно-медицинской инспектуры Н.С. вернулся на работу в Наркомздрав и возглавил ее.

В этот же период времени Н.С. проводил большую работу по линии Народного комиссариата юстиции УССР в отношении возобновления работы Киевского и Одесского кабинетов научно-судебной экспертизы и создания нового Харьковского кабинета экспертизы, который под руководством Н.С. начал работать 1 ноября 1923 года.

Таким образом, в конце 1923 г. на Украине организационно оформились судебно-медицинская и криминалистическая экспертизы и были созданы определенные условия для их дальнейшего успешного развития. В этот период особенно широко развернулась творческая и организаторская деятельность Н.С. Бокариус.

Понимая, что основная задача в это время заключалась в подготовке необходимых кадров, Н.С. сначала проводит индивидуальное обучение производству судебно-медицинской экспертизы врачей, приезжав-

ших к нему из различных мест Украины (Сумы, Красноград, Артемовск, Первомайск и др.), а в 1925 году организует под своим руководством и при участии преподавательского состава кафедры шестинедельные курсы, на которых обучались и совершенствовали свои знания 13 врачей, занимавшихся судебно-медицинской экспертизой. (рис. 11). Среди них были окружные судебно-медицинские инспекторы из различных городов Украины (Кривой Рог, Екатеринослав, ныне Днепропетровск, Купянск, Нежин, Ромны, Умань, Шепетовка и др.), а также из Балты АМССР. Интересно, что у 10 врачей из 13, находившихся на курсах, стаж судебно-медицинской работы был до 5 лет, т.е. все они пришли на эту работу после ее организации на Украине.

В последующие годы Н.С. продолжал индивидуальную подготовку судебно-медицинских работников и ежегодно, вплоть до 1928 года, под его руководством работало 2-3 врача из разных мест Украины (Изюм, Волчанск, Белая Церковь, Ахтырка и др.).

В это же время шла подготовка научных работников в кабинете научно-судебной экспертизы, который в 1925 году был реорганизован в институт. Здесь приобретали необходимую квалификацию С.С. Савченко, А.А. Елисеев, С.Д. Каплан, Н.Г. Иваницкая, автор этих строк и многие другие.

Стремясь к более глубокому внедрению научных методов в расследование, Н.С. в 1923 г. принял на себя заведование научно-техническим отделом Харьковского уголовного розыска, а с 1924 г. состоял консультантом Главного управления милиции и розыска Наркомвнудела УССР, работая на этих должностях до конца 1926 года, а также принимал участие в подготовке соответствующих кадров, о чем было сказано выше.

Проводя большую работу по подготовке кадров судебно-медицинских экспертов и экспертов-криминалистов, Н.С. не менее активно участвовал в составлении и издании различных положений, правил и инст-

Н.С.Бокариус среди слушателей первых
на Украине курсов судебно-медицинских
экспертов (1925)

Участники I-го Всеукраинского
съезда судебно-медицинских экспертов
(1925)

- 41 -

52

рукций. Можно определенно сказать, что ни одно официальное распоряжение, в котором затрагивались вопросы судебно-медицинской или криминалистической экспертизы, не выходило без участия Н.С., независимо от того, издавалось ли это распоряжение по линии Нарком^мздрава, Наркомюста или Наркомвнудела. Еще при подготовке Уголовного^ф Уголовно-процессуального кодексов, которые были утверждены на Украине в 1922 году, Н.С. принимал активное участие при решении вопросов, связанных с экспертизой вообще и с судебно-медицинской экспертизой, в частности.

В целях установления единообразия в проведении судебно-медицинских вскрытий и достижения соответствующей научной постановки этих исследований, в 1924 году Наркомздравом УССР были изданы подготовленные Н.С. правила о производстве судебно-медицинских исследований трупов, которые являлись обязательными для всех врачей, выполнявших обязанности экспертов. Можно отметить, что аналогичные правила в РСФСР были изданы в 1928 г. Учитывая, что этими правилами должны были пользоваться не только специалисты судебные медики, но и врачи других специальностей, привлекаемые для выполнения судебно-медицинских вскрытий, Н.С. дополнил их специальными разделами об исследовании трупов в некоторых случаях наиболее часто встречающихся повреждений, об осмотре трупов неизвестных лиц, о составлении протокола и акта судебно-медицинского вскрытия, схемой к составлению протокола вскрытия и инструкцией к оставлению органов и частей их от трупов в случаях, когда возникает необходимость в дополнительных лабораторных исследованиях.

В том же 1924 году Наркомздравом УССР были изданы подготовленные Н.С. правила о классификации телесных повреждений, которые в РСФСР вышли также в 1928 году.

Поскольку в этот период времени производством экспертиз уже

занимался ряд учреждений, с целью разграничения их деятельности и улучшения качества работы как органов расследования, так и самих экспертных учреждений, тремя Наркоматами УССР (НКЗ, НКЮ и НКВД) издается ряд составленных Н.С. инструкций: о разграничении деятельности кабинетов научно-судебной экспертизы, судебнохимических лабораторий при губздравах и регистрационных бюро при органах уголовного розыска; о порядке направления трупов в судебномедицинские трупные покои для вскрытия, а также о судебномедицинских вскрытиях и о составлении протоколов этих вскрытий; о порядке направления разного рода объектов для исследования. Издание этих инструкций от имени трех наркоматов делало то, что они являлись обязательными одновременно и для работников расследования по линии как юстиции, так и милиции и для врачей, выполнявших судебномедицинские исследования, и для экспертов криминалистов.

Во второй из названных инструкций имелось весьма существенное указание на то, что при направлении трупа на судебномедицинское вскрытие одновременно должен посылаться и протокол первоначального наружного осмотра его на месте происшествия или обнаружения, а к моменту самого вскрытия должны быть представлены имеющиеся материалы предварительного следствия по данному делу, "чтобы вскрывающий врач мог ознакомиться с теми сведениями, на которые по существу и в интересах дела ему надлежало бы обратить особое внимание", а также, что "судебномедицинские вскрытия производятся непременно в присутствии следователя". К сожалению эти указания даже в настоящее время выполняются далеко не всегда.

Стремясь все время к улучшению качества судебномедицинской работы и установив, что органы расследования широко выдают разрешения на погребение трупов, подлежащих судебномедицинскому исследованию, без вскрытия после одного только наружного осмотра, что отрица-

- 43 -

59

тельно сказывается на расследовании, Н.С. в 1925 г. подготавливает ряд циркуляров по линии и Наркомздрава и Наркомюста и Наркомвнудела.

В этих циркулярах отмечалось, что поскольку интересы правосудия требуют, чтобы выводы врача были достаточно обоснованы научными данными, которые можно получить только при вскрытии трупа, необходимо, чтобы разрешения на ограничение судебно-медицинского исследования трупа одним наружным осмотром выдавались лишь в исключительных случаях. Там же указывалось, что такие разрешения имеют право выдавать только прокуроры и следователи, причем последние в этих случаях обязаны были немедленно сообщать об этом прокурору с подробной мотивировкой причин и оснований выдачи разрешения на погребение трупа без вскрытия. Органам милиции этими же циркулярами запрещалась выдача подобных разрешений.

В циркуляре же Наркомздрава было указано, что, если судебно-медицинское исследование трупа ограничивается только одним наружным осмотром, то в введении акта должны быть непременно и обстоятельно указаны причины, по каким не было сделано полное исследование трупа. Одновременно в этом же циркуляре сказано, что у фамилии врача, производящего исследование трупа, должна быть указана занимаемая им должность, т.е. является ли он судебным врачом или же врачом другой какой-либо специальности.

Вполне понятно, что проведенные мероприятия сказались положительно на улучшении качества судебно-медицинских исследований и явились предпосылкой к полному запрещению в дальнейшем дачи заключений судебно-медицинскими экспертами на основании только одних наружных осмотров.

В мае 1925 года Н.С. Бокариус организует первый Украинский судебно-медицинский съезд, на котором присутствовали 16 судебно-медицинских экспертов из разных мест Украины, руководители кабинетов

- 44 -

научно-судебной экспертизы из Киева и Одессы, а также представители Прокуратуры Республики, Наркомздрава и Наркомюста УССР и преподаватели кафедр судебной медицины Харьковского, Одесского и Екатеринославского медицинских институтов. Всего было 36 участников съезда. (рис. 12).

На этом съезде, кроме ряда организационных докладов, было заслушано несколько научных сообщений, в частности по таким новым в то время вопросам, как применение рентгенологии в судебной медицине (проф. А. Ю. Штернман - Харьков), индивидуальное исследование крови (проф. Н. В. Попов - Москва). Н. С. Бокариус в своем докладе указал на желательность установления связи в научной работе центра с местами и не только с судебными медиками, но и с работниками юстиции. Надо отметить, что Н. С. всегда стремился к тому, чтобы привлекать практических работников к научной работе. Так, приступая в 1926 г. к изданию "Архива криминологии и судебной медицины", в первой книге его, в сообщении от редакции Н. С. писал: "Советская наука не является монополией небольшой кучки жрецов; призванная для обслуживания громадного коллектива - в коллективе же она должна черпать для себя материалы" (стр. XII). Об этом же Н. С. писал в предисловии своего руководства, изданного в 1930 г., о чем уже было сказано выше.

Следователь по важнейшим делам Прокуратуры УССР П. Ф. Момот в некрологе, помещенном в газете Наркомюста УССР "Коммунар" (1931, № 25), писал: "Н. С. был несравненным педагогом. Каждая беседа с ним оставляла очень большие следы, к чему-то стимулировала. Не покладая рук в собственной работе, покойный вызывал стыд, что мы так мало делаем для подведения научных основ в повседневной работе. Много давал покойный каждому практическому работнику, но еще большая его заслуга в том, что он умел и всегда вызывал стремление к учению. Это было лозунгом его жизни".

Проведенный Украинский судебно-медицинский съезд сыграл определенную роль в улучшении состояния судебно-медицинской организации, вообще, и качества ее работы, в частности. В этом же 1925 году по инициативе Н.С. наименование "судебный врач", существовавшее до революции, циркуляром Наркомздрава УССР было изменено на наименование "судебный медик".

Понимая насколько важен для расследования того или другого дела допрос пострадавшего, доставленного в лечебное учреждение, в связи с возможным в дальнейшем смертельным исходом, Н.С. подготавливает соответствующий циркуляр, который издается Наркомздравом и Наркомвнуделом УССР. Этим циркуляром администрация лечебных учреждений обязывалась немедленно, по поступлении в больницу пострадавшего лица, сообщать об этом в ближайший район милиции. Одновременно органы милиции обязывались в этих случаях сейчас же приступать к выяснению истинной причины происшествия путем опроса пострадавшего. В развитие этого циркуляра был издан приказ по Управлению милиции и розыска Республики, которым предлагалось органам милиции и розыска, при поступлении извещения из лечебного учреждения, немедленно, независимо от времени суток, в порядке оперативной срочности, опрашивать пострадавших для выяснения обстоятельств дела. К сожалению, эти достаточно ценные указания забыты и далеко не всегда выполняются сейчас.

В этот же период времени Н.С. принимал активное участие в составлении и издании ряда положений и инструкций по линии Наркомюста УССР, касающихся деятельности кабинетов, а с 1925 г. институтов научно-судебной экспертизы.

Не имея возможности здесь рассматривать все изданные в то время материалы, можно только отметить, что все они как относящиеся к судебно-медицинской экспертизе, так и к криминалистической, были

- 46 -

вызваны требованиями жизни и направлены на создание стройной организации экспертных учреждений и улучшения качества их работы.

С этой же последней целью Н.С. в 1930 году выпускает "Контурные изображения частей тела человека для приложения к протоколам судебномедицинских вскрытий". В небольшом тексте, предпосланном контурным изображениям, Н.С. писал: "Как ни бывает подробно иногда запись описания повреждений в протоколе судебномедицинского вскрытия, она далеко не всегда дает достаточно наглядное пояснение о месте и распространении повреждений, особенно выявляющих иногда сложные, даже не поддающиеся описанию, фигуры. В виду этого мысль - снабжать такое описание дополнительно схематическим изображением описываемого - возникла уже давно... В настоящее время выпуск подобного типа собрания схем должен послужить в интересах дела уточнению и более наглядному представлению описываемого в протоколе исследованного при вскрытии повреждения".

Нельзя не отметить, что еще Николай Иванович Пирогов, давая в 1875 году судебномедицинское заключение по материалам дела о смерти крестьянки Степаниды Нагибиной и отмечая, что следователем по рассматриваемому делу были представлены рисунки, помогающие уяснить обстановку происшествия, писал: "...почему казалось бы не мог сделать того же и судебный врач, изобразив, при описании исследованных им пулевых отверстий, наглядно очертание, величину и окружность этих ран..." и дальше: "...сколько бы бесполезных, и даже вредных для ясности дела, предположений, рождающихся впоследствии, было бы устранено наглядным изображением раны" (по Ю.П. Ширвиндту - стр. 18).

С обоснованностью этих высказываний нельзя не согласиться и безусловно положительным фактом являются последующие издания подобных контурных изображений, которые в настоящее время достаточно широко используются в судебномедицинской практике.

В связи с отсутствием в то время фабричных секционных наборов, Н.С. сам в 1925 году сконструировал секционный набор, образец которого и сейчас имеется на кафедре. По этому образцу хозяйственным путем под руководством Н.С. было изготовлено 10 наборов, которые были разосланы судебно-медицинским экспертам на места, что значительно облегчило их работу.

Все сделанное Н.С. в отношении организации судебно-медицинской и криминалистической экспертизы, а также изданные им руководства и пособия и выходившие под его редакцией журналы сыграли свою определенную роль в отношении использования научных методов при расследовании и в улучшении постановки экспертного дела в СССР. И сейчас, обращившись назад, невольно думаешь, какой неисчерпаемой энергией надо было обладать человеку, чтобы сделать все то, о чем сказано выше, как надо было любить свое дело, чтобы, наряду с выполнением большой педагогической работы в медицинском и юридическом институтах и на различных курсах, с большой практической экспертной работой, отдавать столько сил и времени организации и общей постановке экспертного дела. А практическая экспертная работа, выполненная Н.С., была исключительно большой. За все время своей судебно-медицинской деятельности им произведено до 5000 исследований различных вещественных доказательств и свыше 3000 вскрытий трупов.

Говоря о развитии судебной экспертизы на Украине, невольно приходится все время увязывать это развитие с именем Николая Сергеевича. Еще в приказе Народного комиссара здравоохранения СССР от 3 ноября 1926 года об освобождении Н.С. от работы по должности главного судебно-медицинского инспектора было сказано: "Долголетняя непрерывная работа профессора Н.С. Бокариус дала возможность создать судебно-медицинскую организацию и дать ей правильное направление, несмотря на тяжелые условия работы".

Конечно, Н.С. был не один, он умел создать вокруг себя коллектив, который давал ему возможность и помогал организовывать экспертные учреждения и проводить в них на должном уровне надлежащую работу. Один из научных сотрудников института судебной экспертизы Е.Ф. Розвадовский, ранее работавший в Наркомюсте УССР, в своем выступлении на научной конференции, посвященной 20-й годовщине со дня смерти Н.С., говорил: "Николай Сергеевич умел создать из различных своих сотрудников единый в работе коллектив. Он умел изучить своего сотрудника со всеми его положительными и отрицательными качествами. Он прекрасно знал биографию каждого, а также образ жизни и семейное положение своих сотрудников и умел привить им любовь к научным исследованиям и стремление не замыкаться в своей работе, а все сегодняшние достижения научной работы завтра же выносить в практику".

В своем докладе об организации и постановке судебно-медицинского дела в УССР, сделанном на судебно-медицинском съезде в 1925 г., Н.С. говорил, что была проведена большая работа, в которой помощь оказали места, проявившие громадную энергию.

Период работы Н.С. в качестве руководителя судебно-медицинской экспертизы на Украине я позволю себе охарактеризовать словами практического работника Н.А. Шепелевского, работавшего в то время судебно-медицинским экспертом в Киеве, а впоследствии возглавившего киевскую судебно-медицинскую организацию. В письме, присланном мне в 1946 году, в связи с 15-й годовщиной со дня смерти Николая Сергеевича, Н.А. Шепелевский писал: "Я живо помню те поучительные примеры строго-научного и благожелательного — делового отношения, с каким покойный Николай Сергеевич всегда живо и великодушно отзывался на разные запросы и нужды дела. Его доброе, сочувственное отношение, всегда полное здравого смысла и умудренное большими знаниями и громадным опытом, было обычно той поддержкой, которая укрепляла си-

лы работающих и поддерживала в периоды колебаний и сомнений. Эта заботливость привлекала людей к работе и учила ценить ее значение.

Как и другие работавшие в то время, восстанавливая в памяти деятельность Н.С., я также с течением времени все яснее и яснее вижу, как велики заслуги Николая Сергеевича в организации, постановке, развитии и разностороннем руководстве судебно-медицинским делом на Украине. Как настоящий большой ученый Н.С. имел дарование и силы широко ставить вопросы судебно-медицинского характера и давать решение им на основе всесторонних знаний медицины и прилегающих наук, как это и должно быть в такой важной и ответственной области работы. Строго научное мышление и разумное критическое отношение в каждом случае были в ту пору судебно-медицинской работы характерным руководящим началом, последовательно проводимым в дело. За время пребывания главным судебно-медицинским инспектором Николай Сергеевич, как известно, сумел поднять судебно-медицинскую экспертизу на Украине на громадную высоту, укрепив ее необходимыми основами настолько, что это дало возможность поддерживать работу на должном уровне и в течение дальнейшего времени".

Представляют определенный интерес высказывания Н.С., относящиеся к работе судебно-медицинского эксперта, имеющиеся в его руководстве, изданном в 1930 году. Так, например: "...судебный медик должен всегда твердо помнить..., что... должно строго различать область и границы компетенции с одной стороны суда и с другой судебного медика и эксперта" (стр. 52) и дальше: "Конечно, желательно, если это возможно медику сделать, не выходя из пределов своей компетенции, чтобы им давались ответы более облегчающие решение соответственных задач, стоящих перед властью следствия и перед судом, но не должно никогда медику брать на себя роль следователя или судьи в смысле окончательного разрешения вопросов", касающихся повреждений, наноси-

- 50 -

мых чужою волей, самому себе или случайно имеющих место (стр.53).

В отношении работы у трупа Н.С.говорит: "...подходя к работе у трупа,медик должен приступать к ней во всеоружии своих познаний, с запасом необходимого терпения,непрерывно при отдаче нужного внимания и с полным сознанием своего долга и результативного для всего дела значения его выводов" (стр.75).

Заслуживают внимания краткие,но четкие высказывания Н.С.,относящиеся к деятельности как работников расследования,так и судебно-медицинских экспертов,приведенные в его руководствах.Например, "Не трогать трупа и ничего на нем или около него до тех пор,пока не будет записано все..." (1925,стр.29); "Осмотр должен производить тот,кто составляет протокол этого осмотра" (1925,стр.11; 1929,стр.16); "Никогда не отлагать составление протокола на позже,предполагая составить его по памяти" (1925,стр.433,1930,стр.10) и др.

На протяжении ряда лет в институты судебной медицины и научно-судебной экспертизы приезжали из различных городов СССР молодые судебные медики для ознакомления с постановкой преподавания и производства экспертиз,для выполнения научной работы или получения консультаций у Николая Сергеевича.Так,дважды в 1928 и 1929 г.г.из Минска был командирован В.Ф.Черваков для ознакомления с работой института научно-судебной экспертизы и с постановкой преподавания судебной медицины.В результате В.Ф.Черваковым был организован в Минске в системе Наркомюста БССР Белорусский государственный институт криминологии,криминалистики и судебной экспертизы,директором которого он и был назначен.

В 1928 году Омским медицинским институтом к Николаю Сергеевичу был направлен для специализации аспирант кафедры судебной медицины этого института А.И.Законов.В постановлении предметной комиссии Омского мединститута от 12 сентября 1928 г.по поводу этой

- 51 -

командировки сказано: "Из отчета о научной командировке отмечается особое внимательное отношение проф. Бокариуса заведующего кафедрой судебной медицины в Харькове, принявшего горячее участие и оказавшего большую помощь в использовании предоставленного аспиранту времени, что является весьма ценным для сотрудников, отправляющихся специализироваться в крупные научные центры".

В 1929 г. Наркомпросом РСФСР был командирован заведующий кафедрой судебной медицины Астраханского медицинского института А.П. Курдюмов для ознакомления с постановкой преподавания и проведения научной экспериментальной работы по изучению значения признака Моро при смерти от утопления, которая была им выполнена и доложена на научной конференции института научно-судебной экспертизы 3 ноября 1929 года.

Кроме указанных лиц, в течение 1928–1930 г.г. приезжали к Николаю Сергеевичу из Ростова на Дону В.И. Щедраков для ознакомления с работой сыровороточного отделения и определением групп крови в пятнах, из Саратова Ю.С. Сапожников для консультации о работе над монографией "Первичный осмотр трупа на месте его обнаружения", о чем он упоминает в изданной монографии, из Москвы М.И. Авдеев и С.А. Прилуцкий и др. Все названные товарищи впоследствии заведовали кафедрами судебной медицины в разных городах нашего Союза.

Наряду с отдельными лицами, в институты, руководимые Н.С., приезжали и целые группы. Так, в 1929 г. знакомились с работой институтов группа врачей из Еревана во главе с заведующим кафедрой судебной медицины Ереванского медицинского института доц. Е.Т. Шек-Осепяном, а также группа слушателей курсов по подготовке научно-технических экспертов при ОУР НКВД РСФСР из Москвы во главе с проф. И.Н. Якимовым. (рис. 13).

В 1931 году для прохождения учебно-производственной практики

- 52 -

63

по исследованию вещественных доказательств в институт научно-судеб-
ной экспертизы была направлена группа курсантов (около 20 человек)
отделения научно-технической экспертизы Центральной высшей школы
Главного управления милиции РСФСР из Москвы во главе с преподавате-
лем школы Ю.М.Кубицким. Эта группа курсантов работала в институте в
течение одного месяца.

Музей институтов постоянно посещали группы работников проку-
ратуры, суда и милиции, а также работники многочисленных различных
предприятий и учреждений, с которыми проводились экскурсии по музею
с дачей соответствующих пояснений. Вполне понятно, что музей широко
использовался для учебных целей при занятиях со студентами меди-
цинского и юридического институтов.

Ко всему сказанному выше о работе Н.С. надо добавить, что в
1922 году он преподавал курс пластической анатомии на изоотделении
Высших курсов политпросветработников Красной Армии при политичес-
ком управлении всех вооруженных сил Украины и Крыма. В 1922 и 1923
г.г. в летние месяцы Н.С. работал на грязевых курортах: в 1922 г. ди-
ректором Сакского райкурупра, а в 1923 г. заведующим медико-санитар-
ной частью Славянского курорта.

В 1930 году Н.С. был назначен директором Всеукраинского заоч-
ного медицинского института Наркомздрава УССР. В этом же году он
был избран заведующим кафедрой судебной медицины Харьковского ин-
ститута усовершенствования врачей и научным консультантом 3-й шко-
лы административно-милицейских работников НКВД РСФСР в Новочеркас-
ске. Однако работа по этим должностям была непродолжительной, так
как в декабре 1930 г. Н.С. тяжело заболел.

Н.С. состоял членом Ученого совета Наркомпроса УССР (1921),
членом различных комиссий Укрглавпрофобра (1919-1922 г.г.), членом
Ученого совета Наркомздрава УССР и судебно-медицинской секции его

- 53 -

64

(1930 г.), членом центрального методологического бюро Наркомздрава УССР (1931 г.). Н.С. был избран членом-корреспондентом общества судебной медицины и криминологии Сан-Паулу (Бразилия) и членом Всемирного эсперантистского союза врачей (Брюссель-Бельгия).

Наряду с выполнением большой работы по различным должностям, о которой сказано выше, Н.С. принимал активное участие и в общественной работе. В 1918 г. по поручению Харьковского губздравотдела он организует и руководит курсами сестер по борьбе с инфекционными заболеваниями (главным образом, тифами) и выпускает 150 сестер. В том же году Н.С. организует и руководит курсами военных сестер-коммунисток в составе 100 человек при Харьковском окружном военно-санитарном управлении. В 1919 г. он работает в составе Украинской миссии Российского общества красного креста по организации различных курсов.

В 1924 году Н.С. был введен в состав научно-технической секции Укрдоброхима при Совнаркоме УССР, организовал при институте судебной медицины центральную экспериментальную лабораторию для работ с ОВ, которой руководил до своей смерти, состоя с 1928 г. председателем медико-физиологической секции ОСО-Авиахима.

В 1927 г. по поручению Харьковского медицинского общества Н.С. организовал и руководил курсами по химической обороне, на которых обучалось около 200 врачей.

Постоянно проводил общественную работу по месту своей основной службы – в медицинском институте, участвуя в различных комиссиях, в частности, в 1925–1926 г.г. состоял председателем комиссии по научной организации труда в ХМИ, в 1930 г. был избран председателем оргбюро по устройству юбилея, в связи с 125-летием института и пр.

К сказанному следует добавить чтение лекций и занятия с работниками милиции и розыска, о которых было упомянуто выше, что также проводилось Н.С. в порядке общественной работы.

- 54 -

Проф.В.А.Белоусов в своем докладе, о котором было уже упомянуто выше, говорил: "До последних лет своей жизни, будучи уже крупным и известным ученым, Н.С. никогда не замыкался в рамки академической и научной деятельности, ^{ни}нигда не облакался в тогу "жреца науки", а всегда проводил большую и полезную общественную работу, стремясь быть полезным народу, живо откликаясь на всякий призыв... Общественная работа никогда не была для Н.С. "нагрузкой". Она была его потребностью, ей он отдавал свой творческий талант, организаторский способности, полностью сознавая ответственность за выполняемый общественный долг".

Вся плодотворная деятельность Николая Сергеевича была высоко оценена нашим Правительством: в 1923 году по ходатайству Комитета содействия ученым при Совнаркоме УССР постановлением Горсовета и Губисполкома, утвержденного Президиумом ВУЦИК"а, Н.С. была предоставлена в бесплатное пожизненное пользование его квартира довоенного времени. В 1925 году, в связи с 30-летием врачебной, научно-педагогической и общественной деятельности Николая Сергеевича, Правительством УССР ему, первому из профессоров Украины, было присвоено почетное звание заслуженного профессора УССР. В 1931 году, после смерти Н.С., его имя было присвоено Харьковскому институту научно-судебной экспертизы, бессменным директором которого он был со времени его создания.

Большая разносторонняя творческая деятельность Николая Сергеевича, которой посвящен настоящий очерк, свидетельствует о незаурядных его способностях и широкой эрудиции в различных областях. Акад. Г.В. Фольбоорт в упомянутом выше письме писал: "Вспоминаю, как в 1929 г., когда я вернулся из Америки с 13 Международного конгресса, Никрлай Сергеевич специальным письмом просил меня побывать у него... рассказывая ему о подробностях конгресса, я тогда был пора-

- 55 -

66

жен тем, насколько Николай Сергеевич, представитель очень далекой от нормальной физиологии дисциплины, был в курсе всего того, что волновало физиологическую мысль, и интересовался чисто физиологическими вопросами".

"Знакомясь с деятельностью Николая Сергеевича, невольно проникаешься глубоким уважением к этому удивительному человеку, поражаешься его кипучей энергией – говорил в своем докладе на научной конференции, посвященной 30-й годовщине со дня смерти Н.С., ныне заведующий кафедрой судебной медицины в Харьковском медицинском институте доцент Н.П.Марченко – глубокая любовь к Родине, народу, приверженность к своему делу и целенаправленность в работе, строгая внутренняя организованность и высокая требовательность давали силы и возможность Николаю Сергеевичу осуществить то, что им было сделано. Николай Сергеевич на протяжении всей своей жизни без остатка отдавал свои знания, силы и энергию служению народу, делу процветания советской науки".

1931 год был годом тяжелой болезни Н.С., сначала приступы стенокардии, затем ампутация левой ноги и, наконец, явления резкой сердечной слабости, приведшие к наступлению смерти. Однако и в этом году, в светлые промежутки, Н.С. возвращался к работе и даже после ампутации ноги осенью 1931 года, передвигаясь на костылях, прочел одну лекцию студентам, которая оказалась его последней лекцией. 23 декабря 1931 года в 10 часов вечера в возрасте 62 лет Николай Сергеевич Бокариус скончался, и 28 декабря был похоронен на городском кладбище в Харькове. (рис. 14).

За время, прошедшее после смерти Н.С., судебная медицина и криминалистика, как и судебно-медицинская и криминалистическая экспертизы ушли далеко вперед. Они развивались, получали новые организационные формы, все время совершенствовались методы исследования

Могила Н.С.Бокариус

- 56 -

68

и хорошо известно какое место они занимают сейчас. При таком положении можно было бы думать, что все сделанное Н.С. в период его деятельности имеет только исторический интерес, но это не так. Все, что было сделано в тот период в области судебной медицины и криминалистики и по созданию и организации судебно-медицинской и криминалистической экспертиз имеет определенное значение и в настоящее время и то, что они получили сейчас столь большое развитие, мне кажется, не только не отрицает ценность сделанного Н.С., а, наоборот, подтверждает, что фундамент, который был заложен при непосредственном участии Н.С. в двадцатых годах, в частности, у нас на Украине, был заложен правильно. Именно эта хорошая закладка фундамента создала те условия, которые на протяжении всех последующих лет дали возможность развиваться названным наукам и достичь того положения, в котором они находятся сейчас, всемерно помогая органам расследования в выполнении поставленных перед ними задач по осуществлению социалистической законности.

СПИСОК НАУЧНЫХ РАБОТ Н.С.БОКАРИУС.

1. Кристаллы Florence'a и их судебно-медицинское значение. Вестн. общ. гиг., суд. и практ. мед., 1900, кн. VII.
2. К вопросу о пробе Florence'a. Вестн. общ. гиг., суд. и практ. мед., 1901, кн. II.
3. Florence's Krystalle und deren forensische Bedeutung. Vierteljahrsschr. f. ger. Med., 1901, 3 F., Bd. XXI, H. 2.
4. К вопросу о кристаллах гемоглобина с судебно-медицинской точки зрения. Русский мед. вестн., 1901, ноябрь.
5. Об открытом овальном отверстии в перегородке между предсердиями у взрослых людей. Русский мед. вестн., 1902, январь.
6. Zur Kenntnis der Substanz, welche die Bildung von Florence'schen Krystallen bedingt. Hoppe-Seyler's Zeitschr. f. physiol. Chemie. 1902, Bd. XXXIV, H. 3-4.
7. К дифференциальной диагностике прижизненного и посмертного происхождения странгуляционной борозды при повешении. Вестн. общ. гиг., суд. и практ. мед., 1902, кн. IX.
8. Кристаллы Florence'a, их химическая природа и судебно-медицинское значение (докторская диссертация). Харьков, 1902, 163 стр.
9. О значении странгуляционной борозды при повешении. Записки Харьк. университета, 1904.
10. По поводу заметки Пеля о реакции Florence'a. Русский журн. кожн. и венер. бол., 1905, т. X, № 10.
11. К вопросу о микрохимических реакциях на семя. Вестн. общ. гиг., суд. и практ. мед., 1907, кн. I.
12. Ueber einige mikrochemische Reaktionen des Spermas. Vierteljahrsschr. f. ger. Med., 1907, 3 F., Bd. XXXIII, H. 2.
13. Записки по пластической анатомии. Вып. I - Учение о скелете человека (литогрф.). Харьков, 1908, 175 стр.
14. Понятие о судебной медицине и ее значение. Народная энциклоп., т. 5 - Медицина, 1910, 2-й полутом.
15. Первая помощь в несчастных случаях до прибытия врача. Народная энциклоп., т. 5 - Медицина, 1910, 2-й полутом.
16. Судебно-медицинские микроскопические и микрохимические исследования вещественных доказательств. Харьков, 1910, VI+211 стр.
17. Entstehung des Lungenödems. Vierteljahrsschr. f. ger. Med., 1911, 3 F., Bd. XLI, H. 2.
18. Краткий курс судебной медицины (для студентов). Харьков, 1911, XII+465 стр.
19. Новый прием получения кристаллов Teichmann'a. Записки Харьк. университета, 1913.
20. К вопросу о способе получения кристаллов Teichmann'a. Вестн. общ. гиг., суд. и практ. мед., 1914, кн. VIII.
21. К технике приготовления препаратов на гемохромоген при исследовании кровавых пятен. Записки Харьк. университета, 1915, кн. 2.

22. Судебная медицина в изложении для юристов, т. I. Харьков, 1915, УШ + X + 779 стр.

23. Сведения к практическим работам студентов по судебной медицине. Вып. 1 – Сведения к изучению оптических приборов, употребляемых при судебно-медицинских экспертизах. Харьков, 1916, 16 стр.

24. Сведения к практическим работам студентов по судебной медицине. Вып. 2 – Сведения к исследованию кровяных пятен. Харьков, 1916, 16 стр.

25. Сведения к практическим работам студентов по судебной медицине. Вып. 3 – Сведения к исследованию семенных пятен. Харьков, 1916, 8 стр.

26. Сведения к практическим работам студентов по судебной медицине. Вып. 4 – Сведения к исследованию волос, волокон и перьев. Харьков, 1916, 16 стр.

27. Сведения к практическим работам студентов по судебной медицине. Вып. 5 – Сведения к судебно-химическим исследованиям (предварительные пробы на вскрытии и в лаборатории). Харьков, 1917, 16 стр.

28. Сведения к практическим работам студентов по судебной медицине. Вып. 6 – Сведения к судебно-химическим исследованиям (Открытие и определение алкалоидов при судебно-химических исследованиях). Харьков, 1917, 16 стр.

29. Сведения к практическим работам студентов по судебной медицине. Вып. 7 – Сведения к судебно-медицинскому исследованию человека (Законоположения – Уст. угол. судопр. и др.). Харьков, 1917, 40 стр.

30. Сведения к практическим работам студентов по судебной медицине. Вып. 8 – Сведения к судебно-медицинскому исследованию человека (Законоположения – Уст. врач.). Харьков, 1917, 20 стр.

31. Сведения к практическим работам студентов по судебной медицине. Вып. 13 – Сведения к составлению протокола судебно-медицинского вскрытия. Харьков, 1918, 16 стр.

32. Zur Frage der Darstellung Teichmannsche Häminkristalle. Vierteljahrsschr. f. ger. Med., 1918, 3 F., Bd. 55.

33. Сведения к практическим работам студентов по судебной медицине. Вып. 1 – Сведения к изучению оптических приборов, употребляемых при судебно-медицинских исследованиях. Изд. 2-е, Харьков, 1919, 80 стр.

34. Справочный подручный альбом для работников уголовного розыска и милиции при составлении словесного портрета. Харьков, 1924, 87 стр.

35. Первоначальный наружный осмотр трупа при милицейском и розыском дознании. Харьков, 1925, XXI + 541 стр.

36. Лупа для работ над дактилоотпечатками. Архив крим. и суд. мед., 1927, кн. 2-3.

37. Особые способы самоубийства. Архив крим. и суд. мед., 1927, кн. 4-5.

38. Сведения к практическим работам студентов по судебной медицине. Вып. 2 – Сведения к исследованию кровяных пятен. Изд. 2-е переработ., Харьков, 1928, 16 стр.

39. Сведения к практическим работам студентов по судебной медицине. Вып. 4 - Сведения к исследованию семенных пятен. Изд. 2-е переработ., Харьков, 1928, 8 стр.

40. Сведения к практическим работам студентов по судебной медицине. Вып. 5 - Сведения к судебнохимическим исследованиям (Предварительные пробы при судебномедицинских вскрытиях). Изд. 2-е переработ., Харьков, 1928, 32 стр.

41. Сведения к практическим работам студентов по судебной медицине. Вып. 8 - К методике исследования некоторых частей тела, его органов и явлений в области повреждений тела. Харьков, 1928, 40 стр.

42. Алкоголь і злочин. Журнал "За грамоту", 1929, № 4-5.

43. Наружный осмотр трупа на месте происшествия или обнаружения его. Харьков, 1929, 188 стр.

44. Контурные изображения частей тела человека для приложения к протоколам судебномедицинских вскрытий. Харьков, 1930.

45. Судебная медицина для медиков и юристов (в 2-х частях). Харьков, 1930, 1-я ч. - XIII + 690 стр., 2-я ч. - 176 стр.

46. Криміналістика й науково-судова експертиза. Питання крим. та наук.-суд. експ., 1931, № 1-2.

47. Contribucion al Conocimiento de la substancia Productora de los Cristales de Florence. Revista de Medicina Legal de Cuba, 1931, № XII.

Кроме того, в журналах "Архив криминологии и судебной медицины" и "Питання криміналістики та науково-судової експертизи" помещены 71 реферат и 9 рецензий, написанных Н.С. Бокариус.

Под редакцией Н.С. Бокариус издавались журналы:

Архив криминологии и судебной медицины, 1926, т. I, кн. I, 1927, т. I, кн. 2-3 и 4-5.

Питання криміналістики та науково-судової експертизи, 1931, № 1-2 и № 3-4 (№ 5-6 вышел после смерти Н.С.).

ЛИТЕРАТУРА О Н.С.БОКАРИУС.

1. БОКАРИУС К.Н. - Николай Сергеевич Бокариус, как судебно-медицинский эксперт (к 90-летию со дня рождения). Матер. науч. засед. Харьк. науч. мед. общ., Харьков, 1960, стр. 51-52.
2. БОКАРИУС Н.Н. - Работа засл. проф. Н.С. Бокариус в области исследований вещественных доказательств. Сб. рефер. докл. расшир. науч. конфер., посвящ. 25-й годовщине со дня смерти засл. проф. Н.С. Бокариус, Харьков, 1956, стр. 10-11.
3. БОКАРИУС Н.Н. - Роль засл. проф. Н.С. Бокариус в развитии судебной экспертизы на Украине. Сб. науч. работ по суд. мед. и крим., посвящ. памяти Н.С. Бокариус, Харьков, 1956, стр. 7-15.
4. --- Бокариус Николай Сергеевич. Большая сов. энциклоп., т. 5, М., 1950, стр. 386-387.
5. ВРОБЛЕВСКИЙ П.М. - Николай Сергеевич Бокариус (к 30-летию врачебной, общественной и научно-педагогической деятельности). Суд. мед. эксп., сб. 3, М., 1926, стр. 5-7.
6. ГРАНОВСКИЙ Г.Л. - Вопросы дактилоскопии в трудах засл. проф. Н.С. Бокариус. Сб. рефер. докл. расшир. науч. конфер., посвящ. 25-й годовщине со дня смерти засл. проф. Н.С. Бокариус, Харьков, 1956, стр. 13-14.
7. КОЛМАКОВ В.П. - Вопросы методики расследования преступлений против жизни в трудах засл. проф. Н.С. Бокариус. Сб. рефер. докл. расшир. науч. конфер., посвящ. 25-й годовщине со дня смерти засл. проф. Н.С. Бокариус, Харьков, 1956, стр. 11-13.
8. КОЛМАКОВ В.П. - Заслуженный профессор Николай Сергеевич Бокариус. Проблемы крим. и суд. эксп. Сб. науч. работ, посвящ. XXV-летнему юбилею института. Харьков, 1948, стр. 35-41.
9. КОЛМАКОВ В.П. - Роль Н.С. Бокариус в развитии советской криминалистики. Матер. науч. засед. Харьк. науч. мед. общ. (1961-1962 г.г.), Киев, 1965, стр. 718-720.
10. КОНОНЕНКО В.И. - Николай Сергеевич Бокариус (к 25-летию со дня смерти). Врач. дело, 1956, № 12.
11. ЛАРЧЕНКО А.И. - Н.С. Бокариус - выдающийся судебный медик (к 25-летию со дня смерти). Сб. трудов бюро глав. суд. мед. эксп. и каф. суд. мед. мед. инст. им. Авиценны, вып. 6, Сталинабад, 1958, стр. 7-11.
12. МАРЧЕНКО Н.П. - Николай Сергеевич, как педагог. Матер. науч. засед. Харьк. науч. мед. общ. (1961-1962 г.г.), Киев, 1965, стр. 720-721.
13. МАТОВА Е.Е. - Выдающиеся деятели советской судебно-медицинской науки. Сб. Вопросы суд. мед. эксп., вып. 2, М., 1955, стр. 5-12.

- 61 -

14. НЕСМЕЛОВА З.Н. - Памяти заслуженного проф. Николая Сергеевича Бокариус. Врач. дело, 1932, № 3-4, стр. 223-224.
15. САПОЖНИКОВ И.А. - Вопросы судебной экспертизы огнестрельного оружия в трудах засл. проф. Н.С. Бокариус. Сб. рефер. докл. расшир. науч. конфер., посвящ. 25-й годовщине со дня смерти засл. проф. Н.С. Бокариус, Харьков, 1956, стр. 14-15.
16. САПОЖНИКОВ Ю.С. - Жизнь и деятельность заслуженного профессора Николая Сергеевича Бокариус (к 20-летию со дня смерти). Рефер. докл. 2 расшир. науч. конфер. Киевского отдел. УНОСМик, Киев, 1956, стр. 86-87.
17. САПОЖНИКОВ Ю.С. - Заслуженный профессор Николай Сергеевич Бокариус, как основоположник криминалистического направления в судебной медицине. Сб. рефер. докл. расшир. науч. конфер., посвящ. 25-й годовщине со дня смерти засл. проф. Н.С. Бокариус, Харьков, 1956, стр. 6-8.
18. ТАТИЕВ К.И. - Н.С. Бокариус - основоположник научного метода первоначального наружного осмотра трупа на месте обнаружения. Сб. рефер. докл. расшир. науч. конфер., посвящ. 25-й годовщине со дня смерти засл. проф. Н.С. Бокариус, Харьков, 1956, стр. 9-10.
19. ЧЕРВАКОВ В.Ф. - Бокариус Николай Сергеевич. Большая мед. энциклоп., т. 4, М., 1958, стр. 20-21.
20. ЧЕРВАКОВ В.Ф. - Жизнь и деятельность заслуженного профессора Н.С. Бокариус. Сб. рефер. докл. расшир. науч. конфер., посвящ. 25-й годовщине со дня смерти засл. проф. Н.С. Бокариус, Харьков, 1956, стр. 3-6.
21. ЯКИМОВИЧ И. - К 30-ти летнему юбилею профессора Н.С. Бокариус. Администр. вісник, 1925, № 5-6, стр. 17-18.
22. Castellanos J. - Prof. N. Bokarius. Revista de Medicina Legal de Cuba. Habana, 1931, № 12, p. 311-313.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ.

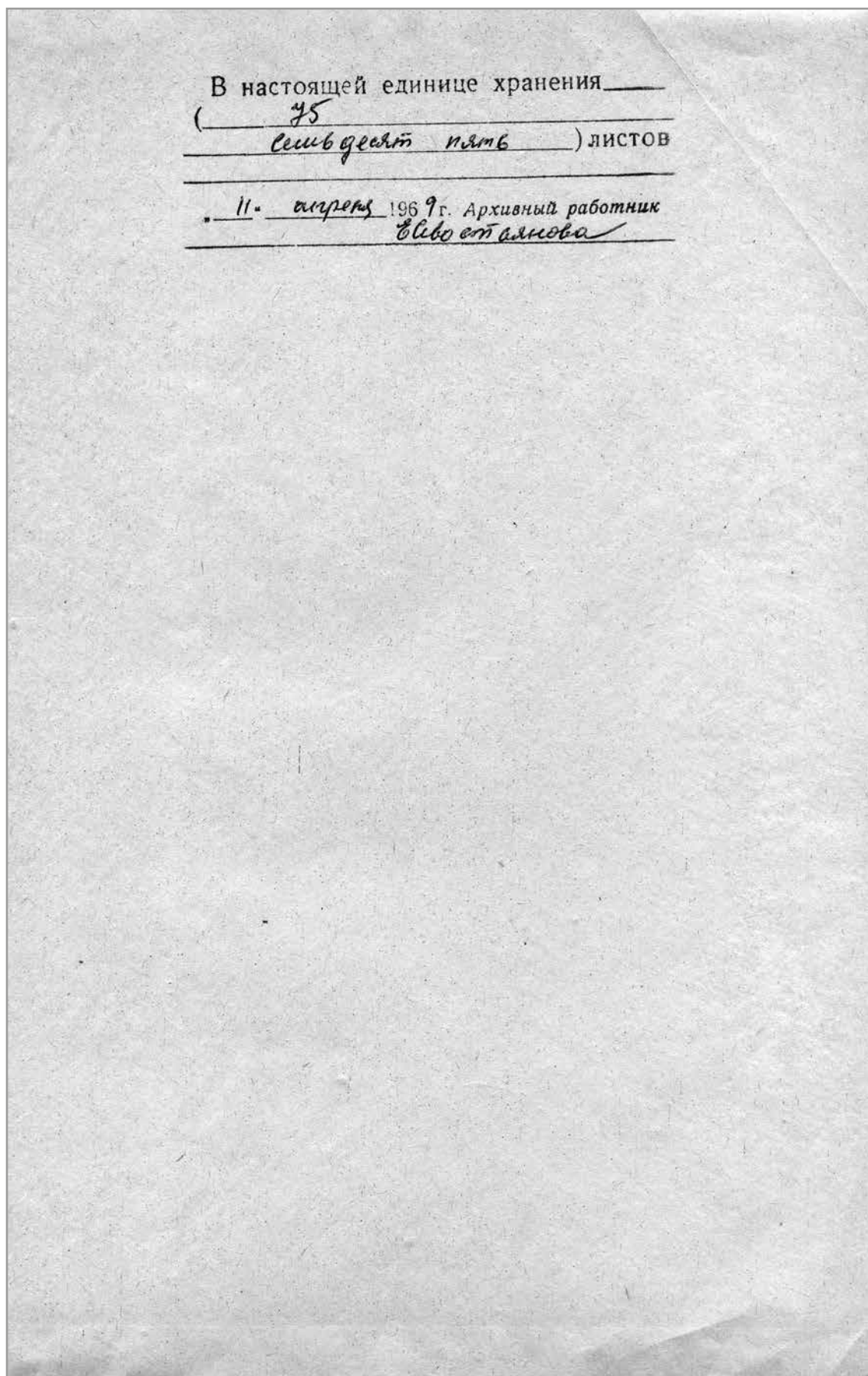
1. БРОННИКОВА М.А. – Судебномедицинское исследование вещественных доказательств. М., 1947.
2. БРОННИКОВА М.А. – Исследование выделений и остатков. В кн.: "Основы судебной медицины" под ред. Н.В. Попова. М.-Л., 1938, стр. 561–570.
3. ГРЖИВО-ДАМБРОВСКИЙ В. – Нариси судової медицини. Перевод с польского языка под ред. и с необходимыми дополнениями проф. Ф.Н. Жмайловича, Одесса 1929.
4. ГРОМОВ Л.И. и МИТЯЕВА Н.А. – Пособие по судебномедицинской гистологии. М., 1958.
5. ГУСЕВ А.Д. – Виды механической асфиксии. В кн.: "Основы судебной медицины" под ред. Н.В. Попова. М.-Л., 1938, стр. 84–110.
6. ИГНАТОВСКИЙ А.С. – Судебная медицина. Курс лекций. Юрьев, вып. 1 – 1910, вып. 2 – 1912.
7. КЕРНЕР Ю. – Підручник до практичних вправ з судової медицини. Харків-Київ, 1931.
8. КОЛМАКОВ В.П. – Вопросы методики расследования преступлений против жизни в трудах засл. проф. Н.С. Бокариус. Сб. рефер. докл. расшир. науч. конфер., посвящ. 25-й годовщине со дня смерти засл. проф. Н.С. Бокариус, Харьков, 1956, стр. 11–13.
9. КОСОРОТОВ Д.П. – Новая наука. Вестн. общ. гиг., суд. и практ. мед., 1916, № 9, стр. 1037–1051.
10. ЛАРЧЕНКО А.И. – Н.С. Бокариус – выдающийся судебный медик. Сб. трудов бюро глав. суд. мед. эксп. и каф. суд. мед. медиц. инст. им. Авиценны, вып. 6, Сталинабад, 1958, стр. 7–11.
11. МАТОВА Е.Е. – Выдающиеся деятели советской судебномедицинской науки. Сб.: Вопросы суд. мед. эксп., вып. 2, М., 1955, стр. 5–12.
12. ПИРОГОВ Н.И. – Университетский вопрос. В кн.: "Избранные педагогические сочинения". М., 1953, стр. 324–393.
13. САПОЖНИКОВ Ю.С. – Заслуженный профессор Николай Сергеевич Бокариус, как основоположник криминалистического направления в судебной медицине. Сб. рефер. докл. расшир. науч. конфер., посвящ. 25-й годовщине со дня смерти засл. проф. Н.С. Бокариус, Харьков, 1956, стр. 6–8.
14. ТАТИЕВ К.И. – Н.С. Бокариус – основоположник научного метода первоначального наружного осмотра трупа на месте его обнаружения. Сб. рефер. докл. расшир. науч. конфер., посвящ. 25-й годовщине со дня смерти засл. проф. Н.С. Бокариус, Харьков, 1956, стр. 9–10.
15. ТИХЕНКО С.И. – Развитие советской криминалистики на Украине. Сб.: Крим. и науч.-суд. эксп., сб. 2, Киев, 1948, стр. 5–24.
16. ЧЕРВАКОВ В.Ф. – Жизнь и деятельность заслуженного профессора Н.С. Бокариус. Сб. рефер. докл. расшир. науч. конфер., посвящ. 25-й годовщине со дня смерти засл. проф. Н.С. Бокариус, Харьков, 1956, стр. 3–6.

- 63 -

17. ШИБКОВ А.И. - Лекции по судебной медицине (учение о вещественных доказательствах в судебно-медицинском отношении). Ростов на Дону, 1924.
18. ШИРВИНДТ Ю.П. - Смерть крестьянки Степаниды Никитиной Нагибиной от огнестрельной раны. Из дел Медицинского департамента. Собр. соч. по суд. медицине, суд. психиатрии и т.д., Петербург, 1878, т. I, стр. I-34.
19. Laguna St. - Wartość prób mikrokrytalograficznych przy wykazywaniu śladów krwawych. Czas. Sąd.-Lek., Warszawa, 1928, № 2.
20. Puppe G. - Atlas und Grundriss der gerichtlichen Medizin, Teil I, München, 1908, S. 45.

Все стенограммы докладов, а также письма, на которые имеются ссылки в настоящем очерке, хранятся на кафедре судебной медицины Харьковского медицинского института.

H. Tomschütz

ЗМІСТ

1. Становлення та розвиток багатoproфiльних судово-експертних установ у системi Мiнiстерства юстицiї України.....	7
1.1. Кабiнети науково-судової експертизи часiв проголошення незалежностi та органiзацiя їх дiяльностi.....	7
1.2. Новий етап у дiяльностi Київського, Харкiвського й Одеського кабiнетiв НСЕ та їх реорганiзацiя в iнститути (1925–1941 pp.).....	66
1.3. Науково-дослiднi iнститути судової експертизи та шляхи подальшого вдосконалення їх дiяльностi (1941–1990).....	139
1.4. Дiяльностi судово-експертних установ за часи незалежної України (1991–2018 pp.).....	162
2. Експертно-кримiналістична дiяльностi в органах внутрiшнiх справ	181
3. Судово-медична експертиза в закладах системи охорони здоров'я.....	212
Антологiя судової експертизи.....	229
Проф. Н. Н. БОКАРИУС «К истории Харьковского научно-исследовательского института судебной экспертизы имени Засл. проф. Н. С. Бокариус» (репринтне вiдтворення)	231
Н. Н. БОКАРИУС «Жизнь и деятельность Заслуженного профессора Николая Сергеевича Бокариус» (репринтне вiдтворення).....	259

Наукове видання

СТОЛІТНІЙ ШЛЯХ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УКРАЇНІ

(1918–2018 рр.)

За редакцією доктора юридичних наук,
професора, заслуженого юриста України О. М. Ключова

Редактор Алла Миколюк
Коректор Тетяна Поливана
Комп'ютерне верстання Олексія Якуніна
Оформлення обкладинки Сергія Нурахметова

Формат 60×90 1/8. Ум. друк. арк. 42,0.
Тираж 100 пр. Зам. № 944.

Видавець і виготовлювач ТОВ «Золоті сторінки»
вул. Маршала Бажанова, 28, м. Харків, 61002
Тел./факс (057) 701-0-701
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 276 від 12.12.2000 р.